

WILLIAM CARLSEN

JUNGLA DE PIATRĂ

Extraordinara călătorie
a lui John L. Stephens și Frederick Catherwood
și descoperirea civilizației pierdute a mayașilor

meridiane

William Carlsen
Jungla de piatră

Extraordinara călătorie a lui
John L. Stephens și Frederick Catherwood și
descoperirea civilizației pierdute a mayașilor

Pentru Kathleen O'Shea

Introducere

Pe când traversam cel mai mare dintre lacurile Guatemalei, apropiindu-mă de satul Izabal, îmi era aproape imposibil să-mi imaginez că acest amalgam de clădiri din cărămidă și colibe răsfirate fusese cândva principala poartă de acces în America Centrală a secolului al XIX-lea. Garnizoana fortificată ce veghease de pe coama dealului era acum o grămadă de pietre, piața principală – un teren de fotbal bătătorit, iar mormintele și plăcile funerare din cimitirul portului erau îngropate sub buruieni.

Venisem în acest sat ca să văd cu ochii mei locul unde, în 1839, au debarcat doi bărbați care aveau să schimbe pentru totdeauna istoria omenirii așa cum o știam. Din anumite puncte de vedere, John Lloyd Stephens și Frederick Catherwood erau nepotriviți – un

cuplu improbabil pentru o călătorie atât de revoluționară. Cel dintâi era un avocat roșcat, bărbos și sociabil din New York. Celălalt, un englez scump la vorbă, bărbierit perfect, arhitect și om de afaceri. Însă călătoriile lor anterioare, întreprinse separat, printre ruinele străvechi ale Greciei, Palestinei și Egiptului îi pregătiseră pentru incursiunea arheologică ieșită din comun în care urmau să pornească. Abilitățile lor strălucite și perfect complementare – Stephens se pricepea la scris, iar Catherwood la desen – îi făceau să fie candidații ideali care să consemneze și să dea un rost lucrurilor pe care aveau să le descopere.

Alesesem pentru călătorie aceeași săptămână a anului în care descinseseră și ei acolo, cu 170 de ani în urmă. Era aproape de sfârșitul anotimpului ploios și simțeam că îmi pierd vlaga în acea căldură apăsătoare, sufocantă, pe care o descrieseră și cei doi. Deși Izabal rămăsese cu mult în urma vremurilor – principalul port al Guatemalei la Marea Caraibilor se afla acum la 160 de kilometri mai la nord-est –, peisajul nu se schimbase. Crestele muntoase ce slujiseră drept fortificație așezării rămâneau o barieră către interior, pantele lor îmbibate de apa ploilor fiind încă învăluite de o junglă deasă. Localnicii, majoritatea locuind în colibe cu acoperișuri făcute din frunze de palmier, trăiau în continuare aproape de natură, așa cum o făcuseră de generații,

hrănindu-se cu peștii din lac și practicând o agricultură tropicală de subzistență.

Stephens și Catherwood aveau să mă poarte într-o cursă de 2400 de kilometri prin munții și junglele din Guatemala, Honduras și Mexic. Pe unde ei călătoriseră pe spinările catârilor, eu i-am urmat folosind propria fiară primitivă: o Toyota Corolla albastră din 1985, fără radio și aer condiționat. Pe când ei se plânseseră de problemele cu catârgii și își făcuseră griji pentru sănătatea animalelor, eu, în schimb, conducând singur pe drumuri de pietriș sau noroi, pline de șanțuri, care mă zgâlțâiau până în măduva oaselor, aveam să-mi imaginez o echipă de muncitori japonezi pe linia de producție strângând șuruburile Toyotei mele cu 20 de ani în urmă, rugându-mă să fi făcut o treabă bună.

Cu toate asemănările, în linii mari, dintre călătoriile noastre prin America Centrală, eu sosisem în Izabal într-o lume deja schimbată ca urmare a descoperirilor lui Stephens și Catherwood. Cei doi bărbați își croiseră drum printre cele mai întortocheate jungle, adesea doar ca să descopere grămezi misterioase de pietre cioplite și construcții de nepătruns, structuri parcă abia începute. Eu, pe de altă parte, aveam să ajung la niște situri arheologice complet excavate și restaurate, pline de piramide, temple și palate magnifice, ale căror artă și hieroglife dezvăluie o civilizație extraordinar de

sofisticată și de complexă. Chiar dacă știam ce mă mânase în această călătorie – dorința copleșitoare de a afla cine au fost acești doi bărbați și cum au supraviețuit în ciuda sorților potrivnici nu înțelesesem încă setea nestăvilită care îi determinase să se aventureze în această misiune nebunească și plină de pericole.

Nu înțelesesem nici lumea pe care au adus-o cu ei la întoarcerea din călătorie, pe care o purtau în mințile lor. La momentul revenirii lor, *Originea speciilor* a lui Charles Darwin mai avea încă douăzeci de ani până la publicare. În Occident, Biblia încă era un reper important în materie de istorie, iar majoritatea creștinilor credeau că lumea întreagă data de mai puțin de 6000 de ani. Băștinașii descoperiți în „Lumea Nouă” de Columb și de succesorii lui europeni erau considerați niște brute sălbatice: triburi mici și răzlețite de amerindieni care abia dacă îi smulgeau pământului cele necesare traiului, idolatri care făceau sacrificii umane în vârful unor grămezi de pietre.

După 1839, această viziune unanim acceptată asupra lumii, ideea că Americile fuseseră dintotdeauna un pământ ocupat de oameni primitivi și inferiori, avea să se schimbe pentru totdeauna. La fel și ipoteza că scrisul, matematica, astronomia, arta, arhitectura monumentală – civilizația însăși – nu erau posibile

decât prin așa-zisa „răspândire” dintr-un colț al „Lumii Vechi” într-altul și dinspre civilizata „Lume Veche” către barbara „Lume Nouă”. Călătoria istorică a lui Stephens și Catherwood a schimbat în mod radical felul în care percepem evoluția omenirii. Datorită lor a fost posibil să înțelegem civilizația ca pe o trăsătură inerentă a progresului cultural, codată poate în genele noastre, o caracteristică ce permite societăților avansate să se dezvolte dintr-unele primitive, în mod organic, separat și fără contact; cum a fost cazul Americii Centrale și al emisferei vestice, izolate de restul lumii pentru mai bine de 15.000 de ani. La fel ca străvechile civilizații din Lumea Veche, și acestea s-au prăbușit, lăsând în urmă numai rămășițele splendorii lor de odinioară.

Stephens și Catherwood s-au avântat într-o regiune zguduită de războiul civil. Au îndurat accese de febră tropicală, pericole iminente și dificultăți fizice, dar au reușit să publice două cărți bestseller – cele dintâi lucrări de arheologie americană, atât de minunat scrise și de splendid ilustrate, încât sunt tipărite și astăzi. În 1839 au descoperit rămășițele unei civilizații care urma să fie cunoscută drept „civilizația mayașă”. Nu numai că au descoperit-o, ci au și descifrat-o, ajungând la concluzii care sfidau normele intelectuale ale vremii lor, dând startul unui secol și jumătate de săpături și

cercetări care continuă până în zilele noastre. După publicarea cărților, misterioasele ruine de piatră din America Centrală, rețeaua vastă și complicată de drumuri a incașilor din America de Sud, împreună cu monumentele și templele aztecilor nu mai puteau fi considerate vestigiile Triburilor Pierdute ale lui Israel, ale vechilor fenicieni sau ale supraviețuitorilor Atlantidei dispărute. Au fost privite ca având origine exclusiv indigenă, fiind produsul imaginației, inteligenței și creativității amerindienilor.

Jungla de piatră povestește despre călătoria extrem de intensă care a condus la aceste descoperiri și despre cei doi bărbați extraordinari care au întreprins-o. Cartea împletește biografiile lor prea puțin cunoscute cu povestea expediției și cu realizările lor ulterioare, mai importante. Stephens va întrece de două ori eforturile Imperiului Britanic, iar succesul lui va deveni chiar personificarea spiritului Americii aflate în ascensiune în secolul al XIX-lea.

Lucrarea de față este cea dintâi care pune laolaltă istoria explorărilor anterioare, contextul descoperirilor celor doi și brusca și neașteptata lor întrecere cu britanicii pentru a fi primii care să înfățișeze lumii arta și minunile arhitecturale mayașe. Ilustrațiile lui Catherwood, desenate „la fața locului”, sunt primele reprezentări precise și surprinzător de amănunțite ale

acestei lumi pierdute, dintr-o vreme ce precede fotografia.

Chiar și în epoca de aur a explorărilor, ce avea să scoată mai târziu la iveală izvoarele Nilului în Africa Centrală și Machu Picchu în Peru și să trimită expediții la poli, Stephens și Catherwood au ocupat un loc aparte. Sunt recunoscuți de arheologii de astăzi ca pionieri ai studiilor mayașe, însă realizările lor înseamnă mult mai mult. La fel ca Darwin mai târziu, ei au spulberat interpretările dogmatice ale trecutului și au contribuit la punerea bazelor noii științe a arheologiei. Au surprins caracterul idilic, misterul și încântarea descoperirilor cu o însuflețire și un zel care au inspirat și alți exploratori. Totodată, cei doi au deschis lumii calea către bogăția artistică și culturală a vechilor civilizații amerindiene, ale căror vestigii copleșesc imaginația, atrag milioane de vizitatori în fiecare an și care încă mai au multe să ne învețe.

*

Când Cristofor Columb și europenii care i-au urmat au început să sosească în așa-zisa Lume Nouă, la finele secolului al XV-lea, în emisfera vestică existau deja mai multe societăți avansate. Hernán Cortés și conchistadorii spanioli au fost uimiți mai ales de nivelul de sofisticare a capitalei aztece, Tenochtitlan, îngropată acum sub Ciudad de Mexico. Dar erau mai

puțin interesați de descoperirile arheologice și mai mult de aur și chiar mai preocupați să subjuge populația locală, impunând creștinismul „civilizat” în locul ritualurilor păgâne, demolând templele ca să construiască orașe noi, silindu-i pe amerindieni să lucreze pentru stăpânii spanioli. Sofisticarea și rafinamentul social pe care le-au descoperit în Mexic și Peru le-au păstrat pentru ei, izolând cu grijă America Spaniolă față de restul lumii vreme de aproape trei secole.

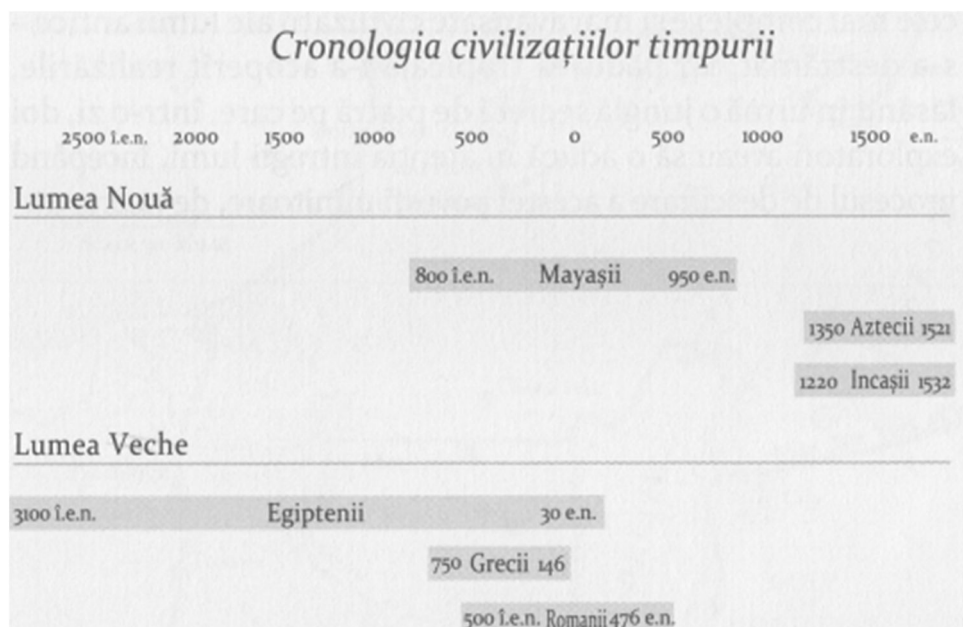
Pe vremea conchistei, aztecii dominau centrul Mexicului, iar incașii conduceau un imperiu vast din centrul lor administrativ aflat în Anzii peruvieni. Însă civilizația extraordinar de evoluată a mayașilor încetase să existe. Aparținea deja unei epoci străvechi. Civilizația lor era, din punct de vedere istoric, la fel de depărtată de cea a aztecilor și a incașilor cum sunt astăzi acestea față de noi. Rămășițele strălucitoarelor orașe, cândva dens populate, ale mayașilor erau acum năpădite de junglă. Conducătorii orașelor, scribii, astronomii, arhitecții și artiștii, meșteșugarii, soldații și negustorii dispăruseră în mod misterios. Chiar dacă aztecii – pe care îi despărțeau numai câteva sute de kilometri de ținutul unde stăpâniseră mayașii – ar fi știut despre existența ruinelor civilizației maya, ar fi înțeles puțin sau deloc cine fuseseră acești oameni de

odinioară. Nu au putut citi istoria milenară scrisă de mayași, sculptată în hieroglife pe monumentele lor prăbușite.

La apogeul dezvoltării ei, de-a lungul unei perioade de 600 de ani care a durat până în secolul X e.n., civilizația mayașă nu avea egal pe teritoriul Americilor. Arheologii continuă să descopere urme ale unor culturi amerindiene străvechi, unele chiar precedându-i pe mayași, însă niciuna care să fi atins nivelul de complexitate politică și artistică, de înzestrare pentru scris, matematică și astronomie, de înțelegere a arhitecturii și nici longevitatea erei clasice a civilizației mayașe. Pe parcursul istoriei îndelungate a civilizației lor, mayașii au construit peste patruzeci de orașe-stat importante și se estimează că mai bine de zece milioane de mayași locuiau în Peninsula Yucatán și în pădurile tropicale din zona de șes, împărțită astăzi de Guatemala, Honduras, Mexic și El Salvador. Prin comparație, în regiunea Guatemalei cunoscută ca El Petén, vechea vatră a civilizației maya, populația abia depășește în prezent o jumătate de milion de locuitori.

Civilizația mayașă a fost, după toate standardele, una excepțional de longevivă și de rezistentă. Sosind pe coasta Pacificului și în zona montană a Guatemalei și răspândindu-se spre nord către mlaștinile tropicale, încă din 1500 î.e.n., mayașii au creat comunități agricole

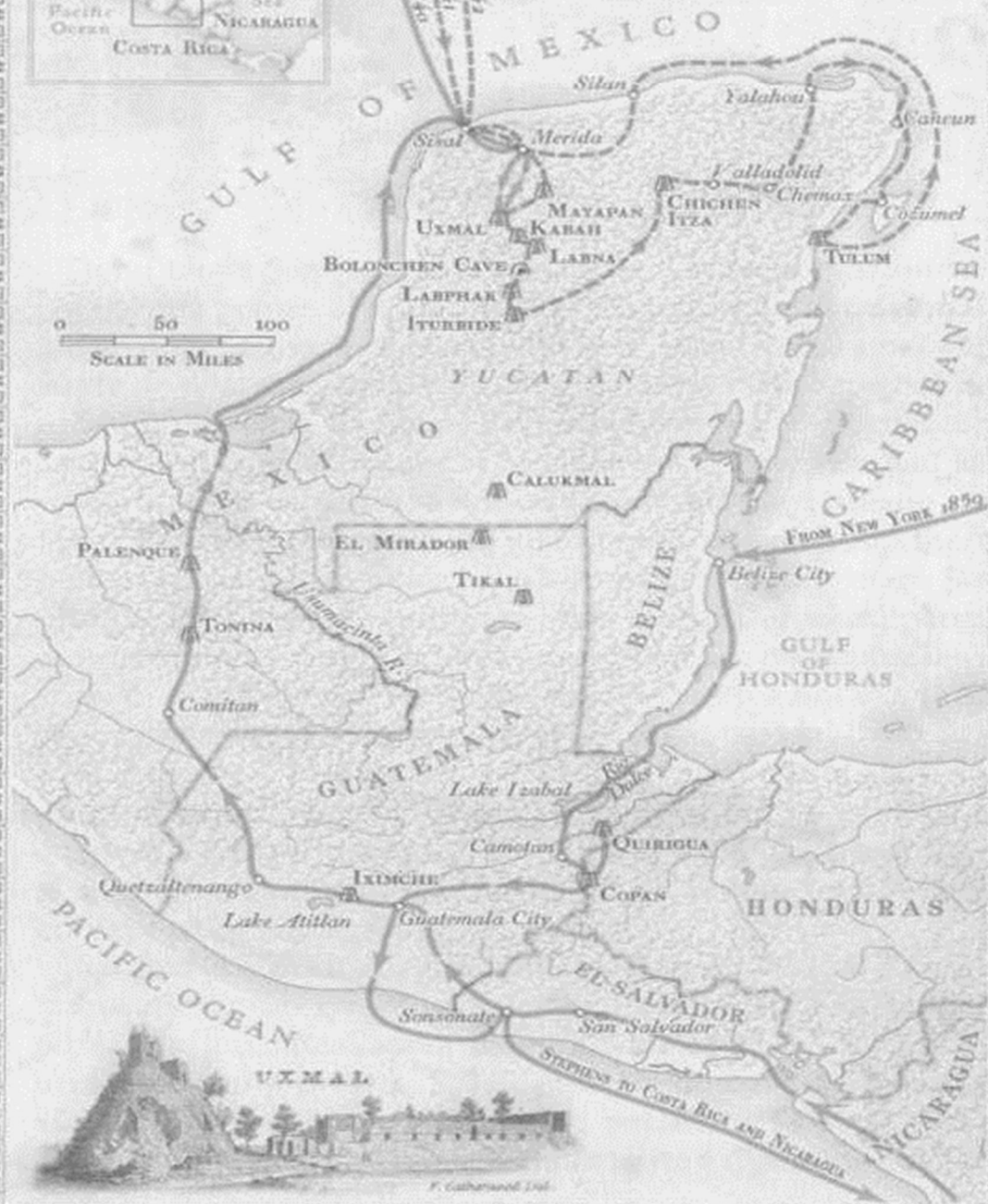
tot mai complexe în următorul mileniu, cultivând manioc, fasole, dovleac și, cel mai important, porumb. Pe când Grecia Clasică (400 î.e.n.) atingea perioada de înflorire, mayașii aveau să construiască deja piramide și temple în jurul unor piețe centrale. În câteva sute de ani, clădirile au căpătat dimensiuni ce necesitaseră milioane de ore de muncă fizică, pricepere tehnică și organizare. Fără să beneficieze de unelte de metal și fără să cunoască roata, au extras mii de tone de blocuri de piatră și au construit piramide care se ridicau deasupra junglei.

În următorul mileniu au apărut zeci de orașe-stat, stăpânite de căpetenii puternice, unele cu o populație

mai numeroasă decât oricare dintre orașele europene ale timpului. Erau legate între ele prin lungi drumuri din pietriș de calcar. Deși erau conduși de diferite dinastii regale, care adesea se războiau între ele, mayașii au creat o cosmologie comună, cu aceiași zei, un mit comun al creației și o viziune artistică și arhitecturală unitară. Au ridicat monumente și au realizat basoreliefuri din stuc și piatră, sculptând cu măiestrie siluete și hieroglife. Și-au vopsit templele în culori vii, strălucitoare, și-au decorat palatele cu mozaicuri de piatră și au pictat povești pe fresce pline de viață. Au studiat cerul nopții din observatoare astronomice, au creat unul dintre cele mai complicate sisteme de calendare interconectate din lume, au dedus matematic marile intervale de timp – descoperind cu prilejul acesta și conceptul de „zero” – și și-au consemnat istoria în unicul sistem adevărat de scriere din Americi, care le permitea să transcrie tot ce spuneau.

Apoi totul s-a sfârșit. Marea civilizație mayașă – una dintre cele mai complexe și mai avansate civilizații ale lumii antice – s-a destrămat, iar pădurea tropicală i-a acoperit realizările, lăsând în urmă o junglă secretă de piatră pe care, într-o zi, doi exploratori aveau să o aducă în atenția întregii lumi, începând procesul de descifrare a acestei povești uimitoare, de necrezut.

Prolog

John Lloyd Stephens se afla la capătul puterilor. În aprilie 1852 ocupa pentru al doilea an postul de director al celei mai îndrăznețe întreprinderi a epocii sale: construirea unei căi ferate de-a latul inospitalierului, îngustului și aproape impenetrabilului Istm Panama. De secole întregi, visul tuturor exploratorilor și al negustorilor fusese să descopere sau să construiască o cale care să unească cele două mari oceane ale lumii. Fuseseră făcute și apoi abandonate diverse propuneri pentru construcția canalului. Costurile erau prea mari, iar nivelul tehnologic nu permitea acest lucru. Dar acum părea momentul potrivit. Pe la jumătatea secolului, presiunea de a crea un drum care să străbată emisfera vestică undeva prin America Centrală, dacă nu printr-un canal navigabil, atunci măcar printr-o cale ferată, atinsese punctul culminant. În munții Californiei începuse goana după aur. Era epoca vaselor cu abur, a căilor ferate și a telegrafului, o eră în care timpul și spațiul se comprimau. Din punct de vedere tehnologic, aproape orice părea posibil.

La începutul lui aprilie, epuizat de muncă și cu ficatul foarte afectat de crizele de malarie cronică, Stephens nu mai putea continua. Realizarea drumului

de fier era deja cu ani în urma graficului propus. Spre deosebire de partenerii lui de afaceri mai avuți, care trăiau fără probleme la New York, Stephens își petrecuse cea mai mare parte a ultimilor trei ani în Panama. Deși n-avea un fizic impunător, constituția lui de fier făcuse față tuturor greutăților imaginabile pe durata călătoriilor lui printr-una dintre regiunile cele mai răvășite de boli ale planetei. Și cunoștea îndeaproape munții trădători și junglele ucigașe ale Americii Centrale. Dar pădurea tropicală din Panama era altfel. Era întunecată și crudă, aproape impenetrabilă și mai necruțătoare decât orice meleag pe care pusese el piciorul.

Aproape totul mersese prost încă de la început. În loc să fie începută construcția căii ferate din centrul istmului, așa cum fusese planificat inițial, pentru că aici terenul era mai înalt și solul mai uscat, fuseseră siliți să o pornească de pe o insulă în mangrovele de pe coasta Mării Caraibilor. De aici au fost nevoiți să-și taie drum centimetru cu centimetru prin junglă către Pacific. Muncitorii înaintaseră scufundați până la piept în ape colcăind de crocodili și șerpi veninoși. Unde se terminau mlaștinile, începeau nisipurile mișcătoare și noroiul. Roiurile de țânțari purtători de boli erau atât de dense, încât întunecau văzduhul. Iar ploile abundente, întrerupte numai de intervale în care

soarele ardea insuportabil, păreau să întreacă orice putere de a îndura.¹

Uneori părea că au parte numai de boală și moarte. Malaria și alte boli tropicale, adunate laolaltă sub numele înspăimântător de febră Chagres², cereau un tribut devastator. Erau momente când le era imposibil să determine oamenii să continue. Avuseseră loc mai multe greve. Echipe întregi de muncitori pieriseră sau se îmbolnăviseră atât de tare, încât nu au mai putut continua, oamenii alegându-se cu sănătatea zdruncinată pentru restul vieții lor. Unii își pierduseră mințile. Alții dezertaseră către câmpurile aurifere ale

¹ Cea mai mare parte a informațiilor despre construirea căii ferate au fost extrase din numeroasele scrisori și documente personale ale lui Stephens, aflate în Biblioteca Bancroft a Universității din California. Alte informații de context au fost extrase din: Otis, F. N., *Isthmus of Panama: History of the Panama Railroad; and of the Pacific Mail Steamship Company. Together with a Travelers' Guide and Business Man's Hand-book for the Panama Railroad and the Lines of Steamships Connecting it with Europe, the United States, the North and South Atlantic and Pacific Coasts, China, Australia, and Japan*, Harper & Brothers, New York, 1867; J.H. Kemble și J.B. Goodman, *The Panama Route, 1848–1869*, University of California Press, Berkeley, 1943; O. Lewis și J. B. Goodman, *Sea Routes to the Gold Fields: The Migration by Water to California în 1849–1852*, Knopf, New York, 1949; J.L. Schott, *Rails Across Panama: The Story of the Building of the Panama Railroad, 1849–1855*, Bobbs-Merrill, Indianapolis, 1967; G. Mack, *The Land Divided: A History of the Panama Canal and Other Isthmian Canal Projects*, Octagon Books, New York, 1974; D. McCullough, *The Path Between the Seas: The Creation of the Panama Canal, 1870–1914*, Simon & Schuster, New York, 1977.

² Denumire dată după numele unui râu ce izvorăște din centrul statului Panama.

Californiei sau își plătiseră singuri călătoria către casă numai ca să scape de acolo. Mai târziu, pe la jumătatea anului 1852, holera avea să măture din nou istmul, omorând sute de oameni în doar câteva săptămâni.

Șinele de fier se întindeau pe 32 de kilometri, străbătând mlaștini asanate, iar în zilele bune părea că ideea asta, oricât de nebunească ar fi părut, avea să dea rezultate. Dar cu câteva luni înainte banii începuseră să se termine. Stephens simțea că duce întregul proiect în spate. În scrisorile către prieteni prezisese că până în 1852 calea ferată avea să fi traversat puntea de uscat, apropiindu-se de Ciudad de Panamá și de Oceanul Pacific. În fond, distanța era mai mică de 80 de kilometri. Apoi, treptat, încetase să mai facă pronosticuri. Trecuseră trei ani de muncă și greutate, de boală și moarte și nu ajunseseră nici măcar la jumătate. Chagres, cel mai teribil obstacol, un râu care în sezonul ploios se dezlănțuia ca mânia lui Dumnezeu, mai rămăsese de traversat, iar culmile muntoase care despărteau Atlanticul de Pacific încă se înălțau la kilometri distanță.

Stephens nu era omul care să se plângă, dar începuse să facă aluzii sumbre, spunând că spera să trăiască suficient cât să vadă cel dintâi tren transcontinental al acestei emisfere gonind de la un ocean la altul. La 46 de ani, trupul îi ceda. Traversase de atâtea ori istmul,

Înainte și înapoi, încât pierduse socoteala. Anotimpul ploios urma să vină în curând și atunci munca avea să încetinească și mai mult. Era timpul să plece acasă.

Nu este cunoscută cu precizie starea sănătății sale în momentul când a urcat la bordul unui vapor cu destinația New York, dar, cu puțin timp înainte să plece, i-a scris tatălui său, mărturisindu-i: „Îmbătrânesc și mă simt istovit de aniiăștia de lovituri grele și trudă, dar nu are rost să pun pe umerii tăi chinurile, temerile și răspunderile pe care eu trebuie să continui să le port.”³ Își exprima convingerea că își va vedea tatăl în curând.

Calea ferată – una care să traverseze Panama – avea să se facă, de asta era sigur. Se mai confruntase și înainte cu greutăți și obstacole, dar triumfase. Era un vizionar, iar America Centrală nu reușise să-l înfrângă. Văzuse în junglele ei lucruri pe care puțini oameni le văzuseră vreodată, făcuse descoperiri uimitoare și se întorsese cu povești aproape incredibile, ce schimbaseră perspectiva asupra istoriei omenirii și care îl făcuseră bogat și celebru.

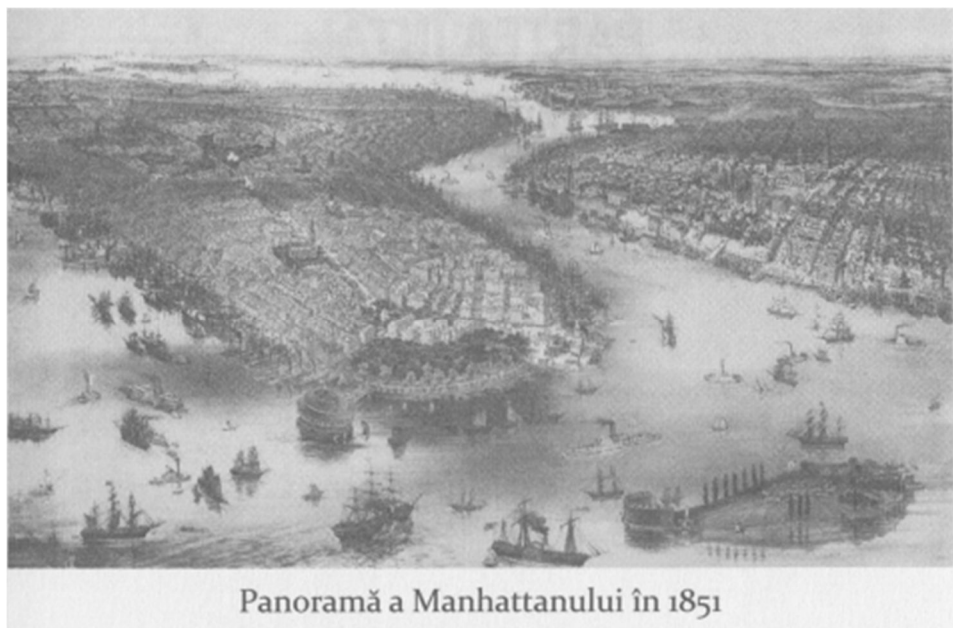
Iar pentru un timp se scăldase în aplauze.

Credea acum într-un nou vis – unul tipic american –

³ Documentele lui John Lloyd Stephens, 1795–1882, Universitatea din California, Berkeley, Biblioteca Bancroft.

și era convins că, după încheierea anotimpului ploios, nimic nu avea să-l oprească să revină în Panama ca să termine ce începuse.

Partea întâi Expediția

1

Sud, 1839

Cu treisprezece ani înainte, până să se ivească zorii, Stephens avea să urce la bordul unui bric englez, gata să pornească în cea mai îndrăzneță și mai uimitoare călătorie a vieții sale. Dimineăta devreme, când fluxul

Începea să crească în jurul docurilor de pe Fluviul Hudson din New York, *Mary Ann*, cu pânzele atârând în aerul nemișcat, a ridicat ancora. „Străzile și cheiurile erau liniștite, Parcul Battery era pustiu și, în momentul plecării în această călătorie cu o durată necunoscută, părea mai frumos ca oricând”⁴, avea să scrie Stephens. Era a treia zi a lunii octombrie din anul 1839.

Nava s-a lăsat purtată de fluxul în creștere în jurul lui Castle Garden, cândva o fortăreață în apele de lângă Battery, apoi a ocolit cu încetineală Governors Island în tovărășia unei baleniere imense ce se îndrepta către Pacific. În afară de Stephens, la bordul ambarcațiunii mai era un singur pasager, artistul și arhitectul englez Frederick Catherwood. Stephens urma să împlinească în curând 34 de ani; Catherwood, mai înalt și mai slab decât tovarășul său, era cu șase ani mai în vârstă. Erau un cuplu ciudat, având personalități contrastante în multe privințe, dar erau prieteni, iar acum, în baza unei înțelegeri scrise, și colegi. Stephens, care era avocat, redactase el însuși neobișnuitul lor contract.

Câțiva prieteni i-au condus până la Narrows, la

⁴ Toate citatele și parafrazările, precum și povestea călătoriilor lui Stephens și Catherwood prin America Centrală între 1839 și 1842, sunt luate din J. L. Stevens, *Incidents of Travel în Central America, Chiapas, and Yucatán*, Harper & Brothers, New York, 1841, și J. L. Stephens, *Incidents of Travel în Yucatán*, Harper & Brothers, New York, 1843.

capătul Brooklynului, unde și-au luat rămas-bun și au debarcat, fiind urmați, o oră mai târziu, de cârmaciul portului. Acum, rămași numai în tovărășia căpitanului de pe *Mary Arin* și a micului echipaj, cei doi așteptau să se pornească vântul. După un timp, pânzele au început să se umfle îndreptând cu încetineală către est, către Atlantic, vasul cu două catarge. În cele din urmă, au ocolit Sandy Hook și cei doi bărbați au putut privi cum ținuturile muntoase din New Jersey dispar dincolo de linia orizontului apusean, odată cu soarele. A doua zi dimineață erau în larg.

Se îndreptau spre sud, către Golful Honduras. În acea perioadă, golful era un loc străin pentru cei mai mulți locuitori ai Americii de Nord. Rutele comerciale ale Statelor Unite către sud se concentrau asupra regiunii Caraibe: Indiile de Vest, Cuba și Jamaica, toate aflate la est, departe de golf. Rutele maritime continuau apoi către sud prin Marea Caraibilor, ocoleau protuberanță „estică” a Americii de Sud, apoi coborau, ocolind vârful sudic al continentului, Capul Horn, pătrunzând în Pacific.

Existau motive temeinice pentru care rutele comerciale americane ocoleau Golful Honduras, o întindere de apă cu forma unui triunghi bont ce pătrundea adânc în coasta Americii Centrale, la sud de Mexic. Cu mai bine de 300 de ani în urmă, în 1502, la

puțin timp după ce Columb îi traversase apele în timpul ultimei sale călătorii în Lumea Nouă, o cortină imensă fusese trasă pornind din Mexic către sud, înconjurând uscatul Americii Centrale și de Sud. Conchistadorii care l-au urmat pe Columb și conducătorii lor din Spania închiseseră porțile Americii Spaniole pentru restul lumii.⁵ Situația va începe să se schimbe abia odată cu frământările politice din Europa de la începutul secolului al XIX-lea. Revoluția franceză și ascensiunea lui Napoleon Bonaparte declanșaseră destrămarea Imperiului Spaniol. Una câte una, coloniile spaniole din America se eliberaseră de sub dominația lui și cortina începuse să se ridice. În acest fel, misterioasele tărâmuri din sud, izolate atâția ani de locuitorii Americii de Nord, li se deschideau, în sfârșit, dinainte.

În vreme ce comercianții Statelor Unite nu s-au grăbit să profite de prilej, rivalii lor englezi, mereu gata să-și extindă granițele imperiului, își asiguraseră deja un avanpost pe o latură a Golfului Honduras. Creaseră un refugiu la marginea Peninsulei Yucatán, înființând o colonie numită Belize. Așezarea engleză era protejată de un șir lung de recife de corali și insulițe care îi

⁵ Cu excepția a ceea ce urma să devină Brazilia, care fusese cedată Portugaliei prin faimosul Tratat de la Tordesillas din 1494.

apăraseră vreme de sute de ani pe corsarii⁶ englezi ce prădau galioanele spaniole care navigau între America Centrală și Spania.

Imediat la sud de Belize, golful triumfiular se îngustează la baza Peninsulei Yucatán, unde Río Dulce ghida cea mai mare parte a comerțului spaniol spre și dinspre America Centrală. Către acest punct se îndreptau Stephens și Catherwood, urmând să pornească de aici către destinația lor finală: Ciudad de Guatemala, fosta capitală a coloniilor spaniole din America Centrală. Stephens avea o misiune încredințată de secretarul american de stat John Forsyth. Ca însărcinat cu afacerile externe și agent secret numit de președintele Martin van Buren, el trebuia să îi întâlnească pe conducătorii recent înființatelor Provinciile Unite ale Americii Centrale și să încheie un acord comercial.⁷ Exista însă o problemă. Cei doi bărbați descindeau într-o zonă răvășită de războiul civil, iar șansele ca Stephens să-și poată îndeplini misiunea diplomatică erau, în cel mai fericit caz, îndoielnice.

⁶ Spre deosebire de pirați, corsarii acționau cu autorizația guvernului unui stat maritim, atacând și jefuind vasele statelor rivale.

⁷ W.R. Manning și Departamentul de Stat al SUA, *Diplomatic Correspondence of the United States*, Carnegie Endowment for Internațional Peace, Washington, D. C., 1932.

Dar el și Catherwood mai aveau o misiune, pe care o planificaseră cu grijă cu luni întregi înainte de neașteptata și neprevăzută însărcinare prezidențială cu care se pricopsise Stephens. Citiseră relatări vagi despre niște pietre cu reprezentări sculpturale complicate, îngropate în jungla Americii Centrale. Iar aceste informații le treziseră speranța și bănuiala că rămășițele puteau fi mai mult decât niște pietre răspândite fără niciun sens; poate că reprezentau ceva mai sofisticat, poate că erau semnele unei lumi secrete, necunoscute. Așa că, după ce Stephens avea să se achite de însărcinările lui oficiale – cu sau fără succes –, cei doi erau decizi să taie o cărare prin junglă și să vadă dacă descopereau ceva.

*

Nu se știe cu exactitate cum s-au cunoscut Stephens și Catherwood.

Niciunul dintre ei nu a lăsat vreo relatare a acestei întâlniri și nici nu avem vreo descriere a acestui moment de la vreun contemporan de-al lor. Mult timp s-a presupus că această întâlnire a avut loc la Londra, în vara lui 1836, cu trei ani înainte să se imbarce împreună pe *Mary Ann*.⁸ Catherwood lucra în Londra, iar

⁸ V.W. Von Hagen, *Maya Explorer: John Lloyd Stephens and the Lost Cities of Central America and Yucatán*, University of Oklahoma Press, Norman, 1947.

Stephens trecuse prin oraș în drumul lui spre New York, după doi ani în care călătorise prin Europa, Egipt și Orientul Apropiat. Ceva mai devreme în acel an, pe când vizita Ierusalimul, Stephens descoperise o hartă turistică a orașului sfânt desenată și publicată de Catherwood, aceasta fiind cea dintâi intersectare a sa cu artistul, chiar dacă doar cu numele acestuia. În vara aceea, în Londra, aventurierii precum Stephens și Catherwood se învârteau într-un cerc social restrâns și e la îndemână să tragem concluzia că drumurile lor s-au încrucișat. Însă, conform unor documente navale descoperite mai recent, Catherwood părăsise Londra, mutându-se împreună cu familia sa la New York, înainte ca Stephens să ajungă în capitala britanică.⁹ Cel mai probabil s-au cunoscut la New York, ceva mai târziu în acel an sau în următorul. Și aici preocupările lor făceau ca întâlnirea să fie inevitabilă, având în vedere cercul mic, dar în creștere, de intelectuali și

⁹ Catherwood a sosit în New York pe 7 iunie 1836, la bordul corabiei *Barque Union* din Londra. (Arhivele Naționale, ediția pe microfilm M237, rola nr. 30, nr. 447.) Stephens a sosit în orașul Alexandria din Egipt pe 11 mai 1836, vezi ultima pagină a lucrării *Incidents of Travel în Egypt, Arabia Petraea, and the Holy Land* de J.L. Stephens, University of Oklahoma Press, Norman, 1970. Trebuie să fi ajuns în Londra la multe săptămâni după plecarea lui Catherwood (survenită cândva pe la jumătatea lunii mai), acesta aflându-se probabil deja în New York. Stephens a debarcat în New York în septembrie 1836, la bordul navei *Hiberia* din Liverpool. (Arhivele Naționale, ediția pe microfilm.).

artiști din New York. (Populația New Yorkului era sub un sfert din cea a Londrei.) Într-adevăr, cei doi bărbați avuseseră parte de aventuri incredibil de asemănătoare. Fiecare străbătuse cam aceleași zone din Orientul Mijlociu și explorase cam aceleași situri istorice, dar Catherwood i-o luase înainte lui Stephens cu aproape un deceniu. Amândoi supraviețuiseră mediului politic și natural, adesea ostil, din regiune. Era ca și cum, după ce urmaseră drumuri paralele ani în șir, cei doi erau destinați să se întâlnească.

În tinerețe, Catherwood fusese ucenic la un arhitect topograf din Londra, apoi își continuase studiile la Roma și în Grecia, iar în 1824 ajunsese la Cairo. Sosise în același an în care Jean-François Champollion anunțase că reușise să descifreze hieroglifele egiptene cu ajutorul Stelei din Rosetta. În Europa izbucnise egiptomania, iar în următorul deceniu Catherwood a luat parte la două expediții pe Nil, examinând și desenând piramidele și templele. A învățat araba la nivel conversațional, a purtat turban și și-a riscat adesea viața deghizându-se în localnic pentru a căpăta acces la locurile sfinte interzise ale musulmanilor, cu scopul de a le desena.¹⁰

¹⁰ Architectural Publication Society, *The Dictionary of Architecture*, Richards, Londra, 1852.

Stephens se deghizase la rândul său într-un negustor din Cairo, traversând astfel netulburat deșertul Sinai până la unul dintre cele mai periculoase situri istorice din regiune: vechiul oraș Petra, aflat într-un canion stâncos din sudul actualului stat Iordania. Petra era un loc izolat și păzit de triburi de beduini; constituia o destinație complet diferită de New York, unde avocatul Stephens ducea o viață cât se poate de bună.

Indiferent de împrejurările în care s-au cunoscut, în deșert părea că ceva pusese stăpânire pe cei doi bărbați. Niciunul dintre ei nu era nesăbuit din fire. De fapt, în multe privințe, erau niște inși care respectau convențiile. Catherwood era un arhitect profesionist, căsătorit, tată a trei copii, conștient că trebuia să-și întrețină familia. Stephens practica avocatura, deținea proprietăți și se implicase în politică timp de aproape zece ani înainte să plece către Europa și Orientul Mijlociu. Cu toate acestea, pe ambii bărbați îi cuprinsese un microb, o pornire aproape patologică de a-și forța limitele și care părea de-a dreptul incurabilă. Adrenalina nu părea să se epuizeze niciodată. Confortul New Yorkului era lipsit de sens. Simțeau că din viețile lor lipsește ceva. Apoi, după trei ani petrecuți în oraș, citiseră fascinați despre misterioasele monumente sculptate și despre ruinele de piatră descoperite în junglele Americii Centrale, cu toate

speculațiile nefondate despre semnificația lor. Puteau fi rămășițele unei civilizații străvechi, pierdute și îngropate în junglă atât de diferite de ruinele egiptene pe care nisipurile deșertului le înfățișau ochilor? Părea prea frumos ca să fie adevărat, dar gândul era îmbătător. Valul vechilor dorințe s-a întors, aducând cu sine foamea de aventură, parfumul pericolului, curiozitatea neostoită.

Dar mai întâi erau tot felul de aspecte practice de rezolvat.

În 1836, când Catherwood se mutase cu familia la New York, își găsise repede de lucru ca arhitect. Dar într-un an se îmbarcase la construcția unei săli imense de expoziții, panoramică, unde să-și expună pânzele uriașe inspirate de Orientul Mijlociu. Afacerea avusese un succes instantaneu, aducându-i mari profituri.

Între timp, Stephens dăduse două lovituri fenomenale cu cărțile publicate. Până la acel moment, cele mai palpitante lucruri pe care le scrisese fuseseră întâmpinările și contractele; dar la întoarcerea de pe bătrânul continent decisese să-și încerce mâna și să descrie propriile aventuri din Europa și Orientul Mijlociu. S-a dovedit a fi un povestitor talentat. Prima lui carte, *Incidents of Travel in Egypt, Arabia Petraea, and*

the Holy Land, devenise instantaneu un bestseller.¹¹ Conform lui John R. Bartlett, librar la Astor Place, „nicio carte nu le-a provocat un interes mai profund newyorkezilor”. Cartea a avut un asemenea succes, încât Stephens a scris-o imediat pe a doua, cuprinzând o relatare a călătoriilor lui prin Grecia, Turcia, Rusia și Polonia.

Într-un interval de doi ani reușise să publice două lucrări incredibil de populare, lăudate de critici, cele aproape o mie de pagini oferind o narațiune al cărei stil se dovedea a fi unul dintre cele mai proaspete din acea vreme. Avocatura rămăsese undeva în urmă, Stephens fiind gata pentru o nouă aventură... și o nouă carte. Înțelese totodată că, dacă ar fi putut îngloba în ea și rezultatele talentului artistic al lui Catherwood, următoarea lucrare s-ar fi putut bucura de și mai mult succes. Cei doi bărbați începuseră să-și planuiască evadarea către America Centrală, când atașatul american din regiune a murit subit, urmat de locțiitorul său; soarta a părut să-și pună pecetea asupra chestiunii. Bazându-se pe vechile sale legături cu Partidul Democrat, Stephens a obținut numirea ca diplomat din partea președintelui Van Buren.

O lungă călătorie spre sud nu era o treabă prea

¹¹ Stephens, *Incidents of Travel în Egypt, Arabia Petraea, and the Holy Land*.

ușoară pentru Catherwood, care avea o familie de întreținut și o nouă afacere de gestionat. Așa că Stephens, îmbogățit de pe urma încasărilor aduse de cărți, i-a făcut o ofertă. În cadrul unei „înțelegeri încheiate între părți”, semnată de cei doi pe 9 septembrie 1839, Catherwood se angaja să-l însoțească pe Stephens în America Centrală și să rămână cu el până când acesta și-ar fi încheiat însărcinările oficiale încredințate de guvernul Statelor Unite, moment în care cei doi aveau să fie liberi să călătorească spre „orașe ruinate, locuri, situri și monumente”.¹² Catherwood trebuia să facă schițe „doar pentru uzul și în beneficiul” lui Stephens. În schimb, acesta se angaja să-i achite lui Catherwood toate cheltuielile pe parcursul călătoriei, plus 1500 de dolari, o sumă importantă în acea vreme, din care aveau să se scadă 25 de dolari pe săptămână, pentru a-i fi plătiți doamnei Catherwood în lipsa lui.¹³ Catherwood a încredințat conducerea galeriei sale panoramice unui partener de afaceri.

E greu de apreciat dacă înțelegerea, cu limbajul ei

¹² Originalul contractului se află printre documentele lui Stephens de la Biblioteca Bancroft a Universității din California.

¹³ Contractul adăuga într-un limbaj judecătoresc prețios: „Rămâne stabilit că banii care îi vor fi plătiți doamnei Catherwood și familiei vor fi deduși din sus-numita sumă de 1500 de dolari sau altminteri luați în calcul ca fiind plătiți numitului Catherwood.”

contractual explicit, reflectă o lipsă de familiaritate sau de încredere între cei doi ori altceva, mai degrabă formalismul tipic secolului al XIX-lea. Ce-i drept, Catherwood avea o familie de întreținut, iar Stephens tot avocat rămânea la bază, gândind și apreciind valoarea contractelor în consecință. În următorii ani, cei doi aveau să dezvăluie atât de puține despre natura relației lor, încât aceasta rămâne un mister până în zilele noastre, în ciuda faimoaselor călătorii pe care le-au făcut împreună. În cele mai bine de 1800 de pagini de relatări și ilustrații ce aveau să rezulte din aventurile lor, Stephens nu avea să-l descrie niciodată pe Catherwood. De fapt, nu există nicio imagine a lui Catherwood, nicio schiță, niciun dagherotip.¹⁴ În lucrările lui Stephens, el rămâne „dl Catherwood” sau „dl C.”, deși uneori în scrisori Stephens renunță la adresarea „domnul”. Dar, totodată, erau zorii erei victoriene, când era de așteptat ca doi bărbați să se comporte sobru și ceremonios unul față de celălalt, cel puțin în public. Din acest punct de vedere, formalismul celor doi nu e foarte diferit de al altor tovarăși de călătorie din aceeași perioadă: Meriwether Lewis și William Clark, Alexis de Tocqueville și Gustave de

¹⁴ Există numai o schiță vagă pe care Catherwood și-a făcut-o printre ruinele din Tulum, dar conține atât de puține detalii, încât misterul înfățișării sale rămâne intact.

Beaumont sau Alexander von Humboldt și Aimé Bonpland.

În plus, în scrierile lui Stephens, dl Catherwood este descris în mod indirect ca un ins taciturn, fără simțul umorului, extrem de rezervat, perfecționist. E posibil ca pregătirea sa de arhitect și de artist – de observator care trăiește de pe urma imaginilor – să-l fi determinat să stea retras și să-l lase pe volubilul și sociabilul Stephens să ocupe scena. Chiar dacă erau firi opuse, nu există însă nicio îndoială cu privire la loialitatea și respectul lor reciproc, care aveau să iasă la suprafață în repetate rânduri pe durata parteneriatului și prieteniei lor de aproape treisprezece ani. Iubeau istoria, împărtășeau un interes aproape obsesiv față de obiectele antice și dețineau un curaj și o încăpățănare de proporții colosale, care aveau să-i ajute să depășească greutățile ce li se așterneau dinainte.

*

Momentul ales pentru călătoria spre sud era unul deosebit de riscant. Sezonul uraganelor nu se încheiase. Căpitanii și pasagerii navelor nu beneficiau de prognozele meteo din zilele noastre și se aventurau în apele Caraibelor vara târziu și la începutul toamnei numai pe baza curajului și a credinței oarbe, conștienți de pericolele care îi amenințau. Dar după opt zile *Mary Ann* a ajuns fără probleme între Cuba și Hispaniola.

Apoi a fost lovită de o furtună tropicală. Micul bric s-a îndreptat spre vest, traversând Golful Honduras pe durata a 18 zile chinuitoare de ploaie, vânt și valuri dezlănțuite, înainte să intre la adăpost în portul Belize, chiar când cea din urmă furtună se domolea.

Orășelul sărăcăcios de frontieră se înălța din apele albastru-închis ca o linie plată, lungă de un kilometru și jumătate, pe fundalul verde-întunecat al cocotierilor și al junglei. Cu o noapte înainte, un adolescent, fiul unuia dintre cârmacii portului, urcase la bord ca să îi conducă în siguranță printre recifele colțuroase. *Mary Ann* a ancorat lângă o serie de plute încărcate cu lemn de mahon, principala marfă de export a coloniei. Câteva corăbii, bricuri și schoonere erau ancorate alături de o veche navă cu aburi. Așezarea costală, agățată de marginea Peninsulei Yucatán, era mai mult o insulă decât o țară. Evoluase față de zilele când era sălaș de pirați, devenind principalul nod comercial ce distribuia bunurile europene către coastele Hondurasului, Guatemalei și Mosquitoului¹⁵ și apoi pe uscat către statele Americii Centrale. Dar magaziile, locuințele și cei șase mii de locuitori ai săi erau izolați față de interiorul continentului printr-o junglă deasă, aproape de nepătruns. Așezarea era traversată de un

¹⁵ Astăzi, coasta de est a statelor Honduras și Nicaragua.

râu. I se spunea simplu „Old River” și era singura cale de acces către inima uscatului, iar izvorul lui era atât de adânc cufundat în interiorul pădurii tropicale, încât rămânea un mister.

Majoritatea străzilor erau acoperite cu noroiul adus de ploile torențiale, în care te afundai până la glezne. Unele case erau ridicate pe piloți și înconjurată de verande deschise ca să prindă și cea mai firavă adiere ce ar fi putut să aline căldura umedă și sufocantă a după-amiezii. Niște scânduri aveau rolul de trotuare, înconjurată de flori tropicale și palmieri. Un pod de lemn peste râu lega cele două jumătăți ale orașului. La capătul sudic se afla un complex ordonat de clădiri albe din șindrilă, aparținând unor instituții oficiale: reședința Superintendentului Maiestății Sale, tribunalul, birourile administrative, un spital, o închisoare și o școală gratuită. În mijloc trona o biserică de piatră cu o turlă înaltă care părea să fi fost adusă chiar dintr-un sătuc englezesc.

După cum avea să consemneze Stephens, primirea de care s-a bucurat la coborârea de pe vas l-a uluit, căci nu era familiarizat cu formalitățile și nici cu privilegiile pe care i le aducea noua lui funcție diplomatică. A fost invitat imediat la reședința guvernatorului, pentru a face cunoștință cu superintendentul coloniei, colonelul Alexander MacDonald. Apoi, în timp ce făcea

aranjamentele pentru a coborî în josul coastei Guatemalei cu vechea navă cu aburi din port, a descoperit că agentul era dispus să amâne plecarea cu câteva zile, pentru a-i permite lui Stephens să petreacă mai mult timp în Belize. „Obişnuit să mă supun despotismului agenţilor de pe vapoarele de acasă, asta mi s-a părut o onoare chiar mai mare decât invitaţia Excelenţei Sale. Dar, nedorind să-mi forţez norocul, am cerut o amânare de numai o zi”, a scris Stephens.

Într-un contrast total faţă de situaţia de acasă, în toate coloniile britanice sclavia fusese abolită cu cinci ani mai devreme, dar Stephens a înţeles rapid că în Belize aceasta nu câştigase niciodată teren, întrucât două treimi din populaţie erau reprezentate de negri, iar majoritatea albilor erau urmaşii piraţilor englezi naufragiaţi sau care renunţaseră la această îndeletnicire. S-a minunat de amestecul de rase. „Nici n-am petrecut o oră în Belize şi am descoperit că îmbinarea raselor, subiect atât de controversat acasă, se desfăşoară aici în linişte, de generaţii întregi”, a consemnat el. Şi a descris cea dintâi masă pe care a luat-o, un mic dejun savurat în compania unui negustor şi a soţiei sale, a doi ofiţeri ai armatei britanice şi a doi bărbaţi pe care Stephens i-a identificat drept mulatri, bine îmbrăcaţi şi bine educaţi. „Au discutat despre afacerea lor cu mahon, despre Anglia, despre

vânătoare, cai, femei și vin”

Stephens era newyorkez și nordist¹⁶, dar bunicul său din partea mamei, judecătorul John Lloyd, fusese proprietar de sclavi în New Jersey până la moartea sa, în anii 20 ai secolului al XIX-lea.¹⁷ Asta făcea ca Stephens, crescut într-o familie cu legături strânse, să fie familiarizat în mod direct cu sclavia. În scrisori nu a comentat niciodată experiențele din copilărie, dar, din reacțiile lui față de ceea ce a văzut în Belize, e clar cu cine era solidar. Abia își ascundea încântarea de a-și șoca cititorii americani cu descrierile lui privind egalitatea raselor. De exemplu, pe durata unei vizite la tribunalul coloniei, a fost invitat să ocupe locul vacant al unui judecător. Dintre cei cinci judecători ai completului, unul era mulatru, la fel și doi dintre jurați. Judecătorul așezat lângă el i-a spus că era conștient că în Statele Unite exista rasism, dar că în Belize „în viața politică nu se face nicio deosebire decât pe baza pregătirii și a caracterului și abia dacă se fac diferențieri

¹⁶ În timpul Războiului Civil American (1861–1865), nordiștii erau cei care susțineau abolirea sclaviei.

¹⁷ W.M. Denevan, *The Native Population of the Americas in 1492*, University of Wisconsin Press, Madison, 1992. Referirile la sclavii deținuți de judecătorul John Lloyd (bunicul matern al lui Stephens) se găsesc în scrisorile trimise tatălui lui Stephens, Benjamin Stephens, de cumnata sa, cu privire la împărțirea moștenirii judecătorului Lloyd. (Colecția *John Lloyd Stephens, 1946–1947*, Societatea Istorică din New York, Documentele Von Hagen.).

în viața socială, chiar și când e vorba despre contractarea unei căsătorii”.

Stephens a fost cu siguranță amuzat de un alt obicei din Belize, despre care știa că îi va provoca pe unii dintre viitorii lui cititori, cel puțin pe câțiva dintr-un mic grup select pe care îl cunoștea îndeaproape. Nu exista nici măcar un singur avocat în toată așezarea, nici nu existase vreunul vreodată, iar tribunalul se descurca de minune fără ei, a scris el. Niciunul dintre judecători nu avea cunoștințe legislative, deși arbitraseră dispute implicând tranzacții comerciale de proporții. Un judecător era tăietor de lemne, doi erau comercianți, iar judecătorul mulatru era medic.

Stephens și Catherwood au avut parte de un tur complet al așezării, conduși de cel de-al cincilea judecător și secretarul coloniei, Patrick Walker. Tot el a aranjat o excursie cu barca pe Old River și în junglă. Stephens s-a simțit imediat atras de misterul pădurii dese ce se închidea deasupra râului, blocând lumina soarelui. „Eram într-o izolare perfectă, de parcă ne-am fi aflat la mii de kilometri de cea mai apropiată așezare umană”, a scris el. Însă râul era la maximul debitului său și vâslașii se luptau din greu să facă față curentului, așa că au fost nevoiți să se întoarcă.

Când au ajuns în cele din urmă la reședința guvernatorului, superintendentul, colonelul

MacDonald, i-a făcut o impresie profundă lui Stephens. Acesta era „membru al unei rase care se stinge cu iuțeală”, spune Stephens. Intrase în armata britanică la 18 ani, ca ofițer, servise patru ani în campania din Spania și ulterior comandase un regiment la Waterloo, primind distincții militare din partea regelui Angliei și a țarului Rusiei. Să discuți cu MacDonald, înalt de un metru optzeci, cu o ținută rigidă de militar, „era ca și cum ai fi citit o pagină de istorie”, scrie Stephens.

Colonelul i-a întâmpinat cu căldură pe Stephens și pe Catherwood, în cinstea cărora pregătise un dineu la care participau funcționarii și militarii locali. Deși Stephens era în mod clar fermecat de politețea lui MacDonald, primise ordine să nu discute despre misiunea sa diplomatică, cu precădere despre partea referitoare la negocierile privind încheierea unui acord comercial cu noua republică America Centrală. Dar se pare că el și Catherwood l-au captivat pe colonel povestindu-i despre planurile lor de a căuta o civilizație străveche îngropată în pădurile din Honduras, Guatemala și Mexic. Catherwood avea să-și folosească talentele artistice și simțul observației ca să pună pe hârtie orice aveau să găsească, i-au explicat ei.

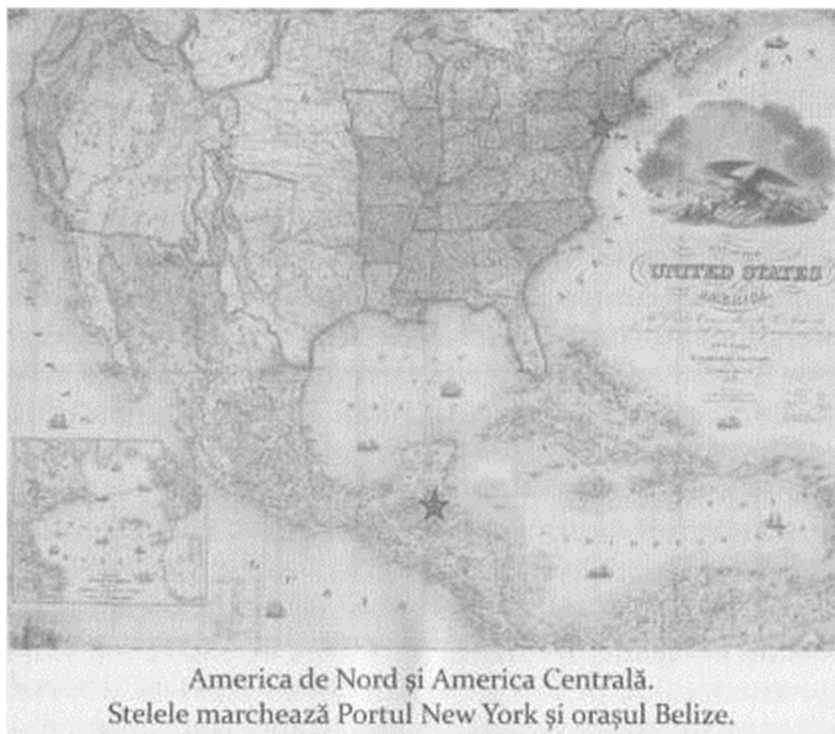
În după-amiaza plecării lor, MacDonald a aranjat un alt dineu. Aici s-au închinat pahare în cinstea reginei Victoria și a președintelui Van Buren. Apoi a urmat un

alt toast și încă unul. La final, colonelul l-a luat pe Stephens de braț și au coborât împreună pajiștea reședinței guvernatorului până la marginea apei, unde o barcă aștepta să-i ducă pe vaporul care arunca un fum întunecat în aerul portului. MacDonald s-a întors către Stephens și l-a prevenit pentru a doua oară cu privire la frământările politice și violențele aflate în plină desfășurare în America Centrală. Dacă Stephens avea să se afle în primejdie, i-a spus el, trebuia să-i adune laolaltă pe americanii și europenii din Ciudad de Guatemala, să arboreze steagul și să-i trimită de veste. Stephens, care știa bine ce pericole îl așteptau, a găsit oferta reconfortantă. „Știam că nu o zisese doar din politețe și, în starea în care se găsea țara către care mă îndreptam, am simțit cât de valoros era să ai un asemenea prieten.”

Momentul plecării a fost unul somptuos, complet diferit de plecarea lor discretă, aproape clandestină din New York. Traversând golful în barcă, Stephens și Catherwood au fost însoțiți de zgomotul a treisprezece salve de tun. Pe reședința guvernatorului, pe fort și pe judecătorie fuseseră arborate steaguri. Întreaga scenă era o demonstrație clară a imperialismului britanic, avanpostul perfect ordonat al civilizației împotriva junglei sălbatice, întunecate, cu greu îmblânzite. Avea să fie un ultim moment de liniște și siguranță, unul pe

care cei doi aveau să și-l amintească în zilele ce urmau.

„Am vizitat multe orașe, dar a fost pentru prima dată când plecarea mea era anunțată lumii cu steaguri și salve de tun. Eram un novice, dar mi-am propus să mă comport ca și cum aș fi avut diplomația în sânge și, să fiu sincer, inima mi-a bătut mai tare și m-am simțit mândru, căci acestea erau onoruri adresate țării mele, nu mie”, scrie Stephens.

La bordul ambarcațiunii *Vera Paz* bagajele au fost duse în cală, iar Stephens s-a instalat în cabina sa. În acea seară au luat ceaiul pe punte. Când a venit

căpitanul la ora zece și i-a întrebat ce ordine au de dat, Stephens a spus că începuse să înțeleagă de ce oamenii acceptau poverile funcțiilor oficiale. „Avusesem aspirațiile mele, dar nu m-am așteptat niciodată să-i pot porunci căpitanului unui vapor. Cu toate astea, având nonșalanța unuia care așa fusese obișnuit, i-am indicat locurile pe care doream să le vizitez și m-am retras în cabina mea.”

*

Stephens și Catherwood discutaseră fără ascunzișuri despre planurile lor de a da de urma unor ruine străvechi, iar colonelul MacDonald fusese atent la acestea. Revenit la reședința guvernatorului, a trecut imediat la treabă. L-a convocat pe Patrick Walker și pe un locotenent pe nume John Herbert Caddy, ofițer al artileriei regale, încartiruit în așezare. Acestora li s-a ordonat să pregătească o expediție care să pornească în susul lui Old River, pătrunzând adânc în jungla Petén, traversând apoi Peninsula Yucatán până în așezarea mexicană Santo Domingo de Palenque. Aici trebuiau să examineze conștiincios ruinele a căror existență fusese pomenită la cină, în timpul conversației cu Stephens și Catherwood. Locotenentul Caddy era un artist înzestrat, ale cărui schițe ale unor scene locale făcute în timpul liber îi atrăseseră de mult atenția lui MacDonald. Cu ajutorul talentului său și a pregătirii de

inginer militar, Caddy trebuia să deseneze tot ce vedea și să alcătuiască o hartă a tuturor lucrurilor descoperite la Palenque. Walker, a cărui listă de funcții și îndatoriri tocmai căpătase un nou punct, trebuia să conducă expediția împreună cu Caddy și să redacteze raportul oficial.

MacDonald a insistat că misiunea era una urgentă, deși Stephens și Catherwood se îndreptau în direcția opusă, spre sud, către Guatemala și Honduras. Nu trebuia să existe amânare, chiar dacă anotimpul ploios încă nu se încheiase și râul era umflat, purtând cu el bușteni periculoși și alte resturi. Curentul puternic avea să le stea în cale preț de mai bine de o sută de kilometri, dar cei doi au acceptat ordinele fără șovăire.

În două săptămâni, aprovizionați cu butoaie de făină, rom și carne de porc, medicamente și alte lucruri de folos, Walker și Caddy erau pregătiți de plecare alături de 27 de oameni și două canoe lungi, scobite în trunchiuri de copaci, numite *pitpan*-uri. Dar, în graba lui de a porni expediția, MacDonald avea să facă o greșeală pe care urma s-o regrete mai târziu.

2

În susul râului

Părăsind Belize cu destinația Guatemala, *Vera Paz* a

navigat către sud de-a lungul coastei Yucatanului, apoi a traversat în diagonală un golf zimțat format de ceea ce părea a fi degetul încovoiat al Peninsulei Manabique. Dinaintea lor se înălța treptat un zid format din dealuri scunde, de un verde-închis. În depărtare, hula se spărgea în valuri albe pe fundalul albastru-verzui, iar stropii se evaporau contopindu-se cu ceața care se ridica din junglă. Aerul era greu, apăsător. În zona brizanților, petice de nisip marcau granița unei regiuni atât de aglomerate de munți, păduri tropicale și mlaștini, încât puțini albi o străbătuseră. Unul dintre ei fusese Hernán Cortés, marele conchistador, care, după cucerirea Mexicului de la începutul secolului al XVI-lea, îmbătat de putere, se aventurase să traverseze ținutul cu o mică armată, decis să pună la punct un subaltern rebel din Honduras. Nu știa ce-l așteaptă. El și oamenii lui părăsiseră regiunile civilizate din centrul Mexicului cu un anturaj destul de numeros, așteptându-se la o traversare rapidă a Peninsulei Yucatán, către sud-est. Șase luni mai târziu, după ce majoritatea oamenilor lui fuseseră mistuiți sau răpuși de foame și de molime, iar majoritatea cailor pieriseră, Cortés ieșise năucit și epuizat din sălbăticia nemiloasă a Peténului, reușind într-un sfârșit să-și croiască drum prin adâncul junglei către aceeași coastă către care se îndrepta acum *Vera Paz*.

Era o muchie de pământ pe care puțini oameni, cu atât mai puțin niște albi, reușiseră să ridice un avanpost în fața forței brute a naturii. Pe măsură ce Stephens și Catherwood se apropiau de țărm, o masă de vegetație încâlcită se înălța amenințătoare dinaintea lor. Nu părea să existe vreo cale de a pătrunde. Apoi, în ceea ce părea un zid impenetrabil de verdeață, s-a ivit o deschidere, prin care au reușit să distingă malurile unui râu. *Vera Paz* a trecut prin aceasta și a intrat în canal. Foarte sus pe malul drept se vedeau câteva colibe și Stephens s-a gândit să oprească. Așezarea de amerindieni caraibieni și negri din Indiile de Vest abia se agăța de țărm, dar ocupa o poziție-cheie, aici fiind singura intrare fluvială către America Centrală. Îngrămădirea aceea de case se chema Livingston. În mod straniu, fusese numit așa în amintirea unui fost primar al New Yorkului și secretar de stat, Edward Livingston. Printre diversele realizări ale lui Livingston se numărau simplificarea codului civil, penal și juridic din Louisiana, reformele fiind copiate și impuse acum de guvernul Americii Centrale populației de țărani, în ciuda împotrivirii violente a acesteia.

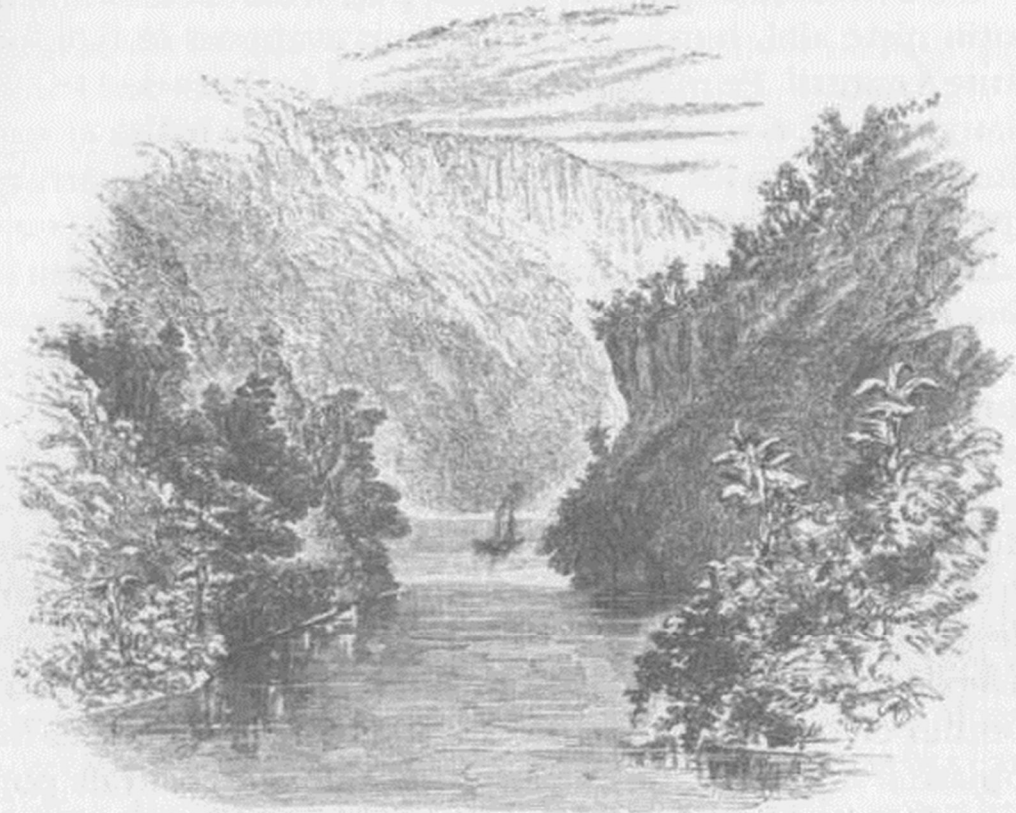
Stephens i-a cerut căpitanului să se apropie mai mult de țărm. Localnicii, toropiți de căldura după-amiezii, priveau în jos din colibele lor cu acoperișuri din frunze de palmier, înălțate în crânguri de bananieri și

cocotieri. Dar era deja ora patru, prea târziu ca să oprească dacă voiau să ajungă la locul de ancoraj din interior înainte de apus. Așa că vaporul a cârmit din nou către mijlocul râului.

În fața lor se ridica un dig cu o despicătură verticală prin care *Vera Cruz* a pătruns într-un defileu șerpuit, de o frumusețe copleșitoare. De o parte și de alta, ziduri drepte de frunziș se ridicau la sute de metri deasupra lor și din fiecare fisură a falezelor de calcar încolțeau plante tropicale. Din bolta de frunze de deasupra atârnav liane până pe suprafața râului, iar lujerii lor și crengile copacilor erau năpădite de orhidee și bromeliacee. În aer stăruia un parfum îmbătător. După o altă cotitură, s-au pomenit din nou înconjurați de zidul junglei.

În umbra acesteia nu se vedea nicio cale de acces – pasajul se închisese în urma lor – și se temeau ca vasul să nu se împotmolească în vegetația din jur.

Belize nu fusese decât prologul. Aici, la numai o lungime de braț, îi înconjura o junglă sufocantă, un

Sus: Río Dulce, desenat de Catherwood

Jos: Fotografie actuală a fluviului (Carlsen)

fiord tropical îngust, deopotrivă măreț și dătător de fiori. Auziseră despre acest râu și despre frumusețea lui copleșitoare. Cum era posibil ca aceasta să fie intrarea prin care se realiza o bună parte din comerțul Americii Centrale?

Pe dedesubtul lor curgea către mare o apă limpede și scânteietoare, descinsă din munții acoperiți cu păduri tropicale ai Guatemalei. Pentru scurt timp i-a sufocat un miros de sulf, venit dinspre izvoarele termale care bolboroseau pe lângă marginea râului. Pe măsură ce au continuat să înainteze, aerul după-amiezii târzii a devenit apăsător, îmbibat de o căldură umedă și înăbușitoare, deși umbrele adânci dădeau iluzia răcorii. Singurele păsări pe care le-au văzut la început au fost pelicanii. Maimuțele alergau de-a lungul lianelor, alungate de „vuietul nefiresc” făcut de *Vera Paz*, care răsuna dinspre pereții Stâncoși. Dincolo de zarva motorului și de bufnetul roții cu zbaturi se ascundea o tăcere preistorică, atemporală. Egrete și papagali se ridicau din copaci și de pe faleză și zburau pe dinaintea lor.

„Să fie acesta oare portalul către țara vulcanilor și a cutremurelor, sfâșiată de războaie civile?” scrie Stephens. Era „o scenă de basm, ce combină o frumusețe desăvârșită cu o măreție de nedescris”.

Paisprezece kilometri mai în amonte, râul se lărgea

formând un mic lac presărat cu insule și mărginit de trestii și mangrove. Sub covoare de nuferi și pâlcuri de stuf se ascundeau lagune netede ca oglinda. Munții verzi, amenințători îi înconjurau din toate părțile. În fața lor, lacul se îngusta din nou, formând partea superioară a lui Río Dulce; la apus, soarele se oglindea auriu pe ape în timp ce *Vera Paz* înainta cu încăpățănare prin întunecimea care devenea tot mai deasă.

Cândva în timpul nopții sau poate dimineața devreme au trecut pe lângă Castelul San Felipe de Lara, o mică fortăreață de piatră atât de pitorească, încât părea făcută de copii ca adăpost pentru soldății lor de jucărie. Stătea singuratică între apă și junglă, cu turele crenelate ridicându-se fantomatice deasupra meterezelor și cu zidurile sfărâmicioase acoperite de mușchi. Garnizoana izolată ocupa o fâșie de teren ce aproape bloca râul înainte ca acesta să se lărgască din nou formând un lac mare. Era un loc ușor de apărat pentru o fortăreață clădită cu un singur turn în 1595, un paznic solitar împotriva piraților care urcau în susul râului pentru a jefui depozitele spaniole de pe malul lacului. Dar, asemenea altor încercări eșuate de a domestici ținutul înconjurător, legea și ordinea nu făcuseră decât să amâne inevitabilul. Deși fusese mărit de câteva ori, adăugându-i-se fortificații suplimentare și mai multe tunuri, iar în cele din urmă un șanț cu apă

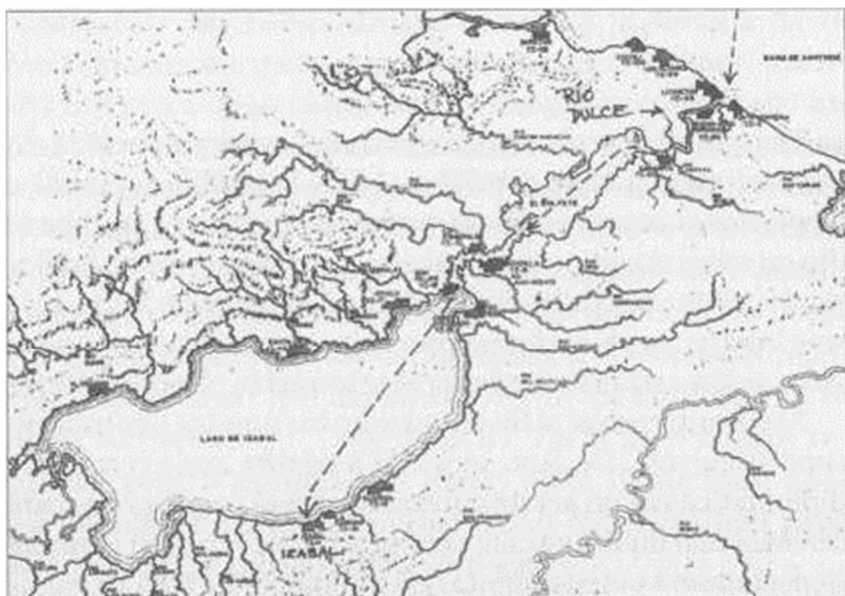
și un pod mobil, castelul a fost invadat și jefuit în mod repetat de pirații englezi.

În zori, Stephens și Catherwood s-au pomenit că ancoraseră lângă orașul Izabal, principala poartă de acces către Guatemala și către o bună parte a Americii Centrale. Erau înconjurați de apele lui Golfo Dulce, cea mai mare întindere de apă din Guatemala, cunoscut astăzi ca Lacul Izabal. La fel ca așezarea din Belize, Izabal era un punct comercial important și în același timp un avanpost izolat între apă și junglă. Prin comparație, Izabal era mai mic și primitiv, iar jungla se cocoța teatral pe zidul de munți care îl înconjura. De aici drumul comercial înainta în inima uscatului, urcând prin vegetația deasă și trecând munții.

Stephens și Catherwood au coborât pe țărm în căutarea unor autorități cărora să le prezinte pașapoartele spre aprobare. Acum călătorea cu ei și Augustin, un servitor care îndeplinea și funcția de bucătar și pe care îl angajaseră în Belize. Orașul avea o singură casă cu structură de lemn. Restul erau colibe din chirpici sau trestie, cu acoperișuri din frunze de palmier, adăpostind o populație de vreo 1500 de suflete.

L-au găsit într-un final pe conducătorul așezării, Juan Penol, care căpătase recent comanda unei așa-zise garnizoane de treizeci de bărbați și băieți desculți,

îmbrăcați în nădragi și cămăși albe de bumbac și înarmați cu muschete ruginite și săbii vechi. Predecesorul lui Penol fusese demis din funcție cu numai trei săptămâni în urmă, când balanța puterii în actualul război civil se înclinase de partea grupării reprezentate de Penol.

Hartă înfățișând ruta străbătută de Stephens și Catherwood către Lacul Izabal pe Río Dulce

Noul comandant le-a spus cu îngrijorare că nu era sigur cât timp avea să rămână în această funcție înainte ca lucrurile să se schimbe din nou. Tratatul de aici nu era nici pe departe asemănător celui de care se bucurase Stephens în Belize. Penol abia i-a recunoscut calitatea oficială și i-a explicat că nu le putea da vize

decât pentru Guatemala, întrucât restul provinciilor din America Centrală se răsculasera.

*

Pe măsură ce orele treceau, căldura devenea sufocantă. În cea mai mare parte a secolului al XIX-lea, căldura umedă a tropicelor și cețurile sau așa-numitele miasme ce se ridicau din mlaștini și lagune încă mai erau considerate cauza bolilor și a deceselor rasei albe din nord, fiind aproape un lucru de la sine înțeles. Stephens fusese prevenit că Izabal era un loc periculos și că a-l străbate însemna să te arunci în ghearele morții.

Mai mulți trimiși ai Statelor Unite în America Centrală nu supraviețuiseră. De fapt, ideea de a trimite acolo o misiune diplomatică era un act de cutezanță vecină cu aroganța, care cerea tot mai mult curaj. De când provinciile Americii Centrale își declaraseră independența față de Spania, iar SUA își trimisese cel dintâi diplomat în regiune, în 1824, numai doi dintre cei opt reprezentanți ajunseseră în Ciudad de Guatemala. Aceștia erau un fost senator și un fost congresman, care se dovediseră poate mai potriviți pentru această misiune decât ceilalți, după ce supraviețuiseră haosului reprezentat de politica Statelor Unite în primii ani. Patru dintre trimiși muriseră fie pe drum, înainte să sosească la destinație, fie înainte să părăsească SUA. Alți doi făcuseră

cale-ntoarsă la scurt timp după ce ajunseseră în Izabal. Era ca și cum o barieră formată din boală, moarte și spaimă ar fi blocat intrarea în țară.

Unul dintre cei doi care reușiseră să ajungă în Ciudad de Guatemala fusese Charles G. de Witt, un fost congressman din New York. Acceptase postul în 1833, dar tărăgănase și nu își făcuse rezervări către America Centrală decât peste vreo cinci luni. La un moment dat fusese atât de descurajat de reputația de focar de molime a Izabalului și de drumul lung și anevoios până în Ciudad de Guatemala, încât decisese să ocolească pe la Capul Horn și să se apropie de Guatemala prin Oceanul Pacific. Dar asta nu a fost deloc pe placul președintelui Andrew Jackson, cel care îl numise. Jackson, severul erou de război care învinsese armata britanică în Bătălia de la New Orléans, nu-și câștigase porecla de „Old Hickory”¹⁸ datorită firii precaute sau a unei voințe slabe. I-a transmis clar lui De Witt, prin intermediul secretarului de stat Livingston, că ruta pe care o plănuia acesta prin Pacific era inacceptabilă. „[Președintele] nu poate cu niciun chip să aprobe proiectul de a călători prin Pacificul de Sud, în jurul Capului Horn, pentru a ajunge în America Centrală, un loc aflat practic la ușa noastră. La asta adăugați faptul

¹⁸ Engl. „hickory” = nuc. Poreclă primită pentru că avea un caracter strict și dur.

că, ajungând la Valparaíso [Chile], veți fi de două ori mai departe de destinația dumneavoastră decât sunteți acum.” Dojenit astfel, De Witt și-a făcut rezervări pentru drumul mai direct către Guatemala, apoi s-a îmbolnăvit curând și au mai trecut încă cinci luni până să pornească în cele din urmă într-acolo.¹⁹

În ciuda începutului lent, De Witt a rezistat la postul său din Guatemala pe o perioadă remarcabilă de cinci ani. Către sfârșit a implorat în repetate rânduri să i se permită întoarcerea acasă, fie și numai într-o învoire, ca să aibă grijă de soția lui suferindă aflată la New York. Însă relațiile lui cu Departamentul de Stat nu s-au refăcut niciodată după începutul nefavorabil, așa că i s-a poruncit să nu plece din Guatemala până nu avea să reînnoiască tratatul comercial cu SUA, care se afla pe punctul de a expira. Telegramele lui De Witt deveneau tot mai disperate. La un moment dat a povestit că era ascuns în casa a două văduve, pentru că gherilele indiene ocupaseră pentru scurt timp Ciudad de Guatemala, ucigând cetățenii și executându-l pe vicepreședintele republicii. A spus că fusese prevenit să părăsească orașul. Dar, scria el cu remarcabilă bravură, „am răspuns de fiecare dată că, dacă va fi să mor, prefer să mor în casa cunoscută drept legația

¹⁹ J.B. Lockey, *Diplomatic Futility*, Durham, 1930.

nord-americană, sub steagul Statelor Unite.”²⁰

În cele din urmă, un an mai târziu, pe când situația politică se degrada tot mai mult în jurul lui și pericolul creștea, a plecat spre casă fără să reînnoiască contractul. Când a ajuns în Statele Unite, Departamentul de Stat i-a ordonat să se întoarcă imediat în Guatemala și să încheie tratatul. Pe 12 aprilie 1839, aflat la bordul unui vapor pe Fluviul Hudson, lângă localitatea Newburgh din New York, Charles G. De Witt s-a sinucis. Avea 49 de ani.²¹

Aceste povești despre eșec și moarte planau ca un stol de vulturi deasupra misiunii diplomatice și ar fi trebuit să descurajeze orice om rațional interesat de o asemenea numire. Se pare însă că poziția avea suficient prestigiu cât să atragă un bărbat de calibrul lui William Legget, care a fost numit în locul lui De Witt. Dar această nominalizare s-a dovedit a fi cea mai scurtă. Legget era un scriitor cunoscut, un democrat radical și un antimonopolist care edita *New York Evening Post* împreună cu William Cullen Bryant. Editorialele lui incendiare au fost foarte influente în anii 30 ai acelu

²⁰ Manning și Departamentul de Stat al SUA, *Correspondența Diplomatică a Statelor Unite*.

²¹ „De Witt, Charles Gerrit, 1789–1839”, Biographical Directory of the United States Congress. La sinucidere se face referire în Lockey, *Diplomatic Futility*, pag. 281.

secol, contribuind la punerea bazelor doctrinei libertariene de mai târziu. Dar cunoscutul editorialist, în vârstă de numai 38 de ani, era chinuit de boală, ca urmare a febrei galbene contractate pe durata serviciului militar în Marină. Acesta era un motiv în plus să fi evitat postul din Guatemala. Dar când președintele Van Buren, un democrat moderat care simțise adesea înțepătura peniței lui Legget, l-a numit în locul lui De Witt, a făcut-o la cererea mai multor prieteni de-ai lui Legget care nutreau convingerea bizară că schimbarea climei i-ar putea prii. Legget a murit o lună mai târziu, în mai 1839, în timp ce se pregătea să plece înspre Guatemala. Postul de însărcinat cu afacerile externe în America Centrală era pur și simplu blestemat.

Următoarea numire a lui Van Buren a fost Stephens, care de-abia o aștepta. Spre deosebire de agitatorul Legget, Stephens era un democrat jacksonian fidel, la fel ca președintele; ambii aveau rădăcini adânci în Partidul Democrat din New York.

Van Buren fusese un membru influent al legislativului statului și apoi guvernatorul acestuia, înainte să se alăture administrației președintelui Jackson și să-i succeadă, fiind cel de-al optulea președinte american. Înainte să călătorească prin Europa și dincolo de ea, Stephens fusese un membru

deosebit de activ al Partidului Democrat din New York. Dar datorită numelui în acest post nu doar afilierei lui politice, ci mai ales faptului că era un scriitor de succes. Cărțile lui de călătorie nu erau numai incredibil de populare, dar erau apreciate și de critici. Iar președintele avea o slăbiciune pentru literatură. „Little Magician”, cum era numit Van Buren din cauza staturii sale și datorită faptului că era un om politic strălucit, nu mersese la facultate. Toată viața fusese chinuit de un sentiment de inferioritate intelectuală pe care căuta să-l compenseze asociindu-se cu literați.²² Washington Irving și William Cullen Bryant se numărau printre prietenii săi apropiați și îi numise pe Nathaniel Hawthorne și pe istoricul George Bancroft în funcții guvernamentale. Indiferent care îi erau motivele, Van Buren părea să considere că Stephens era omul perfect pentru această misiune. În mod evident, Stephens se ridica la înălțimea misiunii, intelectual vorbind, iar dacă era să judeci după călătoriile lui îndelungate, era și rezistent din punct de vedere fizic. Și, la fel de important, părea suficient de nebun încât să vrea acest post. Însă el și Catherwood începuseră dinainte să-și planifice călătoria către sud.

★

²² A.M. Schlesinger, *The Age of Jackson*, Little, Brown, Boston, 1945.

La începutul serii, când căldura epuizantă din Izabal a început să mai scadă, Stephens a pornit în căutarea mormântului lui James Shannon, un bărbat din Kentucky care fusese cel de-al șaselea trimis al Statelor Unite în America Centrală. Însoțit de un ghid local, a traversat piața rudimentară din Izabal și a apucat-o pe o cărare ce ieșea din oraș și se oprea după câteva minute dinaintea unui șanț adânc, plin ochi după ultimul potop. L-a traversat pe o scândură și a urcat apoi un deal acoperit de o pădure deasă la poalele căruia se afla lacul. Acolo, printre lespezi funerare grosiere, i s-a arătat mormântul lui Shannon. Nu avea o piatră funerară ridicată și abia dacă se mai distingea de pământul din jur. La vederea lui, Stephens a simțit o strângere de inimă.

Shannon ajunsese în Izabal în vara lui 1832, cu mai bine de un an înainte să sosească locțiitorul său, De Witt. Din optimism sau din naivitate, își adusese soția, pe fiul său, Charles, și o nepoată, domnișoara Shelby. La puțin timp după ce coborâseră pe uscat, Shannon și nepoata sa se îmbolnăviseră de febră galbenă. Aveau să moară curând.

„M-a cuprins tristețea la gândul că un bărbat care a murit în slujba țării lui a fost părăsit astfel, pe un munte, în sălbăticie, fără o lespede care să-i însemneze mormântul”, scrie Stephens. Revenind în oraș, a făcut

aranjamentele ca în jurul mormântului să se ridice un gărduleț și să i se pună o piatră funerară. Preotul din localitate a promis să-i planteze la căpătâi un cocotier.

Între timp, Catherwood îl vizitase pe inginerul de pe *Vera Paz*, un compatriot din Anglia pe nume Rush. Acesta se îmbolnăvisese la bordul vasului și acum zăcea într-un hamac, înconjurat de localnici. Solid și înalt de 1,95 metri, era un adevărat uriaș, notează Stephens, dar zăcea într-o colibă „neajutorat ca un copil”. Nu era un semn bun.

3

Muntele Mico

În dimineața următoare, la ora șapte, Stephens și Catherwood și-au scos bagajele afară, unde au fost întâmpinați de un grup mare de oameni și animale care se pregăteau pentru călătoria peste culmea Muntelui Mico. Scena era de natură să le alunge ideea romantică de a străbate în galop teritoriul Guatemalei pe spinările unor armăsari iuți. Călătoria urma să fie făcută pe catâri, animale de povară care stăpâneau potecile accidentate din America Centrală. În fața celor doi, cu mare zarvă, mărfurile erau scoase din magazii și încărcate pe cei aproape o sută de catâri care formau un convoi parcă nesfârșit, condus de douăzeci-treizeci de

catârgii. Grupul separat al lui Stephens și Catherwood consta în cinci catâri, câte unul pentru fiecare și pentru noul lor tovarăș de drum, bucătarul Augustin, și încă doi pentru bagaje. Patru localnici fuseseră angajați să care restul proviziilor, mergând pe jos și îngrijind de catâri.

În săptămânile dinaintea plecării, Stephens se străduise să adune cât mai multe instrumente științifice cu putință. Într-o scrisoare către secretarul de stat Forsyth, cu o copie care să-i fie înmănată președintelui, se interesa dacă ar fi o „prea mare impertinență” din partea lui să-i solicite guvernului un sextant, un telescop, un cronometru de buzunar, un orizont artificial și două barometre montane.²³ Din câte se pare, cererea i-a fost respinsă, întrucât nu a reușit să facă rost – pe cheltuiala proprie – decât de un barometru de sticlă pe care acum îl purta pe umăr, temându-se să-l încredințeze cărăușilor amerindieni. Acest fapt transforma expediția într-una neînsemnată din punct de vedere științific. Având în vedere nivelul de dezvoltare a instrumentelor de măsură după standardele începutului de secol XIX, cei doi luau cu ei minimul necesar. De exemplu, eroul lui Stephens,

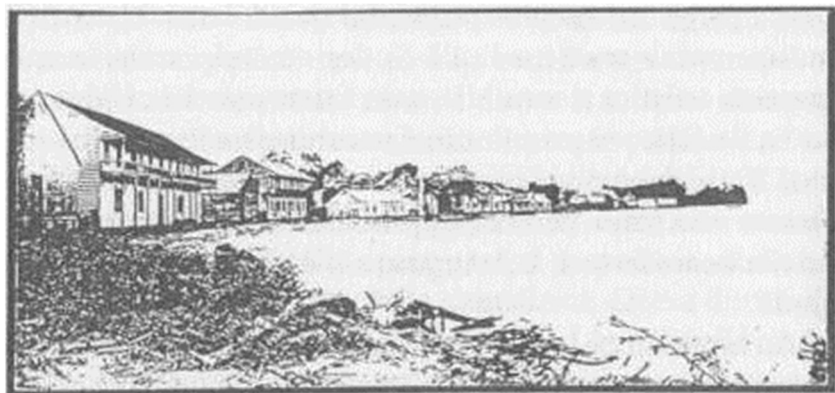
²³ Colecția *John Lloyd Stephens, 1946–1947*, Societatea Istorică din New York, Documentele Von Hagen.

marele naturalist Alexander von Humboldt, luase cu el în mult aplaudată sa călătorie prin Africa, cu 40 de ani în urmă, un cianometru, un pluviometru, un pendul, un magnetometru, un eudiometru ²⁴ și baterii galvanice, precum și trusa obișnuită cu sextante, termometre, busole, orizonturi artificiale, cronometre și barometre. În aceeași zi în care Stephens și Catherwood își încălecau catârrii în Izabal, o mică flotă de corăbii americane ridica ancora din Golful Apia din Samoa, pornind către Australia, unde urma să se pregătească să ia cu asalt Antarctica, dacă acest loc chiar exista. Americanii se aflau într-o cursă cu francezii pentru a ajunge primii pe acest continent încă nedescoperit. Misiunea, numită Expediția de Explorare în Pacific a Statelor Unite ale Americii, deși de dimensiuni reduse, era dotată cu cele mai bune instrumente științifice existente.²⁵ Dar ordinele primite de Stephens de la Departamentul de Stat vizau comerțul, nu știința. El și Catherwood trebuiau să accepte că explorările lor erau pur și simplu o aventură particulară pusă la cale de doi

²⁴ Cianometru – aparat de măsură a gradului de intensitate a culorii albastre din aer. Pluviometru – aparat folosit pentru determinarea cantității de precipitații atmosferice căzute într-un anumit interval de timp pe o anumită suprafață. Magnetometru – instrument cu care se măsoară intensitatea câmpului magnetic. Eudiometru – aparat folosit la analiza volumetrică a gazelor.

²⁵ N. Philbrick, *Sea of Glory: America's Voyage of Discovery, the U.S. Exploring Expedition, 1838–1842*, Thorndike Press, Waterville, Maine, 2004.

iubitori de antichități. Termenul *arheolog* nu exista încă.

Portul Izabal în 1860

Catherwood era un artist profesionist de succes și cu suficientă experiență pe teren. Știa de ce avea nevoie, anume de numeroase carnete de schițe, hârtie și ustensile pentru desenat și pictat. Instrumentul său cel mai avansat din punct de vedere tehnologic era *camera lucida*, un dispozitiv optic inventat în 1807 și folosit de artiști în perioada care a precedat apariția fotografiei pentru a reda adevăratele proporții ale obiectelor. Consta într-o prismă reflectoare montată pe un mic pedestal atașat de o planșetă de desen. Îndreptând prisma asupra unui obiect din unghiul potrivit, un proces dificil care cerea răbdare, artistul putea privi prin sticlă pentru a vedea conturul obiectului ca și cum ar fi fost proiectat pe suprafața hârtiei. Astfel, conturul putea fi trasat. Catherwood avea cu el și un vechi

cronometru cu care putea să calculeze longitudinea, precum și singurele piese de instrumentar topografic ale expediției: o busolă și o panglică lungă de măsurat pe care le folosisese în cercetarea templelor și monumentelor din Egipt.

Pentru Stephens, scriitorul, lucrurile erau mai simple. Adusese creioane, stilouri și carnețele în care să-și noteze observațiile zilnice. În fond, asta era o poveste, iar Stephens recunoștea din prima o poveste bună. Însă el era, totodată, și însărcinatul cu afaceri externe al Statelor Unite. Așa că adusese cu el, împachetat cu grijă, un costum de diplomat croit din cea mai bună stofă albastră din New York și împodobit generos cu nasturi auriți. Chiar dacă îl purta rar, reprezenta ținuta obligatorie pentru poziția lui de ministru. Mai avea și indispensabila trusă medicală. Și, deși amândoi aveau temperamente artistice și sensibile, erau foarte practici când venea vorba de călătorii prin ținuturi necunoscute în vremuri tulburi. Erau, după cum scrie Stephens, „înarmați până în dinți”. Fiecare avea câte o pereche de pistoale, muniție și cuțite mari de vânătoare în teci. Lui Augustin îi dăduseră un pistol și o spadă.

Au încălecat pe la opt, la o oră după plecarea convoiului, și au pornit direct spre Muntele Mico și vechiul drum spaniol de pe înălțimi, Camino Real, care serpuia 200 de kilometri până în Ciudad de Guatemala.

Aceasta era calea principală de comerț în America Centrală. Nu semăna însă cu niciun drum de la ei de-acasă, fie el montan sau de șes, fiind abia o cărare muntoasă abruptă care, în acest moment al anului – anotimpul ploios durează din iunie până în noiembrie –, era plină de gropi ascunse, șanțuri înguste și alunecoase, ravene adânci și rădăcini de copac dezgolite care se întindeau pe deasupra cărării la o înălțime de un metru sau mai mult. Mergeau pe o ploaie torențială. În curând au fost copleșiți de nămolul albastrui și de căldura înăbușitoare și abia dacă mai reușeau să se strecoare printre ravene.

Cele dintâi ore au pus la grea încercare prietenia dintre cei doi bărbați. Până acum călătoria lor decursese ușor, chiar și pe apele agitate către Belize. Cea dintâi a căzut catârca lui Stephens. „Am zburat din spinarea ei, ferindu-mă de crengi și de rădăcini, dar nu și de noroi”, scrie el. „Evitasem însă un pericol și mai grav: pumnalul îmi căzuse din teacă și stătea cu vârful în sus și cu mânerul înfipt în noroi, cu lama lui de vreo 30 de centimetri.” Dl Catherwood, cum îi spunea de obicei Stephens prietenului său, a fost și el aruncat din șa cu atâta violență, încât a renunțat la obișnuita lui reținere și l-a înjurat în gura mare pe Stephens pentru că-l târâse după el în țara aceea uitată de Dumnezeu.

Discuțiile au încetat curând, întrucât cei doi bărbați

plini de noroi din cap până-n picioare făceau eforturi să rămână în șa. Jungla se îndesea, iar cărarea devenea tot mai abruptă. Copacii și tufișurile îi înconjurau din toate părțile, lumina zilei pătrunzând doar foarte puțin. Umblau bâjbâind prin lumina chioară. Într-un final au ajuns din urmă caravana de catâri care urca prin albia pietroasă și șerpuită a unui râu. Poverile alunecau din spinările animalelor, câteva dintre ele căzând, iar pădurea răsuna de strigătele și înjurăturile catârgiilor. Stephens și Catherwood au descălecat și au încercat să meargă pe jos, dar pietrele și rădăcinile copacilor erau prea alunecoase ca să poată călca în siguranță. Urcau chinuit de câteva ore, când catârul lui Augustin a căzut pe spate într-o groapă cu noroi și pe moment l-au crezut pierdut. Încercase să sară din spinarea catârului în timpul căderii, dar își prinsese piciorul, iar animalul se rostogolise peste el. Stephens a fost convins că omul își făcuse praf fiecare oscior. Dar Augustin și catârul s-au ridicat împreună, plini de noroi și, în mod miraculos, fără răni grave.

În cele din urmă, pe la ora prânzului, ploaia a încetat și au ajuns în vârful Muntelui Mico. După câteva minute de odihnă în căldura umedă și lipicioasă, și-au continuat drumul și în curând s-au pomenit din nou în mijlocul caravanei. Coborârea s-a dovedit la fel de alunecoasă și de nesigură ca urcușul, iar catârgii păreau

decizi să străbată cât mai repede distanța până jos. La un moment dat, Stephens și Catherwood aproape că au fost striviți într-o ravenă îngustă, când un catâr prăbușit a blocat trecerea dinaintea lor, iar alți catâri îi înghesuiau din urmă.

Dar greul abia de-acum începea, povestește Stephens. După opt ore de chin și transpirație, în care își consumaseră cea mai mare parte a energiei numai ca să rămână pe spatele catârilor, au ajuns în cele din urmă la o apă repede de munte care purta numele nespus de potrivit de El Arroyo del Muerto, Pârâul Mortului. S-au oprit pe mal, cu stomacurile ghiorțăind, pentru prima masă a zilei. În timp ce se odihneau la umbră, sub coroana bogată a unui copac, scufundându-și cănila în apă, moralul li s-a ridicat și, din câte își amintește Stephens, „am vorbit cu dispreț despre căi ferate, orașe și hoteluri”.

Apoi Augustin a desfăcut proviziile: pâine, pasăre friptă și ouă fierte cât să ajungă pentru trei zile. „Imaginea ce ni s-a înfățișat ochilor a fost prea șocantă până și pentru omul cu nervii cei mai tari”, scrie Stephens. Din greșeală, Augustin pusese laolaltă cu mâncarea un cornet mare de hârtie cu praf de pușcă; acesta se rupsese, așa că mâncarea era „presărată din plin cu acest nou condiment”.

„Frumusețea scenei, buna noastră dispoziție, toate,

mai puțin uriașă noastră poftă de mâncare, au pierit în acea clipă”, continuă el.

Mai existau și alte impedimente. Unicul barometru al expediției nu supraviețuise urcușului. Văzând cât de greu îi era să rămână în șa, Stephens își zisese că instrumentul avea să fie mai în siguranță în spinarea unuia dintre băștinașii care călătoreau pe jos. Cărăușul și-l pusese în spate cu extremă precauție, alături de un ulcior de lut cu buza roșie pe care îl purta la brâu. Îl ridica cu mândrie în aer ori de câte ori se împiedica, arătând astfel că era la înălțimea însărcinării primite. Și de fapt chiar reușise să care barometrul intact pe drumurile muntelui; însă Stephens și Catherwood au descoperit apoi că mercurul nu fusese sigilat cum trebuie și se scursese, făcând instrumentul inutil.

După zece ore de călărit – cele mai grele din viața lui, scrie Stephens – parcurseseră abia 19 kilometri. În timp ce amurgul se apropia, au coborât într-o pajiște, apoi pe sub bolta unui crâng de palmieri până la un mic *rancho*, puțin mai răsărit ca o colibă, unde urmau să-și petreacă noaptea. Dar catării care le cărau bagajele plecaseră înainte cu restul caravanei și au constatat că nu aveau haine de schimb.

Pătrunseseră acum puțin peste 19 kilometri pe teritoriul Guatemalei, iar la picioarele lor se întindea o vale măreață săpată de Râul Motagua, un bazin

hidrografic important care lega podișurile centrale de Golful Honduras. Când au ajuns în cele din urmă la râu, se aflau din nou la nivelul mării și supraviețuiseră Muntelui Mico. Către nord-est valea se lărgea, formând o câmpie aluvionară vastă care se întindea până la mare. La capătul ei vestic, se îngusta ca o floretă ațintită spre Ciudad de Guatemala, inima acestei republici sfărâmate. Orașul era așezat pe un platou aflat la 1500 de metri deasupra mării și încă îi mai despărțeau de el mai mult de 160 de kilometri.

Valea în care au pătruns era mai îmblânzită și mai civilizată decât muntele sălbatic pe care îl traversaseră. Aici se găseau ferme de vite și mici fâșii de teren cultivat, răspândite pe ambele maluri ale râului. Dar, ca mai peste tot în America Centrală, cei care călătoreau de-a lungul lui Camino Real aveau parte de prea puțin confort. Nu existau hanuri, hoteluri sau cârciumi. Spre deosebire de Statele Unite, America Centrală rămăsese un loc primitiv, iar să călătorești prin ea părea o ruletă rusească. Dacă aveai recomandările potrivite sau o brumă de noroc, era posibil să fii găzduit la cineva acasă. Primăriile, numite *cabildos*, și bisericile acordau, de asemenea, adăpost călătorilor. Uneori se găseau colibe din trestie sau lut unde se putea dormi în schimbul câtorva monede.

Mâncarea constituia și ea o problemă. Când căzuseră

de acord să-l angajeze pe Augustin în Belize, nici Stephens, nici Catherwood nu-l consideraseră prea isteț. Dar, în ciuda supărării provocate de incidentul cu praful de pușcă, nu le-a luat mult să se răzgândească. Augustin se născuse pe insula Hispaniola din Caraibe din părinți de origine spaniolă și franceză și crescuse în orașul-port Omoa, pe coasta nordică a Hondurasului. S-a dovedit a fi inventiv, ambițios și cu o mândrie feroce. Rămânea tot timpul în urma caravanei și apărea apoi ca prin minune cu găini și ouă, ciocolată, fasole și tortille, chiar la momentul potrivit, gătindu-le ca să asigure energia menită să țină expediția în mișcare. Era tânăr, deși Stephens nu precizează nicăieri care-i era vârsta și nu oferă nicio descriere a lui. Și nu vorbea engleza. Dar educația sa franco-spaniolă s-a dovedit de o importanță vitală. La începutul călătoriei, cunoștințele de spaniolă ale lui Stephens și Catherwood erau slabe, aproape inexistente. Ca urmare, Augustin le vorbea în franceză, pe care o stăpâneau și ceilalți doi, și le servea drept interpret al spaniolei vorbite de majoritatea localnicilor.

În următoarea zi au ajuns la Motagua, în căldura după-amiezii. Aici, într-o scenă pe care Stephens o descrie ca pe un crâmpei de vis, el și Catherwood au reușit în cele din urmă să-și lepede pentru prima oară hainele pline de noroi și pătate de sudoare. În timp ce

soarele apunea, au sărit în râu, un lux pe care numai cei care supraviețuiseră Muntelui Mico îl puteau aprecia la adevărata lui valoare. Au stat scufundați până la gât în apa rece și limpede, înconjurați de siluetele îndepărtate ale munților și de frunzișul tropical luxuriant de pe maluri, în timp ce pe deasupra capului lor zburau cârâind stoluri de papagali și alte păsări cu penaj strălucitor. Încântarea nu le-a fost întreruptă decât în momentul în care Augustin s-a ivit pe mal ca să-i cheme la cină.

Au ieșit din apă și, cu oroare, și-au dat seama că tot nu-și ajunseseră bagajele din urmă. Și-au privit hainele „hidoase”. „Nu aveam decât o variantă: să mergem fără ele”, notează Stephens. „Dar aceasta neîmpăcându-se cu regulile buneicuviințe, le-am luat și le-am îmbrăcat fără tragere de inimă.”

În noaptea aceea au dormit în căsuța unei familii. Au fost invitați să-și agațe hamacele în încăperea principală, unde își aveau paturile gazda, nevasta acestuia și fiica lor de 17 ani. Stephens era deja impresionat de ținutele sumare etalate de stăpânul casei și de soția sa. Pe timpul nopții a fost trezit de câteva ori de zgomotul metalului lovit de cremene și și-a văzut unul dintre tovarășii de dormitor fumând o țigară. Pe durata uneia dintre treziri a descoperit-o pe adolescentă stând tolănită pe o parte în patul ei aflat la

picioarele hamacului. Fuma. Nu avea pe ea decât o bucată de pânză înnodată în jurul șalelor și un șirag de mărgele. „La început am crezut că visez”, își amintește el. „Am dormit la grămadă cu grecii, turcii și arabii. Începeam o călătorie într-o lume nouă. Era datoria mea să mă conformez obiceiurilor oamenilor. Să fiu pregătit pentru tot ce putea fi mai rău și să îndur cu resemnare orice avea să mi se întâmple.”

*

În anotimpul secetos, Valea Motagua este una dintre cele mai călduroase și mai aride regiuni din America Centrală. În anotimpul ploios, pe fundul acestei văi ajung anual numai 50 de litri de apă pe metrul pătrat, prin comparație cu munții înconjurători, unde cantitatea de precipitații e de șase ori mai mare. Cactușii și tufișurile țepoase se numără printre puținele plante care prosperă pe acest sol uscat. Dar, la fel ca în cazul Nilului, malurile râului sunt acoperite tot timpul anului de o vegetație luxuriantă, iar acum, către finalul anotimpului ploios, întreaga vale era verde. Stephens și Catherwood au urmat drumul către sud-vest de-a lungul râului, pe sub bolte de copaci, apoi către o culme neîmpădurită ce oferea o perspectivă impresionantă a văii de dedesubt. Pe marginea drumului au întâlnit vite de pripas și câțiva amerindieni cu macete care se duceau să muncească pe

ogoaare. În cele din urmă au traversat o câmpie și au pătruns în Gualán, cel mai mare oraș în care ajunseseră până în acel moment. Soarele ardea cu putere și nu exista nicio urmă de vânt. „Eram năucit, mi se învârtea capul și mă temeam să nu fac insolație”, scrie Stephens. Apoi au simțit un cutremur slab, primul cu care aveau de a face.

Trei zile mai târziu, cu o nouă călăuză și cu alți catări, s-au apropiat de următorul oraș, Zacapa, călătorind în umbra unui lanț muntos impunător, cu piscurile pierdute în nori, numit Sierra de las Minas și prețuit pentru zăcămintele lui de jad. De-a lungul drumului erau copaci și tufișuri pline de flori roșii și purpurii. Cascadele se prăbușeau pe versanții îndepărtați ai munților, reamintindu-i lui Stephens de Elveția. Pătrunzând în Zacapa, un municipiu de dimensiuni considerabile, cu o biserică impresionantă în stil maur, case cu pereții văruiți și străzi bine trasate, s-au îndreptat către casa lui Don Mariano Durante, unul dintre cetățenii aflați la conducerea așezării, pentru a-i prezenta o scrisoare de recomandare. Acesta era plecat, dar un servitor le-a luat catării în grijă și i-a invitat într-o sală mare de primire.

„Am aprins lumânările și ne-am făcut comozi”, scrie Stephens. „Apoi un gentleman a intrat, și-a scos spada și pintenii și și-a pus pistoalele pe masă. Presupunând

că era un călător ca noi, l-am invitat să ia loc, iar când s-a servit cina l-am poftit să ni se alăture. Abia când am mers la culcare am descoperit că îi făcuserăm onorurile unuia dintre stăpânii casei.”

În următoarele două zile, Stephens a aflat multe despre situația politică a regiunii și despre starea drumurilor care urmau. Membrii diferitelor facțiuni politice i-au povestit versiuni contradictorii, dar cu toții au căzut de acord asupra unui aspect: drumul către capitală era atât de nesigur și de îmțesat de bandiți și gherile de amerindieni, încât să îl străbați în acest moment însemna să te expui unor pericole serioase. Riscul cu care se confruntaseră venind în America Centrală nu mai era unul abstract, ci devenise real și imediat. Nu aveau să mai fie plimbări plăcute prin zona rurală. Singurul drum către capitală era semănat cu cele mai mari pericole, alimentate, li s-a spus, de ura băștinașilor față de toți străinii.

Toate aceste informații au fost ca un duș rece, iar cei doi bărbați au făcut repede un alt plan. Urmău să amâne călătoria către Ciudad de Guatemala. Și, în loc să aștepte în Zacapa până se domoleau cele mai recente frământări politice, iar drumul spre capitală devenea mai sigur, aveau să se abată spre est, către statul Honduras. Deși Stephens avea însărcinarea să meargă la Ciudad de Guatemala, deținea în mod evident și

libertatea de a hotărî cu privire la maniera în care să facă asta – să-și protejeze viața era o prioritate. Mai exista însă și alt motiv pentru acest ocol: un sat numit Copán, aflat imediat dincolo de granița cu Honduras. El și Catherwood citiseră că în jungla de lângă Copán fuseseră găsite sculpturi în piatră și o mulțime de construcții de o vechime greu de precizat. Aceasta era vestea care îi atrăsese pe Stephens și pe Catherwood în America Centrală. Erau atât de aproape – o călătorie de trei zile, li se spusese, deși puțini dintre locuitorii din Zacapa auziseră de Copán. Stephens se convinsese că așa trebuie să procedeze.

În dimineața zilei de 12 noiembrie au pornit călare către est, îndreptându-se spre Copán, deși nimeni nu le-a putut confirma dacă erau cu adevărat mai în siguranță apucând-o într-acolo.

4

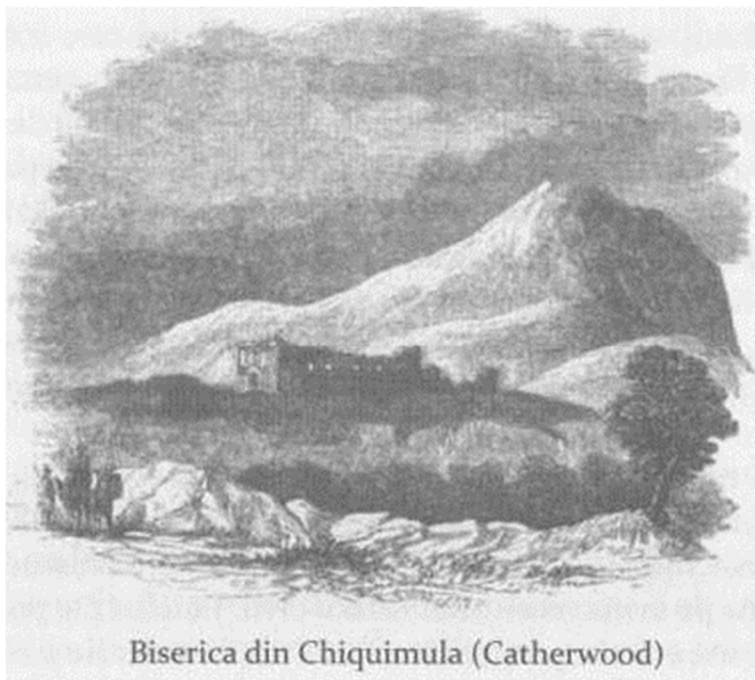
Pașaportul

Drumul către Copán o lua spre sud, traversând munții până la orașelul Chiquimula, apoi cotea către est printr-o trecătoare, pătrunzând în Honduras. Aici ținutul se schimba radical, iar frunzișul bogat al Văii Motagua făcea loc unor dealuri sterpe, presărate ici-colo cu cactuși. Coborând către Chiquimula,

tărâmul era din nou năpădit de o vegetație densă. De departe se vedea o biserică albă ce se contura clar pe fundalul verde al munților din jur, presărați cu arbori de mătase cu flori roz. Construită odată cu orașul Chiquimula, biserica spaniolă era o clădire impunătoare, acum abandonată, cu acoperișul surpat din pricina cutremurelor. Era cea dintâi dintre multe clădiri în paragină pe care aveau să le întâlnească în următoarele zile, victime ale zbuciumului pământului și ale războiului.

Ruinele bisericii se aflau la marginea așezării. Blocuri uriașe de piatră și mortar, unele cât un stat de om, zăceau înăuntru, exact acolo unde se prăbușiseră în urma unui cutremur care avusese loc cu câțiva ani în urmă. O parte a bisericii devenise acum cimitir, iar ochii ageri ai lui Stephens nu au întârziat să descopere nepotrivirile. A observat că mormintele îngrijite ale locuitorilor mai înstăriți ai orașului se aflau în interiorul naosului, iar oasele preoților care slujiseră în așezare erau găzduite în cripte săpate în pereții groși, plini de crăpături. Oamenii de rând erau îngropați afară. Părți din trupurile lor descompuse ieșeau din gropile prea puțin adânci, săpate în grabă și înconjurată de flori ce invadau solul sau coborau de pe crengile copacilor. Văzduhul era înțesat de papagali în culori tipătoare, ale căror „trăncăneli fără sens” spulberau

tăcerea acestui pământ sacru.

Biserica din Chiquimula (Catherwood)

Făcând o scurtă plimbare prin piața principală din Chiquimula, cei doi au întâlnit o tânără frumoasă care locuia într-o casă mai retrasă și care i-a invitat să înnopteze la ea. Era o primire neobișnuită pentru doi străini, dacă ținem cont de loc și de vremuri. Iar Stephens, mereu gata să cadă pradă farmecelor feminine, a găsit că gazda lor era nespus de atrăgătoare. În acest loc primitiv părea o adevărată doamnă. Purta o rochie lungă, ciorapi, pantofi și avea sprâncenele elegant conturate. Speranța lui că era nemăritată s-a spulberat însă când a descoperit că

stăpânul casei, pe care-l luase drept tatăl femeii, era de fapt soțul ei.

Piațeta era umbrită de palmieri și arbori jacaranda²⁶ ce presărau bănuți de lumină peste un grup de femei care scoteau apă din fântâna din centru. În după-amiaza târzie, scena avea ceva pașnic și părea greu de crezut că țara era sfâșiată de conflicte. Apoi, sute de soldați au început să se alinieze pentru defilarea de seară, iar războiul, despre care auziseră atâtea, a început să capete concretețe pentru prima oară. Stephens a găsit că soldații aveau un aer fioros, aducând mai mult a bandiți, dar s-a consolât la vederea unor nelegiuți ce priveau printre gratiile închisorii din apropiere, fapt care „sugera că măcar unele ticăloșii erau pedepsite”.

Deși orașul era mult mai la nord de linia frontului, care oscila între Ciudad de Guatemala și capitala actuală, San Salvador, Chiquimula și regiunea înconjurătoare avuseseră de suferit de pe urma recentului război civil. Loialitățile politice din regiune erau împărțite între autoritățile federale și rebeli. Uneori, anarhia și fărâdelegea fuseseră mai rele decât luptele propriu-zise. Pentru moment, în regiune domnea o liniște apăsătoare. Insurgenții erau conduși

²⁶ Arbore tropical de esență prețioasă, cu flori albastre sau violet.

de un fost porcar în vârstă de 24 de ani, pe nume Rafael Carrera, care invadase Ciudad de Guatemala împreună cu partizanii lui amerindieni și care în prezent controla pe deplin capitala. Ceva mai devreme în acel an obținuse și controlul asupra districtului Chiquimula și însărcinase un mercenar de profesie, pe nume Francisco Cáscara, să restabilească pacea în zonă. Cáscara era un fost general originar din Sardinia, care își făcuse ucenicia ca ofițer în armata franceză, sub comanda lui Napoleon.²⁷

În timp ce Stephens și Catherwood priveau grupul de soldați ce se chinuia să se alinieze în piață, Cáscara, în vârstă de 62 de ani, a trecut călare de-a lungul șirului, însoțit de un aghiotant. Stephens a remarcat paloarea fantomatică și aerul suferind al generalului. După inspecție l-au urmat pe bătrânul comandant la el acasă, unde Stephens și-a prezentat acreditările.

Cáscara a devenit imediat suspicios. Îl nemulțumea ruta aleasă de cei doi. Ce om cu mintea întregă s-ar fi aventurat prin zona rurală către sătucul Copán, în toiul unui război civil? Le-a cerut insistent să se îndrepte mai degrabă spre San Salvador și să ia legătura cu autoritățile federale. Dar a acceptat că Stephens era un

²⁷ R.L. Woodward, *Rafael Carrera and the Emergence of the Republic of Guatemala, 1821–1871*, University of Georgia Press, Atena, 1993.

reprezentant oficial al Statelor Unite. În plus, Copán nu intra în jurisdicția lui Cáscara. Le-a acordat vizele necesare ca să străbată în siguranță departamentul, dar nu înainte de a-i preveni în privința riscurilor la care se expuneau. I-a avertizat chiar că semnătura lui nu le garanta siguranța.

În dimineața următoare, Stephens și Catherwood au plecat. Nu departe de Chiquimula, au trecut pe lângă un sat distrus cu un an înainte de soldații federali, cu o biserică părăsită și fără acoperiș. Au părăsit drumul apucând-o pe o cărare puțin folosită și au traversat muntele, călărind o vreme prin jungla tropicală, pe ploaie. Apoi au coborât în valea adâncă și șerpuită a unui râu ce se întindea pe mai mult de 15 kilometri.

După un timp au ajuns la un sat aflat pe malul râului, numit San Juan Ermita, unde catârgiul lor le-a spus că merseseră destul pentru o zi. Dar era abia ora două și o bandă de soldați indisciplinați și cu mutre amenințătoare ocupau singura colibă de lut a așezării. Asta a fost de ajuns să-l convingă pe Stephens că trebuiau să-și continue drumul. Catârgiul i-a urmat înjurând. Acum drumul lor mergea paralel cu o albie pietroasă, mărginită de tufișuri de bumbac, care traversa fundul văii. Ținutul era aspru. De o parte și de alta, munții ca niște piramide cu fețe abrupte se înălțau deasupra lor, cu piscurile tocite ascunse în nori.

Continuându-și drumul prin vale, au urcat treptat și au ajuns să zărească deasupra lor păduri de pin. Solul avea culoarea ruginii. Ploaia se revărsa udându-i până la os și amintindu-le de Muntele Mico. Colibe, suficient de multe cât să poată forma cătune, se iveau din loc în loc pe coastele îndepărtate. Fiecare dintre acestea avea câte o biserică sau o capelă albă ce se desena limpede pe verdele versantului. Mai târziu în aceeași zi au ajuns într-un sat numit Camotán. Apropiindu-se, au zărit cea de-a șaptea biserică din ziua aceea. „Descoperindu-le într-o regiune dezolantă, după ce străbătuserăm poteci muntoase pe care mâna omului nu încercase să le îmbunătățească, măreția, grandoarea acestor edificii valoroase era surprinzătoare”, scrie Stephens.

Piațeta din fața bisericii din Camotán consta într-un petic de țărână și bălării. Era pustie. De fapt, întreg satul părea părăsit. Stephens și Catherwood au mers către *cabildo*, aflat peste drum de biserică, i-au forțat ușa și au început să dea poverile jos din spinările catârilor. Augustin a fost trimis să caute provizii pentru cină. A revenit cu un singur ou, după ce trezise întreaga așezare până îl găsisese și pe acela. Un grup al oficialităților locale, inclusiv alcaldele cu bastonul cu măciulie de argint specific funcției, a venit să vadă ce se întâmpla. Stephens le-a arătat pașaportul și viza și le-a explicat încotro mergeau; oficialitățile au plecat, dar nu

înainte să le explice că nu aveau în sat mâncare de prisos pe care să le-o ofere.

Membrii expediției s-au instalat și au luat cina alcătuită din acel ou, alături de pâinea și ciocolata din proviziile lor. Alcaldele le-a trimis un ulcior cu apă. Clădirea primăriei era destul de mare, de doisprezece metri pe șase metri, iar în pereți erau bătute cuie în care călătorii să-și agațe hamacele. Încă flămânzi și epuizați după lunga zi petrecută pe drum, și-au întins hamacele și s-au pregătit de culcare. Catherwood se urcase deja în culcușul său, iar Stephens era pe jumătate dezbrăcat când ușa s-a lovit violent de perete și înăuntru au năvălit vreo douăzeci de oameni. Stephens avea să precizeze ulterior că printre ei se aflau primarul și ajutoarele sale, precum și „soldați amerindieni și mețiși, zdrențăroși și cu fețe firoase, înarmați care cu bastoane, care cu săbii, bâte, macete și muschete și ducând torțe aprinse din lemn de pin”.

Pentru un moment, toată lumea a încremenit. Stephens și Catherwood fuseseră luați prin surprindere. Nu aveau nicio șansă să ajungă la pistoale, iar o asemenea mișcare ar fi fost de-a dreptul sinucigașă.

Apoi a înaintat către ei un tânăr ofițer – aveau să afle mai târziu că era conducătorul uneia dintre unitățile militare ale lui Cáscara. Avea o pălărie satinată și o

spadă mare și rânjea batjocoritor. În timp ce el își sfredelea din priviri pe cei doi străini, primarul, în mod evident beat, a cerut din nou să vadă documentele lui Stephens. I-a fost înmânat pașaportul și el i l-a dat imediat ofițerului. Acesta l-a examinat cu atenție și a spus categoric că nu era valabil.

Cu ajutorul lui Augustin, Stephens, acum deja îmbrăcat, a explicat scopul vizitei lor, indicând vizele acordate de comandantul Penol din Izabal și de generalul Francisco Cáscara. Căpitanul nu a părut impresionat și i-a ignorat explicațiile. A spus că văzuse și el un pașaport cândva și era mai mic decât cel deținut de Stephens. Mai important, pe el trebuia să fie ștampila statului Guatemala, nu cea a departamentului Chiquimula. Nu puteau decât să rămână în Camotán până când avea să trimită el un mesager la Chiquimula ca să primească ordine direct de la general.

Stephens nu era dispus să accepte așa ceva. Umblase prin ploaie și noroi, făcuse bășici călărind catări și respectase regulile, făcând rost de vize pe pașaport. Mai mult de-atât, se simțea vinovat că se abătuse din drum în scopuri personale, în loc să urmeze traseul cel mai direct către Ciudad de Guatemala și să se achite de misiunea diplomatică încredințată. N-avea de gând să se lase întârziat și mai tare de capriciile unui zbir mărunț. Stephens i-a amenințat că vor exista consecințe

dacă îndrăzneau să rețină un reprezentant al guvernului Statelor Unite. Văzând că asta nu a avut efect, a spus că se va întoarce el însuși imediat la Chiquimula. Dar atât căpitanul, cât și alcaldele i-au zis că nu pleacă nicăieri.

Când căpitanul i-a cerut lui Stephens să-i dea din nou pașaportul, acesta a refuzat. Fusesse emis de guvernul său, a susținut el, așa că era proprietatea Statelor Unite. Apoi a intervenit și mult mai rezervatul Catherwood, lansându-se într-un discurs erudit despre „legea națiunilor” și drepturile legale ale ambasadorilor, avertizându-l pe căpitan că risca să atragă asupra sa mânia guvernului din „El Norte”, cum li se spunea Statelor Unite. Căpitanul tot nu s-a lăsat impresionat. Când Stephens s-a oferit din nou să meargă la Chiquimula, sub pază armată dacă era necesar, ofițerul i-a spus că nu avea să plece nicăieri, nici înainte, nici înapoi, și că trebuia să-i înmâneze imediat pașaportul.

În replică, Stephens și-a vârât documentul în buzunarul vestei și și-a închis toți nasturii hainei. Căpitanul a rânjit și i-a spus disprețuitor că i-l va lua cu forța. După cum avea să-și amintească Stephens mai târziu, pe durata confruntării lor tot mai încinse, doi „derbedei cu mutre de ucigași” stăteau pe o laviță din apropiere, cu muschetele ațintite către pieptul lui de la o distanță de doar trei pași. Ceilalți erau gata să pună

mâna pe macete și spade. Lumina torțelor de pin făcea umbrele să danseze pe pereți. Tăcerea lungă și încordată a fost întreruptă de o voce familiară, venind dintr-un colț întunecat al încăperii. Era Augustin, care pusese mâna pe pistolul lui și îl implora pe Stephens în franceză să-i dea ordin să tragă. Putea să-i împrăștiie cu un singur glonț, a zis el. Mai târziu, Stephens avea să-și amintească ce naivi fuseseră în acel moment. „Dacă ne-am fi aflat de mai mult timp în această țară, am fi fost mai alarmați. Dar încă nu cunoșteam temperamentul sangvin al acestui popor, iar întreaga desfășurare a scenei era atât de scandaloasă, încât indignarea ne depășea teama.”

Chiar în acel moment, un bărbat purtând o pălărie satinată și un veston scurt, care intrase după ceilalți, a înaintat și a cerut să vadă și el pașaportul. Apreciind că acest ins era dintr-o clasă superioară față de restul gloatei, Stephens și-a scos cu grijă pașaportul din vestă și, strângându-l cu putere în mână, l-a ridicat în lumina torțelor. La cererea lui Catherwood, bărbatul l-a citit cu glas tare. Când în cele din urmă limbajul oficial al documentului a ajuns la urechile celor din cameră, s-a pornit un murmur și tensiunea a părut să se risipească. Ulterior, Stephens avea să-și dea seama că probabil nici căpitanul, nici primarul nu știau să citească. Nu li s-a mai cerut să-și predea actele. Dar urmau să fie reținuți

sub pază.

Stephens a insistat să fie trimis imediat un curier cu un bilet pentru Cáscara, dar căpitanul și primarul au acceptat numai după ce Stephens s-a oferit să plătească el costul călătoriei. Apoi Catherwood și Stephens s-au apucat să redacteze un bilet în italiană, descriind împrejurările care duseseră la reținerea lor.

„Ca să facem treaba cum se cuvine, dl Catherwood a semnat scrisoarea în chip de secretar și, neavând un sigiliu oficial la mine, am pecetluit-o neobservați de nimeni cu o monedă americană nou-nouță de jumătate de dolar, apoi i-am dat-o alcaidelui. Vulturul își întindea aripile și stelele scânteiau în lumina torței. Toți s-au strâns roată s-o examineze, apoi s-au retras încuindu-ne în *cabildo* și punând de pază doisprezece bărbați cu spade, muschete și macete. La plecare, ofițerul i-a spus primarului că dacă evadam pe durata nopții avea să răspundă cu capul.”

În cele din urmă, localnicii au plecat, dar ce puteau face cei doi? Au privit afară. Paznicii stăteau în jurul unui foc aprins chiar dinaintea ușii, cu armele la îndemână. Stephens era sigur că o încercare de evadare le-ar fi fost fatală. Șansele nu arătau încurajator. Au baricadat ușa cum au putut mai bine și, ca să-și calmeze nervii, au deschis sticla de vin pe care le-o dăruise colonelul MacDonald în Belize și au băut închinând în

cinstea generozității acestuia. Apoi, osteniți, s-au lăsat în hamacele lor.

În toiul nopții, ușa a fost din nou dată de perete și aceeași gloată a năvălit înăuntru. Însă de data asta tânărul căpitan nu se număra printre ei. Și totul s-a terminat la fel de repede precum începuse. Primarul i-a înapoiat lui Stephens scrisoarea cu sigiliul – moneda de jumătate de dolar imprimată în ceară – intact. Fără altă explicație, le-a spus că erau liberi să plece încotro doreau. Mai târziu, cugetând la acest episod, Stephens nu înțelegea pe deplin motivele acestei schimbări de atitudine. Bănuia că agresivitatea cu care se apăraseră el și tovarășul său avusese o contribuție. Dar era convins că sigiliul cu vulturul american de pe jumătatea de dolar contase cel mai mult.

Când alcaldele și oamenii lui s-au retras, Stephens și Catherwood s-au pomenit în încurcătură. Dacă își continuau drumul către interior, s-ar fi putut confrunta cu situații asemănătoare sau chiar mai rele. S-au trântit la loc în hamace și au fost treziți din nou, în zori, de alcalde și de ajutoarele lui. Veniseră să-și prezinte omagiile, au zis ei. Au explicat că toate tulburările nopții trecute fuseseră provocate de căpitan și de soldații lui, care acum traversaseră satul și plecaseră.

Revenindu-le moralul, Stephens și Catherwood au decis să-și continue drumul. Și-au băut ciocolata de

dimineată și au pus șeile pe catări. La urma urmei, Copán, misterul din inima expediției lor, șansa fragilă de a găsi dovada unor lucruri străvechi, uitate, se afla la mai puțin de 15 kilometri distanță. Dar îi mai despărțeau de destinația lor munții. Când au urcat în cele din urmă în șa și au părăsit localitatea, Camotánul arăta la fel ca atunci când sosiseră. Parcă nimic nu se schimbase. Nici măcar un fir de praf nu-și mutase locul. Însă cei doi bărbați, mai prudenți ca oricând, și-au încins armele și au tras adânc aer în piept. Au plecat lăsând în urmă pustietatea tulburătoare a Camotánului, a cărui liniște era întreruptă numai de ciripitul și cârâitul celor dintâi păsări ale dimineții.

*

Locotenentul John Herbert Caddy din Artileria Regală și-a aprins un trabuc autentic din Havana în timp ce se desprindeau de malul lui Old River în după-amiaza zilei de 14 noiembrie.

Erau pe o porțiune mai aerisită a râului, înconjurați de bananieri și smochini. Trăgând cu nonșalanță din trabuc, Caddy le-a ordonat bărcilor să pornească în amonte. Luntrașii munceau din greu, avansând cu doar patru mile pe oră împotriva curentului puternic. Trecuseră douăzeci și patru de ore de când expediția britanică părăsise Belize pornind înspre Palenque cu ordinul de a cerceta ruinele întinse care, conform

zvonurilor, s-ar fi găsit acolo, și de a-i depăși pe Stephens și Catherwood, publicând o relatare detaliată și ilustrată a descoperirilor sale. La prânzul de rămas-bun oferit de colonelul MacDonald la reședința guvernatorului, o problemă de ultim moment amenințase să le amâne plecarea: interpretul spaniol, dl Nod, dispăruse. Până la terminarea prânzului însă, doi polițiști îl descoperiseră într-o stare avansată de ebrietate și îl urcaseră la bordul canoei principale.

Pe lângă Caddy și celălalt lider al expediției, John Walker, grupul includea și cincisprezece soldați ai Regimentului al Doilea din Indiile de Vest, interpretul, un artilerist care îi slujea ca aghiotant lui Caddy și nouă luntrași special angajați: în total douăzeci și opt de inși. Aceștia erau repartizați în două *pitpan*-uri, unul care căra bagajele și altul care îi transporta pe Walker și pe Caddy. Principala canoe avea 12 metri în lungime și un metru în lățime, fiind unul dintre cele mai mari *pitpan*-uri de pe acel râu, scobit dintr-un singur trunchi de arbore de mahon. În spate, un umbrar din pânză impermeabilă îi adăpostea pe cei doi de soarele necruțător.

Chiar înainte de plecarea lor, MacDonald îi scrisese la Londra lordului John Russell, secretarul de stat pentru colonii: „Am intenționat de multă vreme să aduc acest subiect în atenția secretarului de stat și să propun o

încercare de a explora Polenki pentru a ajunge la o concluzie satisfăcătoare cu privire la acele ruine, dacă realmente sunt extraordinare ca dimensiuni și natură cum susțin rapoartele sau dacă e vorba despre o exagerare și locul nu e demn de atenția unui călător modern.” Urmau să treacă luni până când corespondența avea să ajungă la lordul Russell și încă și mai mult timp până să primească un răspuns.

Săptămânalul așezării, *Belize Advertiser*, era mai sincer cu privire la motivele trimiterii acestei expediții încropite la repezeală. „Suntem fericiți să aflăm că desenele domnului Catherwood au stârnit gelozia urbei noastre și că au provocat o vizită cu același scop, către același loc, pe o altă rută.” Articolul continua înșirând pericolele pe care le implica expediția. „Ne temem că cei doi domni care au luat-o pe Old River și mai departe prin Petén au ales o perioadă nepotrivită din an și vor cunoaște întârzieri serioase pe apă și pe uscat.” Apoi, cu o bună dispoziție tipic britanică, autorul adăuga: „o inimă neînfricată poate depăși multe greutăți, fapt care poate contribui la bagajul lor de experiențe.”²⁸

²⁸ D.M. Pendergast, *Palenque: The Walker-Caddy Expedition to the Ancient Maya City, 1839–1840*, University of Oklahoma Press, Norman, 1967. Pendergast include aici jurnalul personal al lui Caddy ținut pe parcursul expediției și descrierea făcută de el ruinelor din Palenque și, de asemenea, raportul oficial al

Walker și Caddy și-au petrecut prima noapte – cea în care Stephens și Catherwood ciocneau în cinstea lui MacDonald în Camotán – încartiruiți confortabil într-o cabană guvernamentală, pe malul unui cot pitoresc al râului. Poiana era plantată cu pomi fructiferi. Avea să fie una dintre ultimele nopți în care se puteau bucura de un asemenea confort. Și-au așezat următoarea tabără la Barkers Bank, unde și-au agățat hamacele sub pavilioane de pânză și plasă. Caddy avea pregătire în domeniul ingineriei militare și al artileriei și deținea un considerabil talent artistic, dar se pricepea și la scris. „Țânțarii au fost insuportabili, iar dacă nu ar fi fost pavilioanele, am fi suferit o flebotomie²⁹ pe cinste”, consemnează el într-o notiță din jurnal din data de 15 noiembrie. „Chiar și așa, zumzăitul lor neîncetat aproape că nu m-a lăsat să închid ochii. Shakespeare probabil nu a descoperit niciodată ce pacoste sunt acești muzicanți nocturni când a scris: «Și-ți faci culcuș din asprul pat de paie, / în bâzâit de muște legănat.»”³⁰

lui Walker, care constituie bazele acestei relatări. A descoperit și niște telegrame importante schimbate între colonelul Macdonald și Oficiul Colonial, precum și articolul din *Belize Advertiser*.

²⁹ Secționare a unei vene pentru a extrage sânge. În epocă, luarea de sânge era considerată un tratament eficient pentru multe boli, deși în unele cazuri nu făcea decât să slăbească pacientul.

³⁰ William Shakespeare, *Henric al IV-lea, Partea a II-a*, Actul III, Scena 1, traducere de Léon Levițchi, *Shakespeare, Opere complete*, vol. 4, Editura Univers, 1985.

Ziua următoare le-a prilejuit noi întâlniri neplăcute cu muște de carne și tăuni și mai însetați de sânge. Șerpi extrem de periculoși și aligatori cât buștenii urmăreau din noroiul malurilor *pitpan*-urile ce-și croiau drum în amonte. Vâslașilor nu le era ușor să înainteze. Trudeau din răputeri ca să cârmească canoele mari și grele împotriva curentului rapid al râului, aflat acum în plină viitură. La un moment dat, s-au apropiat de locul unde pe hartă era însemnată o cascadă, dar nu au văzut-o pentru că râul se umflase atât de tare, încât *pitpan*-urile trecuseră pe deasupra ei fără ca oamenii s-o remarce. La coturile mai puțin adânci ale râului luntrașii lăsau vâslele și puneau mâna pe prăjini. „Cârmaciul are o misiune destul de dificilă”, scrie Caddy, „căci, dacă nu menține *pitpan*-ul cel lung exact pe direcția curentului, acesta îl va întoarce cu latul, ceea ce ar însemna multă muncă, mult timp pierdut și riscul de a ne răsturna, fapt care se poate întâmpla adesea.”

Dar în ciuda forței și pericolelor sale, râul era de o frumusețe stranie, care sporea pe măsură ce ei înaintau. Tucani cu pieptul stacojiu și auriu clămpăneau din ciocurile lor enorme „ca niște castaniete”, după cum scrie Caddy. Granguri portocalii cu negru păreau să ia foc în lumina orbitoare a soarelui. Iguane de un verde viu, aproape fluorescent (care constituiau niște cine delicioase), înotau printre buștenii de mahon

împotmoliți în nămolul de la mal. Iar deasupra râului se înălțau cei mai mari copaci pe care-i văzuse Caddy vreodată, cu rădăcinile noduroase înaintând periculos în apa râului, cu ramurile îmbrăcate cu bromeliacee, orhidee și liane dese și răsucite ca odgoanele unei corăbii.

În dimineața zilei de 16 noiembrie au trecut pe sub un *pitpan* vechi, agățat în liane la șase metri deasupra lor. Râul era capabil de viituri extreme în perioada sezonului ploios, când nivelul creștea și scădea chiar și cu 12 metri într-o singură zi; astfel că torentul târâse canoea în aval până când aceasta se încurcase cu susul în jos în liane. Nu se putea spune ce soartă avusese echipajul ei. Pentru oamenii din *pitpan*-uri era un semn rău. Știau că niciun ins întreg la minte nu ar trebui să se aventureze într-o călătorie în susul râului în acest moment al anului, după ce plouase continuu vreme de săptămâni întregi, urmând să vină alte ploi. În acest moment al anului, supraviețuirea pe râu se datora pur și simplu norocului.

Dar primiseră un ordin: să ajungă la Palenque cât mai repede cu putință, înaintea lui Catherwood și a lui Stephens. Drumul care li se așternea înainte era dur și necruțător până și în cele mai favorabile condiții. Pe mare ar fi fost mult mai ușor. Dar Palenque era încă un loc misterios, puțin cunoscut, și nu se știa cu exactitate

la ce distanță se afla față de coastă. Drumul lor, care tăia Peténul cel neîmblânzit înspre vest prin inima iadului numit Peninsula Yucatán, avea să-i poarte pe aceeași rută pe care Cortés o străbătuse cu mari eforturi cu 300 de ani înainte, în direcția opusă. După trei secole, lucrurile nu se schimbaseră prea mult. Jungla era la fel de neînduplecată și letală.

Caddy se născuse să execute ordine. Fiu al unui căpitan englez de artilerie, se aștepta încă de la nașterea sa, în Quebec, în 1801, ca el să calce pe urmele tatălui său. Crescut în Canada, înțeleșese ce presupune conflictul armat când Anglia și SUA își declaraseră război în 1812. Trei ani mai târziu fusese trimis în Anglia, unde, la vârsta de 15 ani, intrase la Academia Militară Regală. Când el și Walker porniseră către Palenque, Caddy era un veteran, servind aproape 25 de ani pe post de cadet și apoi de ofițer în Artileria Regală, dar nu avea nimic din caracterul unui soldat călit. Unul dintre puținele lui portrete care ne-au rămas înfățișează un bărbat cu ochi mari de căprioară și un chip rotund, băiețesc.³¹ Nu luase niciodată parte la o luptă. La un moment dat fusese secretarul unui general. Ulterior devenise un acuarelist talentat.

³¹ Ibid., D.M. Pendergast, *Palenque: The Walker-Caddy Expedition to the Ancient Maya City, 1839–1840*

Pe râu, călătorea cu tot fastul cuvenit unui ofițer britanic. Adusese cu el un aghiotant personal și bea vinuri fine de Madeira. În timpul opririlor la mal, vâna de dragul sportului (dar și pentru hrană), folosind o pușcă cu țeavă dublă. Îi privea pe toți cei din jurul lui – cu excepția lui Walker – drept inferiori. La fel ca Stephens, avea talentul de a observa detaliile.

În timp ce-și continuau drumul în susul râului, dincolo de Labouring Creek, ca să înnopteze la Beaver Dam, Caddy trăgea din nou din trabucul său. „Fumam toată ziua ca să ținem muștele la distanță; însă ele nu păreau să fie deranjate de fum, mai puțin cele care îndrăzneau să ne atace fețele și care erau doborâte din când și când de câte-o suflare bine ținută”, scrie el.

5

Maimuțele, iuți ca vântul

La sud-est de valea Râului Motagua, munții se întindeau în lanțuri paralele, separate de văi adânci și fertile – un peisaj format ca urmare a frecării dintre două plăci tectonice majore: cea nord-americană și cea a Caraibelor. După ce traversaseră valea râului cu câteva zile în urmă, Stephens și Catherwood au călătorit către zona faliei, unde se întâlneau cele două plăci. De sus, munții care se întindeau spre nord și spre

sud par două cearșafuri verzi, șifonate și aruncate de o parte și de alta a văii lungi și plate. Aici, de-a lungul faliei, cu mai bine de o sută de milioane de ani în urmă, Marea Caraibilor despărțise America de Nord de America de Sud. După câteva milioane de ani, podul de uscat care reprezintă America Centrală începuse să se ridice din ocean, iar continentele de nord și de sud fuseseră reconectate prin fâșia lungă și îngustă numită Istmul Panama. Acest lucru a făcut ca flora și fauna celor două continente să se amestece, creând unul dintre cele mai bogate spectacole biologice de pe planetă.³²

Către vest, dedesubtul Pacificului, se află cel de-al treilea monstru geologic, placa Cocos, care se întinde către est și către nord pe dedesubtul coastei Americii Centrale. Ciocnirea celor trei plăci face din America Centrală una dintre cele mai neliniștite regiuni din punct de vedere geologic, fiind afectată de cutremure frecvente și de prezența șirului de vulcani activi care se întind pe toată lungimea coastei vestice.³³ Aceste forțe ale naturii sunt atât de violente, încât America Centrală pare uneori că se află încă într-o epocă geologică de

³² D.R. Wallace, *The Monkey's Bridge: Mysteries of Evolution în Central America*, Sierra Club Books, San Francisco, 1997.

³³ C. Hall, H. Perez Brignoli, et al., *Historical Atlas of Central America*, University of Oklahoma Press, Norman, 2003.

demult.

Stephens și Catherwood și-au continuat drumul către est pe acest teren abrupt și vălurit. La o zi după plecarea din Camotán, au zărit pentru prima oară râul Copán curgând prin văile muntoase. L-au traversat de câteva ori și au urcat o cărare pietroasă de-a lungul pantei, privind de pe poteca alunecoasă și îngustă apele învolburate aflate chiar sub ei. Erau înconjurați de o pădure tropicală umedă, deasă, impenetrabilă.

În cele din urmă, grupul s-a oprit la o hacienda rustică cu obloane de lemn. Spre deosebire de evenimentele serii precedente, acest popas le-a oferit o binemeritată odihnă. Și-au petrecut noaptea în unica încăpere a haciendei alături de alte nouă persoane, bărbați, femei și copii. „Eram înconjurați de mici puncte de foc care scânteiau și se stingeau ori de câte ori cineva trăgea din țigară”, scrie Stephens. „Apoi s-au stins unul câte unul și am adormit.”

În dimineața următoare au pătruns în Honduras, deși niciun semn nu marca granița. Peste puțin timp priveau Valea Copán, aflată la picioarele lor. Se aflau la numai 64 de kilometri mai la sud de locul unde coborâseră pe uscat la Izabal, dar urmaseră un drum anevoios care durase două săptămâni, parcurgând mai bine de 160 de kilometri. La capătul opus al văii, râul Copán cobora din Sierra del Gallinero străbătând o

luncă ce alcătuia fundul văii, aflat la aproape 600 de metri deasupra nivelului mării. Râul curgea către vest, în direcția din care veneau, și se vărsa într-un final în Motagua, urmându-i drumul către mare.

În ciuda pământului fertil, a frunzișului exuberant de pe ambele maluri și a amestecului de păduri de pin și jungle subtropicale de pe pante, valea era, în mod surprinzător, nepopulată. De sute de ani, aici nu locuia nimeni. Existase însă o vreme, cu mai bine de o mie de ani în urmă, când solul ei aluvionar mănos hrănise o populație numeroasă și râul Copán fusese „sufletul” unei civilizații uimitoare.

Însă, în 1839, Stephens nu avea cum să știe asta. Extraordinara istorie a văii era complet necunoscută. Nu numai că celor doi le lipseau noțiunile și instrumentele arheologice necesare pentru a elucida misterul pe care urmau să-l întâlnească, dar împărtășeau ignoranța tuturor față de existența societăților amerindiene dinainte de sosirea lui Cristofor Columb în Lumea Nouă. După cum avea să arate Charles Darwin două decenii mai târziu, în 1859, odată cu publicarea *Originii speciilor*, Pământul își dezvăluia secretele doar treptat.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea o bună parte din geofizica și istoria lumii era necunoscută. În acel moment, Expediția de Explorare în Pacific a Statelor

Unite ale Americii gonea către Antarctica, continent de a cărui existență mulți se îndoiau. Această expediție în jurul lumii avea să revină cu descoperiri științifice extraordinare, adunând mii de specimene biologice, obiecte din insulele Pacificului de Sud, hărți și schițe care aveau să formeze prima colecție a Institutului Smithsonian.³⁴ Istoria Americii Centrale și de Sud, regiune care se deschidea în cele din urmă către lumea exterioară, era următoarea descoperire. Dar și ea avea nevoie de timp. Iar Stephens și Catherwood aveau să fie printre cei dintâi care să o aducă în atenția lumii.

Privind spre est către Valea Copán, erau la un pas de a realiza acest lucru. Nu mai era cale de întoarcere, iar ceea ce urmau să descopere avea să schimbe înțelegerea istoriei din emisfera vestică.

*

Până prin secolul XX a persistat, chiar și printre cei mai de seamă etnografi și istorici, convingerea că în emisfera vestică a existat un soi de paradis natural înainte de sosirea europenilor: două continente virgine acoperite de păduri nesfârșite, deșerturi, jungle și câmpii. Se credea că în regiune exista o populație puțin numeroasă, constând din mici triburi izolate, aflate la mari distanțe unele de altele, cu numai câteva

³⁴ Philbrick, *Sea of Glory*.

aglomerări de viață semicivilizată ici-colo. Nici că se putea ipoteză mai greșită.

Cele dintâi relatări despre întâlnirile dintre europeni și băștinașii americani din secolele al XV-lea și al XVI-lea au fost rare și adesea eronate. În regiunile care aveau să fie cunoscute mai târziu ca Mexic, America Centrală și Peru fuseseră descoperite câteva așezări. Dar spaniolii care debarcaseră pe aceste meleaguri erau preocupați de cuceriri și aur, nu de descoperiri. S-au scris puține cronică și s-au făcut puține observații etnologice. Doar o mică parte din cultura sofisticată a amerindienilor a supraviețuit măcelului europenilor.

Conchista spaniolă a fost extrem de violentă. Idoli, monumente și orașe întregi au fost nimicite. Scrieri amerindiene, unele consemnând o istorie întinsă pe câteva secole, au fost adunate în grămezi și arse. Piramidele, palatele și templele găsite de conchistadori – dovezi ale unor societăți avansate în ceea ce privește organizarea și tehnologia – au fost imediat demolate pentru a furniza materiale pentru bisericile și locuințele care au fost înălțate peste ruinele lor, dar și pentru a-i înrobi pe băștinași. Spaniolii îi considerau pe amerindieni niște sălbatici păgâni care se dedau la idolatrie și sacrificii umane. Cultura lor și tot ce ținea de religie trebuiau rase de pe fața pământului, iar ei – convertiți la creștinism. Era important să se obțină

supunerea totală, pentru a se salva sufletele amerindienilor sau cel puțin așa susțineau preoții spanioli care îi însoțeau pe conchistadori.

Problema era că rămăseseră tot mai puține suflete de salvat. Bolile aduse din Lumea Veche și comportamentul inuman, criminal chiar, al spaniolilor au împușinat în scurt timp populația amerindiană. În prezent continuă dezbaterile referitoare la numărul de amerindieni care trăiau în emisfera vestică în 1491 și câți dintre aceștia și-au pierdut viețile din cauza faptului că Europa a descoperit America. În Hispaniola, Cuba și Indiile de Vest, prima parte din Lumea Nouă colonizată de spanioli, masacrul, bolile și foametea au fost atât de cumplite, încât băștinașii amerindieni au dispărut practic în primii 20 de ani de ocupație spaniolă. Cererea de forță de muncă pe plantațiile cuceritorilor a dus în cele din urmă la o nouă rețea de exploatare – comerțul transatlantic de sclavi din Africa, creat ca să alimenteze insulele cu mână de lucru lesne de înlocuit.³⁵

Până pe la jumătatea secolului trecut, etnografii și istoricii credeau că în 1491, în întreaga emisferă, de la Cercul Arctic până în Țara de Foc, nu trăiau decât 20 de

³⁵ H. Thomas, *Conquest: Montezuma, Cortes, and the Fall of Old Mexico*, Simon & Schuster, New York, 1993.

milioane de amerindieni. Erau acceptate și estimări mai reduse, chiar și de numai un milion de locuitori în toată America de Nord. Astăzi, mulți demografi resping aceste cifre, spunând că reprezintă subestimări grosolane. Se crede că în emisfera vestică trăiau până la 100 de milioane de amerindieni, însă o apreciere corectă nu va putea fi făcută niciodată. Dacă e adevărat, înseamnă că, în momentul celei dintâi călătorii a lui Columb, populația Americilor era egală sau o depășea pe cea a Europei.³⁶

Dar pe la 1650, cu numai 160 de ani mai târziu, populația amerindiană se diminuase dramatic, ajungând la numai șase milioane – o scădere de 95%. Deși numărul populației inițiale și nivelul declinului acesteia sunt încă subiect de dezbatere, majoritatea oamenilor de știință sunt actualmente de părere că descoperirea Americii de către Europa a avut ca rezultat cel mai mare dezastru demografic al omenirii.

„Nu încape îndoială că reducerea populației a fost însemnată și că s-a produs foarte rapid”, scrie istoricul Alfred W. Crosby de la Universitatea din Texas, expert în consecințele biologice care au urmat descoperirii

³⁶ Populația Europei până la Munții Ural era estimată în acea vreme la 80 de milioane, conform lui Alfred Crosby. Vezi *The Columbian Voyages, the Columbian Exchange, and Their Historians*, American Historical Association, Washington, D. C., 1987, pag. 19.

Americii, cunoscute și sub numele de „Schimbul Columbian”. „Trebuie să tragem concluzia că cel mai important efect imediat al călătoriilor lui Columb a fost transformarea Americii într-un abator. Invazia europenilor în Lumea Nouă a redus bazinul genetic și cultural al speciei umane”³⁷, continuă Crosby.

Principala cauză a acestui dezastru a fost boala.

Conform unor studii științifice, toți amerindienii sunt descendenți ai unui mic grup care a traversat Strâmtoarea Bering dinspre Asia – din Siberia de azi în Alaska – pe o punte de uscat ivită pe durata ultimei glaciațiuni, începând să populeze Americile cu 13.000–17.000 de ani în urmă. Când era glaciară s-a încheiat, ghețarii s-au topit, nivelul oceanic a crescut și podul de uscat a fost din nou acoperit de ape. Izolați de Asia, vânătorii și urmașii lor au rămas în America de Nord. Au pornit către sud și, descoperind un tărâm fertil și în aparență nemărginit, s-au înmulțit rapid. Mulți s-au stabilit în climatele ospitaliere din regiunea Mexicului și a Americii Centrale sau au călătorit chiar până în capătul cel mai îndepărtat al Americii de Sud.

Despărțiți timp de mii de ani de restul lumii, amerindienii nu au dezvoltat anticorpi la bolile care s-au ivit mai târziu în Asia, Africa și Europa. Ca

³⁷ Ibid.

urmare, a avut loc un soi de genocid biologic atunci când cei dintâi conchistadori și alți coloniști europeni au sosit aducând cu ei variola, pojarul, gripa, ciuma bubonică, difteria, tusea convulsivă, varicela și tuberculoza. Val după val, bolile au năpădit populația locală, cu rezultate catastrofale.³⁸

În consecință, europenii veniți în America au subestimat teribil de mult numărul inițial al populației amerindiene. Au conchis că dăduseră peste pământuri aproape nelocuite; de fapt, bolile le-o luaseră înainte cu o asemenea iuțeală, încât atunci când coloniștii ajungeau într-o zonă nouă, aceasta deja cunoscuse o pierdere masivă de populație. Acest fapt a ușurat procesul de cucerire și colonizare, mai ales pentru spanioli, care păreau să realizeze multe cu oameni puțini. De exemplu, istoricii occidentali i-au lăudat pe Hernán Cortés și trupa sa de 550 de conchistadori ca fiind niște războinici tenaci și ingenioși, care au învins sorți incredibil de potrivnici când au cucerit Imperiul Aztec din centrul Mexicului. Deși afirmația conține un adevăr poate dur, epidemia de variolă din 1521, care a

³⁸ Amerindienii și-au luat și ei într-o oarecare măsură revanșa în cadrul a ceea ce e cunoscut astăzi sub numele de „Schimbul Columbian”. Se crede că i-au infectat pe europeni cu sifilis, deși încă mai există controverse legate de posibilitatea ca boala să fi existat în Europa și înainte de 1492, dar să nu fi fost consemnată. Primul caz atestat de sifilis în Europa este în 1495.

doborât numeroși conducători și războinici azteci, precum și alte boli, a jucat un rol important în victoriile militare ale spaniolilor. Fără variolă, roata istoriei s-ar fi putut întoarce împotriva lui Cortés.

Variola și alte boli europene și-au continuat marșul către sud cu o asemenea viteză încât, un deceniu mai târziu, când conchistadorii au pătruns în Peru, răul era deja făcut.³⁹ Francisco Pizarro a sosit în America de Sud în 1532 cu numai 168 de oameni, un număr mult prea redus pentru a cuceri vastul Imperiu Incaș ce număra cinci milioane de locuitori și se întindea din Ecuadorul de astăzi până în Peru, Bolivia și Chile. Dar variola ajunsese înaintea lui Pizarro, ucigându-l pe marele lider incaș Huayna Capac, laolaltă cu moștenitorul lui desemnat și cu mulți comandanți ai armatei sale. Morțile lor au declanșat un război civil între cei doi fii rămași în viață ai lui Capac, slăbind și mai tare imperiul din punct de vedere militar. Pizarro a profitat de prilej cucerind cea mai mare parte din teritoriul incaș în mai puțin de trei ani.⁴⁰

³⁹ C. Mann, 1491, Knopf, New York, 2005; H. Dobyns, „An Outline of Andean Epidemic History to 1720”, din *Bulletin of the History of Medicine*, nr. 37, 1963, pp. 493–515.

⁴⁰ Oamenii de știință încă mai au dispute asupra faptului dacă într-adevăr Capac și moștenitorul său ar fi murit de variolă. Ca în cazul multor speculații ce înconjoară cucerirea spaniolă a Americilor, s-au găsit prea puține mărturii istorice, ceea ce face ca gradul în care bolile Lumii Vechi au avut impact asupra

Amerindienii din America Centrală au suferit și ei pierderi uriașe. Experții au calculat că populația indigenă a regiunii s-a redus de la aproape șase milioane în 1500, imediat după călătoriile lui Columb, la mai puțin de 300.000 în 1680.⁴¹ Când au sosit Stephens și Catherwood, populația începea treptat să-și revină și se apropia de un milion, dar asta însemna o șesime din ceea ce trebuie să fi fost când spaniolii au debarcat pentru prima oară.

Nici Valea Copán nu scăpase de acest val devastator. Conform primilor istorici spanioli, regiunea era dens populată, constituind centrul uneia dintre cele mai feroce rezistențe a băștinașilor față de conchistadori.

Lumii Noi să fie un subiect controversat. După atacurile din 11 septembrie 2001 asupra World Trade Center, pe fondul temerii că teroriștii ar putea folosi variola ca armă biologică, oamenii de știință au analizat cât de repede se poate răspândi și cât de contagioasă este cu adevărat. Unii au insistat că nu e atât de contagioasă pe cât s-a crezut. Alții au folosit această informație pentru a obiecta că, în acest caz, variola nu putea fi marele ucigaș care a măturat America Centrală, așa cum susțin istoricii. Adesea omis în cadrul acestor dezbateri e faptul că europenii au adus cu ei numeroase virusuri mortale și alți patogeni. Efectul lor cumulat trebuie să fi fost devastator. În plus, există un efect de domino provocat de întreruperea practicării vânatului și a agriculturii, care a afectat generații întregi, ducând la malnutriție și foamete. Astăzi, puțini experți contestă ideea că impactul acestor boli ar fi fost altfel decât catastrofal din punct de vedere demografic. Pentru contraargumentele privind variola, consultați Francis Brooks: „The First Impact of Smalipox: What Was the Columbian Exchange Rate?”, în *Columbus and the Consequences of 1492*, editat de A.R. Disney, La Trobe University, Melbourne, 1994.

⁴¹ Hall, Perez Brignoli et al., *Historical Atlas of Central America*.

Mii de amerindieni, conduși de un lider puternic numit Copán Calel, au purtat bătălie după bătălie cu spaniolii și cu trupele lor aliate de amerindieni din Mexic. După o incredibilă vărsare de sânge de ambele părți, spaniolii au reușit în final să-i supună pe Calel și pe războinicii săi.⁴² În cele din urmă, amerindienii învinși au murit căzând victime unei „molime” – cel mai probabil variola care în curând a nimicit majoritatea populației locale.

După acest moment, Valea Copán a rămas vreme de secole o regiune rurală izolată și înapoiată, aproape depopulată, în ciuda climei blânde și a condițiilor ideale pentru agricultură. Dar valea aceasta avea ceva diferit. Mai fusese depopulată cândva și abandonată ca un oraș-fantomă. Suferise o catastrofă demografică cu secole înainte de sosirea conchistadorilor, când un regat dinastic puternic, avanpostul sudic și estic al unei civilizații uimitoare, se prăbușise și dispăruse.

Puținii ocupanți ai văii, cei pe care urmau să-i întâlnească Stephens și Catherwood, nu știau ce se ascundea sub picioarele lor. În alte părți ale Mesoamericii, forța brută a conchistei le ștersese aproape complet memoria amerindienilor. Aici o

⁴² Departamentul de Stat al SUA, *Mediation of the Honduran-Guatemalan boundary question, held under the good offices of the Department of State, 1918–1919*, U.S. Government Printing Office, Washington, D. C., 1919, pp. 62–172.

făcuseră timpul și natura. Existau, desigur, acele misterioase blocuri de piatră cioplite. Localnicii știau de existența lor, le văzuseră pe jumătate îngropate în junglă, pe fundul văii. Dar forțele naturii, fecunde și regenerative, lucraseră cu asemenea putere, încât ascunseseră o întreagă istorie, o poveste măreață despre geniu și glorie, despre eșec și abandon, lăsând în urmă o filă goală.

*

La ora două în după-amiaza zilei de 15 noiembrie 1839, Stephens și Catherwood au pătruns călare în micul sat Copán. Acesta consta în nu mai mult de șase colibe cu acoperiș de frunze și podea din lut bătătorit. Niciunul dintre puținii localnici, care se adunaseră repede în jurul lor – „apariția noastră a făcut senzație”, notează Stephens –, nu a reușit să le indice drumul către ruine. Au fost în schimb trimiși către cea mai mare hacienda din regiune, o fermă întinsă a unui localnic influent și important, Don Gregorio.

După ce au fost întâmpinați cu prietenie de femeile de la fermă și au luat o masă pregătită în grabă, cei doi bărbați s-au felicitat pentru norocul lor. Reputația de ospitalitate a acestei țări părea meritată, și-au spus ei, iar acesta era locul ideal de unde să pornească o cercetare a oricăror ruine aveau să găsească.

Dar ospitalitatea nu a durat decât până spre seară,

când a sosit stăpânul casei, un bărbat ursuz de vreo 50 de ani, cu favoriți lați și o privire despotică. Acestuia nu i-a plăcut înfățișarea celor doi și i-a anunțat că nu erau bine-veniți.

Stephens și Catherwood se aflau într-o situație dificilă. Don Gregorio îi ignora dinadins. Femeile, fiii lui și muncitorii veniți de la câmp nu au întârziat să-i urmeze exemplul. În ciuda acestei impoliteți, cei doi nu-și puteau permite o ceartă cu „marele șef din Copán”, dacă voiau să aibă șansa de a găsi și de a explora ruinele. Erau străini și suspecti, într-o poziție delicată.

Și-au înghițit mândria. Nu aveau unde altundeva să se ducă și noaptea se apropia cu repeziciune. În cele din urmă s-a ajuns la un armistițiu nerostit. Don Gregorio avea să le tolereze prezența, aparent doar pentru „a nu-și păta reputația”, dar numai dacă acceptau să doarmă într-un adăpost înghesuit de lângă casă, laolaltă cu muncitorii. Stephens descrie scena: „În afară de hamacele noastre mai erau alte trei, iar eu aveam atât de puțin loc pentru al meu, încât trupul meu descria un fel de paranteză, cu călcâiele la nivelul capului.” Situația tensionată a continuat și a doua zi dimineață, când stăpânul casei și-a făcut apariția în aceeași proastă dispoziție. „Nu l-am băgat în seamă și ne-am făcut toaleta în magazie, cu tot respectul posibil

față de partea feminină a familiei, care trecea încolo și încioace.”

În cele din urmă li s-a adus un ghid local care să-i conducă spre ruine. Mărunta caravană a pornit la drum, coborând cu încetineală panta sud-estică și traversând centrul văii lungi de 11 kilometri către ceea ce e cunoscut acum ca „buzunarul Copán”. În acel loc valea e relativ îngustă, cu numai câțiva kilometri de la un perete la celălalt. La altitudinea de 600 de metri, se aflau acum într-o zonă mai temperată, scăpând în sfârșit de căldura umedă și sufocantă a depresiunilor de lângă Lacul Izabal și Râul Motagua.

Fundul văii era însă năpădit de o pădure tropicală și de foioase, punctată ici-colo cu străfulgerările viu colorate ale bougainvilleei, hibiscusului și ale altor plante exotice. Cele câteva colibe răspândite pe fundul văii erau înconjurată de grădini și luminișuri smulse din ghearele junglei și plantate cu cartofi, tutun sau porumb. Vitele cutreierau pe unele ogoare, care erau mărginite de tufe de cacao, papaya și mangotieri. Mirosul de iasomie și plumeria amestecat cu lămâie plutea prin aer și dinspre arborii de mirodenii veneau arome de scorțișoară și nucșoară.

Dar decorul rămânea sumbru, iar pădurea deasă își păstra aerul amenințător. Pe acest pământ bogat, alcătuit din mâl și cenușă vulcanică, totul părea să

prospere, udat de râu și de precipitațiile anuale de 1500–1800 de litri pe metrul pătrat. Acum, la sfârșitul anotimpului ploios, pământul era atât de îmbibat de apă, încât emana un miros puternic de lut ud care se împletea cu mirosul revigorant și umed al frunzișului. Au făcut un scurt popas și, printre trilurile păsărilor și cârâitul papagalilor stacojii, simțeau cum vegetația crește în jurul lor pulsând de viață.

José, călăuza lor, i-a condus pe o cărare îngustă aflată la o oarecare distanță de fermă, ce traversa un ogor plantat cu porumb. Au priponit catârii la marginea junglei. Cu ajutorul macetei, José și-a croit metodic drum prin pădure, printre tufișurile încâlcite. După un timp, au ieșit pe malul estic al râului Copán. Apropiindu-se, Stephens și Catherwood au privit printre copaci și... au rămas uluiți.

Se așteptau, în cel mai bun caz, la câteva ruine răzlețe. Dar de cealaltă parte a râului li se înfățișa un zid masiv de piatră care se ridica până la o înălțime de aproape 30 de metri. O porțiune mare se prăbușise, cu temelia roasă de râul ce-i curgea pe la poale. Stephens și Catherwood citiseră relatarea unui martor ocular și un document istoric neclar asupra ruinelor din Copán, dar văzând dimensiunile zidului din fața lor, li s-a tăiat răsuflarea. Fuseseră în Italia, în Grecia, în Orientul Mijlociu. Văzuseră piramidele și ruinele orașelor

antice. Dar se presupunea că în acest loc trăiseră niște sălbatici. Aceasta era America aborigenilor. Nimeni nu se aștepta ca popoarele ei dispărute să fi fost capabile să clădească o fațadă compactă de piatră, înaltă, care se întinde zeci de metri pe malul râului.

După ce au traversat râul printr-un loc unde era mai puțin adânc și au ajuns la baza zidului, cei doi și-au dat seama că părți din acesta erau alcătuite din blocuri de piatră tăiate și fasonate cu precizie. Au urcat niște trepte de piatră, multe năruite sau fisurate de rădăcinile copacilor răsăriți printre crăpături, și au ajuns mult deasupra râului, pe o mică terasă acoperită de copaci atât de deși, încât era dificil să-i apreciezi întinderea. José s-a pus din nou pe treabă tăind o cărare prin frunziș și în curând au deslușit ceva ce aducea cu peretele unei piramide.

Peste puțin timp, poticnindu-se printre copaci și tufe, au dat peste ceva cu totul neașteptat și s-au oprit împietriți de mirare. Era un monument înalt, care, după cum avea să scrie Stephens, rivaliza prin dimensiuni și măiestrie cu cele mai frumoase sculpturi pe care le văzuse în Egipt.

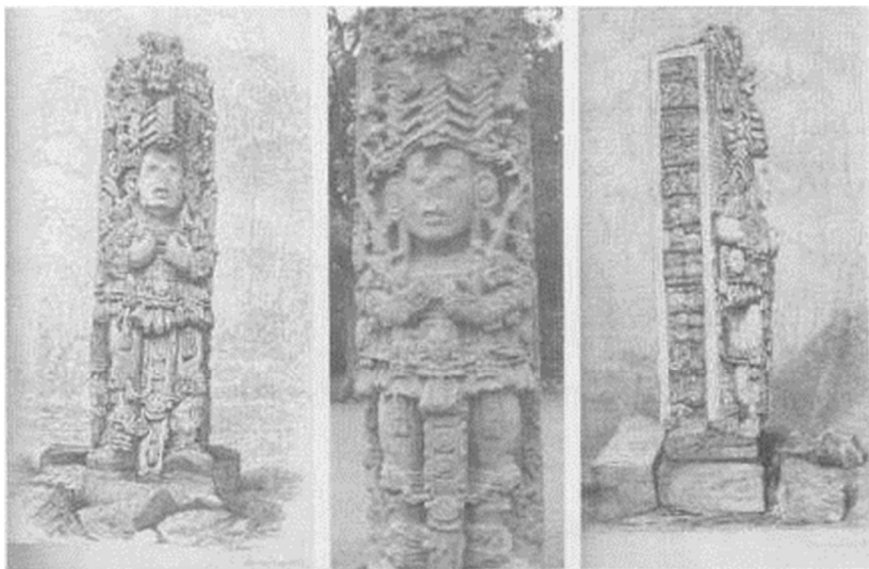
Cei doi străbătuseră 3000 de kilometri, se expuseseră bolilor și accidentelor, călătoriseră printr-un ținut răvășit de războiul civil, totul în speranța că vor găsi ceva. Singur, acest monolit depășea tot ce îndrăzniseră

să-și imagineze. Idolul de piatră, înalt de peste trei metri și jumătate, se ridica deasupra lor, sculptat în relief de sus până jos pe toate cele patru laturi.

„În partea din față se vedea silueta unui bărbat în haine somptuoase și neobișnuite, iar chipul, evident un portret, era solemn și sever, menit să aducă teroare privitorilor”, scrie Stephens. „Pe spate era un alt model care nu aducea cu nimic din ce mai văzuserăm, iar laturile erau acoperite cu hieroglife.

Vederea acestui monument ne-a domolit toate nesiguranțele legate de antichitățile americane.”

Înaintea lor, José continua să croiască drum prin jungla întunecoasă, făcând o cărare prin încâlceala de

Stânga și dreapta: Desenele lui Catherwood după stela de la Copán,
așa cum apar în *Incidents of Travel in Central America,
Chiapas, and Yucatán*.
În mijloc: Stela în zilele noastre (Carlsen)

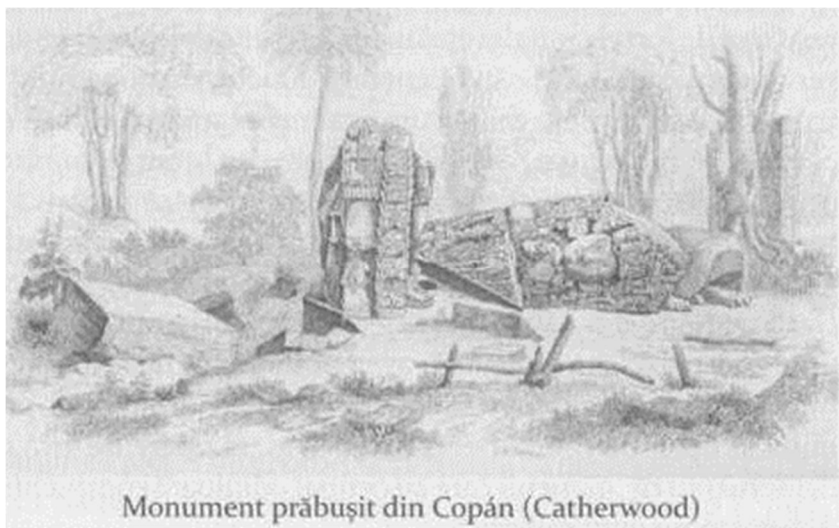
tufe și liane. Copacii erau atât de deși – ceiba imenși și *Ficus aurea* – încât nu puteai vedea prea departe. Coroanele lor formau o boltă compactă, împiedicând soarele amiezii să pătrundă. Bărbații se târau ori se cățarau peste rădăcinile și lianele ce șerpuiau pe solul pădurii. Mușchi, liane și plante epifite* se încolăceau pe fiecare trunchi și rădăcină. Până și José s-a rătăcit, îndreptându-se de câteva ori către niște fundături cu pereți din frunziș de nepătruns.

Însă nu peste mult timp i-a condus către alte 14 monumente sculptate, asemănătoare cu primul. Unele se prăbușiseră,

Grup de plante care trăiesc pe alte plante, folosindu-le doar ca suport.

Stelă îngropată din Copán (Catherwood)

Monument prăbușit din Copán (Catherwood)

altele erau pe jumătate îngropate, acoperite de rădăcini și plante târâtoare. Unul era „cuprins în îmbrățișarea strânsă a ramurilor, care aproape îl ridicaseră de la pământ”, își amintește Stephens. „Altul stătea dinaintea unui altar, într-un crâng de copaci ce crescuseră în jurul său, părând să-l umbrească și să-l ocrotească ca pe ceva sacru. În tăcerea solemnă a pădurii părea o divinitate jelind pieirea unui întreg popor.” Înaintând prin lumina difuză, au început să deslușească ziduri pe jumătate ascunse, altare uriașe, rotunde și acoperite de sculpturi și alte fragmente de piatră cioplită. Rădăcinile groase de *Ficus aurea* se încolăceau ca niște pitoni în jurul cornișelor ciobite și al șirurilor de sculpturi sub formă de cranii. Peste tot în jurul lor, copacii răsăreau din imensele construcții năruite. Mabile uriașe de piatră se înălțau mult

deasupra capetelor lor. Trunchiurile și rădăcinile smulseseră sau dislocaseră cărămizi de culoarea ocru, împestrițate cu petice verzi-cenușii de licheni, făcând blocurile precis tăiate să se rostogolească în grămezi uriașe la picioarele piramidelor.

Dar în ciuda ruinei și a învălmășelii, părțile care scăpaseră neatinse de forțele junglei etalau încă desene delicate și sculpturi complicate, înfățișând capete și siluete, demonstrând o măiestrie sculpturală care acum era înghețată în timp. Ceea ce zăcea în mijlocul pădurii invadatoare, un lucru tulburător prin devastarea și misterul său, era prea complex pentru a fi înțeles dintr-o singură privire. Cei doi se împleticeau prin junglă pe urmele lui José și nu le venea să-și creadă ochilor. Dar Stephens și-a dat seama imediat că se aflau în prezența unui lucru extraordinar, care avea potențialul de a schimba înțelegerea istoriei. Acestea nu erau ruinele unui popor primitiv și lipsit de rafinament, notează el, ci opere de artă ce demonstau că „oamenii care au ocupat odinioară continentul American nu erau sălbatici”.

Stephens, mai însuflețit ca oricând, avea senzația că simțurile și energia îi funcționau la paroxism. I-a atras atenția până și tăcerea junglei – și șoaptele pe care le deslușea pe fundalul ei:

„Singurele sunete care tulburau liniștea acestui oraș îngropat erau cele ale maimuțelor care se deplasau prin coroanele copacilor și ale crengilor uscate ce trosneau sub greutatea lor. Treceau pe deasupra noastră în șiruri lungi și iuți, câte patruzeci-cincizeci odată, unele cu pui în brațele lor lungi, pășind până la capetele crengilor și apoi, ținându-se de acestea cu picioarele din spate sau cu coada, sărind pe o creangă din copacul învecinat, cu un șuierat ca de vânt, și pierzându-se apoi în adâncurile pădurii. Vedeam pentru prima oară aceste imitații de om care, printre monumentele strării din jurul nostru, păreau spiritele rătăcite ale rasei pierdute, veghind asupra ruinelor unde locuiseră odinioară.”

Escaladând movilele, cei doi au ajuns în cele din urmă pe un teren neted și pe terasa pe unde veniseră. Ochii li se obișnuiseră cu lumina slabă și acum reușeau să distingă un soi de piață mare, dreptunghiulară; era înconjurată de trepte, ceea ce o făcea să semene cu un amfiteatru roman. Din cealaltă parte a pieței îi privea un cap uriaș, sculptat și încastrat în trepte. Au traversat piața către el, au urcat către o terasă lungă și îngustă și s-au pomenit privind râul aflat la mai bine de 30 de metri dedesubt.

Ajunseseră pe culmea zidului pe care îl văzuseră cu ore în urmă de pe celălalt mal al râului. Deasupra lor, boltind peste amfiteatru, creșteau doi ceiba imenși cu trunchiurile cenușii și netede, groase de șase metri, ale

căror rădăcini solide se întindeau pe zeci de metri, asemenea tentaculelor unei caracatițe ce strânge în îmbrățișarea sa mormanele de piatră.

Epuizați fizic și emoțional, cei doi bărbați s-au așezat la marginea pieței încercând să priceapă ce descoperiseră. Cine erau oamenii care construiseră aceste monumente și piramide? Și cu cât timp în urmă făcuseră asta? Locuitorii văii habar nu aveau. Nu existau înscrisuri și, se pare, nici povești transmise oral de la o generație la alta. „Totul era mister, un mister întunecat, impenetrabil”, scrie Stephens. În Egipt, templele se ridicau din nisipurile deșertului în toată goliciunea lor. Aici, templele și piramidele zăceau îngropate de jungla deasă, în afara timpului și a istoriei. Stephens a încercat să redea miracolul:

„Arhitectura, sculptura, pictura, toate artele care înfrumusețează viața au prosperat în acest loc năpădit de pădure. Oratorii, războinicii și oamenii de stat, frumusețea, ambiția și gloria au trăit și au pierit; și nimeni nu știe că acestea au existat, nimeni nu poate depune mărturie despre existența lor trecută. Zăcea dinaintea noastră ca o corabie sfărâmată în mijlocul oceanului, fără catarg, cu numele șters, cu echipajul mort, fără cineva care să ne poată spune de unde venea, cât durase călătoria sau ce-i provocase pieirea.”

Era un mister cu implicații colosale, dar care nu părea

să ofere răspunsuri imediate. Nu numai că Stephens și Catherwood descoperiseră în Copán dovada existenței unei civilizații avansate și în aparență foarte vechi, dar ruinele zăceau în inima junglei Americii Centrale, un loc unde nimeni nu credea că ar fi putut exista o asemenea civilizație.

Au înțeles imediat provocarea în fața căreia se aflau: era posibil ca asta să nu fie unica dovadă a existenței acestei civilizații; în junglă trebuiau să mai existe și urmele altor așezări străvechi, alte ruine pe care să le descopere. Iar atunci când existența acestora avea să fie dezvăluită lumii, curiozitatea umană nu avea să fie satisfăcută până când răspunsurile acestor mistere, povestea lor nespusă, nu aveau să fie și ele dezgropate.

Stephens

I.

În amurgul unei zile de sfârșit de primăvară a anului 1804, Friedrich Wilhelm Heinrich Alexander, baron Von Humboldt, se iveaua la ușa reședinței prezidențiale. Faimosul naturalist prusac tocmai sosise la Washington ca să-l viziteze pe Thomas Jefferson după cinci ani de explorare a Americii Spaniole. Humboldt era un ins hiperactiv, neliniștit, zorindu-se mereu într-o direcție

sau alta. Îi spusese gazdei sale americane, pictorul Charles Willson Peale, că de la unsprezece ani tot călătorea și nu trăise într-un loc mai mult de șase luni.⁴³ După ce debarcase în Philadelphia, acceptase cu nerăbdare invitația președintelui Jefferson de a veni la Washington pentru a discuta despre descoperirile sale din America de Sud. Smuls recent din sălbăticia Marylandului, Districtul Columbia era încă destul de puțin populat, iar străzile lui pustii erau abia niște făgașe în noroi. Palatul prezidențial, ce avea să fie numit Casa Albă un secol mai târziu de către Theodore Roosevelt, stătea pe un deal golaș ce oferea o panoramă a râului Potomac.

Când Humboldt a fost adus în salon fără să-i fie anunțată prezența, acesta l-a găsit pe președinte așezat pe podea, înconjurat de nepoții săi. A urmat un moment stânjenitor în care Jefferson a continuat să se joace cu copiii, fără să-și dea seama că Humboldt stătea în ușa. Jefferson s-a ridicat imediat și a dat mâna cu acesta. Înalt și slab, președintele îl domina cu statura sa pe baronul cel scund și îndesat. „M-ați prins prostindu-mă, domnule baron”, i-a zis Jefferson.⁴⁴

În următoarele două săptămâni, cât a durat vizita lui

⁴³ Biblioteca Digitală Alexander von Humboldt, 2006.

⁴⁴ Ibid.

Humboldt, cei doi au devenit prieteni apropiați. Ar fi putut fi tată și fiu: Jefferson încă viguros la 61 de ani, iar Humboldt debordând de energie la 38. Aveau multe în comun. Erau vârstare învățate ale Iluminismului, ale Epocii Rațiunii, amândoi oameni de știință, filosofi și botaniști. Și fiecare dintre ei tocmai dăduse o lovitură diplomatică și geografică de proporții. Deveniseră, fiecare în felul lui, stăpânii unor teritorii vaste din Emisfera Vestică. Jefferson reușise asta abia cu un an în urmă, când cumpăraseră Louisiana de la Napoleon Bonaparte pentru suma mică de 15 milioane de dolari, dublând astfel teritoriul Statelor Unite printr-o singură lovitură de geniu. Iar Humboldt profitase de conexiunile sale aristocratice pentru a convinge cu cinci ani în urmă coroana spaniolă să-i permită să organizeze o expediție de explorare a Americii de Sud, în numele științei. Impresionată de deprinderile lui Humboldt, care la un moment dat fusese expert în minerit, curtea regală de la Madrid îi permisesese imediat să prospecteze resursele de aur și argint ale coloniilor, chiar dacă asta însemna să-i deschidă unui străin porțile Americii de Sud.⁴⁵

Prusacul și asistentul său, un medic și botanist

⁴⁵ A.V. Humboldt și J. Wilson, *Personal Narrative*, Penguin Books, New York, 1995.

francez pe nume Aimé Bonpland, porniseră către Venezuela în iunie 1799, ducând cu ei lăzi pline cu instrumente, cele mai avansate ustensile de măsurare de la cumpăna secolelor. Humboldt girase expediția cu o moștenire substanțială pe care o primise la moartea mamei sale. În următorii ani, îndurând greutăți și pericole, cei doi au colindat prin regiunile centrale ale continentului sudic, ajungând în locuri ce nu mai fuseseră explorate sau cartografiate. La un moment dat, în 1802, neobositul Humboldt a stabilit și un record mondial de altitudine – cel puțin pentru un occidental – urcând pe Chimborazo la 6289 de metri, un vulcan în adormire din Ecuador despre care se credea pe atunci că e cel mai înalt munte din lume. Timp de cinci ani, cât a durat călătoria lor, cei doi au colecționat mii de specimene din junglele ecuatoriale și au făcut nenumărate măsurători.⁴⁶ Au adăugat Mexicul și Cuba itinerarului lor, înainte să se oprească în SUA pe drumul de întoarcere în Europa.⁴⁷

Humboldt era prototipul omului de la începutul secolului al XIX-lea. Cei dintâi sosiți fuseseră exploratorii, urmați apoi de savanți. Dar puțini reușiseră să întruchipeze exploratorul-savant

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid.

impetuos, aventurându-se cu îndrăzneală în necunoscut, mai bine decât o făcuse Humboldt, care în acea epocă era aproape la fel de faimos ca Napoleon. Regiuni vaste ale globului erau încă necartografiate. Înarmat cu instrumentele științei și cu rezerve aparent inepuizabile de energie și curaj, Humboldt devenise o figură care avea să le inspire venerație viitorilor giganți ai științelor naturale. „Îl putem numi părintele unui grup vast de călători pasionați de știință”, scrie Charles Darwin, care, peste 30 de ani, îmbarcându-se spre America de Sud pe nava *Beagle* pentru a descoperi dedesubturile biologice ale evoluției, avea să ia cu el relatarea călătoriilor lui Humboldt.⁴⁸

Povestind despre explorările sale, Humboldt abia își putea stăpâni entuziasmul.⁴⁹ Jefferson îi sorbea fiecare cuvânt. Chiar înainte ca Achiziția Louisianei să primească votul Congresului, președintele american plănuia deja să trimită o expediție de explorare în amonteale râului Missouri și în regiunile necunoscute din vest, până la Pacific. Și cu doar trei săptămâni înainte ca Humboldt să ajungă în Philadelphia, doi bărbați părăsiseră St. Louis la ordinul direct al lui Jefferson, însoțiți de un grup de soldați dârji de la

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Biblioteca Digitală Alexander von Humboldt.

frontieră, reuniți sub numele de Corpul Expediționar. Comandanții lui erau căpitanul Meriwether Lewis și William Clark.

La mai bine de un an de la întoarcerea lui Humboldt în Europa, Lewis și Clark au ajuns pe malul Pacificului, la gura fluviului Columbia. Pe 28 noiembrie 1805, când cei doi căutau un loc unde să ierneze, John Lloyd Stephens venea pe lume în Shrewsbury, o localitate rurală din New Jersey, aflată cu câteva zeci de kilometri mai la sud de New York. Se născuse la începutul unui secol ai cărui zori stăteau sub auspiciile a două dintre cele mai mari explorări ale Americii, cea de Nord și cea de Sud. Dar pentru Stephens și restul generației sale, relatarea completă a ceea ce realizaseră Lewis, Clark și Humboldt avea să se lase așteptată. Stephens avea doar un an când cei doi exploratori americani au revenit în St. Louis, dar aveau să treacă nouă ani până la publicarea raportului lor. La revenirea expediției, Lewis a fost însărcinat să îl redacteze, dar când s-a sinucis, în octombrie 1809, nici nu începuse lucrul. Însărcinarea de a prelua proiectul i-a revenit lui Clark, dar cartea *History of the Expedition under the Command of Captains Lewis and Clark* a fost publicată abia în 1814.

La Paris, Humboldt se lupta și el cu întârzierile publicării. În anul în care a apărut cartea lui Clark, relatarea expediției lui Humboldt a fost publicată

pentru prima oară în limba engleză.⁵⁰ Elabora minuțios volum după volum despre descoperirile științifice ale expediției. Aveau să fie treisprezece cu totul, ultimul publicat în 1834, moment în care marele explorator prusac avea să-și fi cheltuit întreaga avere pe acest proiect.⁵¹

Din cei dintâi ani de școală și până a devenit avocat practicant, Stephens, la fel ca mulți dintre contemporanii săi, a crescut cu aceste două relatări ale unor descoperiri mărețe. Acestea au influențat etosul generației lui. Erau fascinante și reprezentau surse de inspirație; iar tânărul John Stephens crescuse într-un loc al Americii numai bun să stimuleze visele unui copil care se voia explorator. În 1806, familia lui se mutase din Shrewsbury la New York, ceea ce înseamnă că de la vârsta de un an John locuise într-un oraș din al cărui port corăbiile veneau și plecau dinspre și către orice parte a globului, oferind o viziune mai amplă a lumii comparativ cu alte locuri.⁵² Deși lumea se

⁵⁰ A.V. Humboldt și A. Bonpland, *Personal narrative of travels to the equinoctial regions of the New continent during the years 1799–1804*, Longman Hurst Rees Orme and Brown, Londra, 1814.

⁵¹ Humboldt și Wilson, *Personal Narrative*.

⁵² O scrisoare din partea mamei lui John L. Stephens, Clémence, către sora ei, Mary Hendrickson, trimisă din New York în Middleton, New Jersey, arată că pe 11 martie 1807, când a fost scrisă scrisoarea, iar John avea un an și trei luni,

micșora, mari regiuni ale planetei erau încă neexplorate, ademenitoare.

Jungla de piatră în 1806, New York era un oraș mic, echivalentul a ceea ce astăzi am considera o așezare americană de dimensiuni medii. Ocupa o bucată din lungă și îngustă Insulă Manhattan: cei 75.000 de cetățeni se înghesuiau pe câțiva kilometri pătrați în colțul sudic al insulei. Mare parte din Manhattan era compusă din ferme și păduri și încă se mai putea vâna pe pajiștile și dealurile de pe actuala Houston Street, dar care pe atunci constituiau granița nordică a orașului. Philadelphia era mai populată, dar populația New Yorkului se dubla o dată la 20 de ani. Casele cu frontoane ale celor dintâi coloniști olandezi, înșirate de-a lungul străzilor înguste ale orașului vechi făceau loc clădirilor mai moderne de cărămidă, cu un etaj sau două, construite în stil federal. Mlaștinile din apropiere erau asanate și străzile pavate, chiar dacă în anumite districte porcii încă mai zburdau liberi.

Orașul a avut onoarea de a fi servit drept cea dintâi capitală a Statelor Unite. Însă noul guvern s-a mutat la scurt timp în Philadelphia, în timp ce noul oraș Washington încă era construit în Maryland, pe malul

Potomacului. La 20 de ani de la inaugurarea lui de către George Washington în 1789, newyorkeze au adăugat un nou element măreției lor. Pe când John Stephens era doar un preșcolar, se construia o primărie grandioasă, o clădire extravagantă și strălucitoare cu fațada din marmură albă de Massachusetts, într-un parc din cel mai nordic sector al orașului, cunoscut drept Commons. Construcția ei avea să dureze nouă ani, iar până în 1812, când a fost terminată, a înghițit uimitoarea sumă de 500.000 de dolari (dublul bugetului inițial).⁵³

O a doua dovadă, chiar mai măreață, de ambiție civică a fost înființarea în 1807 a unei comisii speciale care să elaboreze planurile unei extinderi ordonate a orașului către partea de nord a Insulei Manhattan. A fost un act vizionar. Când arhitecții orașului au prezentat în cele din urmă planul, în 1811, proiectarea viitorului New York a fost fixată în piatră, la propriu (cu marcaje de piatră delimitând fiecare colț).⁵⁴ Harta arăta o rețea rigidă, lungă de 13 kilometri, cu străzi lungi, paralele, întretăiate de străduțe perpendiculare,

⁵³ E.G. Burrows, M. Wallace, *Gotham: A History of New York City to 1898*, Oxford University Press, New York, 1999.

⁵⁴ De fapt, în următorul deceniu, pe toată insula au fost amplasate marcaje de piatră (1549 la număr), lungi de peste un metru, indicând colțurile viitoarelor străzi, conform lucrării lui P.E. Cohen și R.T. Augustyn, *Manhattan in Maps, 1527–1995*, Rizzoli Internațional, New York, 1997, pag. 104.

acoperind cea mai mare parte a terenului neocupat de pe insulă – sistem de străzi care există și în prezent.⁵⁵ Planul a declanșat o frenezie a afacerilor cu terenuri care nu a încetat până când orașul nu s-a extins către nord cu o asemenea repeziciune încât în mai puțin de 100 de ani întreaga insulă era acoperită de clădiri.

Cei dintâi ani ai vieții lui Stephens au fost marcați de succes în dezvoltarea New Yorkului, atrăgând sute de noi negustori ca tatăl lui, Benjamin Stephens. Războaiele lui Napoleon creaseră în Europa o mare cerere de mărfuri americane, mai ales carne, cereale, piele și cherestea. Din 1790 până în 1806 valoarea exporturilor ce se perindau prin docurile orașului a crescut de zece ori. Dinspre Europa soseau cantități la fel de mari de produse manufacturate.⁵⁶

Benjamin Stephens s-a apucat de afaceri încă din 1796, deplasându-se între Shrewsbury și New York.⁵⁷ În 1806 lucra într-un birou de pe Greenwich Street, împărțindu-se între casă și muncă într-un mod caracteristic vremii. Familia sa tot mai numeroasă – urma să aibă în total cinci copii – locuia la etaj.

⁵⁵ K.T. Jackson și D.S. Dunbar, *Empire City: New York Through the Centuries*, Columbia University Press, New York, 2002, pag. 119.

⁵⁶ Burrows și Wallace, *Gotham*, pp. 333–334.

⁵⁷ Date privind primele tranzacții comerciale ale lui Benjamin Stephens, începând din 1796, pot fi găsite în dosarele familiei Stephens aflate în posesia Societății Istorice din New York.

Greenwich Street fusese pavată cu câțiva ani în urmă și era mărginită de reședințe luxoase. Capătul ei sudic se termina în Battery, care le servea drept teren de joacă lui John și fraților săi. Era un spațiu vast, în mare parte teren viran, lăsat inițial liber de olandezi și britanici pentru a putea fi construite niște fortificații de apărare care să vegheze asupra portului. La sosirea familiei Stephens, devenise o promenadă populară, mărginită de ulmi.

Însă existau tensiuni tot mai mari din pricina politicii britanicilor de a-i înrola cu forța pe marinarii americani în Marina Regală, pe durata războiului cu Franța; iar guvernul SUA voia noi fortificații în cazul unui conflict cu Anglia. Dar, în loc să înșire tunuri pe promenadă, în 1808 armata a început să construiască o fortăreață circulară din gresie pe o proeminență stâncoasă aflată aproape de țărm. Fortul avea douăzeci și opt de tunuri și era legat de Battery printr-un pod de lemn lung de 60 de metri. În copilărie, John Stephens privea cu mirare din Parcul Battery fortăreața care căpăta contur și tunurile ei testate periodic.

Încă din primii ani de viață, lumea sa a fost aproape în întregime definită de apă. Catargele și vergile corăbiilor, dense ca niște păduri, se vedeau aproape de la fiecare capăt de stradă. Terenul lui de joacă nu era numai Parcul Battery, ci și trotuarele din cărămidă

roșie din jurul lui Bowling Green⁵⁸, mai jos de Broadway. El și prietenii lui din copilărie jucau fotbal lângă parc și se cocoțau pe garduri ca să recupereze mingile.⁵⁹ Vara înotau în apele limpezi de la marginea Parcului Battery și pescuiau de pe podul de lemn ce ducea spre fort.

Boomul economic nu a durat mult. Benjamin Stephens abia își mutase familia la New York când comerțul pe care își pariase viitorul economic a încetat brusc. La finele lui 1807, președintele Jefferson a ordonat un embargo comercial complet pentru a sili Anglia și Franța să respecte neutralitatea Statelor Unite și drepturile marinarilor americani aflați în larg. Embargoul s-a dovedit a fi o gafă de proporții monumentale.⁶⁰ A aruncat țara, și mai ales New Yorkul, într-o criză economică soldată cu mii de șomeri și afaceri falimentare.

Nu există mărturii despre felul în care a reușit să

⁵⁸ Cel mai vechi parc din New York, folosit inițial ca teren pentru bowling pe iarbă.

⁵⁹ J. L. Stephens, *Incidents of Travel în Greece, Turkey, Russia, and Poland*, Harper & Brothers, New York, 1854. „Terenul de bowling era asociat cu cele dintâi amintiri ale mele. Fusesse terenul meu de joacă în copilărie. Îi sărisem de sute de ori gardul ca să-mi recuperez mingea și am fost un membru al unei găști de băieți care s-a agățat de el mult timp după ce corporația ne-a furat drepturile.” (pag. 282).

⁶⁰ G. Wills, *Henry Adams and the Making of America*, Houghton Mifflin, Boston, 2005, pp. 223–245.

supraviețuiește familia Stephens, dar încă aveau rude în zona rurală din New Jersey la care să se refugieze. Documentele și biletele la ordin demonstrează însă că firma „Stephens și Lippincott” a supraviețuit, ajungând să facă tranzacții comerciale însemnate în anii ce au urmat ridicării embargoului.⁶¹ Apoi, în iunie 1812, a izbucnit războiul, iar blocada engleză a îngenucheat din nou New Yorkul.

Când a început conflictul, John Stephens avea șapte ani, iar educația sa primară îi fusese încredințată unui pedagog cunoscut numai sub numele de dl Boyle. Cu amenințarea războiului cu Anglia planând deasupra capetelor, Stephens și colegii lui au fost fără îndoială puși la grea încercare. În 1814, pericolul era atât de aproape, încât newyorkezii au fost cuprinși de febra pregătirilor pentru apărare. Anticipând un atac britanic pe Fluviul Hudson, dinspre Canada, voluntarii au săpat tranșee și au construit parapete de-a curmezișul părții superioare a Manhattanului și prin Brooklyn. Mii de soldați împânzeau orașul. Unitățile de artilerie își testau tot timpul tunurile din forturile dimprejur.⁶² Pentru un copil de nouă ani trebuie să fi fost o perioadă tulburătoare, dar palpitantă. Însă atacul nu a avut loc.

⁶¹ Denevan, *The Native Population of the Americas în 1492*.

⁶² Burrows și Wallace, *Gotham*, pp. 424–428.

În schimb, britanicii au incendiat orașul Washington și au debarcat în New Orléans. În 1815 a fost semnat un tratat de pace, iar economia orașului și-a revenit.

Afacerea lui Benjamin Stephens a început să prospere. Din China veneau transporturi de ceai, mătase și cutii decorative. În 1816 a sosit pentru doamna Stephens un serviciu scump de porțelan, însoțit de un șal și mai scump din păr de cămilă.⁶³ Apoi, abia ce se întorseseră vremurile bune, familia a suferit o serie de pierderi zdrobitoare. La începutul lui 1817, a murit bunicul lui John, judecătorul John Lloyd, urmat cinci luni mai târziu de Clémence, mama lui John, care avea 33 de ani. Pierderea mamei trebuie să fi fost o lovitură cumplită pentru băiatul de 11 ani și se pare că asta l-a făcut să se apropie foarte mult de tatăl său, de care a rămas profund atașat pentru restul vieții.

La momentul morții lui Clémence Stephens, Benjamin avea deja planuri ambițioase pentru fiul său. John era în ultimul an la școala lui Joseph Nelson, un savant orb, expert în clasici, care avea să devină ulterior un distins profesor de limbi străine la Rutgers College. Alegerea școlii lui Nelson pare să fi avut la bază un întreg calcul, întrucât admiterea la apropiatul

⁶³ BANC MSS ZZ 116, Colecția *John Lloyd Stephens, 1795–1882*, Biblioteca Bancroft, Universitatea din California, Berkeley. Pe viitor ne vom referi la această sursă ca fiind BANC MSS ZZ 116.

Columbia College, căruia Stephens îi era destinat, cerea o cunoaștere aprofundată a limbilor latină și greacă. Ca să fie admiși, candidații trebuiau să demonstreze că stăpânesc *Comentariile* lui Cezar, discursurile lui Cicero, scrierile lui Virgiliu, Titus Livius și Homer, Evanghelia după Luca și Ioan și *Faptele apostolilor*, la fel și regulile aritmeticii, algebrei și geografiei moderne. Școala lui Nelson presupunea o muncă extenuantă timp de șase zile pe săptămână, cu numai câteva săptămâni de vacanță pe an. În ciuda războiului și a traumei provocate de moartea mamei sale, Stephens trebuie să fi fost un elev silitor și strălucit. A trecut examenele de admitere și a intrat la Columbia în 1818, la vârsta de 13 ani, fiind unul dintre cei mai tineri elevi din istoria școlii.

Aceasta era găzduită la acea epocă într-o clădire din cărămidă și stuc din Park Place, la mică distanță de casa lui Stephens. Fusese fondată prin decret regal cu 65 de ani înainte, sub numele de King's College. Printre foștii elevi se numărau Alexander Hamilton, mai târziu cel dintâi secretar al Trezoreriei; John Jay, primul președinte al Curții Supreme de Justiție; și Robert R. Livingston, care a contribuit la redactarea Declarației de Independență. Școala fusese închisă în timpul Războiului de Independență și redeschisă sub numele de Columbia College.

Avea reputația de a forma bărbați cu simț practic, majoritatea newyorkezi care urmau cariere în domeniul juridic, politic sau în cel al afacerilor. Deși avea câțiva profesori excelenți, colegiul nu se ridica la nivelul Harvard sau Yale. Însă un profesor se dovedea o excepție magistrală: Charles Anthon. El însuși absolvent al acestei școli, Anthon avea 23 de ani când a fost angajat, în 1820, să predea greaca și latina. Era tânăr și strălucit și a avut o influență considerabilă asupra lui Stephens. Cât timp a rămas la Columbia a publicat lucrări despre clasici care au devenit materiale standard chiar și pentru cursurile de la Cambridge și Oxford. „Acest gentleman a făcut mai multe pentru o educație temeinică la noi acasă și pentru reputația noastră peste granițe decât orice alt ins din America”, scria în 1837 Edgar Allan Poe.⁶⁴ Mai târziu, călătorind prin Grecia și Turcia și scriind cu încredere despre istoria și literatura lor, Stephens avea să aprecieze timpul petrecut cu Anthon.

În perioada colegiului, natura expresivă a lui Stephens a ieșit la iveală. Nespus de sociabil întreaga sa viață, a devenit unul dintre favoriții colegilor săi de

⁶⁴ Societatea *Edgar Allan Poe* din Baltimore, „Poe's Criticisms from *Southern Literary Messenger*”, ianuarie 1837.

clasă.⁶⁵ A aderat la ambele societăți literare ale școlii, lucru neobișnuit dată fiind rivalitatea dintre ele.⁶⁶ Societățile erau devotate oratoriei și dezbaterii, iar Stephens s-a evidențiat ca orator strălucit. Era un elev genial, dar relaxat, care însă a reușit să facă față timp de patru ani programei dure ce includea studiul clasicilor, retorica, literatura, matematica, geografia, istoria antică, gramatica limbii engleze, compoziția și critica, istoria, științele derivate, chimia și astronomia, filosofia și economia politică.

Când a terminat studiile, Stephens s-a alăturat elitei educate a New Yorkului.⁶⁷ În 1822, școala a avut numai 23 de absolvenți, iar Stephens a fost al patrulea din clasa lui – o realizare impresionantă având în vedere că el avea numai 16 ani. Discursul său din ultimul an, „Despre felul în care superstițiile clasice și orientale afectează imaginația și sentimentele”, s-a dovedit un indiciu cu privire la drumul pe care avea să-l urmeze.⁶⁸ Tatăl său plătise o taxă de studii de 80 de dolari pe an, o sumă mare, dar care nu reprezenta o problemă pentru

⁶⁵ R. Hawks, „The Late John L. Stephens”, *Putnam's Monthly Magazine of American Literature, Science and Art*, 1, 1853, pp. 64–68.

⁶⁶ Von Hagen, *Maya Explorer*, pag. 14.

⁶⁷ Universitatea Columbia și W. J. Maxwell, *Catalogue of Officers and Graduates of Columbia University from the Foundation of King's College în 1754*, The University, New York, 1916.

⁶⁸ Von Hagen, *Maya Explorer*, pag. 15.

bugetul acestuia, ale cărui investiții se extinseseră către vânzările de terenuri din New York.

Cu prezența lui Charles Anthon sau nu, în pragmaticul New York era vremea oamenilor practici, iar tatăl lui John decisese ca acesta să intre în avocatură. Așa că, la puțin timp după absolvire, John a început ucenicia în biroul de avocatură al lui Daniel Lord, un absolvent al Universității Yale în vârstă de 26 de ani, aflat abia la începutul carierei. Studiile recent încheiate de Lord la o școală de drept din Litchfield, Connecticut, au inspirat următorul pas al lui Stephens. După mai puțin de un an într-un post de copist, în iunie 1823 a plecat să se înscrie la Școala de Drept din Litchfield.

Ridicată în regiunea deluroasă din vestul Connecticutului, Litchfield era o așezare rustică cu garduri din șipci albe și case aranjate, care nu semăna deloc cu New Yorkul. Sosit cu diligență, Stephens, în vârstă de 17 ani, a fost fermecat. Litchfield era prima școală de drept din țară cu învățământ la zi. Studiile juridice se făceau la vremea aceea mai ales prin ucenicia în biroul unui avocat. Dar în 1784, Școala de Drept din Litchfield fusese înființată ca un curs sistematic de prelegeri pe tema principiilor și practicilor legale. Aaron Burr, vicepreședintele Statelor Unite, având faima de a-l fi ucis în duel pe Alexander Hamilton, a fost cel dintâi elev al acestei școli, instruit

personal de Tapping Reeve, cumnatul său și fondatorul școlii. Mai bine de 1100 de tineri din toate statele au sosit călare sau cu diligența în izolatul și pitorescul Litchfield. Numai din clasa lui Stephens, șapte dintre cei patruzeci și patru de colegi ai săi au devenit congresmeni și mai bine de o treime – judecători la curtea supremă sau legiuitori, inclusiv un georgian care a redactat actul de secesiune pentru statele sudiste la începutul Războiului de Secesiune.

Lecțiile aveau loc într-o clădire de lemn cu o singură încăpere, aflată în grădina de lângă locuința lui Tapping Reeve. Prelegerile zilnice necesitau luarea unor notițe amănunțite și în fiecare săptămână elevii prezentau cazuri în cadrul unor procese simulate. Pentru Stephens a fost o experiență cumplită. Aflat pentru prima oară departe de familie și pomenindu-se din nou cel mai tânăr din clasă, a fost cuprins imediat de un dor teribil de casă. Își implora tatăl, frații și surorile să-i scrie și să-l viziteze. Îi era dor de familie și de ziarele din New York – „adu și ziarul cu tine” –, dar era în egală măsură îndrăgostit de ținutul pastoral din jurul Litchfieldului și se întreba cum va mai putea tolera mizeria, aerul plin de praf și haosul din New York. I-a scris tatălui său: „Nu mi-aș dori altă moștenire decât ca un prieten anonim să-mi dăruiască un mic locșor în vecinătatea New Yorkului, unde să-mi pot

aranja 60 de hectare de pământ și o casă.”⁶⁹

În următorul an, Stephens avea să se trezească la 4: 30 dimineața în fiecare zi, de șase ori pe săptămână ca să-și înceapă studiile. A consemnat că „la Columbia era o mândrie să ne prefacem că ne neglijăm studiile. Aici, cel care studiază din greu e considerat om de caracter”. Afabil și deschis din fire, îi plăcea să socializeze cu colegii de clasă și să ia parte la balurile locale. Până și ziua de Anul Nou și-a petrecut-o ascultând prelegeri; însă în acea noapte a fost la un bal și i-a scris tatălui său că, deși nu cunoștea nici măcar o femeie când a intrat, „în scurt timp am făcut cunoștință cu toate frumoasele din încăpere”.

Scria acasă în fiecare duminică, după ce participa la slujba Bisericii Episcopaliene, semnând fiecare scrisoare către tatăl său cu numele întreg, așa cum avea s-o facă toată viața: „Fiul tău afectuos, John L. Stephens.” Dar scrisorile lui erau familiare și personale, ilustrând un autoportret clar și plin de modestie; în toate volumele și în corespondența sa ulterioară nu mai există nimic care să ni-l dezvăluie atât de direct. Afecțiunea pentru surorile sale e evidentă când discută despre educația lor, despre sănătatea lor și despre despărțirea de doamna Madden, menajera familiei,

⁶⁹ BANC MSS ZZ 116.

care se pare că devenise o figură maternă după moartea lui Clémence, care avusese loc cu șase ani în urmă. S-a întristat profund când a aflat că tatăl său nu va veni să-l viziteze și a spus că s-a simțit cumplit când fratele său, Benjamin, i-a făcut o vizită neanunțată. „Trebuia să țin pasul cu notițele și lecțiile, iar el a avut senzația că nu-i acord destulă atenție.” Și se străduia din răspuțeri să-și îmbunătățească scrisul de mână, despre care toți spuneau că e ilizibil. A încercat o serie de caligrafii pe familia sa, inclusiv un scris aproape orizontal care era la fel, dacă nu chiar mai rău decât cel pe care voia să-l înlocuiască. „Nimeni nu-și poate imagina ce dificilă e o operațiune în aparență ușoară ca aceea de a-ți schimba scrisul”, explică el. „Le-am poruncit degetelor mele s-o facă și ele n-au făcut-o.”

Cele mai relevante aspecte ale scrisorilor sale sunt stăpânirea desăvârșită a limbii de la vârsta de 17 ani – un indiciu a ceea ce urma – și puternica incertitudine față de ideea de a deveni avocat, sentiment ce a continuat să-l chinuie pe durata relativ scurtei sale cariere. Avocatura nu numai că trebuia să îi ofere o profesie onorabilă, zicea el, ci și să-i asigure un confort financiar. Dar când tatăl lui a pomenit o anumită sumă pe care Daniel Lord spusese că i-o va plăti la revenirea în biroul de avocatură din New York, Stephens s-a arătat sceptic. „Dacă nu mă înșel, propria lui afacere,

după șase sau șapte ani, îi oferă o sumă abia puțin mai mare decât cea la care s-a referit”, scrie el. A adăugat că, din câte auzise, erau mai mulți avocați decât clienți. În cele din urmă, a recunoscut că probabil putea trăi din asta, atât timp cât era o profesie în care „mulți ignoranți nătărăi și plicticoși prosperă și pot foarte repede să ajungă să trăiască bine [...], deși mă înfioară ideea de a spera că voi reuși numai fiindcă alți imbecili o fac

Dorul de casă, vârsta fragedă și truda pe care o presupuneau studiile trebuie să fi contribuit la îndoielile lui legate de continuarea școlii. Dar mai stăruia și senzația că renunța la visele lui tinerești legate de literatură. „Meseria asta nu e un tărâm de basm în care cineva să-și poată urma imboldurile inimii, construind castele de nisip”, i-a spus el tatălui său. „Faptele, faptele concrete îl privesc prea stăruitor ca să îi permită să hoinărească prin lumea propriilor creații, umplându-se de speranțe care nu se pot realiza [...] și îi arată temeliile șubrede pe care se înalță cetatea viselor sale.”

Însă decizia nu stătea în mâinile lui. Deși petrecuse deja suficiente luni la școala de drept, credea el, ca să-și poată susține îndoielile cu argumente, hotărârea finală legată de continuarea studiilor îi aparținea tatălui său. „Am promis să mă supun părerii tale”, i-a scris el. Iar

când a venit răspunsul tatălui său, care voia ca el să termine școala și să-și reia ucenicia la Lord, Stephens a acceptat cu supunere. Alungându-și îndoiala și neliniștea, a conchis într-o scrisoare ce era datată 30 noiembrie 1823: „Acum două zile am împlinit 18 ani. Mai am trei ani până când legea îmi va permite să încerc să trăiesc de pe urma ei.”

Stephens nu se va mai dezvălui niciodată într-o manieră atât de personală. Ici și colo în scrisorile viitoare se mai întrevăd străfulgerări ale acestui Stephens, dar cărțile lui îi trădează prea puțin viața interioară. În miile de pagini ale scrisorilor și cărților lui nu există, de exemplu, nici măcar un singur indiciu despre vreo relație sentimentală serioasă. Până și misteriosul și necunoscutul Shakespeare a dezvăluit mai multe în poezia lui criptică. Și, deși un cititor al cărților lui Stephens va rămâne cu o impresie clară despre el, adesea dezarmant și formal în același timp, acest pachet de scrisori din Connecticut este cel care îi redă esența caracterului și a sufletului. Tatăl lui a păstrat o bună parte din ele. Și el trebuie să le fi simțit importanța.

Corespondența dezvăluie și eforturile lui Stephens de a scrie proză, care oscila între stilul fermecător și degajat care-l va face faimos și construcțiile nefirești cauzate de studiul excesiv al limbilor latină și greacă.

Simțea și el acest lucru. Răspunzând scrisorii uneia dintre surorile lui mai mici, Clémence, o complimentează pentru scrisul ei și pentru folosirea unor cuvinte ca „suprem”, „foc incandescent” sau „rochiță din bombazet”, dar și pentru stilul simplu și nepretențios. „Totul pare atât de natural. A pus pe hârtie exact ceea ce ar fi spus cu gura ei”, scrie el.

*

Cariera de avocat a lui Stephens avea să fie una cu hopuri. Și-a terminat studiile la Litchfield la sfârșitul verii lui 1824; în cele din urmă, își va petrece numai șapte ani câștigând bani din avocatură, deși pregătirea îi ascuțise mintea și i-a fost de folos în munca sa ulterioară. Dar, chiar înainte să-și reia ucenicia la New York, a fugit – o prevestire a ceea ce urma. Potolindu-și dorul de acasă, el și vărul său, Charles Hendrickson, au pornit, cu binecuvântarea nu tocmai entuziastă a familiilor, într-o „expediție” lungă în Illinois. Oficial, era o vizită la mătușa Helena Ridgway, una dintre cele cinci fiice ale judecătorului Lloyd. Ca atâția americani pe atunci, ea și soțul ei, Caleb Ridgway, porniseră spre vest ca să-și croiască o nouă viață și ajunseseră în micul orașel Carmi din preria Illinoisului. Pentru cei doi tineri aflați la sfârșitul adolescenței și însuflețiți de dorul de ducă era o aventură prea ispititoare ca să fie ratată.

Drumul i-a dus mai întâi în Pittsburgh și apoi cu barca cu pânze în josul fluviului Ohio până în Cincinnati, unde l-au vizitat pe unul dintre verii lui Lloyd, care locuia într-o cabană de lemn cu o singură cameră. De acolo au pornit către Carmi, un loc aflat chiar în pragul „vestului sălbatic”. Au lăsat în urmă ferme rudimentare și căruțe Conestoga și au întâlnit amerindieni pe drum. Familia Ridgway ducea o viață dură la frontieră, conform lui Hendrickson, care a descris călătoria într-o serie de scrisori către mama sa. Dacă a existat vreo corespondență din partea lui Stephens, aceasta a dispărut. Unchiul Caleb era nevoit să facă singur încălțări pentru familie și plănuia ca din iarna următoare să pună bazele unei școli cu douăzeci de elevi, a scris Hendrickson după sosirea lor. „Știi că dacă unchiul Caleb a ajuns să facă așa ceva înseamnă că o duce greu”, mai scrie el.⁷⁰

După mai bine de două luni pe drum, acesta a recunoscut că se săturase și că de-abia aștepta să ajungă acasă. Cel mai ușor drum era cu barca pe Mississippi, apoi cu corabia până în New York. Mama lui i-a scris, rugându-i pe amândoi să ocolească New Orléans, unde făcea ravagii febra galbenă. Dar Hendrickson a

⁷⁰ Colecția *John Lloyd Stephens, 1946–1947* a Societății Istorice din New York, Documentele Von Hagen.

asigurat-o că epidemia se va domoli odată cu răcirea vremii. Cei doi veri au plecat din Carmi prin ținutul puțin populat al amerindienilor shawnee, petrecându-și o noapte în pădure, cu pistoalele la îndemână. Au călătorit în jos pe Mississippi de la începutul lui decembrie și au ajuns în New York cândva pe la începutul anului 1825.

Stephens s-a angajat apoi drept copist la biroul de avocatură al lui George W. Strong. După doi ani de ucenicie la Strong, a călătorit în Albany unde a fost în cele din urmă admis în barou, în 1827. Există puține mărturii despre viața lui Stephens din următorii șapte ani în care a practicat avocatura la New York. El spune la un moment dat că a fost înrolat pentru scurt timp în armata locală, așa cum obișnuiau să facă tinerii bărbați în acea epocă. Și s-a implicat serios în politica regiunii. Dar cariera lui de avocat rămâne un mister, căci nu există nici documente care să indice în ce domeniu activa: penal, civil sau ambele. Singura relatare din acea perioadă a vieții sale vine de la reverendul Francis Lister Hawks, care a publicat necrologul lui Stephens într-o revistă newyorkeză la puțin timp după moartea acestuia. Conform lui Hawks, Stephens „n-a simțit și nu a demonstrat niciodată prea mult zel în exercitarea profesiei sale”. Principalul lui interes era politica și lua

adesea cuvântul în cadrul Tammany Hall⁷¹, a mai scris Hawks. Acolo făcea, fără îndoială, uz de calitățile oratorice pe care și le șlefuisese cu grijă la Columbia și Litchfield.

Tammany era o organizație politică influentă care pusese umărul la candidatura lui Andrew Jackson, ajutându-l să devină președinte. Nu e cunoscut rolul lui Stephens în cadrul ei, însă era un democrat jacksonian devotat și probabil că își afirmase public sprijinul pentru acesta. Hawks notează că Stephens a ținut discursuri pline de zel împotriva monopolului și în sprijinul comerțului liber. „Vorbea din inima¹, scrie el. „Comportamentul lui era onest și oricine îl auzea își putea da seama că spune ce simte.”⁷²

Apoi, în 1834, viața lui Stephens a luat o întorsătură bruscă. Printr-un straniu capriciu al sorții, însuși instrumentul de care depindeau cariera lui politică și cea profesională începea să dea rateuri. Făcuse o infecție serioasă la gât, care urma să-i schimbe cursul vieții.

⁷¹ Organizație apropiată Partidului Democrat din New York (având de multe ori cam aceeași conducere), înființată inițial ca o formă de opoziție a clasei mijlocii împotriva aristocraților; în timp a căpătat o foarte mare influență politică, dar a devenit treptat sinonimă corupției.

⁷² Hawks, „The Late John L. Stephens”.

II.

Stephens avea 29 de ani când a ajuns în portul francez Le Havre, la bordul pachebotului *Charlemagne*. Lăsase în urmă profesia de avocat și un an politic foarte dur în New York. Președintele Andrew Jackson se ținuse de cuvânt și închisese cu un an în urmă Second Bank⁷³, fapt care a dus la o campanie foarte agresivă pentru primărie în primăvara lui 1834. În perioada alegerilor izbucniseră încăierări între partizanii pro-Jackson și cei pro-bancă. Apoi, în vară, au urmat revoltele împotriva aboliționiștilor, cu atacuri brutale asupra afro-americanilor proaspăt emancipați din New York. Nu e cunoscut rolul lui Stephens în aceste evenimente, dar cel mai probabil fusese atras în conflict din cauza legăturilor pe care le avea cu Tammany Hall.

Spre sfârșitul verii infecția din gât devenise atât de serioasă, încât fusese silit să consulte un doctor. Acesta i-a recomandat să părăsească New Yorkul, al cărui aer neprielnic avea să devină și mai periculos odată cu focul și fumul iernii. S-ar părea că doctorul i-a sugerat

⁷³ Bancă federală al cărei scop era să deruleze toate operațiunile financiare ale guvernului SUA și să vegheze la stabilitatea monetară, dând socoteală în fața Congresului SUA și a Trezoreriei. Și-a desfășurat activitatea cu un mandat de 20 de ani (1816–1836), care nu a fost prelungit de Congres. Înaintea ei a existat o First Bank, care a avut o soartă asemănătoare.

aerul blând al Mediteranei, antidot tipic prescris pentru problemele cu gâtul și plămânii – pentru cine și-l putea permite –, iar Stephens s-a supus pe dată.

Din Le Havre a călătorit la Paris, apoi la Roma și în februarie 1835 avea să traverseze Marea Adriatică ajungând în Grecia.

Aici a vizitat unul după altul toate monumentele lumii clasice. Ceea ce la Columbia, sub tutela lui Charles Anthon, fuseseră doar cuvinte și imagini, i se întindea acum dinainte sculptat în piatră. Departe de a se complăce în repausul și recuperarea care-i fuseseră prescrise, Stephens a urcat pe acropolele de deasupra Corintului pentru a privi Muntele Parnas încărcat de zăpezi, a vizitat Poarta Leilor și mormântul lui Agamemnon din Micene și a escaladat tumulul ce servea drept mormânt grecilor căzuți pe câmpia Maraton, înarmat cu un exemplar din Herodot. Aici, rămas singur, a citit relatarea bătăliei eroice din 490 î.e.n. Dintre perși și atenienii mult depășiiți numeric.⁷⁴

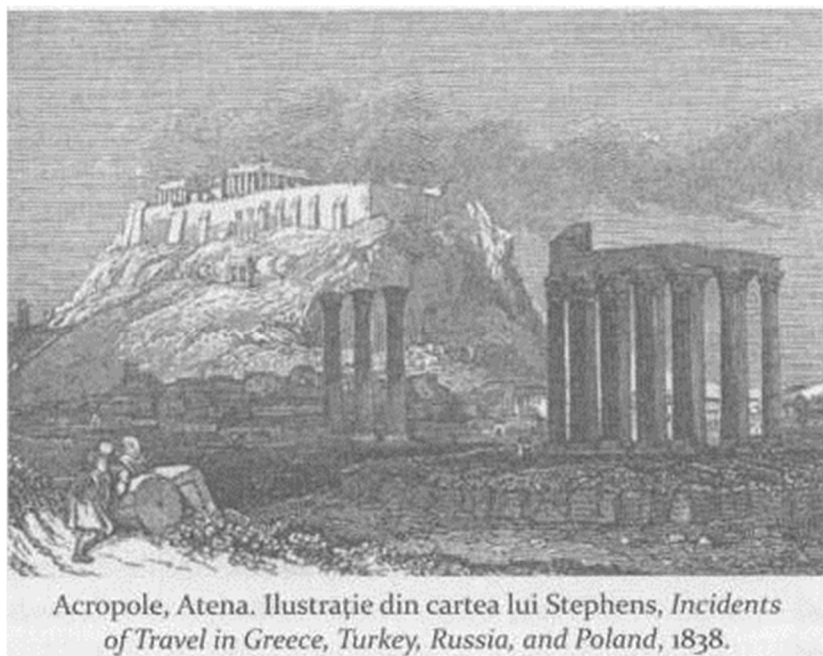
În Atena, un oraș încă în ruine după revolta grecilor împotriva turcilor care avusese loc cu un deceniu în urmă, Stephens a urcat de câteva ori pe faimoasa Acropolă. „Singurătatea, tăcerea și înserarea sunt un sol prielnic sentimentelor”, scrie el despre ultima lui

⁷⁴ Stephens, *Incidents of Travel în Greece, Turkey, Russia, and Poland*.

vizită. „M-am așezat pe un capitel surpat al Partenonului. Bufnița zbura deja pe deasupra ruinelor.” Privind însă către orașul surpat de la picioarele sale, sentimentul acesta i-a cedat teren newyorkezei autentice:

„Mi-am zis: «Soarta Atenei trebuie să se schimbe!» Țara e frumoasă, clima e minunată, guvernul e stabil, vapoarele circulă, toată lumea vine aici și soarta trebuie să se schimbe. Am cumpărat (în imaginație) o bucată de pământ ușor de curățat, am desenat străzi, mi i-am luat pe Platon și Homer și Washington Places și Jackson Avenue, am construit un șir de case ca să îmbunătățesc cartierul unde nu locuia nimeni, am litografiat hărți și am ținut licitații. Eram pregătit să mă avânt, căci nu aveam nimic de pierdut, dar din nefericire grecii erau atât de înapoiați în raport cu spiritul epocii, neștiind nimic despre beneficiile sistemului de creditare și neputând fi convinși să se lipsească de pământul lor sacru «în termenii obișnuiți», cu avans de zece la sută, ipotecă și rate. Așa că, renunțând la idee, mi-am luat la revedere de la ruinele Acropolei când s-a lăsat întunericul și m-am dus la hotel să cinez.”⁷⁵

⁷⁵ Ibid.

Acropole, Atena. Ilustrație din cartea lui Stephens, *Incidents of Travel in Greece, Turkey, Russia, and Poland*, 1838.

Oricât de serioasă ar fi fost infecția, Stephens s-a simțit revigorat după aceste călătorii. Italia și Grecia fuseseră ținta sa, dar acum îl ademenea Marea Egee; așa că a găsit un vechi bric care se îndrepta către coasta Turciei. Într-un gest spontan, s-a îmbarcat. A călătorit mai întâi către Smyrna, numită azi Izmir, apoi a pornit călare spre sud către ruinele anticului Efes. A notat tot ce a văzut în carnețelul său, iar descrierile călătoriei sale s-au transformat într-o scrisoare lungă către prietenii de acasă. Fără știrea lui, această corespondență a ajuns în atenția lui Charles Fenno Hoffman, editorul *American Monthly Magazine*, care a publicat-o în patru numere consecutive ale revistei.

Mai târziu, Stephens avea să recunoască impactul pe care publicarea acestora l-a avut asupra vieții sale. „Au fost primite bine și asta a avut o oarecare influență în decizia mea de a scrie o carte”, consemnează el.⁷⁶ Scrisoarea va crea un autor și, în consecință, va pune punct carierei de avocat a lui Stephens.

Avea să capete un control mai bun asupra scriiturii sale, dar stilul scrisorii vădea exuberanța zilelor lui de la școală și probabil a discursurilor din cadrul Tammany Hall, care erau fără îndoială pline de înfloriturile retorice comune în cuvântările epocii. Ceva mai înainte, de exemplu, pregătindu-se să părăsească Grecia, a vizitat mormântul lui Temistocle, unul dintre marii eroi ai Atenei. „De mai bine de 2000 de ani valurile aproape că i-au acoperit mormântul, soarele a strălucit și vânturile au urlat pe deasupra lui, timp în care, poate, spiritul lui s-a contopit cu suspinul vântului și cu murmurul apelor, jelind lunga robie a compatrioților săi. Poate că spiritul lui le-a fost alături în cea mai recentă luptă pentru libertate, plutind pe deasupra lor în timpul bătăliei, purtat de briză, și acum

⁷⁶ E posibil ca Stephens să-i fi trimis scrisorile direct lui Hoffman, care frecventa aceleași cercuri din New York și e posibil să-i fi fost prieten. Asta ar însemna că publicarea lor a fost mai calculată, nicidecum surpriza care pretinsese el că ar fi fost. Unicul lui comentariu pe acest subiect apare la pagina 122 a celei de-a doua cărți, *Incidents of Travel în Greece, Turkey, Russia, and Poland*.

stă de veghe asupra îndrăgitei lui țări, eliberate”, scrie el.⁷⁷ Acesta era stilul literar al epocii, pe care Stephens urma să-l transforme. Stilul poetic avea să se dizolve, dar nu peste noapte, iar limbajul lui avea să devină săracăcios, dezgolit de ornamente, căpătând în cele din urmă tonul proaspăt, conversațional pentru care urma să devină cunoscut.

A luat vaporul până la Constantinopol, Istanbulul de astăzi. „Alăturați-vă în această cursă”, le-a scris el posibililor săi cititori necunoscuți, „și dacă nu vă cedează inima din pricina vitezei de opt sau zece mile pe oră, o să vă port pe un tărâm cum nu se poate mai clasic [...]”.⁷⁸ Deși ruinele Troiei nu fuseseră dezgropate încă, Stephens știa că se aflau undeva pe câmpia din lungul coastei Turciei, la sud de antica Hellespont, Strâmtoarea Dardanele. În timp ce vasul naviga de-a lungul coastei, în mintea sa răsunau versurile lui Homer, spunând povestea Elenei și a lui Paris, a lui Ajax și Ahile. Spre încântarea sa, a văzut în depărtare insula Tenedos, dincolo de care grecii își ascuseseră flota, prefăcându-se că au renunțat la asediul Troiei și lăsând în urmă un imens cal de lemn ca dar.

⁷⁷ *American Monthly Magazine*, octombrie 1835, pag. 91.

⁷⁸ J.L. Stephens, *Incidents of Travel in the Russian and Turkish Empires*, R. Bentley, Londra, 1839, pag. 200.

Moscheea sultanului Suleiman din Istanbul

Apropiindu-se de Constantinopol dinspre Marea Marmara, Stephens a fost năucit de „semilunile scânteietoare și de vârfurile aurite ale moscheelor și minaretelor”. Nava a ocolit cele Șapte Turnuri și zidurile seraiului și a pătruns în Cornul de Aur, ale cărui maluri erau acoperite cu grădini terasate și palate orientale. Scrierea lui surprinde mult din misterul orașului, mizeria și molimele sale, frumusețea domului Catedralei Sfânta Sofia și a moscheii sultanului Ahmed, zidurile și porțile străvechiului Bizanț. A vizitat o piață de sclavi și a asistat la lansarea la apă a unei nave mari comandate de sultanul Mahmud al II-lea, conducătorul suprem al Imperiului Otoman, care a luat parte la ceremonie. „N-am putut să-mi iau gândul de la puterea

și măreția sultanului, umbra lui Allah pe pământ. Mi-am dorit să-l privesc ca pe un ucigaș cu mâinile pătate de sânge ca nimeni altul”, scrie el. În schimb, Stephens notează că a descoperit un ins „blând, amabil și oarecare”, îmbrăcat într-o tunică militară și cu un fes roșu pe cap, pe care numai „barba lungă și neagră îl făcea să aducă a turc”.⁷⁹

Ajuns în oraș, Stephens s-a îmbolnăvit din nou, fiind probabil o recidivă a infecției care va continua să-l chinuie în lunile următoare. Însă a reușit să evite pe toată durata călătoriei oroarea unei boli mult mai serioase, ciuma, care bântuia prin câteva porturi pe care le-a vizitat, inclusiv în Constantinopol.

Călătoria sa menită să-l ajute să-și recapete sănătatea îl puna de fapt într-un pericol și mai mare. Însă a dat dovadă de o oarecare prudență. Își dorea cu disperare să se îmbarce spre Egipt, dar, auzind că de câteva luni ciuma făcea ravagii acolo, a amânat călătoria. Într-adevăr, în acea perioadă mureau mai bine de o mie de oameni în fiecare zi în Alexandria și Cairo. Până la sfârșitul verii aceluia an, când epidemia s-a stins, luase viețile a peste două sute de mii de egipteni.⁸⁰ Nu era o boală pe care s-o ignori. Multe porturi din Mediterana

⁷⁹ Ibid., pag. 216.

⁸⁰ L. Kuhnke și escholarship, *Lives at Risk: Public Health in Nineteenth-Century Egypt*, University of California Press, Berkeley, 1990.

arborau steaguri galbene pentru a semnala că scăpaseră de molimă, avertizându-i totodată pe călătorii care soseau că aveau să fie închiși mai multe săptămâni în niște lăcașe de carantină numite lazarete. Un steag roșu, ca acela din Alexandria, semnala că boala ajunsese acolo prima.

Suferința lui Stephens nu l-a ținut mult în loc. În câteva zile era pe picioare și își aranja o călătorie călare prin Balcani și apoi cu barca în susul Dunării, până la Paris. Dintr-un impuls de ultim moment a luat însă un vapor ce pleca din Constantinopol prin îngusta Strâmtoare Bosfor, traversând apoi Marea Neagră către Rusia. Trei zile mai târziu era la Odesa. În port fluturau steagurile galbene și le-a ieșit în întâmpinare un funcționar responsabil cu sănătatea. Stephens și ceilalți pasageri și-au făcut o primă idee asupra a ceea ce îi aștepta atunci când acesta a urcat la bord și s-a oferit să le ducă scrisorile în oraș, să le dezinfecteze și să le trimită la destinație. „Urmând instrucțiunile lui, am pus scrisorile pe punte, de unde el le-a luat cu niște clești foarte lungi și le-a pus într-o cutie de fier, a închis-o și a plecat vâslind”, scrie el.

În curând, Stephens și tovarășii lui au fost puși în carantină în lazaret, un complex de case, birouri și clădiri destinate controlului medical și dezinfecției, vreme de paisprezece zile. I s-a făcut un control

medical, hainele și alte obiecte personale i-au fost afumate cu gaz sulfuric, iar lui și celorlalți pasageri le-au fost desemnați paznici care să stea de strajă în fața ușii lor. Procedura nu a fost atât de neplăcută pe cât se așteptase.

Palatul Kremlin din Moscova

Prietenos ca de obicei, lua zilnic ceaiul cu ceilalți pasageri, mânca la unicul restaurant din incintă („nu de primă mână, dar suficient de bun”) și se bucura de o priveliște spre mare. Dar s-a îmbolnăvit din nou și a fost potopit cu sfaturi și rețete. Toți se temeau că boala lui ar putea să le întârzie eliberarea, dar pe 7 iunie 1835 au fost lăsați să plece, așa cum fusese programat.

Pentru Stephens a urmat o călătorie anevoioasă, dar uneori antrenantă, care a durat patru luni. Întorsese spatele rutei ușoare către Paris, preferând drumul mai

lung și ocolitor prin Rusia și Polonia. La început a fost atât de impresionat de stilul sofisticat și de rang înalt al Odesei, oraș construit parcă peste noapte la comanda țarului, după cum avea să-l descrie, încât nu a putut să nu compare Rusia cu Statele Unite. Ambele erau națiuni tinere, debordând de energie, a zis el, cu orașe asemenea Odesei ivindu-se din senin, cum ar fi Rochester, Buffalo sau Cincinnati.

Următoarea parte a călătoriei sale – cea mai lungă și mai grea – a fost traversarea stepelor Rusiei, nesfârșitele ținuturi ierboase de la nord de Marea Neagră. Stephens era însoțit de un englez întâlnit în Odesa și de un francez arțăgos pe care îl angajase ca interpret și servitor. Au străbătut câmpiile sălbatice cu poștalionul, într-un ritm amețitor, călătorind zi și noapte făcând doar câteva opriri scurte la hanurile de poștă pentru a schimba caii și a face rost de hrană. Au parcurs cei peste 1400 de kilometri până la Moscova în 15 zile, cu un popas de patru zile la Kiev. A fost o călătorie cu orizonturi cuprinzătoare, de o uimitoare monotonie, iar Stephens a fost unul dintre primii americani care a întreprins un astfel de drum sau cel puțin care l-a descris amănunțit.

În Moscova a revenit de câteva ori pe pământul sfânt al Kremlinului. A fost surprins de frumusețea și grandoarea palatelor și bisericilor cu acoperiș boltit și

totodată bântuit de o viziune a Moscovei așa cum fusese ea cu numai 23 de ani în urmă, nefiresc de tăcută, pustie, părăsită de ruși când armata lui Napoleon pătrunsese aici pe 14 septembrie 1812. După numai o zi de ocupație, focul izbucnise în mai multe cartiere, iar în curând orașul, format în mare parte din clădiri din lemn, s-a aprins cu totul.

„Știam că magnificul oraș de la picioarele mele a fost o cortină de foc. Napoleon, alungat din cartierul său general aflat în suburbii, a sosit în grabă la Kremlin, a urcat treptele și a intrat pe ușa în pragul căreia mă aflam eu. La miezul nopții, orașul era din nou pradă flăcărilor. Și pe când acoperișul Kremlinului ardea [...] ochiurile ferestrei de care se sprijinise erau fierbinți la atingere. Napoleon a privit înaintarea flăcărilor, exclamând: «Ce spectacol uimitor! Ăștia chiar sunt sciți!» înconjurat de fum și foc, orbit de căldura intensă și cu arsuri la mâinile cu care-și protejase fața de furia incendiului, a traversat străzile pe sub bolți de foc și a fugit din orașul arzând.”

Victoria răsunătoare a lui Napoleon asupra armatei ruse, obținută cu numai câteva zile mai devreme în Bătălia de la Borodino, nu departe de Moscova, era irevocabil pierdută în foc.

Mai târziu, departe spre vest, în apropierea graniței cu Polonia, Stephens a ajuns la o răspântie unde armata

demoralizată a lui Napoleon suferise o ultimă lovitură, una fatală. La acea vreme, el era doar un băieţel din New York. Dar ştia istorie. Când a sosit cu tovarăşul său de drum în micul oraş Borosov de pe râul Berezina, era deja sfârşitul verii. În timp ce aşteptau să li se schimbe caii la trăsură, au cinat la oficiul poştal aflat în vecinătatea unei biserici de lemn din piaţa oraşului. Apoi s-au plimbat până la podul peste râu.

„Era o după-amiază frumoasă şi am zăbovit pe pod”, scrie Stephens. „L-am traversat şi am mers pe malul opus, către locul unde Napoleon şi-a durat podurile pe care să treacă armata sa.” Aici, în zilele îngheţate de la sfârşitul lui noiembrie 1812, ruşii au măcelărit mii de soldaţi francezi aflaţi în retragere. Ruşii arseseeră unicul pod peste râu, blocându-l pe Napoleon în Borosov. Cu armata rusă apropiindu-se pe celălalt mal, inginerii francezi au muncit zi şi noapte în apele îngheţate pentru a construi două poduri care să permită armatei lor aproape învinse să traverseze. Hărţuită şi atacată în permanenţă pe durata retragerii dinspre Moscova, Marea Armată a lui Napoleon, care în vara când intrase în Rusia avea 400.000 de soldaţi, era deja redusă la grupuri de oameni flămânzi, epuizaţi şi zdrenţăroşi, luptând pentru simpla supravieţuire, în timp ce o iarnă rusească timpurie şi deosebit de nemiloasă se pogora asupra lor. Napoleon, Garda lui Imperială şi două

treimi din puținii soldați rămași au trecut râul chiar înainte ca două armate ruse să-i atace pe francezi din ambele părți, prinzându-i la mijloc. Încercând să traverseze cele două poduri improvizate, ariergarda franceză a fost secerată de artileria rusă și de focurile de muschete. La final, Napoleon pierduse mai bine de jumătate dintre cei 30.000 de oameni încă apti de luptă pe care-i mai avea. Dar miile de oameni rămași în urmă și civilii care însoțeau armata au avut parte de ce era mai rău. Mulți s-au înecat cuprinși de panică încercând să traverseze râul sau au fost masacrați de cazaci pe maluri. Oroarea scenei se întipărise în mintea lui Stephens încă de când era copil, iar povestea lui Napoleon se afla în plină desfășurare.

Acum, mergând pe malul râului într-o după-amiază liniștită de vară, a văzut cu ochii minții măcelul, solul îmbibat de sânge, detaliile proaspete care tocmai îi fuseseră împărtășite cu câteva zile în urmă de câțiva ofițeri ruși în rezervă pe care îi întâlnise în Sankt Petersburg și care supraviețuiseră acestei bătălii.

Ajuns la Varșovia, Stephens a căzut iar bolnav la pat. Și-a luat conștiincios medicamentele, și-a redobândit energia dintotdeauna și a vizitat mai multe obiective istorice din Polonia. La fel ca în cazul Rusiei și al Greciei, în istoria Poloniei tocmai fusese întoarsă o pagină. Cu numai patru ani în urmă, polonezii se

ridicaseră împotriva ocupației rusești, dar revoluția lor durase puțin și fusese reprimată cu violență. Stephens a fost dus pe câmpul de luptă din afara orașului, unde mii de răzvrătiți polonezi muriseră respingând valurile de atacatori ruși. A vizitat și faimoasa Vola, la 8 kilometri de Varșovia, unde nobilii țării obișnuiau să-și așeze tabăra ca să-l aleagă pe noul rege al Poloniei. Acum, notează Stephens, majoritatea liderilor Poloniei erau morți sau în exil, iar populația, având încă un curaj extraordinar, era complet demoralizată de ocupația rusă care persista.

„Cât am fost în Varșovia, am simțit că, deși prăvăliile și cafenelele erau deschise și străzile aglomerate, peste oraș plutea o atmosferă sumbră. Iar dacă această impresie mă părăsea vreun moment, o companie de cazaci înaintând către un alt post pe muzica lor sălbatică sau un singur ofițer rus trecând într-o droșcă, înfășurat în mantaua sa militară, îmi aminteau imediat că piciorul cuceritorului apăsa încă pe grumazul locuitorilor din Varșovia.”

Următoarea oprire a lui Stephens a fost la Cracovia, iar aici relatarea călătoriei sale se încheie brusc. Întreaga poveste ocupă mai bine de cinci sute de pagini în *Incidents of Travel în Greece, Turkey, Russia and Poland*,

carte publicată trei ani mai târziu.⁸¹

Nu a lăsat nicio relatare a acestor ultime luni petrecute în Europa Centrală. Știm numai că a ajuns la Paris în toamna lui 1835, intenționând, după toate aparențele, să revină acasă în New York; dar ceva l-a făcut să se răzgândească. A decis în schimb să se încumete să facă o călătorie în Egipt. Biograful lui Stephens, Victor Wolfgang von Hagen, speculează că noul lui plan ar fi fost inspirat de o carte descoperită la Paris în care doi francezi descriau explorarea misteriosului oraș antic Petra, aflat astăzi în sudul Iordaniei. Ajuns la Paris, Stephens aflase fără îndoială că ciuma din Egipt se domolise. Urma să împlinească 30 de ani. Pentru mulți bărbați ai epocii sale, vârsta de 30 de ani nu mai însemna tinerețe. Majoritatea prietenilor lui Stephens aveau deja cariere și se așezaseră la casele lor. Pe moment, Stephens era liber de aceste poveri, dar dinaintea lui se întindea o viață marcată de respectabilitate și convenționalism asemănătoare cu cea a tatălui său. Și îl mai aștepta și o ıbovnică care nu-i aducea împlinirea: legea. Egiptul și Petra trebuie să fi însemnat pentru el o ultimă evadare.

Oricare ar fi fost motivul, schimbarea planurilor lui se va dovedi importantă, fiind un alt punct de cotitură

⁸¹ Stephens, *Incidents of Travel în Greece, Turkey, Russia, and Poland*.

în viața sa, care îi va influența mai mult ca orice altceva decizia de a deveni explorator. „Urma să schimbe și cursul istoriei arheologice a Americii”, scrie Von Hagen.⁸² Stephens s-a îmbarcat în Marsilia pe un vapor cu destinația Malta. Aici a fost din nou pus în carantină într-un lazaret, de data asta pentru o lună. A ajuns în cele din urmă în Alexandria în decembrie 1835.

La fel ca rătăcirile lui prin Grecia, Rusia și Polonia, aventurile lui Stephens în Orientul Apropiat – călătoria pe Nil și prin deșertul Sinai – aveau să-i furnizeze material îmbelșugat pentru o carte. Ca mulți alți „gentlemenii călători” ai secolului al XIX-lea, era și el doar un turist care călătorea ca să vadă principalele atracții. Numai că Stephens avea un extraordinar simț al observației și își lua meticolos notițe. Iar mai târziu, când s-a apucat să le transpună în cărți, a înțeles că era important să fie selectiv. Era conștient că pe cititori îi interesa noul, că-și doreau să fie transportați în locuri în care nu mai fuseseră sau măcar despre care nu mai citiseră. Așa că a lăsat deoparte amănuntele călătoriilor sale prin Anglia, Franța, Italia și Germania, deși acestea trebuie să fi umplut și ele câteva carnețele. A scris despre țările pe care puțini le vizitaseră și, ca un adevărat jurnalist, despre locurile de actualitate –

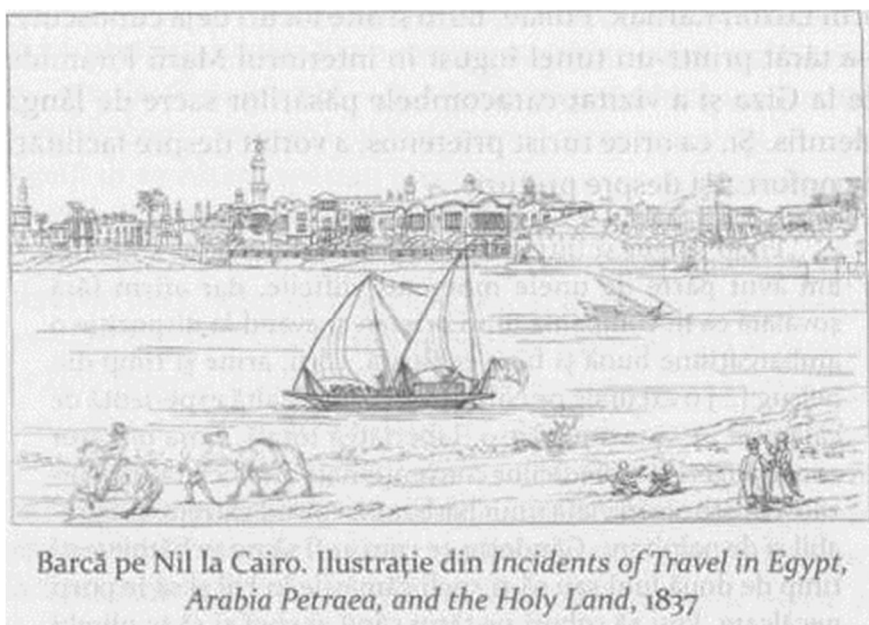
⁸² Stephens, *Incidents of Travel în Egypt, Arabia Petraea, and the Holy Land*.

Grecia imediat după războiul cu turcii, Polonia după revolta împotriva rușilor – și despre noi figuri istorice: descrie cu precizie o întrevedere în Cairo cu Muhammad Ali, atotputernicul pașă al Egiptului, renumit în epocă pentru firea lui sângeroasă și lipsită de scrupule. În aceste locuri Stephens descoperise totodată că el însuși era o noutate, fiind unul dintre primii americani ajunși pe aceste meleaguri. Și avea să fie și primul american care să-i relateze tinerei sale țări ce văzuse, dintr-o perspectivă americană.

Dar luând hotărârea de a călători către orașul de piatră Petra – și fiind primul american care făcea o asemenea ispravă –, Stephens a înțeles că miza era foarte mare. Numai o mână de europeni care vizitaseră ruinele izolate supraviețuiseră. Situl întins, cu arhitectura lui clasică, zăcea ascuns de aproape 2000 de ani într-un canion adânc, ocupat și păzit de triburile posesive de beduini din deșertul înconjurător. Fusesse în cele din urmă „redescoperit” de exploratorul suedez Johann Burckhardt în 1812 și, ulterior, numai alți șase europeni îndrăzniseră să se aventureze într-acolo.

Prin contrast, în timpul călătoriei sale în susul Nilului, Stephens a fost amatorul tipic de priveliști, deși unul care făcea muncă de pionierat și ale cărui scrieri urmau să deschidă calea miilor de oameni care aveau să-l urmeze. În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea,

puțini occidentali ajunseseră în Egipt și în Arabia, regiuni aflate sub controlul Imperiului Otoman până când Napoleon și armata sa debarcaseră în Alexandria în 1798. Bonaparte insistase să fie însoțit în cucerirea Egiptului de un grup mare de membri ai Academiei Franceze: savanți eminenți, lingviști, geografi și artiști.

În deceniile următoare, francezii fuseseră urmați de un grup de protoarheologi îndrăzneți, vânători de comori și artiști ca Rifaud, Belzoni, Wilkinson, Hay și viitorul tovarăș de călătorii al lui Stephens, Catherwood, ale căror cărți abundente în descrieri și imagini începuseră să dezvăluie minunile de pe malul Nilului.

Stephens știa că umblă pe o cărare de mult bătută. Iar mai târziu, când s-a apucat să-și scrie cărțile, a înțeles că eventuala sa contribuție nu putea fi una științifică sau artistică, ci una care să facă Egiptul accesibil, ușor de citit. Pentru mulți americani și europeni, Egiptul era încă exotic și fascinant. Așa că templele străvechi aveau să devină fundalul ideal pentru povestea lui personală: tocmirea unei ambarcațiuni cu un echipaj de zece oameni, singurătatea lui (și poate iar dorul de casă?), chinul de a se face înțeles, frustrarea în fața nopților neașteptat de reci și a vântului enervant care se încăpățâna să le sufle din față, fericirea de a întâlni alți călători vorbitori de engleză, încercarea de a alcătui o caravană către „marea oază” din Sahara subminată de o nouă revenire a bolii sale. A colindat prin Luxor, Karnak, Philae, Edfu și alte locuri deja cunoscute, s-a târât printr-un tunel îngust în interiorul Marii Piramide de la Giza și a vizitat catacombele păsărilor sacre de lângă Memfis. Și, ca orice turist prietenos, a vorbit despre facilități și confort... și despre prețuri:

„Fiind singur și într-o stare nu tocmai bună de sănătate, am avut parte de unele momente dificile, dar afirm fără șovăială că în compania unui prieten și având la dispoziție o ambarcațiune bună și bine echipată, cărți, arme și timp din belșug [...] o excursie pe Nil depășește orice altă experiență de călătorie pe

care am trăit-o. Libertatea totală, lipsa oricăror constrângeri și a piedicilor convenționale ale societății civilizate constituie în viața unui bărbat un episod extrem de agreabil și de palpitant. Gândește-te cum ar fi să nu te bărbierești timp de două luni sau să-ți speli cămășile în Nil și să le porți necălcate. Poți să cobori pe țarm când ai chef și să te plimbi prin sătucuri unde arabii se vor holba la tine sau poți să mergi pe malul apei până ce întunericul învăluie pământul [...]; și tot acest amuzament este ridicol de ieftin. Ambarcațiunea cu un echipaj de zece oameni o poți obține cu treizeci-patruzeci de dolari pe lună, găște – pentru trei piaștri perechea (cam un șiling), o oaie – pentru jumătate sau trei sferturi de dolar și ouăle – trebuie doar să le ceri. Navighezi sub stindardul țării tale, iar atunci când te plimbi pe malul râului și arabii par extrem de agresivi, simți cu mândrie că siguranța stă în faldurile lui. Din când în când afli că un steag francez sau englez a trecut cu multe zile înaintea ta pe acolo și îți întâlnești semenii călători cu o libertate și o cordialitate care nu există altundeva decât pe Nil.”

*

Acest tip de istorisire foarte personală nu a fost inventat de Stephens. Pe la jumătatea secolului al XIX-lea, asemenea scrieri de călătorie deveniseră un gen deja uzat, iar scrisul era prozaic și oficial. Din penița lui Stephens însă povestea curgea altfel, mai firesc, mai proaspăt.

Să vizitezi Petra însă nu era totuna cu o plimbare turistică în jurul piramidelor. Era o explorare periculoasă, palpitantă și care dă dependență – o

adevărată aventură care urma să schimbe cursul vieții lui Stephens și care ne va ajuta să înțelegem de ce câțiva ani mai târziu acesta avea să stea în inima junglei Americii Centrale, în Copán, în toiul unui război civil.

Ca să ajungă la Petra, Stephens era nevoit să traverseze deșertul necruțător de la est de Cairo și să-și riște viața printre nomazii din Arabia Petraea, triburi de beduini fără scrupule, a căror reputație de hoți și ucigași era întemeiată. Plănuise să oprească mai întâi la Aqaba, să pornească spre nord către Petra și apoi să traverseze regiunea cunoscută drept Edom către Palestina, destinația lui finală. Călătoria prin Edom prezenta un alt pericol, ba chiar unul pe care l-a luat în serios. Să facă asta însemna să sfideze un vechi blestem biblic și să riște moartea. Conform profețiilor ebraice, vechii locuitori din Edom, edomiții, stârniseră mânia Domnului și fuseseră distruși, iar pământul lor fusese blestemat „ca nimeni să nu-l traverseze în vecii vecilor”.⁸³ Stephens era decis să-și asume riscul. Nu avea de gând să o ia pe ruta sigură prin Gaza către Ierusalim, care, din câte aflate el, l-ar fi silit să îndure încă o carantină prelungită.

Toți cei cu care s-a sfătuit în Cairo au încercat să-l

⁸³ A. Keith, *Evidence of the truth of the Christian religion: Derived from the literal fulfillment of Prophecy, particularly as illustrated by the history of the Jews, and by the discoveries of recent travellers*, Waugh & Innes, Edinburgh, 1834.

convingă să nu plece. Avertismentele lor, mai ales cele despre Edom, n-au făcut decât să-l ațâțe. Aflase că niciunul dintre exploratorii anteriori în Petra nu riscase să călătorească tot drumul prin dezolantul Edom. Acest fapt în sine era cel mai frapant pentru Stephens. Spre deosebire de călătoriile lui anterioare, acum avea șansa să realizeze un lucru în premieră. Dar știa că șansele de reușită nu erau prea mari. Și tot nu se însănătoșise pe deplin. Mai era și problema beduinilor nemiloși cu care urma să aibă de-a face, iar el nu vorbea araba. Deșertul în sine se putea dovedi periculos, necruțător. Și avea să fie aproape singur, însoțit doar de interpretul său, maltezul Paolo Nuozzo, „care în loc să mă călăuzească și să mă sprijine când mă poticneam, se tortura tot timpul cu spaime imaginare și a acceptat să mă însoțească numai după multe codeli”.

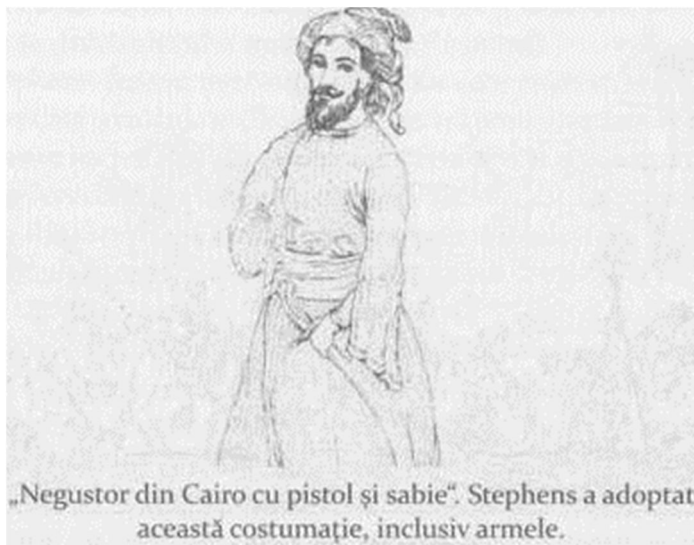
Nimic din toate astea nu conta. Tentația de a stabili un precedent, de a sfida pericolele, ba chiar și mânia Domnului, era pur și simplu prea puternică. A fost un moment crucial pentru Stephens. Putea să se întoarcă acasă ca orice alt turist sau să-și continue drumul, învingând obstacolele și rezervându-și măcar o notă de subsol în istorie.

Dar Stephens se simțea obligat să facă o oprire înainte să pornească spre Petra. Avea să-l abată mulți kilometri din drum, dar ca avocat a simțit că ocolul se

impunea. După ce a călătorit zece zile pe cămilă prin Peninsula Sinai, supraviețuind unei furtuni de nisip, rezistând zile în șir fără apă și așezându-și tabăra pe țărmul Mării Roșii, unde Moise își condusesese poporul prin apele despărțite, Stephens a ajuns la muntele unde Domnul le dăduse oamenilor legile sale, Cele Zece Porunci. „E vis sau e aievea?” s-a întrebat el în vârful Muntelui Sinai. „E posibil ca stânca aceasta dezgolită să fi fost martora acelei discuții mărețe dintre om și Creatorul său? Unde printre tunete și fulgere, în cutremurarea cumplită a munților, Atotputernicul i-a dat poporului Său ales neprețuitele Table ale Legii Sale [...]?”

Stephens a ajuns apoi la fortăreața Aqaba, ostentiv și pătruns din nou de suferința lui. Însă de data asta s-a simțit suficient de rău încât să se trateze cu tot ce a găsit în trusa medicală, dublând dozele. Era atât de bolnav, că aproape a căzut din șaua dromaderului la poarta fortăreței și a fost transportat într-o încăpere liberă, unde beduinii s-au îmbulzit fie zi, fie noapte ca să vadă ciudățenia: bărbatul alb cu barbă roșie. Apropiindu-se de Aqaba, care se află la capătul brațului nord-estic al Mării Roșii, Stephens fusese prevenit de ghizii locali că pătrundea într-o regiune cu triburi periculoase și că trebuia „să aibă armele la îndemână”. Stephens despachetase deghezarea pe care și-o pregătise: un

veșmânt turcesc menit să-l facă să arate ca un negustor din Cairo. Acesta consta într-un halat de mătase roșie, șalvari albi, o pânză cu dungi verzi și galbene răsucită ca un turban în jurul unui *tarbush*⁸⁴ de fetru roșu și papuci galbeni acoperiți de pantofi roșii. Își încinsese la mijloc o panglică lată prin care își petrecuse sabia și două pistoale mari turcești. Ghizii îl complimentaseră fără întârziere pentru înfățișarea sa „îmbunătățită”. Dar beduinii din Aqaba nu s-au lăsat păcăliți. Vestea venirii sale ajunsese deja la fortăreață. Așa că și-au croit drum cu forța pentru a-l privi cum zăcea bolnav, ca pe un animal exotic rănit.

„Negustor din Cairo cu pistol și sabie”. Stephens a adoptat această costumație, inclusiv armele.

⁸⁴ Fes în formă de con, cu ciucure, specific portului musulman, care se purta ca atare sau ca parte a turbanului.

Fortăreața din Aqaba

Avusese deja îndoieli cu privire la continuarea drumului către Petra, iar acum, cu sănătatea afectată, era complet descurajat. Ceva mai înainte văzuse un turc dintr-o caravană plecată către Mecca murind în deșert și se întrebase dacă nu cumva avea să moară și el ca un străin într-o țară străină. „Eram bolnav trupest și sufleteș”, scrie el. „Mă aflam la zece zile de Cairo. Mi-era imposibil să ajung acolo și, chiar dacă aș fi putut trimite după un medic, nu m-aș fi putut bucura de serviciile sale mai devreme de douăzeci și cinci, treizeci de zile, când ar fi fost posibil să nu mă mai poată ajuta.”

A petrecut o noapte chinuită și de dimineață s-a simțit și mai rău. Se chinuia sub efectul unei doze duble de vomitiv, „enervat la culme la vederea a douăzeci-treizeci de perechi de ochi negri și arzători

ațintiți mereu asupra mea”. Apoi, ivit ca de nicăieri, și-a făcut apariția șeicul El Alouin. Stephens îl cunoscuse cu câteva săptămâni în urmă la Cairo, unde acesta acceptase să-i furnizeze o escortă către Petra, dacă Stephens reușea să ajungă în Aqaba. „A părut surprins și șocat să dea cu ochii de mine”, scrie Stephens. „Dar cu o scânteiere de bun-simț, deși, după părerea mea, cu o asprime inutilă, mi-a spus că dacă mai rămâneam acolo aveam să mor [...]” Stephens a căzut de acord, spunându-și că prefera să moară în deșert decât să-și mai petreacă o noapte în fortăreață. Moralul i s-a ridicat când șeicul l-a înștiințat că îi adusese un cal arab pursânge. „Nu putea să-mi fi dat veste care să mă facă mai recunoscător, căci numai gândul de a urca din nou în spinarea dromaderului meu mă seca de puteri.”

Stephens fusese precaut, luând cu sine numai suma de bani pe care o calculase că-i va fi necesară pentru această călătorie, care includea plăți generoase către șeic și anturajul său, pentru serviciile lor și pentru cămilele închiriate. Dar plecând din Aqaba, Stephens a simțit pentru prima oară că era posibil să fi calculat greșit. Din pricina generozității celor doi francezi care călătoriseră către Petra cu nouă ani în urmă și care „îi scăldaseră” în aur pe beduinii din Aqaba, Stephens a primit numai strâmbături de nemulțumire când l-a pus

pe Paolo să împartă mici sume de bani pentru a câștiga bunăvoința localnicilor. Grija lui cea mai mare era însă șeicul, care adusese provizii ce ar fi ajuns pentru zece oameni, șase cămile și doi cai vreme de zece zile. Prețul cămилелor fusese negociat încă din Cairo, dar șeicul tot amânase discuția despre „bacșișul” pe care îl aștepta pentru serviciile sale, așa că nu căzuseră de acord asupra unei sume. Fapt care s-a dovedit o constantă sursă de iritare pe durata expediției, căci șeicul tot încerca să-l tragă de limbă pe Paolo ca să afle câți bani avea Stephens la el și cât intenționa să plătească.

În prima noapte, aerul deșertului l-a revigorat pe Stephens. În ziua următoare au pornit spre nord printr-o vale imensă, amenințătoare și pustie, înconjurată de pereți muntoși sterpi. Dar vremea era perfectă, iar Stephens era fermecat de calul său. „Dacă există ceva în călătoria mea prin Est care să-mi provoace extaz, asta ar fi amintirea aceluia cal”, scrie el. „Pe spinarea calului meu pursânge arab îmi simțeam trupul și mintea ușoare cum nu aș fi crezut, dată fiind starea sănătății mele.” Stephens își recăpăta puterile pe zi ce trecea.

Fiecare relatare despre beduini care îi ajunsese la urechi, inclusiv despre tribul șeicului, fusese înfiorătoare. Burckhardt, care călătorise dându-se drept arab și care vorbea fluent araba, spusese că această rută

era „cea mai periculoasă pe care călătorise vreodată”. Povestise că cei care păzeau Petra îl jefuiseră până și de zdrențele cu care își bandajase gleznele rănite. Patru englezi care exploraseră Petra în 1818 relataseră că, în anul dinaintea vizitei lor, treizeci de pelerini musulmani fuseseră uciși printre ruine. Escorta lui Stephens era compusă din oameni despre care se știa că aparțin „unuia dintre cele mai nelegiuite triburi ale unui neam nelegiuit”. I-a descris ca fiind „de departe cei mai sălbatici inși pe care i-am văzut, cu o înfățișare feroasă: ochi întunecați în care ardea un foc aproape feroce, trupuri subțiri și uscățive, dar vinoase, cu piepturile în relief și cu coastele ieșind prin piele ca ale unor schelete”. Șeicul era îmbrăcat la fel ca Stephens, într-un halat de mătase roșie și o mantie stacojie și înarmat cu pistoale, un iatagan și o sulită lungă de trei metri și jumătate cu vârfuri ascuțite la ambele capete.

Lui Stephens nu i-a trebuit mult să descopere ce riscuri își asumase. În cea de-a doua noapte, pe care și-au petrecut-o sub cerul liber în jurul unui foc, au fost atacați de doi bărbați. „Nici nu au ajuns bine lângă oamenii mei că și-au scos cu toții săbiile și au prins să se taie între ei.” Nu putea să nu admire „îndrăzneala celorlalți, doi bărbați care s-au apropiat și au atacat alți zece. Șeicul, care lipsise la început, s-a repezit între ei și le-a zburat săbiile din mâini cu sulita lui lungă, în timp

ce mantia stacojie îi flutura de pe umeri. Fața oacheșă i se înroșise și ochii negri îi ardeau în lumina flăcărilor. A răcnit la ei într-o arabă guturală, cu o voce care acoperit zăngănitul armelor, făcându-i să-și coboare săbiile și să amuțească, aparent rușinați.” Peste puțin timp, Stephens privea uluit cum unul dintre atacatori ajuta să fie bandajat fratele șeicului. Apoi s-au așezat cu toții la o pipă și o cafea.

Au mai mers alte câteva zile prin deșert până să ajungă la munții din apropierea Petrei. În tot acest timp, șeicului nu i-a mai tăcut gura despre pericolele drumului, despre prietenia și loialitatea sa față de Stephens „încă din prima clipă când m-a văzut” și despre dorința lui de a-și sacrifica viața pentru el. „Bănuiam că exagera pericolele drumului pentru a-și spori valoarea serviciilor”, scrie Stephens. Pe când se abăteau de la drumul principal care ducea către Petra, șeicul i-a explicat lui Stephens că va avea nevoie de o mulțime de bani ca să plătească tribul neprietenos de beduini ce locuia lângă intrarea în ruine. Dacă ar fi fost numai 30–40, l-ar fi costat pe Stephens vreo 30–40 de

Beduini în apropiere de Petra

dolari, a zis el. Dar era posibil să fie două-trei sute, așa că Stephens mai bine i-ar înmâna punga pentru ca șeicul să pornească înainte și să-i domolească cu un bacșiș. Deja dezgustat de hărțuiala nesfârșită a șeicului în legătură cu banii, Stephens l-a refuzat. În acea noapte a avut loc o discuție lămuritoare în cortul lui. I-a explicat șeicului că adusese cu el o anumită sumă, destinată ca plată pentru șeic și oamenii săi la finele călătoriei. Și că, dacă șeicul risipea banii pe drum, urmau să fie scăzuți din plata lui. „A fost evident uluit și și-a exprimat surprinderea în fața faptului că buzunarele unui gentleman puteau avea fund, dar a promis că va fi mai econom pe viitor”, mai scrie

Stephens.

A doua zi dimineată, șeicul și-a lăsat jumătate dintre oameni să păzească bagajele și corturile, iar el i-a condus pe Stephens, Paolo și pe restul în jurul poalelor muntelui Hor, în vârful căruia se afla mormântul lui Aaron, fratele lui Moise. Planul șeicului, pe care nu i-l dezvăluisese lui Stephens, era să pătrundă în Petra pe intrarea din spate. După avertismentul de noaptea trecută al lui Stephens, șeicul nu avea nicio intenție să-și împartă bacșișul cu beduinii care păzeau intrarea principală, mult mai spectaculoasă, a Petrei. Stephens și șeicul, mergând înainte pe caii lor, au urcat o cărare pietroasă și abruptă, ajungând în cele din urmă lângă o serie de morminte tăiate în pereții de piatră. Se aflau în fața celeilalte intrări, cea nepăzită, în Petra, orașul uimitor tăiat în stâncă în secolul al II-lea î.e.n. De nabateeni. Vreme de sute de ani fusese principala răspântie pentru caravanele de mărfuri dinspre Marea Roșie, o cetate apărată de versanți de piatră care formau o fortăreață naturală. Secole întregi bogăția și măreția Petrei o transformaseră într-o țință. În anul 106 e.n. O cuceriseră romanii. Mai târziu, Hadrian o transformase în capitala unei provincii. Sectele creștine prosperaseră pentru un timp, dar în cele din urmă, după cuceririle arabe din secolul al VII-lea, căzuse în ruină. Zăcea părăsită și pustie, surpându-se lent ca

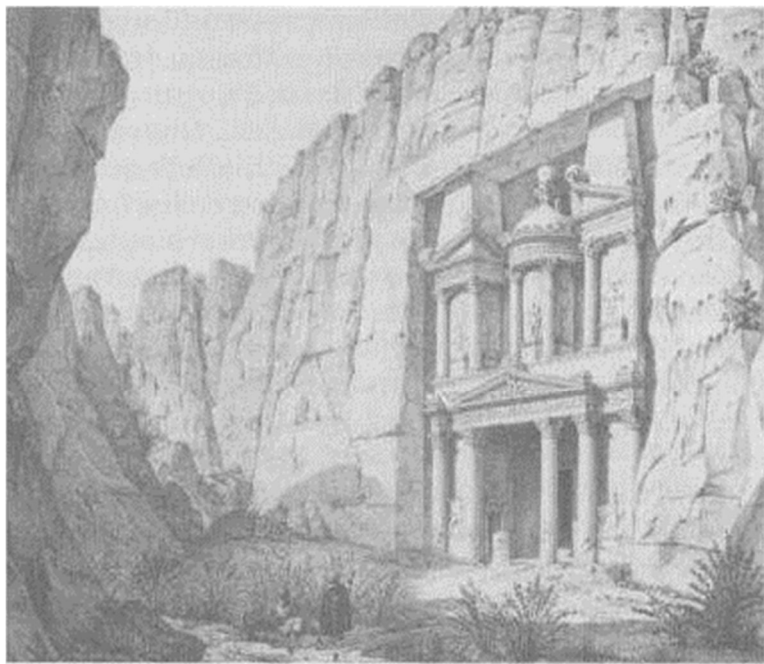
urmare a cutremurelor și eroziunii.

Coborând în valea principală care forma partea centrală a orașului, Stephens a privit fascinat templele, fațadele complicate ale locuințelor și clădirilor publice, cimitirele, scările și porticurile cu coloane perfecte, totul tăiat direct în pereții de piatră din jur. A fost dezamăgit însă că nu intrase prin defileul îngust care fusese descris de exploratorii dinaintea sa ca fiind principala cale de acces în Petra. A întrebat dacă aceasta era unica intrare, iar șeicul a insistat că da. Însă, după ce a străbătut călare orașul de la un capăt la altul, Stephens a zărit intrarea despre care citise și a pornit-o pe jos prin ceea ce părea doar o crăpătură verticală lungă și îngustă într-un perete stâncos aflat vizavi de un templu fabulos. Trecătoarea îngustă, lată doar cât să încapă doi cai, șerpuia printr-un defileu spectaculos, ai cărui pereți verticali aproape se atingeau deasupra sa, cufundând pasajul într-o umbră densă. De o parte și de alta se aflau intrările unor morminte. „Smochini sălbatici, leandri și iederă creșteau pe pereții versanților, la sute de metri deasupra capetelor noastre. Undeva sus țipa un vultur”, notează el. După ce mersese aproape un kilometru și jumătate prin culoarul acela șerpuit, șeicul și oamenii săi s-au ivit în goană pe urmele lui strigând: „El Arab! El Arab!”. Abia atunci și-a dat seama Stephens ce făcuse șeicul și a înțeles că,

dacă ar fi continuat să înainteze, ar fi dat peste temutul trib din Wadi Musa⁸⁵ care locuia chiar lângă intrare și considera Petra a fi proprietatea sa.

Întorcându-se și făcând grăbit cale-ntoarsă spre Petra, a întrezărit prin crăpătura din peretele canionului priveliștea spectaculoasă pe care alții o descriseseră atât de bine: uimitoarea fațadă a templului, tăiată adânc în piatra trandafirie. Când a ieșit din pasaj a zărit de cealaltă parte Al Khazneh, cum îi spuneau arabii, sau Tezaurul, cu porticul încadrat de coloane corintice și împodobit cu statui clasice. Înaltă de 40 de metri, fațada era decorată cu vulturi, grupuri de călăreți și statui înaripate, toate atât de precis sculptate în stânca roșie încât păreau noi-nouțe. Priveliștea i-a tăiat răsuflarea lui Stephens. „Pătrunzând prin acel defileu îngust”, povestește el, „cu sentimentele stârnite de sălbăticia lui și de extraordinara lui frumusețe, cea dintâi vedere a acestei fațade superbe trebuie să provoace un efect de neuitat.”

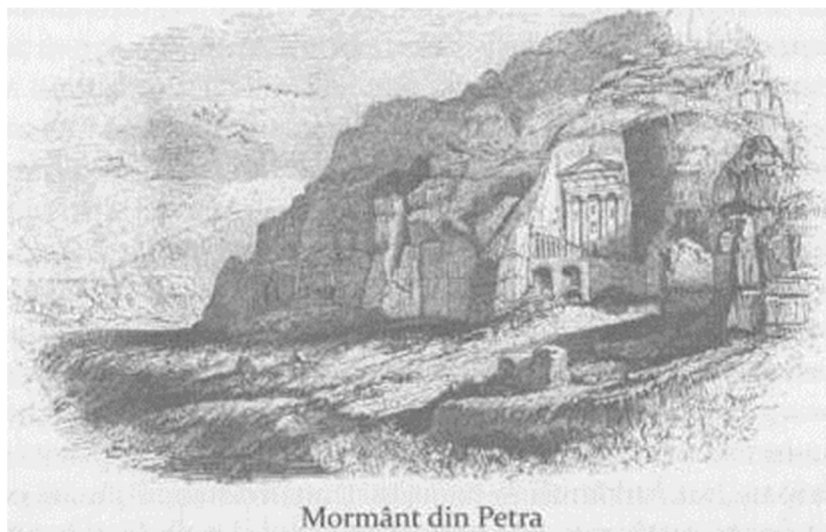
⁸⁵ Din arabă, Valea lui Moise, numele torentului pluvial care a format defileul.

Al Khazneh („Tezaurul“) din Petra. Ilustrație de Léon de Laborde, reprodusă în cartea lui Stephens, *Incidents of Travel in Egypt, Arabia Petraea, and Holy Land*

Stephens știa că avea la dispoziție o singură zi ca să vadă totul. Șeicul îl prevenise că nu-și puteau petrece noaptea printre ruine fără să-și riște viețile. „Am mers grăbit de colo colo, nemaisimțind oboseala”, scrie Stephens. „Am urcat scări sparte și am străbătut printre ruinele străzilor. Și, privind într-o spărtură, trecând apoi în alta și în alta, am făcut turul complet al acestui oraș părăsit.” În cele din urmă, el și Paolo s-au așezat să se odihnească într-un amfiteatru uriaș, tăiat în coasta muntelui, ce putea găzdui un public de mii de oameni. „Aș fi putut sta zile în șir pe treptele lui, căci niciodată

nu m-am mai aflat într-un asemenea loc care să-mi facă mintea să clocotească de asocieri”, mai scrie el. Dar lumina caldă a apusului scălda deja peretele canionului, iar în fațadele stâncoase de deasupra scânteiau „vine albe, albastre, roșii, purpurii și uneori stacojii și portocalii-deschis, ca niște curcubeie [...], o privesc de o stranietate și o frumusețe cum nu am mai întâlnit”. Șeicul se agita nerăbdător în spatele lui, insistând să plece „cât mai era timp”. Stephens a încălecat și a galopat printre ruine, urcând către trecătoarea pe unde intraseră. Era deja întuneric când s-au pomenit în afara văii, în fața mormintelor pe care le zăriseră la sosire. Au ales unul gol în care să se adăpostească peste noapte și Stephens s-a trântit epuizat pe podea. „Tocmai se încheiase una dintre cele mai interesante zile din viața mea, dat fiind caracterul unic al orașului și neobișnuita frumusețe a ruinelor sale.”

Mormânt din Petra

Câteva zile mai târziu au intrat în Hebron, avanpostul sudic al Palestinei și unul dintre cele mai vechi orașe din lume. Stephens se cocoțase pe ruinele Petrei, escaladase Muntele Hor până la mormântul lui Aaron, avusese parte de mai multe întâlniri cu beduinii deșertului și, mai important, supraviețuise blestemului profeților și era convins că e primul om care nu este de origine arabă care să traverseze întregul Edom de când Dumnezeu îi pustiise văile cândva fertile.

Acum nu mai trebuia decât să le supraviețuiască șeicului și oamenilor săi. Hebron, un oraș cu case albe aflate pe coasta unui deal din inima Iudeei, era locul unde se încheia contractul șeicului cu Stephens. Orașul se afla sub un control strict al turcilor, motiv pentru care majoritatea populației nu deținea arme. Stephens a fost de acord să obțină protecția guvernatorului pentru

șeic și oamenii săi care, ca tâlhari ai deșertului, se codeau să între. Au făcut-o însă, chiar într-un mod foarte teatral, cu șeicul deschizând drumul. „Am lăsat cămilele și bagajele la poartă și, îmboldindu-ne caii și dromaderii la galop, am năvălit pe strada îngustă ce suia către poarta citadelei și, pe un ton lipsit de umilință, am cerut o audiență la guvernator”, scrie Stephens. Deși turcii și arabii sunt, după cum spune Stephens, „de o indiferență proverbială”, apariția lor a provocat o asemenea reacție, încât „oamenii s-au oprit din ce făceau, grupurile care leneveau în cafenele au sărit în picioare, iar lucrătorii și-au scăpat uneltele și au rămas cu gurile căscate la noi. Apariția unor beduini nelegiuiți veniți din deșert, înarmați până-n dinți și călărind cu îndrăzneală până la porțile citadelei era o întâmplare rară și surprinzătoare.”

Deși scandalizat de năvala lor, întâmplarea a făcut ca guvernatorul să nu se simtă bine; văzând un occidental, l-a întrebat pe Stephens dacă putea să-i dea medicamente. „Am fost la înălțimea cererii guvernatorului, căci am observat că aproape se sinucisese îndopându-se cu mâncare și avea nevoie de o purgație”, își amintește Stephens. „Aveam la mine vomitive și purgative pe care le știam în stare să curețe un regiment întreg.” Stephens și anturajul lui fioros au fost conduși în cartierul evreiesc, unde el a fost

întâmpinat cu căldură de rabinul din Hebron. „N-am să uit nicicând bunătatea cu care eu, străin și creștin, am fost primit de evrei în capitala vechiului lor regat.”

Însă discuția finală cu șeicul nu mai putea fi amânată. Pe tot drumul din Aqaba până în Hebron, acesta îl hărțuise cu privire la bani, iar acum Stephens i-a oferit tot ce avea, păstrându-și doar o sumă suficientă cât să ajungă la Beirut, unde îl aștepta o scrisoare de credit. „Șeicul și suita lui mă urmaseră îndeaproape pe străduțele înguste până la ușile sinagogii”, scrie Stephens. „Iar figurile lor oacheșe, aerul sumbru și zăngănitul armelor lor m-au împiedicat să văd fața multor fecioare evreice. Mă așteptam la o scenă de despărțire și n-am fost dezamăgit.” Când a pus pe masă suma convenită pentru cămile și separat bacșișul pentru fiecare dintre ei, aceștia au părut atât de șocați, încât „niciunul nu i-a atins, ci s-au uitat când la bani, când la mine, fără să scoată un cuvânt (deși era de zece ori mai mult decât aș fi plătit pentru aceleași servicii altundeva)”.

Erau furioși. Stephens a susținut că fusese mai mult decât generos și că le dăduse și cortul, și echipamentul său, armele și muniția. Era încurajat de faptul că se știa sub protecția guvernatorului turc, ținând seama că în deșert ar fi fost complet la mila lor. „Eu m-am impus, iar șeicul s-a domolit; când am început să mă înfurii în

fața cerințelor lui exorbitante, a început să se milogească pentru un dolar sau doi într-un fel atât de mișcător, că nu am putut rezista.” În cele din urmă, șeicul a ajuns să-i ceară haina de pe el. Stephens l-a refuzat. Șeicul a devenit atât de indignat, încât a luat banii oferiți de Stephens și i-a aruncat pe podea, urlând că niciun străin nu va mai traversa vreodată țara lui, apoi a năvălit afară din încăpere.

Desigur, conflictul nu se terminase. Peste puțin timp șeicul și fratele lui au revenit. Ambele părți aveau remușcări. Stephens a acceptat să se despartă de hainele sale de negustor, iar șeicul a spus că tot ce voia era să fie prietenul și protectorul lui Stephens... și să primească de la el o scrisoare de recomandare pentru orice alt occidental care va vrea să viziteze Petra. A doua zi au ajuns la o înțelegere. Stephens i-a dat banii, hainele, scrisoarea și „cam tot ce aveam, cu excepția hainelor mele europene, completându-mi darul cu o pușcă cu două țevi, predispusă să explodeze, pe care i-am dăruit-o fratelui șeicului”. Șeicul l-a sărutat pe Stephens pe ambii obraji și i-a declarat că îl iubea ca pe un frate și că, dacă Stephens avea să revină și să se convertească la islam, urma să-i dea drept soții patru dintre cele mai frumoase fete din trib. Apoi s-a făcut nevăzut. „Am privit în urma lor până nu i-am mai putut zări și am ascultat ultimul zăngănit al armurii lor;

nu i-am mai văzut niciodată și nici nu doresc să-i mai revăd”, scrie Stephens.

În timp ce traversa Țara Sfântă, Stephens a mai suferit câteva reveniri ale bolii sale. A vizitat râul Iordan și a luat o corabie pentru a ieși în largul Mării Moarte. În Ierusalim a făcut un tur al orașului folosind o hartă publicată cu un an înainte de un artist numit F. Catherwood, al cărui nume l-a recunoscut, căci îl văzuse sculptat alături de altele pe monumentele de pe malul Nilului. Pe la sfârșitul lunii aprilie a ajuns în Beirut. „Călătoriile mele prin est s-au încheiat brusc”, notează el. „După ce am zăcut zece zile îngrijit de un șarlatan italian bătrân cu o redingotă albastră, care mă băga în sperieți ori de câte ori se apropia de patul meu, am urcat la bordul primei corăbii ce ieșea în larg și am pornit către Alexandria.” De aici s-a dus în Genova, apoi la Londra și, în cele din urmă, la finele acelei veri, a traversat Atlanticul.

Apariția primei lui cărți a făcut senzație în New York. Lucrarea în două volume, *Incidents of Travel în Egypt, Arabia Petraea, and the Holy Land*, a fost publicată în septembrie 1837, la numai un an după întoarcerea lui Stephens. Opera a fost întâmpinată de cronici în unanimitate entuziaste și a devenit atât de populară, încât a avut parte de zece ediții într-un singur an, dintre care două în Anglia. „Aceste volume se numără

printre cele mai agreabile cărți de călătorie pe care le-am citit vreodată”, a scris revista londoneză *Monthly Review*. „Nu poți să ajungi la sfârșitul cărților fără să-ți dorești să fi avut la îndemână alte două volume ieșite din aceeași pană, ca să le consulți imediat. Autorul și-a creat un stil narativ distinct, imprimând fiecare obiect cu sentimentele pe care i le-a trezit; le descrie cu o vivacitate și cu o prospețime care îi permit cititorului să-l însoțească cu un entuziasm dacă nu egal, măcar apropiat cu cel trăit de scriitor. Nu percepem niciun efort de a obține reacții, nicio exagerare.”⁸⁶

Succesul lucrării era o realizare fără precedent pentru un autor american, ispravă cu atât mai uimitoare cu cât cartea apărea la începutul uneia dintre cele mai grave crize economice de la fondarea Americii.⁸⁷ Cu alte cuvinte, New Yorkul pe care Stephens îl părăsise în 1834 nu era orașul în care a revenit după doi ani. Într-o noapte înghețată de decembrie, în 1835, cam în perioada în care el debarca în Egipt, în Manhattanul inferior a izbucnit un incendiu atât de puternic, încât

⁸⁶ A. Greene, *A glance at New York: Embracing the city government, theatres, hotels, churches, mobs, monopolies, learned professions, newspapers, rogues, dandies, fires and firemen, water and other liquids etc.*, A. Greene, New York, 1837, pp. 149–166.

⁸⁷ Stephens face referire la vremurile grele în prefața celei de-a patra ediții: „Și, referindu-se la întreg, [autorul – n. A.] nu poate decât să spună, așa cum a mai făcut-o, că în actuala stare în care se află lumea e aproape o obrăznicie să scoți o carte de călătorie.”

lumina lui putea fi văzută tocmai din New Haven, Connecticut și Philadelphia. S-a dezlănțuit în zona comercială a orașului, la numai câteva cvartale de locul unde crescuse Stephens, înghițind clădirile pe o suprafață de peste 21 de hectare, din Broad Street până în East River și Coenties Slip la sud și către Wall Street în nord, distrugând aproape totul în cale. A ars timp de două zile încontinuu și a durat două săptămâni până s-au stins ultimii tăciuni. A fost cel mai mare incendiu urban de la cel care a distrus Londra în 1666 și de la cel din Moscova din 1812. Când s-a încheiat totul, 674 de clădiri fuseseră distruse. Douăzeci și trei dintre cele douăzeci și patru de companii de asigurare împotriva incendiului din New York au dat faliment.

Nu se știe dacă afacerile tatălui lui Stephens au fost sau nu afectate. Dar când acesta a sosit acasă, la sfârșitul verii lui 1836, la mai puțin de un an de la incendiu, din cenușă renăște un nou oraș. Cinci sute de clădiri erau în plină construcție sau deja construite. Vechile alei olandeze din secolul al XVII-lea, înguste și strâmbe, care cândva șerpuiseră prin district, erau acum îndreptate și largite, devenind străzi moderne, iluminate cu gaz. Și se dezlănțuise un nou iad: un boom imobiliar alimentat de bani ușor câștigați, dar afectați de inflație. Speculațiile cu terenuri începuseră în Manhattan de când plecase Stephens către Europa, dar

acum scăpaseră de sub control. Febra reconstrucției luase o asemenea amploare, încât pentru unele dintre proprietățile arse și dărâmate se cereau acum prețuri care le depășeau cu mult valoarea pe care o avuseseră când clădirile erau intacte.

Apoi totul s-a terminat. Stephens se întorsese abia de nouă luni când economia națiunii s-a prăbușit în faimoasa „Panică din 1837”. În luna mai a aceluși an, băncile din New York nu și-au mai putut plăti deponenții în monedă forte sau „specimene” de aur și argint, cum erau cunoscute. Criza s-a extins pe măsură ce bancă după bancă dădea faliment în toată țara, afacerile se închideau, iar șomajul atingea niveluri-record.⁸⁸

Când a început panica, Stephens aproape că terminase lucrul la carte. O începuse la puțin timp după întoarcerea sa, amânând ideea de a reveni la practicarea avocaturii. Încurajat de comentariile favorabile ale prietenilor săi referitoare la scrisoarea lui de călătorie deja publicată, a făcut o vizită pe Cliff Street numărul 82, o clădire simplă de cărămidă aflată la șapte cvartale mai la nord de Wall Street, într-o zonă neatinsă de incendiu. Aici a făcut cunoștință cu James Harper, cel mai vârstnic dintre cei patru frați a căror

⁸⁸ Burrows și Wallace, *Gotham*, pp. 571–617.

firmă, Harper & Brothers, era una dintre cele mai importante edituri din țară. Frații intraseră în afaceri cu ani în urmă ca tipografi, dar de curând se extinseseră în domeniul publicării de carte. Făceau o mică avere retipărind autori, mai ales pe cei englezi; era o afacere profitabilă dat fiind că America nu aderase la legile internaționale privind drepturile de autor, așa că nu erau obligați să le plătească cele cuvenite autorilor străini. Când și-a făcut apariția Stephens, editura începuse să cultive însă și autori americani.

Conform unei relatări, Stephens l-a întrebat pe Harper ce gen de cărți se vindea cel mai bine. „Cărțile de călătorie se bucură de cele mai bune vânzări”, i-a răspuns acesta. „Nu debutează întotdeauna spectaculos, ca un roman al unui autor faimos, dar se vând mai multă vreme, iar pe termen lung aduc câștiguri mai mari.” Știind că Stephens tocmai revenise dintr-o călătorie de doi ani, Harper i-a sugerat să scrie o carte despre aventurile sale.

„— Nu mi-a trecut prin minte una ca asta, i-a răspuns Stephens. Am călătorit prin locuri rupte de lume și m-am mișcat repede.

— Nu contează. Ai fost acolo, ai văzut ce merita să fie văzut. Avem o mulțime de cărți despre țările alea. Alege tot ce vrei și o să ți le trimit acasă. Poți încropi

ceva.”⁸⁹

În vara următoare, cele dintâi plăci tipografice pentru cartea lui Stephens erau gata de tipar. Dar, la fel ca multe firme din New York, Harper & Brothers avea dificultăți financiare serioase. Boomul luase sfârșit, iar frații au redus drastic numărul de cărți publicate, ajungând de la o medie de două pe săptămână în 1834, la una pe lună în vara lui 1837.⁹⁰ Manuscrisul lui Stephens însă generase un asemenea entuziasm în rândul acestor frați, încât aceștia decisese să meargă pe mâna lui. A ajutat și faptul că Stephens a putut investi 400 de dolari din banii lui – sau ai tatălui său –, o sumă substanțială pentru acele vremuri, ca parte din costurile tipăririi primei ediții. Avea să se dovedească una dintre cele mai bune investiții din viața sa. Nu numai că Stephens încheiase obișnuita înțelegere prin care profitul avea să se împartă în mod egal între el și editură, dar acordul stipula ca după șapte ani el să poată cumpăra drepturile de publicare și plăcile tipografice achitând doar costul plăcuțelor.⁹¹ Cartea avea să aducă o avere, vânzându-se până la finele

⁸⁹ T.L. Nichols, *Forty Years of American Life*, Longmans Green, Londra, 1874. Pag. 343.

⁹⁰ E. Exman, *The Brothers Harper: A Unique Publishing Partnership and Its Impact upon the Cultural Life of America from 1817 to 1853*, Harper & Row, New York, 1965, pag. 93.

⁹¹ Ibid., pag. 93.

secolului al XIX-lea; continuă să se tipărească și astăzi.

Stephens s-a dedicat muncii și, în mod incredibil, a terminat de scris lucrarea de 522 de pagini, în două volume, în mai puțin de opt luni. A recurs apoi la obișnuita convenție a vremii și a publicat-o anonim, cedând concepției că a scrie cărți nu era o ocupație onorabilă pentru un gentleman și un profesionist. Ca rezultat, autorul primei ediții apare pe copertă drept „Un american”.

Mai exista un motiv pentru a-și păstra anonimatul. Stephens nu era convins că lucrarea e bună. De fapt, pe măsură ce data publicării se apropia, a decis să părăsească orașul, călătorind pe Fluviul Hudson până în Albany, pentru a face o vizită familiei lui Stephen Van Rensselaer al III-lea, unul dintre cei mai bogați proprietari de pământuri din stat. Dar avea să descopere că nici în provincie nu scăpase de vestea publicării. Într-o seară stătea la masa familiei când un servitor a adus ultimul număr din *Albany Evening Journal*. Una dintre tinerele fete l-a deschis și a început să citească, iar tatăl ei a întrebat „dacă erau ceva noutăți”.⁹² Ea i-a răspuns că apăruse o carte nouă despre care jurnalul spunea că era fermecătoare „și

⁹² J.A. Stevens, B.F. DeCosta et al., *The Magazine of American History with Notes and Queries*, A.S. Barnes, New York, pp. 29–30.

presupun că așa și este, pentru că mama crede tot ce spune jurnalul”. I s-a cerut să citească articolul, care i-a încântat atât de tare pe toți, încât au trimis un servitor la Little's, librăria locală, ca să cumpere un exemplar. Fără știrea familiei, oaspetele de la masa lor era „americanul” care scrisese cartea. Însă Stephens nu a spus nimic și în curând s-a retras.

Apoi a dat de urma redactorului ziarului, Thurlow Weed, și nu peste mult timp și-a făcut apariția la el acasă. Weed, care mai târziu avea să devină o forță redutabilă în politica americană, lucrase la un moment dat la frații Harper ca ucenic de tipograf și de obicei primea cărți în avanpremieră pentru a le recenza. Mai târziu, în autobiografia sa, a explicat: „Am scris o recenzie lungă și entuziastă, prevestind vânzări excelente ale cărții [lui Stephens] și laudându-l pe autorul anonim.” Din câte povestește, Stephens a sosit la el acasă „cu niște emoții de nedescris”. S-a prezentat, a povestit scena ce tocmai avusese loc la reședința familiei Rensselaer și i-a mulțumit pentru cronica sa. Weed a continuat: „Mi-a spus că părăsise New Yorkul îngrijorat și plin de îndoieli legate de felul în care avea să-i fie primită cartea, la a cărei publicare fusese îndemnat de persoane a căror afecțiune, se temea el, le întunecase judecata.” Stilul care îi adusese succesul lui Stephens, a mai spus Weed, se formase în scrisorile lui

lungi despre care credea că vor fi citite numai de familie și prieteni, iar „aceste împrejurări oferiseră scrisului său o prospețime și o libertate care constituie farmecul straniu al cărții. Stephens nu era mai puțin interesant în conversațiile sale decât era ca scriitor. Am devenit prieteni apropiați.”⁹³

Anonimatul lui Stephens nu a durat, căci pentru mulți newyorkezi era evident că numai el putea fi autorul cărții. În numărul din octombrie al revistei *New York Review* a avut parte de una dintre cele mai laudative cronici, realizată de un scriitor care se străduia să-și vadă și el cea dintâi carte publicată de Harper & Brothers. Edgar Allan Poe, la acea vreme un critic influent, a rezervat șaptesprezece pagini unei analize detaliate a cărții, identificându-l pe Stephens încă din primul paragraf. „Domnul Stephens ne-a oferit două volume ieșite din comun, scrise într-un stil proaspăt și evocând o dispoziție curajoasă, ambele demne de o înaltă prețuire”, a scris Poe, care, în calitate de recenzent, putea fi nespus de caustic uneori. A dedicat o mare parte a cronicii călătoriei lui Stephens prin Edom, fascinat fiind de blestemul profetic și de faptul că Stephens îi supraviețuise. Dar în final fusese

⁹³ T. Weed, H.A. Weed et al., *Life of Thurlow Weed Including His Autobiography and a Memoir*, Houghton Mifflin, Boston și New York: 1883, pp. 435–436.

cucerit de farmecul scriiturii lui Stephens și de portretul pe care acesta și-l crea în paginile cărții. „Volumele sunt scrise cu o degajare, o franchețe și o lipsă de prefăcătorie care vor atrage respectul și bunăvoința oricui. Ne despărțim de Stephens cu un sentiment de profund respect. Sperăm că nu va fi ultima oară când vom auzi de el. E un călător în compania căruia ne-ar plăcea să mai călătorim.”⁹⁴

Stephens dăduse peste o mină de aur. Se părea că toată lumea voia ca el să-și continue călătoriile, așa că a pregătit repede cea de-a doua lucrare în două volume, *Incidents of Travel în Greece, Turkey, Russia and Poland*, pe care frații Harper au publicat-o în anul următor. Și aceasta a avut parte de cronici favorabile și i-a adus câștiguri mari. „Înainte să atingă «vârsta mijlocie», dl Stephens va face o avere bunicică din scris, un fapt extraordinar în istoria literaturii americane și cu atât mai remarcabil cu cât se bănuiește că nu a avut o educație în domeniul literar”, scria *Southern Literary Messenger* în august 1839.⁹⁵

În mod evident, criticul se referea la studiile de drept ale lui Stephens, neștiind cât de multe învățase acesta din educația lui clasică, de la Charles Anthon, și cât de

⁹⁴ L. Lilly, C. S. Henry et al., *The New-York Review*, George Dearborn, New York, 1837, pp. 351–367.

⁹⁵ *Southern Literary Messenger*, august 1839.

multe fusese nevoit să uite din punct de vedere stilistic.

De acum Stephens nu mai avea niciun motiv – și nici vreo nevoie – să se întoarcă la avocatură. Dar cu ce o putea înlocui, având în vedere că își epuizase deja materialele despre călătoriile lui? Răspunsul a venit sub forma unei petiții din partea Societății Istorice din New York către parlament, unde se cerea finanțarea unei expediții menite să investigheze istoria colonială timpurie a statului și a orașului New York. Drept răspuns, în mai 1839, legislatorii din Albany au emis o lege punând la dispoziție 4000 de dolari pentru recuperarea documentelor despre primii ani ai colonizării din Olanda, Franța și Anglia. Stephens și alte câteva figuri literare celebre au făcut lobby pentru această misiune prestigioasă. Guvernatorul William Seward era însă membru Whig⁹⁶, iar bine cunoscuta asociere a lui Stephens cu Partidul Democrat i-a afectat în mod evident șansele. Seward a numit un membru al influentei familii Bleeker, urmași ai coloniștilor

⁹⁶ Whig a fost un partid politic care a activat în perioada 1833–1856 și a dat patru președinți ai Statelor Unite ale Americii. A apărut ca opoziție la Partidul Democrat și susținea supremația Congresului față de președintele SUA și un program de modernizare și protecționism economic pentru dezvoltarea producției locale. S-a opus mutării forțate a amerindienilor în rezervații. S-a fracturat din pricina faptului că membrii lui nu au putut adopta o poziție comună cu privire la abolirea sclaviei. A nu se confunda cu Partidul Whig britanic, susținător al monarhiei constituționale în defavoarea celei absolute.

olandezi care puseseră bazele New Yorkului.⁹⁷

Dar eșecul lui Stephens a fost unul trecător. Deja îl cunoscuse pe Catherwood. Ruinele Americii Centrale îl chemau. Apoi moartea însărcinatului cu afaceri al Statelor Unite, Charles De Witt, urmată la scurt timp de cea a locțiitorului său, William Leggett, i-a oferit prilejul căutat. Președintele democrat Martin Van Buren a pecetluit târgul numindu-i pe Stephens agent special în republica aflată în proces de dezintegrare.

Stephens era extaziat. În ciuda perspectivelor nesigure, chiar periculoase, călătoria în inima întunecată a Americii Centrale se așternea dinaintea lui ca o nouă Petra. Reîntors de la Washington pe 20 iunie 1839 cu noua numire în mână, i-a scris prietenului său, Daniel S. Dickinson, viitor senator al Statelor Unite și procuror general al New Yorkului:

„Pare că mi-e scris să plec din țară. Cei din Whig m-au împiedicat să plec în Anglia și Olanda sau, așa cum s-a exprimat *Herald*, prietenul meu statornic, «să scotocesc prin arhivele olandeze». Virtutea își e propria răsplată: am fost numit agent diplomatic în America Centrală. Nu mă îndoiesc că mă vei crede când îți voi spune că asta mă încântă infinit mai

⁹⁷ W.H. Seward și F.W. Seward, *Autobiography of William H. Seward, from 1801 to 1834 with a memoir of his life, and selections from his letters from 1831 to 1846*, Appleton, New York, 1877.

mult decât proiectul celor din Albany, ba chiar consider acum că ar fi fost un ghinion dacă aş fi reuşit să-l capăt.

Prietenii mei nu se mai opresc din glume. Mă numesc «trimisul extraordinar» şi insistă că ţara aceea nu există pe hartă; dar, din fericire, aceasta a fost adusă recent în atenţia tuturor, după ce din acea regiune au sosit relatări despre o armată revoluţionară care a cucerit ţara şi un general revoluţionar care a intrat în capitală. Misiunea promite ceva complicaţii, căci guvernul pare să se joace de-a v-aţi ascunselea prin ţară, iar în acest moment «trimisul extraordinar» nu ştie precis unde să-l găsească. Nu pare asta aproape suficient să determine un om să se lase orbeşte pe mâinile sortii şi norocului? Cursul vieţii mele e schimbat de o întâmplare [...].”⁹⁸

Acestea fiind zise, Stephens s-a dus la croitor ca să-şi comande un costum diplomatic albastru-închis cu nasturi aurii, aşa cum i se cuvenea unui trimis extraordinar plecat în căutarea unei republici de existenţa căreia puţini americani aveau cunoştinţă.

Partea a doua

Chestiuni politice

⁹⁸ D.S. Dickinson, J. R. Dickinson et al., *Speeches, Correspondence etc., of the Late Daniel S. Dickinson of New York*, Putnam, New York, 1867.

6

Ruine

De cealaltă parte a Hondurasului, la est de tabăra șubredă instalată de Stephens și Catherwood în Copan, colonelul Juan Galindo era convins că se pregătește de bătălia finală pentru salvarea republicii. Galindo era un irlandez convertit în patriot central-american și se lupta de ceva vreme să-și recapete buna reputație după o misiune diplomatică eșuată cu Anglia. Mersese la Londra ca reprezentant al republicii, pentru a împinge îndărăt frontiera cu Belize, dar se întorsese cu o nereușită și aproape în dizgrație.⁹⁹ Acum, când guvernul central se afla sub asediu, iar lumea sa adoptivă i se fărâmița în jur, înțelegea că viitorul său, unica lui șansă de a se reabilita era să pună din nou mâna pe arme și să apere federația.

Se născuse ca John Galindo în Dublin, în 1802, și aderase cu devotament la cauza republicii după ce călătorise prin Guatemala în tinerețe, în 1827.¹⁰⁰ Rănit în luptă în timpul celui dintâi război civil din această

⁹⁹ J.W. Griffith, „Juan Galindo, Central American Chauvinist”, *Hispanic American Historical Review* 40, nr. 1, 1960, pp. 25–52.

¹⁰⁰ I. Graham, I., „Juan Galindo, Enthusiast”, *Estudios de cultura maya Mexico*, 3, 1963, pp. 11–35. Griffith și Graham oferă date bine documentate și complementare despre implicarea lui Galindo în America Centrală, atât din punct de vedere politic, cât și arheologic.

țară, în 1829, fusese răsplătit cu cetățenia Americii Centrale de noul congres federal liberal. În următorii zece ani fusese însărcinat cu o serie de misiuni militare și diplomatice, servind la un moment dat ca guvernator în El Petén, departamentul cel mai nordic al Guatemalei și regiunea aflată la granița cu Belize și Mexic. Era familiarizat cu terenul pe care pășeau acum Stephens și Catherwood, Walker și Caddy. În 1831 explorase ruinele din Palenque, aflate pe granița mexicano-guatemaleză. Trei ani mai târziu, guvernul Guatemalei îl împuternicise să investigheze un ansamblu misterios de pietre despre care se zvonea că s-ar fi aflat lângă granița Guatemalei cu Honduras. Sosise la Copán în aprilie 1834, cu mai bine de cinci ani înaintea lui Stephens și a lui Catherwood.

Activitatea lui dinainte să ajungă în America Centrală rămâne un mister. Mama lui fusese o actriță irlandeză, iar tatăl – actor englez și profesor de scrimă cu descendență spaniolă. Gradul de școlarizare al lui Galindo rămâne necunoscut, dar fără îndoială că a absolvit o școală cu profil umanist și probabil că a urmat și o formă mai avansată de educație. Era arătos și oacheș, cu bucle negre căzându-i pe frunte, gene dese și ochi mari, cu un nas roman și o gură mică, aproape

feminină.¹⁰¹ Ambițios și inteligent, avea o curiozitate caleidoscopică și mintea unui om de știință. Deși profund implicat în problemele diplomatice și militare ale țării sale adoptive, tot și-a găsit timp să devină membru al Societății Regale de Geografie și al Societății de Horticultură din Londra, al Societății Anticarilor Americani și al Societății de Geografie din Paris, trimițând lucrări și rapoarte către fiecare.

În iunie 1843, Galindo a trimis din Copán un raport către guvernul guatemalez, descriind ruinele de piatră descoperite acolo, o relatare ce mustea de mândria națională a unui fiu adoptiv.¹⁰² Raportul spunea că ruinele erau dovada clară a existenței unei civilizații avansate în America, care nu numai că predata sosirea lui Columb, dar indica și faptul că amerindienii erau cea mai veche rasă din lume. De fapt, el susținea că era posibil ca America să fie chiar leagănul civilizației umane, o afirmație îndrăzneată și complet nealinată la gândirea epocii sale.

Deși oferea prea puține dovezi științifice în sprijinul afirmațiilor sale, teoriile ambițioase ale lui Galindo demonstrează efectul năucitor pe care îl putea avea contactul cu Copán și Palenque asupra imaginației

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² S.G. Morley, *The Inscriptions at Copán*, Carnegie Institution of Washington, Washington, D. C., 1920.

europene. Îngropate printre părerile lui îndrăznețe, dar eronate, se află descrieri clare, concise și valoroase ale ruinelor din Copán. Prezintă statuile prăbușite, obeliscurile sculptate și treptele de piatră măcinate, piețele și templele. Subliniază, în mod corect, faptul că arhitecții templelor și artizanii monumentelor laborios sculptate și-au înfăptuit opera fără ajutorul uneltelor de fier. A intuit că hieroglifele pe care le găsisese erau, cel puțin parțial, forme ale unei scrieri fonetice, reprezentând sunete, și nu ideograme. Aceasta fusese o presuposiție remarcabilă.¹⁰³ Afirmatia sa urma să se dovedească adevărată, deși aveau să mai treacă 100 de ani de cercetări până să se ajungă la această concluzie.¹⁰⁴

¹⁰³ Este foarte straniu faptul că Galindo a intuit bazele fonetice ale scrierii hieroglifice. Nu avea niciun fundament pentru ipoteza sa, ce părea să se inspire de la savantul francez Jean Champollion, care descifrase parțial Stela de la Rosetta cu zece ani mai devreme, bazându-se pe fonetică și găsind astfel cheia limbajului hieroglific al egiptenilor. Dar cunoașterea lui Galindo era limitată, iar el nu părea să știe despre descoperirea lui Champollion, cel puțin judecând după ceea ce a scris în raportul său: „Acest scris este hieroglifico-fonetic și e cu mult superior picturilor mexicanilor și hieroglifelor simbolice ale egiptenilor, care reprezintă doar lucruri.” În următorul secol, epigrafiștii au refuzat cu încăpățănare să creadă că hieroglifele mayașe aveau componente fonetice și că nu erau de fapt decât referințe calendaristice, până când, în cea de a doua jumătate a secolului XX, s-a demonstrat că era un sistem complet de scriere fonetică.

¹⁰⁴ Galindo s-a înșelat și în alte privințe. De exemplu, credea că orașul Copan fusese înființat în jurul secolului al XI-lea și că atunci când au sosit spaniolii era încă înfloritor, ca orașele aztece.

Galindo pretindea totodată că era primul explorator care investigase Copán, dar nu era adevărat. În Arhivele Regale ale Spaniei se afla o altă relatare despre Copán, necunoscută lui. Nu avea să iasă la iveală decât în 1858, la mult timp după moartea lui Galindo, chiar și după a lui Stephens și a lui Catherwood.¹⁰⁵ Fusesse scrisă la finalul secolului al XVI-lea, la numai 30 de ani după ce conchistadorii spanioli îi învinseseră pe războinicii amerindieni din Guatemala și Honduras.

Diego Garcia de Palacio, magistrat în consiliul de guvernare cunoscut drept *Real Audiencia* ¹⁰⁶ din Guatemala, plecase în 1576 din capitala colonială Santiago, Antigua de astăzi, ca să inspecteze provinciile cucerite din ordinul regelui Filip al II-lea al Spaniei. Palacio era un om inteligent și educat, născut în Asturia în 1530, care înțelesese rapid importanța Americii Centrale în marea schemă a expansiunii Imperiului Spaniol. Considera regiunea, mai ales Honduras, drept un loc bun de traversat pentru a lega flota din Pacific a

¹⁰⁵ D. García de Palacio, E.G. Squier et al., *Letter to the King of Spain: Being a description of the ancient provinces of Guazacapan, Izalco, Cuscatlan, and Chiquimula, in the Audiencia of Guatemala, with an account of the languages, customs, and religion of their aboriginal inhabitants, and a description of the ruins of Copán, Labyrinthos, Culver City*, 1985.

¹⁰⁶ În spaniolă, Curtea de Apel Regală, instituție care în America Centrală și America Latină nu avea doar rol de instanță juridică superioară, ci avea și puteri legislative și administrative, guvernând practic provinciile Imperiului Spaniol.

Coroanei – mică, dar în creștere – cu puternica Armada din Atlantic. Se pare că avea și motive personale pentru a explora uscatul a ceea ce astăzi reprezintă Honduras și El Salvador. Voia să devină guvernator al Filipinelor, o regiune pe care o considera mai demnă de ambițiile sale; și fără îndoială credea că descoperirea unei căi ușoare și rapide de a traversa America Centrală avea să-l ajute să-și atingă scopul. Din câte se pare nu a mai ajuns în Filipine, dar câțiva ani mai târziu era în Mexic, scriind manuale de navigație și conducând o flotă de coastă care urmărea corsarii englezi, precum Francis Drake, care făceau ravagii printre navele spaniole de mărfuri de pe coasta Pacificului. Din acest punct numele lui Palacio dispare din documente.

Dar rolul lui modest în istorie era deja asigurat. Palacio a fost cel dintâi străin care a cercetat monumentele de piatră ale civilizației „clasice” a mayașilor, vizitând Copán în 1576. Uluit de descoperirea sa, a fost totodată cel dintâi care și-a consemnat observațiile.

Într-o scrisoare adresată regelui și datată 8 martie 1576, Palacio scrie: „Aici s-a aflat cândva centrul unei mari puteri, cu o populație numeroasă, civilizată și cu o sofisticare însemnată în domeniul artelor, după cum reiese din numeroasele sculpturi și construcții.” A înaintat o descriere generală a ruinelor remarcând că a

descoperit șase statui mari înfățișând bărbați, două reprezentând femei, altare, terase și o piață largă, asemănătoare Colosseumului din Roma. Mare parte a lucrăturii în piatră demonstra o asemenea măiestrie, i-a spus el regelui, „încât nu era cu putință să fi fost creată de oameni atât de primitivi ca băștinașii acestei provincii”. Adăuga și că locuitorii regiunii nu știau mai nimic despre istoria acestui loc.

Era un fragment de numai 850 de cuvinte, aflat la finalul unei relatări amănunțite despre călătoria sa prin aceste provincii, despre care nu se știe dacă regele Spaniei a ajuns s-o citească vreodată. A fost adăugată grămezii de informații venite din colonii și îndosariată în cele din urmă într-una dintre arhivele tot mai cuprinzătoare ale curții regale. Acolo a zăcut vreme de aproape trei secole până a fost descoperită de un diplomat american, tradusă și publicată în engleză pentru prima oară, la două decenii după ce Stephens și Catherwood ajunseseră în Copán.¹⁰⁷

Nici Galindo, nici Stephens ori Catherwood nu aveau cunoștință despre scrisoarea nepublicată a lui Palacio.

¹⁰⁷ D. García de Palacio, E.G. Squier et al., *Letter to the King of Spain: Being a description of the ancient provinces of Guazacapan, Izalco, Cuscatlan, and Chiquimula, in the Audiencia of Guatemala, with an account of the languages, customs, and religion of their aboriginal inhabitants, and a description of the ruins of Copán, Labyrinthos*, Culver City, 1985.

Crezând, așadar, că e cel dintâi care a explorat Copán, Galindo și-a luat toate măsurile pentru ca lumea să audă despre descoperirea sa.¹⁰⁸ Pe 19 iunie 1834, în aceeași zi în care își terminase raportul amănunțit către guvernul guatemalez, a redactat și două scurte „remarci”, cum le-a numit el. Prima a trimis-o către *London Literary Gazette and Journal of Belle Lettres, Arts, Sciences, etc.*, care i-a publicat-o în iulie 1835. Cea de-a doua relatare a apărut în ediția din 1836 a unui jurnal publicat în Cambridge, Massachusettes, de Societatea Anticarilor Americani. O a treia versiune, mai lungă, completată cu desene și hărți a fost trimisă către Societatea de Geografie din Paris. Nu a fost niciodată publicată, deși un rezumat, fără desene, a apărut în buletinul informativ al societății.

Galindo sperase ca raportul său amănunțit către statul Guatemala, însoțit de hărți și desene, să fie și el publicat. Dar din motive necunoscute a fost clasat în arhivele birocratice din Ciudad de Guatemala și descoperit abia peste câteva decenii. Raportul a fost publicat de Institutul Carnegie din Washington în 1920. Hărțile și desenele nu au mai fost găsite.¹⁰⁹ Însă în

¹⁰⁸ Galindo spera în recunoaștere și să primească o medalie de aur oferită de Societatea de Geografie din Paris pentru cea mai bună descriere a ruinelor descoperite în America.

¹⁰⁹ Morley, *The Inscriptions at Copán*.

noiembrie 1839, publicarea descoperirilor sale științifice era ultimul lucru la care se gândea Galindo. După eșecul său diplomatic din Anglia, căzuse în dizgrația administrației federale.¹¹⁰ Acum, când cauza liberalismului se afla în pericol, văzând șansa de a se reabilita, colonelul Galindo își curăța pistoalele și își ascuțea spada, pregătindu-se pentru ultimele bătălii întru salvarea Republicii Americii Centrale.¹¹¹

Deși „remarcile” succinte ale lui Galindo despre Copán căzuseră în uitare, atrăseseră totuși atenția câtorva amatori de antichități din New York, ajungând în cele din urmă și la Stephens. Acestea reprezentaseră motivul pentru care Stephens și Catherwood se aflau acum în jungla Hondurasului. „Este singurul om din acea țară care a acordat atenție subiectului antichităților” scrie Stephens. „Relatările lui, deși vagi și insuficiente, ne-au stârnit curiozitatea. Deși poate ar trebui să spun că eu și dl Catherwood eram mai degrabă sceptici, iar când am ajuns la Copán mai mult speram, mai degrabă decât ne așteptam să descoperim minunății.”

¹¹⁰ Unul dintre planurile sale presupunea să-și aducă tatăl din Anglia și să îl pună în funcția profitabilă de conducător al unui port din Boca del Toro, care face acum parte din Panama. Proiectul a eșuat și singurul său rezultat a fost că a provocat Noua Granada (Columbia de astăzi) să trimită forțe armate, revendicându-și regiunea.

¹¹¹ Griffith, „Juan Galindo, Central American Chauvinist”.

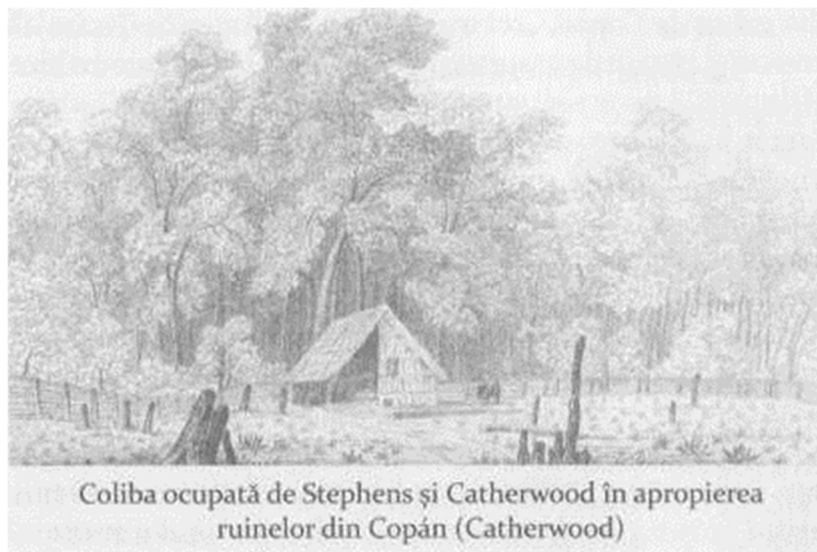
Relatarea lui Galindo, într-un stil anost și poticnit, fusese de ajuns ca să înflăcăreze imaginația celor doi aventurieri. Dar proza energică și adesea romantică a lui Stephens și frumusețea sobră a desenelor precise și amănunțite ale lui Catherwood au fost cele care au plasat până la urmă Copán pe harta lumii.

*

Stephens și Catherwood și-au petrecut a doua noapte la Copán legănându-se în hamace în afara locuinței irascibilului Don Gregorio. „De dimineață am continuat să-i uluim pe oameni cu excentricitățile noastre, mai ales cea a spălatului pe dinți”, scrie Stephens. Don Gregorio era neimpresionat și la fel de neprietenos ca de obicei, așa că cei doi au decis să-și găsească alt loc unde să stea.

Între timp, Stephens și mai ales Catherwood căpătaseră reputația de „medicos”, pentru că recuseseră la trusa lor cu medicamente ca să trateze câțiva oameni de pe lângă gospodăria lui Don Gregorio. Vestea s-a răspândit și în curând în jur de doisprezece oameni s-au ivit cerând să fie tratați. Apoi, când tocmai se pregăteau să plece către ruine, un bărbat înalt în haine îngrijite a făcut un pas în față, spunând că se numea José Maria Asebedo, și i-a înmănat lui Stephens un sul de hârtii. A declarat că ruinele se aflau pe pământul lui și că avea documentele

prin care să demonstreze asta. Stephens a parcurs hârtiile și apoi, făcând uz de farmecul său, l-a asigurat pe Asebedo că ruinele nu vor fi deranjate. A adăugat că, înainte de plecare, ar fi fost fericit să îl poată recompensa pentru timpul petrecut acolo.

„Din fericire, acesta cerea o favoare. Faima noastră de medici ajunsese în sat, așa că dorea leacuri pentru soția sa bolnavă”, scrie Stephens. Profitând de prilej ca să intre în grațiile lui Don Asebedo, Stephens a pornit imediat către sat ca să o trateze pe soția acestuia, în timp ce Catherwood a plecat către ruine cu niște lucrători angajați.

În după-amiaza aceea a început din nou să plouă și în scurt timp turna într-un asemenea hal, încât explorările

au fost întrerupte. Catherwood și Stephens, care i se alăturase între timp, au căutat refugiu într-o colibă modestă din apropierea ruinelor, ai cărei locatari, o familie de trei persoane, s-au oferit cu amabilitate să-i găzduiască pentru restul șederii lor în Copán. Construcția avea o singură cameră, pe jumătate deschisă în aer liber. Familia dormea într-un colț, pe un pat din piei netăbăcite. Nu era loc decât pentru un singur hamac, așa că Stephens a acceptat să doarmă pe o grămadă de foi de porumb. Tot acolo au tratat-o pe femeia casei, care avea crize de febră, și pe fiul ei, care suferea de pe urma unei infecții la ficat.

În seara aceea, înfășurat într-o pătură și fumând o țigară din tutun de Copán, „cel mai faimos din America Centrală”, crescut și răsucit de proprietarii colibeii, Stephens a avut o idee vizionară. A decis să cumpere Copán. Fiu de negustor, i-a prezentat lui Catherwood planul său grandios. Aveau să scoată unele monumente din ruine și să le expună în New York într-un fel de „mare galerie de curiozități”. În fond, a zis el, Copán era pe „malul unui râu care se varsă în același ocean ce spală docurile New Yorkului”. Ideea lui Stephens nu era chiar deplasată. Deși muzeele publice nonprofit nu apăruseră încă în America – până la fondarea Institutului Smithsonian mai erau șase ani – , muzee aducătoare de profit existau atât în New York,

cât și în Philadelphia. Erau pline cu animale împăiate, curiozități științifice de tot felul și artefacte amerindiene. Aveau să mai treacă doar doi ani înainte ca unul dintre ele, Muzeul American John Scudder din New York, să fie cumpărat și transformat într-o galerie universală de curiozități științifice și „ciudățenii” menite să încânte, sub conducerea genială a lui Phineas Taylor (P.T.) Barnum.¹¹²

Ideea lui Stephens nu era în totalitate născută din dorința de a face profit. Întreprinderea comercială la care se gândea el avea să ajungă „nucleul unui mare muzeu național de Antichități Americane”. Nici măcar intervenția gazdei sale, Don Miguel, care i-a comunicat din celălalt colț al camerei că râul Copán nu putea fi navigat din cauza curenților, nu i-a domolit entuziasmul... sau șovinismul cultural. Unele monumente mai mari puteau fi tăiate și transportate pe bucăți, iar după altele puteau fi făcute copii din ghips, ușor transportabile. Dacă British Museum putea expune copii după Partenonul din Atena, cele din Copán puteau fi și ele expuse la New York, împreună

¹¹² R.T. Evans, *Romancing the Maya: Mexican Antiquity in the American Imagination, 1820–1915*, University of Texas Press, Austin, 2004. Evans discută poziția lui Stephens cum că americanii ar fi trebuit să fie păstrătorii comorilor arheologice ale Americii Latine, pentru că latinoamericanii erau prea ignoranți ca să aibă grijă de ele, pp. 54–62.

cu alte ruine pe care sperau să le descopere în călătoria lor și care s-ar fi putut dovedi mai lesne accesibile. „Existența lor va deveni cunoscută în curând și valoarea le va fi apreciată, iar prietenii științelor și artelor le vor lua în posesie”, explică el. „De drept, erau ale noastre și, neștiind cât avea să mai treacă până să fim alungați, am decis să fie cu adevărat ale noastre.”

Câteva zile mai târziu, Stephens a cumpărat Copán.

N-a fost ușor. Don Gregorio profita de orice prilej ca să-i calomnieze pe cei doi în tot satul. Campania lui a avut suficient succes încât să-l facă pe alcaldele așezării să se ivească în ușa colibei cu intenția de a le cere să plece, temându-se că prezența lor avea să-i aducă armata pe cap. Dar primarul a bătut în retragere imediat ce i-a văzut. „Când am revenit la coliba noastră ca să-l primim în vizită, purtam, ca de obicei, câte o pereche de pistoale la centuri și câte unul în mână.”

Stephens mai trebuia să-l câștige de partea lui pe Don Asebedo, care era proprietarul a 24.000 de hectare de teren în baza unui contract ce avea să expire peste trei ani. Din fericire, Stephens avea o scrisoare de recomandare din partea unui politician aflat în tabăra potrivită a acestui război civil, iar în ziua următoare un curier amerindian s-a ivit în fugă cu o scrisoare din partea generalului Cáscara, care își cerea scuze pentru arestarea lor în Camotán. Deși impresionat, Don

Asebedo încă se codea. Îi era teamă să nu aibă necazuri cu oamenii guvernului dacă își lăsa pământul pe mâna unui străin. În cele din urmă, Stephens și-a deschis cufărul și și-a îmbrăcat costumul diplomatic, cu nasturi mari și aurii cu simbolul vulturului pe ei.

„Aveam o pălărie Panama umezită de ploaie și pătată cu noroi, o cămașă în carouri și niște pantaloni albi mânjiți până la genunchi cu lut galben, dar Don José Maria nu a reușit să reziste la vederea nasturilor de pe haina mea”, își amintește Stephens. „Unica nelămurire era cine va găsi o hârtie pe care să scriem contractul. Cititorul e poate curios să știe la ce preț se vând orașele vechi din America Centrală. Eu am plătit 50 de dolari pe Copán. N-am întâmpinat niciun fel de probleme legate de preț. Eu i-am oferit această sumă și Don José Maria m-a crezut un prost sadea. Dacă i-aș fi oferit mai mult, probabil ar fi avut o părere și mai proastă despre mine.”

Intrați acum în posesia ruinelor, membrii expediției au trecut cu adevărat la treabă. În timp ce Catherwood s-a apucat să deseneze monumentele, Stephens și muncitorii au început să curețe porțiuni acoperite de junglă. Catherwood a întâmpinat dificultăți încă din prima clipă. Sculpturile de pe monumente erau atât de misterioase și de complexe, încât păreau de neînțeles.

În primul rând, era problema luminii. Deși monoliții

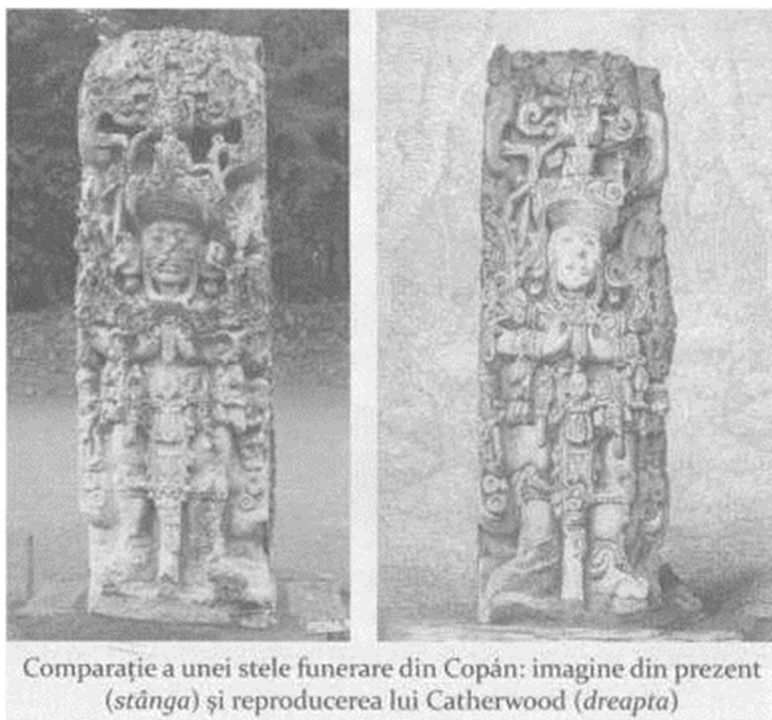
erau sculptați în relief înalt, lumina slabă ce abia se strecura prin bolta pădurii făcea contururile neclare, astfel că siluetele umane cu veșmintele și podoabele lor fantastice erau greu de deosebit. Și asta atunci când Catherwood reușea să întrezărească măcar ceva printre lianele, crengile și rădăcinile care înăbușeau majoritatea „idolilor”. Problema avea însă o rezolvare. Stephens și lucrătorii lui au reușit să reteze tufele și să doboare suficienți copaci pentru a deschide în bolta pădurii o gaură prin care să pătrundă lumina. Ori de câte ori cerul înnorat se însenina, razele soarelui intensificau umbrele sculpturilor și scoteau în evidență trăsăturile bizare ale monumentelor.¹¹³

A doua problemă a fost mai degrabă una mentală, nu vizuală, și nu la fel de ușor de rezolvat. Cum putea un occidental, un european precum Catherwood, să reproducă sculpturi atât de diferite, de nepământene, cu decorațiuni impenetrabile, acoperite cu hieroglifele unei civilizații misterioase, dar în mod evident avansate? Cei doi călători veterani, care vizitaseră fiecare minunile Egiptului și ale Orientului Apropiat, pășeau acum, după cum a scris Stephens, pe un teren

¹¹³ J.L. Roberts, „Landscapes of Indifference: Robert Smithson and John Lloyd Stephens în Yucatán”, *Art Bulletin*, 82, nr. 3, 2000, pp. 544–567. Autorul discută în detaliu problemele de percepție întâmpinate de Catherwood și felul în care le-a rezolvat.

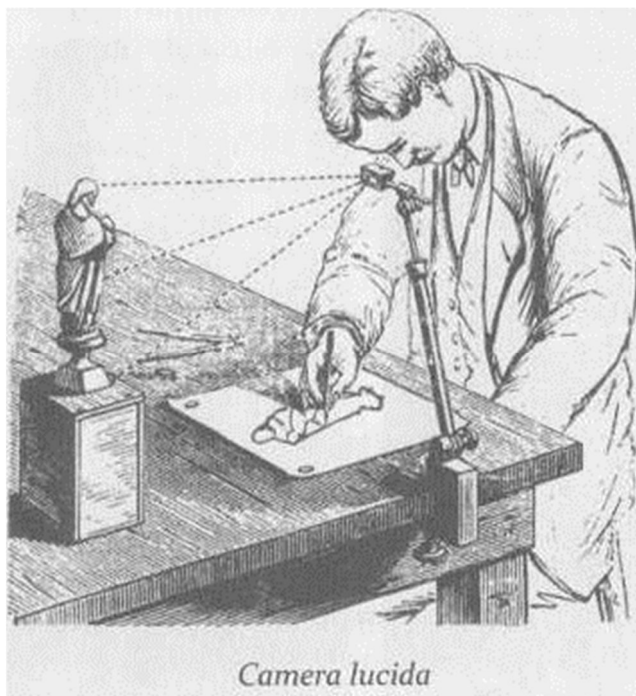
„cu totul nou”.

Pe când privea cu ochii mijiți prin aburii încinși ai junglei, Catherwood ajunsese într-un punct crucial. Întreaga lui muncă anterioară sosirii în Copán se născuse și fusese practică în spiritul tradiției artistice occidentale, care pornea din Grecia și Roma, trecând prin Renașterea europeană și ajungând până în prezent. Călătorind prin Tunisia, Egipt și Levant, ceea ce văzuse și desenase era, de asemenea, inteligibil, cunoscut ca urmare a secolelor de schimburi culturale. În Copán era însă pierdut. Monumentele pe care le contempla în mijlocul pădurii erau atât de diferite de tot ce mai văzuse, încât, inițial, mintea lui n-a putut să le cuprindă. În prima lui zi de lucru pietrele păreau să-l sfideze. Nici măcar *camera lucida*, care îl ajuta să schițeze pe hârtie contururile monoliților prin oglinda ei pe jumătate argintată, nu îi era de folos. A fost dezgustat de primele lui schițe. Abilitățile sale păreau să nu fie deloc pe măsura complexității indescifrabile a acestor statui.

Comparație a unei stele funerare din Copăn: imagine din prezent (stânga) și reproducerea lui Catherwood (dreapta)

Revenind dintr-o explorare în care identificase cel puțin cincisprezece obiective noi pe care să le deseneze partenerul său, Stephens l-a descoperit pe Catherwood complet descurajat. „Stătea în noroi până la glezne și desena cu mânușile în mâini ca să se protejeze de țânțari”, scrie Stephens. „Într-un copac, două maimuțe păreau să râdă de el, așa că m-am simțit descurajat și abătut. De fapt, chiar am decis, cu o urmă de regret, să abandonăm ideea de a lua cu noi obiecte pentru a le expune și să ne mulțumim cu faptul că le-am văzut cu ochii noștri. De plăcerea asta nimic nu ne putea priva.”

A doua zi dimineată, după o noapte de somn urmată de o zi cu un soare strălucitor și de găsirea unor cizme impermeabile pierdute, mintea lui Catherwood a părut să se limpezească. Așezat pe o bucată de pânză de cort, cu picioarele în sfârșit uscate în cizme, a făcut primele schițe aproximative care, deși nu l-au satisfăcut pe de-a-ntregul, i-au redat o parte din încredere. Pe măsură ce ziua trecea, cu fiecare nouă serie de schițe părea să atingă un alt nivel de percepție care îi permitea să deseneze monolitul din fața lui cu o precizie tot mai mare. Poate că era doar o schimbare subtilă a perspectivei, mulțumită umbrelor precise aruncate de soare, dar parcă depășise o barieră

cognitivă, începând să intuiască, dacă nu chiar să înțeleagă ce vedea. Măiestria și îndemânarea i-au revenit, alimentate de perfecționismul său. Era decis să surprindă fiecare amănunt al pietrelor care i se înfățișau, fără să lase nimic pe dinafară și fără să adauge nimic de la el. Nu aveau să existe distorsiuni. Aceasta fusese dintotdeauna intenția lui Stephens. „De la început, obiectivul nostru principal și toate eforturile noastre au fost să procurăm copii fidele originalelor, fără să adăugăm efecte. Dl Catherwood a schițat totul cu *camera lucida* și și-a împărțit hârtia în secțiuni ca să se asigure că proporțiile vor fi exacte.”

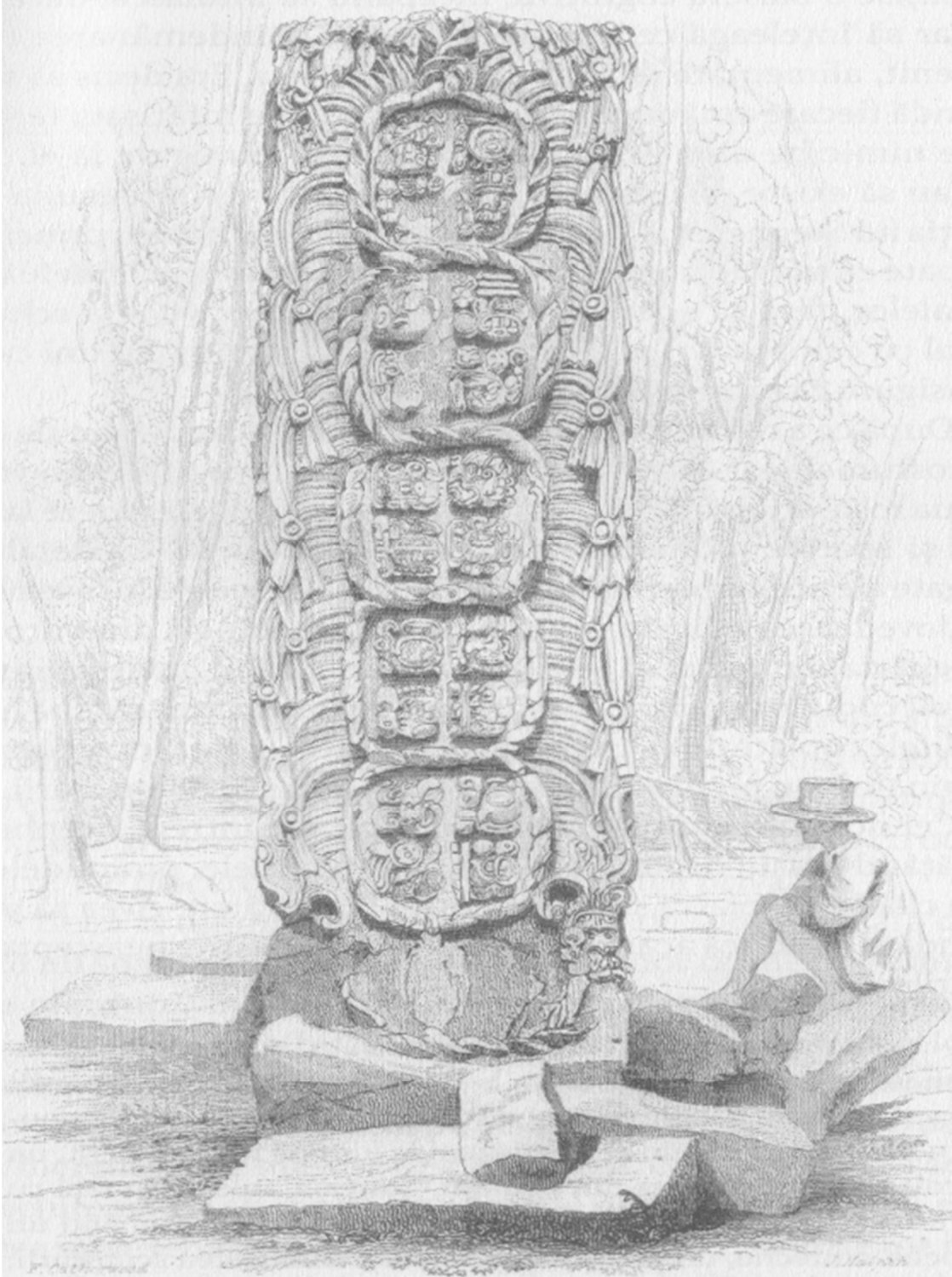
După ce a reprodus siluetele mai mari decât un stat de om în costumele lor absurde, unele păstrând încă urme din vopseaua roșie originală, Catherwood s-a apucat să deseneze laturile și spatele monumentelor, umplând hârtia cu detaliile bogate ale acelor hieroglife misterioase. Desenele lui aveau să se dovedească atât de precise, încât arheologii din viitorul îndepărtat au reușit să le citească atunci când au descifrat în sfârșit codul mayașilor; aceștia erau recunoscători să aibă hieroglifele copiate de el, în condițiile în care unele dintre piesele originale s-au pierdut din cauza eroziunii și a deteriorării.

Cei doi au continuat să muncească zile întregi, Stephens curățând orașul de junglă, măsurând

templele, piramidele și alte clădiri de piatră și luând notițe la nesfârșit. Avea să surprindă și să aducă acasă contextul, descoperirile neașteptate, trăirile:

„Nu puteam vedea la nici zece metri înaintea noastră și nu știam peste ce urma să dăm. La un moment dat ne-am oprit ca să retezăm lianele și crengile ce ascundeau fața unui monument, apoi să săpăm și să scoatem la lumină un fragment, un colț sculptat ce ieșea din pământ. Stăteam aplecat în față cu răsuflarea tăiată, în timp ce oamenii lucrau, dezgropând un ochi, o ureche, un picior sau o mână. Frumusețea sculpturii, liniștea solemnă a pădurii, tulburată numai de forfota maimuțelor și de cârâitul papagalilor, aerul dezolant al orașului și misterul ce-l învăluia, totul îmi stârnea, dacă era cu putință, un interes mai mare decât simțisem printre ruinele Lumii Vechi.”

Catherwood, un ins laconic din fire, urma să înfățișeze lumii întregi cele dintâi imagini ale acestei civilizații pierdute, iar munca lui avea să-i aducă celebritatea și un loc permanent în analele arheologiei. Muncea cu stoicism zi după zi, ignorând țânțarii, căpușele, ploaia, căldura și noroiul. Era unul dintre

Vedere din spate a unei stele din Copán (Catherwood)

cele mai prolifiche momente din cariera lui artistică, ca o reflecție a junglei fertile din jur, și avea de gând să profite de el la maximum.

În ceea ce-l privea, Stephens a fost silit să-și facă treburile aproape fără instrumente, numai cu o busolă precisă, cu panglica folosită de Catherwood ca să măsoare templele din Ierusalim și Teba și un orizont artificial care să determine longitudinea. Dar când Catherwood a încercat să folosească dispozitivul împreună cu sextantul, a descoperit că și acesta era strâmb și inutil, la fel ca barometrul lor stricat.

Se fereau de șerpi și de scorpioni, își legau strâns pantalonii în jurul bocancilor, își încheiau nasturii până la bărbie ca să țină țânțarii departe și își cususeră cearșafurile, transformându-le în saci de dormit, pentru a se apăra noaptea de puricii care colcăiau în locuința lui Don Miguel. Într-o zi au făcut o pauză de la muncă și au străbătut trei kilometri de teren accidentat și junglă până pe coama muntelui ce se întindea paralel cu râul. Aici li s-au dezvăluit carierele de unde provenea piatra folosită pentru idolii uriași și celelalte construcții din oraș. Blocuri mari de piatră încă mai zăceau acoperite de tufișuri și liane; fuseseră refuzate, se pare, cu câteva secole mai devreme din pricina diverselor defecte. Ceva mai departe, un bloc imens era trântit de-a curmezișul unei ravene, ca și cum

transportul său către oraș ar fi fost întrerupt pe moment pentru a fi reluat mai târziu. Cei doi n-au rezistat tentației și și-au scrijelit numele în piatră pe unul dintre blocurile nefasonate.

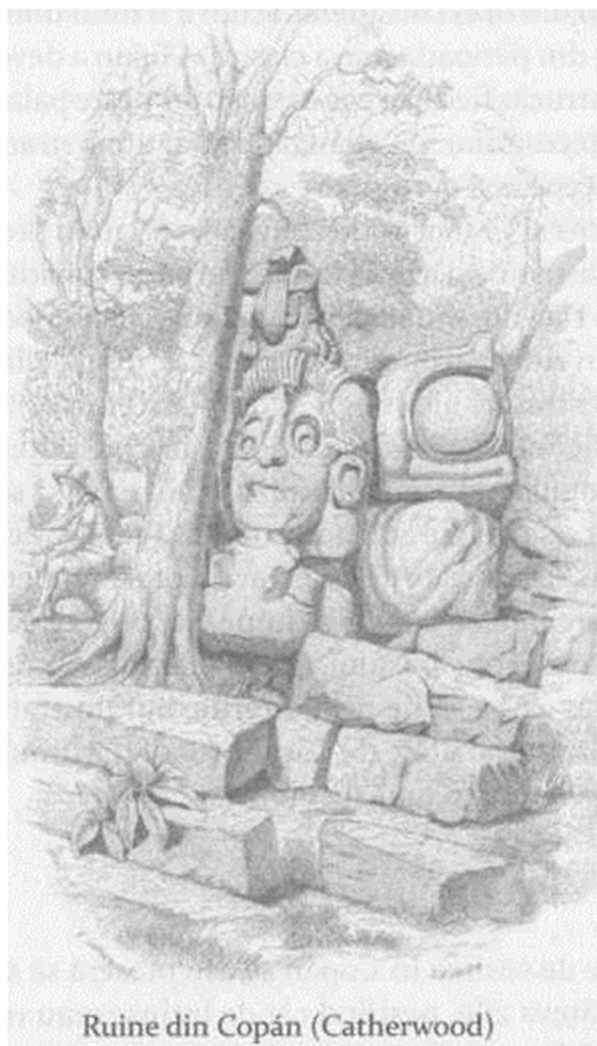
Când au revenit la ruine și au curățat în sfârșit suficient din junglă cât să-și finalizeze observațiile, au ajuns la concluzia că se aflau în mijlocul a ceea ce trebuie să fi fost cândva un oraș mult mai mare și că stăteau în centrul lui de ceremonii, cu temple ca niște piramide, piațete împodobite cu monoliți și altare și cu terenuri înconjurate de trepte, ca niște amfiteatre. Ceva mai departe stăteau multe movile mari, acoperite de pământ și copaci care se răspândeau în toate direcțiile pornind de la ruinele dezgolite. Cei doi bărbați nu puteau decât să ghicească ce alte comori se ascundeau dedesubt și ce puteau descoperi generațiile viitoare.

De fapt, Stephens și Catherwood dăduseră peste un oraș care cu 1200 de ani în urmă se întinsese în susul și-n josul văii și se extinsese pe ambele maluri ale râului. Circa 9000 de locuitori trăiseră în centrul orașului, pe o suprafață de 600 de metri pătrați, alți 10.000 în districtele exterioare, iar încă vreo câteva mii populau ținutul înconjurător.

Arheologii din viitor aveau să descopere obiecte ceramice care dovedeau că primele așezări au apărut în vale în jurul anului 1100 î.e.n. Cercetările ulterioare vor

arăta că monumentele hieroglifice începuseră să apară din secolul al V-lea e.n. Pe ele stăteau sculptate poveștile unei linii dinastice de regi care a condus Copán în următorii 400 de ani. Această istorie a fost scoasă la suprafață în ultima jumătate a secolului XX, când oamenii de știință au început să descifreze treptat înțelesul hieroglifelor din Copán. Una dintre chei a fost un bloc sculptat de piatră, de 1, 80 metri pe 1, 20 metri, descoperit de Stephens și Catherwood, pe care acesta din urmă l-a redat în cele mai precise amănunte. Partea de sus a blocului era acoperită de hieroglife, iar pe fiecare latură erau sculptate câte patru siluete șezând. Când literele au fost într-un final descifrate, s-a dovedit că siluetele reprezentau șaisprezece dintre cei șaptesprezece regi din Copán, începând cu fondatorul dinastiei, din anul 426 e.n., și terminând cu moartea penultimului dintre ei în 822 e.n.; despre acest moment se crede în prezent că a coincis cu începutul declinului și, în cele din urmă, cu abandonarea orașului.

Regii își spuneau poveștile prin statui imense, sau stele, instalate în piețe, pe fațadele palatelor lor, în altare și temple, pe terenurile de joc și pe o imensă scară cu hieroglife care arborează cel mai lung text mayaș existent. Fiecare conducător s-a folosit de o serie de arhitecți și sculptori care au transformat Copán într-un oraș considerat acum a fi unul dintre cele mai

Ruine din Copán (Catherwood)

frumoase din perioada maya clasică. Copán a devenit un mic munte, întrucât fiecare rege a construit peste palatele și templele predecesorilor săi, adăugând strat după strat, cu tot mai multă pricepere și desăvârșire artistică.

Stephens și Catherwood știau că se aflau în prezența unei măiestrii artistice și a unei arhitecturi de o

sofisticare nemaîntâlnită. Dar nu-și dădeau seama că vedeau doar o parte a orașului în ruine, acoperit nu numai de junglă, dar și de cele din urmă straturi ale lungii și dramaticei istorii a orașului Copán. Nici nu înțelegeau cu adevărat cine putea să fi construit și populat un asemenea oraș, cum putea să se fi ivit și să fi dispărut o societate atât de avansată și cât de veche putea fi. Intuiau însă că, oricâte descrieri ar fi notat Stephens, singurul mod în care puteau convinge lumea de ceea ce găsiseră – nu numai de existența orașului, ci și de eleganța sa nemaipomenită, unică – avea să fie prin intermediul ilustrațiilor făcute cu grijă și minuțiozitate de Catherwood. În ritmul lui actual, mai avea cel puțin o lună de muncă.

*

Înainte de sosirea în Copán se așteptaseră să stea nu mai mult de câteva zile, neștiind cât de întinse erau ruinele și cu ce dificultăți aveau să se confrunte. Acum petrecuseră aproape două săptămâni la fața locului, iar Stephens era îngrijorat că nu-și respectă îndatoririle diplomatice. „Nu consideram că am libertatea de a mai rămâne”, scrie el. „Întrevedeam o goană disperată pe urmele guvernului și, de teamă că stăruind printre aceste ruine riscam să-mi distrug cariera politică și să atrag reproșuri asupra prietenilor mei politici, am crezut că-i mai sigur să-mi continui drumul.” Au stat

de câteva ori la sfat și, deși nu voiau să se despartă, au decis în cele din urmă ca Stephens și Augustin să meargă către Ciudad de Guatemala, în timp ce Catherwood avea să rămână în Copán să-și termine desenele.

Odată ce a fost luată decizia, Stephens nu a mai pierdut timpul și și-a pregătit catârrii și proviziile. Catherwood l-a însoțit o parte din drum, până la Don Gregorio. Stephens a fost tentat să-și exprime nemulțumirea față de nepolitețea acestuia, dar fiind conștient că, rămânând în urmă, Catherwood avea să fie în continuare la mâna lui, a obținut satisfacție cerându-i nota de plată pentru laptele, carnea și ouăle pe care le consumaseră, achitând apoi întreaga sumă, care se ridica la doi dolari. A scris: „Am aflat ulterior că, mulțumită comportamentului meu elegant, adică a faptului că nu am șters-o fără să plătesc, crescusem foarte mult în ochii lui și ai întregului sat.”

7

Carrera

Pe parcursul traversării munților a plouat aproape încontinuu. De câteva ori Stephens și Augustin au descoperit că drumul din fața lor era blocat de trupe de insurgenți, cunoscuți pentru atrocitățile comise, mai

ales împotriva străinilor. Cei doi au decis să ocolească. Câteva săptămâni mai târziu, parcurgând același drum pe urmele lui Stephens, Catherwood a aflat de la preotul așezării că existase un plan ca Stephens să fie ucis și jefuit. Scăpase numai pentru că părăsise localitatea mai devreme decât se așteptaseră complotiștii.

Într-un alt oraș, Guastatoya, un al doilea pretins jaf a fost dejucat de alcalde și de un grup de localnici care l-au trezit în toiul nopții pe Stephens – posesorul unor mult prețuite arme de foc – ca să-i ajute să-i urmărească pe hoți prin ținut. S-au tras câteva focuri în beznă. N-a fost prins niciun tâlhar.

Era destul de grav că țara era colindată de rebeli scăpați de sub control, care-i urau pe străini. Dar, după cum avea să afle fără întârziere Catherwood, mai era bântuită și de tâlhari de toate soiurile. Și după cum o demonstrase experiența lor din Camotán, până și contactul cu niște localnici de rând se putea solda cu violențe.

Devenise tot mai limpede pentru cei doi bărbați că aveau să-i aștepte greutăți mai mari decât căldura, jungla, munții și țăntarii. Explorarea în care se încumetaseră în frământata arenă a Americii Centrale nu avea să fie o simplă aventură om versus natură, cum erau expedițiile polare de la începutului secolului

următor sau luarea cu asalt a Muntelui Everest, peste câteva decenii. Stephens și Catherwood se avântaseră în mijlocul unei furtuni amenințătoare, provocată de om. Obstacolele fizice erau oricum intimidante chiar dacă s-ar fi rezumat la căutarea ruinelor, dar Stephens era silit acum să se arunce în mijlocul vâltorii politice pentru a se achita de obligațiile sale diplomatice.

*

La zece zile de când părăsiseră Copán, Stephens și Augustin au pătruns în Ciudad de Guatemala. Trecuseră fix două luni de la plecarea lui Stephens din New York, deși, scria el, îi păruse a fi trecut un an. Era o noapte întunecată și fără lună când au ajuns la periferia capitalei, unde au găsit grupuri de soldați beți stând în jurul focurilor și descărcându-și din când în când muschetele în aer. Între zidurile orașului, pe străzile neluminate, abia dacă era vreun suflet care să-i întâmpine pe călătorii noștri epuizați, iar așezarea nu avea hoteluri.

În cele din urmă, după ce bâjbâise zadarnic prin beznă căutând cazare, Stephens a hotărât să apeleze la viceconsulul britanic, William Hall, pentru care avea câteva scrisori de recomandare. Salutându-l și închizând grăbit ușa, Hall și-a exprimat uluirea asupra faptului că Stephens reușise să străbată orașul fără să fie atacat. Soldații, furioși că nu-și luaseră leafa în acea

zi, amenințaseră că vor jefui orașul, iar cetățenii trăiau în teroare, i-a povestit viceconsulul. Stephens și Augustin erau bine-veniți să-și petreacă noaptea acolo.

„Pentru prima oară de când pătrunsesem în această țară, am avut parte de un pat bun și de așternuturi curate”, scrie Stephens.

A doua zi dimineată a pornit să exploreze orașul, fiind impresionat de vastitatea și grandoarea sa și comparându-l în semn de laudă cu „cele mai frumoase orașe din Italia”. Capitala era așezată într-o vale, pe un platou larg aflat la 1500 de metri deasupra nivelului mării și înconjurat de *barrancas*, adică de ravene adânci. Deși un oraș cu vechime, era considerat relativ nou după standardele coloniilor spaniole. Cu 66 de ani în urmă nu fusese decât un sat de fermieri, cea mai impresionantă clădire a sa fiind o mănăstire numită El Carmen. Totul se schimbase în 1773, când un val de cutremure devastatoare distruseseră fosta capitală a Americii Centrale, Santiago de los Caballeros, aflată cu doar 39 de kilometri mai la vest. Santiago, cunoscut astăzi ca La Antigua Guatemala sau „Vechea Guatemala”, fusese înființat de conchistadorii care invadaseră Mexicul în secolul al XVI-lea, conduși de Cortés. Sub stăpânirea spaniolă servise drept capitală a întregii Americi Centrale și a unei părți a Mexicului vreme de mai bine de 200 de ani. De-a lungul întregii

sale istorii fusese zguduit în mod regulat de cutremure, dar cel din iulie 1773 și replicile sale fuseseră de o asemenea magnitudine, încât autoritățile coloniale spaniole decisese că le fusese de-ajuns. Curtea regală spaniolă a poruncit ca Santiago să fie evacuat, iar supraviețuitorii să fie mutați în cea mai apropiată vale dinspre est.

Nuevo Guatemala de Asunción s-a înălțat pe platoul văii în jurul unei mari piețe, urmând rețeaua de străzi nord-sud, est-vest specifică spaniolilor. Piața noului oraș era mai mare decât cea din Santiago, iar străzile erau mai largi. Mănăstirile de maici și de călugări și bisericile au fost strămutate din Santiago în noua capitală, păstrându-și numele. Locuitorilor li s-au dat parcele de teren identice cu cele deținute în vechiul oraș, familiile cu vechime și cele mai înstărite aflându-se cel mai aproape de piața centrală. Tot ce era de valoare – obiecte de artă, sculpturi religioase, aur, argint, chiar și grinzile și coloanele de lemn – a fost desprins din clădirile din Santiago și transportat în noua capitală. Nuevo Guatemala a fost construită în stilul spaniol specific coloniilor: pereții de stuc alb ai clădirilor formau un zid compact de-a lungul străzilor, întrerupt doar de gratiile de fier ale ferestrelor și de

portaluri uriașe, unele împodobite în stilul mudéjar¹¹⁴, cu uși duble de lemn masiv, suficient de înalte pentru ca un călăreț să poată pătrunde înăuntru fără să descalece. Clădirile aveau doar un etaj și ziduri destul de groase încât să reziste aproape oricărui cutremur. La sosirea lui Stephens, noua capitală, numită Ciudad de Guatemala sau, mai simplu, Guatemala, era un centru prosper, cu o catedrală impunătoare de o parte a marii piețe, sediul guvernului (Palacio Real) de cealaltă și clădirea primăriei pe latura de nord.

„Arareori un oraș mi-a mai făcut o impresie atât de favorabilă la prima vedere și singurul lucru care mi-a dispăcut în timpul plimbării mele de două ore pe străzile lui a fost vederea soldaților zdrențăroși și insolenți ai lui Carrera”, scrie Stephens.

*

În cele din urmă, Stephens a găsit reședința lui Charles De Witt, însărcinatul cu afaceri al Statelor Unite, care decedase recent. Casa era închisă, dar continua să fie reședința misiunii diplomatice nord-americane și conținea arhivele legației. Stephens s-a instalat comod, încântat de mărimea locuinței și de specificul ei spaniol, care îi surprinde adesea pe vizitatorii induși în eroare de modestia zidurilor

¹¹⁴ Stil arhitectural iberic, puternic influențat de stilul maur.

dinspre stradă. Casa era clădită în jurul unei curți interioare pavate cu lespezi de piatră, mărginite de flori. Acest spațiu era înconjurat de un portic cu uși către camere, incluzând dormitoare, bucătăria și încăperea principală a casei sau sala de primire, ale cărei ferestre cu gratii dădeau în stradă. Aici, două corpuri impunătoare de bibliotecă pline cu documente diplomatice legate în piele încadrau biroul lui De Witt, deasupra căruia era atârnată o copie a Declarației de Independență a Statelor Unite. Pe moment, Stephens s-a simțit de parcă s-ar fi întors acasă, în bibliotecile din facultate și din timpul studiilor de Drept; apoi, pe măsură ce a început să remarce micile detalii ale încăperii, gândul la sfârșitul tragic al lui De Witt l-a făcut să se înfioare.

*

Protocolul diplomatic cerea ca Stephens să-și prezinte acreditarea în fața autorităților cât mai repede cu putință. În mod normal ar fi fost o chestiune de rutină, dar în America Centrală nimic nu era stabil în acel moment. Ca trimis special al președintelui Statelor Unite, i se dăduseră ordine clare și o listă de instrucțiuni care erau totodată optimiste și realiste, dar contradictorii. Principala lui sarcină era să aranjeze o nouă ratificare a tratatului de „comerț, navigație și prietenie” dintre Statele Unite și Provinciile Unite ale

Americii Centrale, care tocmai expirase. Dar din cauza haosului ce domnea pe teritoriul republicii, i se ordonase, de asemenea, să închidă misiunea imediat după semnarea tratatului, să pună în siguranță arhivele legației, să trimită documentele înapoi în SUA și să îi ceară guvernului central-american permisiunea de a pleca.

Era o misiune cel puțin delicată. În mijlocul haosului politic și militar, Stephens era silit să înainteze cu scopul de a se retrage. Pe lângă tratatul comercial, fusese însărcinat de secretarul de stat Forsyth să îi înmâneze ministrului de externe al republicii o scrisoare care explica motivul pentru care SUA își retrăgea misiunea diplomatică, exprimând totodată sprijinul deplin al Statelor Unite pentru fragila federație. „În discuția cu ministrul”, spuneau instrucțiunile lui Stephens, „îți sunt îngăduite explicații suplimentare pentru a îndepărta orice impresie defavorabilă și pentru a-l convinge că, făcând acest pas, președintele a fost mânat numai de nevoie, nealterată de vreun sentiment neprietenos la adresa Americii Centrale.”¹¹⁵ Mai trebuia să adauge că, imediat ce dificultățile interne ale republicii aveau să fie rezolvate,

¹¹⁵ W. R. Manning și Departamentul de Stat al SUA, *Diplomatic Correspondence of the United States Concerning the Independence of the Latin-American Nations*, Oxford University Press, New York, 1925, vol. 2, doc. 741, pp. 22–23.

SUA urmau să reia relațiile diplomatice.

La momentul misiunii diplomatice a lui Stephens, Statele Unite nu erau încă un jucător serios pe scena internațională și nici secretarii de stat nu se bucurau de puterea de a influența evenimentele lumii, așa cum o fac astăzi. În 1825, America de Nord fusese cea dintâi țară nelatină care a recunoscut oficial Provinciile Unite ale Americii Centrale. Urmase apoi șirul de tentative tragicomice de a-și stabili o prezență oficială în țară, în timp ce, unul câte unul, diplomații nord-americani nu reușeau nici măcar să ajungă în capitala noii republici, din statul Guatemala. Acum, când cutezătorul John L. Stephens se instala în cele din urmă în fosta reședință a lui De Witt, omologul său britanic, Frederick Chatfield, din serviciul diplomatic al Majestății Sale, gonea călare prin El Salvador, făcând tot ce-i stătea în puteri ca să sfâșie tânăra republică, susținut, firește, de atotputernica Marină Regală Britanică.¹¹⁶

Marea Britanie reprezenta superputerea geopolitică a secolului al XIX-lea. Deși nu o interesa să anexeze întreaga Americă Centrală, impulsurile imperialiste erau greu de stăpânit. Pe lângă resursele naturale, regiunea oferea o piață bună pentru produsele

¹¹⁶ M. Rodriguez, *A Palmerstonian Diplomat in Central America: Frederick Chatfield, Esq.*, University of Arizona Press, Tucson, 1964.

manufacturii britanice. Din avanpostul din Belize, Anglia căuta să-și extindă influența la vest și la sud, în Guatemala, și către est și sud, de-a lungul așa-numitei Coaste Moskito, în Nicaragua și Costa Rica. Iar dacă America Centrală era o afacere mărunță pentru cei responsabili cu afacerile externe și pentru cei de la Oficiul Colonial, nu era deloc la fel pentru cei doi reprezentanți agresivi ai Angliei în regiune, Colonelul MacDonald și Chatfield, care deținea titlul oficial de ministru plenipotențiar pentru America Centrală.

Chatfield fusese trimis în regiune în 1834, după ce servise câțiva ani în misiuni prin Europa. La 33 de ani, era ambițios, agresiv și viclean. Din cauza distanței dintre Londra și America Centrală – corespondența dus-întors dura patru-cinci luni –, Chatfield își lua adesea libertatea de a stabili chiar el care era politica britanică față de noua republică. Însărcinarea lui de bază fusese aceea de a încheia un tratat comercial, la fel ca Stephens, dar nu rezistase ispitei de a se amesteca în afacerile interne ale noii republici.¹¹⁷

Colonelul Juan Galindo se dovedise un ghimpe în coasta sa. Chatfield îl considera în continuare un supus britanic, așa că zelul lui Galindo în favoarea noii federații îl supăra, mai ales când acesta organizase o

¹¹⁷ Ibid.

misiune diplomatică în SUA și Anglia ca să împingă înapoi granițele republicii Belize. În ce-l privea pe Galindo, date fiind rădăcinile lui irlandeze, acesta nutrea prea puțină dragoste față de Anglia și detesta faptul că reprezentantul ei se amesteca în treburile țării lui adoptive.¹¹⁸ Animositatea dintre cei doi se manifestase în sfârșit în 1838, când un servitor englez în vârstă de 14 ani din serviciul lui Galindo ceruse protecția consulatului britanic din San Salvador pretinzând că fusese bătut cu cruzime de acesta. Chatfield îl primise pe adolescent, stârnind mânia lui Galindo. În ziua următoare, acesta îl provocase pe Chatfield la duel, provocare pe care consulul o ignorase, dar despre care aflaseră ziarele. În cele din urmă, guvernul central fusese silit să intervină ca să rezolve conflictul.¹¹⁹

Inițial, Chatfield susținuse republica, crezând că e mai ușor să ai de-a face cu o singură federație decât cu cinci provincii învrăjbite. Apoi, disputele teritoriale pentru Belize și Coasta Moskito – la un moment dat, colonelul MacDonald condusesese personal un atac asupra insulelor din largul coastei Hondurasului, după ce acestea fuseseră ocupate de republică – îl întorseseră

¹¹⁸ Graham, „Juan Galindo, Enthusiast”.

¹¹⁹ Rodriguez, *A Palmerstonian Diplomat in Central America*.

pe Chatfield împotriva guvernului central. Când generalul Francisco Morazán, președintele republicii, le impusese împrumuturi forțate afaceriștilor străini, inclusiv celor britanici, ca să-și finanțeze armata, Chatfield își informase superiorii de la Londra că venise momentul să susțină opoziția. Iar în vreme ce Stephens făcea pe arheologul în Copán, Chatfield gonea prin America Centrală ca să încheie o înțelegere cu facțiunile separatiste, promițându-le sprijinul marinei britanice, deși secretarul britanic de stat, lordul Palmerston, îi respinsese propunerile anterioare privind o intervenție armată.

Când Chatfield a pătruns în Ciudad de Guatemala pe la jumătatea lui decembrie, Stephens se întâlnise deja cu membri ai facțiunii conservatoare ce controla în prezent statul Guatemala, sub autoritatea absolută a generalului rebel, metisul Rafael Carrera. Nu găsisese în tot orașul picior de liberal-republican sau vreun guvern federal. Luase act în mod special de cuvântul greu pe care îl aveau preoții în noul guvern al Guatemalei. Vizitând adunarea statală, a observat că jumătate dintre cei 30 de deputați adunați în sala rece și slab luminată a Congresului erau preoți cu sutane și tichii negre. Această imagine i-a reamintit de o „reuniune a inchizitorilor”, după cum avea să spună. Deputații erau preocupați să restaureze privilegiile bisericii, care

fuseseră atât de nepoliticos desființate de liberali cu ceva timp înainte.

Stephens a fost sfătuit de apropiații guvernului să-i prezinte acreditarea sa șefului statului Guatemala, Mariano Rivera Paz, recent instalat în funcție de Carrera, apoi pe rând șefilor celorlalte provincii central-americeane, asta pentru a-l împiedica să o mai prezinte oficial guvernului federal, stabilit acum în El Salvador. El respinsese însă propunerea ca fiind „ridicolă”, pentru că misiunea lui era să stabilească contacte numai cu guvernul central. Și-a dat seama însă că această sugestie însemna că trebuia să acționeze cu multă grijă în Guatemala. Viitorul republicii încă atârna de un fir de păr, așa că trebuia să pară cel puțin neutru, deși vederile lui politice, la fel ca cele ale guvernului SUA, îi favorizau în mod evident pe liberali în locul conservatorilor.

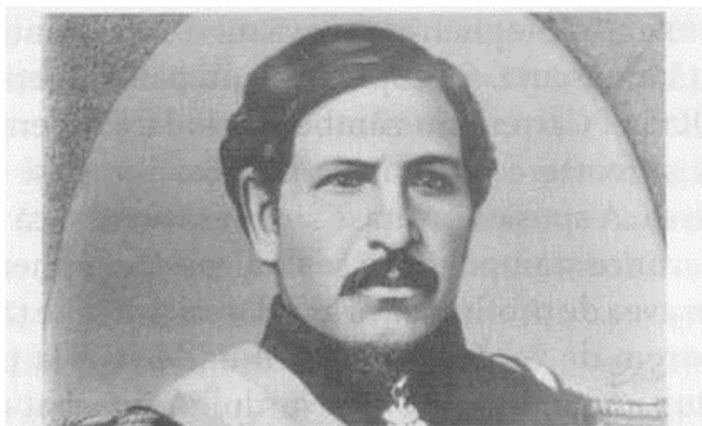
După ce l-a plătit pe Augustin și l-a trimis acasă, Stephens a aranjat ca o escortă să-l aducă pe Catherwood din Copán. Carrera lipsea din oraș, dar soldații lui erau pretutindeni. Stephens avusese o întâlnire tensionată cu unii dintre ei într-o noapte, după ce luase cina acasă la femeia care le închiriasse clădirea legației. La plecare, în timp ce dădea să traverseze pe întuneric către locuința sa, una dintre santinelele de la capătul străzii îi ceruse parola, pe care Stephens nu o

aflase încă. Tonul santinelei fusese atât de agresiv, încât „a trecut prin mine ca un glonț de muschetă și probabil glonțul adevărat nu s-ar fi lăsat nici el așteptat; dar din casa pe care o părăsisem a ieșit în grabă o doamnă în vârstă ducând un felinar și a strigat «Patria Libre»”. Stephens s-a grăbit să ajungă în siguranța locuinței lui. Mai târziu avea să afle că, nu cu mult timp în urmă, o santinelă trăsese și nimerise o femeie care nu spusese parola suficient de repede.

Carrera a revenit în oraș, iar în ziua următoare Stephens s-a dus să i se prezinte, fascinat de ideea de a cunoaște un fost porcar care acum era stăpânul Guatemalei. Fusese sfătuit să poarte costumul diplomatic, căci Carrera era sedus de asemenea manifestări exterioare, chiar dacă șeful gherilelor trăia modest într-o casuță de pe o uliță oarecare. Sosit acolo, Stephens a găsit dinaintea ușii garda lui Carrera, compusă din opt sau zece soldați. Spre deosebire de restul armatei zdrențăroase, aceștia erau îmbrăcați cu jachete roșii și șepci în carouri. Stephens a fost condus pe un coridor, de-a lungul unui șir de muschete bine întreținute, apoi a fost invitat într-o cămăruță de lângă cabinet, unde l-a găsit pe Carrera așezat la masă, numărând bani.

„S-a ridicat imediat cum am intrat, a împins banii deoparte și, probabil din respect pentru haina mea, m-a

întâmpinat cu curtoazie și mi-a oferit un scaun lângă el”, notează Stephens. Carrera purta o jachetă scurtă și neagră din postav subțire și pantaloni strâmți. Nu era mai înalt de 1,67 metri și avea un ten de amerindian ceva mai deschis la culoare și nici urmă de barbă. Stephens a fost șocat să vadă cât de tânăr părea, apreciind că nu putea avea mai mult de 21 de ani. A făcut o remarcă despre tinerețea lui, iar Carrera i-a răspuns că avea 23 de ani (având de fapt 25) și, știind cât de extraordinar putea părea totul, a continuat să-i explice că pornise cu numai treisprezece oameni care își aprindeau praful de pușcă din muschetele vechi cu trabucurile lor. I-a arătat cele opt răni ale sale, menționând că trei gloanțe de muschetă încă îi rămăseseră în trup.

Portret al lui Rafael Carrera realizat la câțiva ani după întâlnirea cu Stephens

A spus că voia să dezmință lucrurile care se spuneau despre el. Nu era nici hoț, nici ucigaș, iar în ultimii doi ani își schimbase părerea despre străini. Ajunsese să cunoască câțiva, iar unul dintre ei, un medic englez, îi scosese un glonț de muschetă din coaste. Erau singurii care nu-l înșelaseră vreodată, a explicat el.

Stephens i-a zis că citise în ziare relatări ale recentei lui intrări în Ciudad de Guatemala, inclusiv un articol din presa americană care îi lăuda moderația și eforturile de a-și împiedica trupele să jefuiască și să massacre. Dată fiind vârsta lui fragedă, Carrera părea să aibă o carieră îndelungată în față și putea face mult bine țării sale, a adăugat Stephens. Auzind toate acestea, Carrera și-a pus mâna pe inimă și, într-o izbucnire pasională care l-a surprins pe Stephens, a spus că și-ar fi dat viața pentru patria sa.

Stephens a fost impresionat. „Cu toate greșelile și crimele lui, nimeni nu l-a acuzat că ar fi duplicitar sau că nu ar spune ce gândește. Discuția mea cu el a fost mult mai interesantă decât mă așteptasem: atât de tânăr, cu origini atât de umile, atât de lipsit de orice avantaje în copilărie, cu porniri oneste poate, dar ignorant, fanatic, însetat de sânge și predispus la pasiuni violente.” Stephens a mai văzut ceva: o minte ageră, o inteligență înnăscută. Și, copilăros cum părea, Stephens notează că Rafael Carrera nu zâmbea

niciodată, că era cumplit de serios și foarte conștient de puterea lui, deși nu făcea paradă de ea. A spus că învățase singur să scrie și că de-acum putea să arunce ștampila și să se iscălească. Stephens i-a sugerat că ar avea de profitat dacă ar călători prin alte țări. „Avea o idee extrem de vagă despre locul unde se afla țara mea. O cunoștea numai ca *El Norte*, Nordul. A întrebat care erau distanța și condițiile de deplasare până acolo și a spus că după ce războiul se va fi terminat va face o vizită în *El Norte*.”

Stephens a plecat presimțind potențialul lui Carrera. „Mi-am spus că era destinat să aibă o mare influență, poate chiar una decisivă asupra treburilor Americii Centrale”, scrie el.¹²⁰ Carrera era însă un om greu de citit. Nu-i păsa de avere. Nu primea salariu, cerând bani pentru el și trupele sale numai când avea nevoie de ei – ceea ce reprezenta o parte infimă din cât i-ar fi costat pe nobilii și negustorii guatemalezi ca să întrețină armata federală. Carrera era flatat de titlul de general de brigadă primit de la guvernul guatemalez (dar în același timp îl socotea justificat) și se considera a fi la ordinele statului. Dar era de fapt capricios și nu se supunea constrângerilor legii, a remarcat Stephens.

¹²⁰ José Rafael Carrera y Turcios a continuat să conducă Guatemala în calitate de comandant militar și dictator vreme de 22 din următorii 25 de ani. A fost declarat „președinte pe viață” al Guatemalei în 1854 și a murit în 1865, la 51 de ani.

Revenind acasă în acea dimineață, a văzut un detașament de soldați adunați dinaintea locuinței unui membru al Adunării Constituante care făcuse greșeala de a-l supăra pe Carrera. Soldații răscoleau casa în căutarea lui. „Asta se făcea la ordinul lui Carrera, fără ca guvernul să aibă știință”, adaugă Stephens.

*

În ciuda succesului întâlnirii sale cu Carrera, viața cotidiană a lui Stephens nu s-a schimbat cu nimic în timp ce acesta aștepta tot mai îngrijorat sosirea lui Catherwood. Fiind o fire care înflorea în compania altora și grație interacțiunilor sociale, găsea insuportabil să stea încuiat în reședința sa în fiecare noapte, atât timp cât orașul rămânea în stare de asediu. Zăcea întins în pat ascultând pocnetele muschetelor, rafalele focurilor de armă răsunând pe străzile dinspre piață.

Când nu a mai putut îndura, a pornit într-un tur rapid al regiunilor învecinate, unde pe moment părea că s-a restabilit pacea sub controlul lui Carrera. Prima lui oprire a fost la o hacienda din apropiere, unde a văzut cum sunt adunate și însemnate vitele, o priveliște uimitoare pentru un fiu de negustor newyorkez, născut pe Coasta de Est. A urmat o procesiune religioasă prin oraș împreună cu câteva tinere aristocrate și a călătorit spre nord, către o așezare amerindiană unde se

desfășura un festival anual.

Când mai avea o săptămână până la Crăciun și nu primise nicio veste de la Catherwood, a decis să facă o ultimă călătorie. În toate drumurile lui nu văzuse niciodată Oceanul Pacific, aflat acum la mai puțin de 160 de kilometri spre sud. Trecând prin orașul istoric La Antigua a fost impresionat de numărul mare de biserici și clădiri aflate încă în ruină după cutremurul din 1773, multe dintre ele zăcând neatinse acolo unde se prăbușiseră.

Imediat la sud de Antigua se ridica un con masiv ce se termina cu un crater zimțat, numit Volcan de Agua, cu pantele acoperite de lanuri de porumb și păduri verde-închis. Vârful îi era înconjurat de nori. Pentru Stephens, reprezenta o tentație prea mare. După o noapte de somn odihnitor, a început urcușul abrupt și anevoios. Ajungând în vârf, se afla la 3750 de metri deasupra nivelului mării. În frigul cumplit, nori și vapori se învolburau în craterul adormit. Pe fundul lui a găsit câteva inscripții pe stânci. Suflându-și în pumni ca să-și încălzească mâinile, a copiat un mesaj lăsat de trei călători din Rusia, Anglia și Philadelphia. Spuneau că beau șampanie împreună, fără îndoială pentru a sărbători faptul că ajunseseră în vârf.

Peste câteva zile a ajuns la Oceanul Pacific. „Traversasem continentul America”, povestește el.

Acoperit de țânțari și muște, și-a lăsat catârul la marginea junglei și a traversat cu canoea un râu până pe plaja de nisip vulcanic negru aflată de cealaltă parte. Portul era o radă deschisă. La un kilometru în larg, o corabie din Bordeaux se legăna la ancoră.

Stephens și-a notat meticulos micile expediții în jurnalul său. Dădea dovadă de o curiozitate compulsivă; era un jurnalist determinat să picteze în cuvinte o imagine cât mai detaliată a vieții în America Centrală, în folosul compatrioților săi din nord. De-a lungul drumului a vizitat plantații de cârmâz, preoți în bisericile lor, fabrici de zahăr și a cunoscut un newyorkez care trăia la o fermă. Avea să descrie totul în cărțile sale, împletind călătoria de opt zile cu istoria orașului La Antigua și cu note despre conchistadori, care în lăcomia lor neostoită după aur își pregătiseră flota ca să plece către Peru chiar de pe țărmul pe care se afla el.

Revenind în capitală, Stephens a primit o scrisoare tulburătoare de la Catherwood. Acesta spunea că fusese jefuit, se îmbolnăvisese și fusese silit să părăsească ruinele, adăpostindu-se la antipaticul Don Gregorio. În ciuda chinurilor îndurate, se afla acum în drum spre capitală. Era Ajunul Crăciunului. „Eram foarte tulburat și am decis ca după o zi de odihnă să plec în căutarea lui”, notează Stephens.

În acea seară a participat la petrecerea de Crăciun din casa fostului reprezentant diplomatic al Americii Centrale în Anglia și acolo l-a cunoscut pe Frederick Chatfield. Sosise în Guatemala în timpul absenței lui Stephens. Încă de la sosirea sa, Chatfield complota pentru prăbușirea republicii, fără știrea lui Stephens. Aflând că acesta venise să se întâlnească cu cei din guvernul central, Chatfield i-a explicat că misiunea lui era inutilă, întrucât republica încetase deja să mai existe.

Stephens nu a ajuns acasă decât pe la trei dimineața și, trezindu-se târziu, a auzit un ciocănit la ușă. Catherwood a pătruns în curte „înarmat până în dinți, palid, slab și fericit să ajungă în Guatemala, dar nici pe jumătate atât de fericit pe cât am fost eu văzându-l”.

*

Cu soarele incandescent lovindu-i necruțător pălăria Panama cu boruri largi, locotenentul John Caddy din Artileria Regală își ținea pușca pregătită. De când părăsise râul Belize la Duck Run, devenise vânătorul-șef al expediției, gata să doboare orice se dovedea cât de cât comestibil. Călare pe calul său bătrân și cenușiu, cu o jachetă verde de vânătoare și pantaloni de serj albastru, conducea o coloană de cai, catări și călăreți ce părăsea satul Santa Ana pentru ultima etapă a călătoriei către Lacul Petén Itzá, aflat în

mijlocul Peténului. Caddy și trupa sa erau acum aproape la jumătatea drumului anevoios de-a latul Peninsulei Yucatán.

Cu câteva săptămâni mai înainte, Caddy trimisese *pitpan*-urile înapoi în orașul Belize, împreună cu echipajele lor și cu cea mai mare parte a soldaților din Regimentul al Doilea al Indiilor de Vest, care îl însoțiseră în călătoria lor de șapte zile în susul râului. Acum, grupul rămas ce traversa uscatul era format din Caddy, celălalt lider al expediției, Patrick Walker, interpretul lor, dl Nod, și cinci soldați. La plecarea din Duck Run angajaseră și un ghid, câțiva catârgii și cărauși amerindieni care să le ducă bagajele. Următoarele două săptămâni de drum, mergând spre vest către inima Peténului, s-au dovedit mai chinuitoare decât orice experimentaseră anterior Caddy și Walker. Cărarea îi purta printr-o junglă atât de deasă, încât bloca lumina soarelui și se chinuiau să traverseze pâraie umflate, mlaștini și smâncuri aproape de netrecut. Uneori au fost forțați să își așeze tabăra în mlaștini, afundați în noroi și chinuiți de țânțari sau, mai rău, de căpușe microscopice numite *garrapatas* care le intrau pe sub piele provocând mâncărimi insuportabile.

„Mlaștinile erau atât de inundate”, declară Walker în raportul său oficial către colonelul MacDonald, „încât

vreme de cinci zile la rând abia dacă am făcut un pas fără ca animalele să se afunde până la chingi în apă sau în noroi. În anumite locuri cărarea era complet acoperită, silindu-ne să ne croim drum cu macetele printre tufişuri.”¹²¹ Uneori treceau zile întregi cu mâncare puţină sau fără niciun vânat care să le astâmpere foamea. Caddy a omorât tot ce a găsit: câteva păsări, câte un porc sălbatic, o vulpe mică şi o vacă slăbită, lăsată să moară de foame în drum. La un moment dat notează în jurnalul său că băştinaşii aveau un fel anume de a găti şi afuma vânatul, numit „barbecue”.

La opt zile de la începerea călătoriei, un artilerist identificat drept soldatul I. Carnick, aghiotantul lui Caddy, a făcut febră puternică şi nu a mai putut continua drumul. După o amânare de o zi, timp în care Caddy i-a administrat tot felul de pastile, săruri şi un terci fierbinte menit să-l facă să transpire, Carnick s-a întremat cât să poată călători. Însă peste două zile era atât de slăbit, încât abia se putea ţine în şa. „Am fost nevoit să pun pe cineva să-i conducă animalul de căpăstru şi un alt om să stea lângă el ca să-l împiedice să cadă din şa”, scrie Caddy.

¹²¹ Pendergast, *Palenque*. Cartea reproduce integral raportul oficial al lui Walker şi jurnalul lui Caddy.

Pe 12 decembrie, după două săptămâni chinuitoare, au ieșit din pădure și au pătruns într-o „câmpie magnifică, unduioasă, o pășune neîntreruptă cât vedeai cu ochii, doar ici și colo câte un pâlc de copaci”, notează Caddy. „N-o să uit niciodată bucuria care m-a încercat și care a fost într-adevăr împărtășită de toți.” Au ajuns la o fermă de vite și s-au înstăpânit peste principala clădire a haciendei care, deși părăsită și murdară, li s-a părut luxoasă ca un hotel. Sănătatea tot mai șubredă a lui Carnick le-a mai domolit însă buna dispoziție. Acum, febrei lui i se adăugase și dizenteria, care-l făcea să-i fie sete tot timpul. Caddy a pus boala pe seama apei murdare pe care fuseseră siliți s-o bea pe drum și pe care o compară cu smoala.

A doua zi i-a vizitat un metis pe nume Torribio, care s-a oferit să-l ia pe Carnick la el acasă, unde soția și fiica lui, vorbitoare de limba engleză, aveau să-l îngrijească până se va face bine. Caddy și Walker au acceptat, dându-și seama că soldatul era prea bolnav ca să-și continue drumul. Au trimis înainte o scrisoare, înștiințând autoritățile guatemaleze de la Lacul Petén Itzá că grupul lor se apropia, cu intenția de a călători către Mexic. Șase zile mai târziu, ajungând la lac, Caddy a fost uimit de frumusețea acestuia, descriindu-l ca „o magnifică întindere de apă ce scânteia în lumina soarelui, purtând pe ea orașul insular Flores și alte

insulițe frumoase”. Walker a apreciat că Flores se afla la un kilometru de malul lacului. A notat în jurnalul său ce aflate despre istoria lacului, cea din urmă apărare a amerindienilor mayași împotriva spaniolilor. Abia în 1697, la mai bine de 150 de ani de la cucerirea Guatemalei, amerindienii din Itzá au fost în cele din urmă învinși. Spaniolii făcuseră un drum prin savană și junglă până pe malul lacului, apoi construiseră mici flotile de bărci pe țărm, pentru a lua insula cu asalt. În cele din urmă, superioritatea tehnologică a spaniolilor – tunuri, muschete și praf de pușcă – triumfase. Așa cum obișnuiau, spaniolii se apucaseră să distrugă toate templele, idolii și monumentele peste care dăduseră, ridicând peste ruine o biserică mare.

Când Caddy și Walker au sosit pe insulă, acolo rămăseseră numai 500 de locuitori. Casele și străzile erau dărăpănate, iar acoperișul de șindrilă al bisericii se surpase. O cazarmă șubredă și o mănăstire ruinată se întindeau de o parte a pieței principale.

Restul expediției, alcătuită din șapte oameni, era pe drumuri de mai bine de o lună, parcurgând o distanță de doar 240 de kilometri în linie dreaptă dinspre Belize. Aceștia erau epuizați. Crăciunul se apropia și s-au putut bucura de festivitățile locale. Comandantul districtului a organizat în cinstea lor seri dansante și o paradă a doamnelor locului. Apoi au primit vești care

le-au întunecat bucuria petrecerii: soldatul Carnick murise.

În mod straniu, având în vedere legătura strânsă cu acest om care-i fusese aghiotant, Caddy nu-i pomenește moartea în jurnalul său. Poate era prea dureroasă. Aflăm despre aceasta numai din raportul oficial al lui Walker. „Atât cât l-am cunoscut în această călătorie, părea o persoană cum nu se poate mai respectabilă”, scrie Walker. El i-a trimis unui preot local o scrisoare și niște bani pentru ca acesta să se roage pentru sufletul lui Carnick.

8

Războiul

„În legătură cu misiunea mea oficială, nu aveam nici cea mai vagă idee cum să procedez”, scrie Stephens.

În Ciudad de Guatemala nu găsisese guvernul pe care îl căuta. Discuția era unidirecțională: republica federală nu mai exista. Dar după calculele lui Stephens, republicile erau împărțite în mod egal de o parte și de alta. Trei provincii încă se mai agățau de republică: El Salvador, Honduras (forțat) și noul stat Quetzaltenango (până de curând departamentul vestic al Guatemalei, care se separase și care era acum controlat de liberali). De cealaltă parte erau statele

care-și proclamaseră recent independența, precum Costa Rica, aflată departe în est, Nicaragua și, firește, Guatemala, cel mai populat și mai puternic stat din America Centrală. Stephens era însă convins că balanța puterii se putea schimba rapid. Conducătorul republicii, generalul Francisco Morazán, nu fusese învins niciodată pe câmpul de luptă; până și Carrera fugise dinaintea lui. Acum cei doi își adunau forțele pentru confruntarea finală. Ca doi lei care pășeau încoace și încolo, se priveau unul pe celălalt de o parte și de alta a graniței, așteptând fiecare ocazia cea mai bună. Dar câștigătorul nu putea fi decis numai de talentele militare ale lui Morazán și Carrera, ci de inima încă bătând a Mesoamericiei, țăranii supraviețuitori ai civilizației pierdute pe care Stephens și Catherwood veniseră s-o descopere. Stârniți după secolele de cucerire, abuz și servitute, amerindienii mayași se ridicau să preia controlul asupra propriei istorii.

*

Războiul începuse cu doi ani și jumătate mai devreme, în timpul unei epidemii de holeră ce izbucnise în împrejurimile lui Ciudad de Guatemala. Guvernul statului, pe vremea aceea aflat sub controlul ferm al liberalilor progresiști, decretase carantină în zonele infectate și trimisese medici să-i trateze pe bolnavi. Din păcate, în acea epocă tratamentele erau

greșite și la fel de neînțelese ca misterioasa sursă a holerei. Remediile includeau luarea de sânge și refuzul apei (victimele holerei mor chinuite de o deshidratare extremă), administrarea de coniac și de laudanum (narcotic lichid pe bază de opiu). Ca urmare, multe dintre victimele holerei au continuat să moară, uneori cu o frecvență mult mai mare, în mâinile doctorilor bine intenționați.

În cele din urmă, pe 6 mai 1837, Rafael Carrera a condus o mulțime furioasă de aproape 2000 de oameni, cerându-le socoteală responsabililor cu sănătatea publică din Mataquescuintla, o așezare montană aflată la vreo 60 de kilometri mai la est de capitală. O bună parte dintre aceștia credeau că holera era de fapt otrava pusă în fântâni și pâraie de către clasa conducătoare din Guatemala, pentru a-i extermina pe localnici și a aduce companii străine care să le ia pământurile. Autoritățile medicale, pretindeau ei, fuseseră trimise ca să-i dea gata cu medicamente otrăvitoare. Într-un final, mulțimea a silit unul sau doi doctori – cifrele nu sunt clare – să înghită toate medicamentele pe care le aveau asupra lor. Laudanumul luat în asemenea cantități este fatal, iar moartea medicilor a alungat orice îndoială din mintea oamenilor, convinși de-acum că doctoriile erau de fapt otrăvuri. Au urmat revolte armate care s-au întins în toată regiunea rurală, culminând cu o listă de

plângeri împotriva guvernului.

Incidentul din Mataquescuintla reprezintă prima apariție oficială a lui Carrera pe scena publică. În scurt timp, porcarul care mai înainte servise ca toboșar în armata federală conducea mici trupe de insurgenți din munți, dând lovituri fulgerătoare trupelor guvernamentale, iar reputația sa căpătase proporții mitologice. Deși fusese rănit de gloanțe în mai multe rânduri, amerindienii care îl urmau au început să creadă că nu putea fi ucis și că fusese trimis de o putere divină ca să-i salveze. În februarie 1838 – la numai nouă luni de la începutul răscoalei –, Carrera era în fruntea unei armate de amerindieni și metiși. La vârsta de 23 de ani era pe punctul de a deveni cel mai puternic bărbat din America Centrală.¹²²

Un singur om îi stătea în cale: Francisco Morazán, puternicul conducător al Republicii.

Povestea lui Morazán începuse cu cincisprezece ani în urmă, la puțin timp după ce America Centrală își declarase independența față de Spania, când cinci dintre fostele colonii spaniole se alăturaseră, alcătuind o republică federativă, slăbită în curând de luptele crunte pentru putere. Conflictul era agravat de ruptura

¹²² Woodward, *Rafael Carrera and the Emergence of the Republic of Guatemala, 1821–1871*. Aceasta este o relatare foarte bine documentată a perioadei respective.

dintre vechea gardă conservatoare – puternica Biserică Catolică și familiile bogate de aristocrați – și o clasă în creștere de gânditori liberali, majoritatea creoli ambițioși, educați în domeniul științei și al Iluminismului. Motivați de revoluțiile din SUA și Franța, aceștia din urmă voiau să restrângă puterea bisericii, să formeze o federație și să dezvolte economia regiunii.

Morazán se născuse în 1792; tatăl său fusese un afacerist italian mai puțin important, iar mama lui era de origine spaniolă. Crescut în provincia Honduras, avusese puține șanse la o educație oficială. Dar învăța repede și era suficient de inteligent pentru ca, pe la sfârșitul adolescenței, să studieze legea în biroul unui notar din orașul Tegucigalpa.¹²³ După proclamarea independenței față de Spania, a urcat rapid în noua ierarhie politică, ajungând de la copist la secretar general al statului Honduras, în 1824, iar doi ani mai târziu devenind președintele liberal al legislativului statului. Era îndrăzneț, chipeș și se pricepea la politică. În același an s-a însurat cu Maria Josefa Lastiri, care, din câte se spune, avea o zestre frumoasă.

¹²³ P.F. Wollam, „The Apostle of Central American Liberalism: Francisco Morazán and His Struggle for Union”, teză de masterat, Universitatea din California, Berkeley, 1940; Woodward, *Rafael Carrera and the Emergence of the Republic of Guatemala, 1821–1871*.

Apoi, în 1827, conservatorii din Ciudad de Guatemala au preluat controlul guvernului federal, i-au alungat pe liberalii aflați la conducerea statului Guatemala și au trimis armata federală să mărșăluiască spre El Salvador și Honduras, ambele controlate de partidul liberal. Morazán s-a refugiat în Nicaragua învecinată, unde a adunat o mică oaste de liberali pentru un contraatac. În șirul uimitor de bătălii care au urmat, fostul copist provincial, un comandant neîncercat în luptă și fără pregătire militară, a condus unul după altul asalturile victorioase împotriva armatei federale mai numeroase și mai bine pregătite. Și-a inspirat oamenii prin șarjele îndrăznețe de-a lungul câmpului de luptă. Ca lider militar era cutezător și carismatic și avea un sânge rece extraordinar în fața focului inamic. Și-a folosit talentele organizatorice ca să adune o armată eficientă cu oamenii din Honduras, Salvador și Nicaragua, iar în 1829 a invadat Guatemala, ocupându-i capitala.

A reinstalat guvernul liberal guatemalez. A exilat șaisprezece fruntași conservatori.¹²⁴ Apoi, la ordinul său, arhiepiscopul și sute de călugări franciscani, dominicani și augustinieni au fost transportați până pe

¹²⁴ Woodward, *Rafael Carrera and the Emergence of the Republic of Guatemala, 1821–1871*, pag. 484.

coastă, fiind și ei expulzați din țară. Au fost emise noi legi ce au abolit ordinele călugărești și le-au confiscat proprietățile, unele dintre ele fiind transformate în școli și clădiri administrative.

Prin curajul în luptă și prin forța personalității sale, Morazán ajunsese în doar doi ani de la o relativă obscuritate la poziția de stăpân suprem al Americii Centrale. Ales rapid președinte al Republicii, acesta

Sus: Bătălia de la Trinidad, unde Morazán a obținut prima sa victorie (înfățișată pe o bancnotă din zilele noastre)

Jos: Francisco Morazán, a cărui zi de naștere e sărbătoare națională în Honduras (pe reversul aceleiași bancnote)

împreună cu alți membri ai partidului liberal de

guvernământ au declanșat în următorii zece ani programe care să modernizeze provinciile unite. Dar s-au mișcat prea repede și au mers prea departe, mai ales în Guatemala. „Liberalii guatemalezi cereau practic o revoluție capitalistă într-o țară care se afla în cea mai mare parte a ei încă în epoca feudală”, a explicat istoricul Ralph Lee Woodward într-un studiu strălucit despre perioada respectivă.¹²⁵ Un nou boom economic nu a ajuns însă să fie resimțit de populație. Albii din clasa conducătoare – fie ei liberali sau conservatori – reprezentau numai o fracțiune din populația Guatemalei. Majoritatea era reprezentată de amerindieni mayași și mețiși analfabeți, dintre care prea puțini participau la viața politică sau economică a țării, cu excepția momentului când erau luați cu forța în armată sau la muncă.

Acești țărani atinseseră însă o oarecare stabilitate sub fostul sistem colonial spaniol. Duseseră un trai anevoios în aceleași sate în care strămoșii lor munciseră pământul vreme de secole. Supraviețuiseră șocului cuceririi spaniole. Iar după mai bine de 300 de ani de regim colonial, catolicismul care le fusese impus devenise parte din structura vieții lor sociale și spirituale. Erau dispuși să accepte orice măsură care le

¹²⁵ Ibid., pag. 49.

putea îmbunătăți viețile, însă pentru ei independența față de Spania nu însemna decât schimbarea stăpânilor. Numai că acum erau opriți de la lucrul pământului și puși să construiască închisori pentru un nou sistem penitenciar și să slujească drept jurați și constructori de drumuri. Industria locală de țesături a avut de suferit când textilele de import au început să pătrundă în țară ca urmare a noilor acorduri de schimb economic. Sentimentul de nedreptate a luat amploare când guvernul a pus un impozit pe cap de locuitor care să finanțeze politicile liberale și le-a oferit străinilor ținuturi amerindiene neutilizate unde să investească. Erau pioși și represiunea la adresa capilor bisericii lor i-a înfuriat.

Între timp, conservatorii nu dispăruseră. Mulți se ascunseseră. Alții reveniseră în secret din exil, decizi să recapete controlul. Foarte mulți parohi care nu fuseseră exilați deveniseră acum principalii lor colaboratori. Pe măsură ce liberalii eliminau biserica din rolurile ei tradiționale în politică și educație, limitând-o numai la domeniul religiei, preoții mergeau dintr-un sat într-altul stârnind ura împotriva guvernului. Le spuneau amerindienilor că fiecare cutremur sau fiecare recoltă slabă reprezenta pedeapsa lui Dumnezeu împotriva diavolilor care preluaseră puterea. Străinii erau poftiți să ia terenurile comunale ale

amerindienilor, adăugau ei.

În cele din urmă, în 1837, liberalii din Ciudad de Guatemala au stabilit prin lege că divorțul putea fi acordat de stat, iar căsătoria putea fi încheiată sub forma unui contract civil – un asalt direct la autoritatea cea mai sacră a bisericii. Decretul i-a înfuriat până la paroxism pe conservatori și pe capii bisericii. Pentru preoți și enoriașii lor aceasta a fost ultima picătură.¹²⁶

Apoi Guatemala a fost lovită de holeră.

Mulți dintre contemporanii lui Carrera credeau că acesta era amerindian, în parte din cauza rolului pe care l-a avut în revolta amerindienilor, dar și din pricina aspectului său oacheș și a părului negru. De fapt, se născuse într-un cartier sărac din Ciudad de Guatemala în 1814, din părinți mețiși. Tatăl său era catârgiu, iar mama, servitoare.¹²⁷ Se cunosc puține despre copilăria lui, cu excepția faptului că nu a mers la școală și că nu a învățat să scrie și să citească. A ieșit din

¹²⁶ K.L. Miceli, „Rafael Carrera: Defender and Promoter of Peasant Interest în Guatemala, 1837–1848”, *The Americas* 31, nr. 1, 1944, pp. 72–94. Woodward și Miceli oferă cea mai completă descriere în limba engleză a condițiilor ce au dus la insurecția din 1837. Woodward, *Rafael Carrera and the Emergence of the Republic of Guatemala, 1821–1871*, pp. 37–55; Miceli, „Rafael Carrera”, pp. 72–75.

¹²⁷ M.L. Moorhead, „Rafael Carrera of Guatemala: His Life and Times”, teză de doctorat, Universitatea din California, Berkeley, 1942.

*barrio*¹²⁸ la vârsta de 12 ani pentru a se alătura, ca toboșar, armatei federale conduse de conservatori, ridicându-se din câte se spune până la rangul de caporal sau sergent în timpul războiului civil din perioada 1827–1829.

După încheierea conflictului, adolescentul Carrera a hoinărit de colo colo prin zona rurală a Guatemalei, lucrând ca servitor, până când în 1832 s-a stabilit în Mataquescuintla și a început să cumpere porci pe care îi mâna la piață. Prin 1836 avea deja suficientă avere ca să se însoare cu Petrona Garcia Morales, fiica unui fermier local. Nu e clar câtă influență politică a exercitat ea asupra tânărului ei soț, dar în lunile ce au urmat, aroganta și pătimașa Garcia avea să devină unul dintre cei mai apropiați confidenți ai lui Carrera. Se pricepea să folosească lancea și pistolul și îl însoțea adesea în bătălii. Mai târziu a devenit cunoscută pentru crizele ei cumplete de gelozie, lăudându-se chiar ea că le mutilase și le desfigurase pe amantele soțului ei.

Din punct de vedere fizic, Carrera nu era un tip impunător. Deși deloc înalt, era bine legat, iar umerii lui lați vibrau de energie. Un doctor care l-a consultat

¹²⁸ În țările vorbitoare de spaniolă, *barrio* desemnează unul dintre cartierele în care e împărțit un oraș, fără conotația peiorativă pe care cuvântul a căpătat-o în SUA – cartier al spaniolilor săraci.

s-a minunat de constituția lui rezistentă.¹²⁹ Era faimos pentru capacitatea lui de a supraviețui rănilor repetate, refăcându-se de fiecare dată cu o iuțeală uimitoare. Susținătorii săi erau convinși că nu putea fi ucis și se spunea că până și Carrera ajunsese să creadă asta. Dar altceva îl făcea să iasă în evidență: o vitalitate și o carismă copleșitoare, care îi permiteau să domine oameni și armate. Era un amestec exploziv de violență, viclenie și curaj.

După Mataquescuintla, guvernul guatemalez a dat un răspuns rapid și violent, apelând la forțele armate. Carrera și mica lui oaste de răsculați s-au refugiat în munți, ducând un război clasic de gherilă. Trupele guvernamentale jefuiau satele. Carrera și rebelii contraatacau, mergând din așezare în așezare și asasinând funcționarii guvernamentali și judecătorii. Lupta a căpătat aspectul unei cruciade religioase și s-a transformat inexorabil într-un război de clasă și rasă, în care amerindienii, metișii și mulatrii se uneau împotriva clasei conducătoare albe și a străinilor. Strigătele de luptă au devenit: „Moarte străinilor!” și „Trăiască religia!”

Președintele Morazán, care cu ani înainte mutase

¹²⁹ Ibid., pag. 18, M.L. Moorhead, „Rafael Carrera of Guatemala: His Life and Times”.

sediul guvernului federal în statul El Salvador, a încercat să negocieze o pace din cartierul său general din San Salvador. Dar era prea târziu. Carrera își transformase adunătura sa de rebeli zdrențăroși într-o armată respectabilă, iar în 1838 a pornit înspre Ciudad de Guatemala și către apărătorii ei liberali. După lupte de stradă care au durat cinci zile, Carrera a cucerit centrul orașului. Îngroziți, locuitorii s-au baricadat în case, așteptându-se la ce era mai rău.

De Witt, care la acel moment încă era diplomatul local al Statelor Unite a descris asaltul într-o telegramă către secretarul de stat Forsyth: „Luni, pe 29 [ianuarie], la unu noaptea, a început bătălia. Focuri de muschetă au răsunat neîntrerupt preț de o oră în apropierea porții vestice [...]. De atunci și până vineri dimineață războiul a fost neconținut, purtat în principal la colțuri de stradă și pe baricade, cu pauze ocazionale. Miercuri, pe 31, Carrera a pătruns în oraș pe poarta de est împreună cu 3000 de amerindieni. Au comis multe abuzuri, iar joi după-amiază l-au ucis cu barbarie pe vicepreședinte [José Gregorio Salazar fusese trimis de Morazán să negocieze pacea] în prezența familiei sale, în timp ce acesta intra în salon cu un copil mic în

brațe.”¹³⁰

Într-o săptămână, Carrera și oastea lui de țărani dispăruseră. Odată alungați liberalii de la putere, principalul obiectiv al lui Carrera fusese atins și nu părea să știe ce altceva ar putea face în capitală. Îngroziți, conservatorii și oficialitățile municipale își înarmaseră oamenii cu puști noi și îl făcuseră pe Carrera locotenent-colonel peste districtul său din Mataquescuintla.¹³¹ Deși Carrera și banda sa înarmată se retrăseseră, demonul fusese deja eliberat din cușcă, conform scrisorii lui De Witt către Forsyth: „Oamenii cu judecată se tem că amerindienii, descoperind pentru prima oară de la cucerirea țării că prin uzul forței lor îi pot sili pe albi și pe mețiși să le respecte condițiile, vor reveni și-și vor relua atrocitățile la cea mai mică provocare. Numeric, depășesc celelalte clase în proporție de zece la unu.”¹³²

Nu peste mult timp, Morazán a sosit din San Salvador în fruntea a 15.000 de soldați federali, i-a reinstalat pe liberali la putere, iar în următoarele optsprezece luni a declanșat o campanie menită să-l

¹³⁰ Manning și Departamentul de Stat al SUA, *Diplomatic Correspondence of the United States*.

¹³¹ H.H. Bancroft, *History of Central America*, A.L. Bancroft, San Francisco, 1882.

¹³² Manning și Departamentul de Stat al SUA, *Diplomatic Correspondence of the United States*.

captureze și să-l ucidă pe Carrera, nimicindu-i totodată susținătorii. Trupele federale au câștigat aproape fiecare luptă, însă majoritatea rebelilor au scăpat și Morazán nu a reușit să-l prindă pe Carrera. „Morazán stăpânește exact atâta pământ cât poate acoperi cu trupele sale”, scrie De Witt. Adăpostiți în munții de la est de capitală, răsculații au continuat să dea lovituri rapide și să se retragă. Ambele părți au comis masacre.

În toiul campaniei lui Morazán împotriva lui Carrera, conservatorii din Nicaragua, Honduras și Costa Rica au preluat puterea, au alcătuit o alianță care să dizolve federația și la începutul lui 1839 mărșăluiau către El Salvador. De Witt a rezumat situația în una dintre ultimele sale telegrame.

Constituția republicii era, zicea el, „o funie de nisip, iar acest popor e complet nepregătit pentru o guvernare federală. Mașinăria nu va merge”.¹³³ Cu federația năruindu-se în jurul său, Morazán era acum singurul care reprezenta republica.

Războiul cuprinsese America Centrală, iar Morazán a fost nevoit să revină în El Salvador cu majoritatea armatei sale ca să-l țină sub control. Carrera câștigase un război de uzură. Pe 13 aprilie 1839, a pătruns în Ciudad de Guatemala fără să întâmpine rezistență.

¹³³ Ibid.

Prin decret, i-a reinstalat la putere pe conservatori, alături de un grup de moderați. La rândul lor, aceștia l-au numit pe fostul toboșar drept general de brigadă și comandant suprem al armatei guatemaleze. De data asta, Carrera sau unul dintre locțiitorii săi aveau să rămână în oraș.

Sute de kilometri mai la est, în El Salvador, Morazán a reușit din nou să facă ce știa el mai bine: să câștige bătălii. La începutul lunii mai, deși era depășit într-o proporție de doi la unu, a învins armata honduriano-nicaraguană, dar a fost grav rănit la braț de un glonț primit în timpul luptei. Victoria nu era decisivă: mica lui armată de loialiști liberali nu a fost capabilă să profite de ea. Era izolat. Chiar și țara natală, Honduras, se întorsese împotriva lui. Congresul federal s-a destrămat. Visul unei Americi Centrale unite se dezintegra în jurul lui Morazán.

Într-un șir rapid de evenimente, Guatemala a ieșit din federație, arhiepiscopul a fost invitat să revină în țară, romano-catolicismul a fost restabilit ca religie de stat, legea căsătoriei civile a fost anulată și ordinele monastice au fost repuse în drepturi. Sub ochiul vigilant al lui Carrera, guvernul statal revenea la vechiul sistem colonial. În septembrie, cam în perioada în care Stephens și Catherwood se pregăteau să se îmbarce la New York, Carrera a auzit că Morazán s-ar fi

pregătit să atace și a pornit către granița cu El Salvador ca să supravegheze cursul evenimentelor. În timp ce se afla acolo, niște trupe salvadoriene au deschis focul asupra lui, rănindu-l la piept cu un glonț de muschetă.

În San Salvador, Morazán, care se refăcea de pe urma rănii lui, izolat și împresurat, continua să respingă invazia armatei din Honduras. Apoi un cutremur zdrăvăn a zguduit San Salvador, provocându-i pagube serioase. Generalul hondurian Francisco Ferrera i-a dat lui Morazán un termen de douăzeci și patru de ore ca să se predea. În schimb, Morazán a călărit către nord cu restul armatei din Salvador, ca să înfrunte armata Hondurasului la San Pedro Perulapán. Bătălia părea pierdută până când Morazán, din nou depășit numeric, a condus personal unul dintre atacurile finale, ivindu-se când ici, când colo în prima linie și îmbărbătându-și oamenii. A fost un moment decisiv care a schimbat sortiile bătăliei. Ferrera și un alt ofițer superior hondurian au fost răniți și au fost capturate cantități mari de muniție, inclusiv spada lui Ferrera, ceea ce a reprezentat umilința supremă. Generalul hondurian a fost silit să se retragă pe jos împreună cu soldații săi. Încă o dată, Morazán a rămas victorios pe câmpul de luptă și se părea că nu va cunoaște niciodată gustul înfrângerii.

Stephens nu-și irosise timpul în Ciudad de Guatemala. Observator atent, analizase situația politică și ajunsese să-și facă o părere foarte proastă despre personalitățile publice pe care le cunoscuse la reuniunile oficiale și sociale. Nu agreea politicile lor. Erau bogătași privilegiați care, după ani de exil, își recăpătaseră proprietățile și puterea politică. Observase cum îi linguseau pe Carrera și pe amerindieni ca să-și atingă propriile scopuri, manipulându-i prin intermediul preoților, profitând de ignoranța lor și ațâțându-le fanatismul religios. A scris că „mânați de ura lor față de liberali, curtau o a treia forță care îi putea distruge pe amândoi, aliindu-se cu o fiară sălbatică ce putea să se întoarcă în orice clipă împotriva lor și să-i sfâșie. Iar în frământarea asta generală nu exista nici un singur bărbat destul de curajos, de influent ca nume și ca poziție, care să-i adune în jurul lui pe oamenii cinstiți și puternici din țară, să reorganizeze această republică sfărâmată și să îi salveze de dezonoarea și de pericolul de a se ploconi dinaintea unui tânăr amerindian ignorant și fără educație.”

Ajunsese la concluzia că unicul lucru responsabil pe care-l putea face era să meargă în El Salvador, unde putea decide singur dacă o formă organizată de guvernământ avea vreo șansă de reușită. Dar era exclus să traverseze ținutul. Revenind în Ciudad de

Guatemala, Chatfield urmasese un drum ocolitor pe mare. Comandantul unei corăbii franceze ancorată în largul El Salvadorului, căpitanul De Nouvelle, sosise cu greu în Ciudad de Guatemala, călărind până acolo. Acesta povestise despre numeroasele atrocități întâlnite, inclusiv descoperirea a trei bărbați morți, cu fețele atât de desfigurate, încât erau de nerecunoscut. În loc să se întoarcă pe uscat, căpitanul trimisese un curier cu ordinul de a-i aduce nava până în portul guatemalez Istapa. Se oferise să-l ia cu el pe Stephens la revenirea în El Salvador.

Între timp, anul 1840 sosise, aducând cu el un nou deceniu, anunțat de clopotele celor 38 de biserici și mănăstiri ale orașului. Prăvăliile erau închise, cerul era senin, florile creșteau în curți, munții înverziți și conurile vulcanice înconjurau un oraș scaldat în soare. În acea primă zi de ianuarie domnea o căldură cum nu se poate mai diferită de ninsoarea și frigul din New York. Vizitând o catedrală în timp ce „muzica lui Mozart se înălța prin naos”, Stephens l-a observat pe Carrera ocupându-și locul chiar în fața amvonului, însoțit de șeful statului, Mariano Rivera Paz. Când slujba s-a încheiat, oamenii au făcut loc în timp ce Carrera, „mișcându-se stângaci, cu ochii în pământ sau aruncând priviri furișe, ca și cum atâta atenție l-ar fi stânjenit, a străbătut naosul către ieșire”. Când a ieșit

pe treptele catedralei care dădeau în piața principală, Stephens a văzut că o mie de „soldați cu aspect fioros erau adunați dinaintea ușii. L-au întâmpinat un ropot de muzică și chipurile oamenilor, care străluceau de devotament față de șeful lor.”

9

Malaria

Stephens a pornit către Istapa pe 5 ianuarie, însoțit de Catherwood, care plănuia să meargă numai până pe coastă și să revină în oraș. În fond, contractul lui nu preciza că trebuie să umble pe urmele guvernului. Au plecat după-amiază, oprindu-se să înnopteze pe malul unui lac.

În timpul nopții, lui Stephens i s-a făcut rău. Paraziții plasmodium îi asaltaseră trupul. Cu o săptămână sau două în urmă, probabil în timpul vizitei lui pe coastă, fusese ciupit de o femelă de țânțar anofel. În saliva ei se aflau protozoare microscopice care s-au strecurat în sângele lui Stephens, ajungându-i în ficat. După câteva zile în care i-au consumat celulele și s-au reprodus de 40.000 de ori, i-au invadat globulele roșii. Acolo au continuat să se înmulțească într-un asemenea ritm, încât celulele lui roșii se umflaseră și plesniseră. Fără s-o știe, Stephens se îmbolnăvise de malarie.

„M-am trezit în dimineața următoare cu o durere cruntă de cap și cu dureri în toate oasele”, își amintește el. Deși foarte bolnav, a reușit totuși să călătorească. În următoarele nopți, în timp ce se chinuia să ajungă pe coastă, a suferit accese de febră. Într-o altă dimineață s-a trezit chinuit de dureri cumplite care l-au împiedicat să se miște vreme de câteva ore. În ultima noapte pe drum, starea sănătății lui s-a înrăutățit și mai mult. „Di Catherwood, care nu ucisese pe nimeni în Copán, căpătase o părere foarte bună despre talentele sale medicale, așa că mi-a dat o doză zdravănă de medicamente și spre dimineață am adormit”, scrie el.

A doua zi au ajuns în portul Istapa, unde Stephens s-a despărțit de Catherwood și s-a îmbarcat pe corabia lui De Nouvelle. Aerul răcoros al mării l-a revigorat. În noaptea aceea, în vreme ce nava se lăsa purtată de o briză de seară către El Salvador, cabina i s-a umplut de țânțari; nu avea de unde să știe că unii purtau aproape cu siguranță aceleași protozoare care îi provocaseră îmbolnăvirea. A doua zi febra a revenit și nu l-a mai lăsat toată ziua. Când au ajuns pe coasta lui El Salvador, Stephens se simțea prea rău ca să coboare. Având treburi urgente, De Nouvelle și-a continuat drumul spunând că va aranja ca Stephens să aibă la dispoziție niște cai imediat ce va fi în stare să coboare pe uscat. În acea după-amiază, a urcat pe punte să ia

aer și a numărat șase vulcani înșirați de-a lungul coastei. Noaptea a privit fascinat vârful incandescent al lui Volcan Izalco, a cărui lavă aurie servea drept ghidaj navigatorilor aflați în larg.

De dimineață s-a simțit suficient de întremat ca să coboare la țarm. Portul principal din El Salvador era un loc mohorât, constând dintr-o plajă nisipoasă, câțiva soldați, niște magazine spaniole în paragină, câteva colibe, inclusiv cea a căpitanului portului, și un mic *rancho*. Slăbit, clătinându-se pe picioare, Stephens a căutat să se adăpostească de soare într-una dintre colibele fermei. „Înăuntru era o căldură sufocantă, dar în scurt timp am avut nevoie de toate învelitorile pe care le-am găsit la îndemână”, scrie el. Tremura violent de friguri, suferința lui fiind punctul culminant al malariei. Febra a revenit. Îi era mereu sete. „Am devenit amețit, înnebunit de durere și am început să rătăcesc printre colibele mizerabile, conștient numai că mi se uscau creierii în cap. Îmi amintesc vag că mă adresam în engleză unor femei amerindiene, cerându-le să-mi facă rost de un cal ca să plec spre Sonsonate. Oamenii râdeau sau mă priveau cu milă, iar unii m-au luat de la soare și m-au silit să mă lungesc la umbra unui copac. La trei după-amiază, secundul vasului a venit pe țarm. Îmi schimbasem poziția și m-a găsit dormind cu fața în jos, aproape uscat de soare.”

Marinarul a vrut să-l ducă pe Stephens din nou la bord, dar acesta insista să plece spre Sonsonate, unde putea primi îngrijiri medicale. Cumva chiar a reușit să-și revină suficient cât să încalece și să călărească timp de trei ore prin arșiță, ajungând în oraș înainte de lăsarea întunericului.

Chiar înainte să intre în Sonsonate a dat fără să știe de republica federală pe care o căuta. „Am întâlnit un gentleman pe un cal excelent, cu un *pellon*¹³⁴ peruvian de culoare stacojie peste șa, a cărui apariție mi s-a părut izbitoare și cu care am schimbat un salut”, notează el. Mai târziu, Stephens avea să descopere că gentlemanul era Diego Vigil Cocaña, vicepreședintele republicii și ultimul reprezentant constituțional al guvernului central. „Când am plecat din Guatemala în căutarea guvernului, nu m-am așteptat să-l întâlnesc pe drum.”

Chiar dacă l-ar fi recunoscut pe călăreț, Stephens nu era în măsură să poarte discuții oficiale. Prima lui oprire a fost acasă la fratele căpitanului De Nouvelle, unde a primit o cameră și a petrecut câteva zile refăcându-se. Imediat ce și-a mai revenit, a căutat să ia legătura cu guvernul și, spre surprinderea sa, i-a fost prezentat lui Vigil. În vârstă de 45 de ani și cu ambele picioare parțial paralizate, înalt, slab și bine educat,

¹³⁴ Pătură care de obicei se pune peste șa, ca suport suplimentar.

acesta era un vechi confident de-al lui Morazán. Juca rolul de președinte interimar al republicii divizate de când Morazán demisionase cu un an în urmă, în timpul celui de-al doilea mandat prezidențial, ca să devină șeful statului El Salvador și să conducă armata. În discuția ce a urmat, Stephens a explicat că urma să-și prezinte acreditările diplomatice la Cojutepeque, capitala provizorie a republicii pe durata reconstrucției San Salvadorului vătămat de cutremur. I-a spus însă cu sinceritate lui Vigil că nu voia să facă „o gafă” dacă federația nu mai exista. Stephens înțelegea că, dacă își prezenta acreditarea ca diplomat al Statelor Unite, ar fi legitimat acest guvern, în timp ce neprezentând-o risca să pară fie „nerespectuos”, fie partizan al statelor rebele. „Eram într-o poziție tare neplăcută”, notează el. Vigil l-a asigurat că exista un guvern legitim, reprezentat de el însuși; dar simțind necazul lui Stephens, nu i-a mai cerut să-i arate documentele.

Au ajuns la un compromis după ce Vigil i-a explicat că tocmai în acel moment delegații fiecărui stat se adunau în Honduras ca să rezolve criza constituțională. Acesta și-a exprimat încrederea că vor reinstaura republica și că, dacă Stephens dorea, putea aștepta un anunț oficial înainte să treacă la fapte. Însă, într-o telegramă trimisă peste puțin timp secretarului de stat Forsyth, Stephens se arăta pesimist, bazându-se pe

experiența sa din Guatemala. „Părerea mea e că această convenție nu va rezolva nimic”¹³⁵, scrie el. Simțea însă că ordinele lui îi cereau să facă toate eforturile ca să-și ducă misiunea la capăt și că era obligat să aștepte deznodământul. Impasul în care se afla îl frustra. Era nerăbdător să rezolve problema și să reia alături de Catherwood căutarea unor regimuri mult mai vechi – principalul motiv al venirii lor în America Centrală. Dar amânarea îi oferea totodată o oportunitate și el a profitat de ea. În câteva zile avea să navigheze în josul coastei către îndepărtata provincie Costa Rica.

Deși Departamentul de Stat nu-i ceruse în mod explicit să cerceteze problema, Stephens era conștient că guvernul său era interesat de construirea unui canal navigabil din Caraibe până în Pacific, pe râul San Juan, un curs de apă de pe granița dintre Nicaragua și Costa Rica. Râul lega Marea Caraibilor de Lacul Nicaragua, iar de acolo, dacă ar fi fost construit un canal nu prea lung, navele ar fi putut trece către Pacific.¹³⁶ Ruta mai

¹³⁵ Ibid.

¹³⁶ Nu există dovada niciunei corespondențe prin care Departamentul de Stat să-i fi cerut lui Stephens să investigheze posibile rute pentru un canal. Ordinele lui erau clare: să încheie negocierile pentru tratat și să încheie legația din Ciudad de Guatemala. Însă unui trimis anterior al SUA în America Centrală, William Jeffers, i se ceruse să examineze și să discute cu conducerea republicii posibilitatea construirii unui canal care să traverseze Nicaragua. Într-o telegramă către Forsyth, Charles De Witt spunea că el consideră instrucțiunile respective ca

fusese studiată și înainte. Cel mai mare obstacol era însă pragul îngust de uscat ce separa lacul de Oceanul Pacific. Stephens voia să-l vadă cu ochii lui. Era riscant să-și abandoneze postul diplomatic cu soarta tratatului încă în cumpănă. Dar, refăcut după criza de malarie, nu mai avea răbdare să stea cu mâinile în sân până când America Centrală își făcea ordine în treburile.

Viziunea unui canal navigabil care să traverseze America Centrală captivase orice căpitan, aventurier sau întreprinzător de când Columb descoperise emisfera vestică în drumul său către Indiile de Est. Dintre multe rute propuse încă din secolul al XVI-lea, Humboldt a fost cel care a oferit credibilitate științifică ideii de a construi un canal. Fără îndoială că marele naturalist și geograf i-a pomenit președintelui Jefferson despre ruta San Juan în timpul vizitei lui din 1804.¹³⁷

fiind ordine „valabile”, așa că e posibil ca Stephens să-și fi asumat și el aceeași obligație când a decis să pornească spre Nicaragua. Însă, după cum a subliniat într-o scrisoare ulterioară către Forsyth, făcuse călătoria pe cheltuiala sa, indicând faptul că aceasta nu avea legătură cu îndatoririle sale oficiale. Chiar și așa, la întoarcerea sa, Stephens a pus la dispoziția guvernului SUA notele și observațiile sale, precum și planul topografic copiat. Desigur, a folosit o parte din acest material și în cartea sa. Totodată, e posibil să fi considerat că inspecția la fața locului era valabilă, dacă a decis să-și contacteze prietenii din New York care luau în calcul proiectul pentru un asemenea canal.

¹³⁷ Jefferson știuse probabil despre ruta prin Nicaragua încă din 1785, când primise un manuscris pe această temă al francezului Chevalier Bourgoyne. A oferit manuscrisul bibliotecii Societății Filosofice Americane din Philadelphia în 1817.

Ani mai târziu, președintele Andrew Jackson a trimis un agent special care să analizeze atât ruta prin Nicaragua, cât și pe cea prin Panama.¹³⁸¹³⁹ În cele din urmă, omniprezentul Juan Galindo s-a implicat și el. Când a sosit la Washington în drumul său spre Anglia, în iunie 1835, aducea cu el măsurători, relatări istorice și alte documente cu privire la posibilitatea construirii canalului prin Nicaragua, lăsând copii în posesia Departamentului de Stat.¹⁴⁰ Stephens era la curent cu acest demers.

Prima lui oprire a fost însă San José, capitala Costa Ricăi, unde a avut o scurtă întâlnire cu șeful statului, Braulio Carillo. În Carillo, un bărbat scund și îndesat de 50 de ani care fusese instalat în fruntea statului ca urmare a unei lovituri militare, Stephens a văzut unul dintre motivele pentru care republica federală se dezintegra. „Manifesta o ostilitate fermă față de generalul Morazán și față de guvernul federal, fiind

¹³⁸ Și alți șefi de stat fuseseră intrigați de ruta prin Nicaragua. În 1830, regele Olandei a obținut de la noua Republică a Americii Centrale dreptul exclusiv de a construi un canal de-a lungul râului San Juan. Cinci ani mai târziu, scriind din Guatemala, predecesorul lui Stephens, De Witt, l-a informat însă pe secretarul Forsyth că proiectul olandez eșuase. Adăuga totodată că acum prilejul era numai bun ca SUA să preia proiectul.

¹³⁹ Congresul Statelor Unite, F.P. Blair et al., *The Congressional Globe*, Hein, Buffalo, New York, 2007.

¹⁴⁰ Manning și Departamentul de Stat al SUA, *Diplomatic Correspondence of the United States*.

foarte convins de puterea Costa Ricăi de a rezista ca stat independent. Într-adevăr, aceasta era încercarea în fața căreia cedau toți politicienii Americii Centrale. Nu există forță ca spiritul național.”

Stephens venise aici cu intenția de a examina râul San Juan între Costa Rica și Nicaragua. Dar imediat după sosirea sa, la începutul lui februarie, buzele i s-au albăstrit și dinții au început să-i clănțane. Malaria îl doborâse din nou. Silit să zacă în pat într-o mănăstire timp de mai multe zile, planul său de a investiga râul avea să cadă. Se afla la aproape o mie de kilometri de Guatemala, singur, deprimat și bolnav.

Când și-a revenit, s-a gândit să se întoarcă imediat cu corabia la El Salvador, dar două lucruri l-au făcut să se răzgândească. Sănătatea îi revenise și se simțea cuprins de energia lui obișnuită. Și i s-a ivit ocazia să cumpere cel mai bun catâr din San José: „un *macho* numai pe jumătate îmblânzit, cel mai bun animal pe care am călărit vreodată”. Asta era o exagerare evidentă, de vreme ce așa spusese și despre pursângele arab primit de la șeicul din Aqaba. Acest *macho* s-a dovedit special. Între cei doi s-a format o legătură strânsă și catârul l-a purtat în spinare pentru restul călătoriei prin America Centrală și Mexic.

Decis să exploreze cel puțin capătul dinspre Pacific al canalului ipotetic, Stephens a pornit pe catârul lui în

susul coastei, călătorind prin sălbăticie și oprindu-se noaptea la haciendele rudimentare întâlnite. Trecând în Nicaragua, a ajuns în cele din urmă la un curs de apă care cobora către Pacific și către „portul” San Juan del Sur. Golful în formă de potcoavă era înconjurat de pereți Stâncoși suficient de înalți ca să poată adăposti corăbiile și ar fi fost o ieșire excelentă pentru un canal. Portul și regiunea din jur erau însă nelocuite. Nicio navă nu ajunsese aici de ani buni. „Părea ridicol să consider acest loc centrul unei aventuri comerciale, să îmi imaginez că din această pădure avea să răsară un oraș, că portul acesta dezolant va fi plin de nave și va deveni un stabiliment important pentru comerțul tuturor națiunilor”, scrie el.

Stephens și-a petrecut după-amiaza plimbându-se de-a lungul țărmului, ridicând tabăra și scăldându-se în ocean. „Peisajul era magnific. Poate că era ultima oară în viața mea când aveam să văd Pacificul.” Era un moment straniu. Deși fusese atras către San Juan del Sur, convins de posibilitatea creării unei legături între cele două mari oceane, nu putea să anticipeze ce rol avea să joace el însuși, câțiva ani mai târziu, într-un asemenea proiect, care avea să-l readucă iar și iar pe țărmul Pacificului.

A doua zi a părăsit golful și a studiat cea mai probabilă rută a canalului prin junglă, peste o culme

deluroasă și traversând o câmpie către Lacul Nicaragua, cea mai mare întindere de apă interioară din America Centrală. Distanța dintre coastă și lac era de circa 24 de kilometri, dar era un teren accidentat, dificil. Totuși, distanța era o nimica toată prin comparație cu cea a Canalului Erie, care traversa aproape întreaga suprafață a New Yorkului. Dar acest loc nu semăna cu statul de baștină al lui Stephens. Înaintea lui, pe o insulă din mijlocul lacului, se ridicau maiestuos doi vulcani înalți, perfect conici. Până a ajuns în vechea așezare colonială Grenada, aflată la capătul nordic al lacului, era convins că proiectul unui canal către Pacific era realizabil. Când a pătruns în oraș călărind de aproape două săptămâni, era încă slăbit de pe urma malariei și aflat în pragul epuizării.

Apoi norocul i s-a schimbat. În Grenada, Stephens a găsit un inginer care încheiase cea mai amănunțită topografiere a rutei canalului. John Bailey, angajat de Republica America Centrală să întocmească studiul, aproape că îl terminase când izbucnise războiul civil. Guvernarea federală destrămându-se, Bailey nu fusese plătit pentru munca lui și supraviețuia în Nicaragua ca ofițer cu jumătate de soldă¹⁴¹ al marinei britanice. I-a prezentat bucuros lui Stephens hărțile și măsurătorile

¹⁴¹ Ofițer în retragere sau care nu se afla pe moment în serviciul activ.

sale, permițându-i să copieze tot ce voia pentru cartea sa. Mai târziu, cu ajutorul unui inginer din New York, Stephens a calculat că pentru construcția canalului și dragarea râului San Juan avea să fie nevoie de 25 de milioane de dolari; se va dovedi mai târziu o subestimare grosolană.

Dar, după cum avea să demonstreze mai târziu în Panama, Stephens era unul dintre marii promotori ai progresului și ai comerțului. Era fiu de negustor, născut într-un oraș care înlocuise pădurile cu catargele. „Pe moment”, scrie el, „ideea unui canal nu a prins rădăcini în mintea publicului. Va fi discutată, respinsă, batjocorită și condamnată ca fiind vizionară și impracticabilă.” A scris despre avantajele incontestabile pe care un asemenea canal le-ar fi adus comerțului și călătoriilor, dar vizualiza mai mult decât beneficiile economice și financiare:

„Va reuni America Centrală, care este dezorientată. Va transforma spada înmuiată acum în sânge într-un cosor. Va alunga prejudecățile localnicilor, punându-i în contact direct cu oameni aparținând tuturor națiunilor lumii. Le va oferi un motiv și o recompensă pentru munca sânguincioasă și le va inspira dorința de a face bani, care, în fond, scandalooasă cum o consideră unii, face mai mult pentru civilizarea lumii și pentru menținerea păcii decât orice altă influență. Comerțul mondial se va schimba [...]. Vapoarele vor înainta fumegând de-a lungul

coastelor bogate din Chile, Peru, Ecuador, Grenada, Guatemala, California, propriul nostru Teritoriu Oregon și proprietățile Rusiei de la marginea Strâmătorii Bering. Se vor deschide noi piețe pentru produse agricole și manufacturiere, iar interacțiunile și comuniunea dintre numeroșii reprezentanți ai diverselor rase umane vor îmbunătăți caracterul națiunilor. Întreaga lume are de profitat din această lucrare.”

Deși era concentrat pe explorarea trecutului îndepărtat, Stephens nu-și putea lua ochii de la viitor. Într-o carte al cărei subiect era descoperirea unei noi civilizații, el propunea viziunea arogantă și utopică a posibilităților care se așterneau dinainte. Și mulțumită enormului succes al cărților sale, Stephens a reușit mai mult decât oricare dintre contemporanii săi să planteze în conștiința publică ideea unei asemenea conexiuni de la un ocean la altul. Printre cititorii săi se numărau capitaliști și investitori – mai ales întreprinzători newyorkezi – care aveau instinctele comerciale și mijloacele de a face ceva în această privință. În viitor aveau să devină fie asociații, fie competitorii lui. Ironia face ca mai târziu, în timp ce el se chinuia să construiască un canal prin Panama, concurența să încerce să-l submineze insistând că Nicaragua era o rută mai bună și trimițând vapoare în susul râului San Juan ca să demonstreze asta.

Însă în 1840, când Stephens a ajuns pe culmea dealului și a văzut vulcanii răsărind stranii și neîmblânziți din apele Lacului Nicaragua, zelul lui nu era alimentat de niciun interes material. Era însuflețit de convingerea sa, născută din optimismul american specific epocii, că lumea putea fi perfecționată și că progresul nu era numai inevitabil, ci era, în mod evident, un lucru bun.

*

Patrick Walker a fost cel dintâi membru al expediției britanice care a ajuns la ruinele din Palenque. Locotenentul John Caddy rămăsese cu vreo 8 kilometri în urmă, în satul Santo Domingo de Palenque, unde zăcea „indispus” din pricina mușcăturilor de căpușe de pe picioare, atât de dureroase, încât de-abia putea merge, nici vorbă să mai și călărească. Walker, însoțit de un ghid local și de doi amerindieni, s-a apropiat de ruine dinspre nord-est, străbătând o câmpie ierboasă plină de flori sălbatice, pâlcuri de copaci și o rețea încurcată de pâraie. În fața lor, către sud, se întindeau dealuri și munți acoperiți de păduri dese. Rămășițele orașului străvechi se aflau pe un povârniș neted ce se desprindea dintre coline, înaintând în câmpie. Urcușul abrupt până la și pe acest prag de pământ era și mai dificil din pricina junglei dese crescute peste grămezile de pietre și a fragmentelor neregulate ale construcțiilor

prăbușite. Walker a observat un pârau iute ce răsărea printre stânci din ceea ce părea a fi un apeduct subteran. Urmând pâraul de-a lungul unui canal făcut de mâna omului, a constatat cu surprindere că apa ieșea din subteran prin capul unui aligator sculptat în piatră.

A descălecat și, chinuindu-se să-și păstreze echilibrul, a urcat cu prudență o movilă înaltă de vreo 18 metri, formată din pietre instabile. În vârf a descoperit zidul solid al unei clădiri, încadrat, a scris el, de coridoare bine construite, „a căror vedere m-a recompensat pe loc pentru toate neajunsurile călătoriei”. După două luni și jumătate, călătorind adesea în condiții foarte aspre, ajunsese în cele din urmă la ruinele din Palenque. „Construcția ciudată a clădirii și splendidele ei ornamente exterioare o făceau să pară nespus de veche”, continuă el. Având rar un stil poetic în raportul său oficial, Walker nu a putut rezista de data asta: „La o examinare mai amănunțită, aceste «turnuri cu turle în nori, palate mândre, biserici maiestuoase»¹⁴², deși și-au pierdut splendidele lor proporții, au fost cruțate de slujirea pe care o aduce timpul, suficient pentru a ne povesti că aici a existat

¹⁴² William Shakespeare, *Furtuna*, Actul IV, scena I, traducere de Dan Duțescu, editura Albatros.

cândva un popor măreț, puternic și aproape de perfecțiunea artistică, cel mai important semn al progresului pentru o civilizație”.¹⁴³ După un scurt tur al împrejurimilor, în timp ce umbrele se lungeau și după-amiaza trecea, s-a grăbit să revină în Santo Domingo. Ajungând chiar înainte de lăsarea serii, i-a povestit lui Caddy ce descoperise.

Expediția se afla pe drumuri de mai bine de trei săptămâni, de când părăsise orașul din insula Flores de pe Lacul Petén Itzá. Membrii acesteia își petrecuseră jumătate din timp călărind prin savana pustie și fără poteci și prin pădurile din Petén. Ultima parte a drumului fusese parcursă cu canoea pe fluviul Río Usumacinta și apoi călare până la Santo Domingo de Palenque. Undeva pe acest traseu traversaseră granița nemarcată, părăsind Guatemala și pătrunzând în statul mexican Chiapas. Caddy era deja în agonie. „Suferisem chinuri teribile din cauza ciupiturilor de țânțari și căpușe, iar picioarele îmi erau carne vie de la genunchi în jos, o stare deloc agreabilă”, povestește el. Dar în ciuda tuturor acestor lucruri, îndepărtându-se călare de malul râului în direcția lui Santo Domingo, nu s-a dezis de rolul lui de vânător, reușind în continuare să doboare numeroși papagali cu cap galben, din care se

¹⁴³ Pendergast, *Palenque*.

facea o tocană excelentă.

În Santo Domingo au obținut cu ușurință de la autoritățile locale permisiunea de a vizita ruinele; asta a fost o ușurare, întrucât auziseră că străinilor le era interzis accesul. Singura condiție era să ia un ghid local care să vegheze ca nimic să nu fie vătămat sau înlăturat.

Caddy a devenit tot mai încântat pe măsură ce Walker îi descria ce descoperise. Își petrecuse ziua în hamac ungându-și picioarele cu o fiertură făcută dintr-o plantă locală numită *malbi*. Leacul și-a făcut suficient efectul, astfel încât Walker și restul grupului au urcat peste câteva zile în șei și au pornit către ruine, cu destule provizii ca să-și așeze tabăra la fața locului. Erau însoțiți de un căpitan cu jumătate de normă în armata mexicană, identificat numai ca Don Juan, care fusese ghidul oficial al lui Walker în prima lui vizită la ruine.¹⁴⁴

În următoarele două săptămâni au cercetat jungla, au tăiat o parte dintre tufișuri și au măsurat principalele clădiri. Caddy și-a petrecut mare parte din timp făcând desene precise și migăloase ale clădirilor și figurilor în basorelief ce împodobeau zidurile, schițând și o hartă a

¹⁴⁴ Don Juan a fost ghid și pentru Jean-Frédéric Waldeck la începutul anilor 30 ai secolului al XIX-lea, dar și pentru Stephens și Catherwood.

sitului central și un plan al clădirii principale, pe care l-a numit „palatul”. A reușit să surprindă în desenele sale și câteva hieroglife care însoțeau siluetele umane. Pe lângă palat, care era cea mai mare construcție și unde se adăposteau noaptea, au mai explorat câteva clădiri ca niște temple, cocoțate în vârfurile movilelor de piatră sfărâmicioasă din apropiere. Majoritatea clădirilor descoperite erau năpădite de copaci și frunziș, iar multe dintre ele fuseseră deteriorate, fisurate sau doborâte de forțele timpului și ale naturii. Construcțiile înaintau într-o pantă abruptă, acoperită de o junglă care le înghițise aproape complet. Cercetând împrejurimile, au descoperit ziduri surpate și rămășițele a ceea ce presupuneau că au fost numeroase alte clădiri sau temple, parte dintr-un oraș care se întindea probabil pe kilometri întregi.

Raportul final despre ruine al locotenentului Caddy a fost scurt și direct, constând în principal în descrieri concise și măsurători. Nu se știe de ce, poate din pricina seriozității cu care aborda munca, relatarea sa are foarte puțin din detaliile personale pline de energie și comentariile amuzante din însemnările sale de jurnal legate de această călătorie. Majoritatea schițelor erau și ele corecte și necomplicate, limitate ca viziune, concentrându-se numai pe caracteristicile principale. Unele erau totuși cu adevărat remarcabile, fiind

primele ilustrații care îi oferă privitorului o perspectivă reală despre cum arătau ruinele din Palenque. Dar nici chiar în cele mai avântate declarații ale sale nu formulează vreo concluzie cu privire la originile locului, mulțumindu-se să rezume cu prudență ceea ce descoperiseră: „Judecând după întinderea acestor ruine, ale căror construcții năruite ocupă kilometri întregi, masivitatea clădirilor încă în picioare, eleganța basoreliefurilor, atât cele sculptate în piatră, cât și cele modelate în stuc, și frumusețea ornamentelor interioare și exterioare îl recomandă drept unul dintre cele mai extraordinare și interesante monumente ale artelor locuitorilor străvechi ai acestei țări și demonstrează că, într-o perioadă foarte îndepărtată, aici trebuie să fi locuit o rasă numeroasă și civilizată.” Însă raportul lui de 5000 de cuvinte, pe care l-a ținut separat de jurnal, este birocratic și lipsit de viață, neexprimând entuziasmul sau emoția descoperirii. Poate se gândise la publicul căruia îi era destinat – oficialități coloniale, savanți și anticari.¹⁴⁵ Caddy pare mai interesat să-și reia vânătoarea, din punctul lui de vedere aceasta fiind

¹⁴⁵ Pendergast, *Palenque*. Pendergast scrie că raportul lui Caddy era menit să însoțească desenele sale ca anexă la o prezentare științifică pe care acesta a susținut-o ulterior la Londra. E neclar dacă a însoțit raportul oficial al lui Walker către Oficiul Colonial. Prin contrast, jurnalul lui personal, pe care Pendergast îl include în carte, nu era, după toate aparențele, menit publicării sau ochilor oficialităților.

partea cea mai palpitantă și mai fericită a călătoriei. Timpul va demonstra însă că descoperirile din Palenque îi lăsaseră o impresie profundă și că avea să ajungă să le privească drept unul dintre cele mai importante evenimente din viața sa.

În schimb, Walker dedicase numai câteva pagini din raportul său oficial ruinelor, lucru pe care el, dar mai ales colonelul MacDonald vor ajunge să-l regrete. A consemnat însă dezamăgirea că își petrecuseră aici prea puțin timp și că adunaseră prea puține informații. Ar fi fost nevoie de cel puțin un an ca să facă dreptate locului, spunea el. Dar durase prea mult să străbată Peténul până în Palenque și se îngrijora de ce aveau să creadă cei din Belize. „Judecase că e prudent” să scurteze cercetarea și să pornească spre casă.

În cele din urmă, graba de a pleca avea să contribuie doar la ghinionul lor. Dintr-o expediție ce durase deja mai mult de trei luni, nu dedicaseră decât două săptămâni misiunii propriu-zise. Chiar și în raportul oficial, Walker pare uneori nesigur cu privire la adevăratul scop al întregii acțiuni. A rezervat mult mai mult spațiu agriculturii, geografiei și politicii Peténului decât ruinelor. Drept rezultat, au plecat cu prea puține pagini descriptive și ilustrații. Dar, mai important, raportul lor nu invoca deloc fascinația pe care ruinele le-au inspirat-o altor exploratori sau dorința

imperioasă de a povesti lumii despre ele. Asta e poate o urmare a faptului că, spre deosebire de Stephens și Catherwood, niciunul dintre ei nu fusese cel care inițiasse expediția. Fuseseră recrutați în acest scop de colonelul MacDonald, și oricât de sânguincios s-au achitat ei, nu făceau decât să urmeze niște ordine.

Au ieșit însă dintre ruine cu un scop limpede în minte. Erau decizi să nu revină acasă, în Belize, pe același drum pe care veniseră. Fusese prea chinuitor. Plănuiau în schimb să coboare pe Río Usumacinta până în Golful Mexicului și să revină în Belize pe mare, făcând ocolul peninsulei. Din motive necunoscute, până și acest plan a eșuat.

10

În plină criză

Colonelul Juan Galindo era mort; fusese măcelărit. Stephens a aflat vestea imediat ce a ajuns în Grenada. Conform rapoartelor, colonelul fusese ucis de amerindieni înarmați cu macete, după o bătălie de lângă orașul hondurian Tegucigalpa. În dorința sa de a salva republica, irlandezul i se alăturase generalului José Trinidad Cabañas, membru al partidului liberal, iar la finele lui ianuarie, mica lor armată fusese învinsă la Hacienda del Potrero de forțele conservatoare

honduriene și de o armată venită din Nicaragua. „Analele războaielor creștine de pretutindeni nu au avut nicicând o pagină mai însângerată¹, a scris Stephens după bătălie. „Nu s-a oferit pic de crutare, dar nici n-a fost cerută. După luptă, paisprezece ofițeri au fost împușcați cu sânge rece și nici măcar un singur prizonier nu a fost lăsat în viață ca dovadă a milei.” Cabañas a reușit să scape, dar Galindo, însoțit de doi dragoni și de un servitor, a fost recunoscut într-un sat amerindian din apropiere și ucis.¹⁴⁶

Stephens a fost foarte afectat de veste. Sperase să-l întâlnească pe Galindo, în care parcă se regăsea pe sine. Amândoi erau aventurieri, idealişti în ceea ce privea politica, oameni ai vremurilor moderne stăpâniți de o curiozitate imensă față de antichități. Stephens avea o scrisoare de recomandare pentru colonel din partea lui Forsyth, care îl cunoscuse pe Galindo la Washington. Fără îndoială, Galindo ar fi fost interesat de

¹⁴⁶ Griffith, „Juan Galindo, Central American Chauvinist”. Stephens a scris că, în conformitate cu relatările auzite de el, Galindo fusese ucis de amerindieni. „După luptă, într-o încercare de a scăpa împreună cu doi dragoni și un servitor, a trecut printr-un sat amerindian, a fost recunoscut, iar apoi au fost uciși cu toții cu macetele.” (*Incidents of Travel in Central America*, vol. 1, pag. 423) într-o telegramă însă, Frederick Chatfield anunța: „Colonelul Galindo a fost împușcat într-un sat din statul Honduras pe nume Aguanqueterique [...]; se străduia să ajungă la San Miguel după înfrângerea căpeteniei sale, Cabañas, când a căzut în mâinile unei trupe honduriene care l-a ucis pe loc.” (Graham, „Juan Galindo, Enthusiast”, pp. 21–22).

experiențele lui Stephens în Egipt și Orient. Iar Stephens, la rândul lui, ar fi recunoscut că Galindo îi inspirase vizita la Copán, așa cum avea să o facă mai târziu în cartea sa. Acum însă colonelul murise la numai 38 de ani. Iar Stephens pierduse prilejul de a vorbi cu unica persoană care explorase atât Palenque, cât și Copán.¹⁴⁷

Între timp, norii războiului se adunau tot mai amenințători. El Potrero fusese doar cea dintâi confruntare. În Grenada, Stephens a aflat că Morazán renunțase la postul său de șef al statului în El Salvador, ca să preia controlul total al forțelor sale armate și își trimisese familia în siguranță în Chile. Armatele mărșăluiau în Honduras și Nicaragua. „Criza izbucnise”, conchide Stephens, adăugând că trebuia să ajungă în Guatemala „cât încă mai erau deschise drumurile”.

A încălecat pe *macho* și a pornit către El Salvador, oprindu-se pe drum în León, pe atunci capitala statului Nicaragua. A descoperit că orașul era o ruină fumegândă, jumătate fiind ras din temelii ca urmare a unei lupte cumplite între liberalii și conservatorii locali. Acum era ocupat de aceeași armată nicaraguană care îi

¹⁴⁷ Galindo a primit recunoașterea pe care și-o dorise atât de mult. Din păcate, aceasta a sosit după moartea sa, când francezii i-au acordat o medalie de argint pentru descoperirile sale.

învinșese pe Galindo și pe Cabañas în Honduras. Stephens a privit cum 600 de soldați au părăsit orașul în pas de marș, pornind nu către El Salvador ca să lupte cu dușmanul lor consacrat, Morazán, ci către orașul înfrățit, Grenada, care refuzase să contribuie la cheltuielile ultimei campanii, cea din Honduras. „Faptul că statele se războiau între ele era destul de grav, dar aici flacăra care tocmai transformase capitala în ruine se aprindea din nou între propriile granițe”, notează el.

Stephens a traversat Golful Fonseca cu barca și a pătruns în El Salvador. Când a debarcat în La Union cu cei doi catări și cu bagajele sale, a aflat că Morazán părăsise portul cu numai câteva zile mai devreme, după ce își urcase familia pe o corabie care s-o ducă la loc sigur. I s-a spus că generalul plănuia un atac imediat asupra Guatemalei. Stephens a pornit fără întârziere pe urmele lui, sperând că va putea trece granița în Guatemala sub protecția acestuia.

Cinci zile mai târziu, după ce ocolise trupele honduriene care invadaseră El Salvador prin nord, Stephens a ajuns în capitala răvășită de cutremure, San Salvador. Însă Morazán plecase. În acea seară, Stephens s-a întâlnit din nou cu Vigil, vicepreședintele republicii, și cu aghiotanții lui. Dat fiind haosul situației, l-a uluit optimismul lor. „Pe un ton mai exaltat decât m-aș fi

așteptat din partea conducătorilor unui stat fără aliați, cu o armată invadatoare la ușă și cu propriii soldați plecați, și-au exprimat decizia fermă de a susține federația sau de a muri în ruinele capitalei lor”, scrie Stephens. „Totul depindea de succesul expediției lui Morazán. Dacă acesta dădea greș, misiunea mea era încheiată. În aceste ore întunecate ale Republicii, nu am disperat. În zece ani de război, Morazán nu fusese învins niciodată. Carrera nu avea să îndrăznească să-l înfrunte [...] și din haos avea să se ivească guvernul în căutarea căruia mă aflam.”

Stephens a considerat că era necesar să ajungă cât mai repede cu putință în Ciudad de Guatemala. Contrar repetatelor avertismente de a nu pleca, el a pornit către granița Guatemalei. Drumul era periculos; bandiții umblau nestingheriți. Soldați călare, înarmați până în dinți, rechiziționau fiecare catâr și cal peste care dădeau și înrolau cu forța băieți și bătrâni. După câteva zile, Stephens a ajuns la Ahuachapán, o așezare de la granița Salvadorului care avea legături strânse cu Morazán. A sosit chiar înainte de lăsarea întunericului și a găsit adăpost în casa unei văduve al cărei soț decedat fusese un prieten apropiat de-al lui Morazán și al cărei fiu se alăturase armatei invadatoare a generalului. Un al doilea fiu fusese aruncat de Carrera în închisoarea din Ciudad de Guatemala.

Epuizat după călătorie, Stephens s-a pregătit de culcare, dar nu avea să aibă parte de odihnă. Mai întâi l-a trezit un raport conform căruia Carrera l-ar fi învins pe Morazán în Ciudad de Guatemala. La auzul veștii, orașul a fost cuprins imediat de panică. Se părea că Morazán scăpase și se întorcea în Salvador cu oastea lui Carrera pe urme. După alte câteva ore de somn, a venit vestea că de Ahuachapán se apropiau călăreți înarmați. Clopotele bisericii au prins să bată și localnicii au început să părăsească așezarea. Era o priveliște jalnică, își amintește Stephens: oameni în vârstă, bolnavi sau infirmi, se ghemuiseră pe treptele bisericii. Stephens a fost prevenit să fugă cât mai putea. „Nu știam dacă se apropia întreaga armată a lui Carrera sau numai un detașament de cercetași. Dacă era prima variantă, speram că se afla și Carrera cu ei și că nu uitase costumul meu diplomatic.” Stephens a revenit acasă cu unul dintre însoțitorii lui și s-a pus nerăbdător pe așteptat. A fumat, a ieșit afară, dar nu a văzut nimic. Clopotele nu mai băteau și peste așezarea acum aproape pustie se așternuse o liniște fantomatică. „Am obosit să mai așteptăm; până în zori mai erau două ore. Ne-am întins și, deși pare ciudat, am adormit la loc.”

*

Reputația de așa-zisă invincibilitate a generalului Francisco Morazán s-a spulberat în zorii zilei de 20

martie a anului 1840. Abia a scăpat cu viață din piața centrală scăldată în sânge din Ciudad de Guatemala. Se petrecuseră o mulțime de lucruri de când Stephens plecase din Guatemala, cu mai bine de două luni în urmă. În ianuarie, Carrera părăsise orașul cu 1000 de oameni și invadase fortăreața liberală din Quetzaltenango, districtul secesionist din vestul Guatemalei care se aliase cu Morazán. Din două lovituri rapide, Carrera și mica sa armată îi alungaseră pe liberali. Carrera s-a întors în Ciudad de Guatemala triumfător, intrând călare în capitală pe 17 februarie, pe sub arcade decorate cu flori, întâmpinat cu fanfare, steaguri fluturânde și salve de tun. Odată eliminați liberalii din Quetzaltenango, pericolul unui atac militar din spate dispăruse și tot ce mai rămăsese era îndelung amânata confruntare cu Morazán, care venea dinspre est. Carrera și-a înfruntat cel mai periculos dușman cu trupele aproape intacte și a rezistat luptei.

În cele din urmă, Morazán s-a conformat. A trecut granița Guatemalei pe 12 martie în fruntea unei coloane de numai 1500 de oameni, așteptându-se ca liberalii din Guatemala să se ridice imediat la luptă și să i se alăture lui și cauzei republicane. Între timp, Carrera a părăsit capitala cu aproape 1000 dintre cei mai loiali războinici amerindieni și mețiși ai săi, ocupând o poziție pe o plantație aflată la numai opt kilometri. În

oraș a lăsat 800 de oameni care să se ocupe de săpături și fortificații sub comanda unuia dintre ofițerii săi.¹⁴⁸ Planul lui Carrera era să-i surprindă pe Morazán și armata sa când se apropiau de oraș și să-i strivească ca între ciocan și nicovală, între oamenii lui și cei care așteptau între zidurile orașului.¹⁴⁹ Dar Morazán a lovit mai devreme decât se aștepta el, atacând pe 18 martie la ora trei dimineața prin poarta Buena Vista și luând prin surprindere forțele conservatoare din capitală. După o serie de bătălii îndârjite, apărătorii s-au retras, iar până la amiază Morazán capturase deja o mare parte din oraș. A deschis imediat porțile închisorilor și a eliberat mai bine de 40 de liberali arestați de Carrera. Printre aceștia se afla și comandantul armatei din Quetzaltenango, atât de cumplit bătut în arest, încât nu a putut pune mâna pe arme după ce a fost eliberat din lanțuri. Apoi Morazán le-a poruncit oamenilor săi să ocupe poziții defensive, în timp ce Carrera, cu rândurile întărite cu amerindieni din zona rurală, înconjurase orașul.

A doua zi, Carrera a lansat un atac cu toate forțele. Conform relatărilor făcute de martorii oculari, adunate ulterior de Stephens, bătălia a durat toată dimineața, pe

¹⁴⁸ Woodward, *Rafael Carrera and the Emergence of the Republic of Guatemala, 1821–1871*, pag. 120.

¹⁴⁹ Bancroft, *History of Central America*, vol. 13, pag. 141.

străzi desfășurându-se lupte dure și sângeroase.¹⁵⁰ Carrera și oamenii lui au atacat mai întâi rezervele lui Morazán de la marginea orașului. Acesta a părăsit piața principală cu o mică trupă pentru a se alătura bătăliei. Cele două părți au dus lupte corp la corp și mulți dintre cei mai buni ofițeri ai lui Morazán au fost uciși sau grav răniți. Mai târziu, Carrera avea să se laude că îl confruntase chiar el pe Morazán în timpul luptei și că aproape îi tăiasse șaua în două cu sabia. Morazán și oamenii lui s-au retras pe străzile ce duceau către piață, lăsând în urmă peste 400 de morți și răniți, 300 de muschete atât de necesare și toate bagajele și echipamentele armatei sale. Pe la ora 10 dimineața erau încolțiți în piață, înconjurați de mulțimea de amerindieni ai lui Carrera. Morazán și-a postat oameni pe acoperișurile caselor din jur, însă cei din piață erau asaltați cu focuri din toate părțile. Pe la amiază, împușcăturile s-au mai rărit, căci Carrera și oamenii săi rămăseseră treptat fără muniție sau începuseră să o păstreze pentru asaltul final. Se povestea că însuși Carrera se apucase să pregătească cartușe. Când focul a încetat, asupra pieței s-a lăsat o liniște sinistră. „Încolțit

¹⁵⁰ Există multe relatări despre această bătălie istorică, însă Stephens, care a vorbit cu martori oculari la puțin timp după ce aceasta a avut loc, oferă cea mai vie descriere în limba engleză. Stephens, *Incidents of Travel în Central America, Chiapas, and Yucatán*, vol. 2, pp. No – 115.

În această poziție cumplită, Morazán a avut timp să reflecteze”, scrie Stephens.

„Cu numai un an în urmă fusese primit [de locuitorii orașului] cu dangăte de clopote, salve de tun, urale de bucurie și delegații ale cetățenilor recunoscători, fiind unicul om care-i putea salva de Carrera și de distrugere. [Acum] Printre puținii albi aflați în piață la momentul ocupării lui Morazán se afla un tânăr care fusese luat prizonier și înfățișat dinaintea generalului. Acesta îl cunoștea și s-a interesat de câțiva dintre partizanii săi de odinioară, întrebând dacă veneau să i se alăture. Tânărul a răspuns că nu, iar Morazán și ofițerii săi au părut dezamăgiți. Fără îndoială se așteptase ca locuitorii să vină în sprijinul său, aclamându-l din nou ca pe cel care îi salvase de Carrera.”

Piața principală din Ciudad de Guatemala în 1860,
ocupată de tarabe

Cadavrele blocau străzile și zăceau împrăștiate în piață. Era deja scena unui măcel teribil. Liniștea nu era întreruptă decât de huiduielile și batjocurile amerindienilor lui Carrera, grupați în colțuri la intrările în piață. La apus, aceștia au îngenunchat și au început să intoneze *Ave Maria*. Cântecul a răsunat atât de tare, că i-a făcut să se înfioare pe Morazán și pe oamenii săi, care abia acum își dădeau cu adevărat seama ce sorți potrivnici înfruntau fiind încolțiți. Imnul a fost urmat de urlete furtunoase: „Trăiască religia! Moarte generalului Morazán! Trăiască Carrera!” Apoi împușcăturile s-au dezlanțuit în piață cu mai multă furie ca oricând. Lupta a durat ore întregi. În cele din urmă, la ora două noaptea, oamenii lui Morazán au făcut o încercare disperată de a-și croi drum spre ieșire, dar au fost întorși. În piață zăceau acum grămezi de morți, inclusiv fiul cel mai mare al lui Morazán și 40 dintre cei mai loiali și mai vechi ofițeri ai săi.

Ce s-a întâmplat în continuare face obiectul multor dispute. Conform rapoartelor oficiale despre bătălie – cele ale învingătorilor adică –, Morazán a postat 100 de oameni în trei colțuri ale pieței și le-a ordonat să deschidă focul la ora trei dimineața. Apoi, în timp ce atenția tuturor era distrasă, generalul a fugit în noapte prin cel de-al patrulea colț împreună cu 500 de oameni, strigând „Trăiască Carrera!” și lăsându-i pe ceilalți să

se descurce singuri. Însă consulul francez Auguste Mahelin a notat că în acea noapte era lună plină, ceea ce conferă puțină credibilitate rapoartelor care susțin că Morazán s-ar fi furișat la adăpostul întunericului.

Fie că el a scăpat prin luptă, fie apelând la un șiretlic, varianta oficială a învingătorilor păstrează tăcerea asupra ororilor ce au urmat. În timp ce Morazán părăsea orașul, mulți dintre cei din piață, luați prizonieri, au fost împușcați fără judecată de oamenii lui Carrera. Răniții erau străpunși cu baionetele chiar pe locul unde zăceau. „Carrera arăta cu degetul către unul și-altul, iar cei indicați erau duși la câțiva pași de el și împușcați”¹⁵¹, scrie Stephens. Vreo doisprezece supraviețuitori au sărit de pe acoperișurile unde fuseseră postați și s-au adăpostit în curtea viceconsulului britanic, aflată lângă piață. Carrera a aflat cumva, posibil alertat de consulul britanic, generalul Chatfield, așa cum arată o relatare. Carrera a cerut ca aceștia să-i fie predați. Chatfield a fost de acord, cu condiția să aibă parte de un proces legal. Oamenii au fost preluați și câteva minute mai târziu au fost executați la o depărtare de câțiva pași.¹⁵²

¹⁵¹ Spre deosebire de Carrera, Morazán avea reputația de a-și trata bine prizonierii. Vezi Bancroft, *History of Central America*, vol. 13, pag. 141.

¹⁵² Ibid., pp. 141–142; F. Crowe, *The gospel in Central America containing a sketch of the country, physical and geographical, historical and political, moral and religious: A*

În timp ce masacrul din piață continua, Morazán a traversat munții până în orașul Antigua. O facțiune de localnici încă loiali liberalilor l-a implorat să declare legea marțială și să lanseze un nou atac asupra capitalei. El a refuzat, spunând că „a fost vărsat destul sânge”. A rămas acolo doar cât să-i scrie lui Carrera o scrisoare, cerându-i să arate milă față de prizonieri. Apoi s-a retras de-a lungul coastei către El Salvador.

*

Când Stephens s-a trezit în Ahuachapán, un băiat a venit în fugă aducând vestea că oamenii lui Carrera se apropiau de așezare. La scurt timp, un detașament al cavaleriei s-a ivit la capătul străzii. Stephens a ieșit să-i înfrunte. Prin fața lui au trecut mai bine de 100 de lăncieri, călărind doi câte doi, cu fanioane roșii în vârfurile lăncilor, scandând „Trăiască Carrera!” Erau conduși de un general pe nume Figueroa.

Lăncierii au fost urmați de infanterie, majoritatea amerindieni, cei mai mulți doar în zdrențe, cu macete și flinte vechi. Și ei scandau „Trăiască Carrera!” cu o duritate care cerea un răspuns pe măsură. „Nu exista scăpare și cred că ne-ar fi împușcat pe loc dacă am fi

refuzat să repetăm strigătul”, notează Stephens.

Mereu diplomat, Stephens l-a invitat pe general la micul dejun. Dar nu după mult timp, Figueroa și oamenii săi au încălecat și au plecat în goană pentru a verifica un raport care spunea că aliații lui Morazán se furișau prin preajma așezării. S-au întors după-amiază, aparent fără să fi reușit să găsească pe cineva. Cu generalul Figueroa încartiruit din nou în piață, Stephens a reușit să-l convingă să-i dea un pașaport care, spera el, avea să-i permită să călătorească în siguranță până în Ciudad de Guatemala. Apoi a sosit vestea că Morazán însuși se apropia de așezare. Figueroa și lăncierii au sărit imediat pe cai și au ieșit din piață ca să-l înfrunte. În urma lor se răzlețea șirul lung de infanteriști amerindieni. Au urmat rafale de împușcături, după care un cal fără călăreț a trecut galopând prin piață. Au mai urmat câțiva și în curând gloanțele zburau în toate direcțiile. Figueroa și vreo 30–40 de lăncieri au țâșnit alergând pe stradă. S-au regrupat, s-au întors și s-au repezit înapoi de unde veniseră. Stephens și câțiva dintre tovarășii săi de călătorie, inclusiv o bătrână servitoare, s-au furișat din nou în casă și, în timp ce pe stradă bătălia se dezlanțuia, s-au refugiat într-o cameră interioară mică, cu o ușă groasă de șapte centimetri. „Stăteam cu urechile ciulite, într-o beznă deplină”, scrie el.

În cele din urmă, focul a încetat și s-a auzit sunetul unei trompete, apoi galopul cavaleriei. S-au dus la ușa de la intrare și au aruncat precauți o privire pe când auzeau strigătul „Trăiască Federația!” Se lăsase întunericul. I-au oferit apă unui lăncier aflat în trecere. Într-o clipită, un grup de soldați de-ai lui Morazán se adunaseră în casă, care le era foarte cunoscută datorită legăturii familiei cu Morazán. Călăreau de șase zile șerpuind prin teritoriul inamic ca să evite urmăritorii. „Pradă exaltării ce vine după o luptă victorioasă, mi s-au părut cele mai reușite exemplare bărbătești ale acestei țări”, își amintește Stephens. Ștergându-și sângele de pe săbii, i-au povestit că fuseseră luați prin surprindere de Figueroa. Morazán, care călărea în frunte, s-a ferit de două gloanțe înainte să apuce să-și scoată arma. Dacă nu ar fi fost atât de obosiți caii, i-ar fi ucis pe toți oamenii lui Figueroa, susțineau ei.

Morazán a trimis vorbă că el și soldații săi aveau să se odihnească în piață. Stephens a profitat de prilej pentru a-l cunoaște în sfârșit pe faimosul general. Când a pătruns în *cabildo*, acesta se sfătuia cu ofițerii săi.

„Un foc mare ardea în fața ușii și de perete era lipită o masă având pe ea o lumânare și niște cupe de ciocolată. Avea în jur de 45 de ani, o înălțime de 1,77 metri, era subțire, cu o mustață neagră și barba nerasă de o săptămână și purta un veston

militar încheiat până la gât și o sabie. Își scosese pălăria, iar expresia lui era blândă și ageră. Deși încă tânăr, de zece ani fusese cel dintâi om al țării sale. Se ridicase la putere și se menținuse acolo datorită abilităților militare și a curajului. Întotdeauna își condusesese personal trupele în luptă. Luase parte la nenumărate bătălii și fusese adesea rănit, însă niciodată înfrânt. Din informațiile pe care le-am adunat și din entuziasmul cu care au vorbit ofițerii lui despre el și, de fapt, toți ceilalți din preajma lui, aproape dobândisem un sentiment de admirație față de generalul Morazán, iar întâmplările prin care trecea nu făceau decât să-mi sporească interesul. Nu știam deloc cum să mă adresez și, în timp ce mintea mea era ocupată cu expediția lui ghinionistă, prima lui întrebare a fost dacă familia sa ajunsese în siguranță în Costa Rica sau dacă auzisem ceva despre soarta lor. E grăitor că într-o asemenea clipă, privind rămășițele armatei sale și având în minte amintirea proaspătă a tovarășilor săi uciși, în timp ce speranțele i se năruiau, iar norocul îl părăsea, inima lui se întorsese către familie.”

Declarându-și calitatea de oficial, Stephens a vorbit pe scurt despre tratatul pe care fusese trimis să-l negocieze cu America Centrală, deși în acest moment părea o stângăcie, dacă nu chiar o absurditate. Morazán și-a formulat profundul regret că acest lucru nu fusese realizat. „Și-a exprimat mâhnirea pentru situația în care îi văzusem nefericita țară”, își reamintește Stephens. „Bănuind că avea treburi mult mai importante, nu am

stat decât puțin în compania sa, întorcându-mă în casă.”

În noaptea aceea Stephens a încercat în zadar să angajeze un ghid care să-l ajute să ajungă la Rio Paz (Râul Păcii), neinspirat numit, care despărțea El Salvador de Guatemala. Situația nu arăta bine. Toți cei capabili să-l călăuzească erau îngroziți să nu-i întâlnească pe oamenii lui Carrera. Stephens se temea și el, dar era și mai speriat de lupta sângeroasă care ar fi putut avea loc în Ahuachapán, în cazul în care Carrera ar fi sosit cât timp Morazán încă se mai afla acolo.

A doua zi dimineață, Morazán a venit să-l caute pe Stephens. De această dată conversația lor a fost „mai lungă și mai generală”. Stephens nu l-a întrebat ce planuri are, iar generalul a făcut numai aluzii la o posibilă confruntare cu comandantul armatei nordului, generalul Cáscara, care ocupa acum orașul salvadorian Santa Ana. „A vorbit fără mânie sau amărăciune despre liderul partidului conservator și despre Carrera, pe care l-a descris ca fiind un amerindian ignorant și nelegiuit de care partidul care-l folosea acum avea să se bucure într-o zi să fie apărât.” Generalul l-a prevenit pe Stephens să nu călătorească spre Guatemala, pentru că era extrem de periculos. Dar dacă insista, Morazán i-a spus că va trimite după primar și că îi va găsi un ghid.

„Mi-am luat rămas-bun de la el cu o grijă mai mare decât pentru orice alt om din această țară. Nu știam atunci ce dezastre îl mai așteptau; în acea noapte majoritatea soldaților săi aveau să-l părăsească, fiind uniți până atunci numai de pericolul care îi amenințase cât timp se aflaseră în țara dușmană. Cu cei rămași s-a îndreptat către Zonzonate, a ocupat o corabie din port, a urcat la bordul ei un echipaj alcătuit din propriii lui oameni și a trimis-o către Libertad, portul din San Salvador. Apoi a pornit către capitală, unde oamenii care îl idolatrizaseră pe când se afla la putere i-au întors spatele la nevoie, primindu-l cu insulte în stradă. S-a îmbarcat către Chile cu mulți dintre ofițerii săi, prea compromiși ca să mai poată rămâne. Cei mai răi dușmani ai săi recunosc că se comporta exemplar în relațiile personale și, ca o laudă însemnată, că nu era temperamental. Acum e înfrânt și aflat în exil, probabil pentru totdeauna, și nu se poate întoarce, fiind amenințat cu pedeapsa cu moartea. Cred cu tărie că l-au gonit de pe țărmurile lor pe cel mai bun bărbat al Americii Centrale.”¹⁵³

La puțin timp după plecarea lui Morazán, un bătrân loial generalului s-a înfățișat dinaintea lui Stephens împreună cu fiul său de 22 de ani, pe care i l-a oferit drept ghid. Dar când tânărul a aflat că aveau să

¹⁵³ José Francisco Morazán Quezada a revenit în America Centrală din exilul în America de Sud la mai puțin de doi ani de la înfrângerea suferită în fața lui Carrera. După ce a încercat să adune o armată pentru a forma o nouă uniune a Americii Centrale, a fost capturat în Costa Rica în 1842 și trimis în fața plutonului de execuție. Moartea sa, la 49 de ani, a însemnat sfârșitul oricăror încercări de a reuni statele Americii Centrale într-o singură republică.

pornească spre granița cu Guatemala, s-a scuzat spunând că se duce să facă rost de un cal; nu s-a mai întors. În locul lui a fost trimis un băiat de zece ani, cu o pălărie de paie, călărind fără șa. Se credea că un copil înfrunta mai puține riscuri în fața soldaților care bântuiau prin țară. Mai bine un copil de zece ani decât nimeni, și-a zis Stephens, iar peste puțin timp au pornit către Guatemala.

11

Revederea

„Mă aflu la capătul unei călătorii de aproape 2000 de kilometri și tot aurul din Peru nu m-ar fi convins s-o mai fac o dată”, scrie Stephens. Când a pătruns în capitala Guatemalei călare pe *macho*, l-au întâmpinat clădirile și pavajul străzilor înnegrite de sânge. Într-un pasaj de lângă piață, 27 dintre amerindienii lui Carrera ridicaseră o baricadă în fața ușii monetăriei. Când oamenii lui Morazán și-au încheiat asaltul, 26 dintre aceștia zăceau morți, iar zece zile mai târziu sângele lor încă mai înnegrea treptele. Pereții albi ai caselor de pe străduțele laterale erau ciuruiți de gloanțe și împrăștiați cu sânge. Toate clădirile din jurul pieței centrale erau „îngrozitor de vătămăte”. Iar la locuința consulului Statelor Unite, aflată lângă piață, reședința oficială a lui

Stephens, i s-au arătat trei gloanțe de muschetă extrase din lemnărie.

Orașul încă era în stare de șoc. Oamenii vorbeau numai despre înfrângerea incredibilă a lui Morazán și despre consecințele victoriei lui Carrera. Între timp, acesta din urmă părăsise capitala cu cea mai mare parte a armatei sale. Plecase pe urmele lui Morazán, dar fusese silit să se abată către Quetzaltenango pentru a stinge o nouă răscoală izbucnită acolo. Soldații de pază l-au înfruntat pe Stephens când acesta a ieșit la o plimbare pe străzi. l-au arătat cum se descotorosiseră de adversarii lor ațintindu-și muschetele către capul lui. S-a grăbit să ajungă înapoi în siguranța reședinței consulului.

Jungla de piatră în ciuda pericolelor care bântuiau pe străzi, Stephens a simțit că după săptămâni de călătorie anevoioasă se întorsese „acasă”, într-un loc unde putea în sfârșit să se odihnească în siguranță. „Eram încă îngrijorat. Nu primisem scrisori de acasă și dl Catherwood încă nu sosise.”

În după-amiaza următoare, Catherwood s-a ivit pe neașteptate la ușa lui. Tocmai revenise din cea de-a doua vizită la Copán, unde se retrăsese cât timp Morazán și Carrera se luptaseră pentru controlul orașului. „Am căzut unul în brațele celuilalt, bucuroși de revedere”, scrie Stephens. Și-au propus să nu se mai

despartă deloc pentru tot restul călătoriei.

În următoarele câteva zile, cei doi au făcut schimb de observații. În lipsa lui Stephens, Catherwood se ținuse ocupat cu munca. Pe lângă faptul că se întorsese la Copán pentru noi desene, acesta făcuse o descoperire extraordinară, care i-a retrezit entuziasmul de arheolog lui Stephens. Mai înainte, călătorind către capitală după prima lor vizită la Copán, Catherwood auzise zvonuri despre niște ruine de piatră îngropate în junglă, aflate pe malul Râului Motagua, nu departe de Copán. Stephens auzise povești similare în Ciudad de Guatemala, de la trei frați care moșteniseră o fâșie lungă de pământ pe malul râului. Frații Payes îi spusese că tatăl lor le povestise cândva că pământul ascunde obiecte misterioase de piatră într-un loc pe care băștinașii îl numeau Quiriguá, dar nu vizitaseră locul și nu văzuseră niciodată obiectele cu ochii lor. Luaseră decizia ca, în timp ce Stephens călătorea către El Salvador, Catherwood să încerce să stabilească dacă zvonurile aveau vreo fărâmbă de adevăr.

Catherwood dăduse peste o mină de aur... dar numai după o călătorie complicată și chinuitoare. Ajungând la Motagua și îndurând câteva călătorii cu pirogile pe o căldură și o umezeală aproape de nesuportat, el și frații Payes străbătuseră pe jos câmpii poroase și păduri înalte de cedru și mahon până ajunseseră în cele din

urmă dinaintea unei construcții piramidale acoperite de vegetație. Foarte repede au descoperit și un cap cioplit, „colosal”, cu diametrul de 1,80 de metri, acoperit cu mușchi, câteva altare de piatră sculptate cu figuri neobișnuite de animale și o alăturare numeroasă de blocuri verticale cioplite, semănând cu monoliții descoperiți de Catherwood și Stephens la Copán. Aceste sculpturi înfățișând siluete umane erau acoperite de hieroglife realizate în același stil ca la Copán, dar cu o diferență uimitoare: aceste monumente erau gigantice. Se ridicau la înălțimi de două-trei ori mai mari decât cele descoperite la Copán, iar lățimea era și ea proporțional mai mare.

Bazându-se pe desenele și notițele lui Catherwood, Stephens a calculat că un „obelisc sau piatră cioplită” avea opt metri înălțime de la pământ. „Era înclinat cu 3,7 metri și părea gata să se prăbușească [...]. Pe fața dinspre pământ era reprezentată silueta unui bărbat, sculptată perfect și cu finețe. Partea de sus părea identică, dar era ascunsă de vegetație și asta făcea concluzia cam neclară. Cele două [laturi] conțineau hieroglife în basorelief.” Catherwood i-a explicat lui Stephens că mai descoperiseră cinci monumente la fel de mari aflate încă în picioare și alte două care se prăbușiseră. Fragmente de piatră și sculpturi erau împrăștiate pe o suprafață foarte mare. În zilele

următoare lucrare cât putuse de repede ca să termine niște desene, dar nu reușiseră să aducă provizii cu ei, iar frații Payes plecaseră deja în altă parte a moșiei lor. Catherwood i-a urmat în curând.

Parcurgând notițele și schițele, cei doi au speculat că Quiriguá trebuie să fi avut o legătură cu situl mai mare din Copán, aflat cu 40 de kilometri mai la sud. „De un singur lucru nu ne-am îndoit: cândva a existat acolo un oraș mare. Numele i s-a pierdut, suprafața nu i se cunoaște și, cu excepția unei notițe extrase din lucrările domnului C. Și inserate într-un ziar guatemalez de frații Payes după vizită, notiță ce și-a găsit calea către Statele Unite și Europa, nu a mai fost publicată niciodată vreo relatare despre existența sa. Secole întregi a zăcut complet îngropat, ca acoperit de lava Vezuviului.”

Lui Stephens îi surâdea ideea de a vedea locul cu ochii săi. Dar nu avea timp să ajungă la Quiriguá și apoi la Palenque înainte de începerea sezonului ploios. Siturile se aflau în direcții diferite.

Stelă gigantică de la Quiriguá (Catherwood)

Existau, de asemenea, și alte treburile oficiale de care Stephens trebuia să se achite înainte de a pleca. Deși sarcina sa principală se încheiase odată cu înfrângerea lui Morazán și cu prăbușirea definitivă a republicii, primise totodată ordine să închidă misiunea, să împacheteze arhivele legației și să le trimită la Washington. Aceste probleme au fost rezolvate rapid. I-a trimis o telegramă amănunțită lui Forsyth, care avea drept concluzie: „După o cercetare stăruitoare, nu a fost găsit niciun guvern.”

Încheindu-și îndatoririle, Stephens scrie: „Eram încă o dată propriul meu stăpân, liber să merg încotro

voiam, pe banii mei, aşadar am început imediat să facem pregătirile pentru călătoria către Palenque.”

Pentru a se retrage din capitală într-un mod cât mai diplomatic cu putinţă, Stephens i-a vizitat pe membrii guvernului conservator al Guatemalei, inclusiv pe şeful statului, Mariano Rivera Paz. Acesta i-a furnizat un paşaport pentru călătoria sa. Pentru a-i înlesni drumul, o notiţă favorabilă legată de planurile sale de călătorie a fost plasată în ziarul guvernamental *El Tiempo*. „Dar nu era de-ajuns”, notează Stephens. „Numele lui Carrera valora mai mult decât toate acestea la un loc, aşa că am aşteptat două zile să se întoarcă din Quetzaltenango.”

Între timp i-a făcut o vizită lui Narciso Payes, unul dintre cei trei fraţi pe pământul cărora se afla Quiriguá. Deşi descoperirea sitului era uimitoare în sine, pe Stephens îl încânta cel mai tare apropierea Râului Motagua. După calculele lui Catherwood, adâncimea apei făcea posibil transportul unuia sau al mai multora dintre monumentele acelea uriaşe până în Golful Honduras şi apoi la New York pe corabie. A ajuns la uşa lui Payes dornic să încheie un târg. În fond, cu ajutorul costumului său de diplomat şi cu un efort minim, reuşise să cumpere ruinele din Copán cu 15 dolari. De data aceasta însă costumele diplomatice nu a reprezentat un avantaj, ci dimpotrivă. Oricât de tare s-a

străduit să-l convingă pe Payes că acționa pe cont propriu, nedisponând de resursele monetare ale guvernului Statelor Unite, acesta nu s-a lăsat convins. În tot cazul, a zis el, trebuia să se consulte și cu frații săi, care urmau să revină în Ciudad de Guatemala peste câteva zile.

Stephens a plecat frustrat. Cei doi frați nu sosiseră înainte ca el și Catherwood să pornească spre Palenque. Dar oricum șansele de a încheia o înțelegere scădeau cu repeziciune. În acest timp, Narciso Payes se consultase cu consulul Franței, care îl informase că guvernul lui plătise sute de mii de dolari ca să cumpere numai unul dintre obeliscurile egiptene din Luxor și să-l transporte la Paris.¹⁵⁴ Înainte de această discuție,

¹⁵⁴ Încercările lui Stephens de a lua monumente și artefacte din America Centrală și Mexic pentru a le expune în Statele Unite, mai precis la New York, au generat dispute printre oamenii de știință, care s-au întrebat dacă acesta era mânat de motivații imperialiste, iresponsabile. Nu încapе îndoială că motivațiile lui Stephens erau un amalgam de impulsuri de naturi foarte diferite: preocupări naționaliste (a se citi imperialism, în sensul larg al cuvântului), o apreciere sinceră a artefactelor și o dorință extrem de puternică de a le proteja, dar și speranța de a extinde cunoștințele științifice și istorice, demers care, credea el, putea fi finanțat prin exploatarea comercială a ruinelor. Stephens mai declarase că spera să înființeze un muzeu al antichităților americane. Nu a precizat niciodată dacă acesta urma să ia forma unei instituții publice, private sau comerciale. În zilele lui Stephens, majoritatea muzeelor din SUA erau întreprinderi comerciale sau private. Însă acesta cunoștea marile muzee naționale din Europa și știa că Anglia și Franța cumpăraseră obiecte antice romane, grecești și egiptene. E o întrebare valabilă dacă el și Catherwood (care deținea o panoramă) vedeau cumpărarea artefactelor mayașe ca pe o investiție în

scrie Stephens, „proprietarii ar fi fost bucuroși să vândă toată proprietatea, constând în mai bine de 20.000 de hectare, cu toate cele știute și neștiute aflate pe ea, pentru câteva mii de dolari”. Încă sperând că putea face un târg, și-a păstrat optimismul și a lăsat o ofertă ai cărei termeni nu se cunosc, urmând ca un prieten să le-o prezinte celor doi frați Payes când aveau să revină.¹⁵⁵

scopuri comerciale. În mod clar era naționalist și nutrea un patriotism fierbinte când venea vorba de New York și și-a exprimat teama ca nu cumva antichitățile americane să ajungă în Europa dacă nu aveau să fie cumpărate de Statele Unite. În plus, a argumentat el, America era locul cel mai potrivit ca să le protejeze și să le expună, pentru că acestea erau neglijate de guvernele locale și neapreciate de locuitorii Americii Centrale. Criticii acțiunilor lui Stephens susțin însă că acestea sunt numai raționalizări a ceea ce unul dintre ei a numit „lăcomia” lui Stephens și a atitudinii imperialiste a americanilor, în general, față de vecinii lor latinoamericani din sud, care avea să se manifeste destul de curând sub forma războiului mexicano-american. Vezi R. D. Aguirre, *Informai Empire: Mexico and Central America în Victorian Culture*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 2005, pp. 66–76; Evans, *Romancing the Maya*, pp. 44–87; Roberts, „Landscapes of Indifference”, pp. 544–567.

¹⁵⁵ Stephens a scris o postfață la lucrarea sa, *Incidents of Travel în Central America, Chiapas and Yucatán*, în care povestește că a adunat garanții de 20.000 de dolari după revenirea la New York pentru a cumpăra și a transporta la New York ruinele din Quiriguá, cel puțin o parte dintre ele. Nu specifică dacă era vorba despre donații sau investiții. Dar cu aceste garanții în mână a fost în măsură să ridice oferta inițială pe care le-o făcuse fraților Payes. Până să facă el însă noua ofertă, vestea despre descoperirea ruinelor ajunsese în SUA și în Europa, ca urmare a publicării notițelor lui Catherwood de către frații Payes. Payes a refuzat noua ofertă a lui Stephens. „Din conversații extrem de vagi cu străini care nu le văzuseră și nu știau nimic despre ele, [Payes – n. a.] a ajuns să creadă că toate guvernele Europei aveau să se lupte pentru a intra în posesia lor”, a scris

Palenque îi ademenea. După numai o săptămână în Ciudad de Guatemala, Stephens și Catherwood adunaseră provizii, cai și catări și erau gata să pornească. Dar oamenii care soseau în oraș îi avertizau că drumurile rămăseseră în continuare periculoase. Și aproape toți cei cu care se întâlneau îi îndemneau să se răzgândească. Un aghiotant al colonelului MacDonald sosit din Belize a dat peste Stephens la o întrunire oficială și l-a informat pentru prima dată despre expediția lui Walker și Caddy în Palenque. Veștile nu erau bune, a adăugat el. În Belize ajunseseră relatări conform cărora cei doi bărbați fuseseră uciși de amerindieni înarmați cu sulite. Stephens avea să afle ulterior că nu era adevărat. Cele mai mari temeri erau totuși provocate de zvonurile despre campania lui Carrera în Quetzaltenango, pe unde Stephens și Catherwood urmau să treacă în drumul lor către Palenque. Se spunea că acesta comisese noi atrocități, iar amerindienii se ridicaseră la luptă și îi masacrau pe albi.

Așteptând să-l întâlnească pe Carrera pentru a obține

Stephens, caracterizând o asemenea idee drept o „halucinație”. Nu se spune la ce sumă se ridica cea de-a doua ofertă a lui Stephens, așa cum nu se cunoaște nici valoarea celei dintâi. Iar despre Stephens s-a dovedit că avea dreptate cu privire la lipsa de interes a guvernelor europene. Ce fericire însă că avariția fraților Payes și „halucinațiile” lor privind valoarea Quiriguái au avut ca rezultat, deși fără voia lor, păstrarea acestor ruine remarcabile la fața locului, nederanjate.

un pașaport semnat personal de acesta, Stephens a decis să facă o ultimă plimbare prin suburbiile orașului. A fost fermecat din nou de frumusețea naturală a locului și mai ales de vulcanii Agua, Fuego și Acatenango, aflați nu prea departe, ca niște paznici care vegheau asupra unei Grădini a Raiului cuprinsă de frământări. Apoi a fost atras, cum i se întâmpla adesea, de un cimitir din apropiere. Fusese înființat în timpul epidemiei de holeră, dar acum servea ca loc de odihnă pentru mai bine de 400 de bărbați uciși în recenta luptă pentru controlul orașului. Trupurile lor zăceau laolaltă sub un pătrat mare de pământ proaspăt săpat. „A fost un rămas-bun sumbru de la Guatemala”, scrie el.

A doua zi, zvonurile despre Quetzaltenango au fost confirmate. Violențele izbucniseră cu două săptămâni în urmă, când ajunsese acolo mesajul că Morazán atacase și ocupase Ciudad de Guatemala. Ca reacție la aceste vești, localnicii din Quetzaltenango s-au răsculat și au alungat garnizoana lui Carrera din orașul lor. Oficialitățile au făcut greșea de a-i trimite lui Morazán un mesager cu o scrisoare de felicitare. Carrera a aflat despre revoltă în timp ce mășălăuia pe urmele lui. Și-a schimbat imediat direcția, pornind către Quetzaltenango. Însăpăimântați, conducătorii orașului s-au adunat în piață ca să-l întâmpine. La

sosirea lui, mesagerul amerindian, care nu plecase spre capitală, așa cum i se poruncise, i-a dat lui Carrera scrisoarea de felicitare adresată lui Morazán. Pentru autoritățile locale momentul nici că putea fi mai prost. Ascultându-l pe secretarul său, care-i citea scrisoarea, pe Carrera l-a cuprins o furie atât de cruntă, încât și-a scos sabia și l-a rănit pe primar și alte două persoane înainte să reușească să se calmeze și să se oprească. Le-a poruncit soldaților să-i aresteze pe conducători și să-i ducă la închisoare. A doua zi a cerut ca primarul și alte șaptesprezece persoane din conducerea orașului să fie aduse în piață. Aici, continuă Stephens, „fără cel mai vag simulacru de proces, fără măcar o curte marțială, au fost așezați pe rând pe o piatră în fața unui zid și executați”.

În Ciudad de Guatemala a sosit apoi vestea că la revenirea sa, Carrera avea de gând să scoată în piață sutele de prizonieri din armata lui Morazán și să-i împuște și pe ei. Puteai să simți de-a dreptul frica ce cuprinsese orașul. „Din nou, părea că o spadă atârna deasupra capetelor, suspendată de un fir”, scrie Stephens.

„Chiar și susținătorii lui Carrera se tem de un război de castă, iar cei care au șansa să plece își doresc foarte tare să părăsească țara. Mi-au cerut părerea oameni care dețineau case

sau proprietăți mari, dar care nu dispuneau decât de 2000–3000 de dolari și voiau să știe dacă puteau trăi cu această sumă în Statele Unite. Până acum, în toate războaiele și revoluțiile, albi deținuseră controlul, dar de data asta amerindienii erau forța dominantă. Treziți din somnul veacurilor și cu muschete în mâini, blândețea lor se transformase în ferocitate. Carrera era pivotul în jurul căruia se învârtea totul.”

La o zi după revenirea lui Carrera, Stephens a mers să-l viziteze. Bărbatul locuia acum într-o casă mult mai mare și avea gărzi mai numeroase și mai bine echipate. Când Stephens a intrat în camerele generalului, acesta stătea la o masă ținând un lanț de aur în mâini. Haina lui militară era pe masă, iar el purta același veston scurt cu care Stephens îl mai văzuse. Soția lui, frumoasa și faimoasa Petrona, stătea alături privind atentă o grămadă de coliere de aur împreună cu președintele Rivera Paz și alte două persoane. Stephens a remarcat imediat cât era de frumoasă, tânără și delicată. Nu avea, notează Stephens, „mai mult de 20 de ani și părea să manifeste o înclinație absolut feminină către aur și bijuterii. Carrera însă le privea cu indiferență.”

Generalul l-a recunoscut pe loc. Stephens a observat că, în ciuda încercărilor prin care trecuse în ultimele luni, acesta nu-și pierduse aspectul tineresc. „Chipul lui exprima aceeași [...] agerime și inteligență, vocea și

manierele îi erau la fel de blânde și fusese rănit din nou.” Stephens i-a explicat scopul vizitei sale: avea nevoie de semnătura lui personală pe pașaport. Carrera a luat pașaportul din mâna lui Stephens și l-a azvârlit pe masă, spunând că va cere să fie făcut unul nou și îl va semna personal. S-a întors către secretarul său și l-a instruit să scrie în el că e pentru „Consulul din Nord”.

Secretarul a plecat și Carrera i-a făcut semn lui Stephens să i se alăture la masă. Generalul i-a dezvăluit că aflate despre întâlnirea sa cu Morazán din timpul retragerii acestuia și i-a cerut detalii. Apoi i-a explicat că plănuia să ia cu asalt San Salvador într-o săptămână, în fruntea a 3000 de oameni. A adăugat că l-ar fi alungat mai repede pe Morazán din Ciudad de Guatemala dacă ar fi avut tunuri. Stephens l-a întrebat dacă erau adevărate relatările conform cărora el și Morazán se întâlniseră la începutul luptei. Carrera i-a răspuns că da și că trupele descălecate ale lui Morazán îi smulseseră tocurile pentru pistoale, că Morazán însuși trăsese o dată în el și că ajunsese suficient de aproape de acesta cât să poată tăia o halcă zdravănă din el cu sabia, dar că ratase și-i tăiasse doar șaua.

Stephens a scris că întrevvedereea i se păruse bizară: „Nu puteam să nu mă gândesc în ce poziție stranie mă aflam, dând mâna și stând alături de oameni care tânjeau să-și verse reciproc sângele, fiind primit bine de

toți, auzindu-le planurile și țelurile împărtășite la fel de deschis de parcă aș fi fost un membru al ambelor guverne.”

Secretarul l-a chemat pe Carrera în camera alăturată, iar peste câteva minute generalul s-a întors ținând în mână pașaportul lui Stephens cu cerneala semnăturii încă uscându-se. „Îi luase mai mult decât i-ar fi luat să reteze un cap și părea mult mai mândru de asta”, mai notează Stephens. „I-am lăudat caligrafia, iar el mi-a urat să ajung în siguranță în Nicaragua [...]. Apoi m-am retras.”

În acea seară Stephens și-a împachetat costumul de diplomat, ai cărui nasturi mari scânteiau cald în lumina lămpii, și l-a adăugat celorlalte bagaje pe care le trimitea acasă. El și Catherwood și-au scris ultimele scrisori, iar a doua zi, în dimineața de 7 aprilie 1840, au pornit către statul mexican Chiapas și către Palenque.

*

Două zile mai devreme, pe 5 aprilie, Caddy și Walker pătrundeau în portul Belize. Trecuseră aproape cinci luni de când își lansaseră expediția în susul râului Belize și o lună și jumătate de când părăsiseră Palenque. Călătoria de întoarcere îi purtase pe Río Usumacinta – unde Caddy împușcase aligatorii lungi de șase metri de pe mal – până în estuarul mare numit Laguna de Términos ce dădea în Golful Mexicului. De

aici au călătorit cu corabia către nord, de-a lungul coastei Yucatanului, până în portul Sisal, apoi pe uscat până în Merida, capitala Yucatanului. Apoi au traversat înălțimile secetoase ale Yucatanului până pe coasta de est a peninsulei, de unde au luat o corabie către Belize. Față de călătoria lor chinuitoare către Palenque prin jungla Petén, drumul de întoarcere a străbătut regiunile mai prietenoase dinspre nord și probabil se vor fi întrebat de ce nu aleseseră de la început această rută. Pătrunzând în portul Belize, au fost întâmpinați de colonelul MacDonald, foarte neliniștit la acel moment, dar care a răsuflat ușurat la vederea lor, laolaltă cu restul coloniei. Vestea morții lor era nefondată, iar expediția avusese un succes evident.

Exista însă o problemă. La puțin timp după întoarcerea lor, MacDonald a primit o telegramă tulburătoare de la Oficiul Colonial. Scrisoarea trimisă de el în noiembrie, în care anunța organizarea expediției, nu fusese bine primită în Anglia. În măruntaiele birocrăției se trezise îngrijorarea că acționase nelalocul lui avansând bani guvernamentali pentru expediție fără să aibă o aprobare prealabilă.

Telegrama din partea lordului John Russel, secretar de stat pentru colonii și viitor prim-ministru, sublinia că el nu primise comunicarea din noiembrie a lui MacDonald decât abia în februarie, moment în care,

după cum se știe, Caddy și Walker părăseau deja Palenque ca să revină în Belize. În scrisoarea lordului Russell, datată 19 februarie, acesta susținea că aflase că MacDonald își însușise 200 de lire din „Cufărul de Război”¹⁵⁶ pentru această expediție.

„Asist. Comis. – general adj. Din Honduras i-a înștiințat pe Lorzii Trezoreriei despre avansul înaintat, iar Excelențele Lor mi-au comunicat opinia lor, cu care sunt de acord, că nu erați mandatat să direcționați fonduri din Cufărul de Război către obiective cu scopul pe care îl descrie telegrama dvs. Fără să aveți autoritatea prealabilă a Guvernului Maiestății Sale.

Excelențele Lor statuează pe viitor că nu își vor da acordul să vă ușureze de această răspundere a avansului sus-pomenit până când nu se va specifica în mod distinct maniera în care acești bani au fost plătiți și se va primi un raport asupra expediției, menit să demonstreze că rezultatul acesteia s-a dovedit în beneficiul public.”

Când balanța contabilă era sub semnul întrebării, „prestigiul științific al Angliei” trebuia să plece capul, scria David Pendergast în cartea lui din 1967, *Palenque: The Walker-Caddy Expedition to the Ancient Maya City, 1839–1840*.¹⁵⁷ În loc să fie lăudat pentru inițiativa sa și

¹⁵⁶ Expresie folosită în armată, dar nu numai, pentru a desemna un fond de rezervă pentru situațiile neprevăzute cu riscuri crescute.

¹⁵⁷ Pendergast, *Palenque*, pag. 135.

contribuția la progresul științific în numele reginei – și, desigur, pentru performanța de a fi învins un rival american colonelul se confrunta acum cu posibilitatea de a fi silit să restituie 200 de lire „Cufărului de Război” pentru simplul fapt că nu respectase procedurile birocratice. Aflat sub presiune, i-a pus imediat la lucru pe cei doi exploratori.

Acest schimb de depeșe reprezintă o nouă demonstrație a lentorii paralizante cu care decurgeau comunicațiile secolului al XIX-lea, lucru de neimaginat în prezent. Cu numai câteva luni mai devreme, îngrijorat, MacDonald îi scrisese lui Chatfield în Guatemala, întrebându-l dacă auzise ceva despre Walker și Caddy. În răspunsul său trimis în martie, la câteva săptămâni după ce exploratorii porniseră deja pe drumul de întoarcere în Belize, Chatfield spunea că nu auzise nimic de soarta lor. A scris din nou pe 8 aprilie, la trei zile după ce Walker și Caddy ajunseseră în siguranță în Belize, spunând că tot nu are vești, dar îi oferea lui MacDonald altă informație: „DI Stephens și artistul englez americanizat care-l însoțește au plecat în Quetzaltenango, cu intenția de a ajunge în Palenque traversând frontiera mexicană.”

La șase săptămâni de la revenirea lui Caddy și a lui Walker, MacDonald avea raportul oficial de 10.000 de cuvinte al lui Walker. Părând destul de mulțumit de el,

i-a scris pe 13 martie lordului Russell: „Sunt conștient că înainte să autorizez expediția ar fi trebuit să am acceptul guvernului Majestății Sale, dar sunt convins că, după ce voi fi trimis Excelenței Voastre explicațiile mele, nu îmi veți mai imputa că am acționat prematur sau fără să cântăresc bine situația.” A adăugat că nu mai aștepta decât să termine Caddy desenele „ilustrând expediția” înainte să trimită raportul lui Walker la Londra.

Cu o singură victimă, cei doi englezi ajunseseră la Palenque înaintea lui Stephens și Catherwood, motiv de mândrie națională pentru ei, MacDonald și restul coloniei. Însă alții, printre care și Juan Galindo, vizitaseră ruinele înaintea lor. Dar în curând avea să devină clar că nu era important cine ajunsesese acolo primul și că de fapt conta cine era capabil să profite cât mai mult de vizită. Raportul lui Walker, realizat într-un limbaj specific domeniului afacerilor, nu avea să se dovedească pe măsura relatării lui Stephens despre Palenque. Contrastul avea să fie evident la nivelul prozei – Stephens fiind fără nicio îndoială cel mai talentat dintre ei doi –, iar cea mai mare problemă avea să fie lipsa de atenție cu care Walker abordase ruinele. Deși fusese țelul principal al expediției lor, Palenque nu beneficia decât de o descriere de patru paragrafe din raportul său de 30 de pagini. (Stephens avea să scrie

mai bine de 40 de pagini despre Palenque.) Walker și-a dedicat cea mai mare parte a raportului său descrierii localnicilor, a obiceiurilor, producției agricole, geografiei și terenului, precum și politicii din Guatemala și Mexic, amestecate cu comentarii de un patriotism pompos. Atât de multe dintre remarcile lui Walker vizau politicile locale delicate, încât Oficiul Colonial a ordonat ulterior să fie șterse.

În ciuda descrierii scurte a ruinelor din Palenque, Walker era dispus să avanseze diverse teorii cu privire la originea lor. „Cea mai ispititoare pentru mine este ideea că o flotă uriașă a străbătut Atlanticul în căutarea unui ținut nedescoperiți”. Odată ce au urcat pe Rio Usumacinta, scria el, au descoperit acest loc fertil adăpostit între munți și au decis să rămână. „Fiecare clădire, construită cu strictețe urmând același model, fără abateri, are caracterul despotice al arhitecturii egiptene.” A adăugat că era la fel de posibil ca Palenque să fi fost construit de asiaticii din Orientul îndepărtat sau din India. Singura ipoteză pe care Walker o excludea din start era ca tocmai băștinașii amerindieni să fi creat un oraș atât de avansat. I-a numit pe cei care locuiseră aceste pământuri înainte de venirea spaniolilor „o rasă slabă și lipsită de har, incapabilă de planuri la scară mare și lipsită de talentul necesar pentru a executa o magnifică operă artistică”.

În mod curios, nu a remarcat că siluetele umane sculptate cu atâta talent pretutindeni printre ruine – desenate și de Caddy – și care în mod clar îi reprezentau pe conducătorii și aristocrații orașului aveau o asemănare neîndoielnică cu amerindienii contemporani din district.

Ca să fim corecți cu Walker, e posibil ca el să fi crezut că desenele lui Caddy erau menite să spună adevărata poveste a ruinelor și că raportul său nu trebuia să fie altceva decât un jurnal de călătorie cu tot felul de observații interesante „întru beneficiul publicului”. În fond, MacDonald a părut satisfăcut de el.

Totul depindea acum de Caddy, care muncise luni de zile la ilustrațiile sale. Unele dintre acestea se vor dovedi excepționale, cele mai bune de până atunci [...], asta până când Catherwood s-a apucat de treabă în Palenque. Dar, în cele din urmă, lentoarea comunicațiilor coloniale avea să se dovedească un obstacol înnebunitor. Lordul Russell nu avea să primească raportul lui Walker și desenele lui Caddy până în luna februarie a anului următor. Și atunci era deja prea târziu.

Catherwood

În cărțile lui Stephens, pline de portrete vii ale

personajelor pitorești întâlnite în călătoriile sale, „di Catherwood” nu e descris niciodată. Rămâne veșnicul tovarăș fidel, dar ambiguu, enigmatic, aproape invizibil. Și, deși a avut toată viața legături cu artiști și scriitori, nu există vreo descriere sau vreun portret, cu excepția unei imagini neclare pe care a desenat-o chiar el în Yucatán: o siluetă abia schițată, cu chipul ras, cu o ușoară bărbie dublă, înalt și subțire, purtând o pălărie cu boruri mari, ochelari și o haină lungă, maro. Văzut de departe, stând dinaintea ruinelor unui templu cu o panglică de măsurat în mână, pare doar un accesoriu menit să ilustreze proporția construcției năruite. Modestia și maniera sa rezervată înnăscute par să fi stat în calea unui autoportret mai amănunțit, mai concret.¹⁵⁸ Cu toate acestea, în mod cert, la fel ca Stephens, Catherwood a avut o viață extraordinară.

Se născuse cu patruzeci și unu de ani în urmă, pe 27 februarie 1799, în Hoxton, pe atunci un cartier de la marginea nordică a Londrei, și crescuse într-o casă cu două etaje asemănătoare clădirilor învecinate de cărămidă ce înconjurau Charles Square. Practice și fără

¹⁵⁸ O cronologie a vieții lui Frederick Catherwood poate fi dedusă din documentele publice, cele câteva scrisori rămase, rarele referiri ale contemporanilor săi, puținele sale scrieri care s-au păstrat, un registru contabil, relatările lui Stephens și un proces important legat de căsătoria lui. Desigur, adevărata moștenire lăsată posterității de Catherwood sunt desenele lui, dar chiar și dintre acestea s-au pierdut multe, în special cele din Egipt.

elemente distincte, casele aveau parcă trasate șiruri de ferestre aflate la același nivel și aveau fațadele protejate de grilaje cu vârfuri ascuțite din fier forjat, care despărțeau clădirile cu ferestre la demisol de trotuare. Grădina din centrul cvartalului părea una de la țară, „semănată cu legume, plante, pomi fructiferi și tot soiul de alți copaci”, iar cartierul – cu unele clădiri datând de la 1600 – era cunoscut pentru locuitorii săi de bonton.¹⁵⁹

Familia Catherwood, deși nu una de aristocrați, era un reprezentant de vază al clasei mijlocii. Bunicul lui Catherwood, William Catherwood, venise la Londra în 1745 din orașul Coventry, aflat în centrul Angliei. În actele de botez ale copiilor săi e înregistrat ca spițer, dar ulterior s-a angajat ca funcționar vamal, colectând taxe la oficiul vamal al Londrei. Dintre numeroșii săi fii, doi au devenit ceasornicari, unul profesor și ulterior fabricant de articole de alamă, iar celălalt confecționa litere de tipar. Fiul său mijlociu, John James, care avea să devină tatăl lui Frederick Catherwood, a mers pe urmele tatălui ca funcționar public și în cele din urmă a devenit „perceptor general al profiturilor din porumb și contabil general al accizelor”, o poziție care îi punea pe umeri responsabilități fiscale importante. A devenit totodată asociat la una dintre cele mai mari fabrici de

¹⁵⁹ Vezi <http://www.british-history.ac.uk/survey-london/vol8/pp> 145–146.

litere pentru tipar din Anglia, firmă înființată cu o jumătate de secol mai devreme de William Caslon și care producea cu mare succes litere pentru tipografii.

Prosper și cu o bună reputație, John James Catherwood s-a însurat târziu, la vârsta de patruzeci și unu de ani, cu Anne Rowe, în 1793. Despre Anne se cunosc puține, cu excepția faptului că provenea dintr-o familie aristocratică de vază, a cărei genealogie îi include pe Sir Thomas Rowe, ambasador al reginei Elizabeta I, și pe Sir Henry Rowe, lordul primar al Londrei. În următorii nouă ani, ea și John au avut șase copii, trei fii și trei fiice, dintre care unul a murit în copilărie. Frederick a fost al cincilea copil, urmat de Alfred, mezinul, născut în 1802.

Nu se știe nimic despre copilăria lui Frederick, cu excepția faptului că a fost una îndestulată. În acele vremuri, Charles Square se afla la marginea Londrei, unde, de zeci de ani, pepinierele ocupau cea mai mare parte a zonei înconjurătoare. Regiunea rurală era aproape, așa că micului Frederick trebuie să-i fi fost ușor să hoinărească pe câmpurile din nord, la fel cum o făcuse Stephens pe pajiștile Manhattanului, nu departe de granița de nord a New Yorkului de atunci. Iar în primele decenii ale secolului al XIX-lea, Catherwood, la fel ca Stephens, a observat cum împrejurimile cartierului său se umpleau vertiginos, pe măsură ce

populația Londrei se extindea spre nord.

Ani la rând cartierul Hoxton fusese cunoscut pentru azilurile de săraci și de nebuni, unele transformate din foste conace de țară construite cu secole mai înainte de londonezii bogați dornici să scape de smogul și molimele orașului. Dar Charles Square era izolată, rareori vizitată și trebuie să fi părut o oază de intimitate și siguranță când tânărul Catherwood a crescut acolo alături de numeroșii săi frați și veri. Familia lui Frederick locuia la numărul 21 în Charles Square, în timp ce fratele tatălui său, Nathaniel Catherwood, ocupa numărul 20 împreună cu soția și copiii, iar mătușa lui, Elizabeth, sora mamei lui, locuia și ea în apropiere cu familia.¹⁶⁰ Reverendul John Newton, cunoscutul abolitionist și autorul imnului religios „Amazing Grace”, a locuit o vreme în josul străzii, la numărul 13. Newton a scris că privea adesea pe fereastra din spate către câmpurile pline de vaci, păsări

¹⁶⁰ V.W. Von Hagen, *F. Catherwood archt (1799–1854)*, Oxford University Press, New York, 1946, nota de subsol nr. 8, pp. 145–146. Biografia lui Von Hagen îl indică în mod greșit pe Nathaniel Catherwood ca fiind tatăl lui Frederick. Dar documentele legate de naștere, botez și registrele bisericii îi identifică pe părinții lui ca fiind John James Catherwood și Anne Rowe. Informațiile legate de familia lui Frederick Catherwood provin din corespondența cu Fiona Hodgson și Julie Redman, descendente ale familiei Catherwood care și-au urmărit cu atenție arborele genealogic.

și copaci.¹⁶¹

În Londra acelor timpuri nu exista un sistem public de școlarizare, astfel că nu se știe nimic despre tipul de educație timpurie de care a beneficiat Frederick. Cel mai probabil a mers la una dintre școlile particulare înființate pentru copiii claselor medii și superioare. Indiferent ce studii au urmat copiii familiei Catherwood, acestea le-au asigurat o educație solidă. Alfred, fratele mai mic al lui Frederick, a studiat la Universitatea din Glasgow și a devenit unul dintre medicii faimoși ai Londrei, autor al unui tratat important despre bolile pulmonare.¹⁶² Frederick, al cărui talent literar a devenit evident din scrierile sale, stăpânea matematica și științele exacte suficient cât să devină topograf, arhitect și inginer de căi ferate.

Inițial, cariera lui, la fel ca în cazul lui Stephens, a fost decisă fără îndoială de tatăl său. La șaisprezece ani a intrat într-o ucenicie de cinci ani la arhitectul-topograf Michael Meredith de pe Great Winchester Street.¹⁶³ Cam în aceeași perioadă pare să fi dezvoltat și un interes față de artă. Pe 17 ianuarie 1817, în mijlocul

¹⁶¹ J. Aitken, *John Newton: From Disgrace to Amazing Grace*, Crossway Books, Wheaton, 2007, pp. 273–274.

¹⁶² Corespondență cu Fiona Hodgson și Julie Redman.

¹⁶³ J.J. Scoles, „Catherwood”, *The Dictionary of Architecture*, Richards, Londra, 1852, pp. 53–92.

perioadei sale de ucenicie, s-a înscris la prestigioasa Academie Regală de Arte ca „stagiar”. Îi era acordată o perioadă de trei luni în cadrul academiei, timp în care să producă suficiente lucrări încât să fie admis de-a binelea. Dar nu există documente care să arate că a devenit student pe deplin.¹⁶⁴ A obținut o oarecare recunoaștere când o lucrare de-a sa, descrisă numai ca „Buckingham Gate, Adelphi” (în prezent pierdută), a fost expusă la o expoziție a Academiei Regale în 1820, anul în care a părăsit biroul lui Meredith.¹⁶⁵

Pe durata copilăriei și adolescenței lui Catherwood, Anglia a fost implicată în război, atât în Europa, cât și în Statele Unite, iar el, deși nu a fost afectat în mod direct, avea să simtă în curând consecințele campaniilor militare neîncetate ale lui Napoleon Bonaparte. Pe 1 iulie 1798, cu opt luni înainte de nașterea sa, Napoleon a debarcat în Alexandria, Egipt, în fruntea unei expediții militare de proporții. În cele din urmă, britanicii aveau să înfrângă oastea franceză în Egipt, dar numai după ce Napoleon a deschis pentru prima oară porțile străvechilor temple și piramide dinaintea oamenilor de știință, un act care avea să

¹⁶⁴ S. Brown, *Joseph Severn: A Life: The Rewards of Friendship*, Oxford University Press, Oxford, 2009, nota de subsol nr. 35, pag. 29.

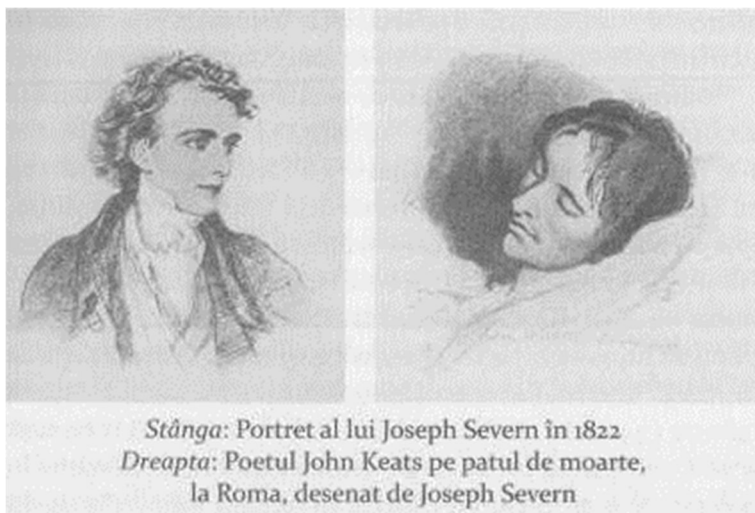
¹⁶⁵ A. Graves, *The Royal Academy of Arts; A Complete Dictionary of Contributors and Their Work from Its Foundation în 1769 to 1904*, H. Graves, Londra, 1905, pag. 14.

influențeze cursul vieții lui Catherwood.

Înainte de Egiptul lui Napoleon, Napoleon cucerise o bună parte din Italia. Ocupația franceză care a urmat s-a întins pe două decenii, blocând ceea ce fusese o componentă esențială în educația artiștilor și arhitecților englezi: studiul direct al ruinelor Romei și al arhitecturii și artei italiene. Aceasta s-a încheiat odată cu abdicarea lui Napoleon în 1814 și cu înfrângerea sa la Waterloo în 1815. Porțile Italiei au fost din nou larg deschise și valuri de artiști și arhitecți britanici au năvălit încercând să compenseze pentru timpul pierdut, fiind în special nerăbdători să studieze săpăturile franceze ale Forumului Roman și alte situri clasice. Artiștii au fost urmați fără întârziere de aristocrații englezi și de o generație de scriitori și poeți romantici, inclusiv Lord Byron, Percy Bysshe Shelley și John Keats.

Indirect, decizia lui Keats de a călători la Roma l-a atras acolo și pe Catherwood. Deși nu există nicio dovadă că cei doi s-ar fi cunoscut, e foarte posibil s-o fi făcut. Cel mai probabil au făcut cunoștință prin intermediul unui prieten comun, Joseph Severn, un artist care crescuse în Hoxton și a cărui familie de muzicieni era prietenă cu familia Catherwood. La finele lui 1820, Keats, grav bolnav de tuberculoză și simțind că nu va supraviețui unei alte ierni englezești, a decis să plece în Italia. Severn, devotat talentatului

poet a cărui înălțime măsura 1,54 metri, s-a oferit să lase baltă tot ce făcea la Londra și să-l îngrijească pe Keats pe durata călătoriei. Au ajuns în noiembrie și au închiriat camere în centrul Romei, la nr. 26 din Piazza di Spagna, care dădeau deasupra unei scări mari de marmură, cunoscută mai târziu sub numele de Treptele Spaniole. Priveliștea superbă de la ferestrele lor i-a oferit însă prea puțină alinare lui Severn, care și-a îngrijit prietenul pe durata iernii petrecute la Roma, rareori plecând de la căpătâiul acestuia. Pe 23 februarie 1821, Keats a murit în brațele lui Severn, la numai douăzeci și cinci de ani, extrem de conștient că volumele lui subțiri de poezie nu atrăseseră decât dispreț din partea criticilor. În timp ce zăcea pe patul de moarte, insistase ca pe piatra lui de mormânt să fie înscris: „Aici zace cel al cărui nume a fost scris pe apă.” Autoritățile italiene au ordonat ca toate lucrurile din camera în care murise să fie arse, iar pereții să fie răzuți. Severn i-a scris tatălui său că aceștia se temeau de „oftica englezească”.

Stânga: Portret al lui Joseph Severn în 1822
Dreapta: Poetul John Keats pe patul de moarte,
la Roma, desenat de Joseph Severn

Îndureratul Severn și-a înștiințat prietenii din Anglia despre moartea lui Keats și l-a înmormântat pe acesta în micul cimitir protestant din Roma. Apoi a luat hotărârea de a rămâne în Italia ca să-și termine studiile artistice. A scris familiei despre acest plan, incluzând în plic și o scrisoare către bunul său prieten Frederick Catherwood. În septembrie, la șapte luni de la moartea lui Keats, Catherwood și-a făcut apariția la Roma.

„Dl Catherwood a ajuns aici noaptea trecută într-o stare perfectă de sănătate”, i-a scris Severn surorii sale, Maria. „L-am descoperit așezat în camera mea de lucru cu același aer și aceleași maniere pe care mi le amintesc de la Londra.”¹⁶⁶ A fost o reuniune plină de bucurie.

¹⁶⁶ J. Severn și G. F. Scott, *Joseph Severn: Letters and Memoirs*, Ashgate, Aldershot, Anglia și Burlington, Vermont, 2005.

Deși Severn era cu cinci ani mai în vârstă, cei doi deveniseră apropiați în Hoxton și pe durata scurtei perioade petrecute de Catherwood la Academia Regală. Proveneau din medii similare. În timp ce Catherwood își făcuse ucenicia ca arhitect, Severn petrecuse opt ani nefericiți ca ucenic de gravor înainte să renunțe și să-și urmeze înclinațiile artistice. Catherwood i-a povestit și bârfe de acasă. A doua zi au dat buzna pe ușă cu o nerăbdare abia stăpânită. „În dimineața asta am văzut [Basilica] Sfântul Petru și Vaticanul de care [Catherwood] a fost încântat, ba chiar uluit”, i-a scris Severn Mariei. „I-am prezentat mulți confrăți artiști de pe aici – englezi –, printre ei și trei arhitecți cu care va începe să studieze.”

Severn a explicat că găsisese niște camere pe care le puteau împărți, „la un preț rezonabil și cu toate comoditățile posibile pentru amândoi: două camere de lucru, două saloane, două dormitoare și o panoramă a Romei”. Dar chiar dinainte să se instaleze, planurile le-au fost tulburate de o nobilă britanică autoritară pe nume Jane Huck-Saunders, contesă de Westmorland. De la moartea lui Keats, înfocata contesă făcuse o pasiune pentru Severn și arta lui. Aranjase ca el să facă portretele altor aristocrați britanici care trăiau la Roma și îl invita la dineuri la ea acasă, la Villa Negroni. Apoi, în septembrie, luna sosirii lui Catherwood, contesa

căzuse sub farmecul Egiptului și pregătea un tur al străvechilor ruine. Insista ca Severn s-o însoțească. Deși flatat, acesta a refuzat, spunând că prietenul său, Catherwood, abia sosise din Anglia. Ea i-a răspuns că în acest caz trebuiau să meargă amândoi în Egipt. Scriindu-i surorii sale, Severn a explicat:

„I-am spus că poate ar vrea să meargă singur. Ea a părut impresionată de caracterizarea pe care i-o făcusem – cu privire la talentele și familia lui – și a spus că ar merge cu orice persoană pe care i-aș recomanda-o, pentru că eu înțeleg cum vede ea lucrurile. Seara trecută a trebuit să-i fac o altă vizită și m-am gândit că e mai bine să fac un duet cu dl C. Apoi Lady Westmorland i-a făcut propunerea, iar el a fost încântat de idee. L-am convins să nu plece din următoarele motive: pentru că ar fi infinit mai bine să rămână la Roma și să studieze arhitectura pentru care s-a pregătit... deși el crede că e o ocazie cum nu se poate mai prielnică, unică poate, de a ajunge în Egipt [...].”

Dar a doua zi contesa și-a făcut apariția în studioul lui Severn anunțându-i că își amânase călătoria până în sezonul următor din „lipsă de servitori” și că atunci vor trebui s-o însoțească amândoi. Severn a fost de acord. Într-o scrisoare către Maria, el a adăugat:

„Dl Catherwood te roagă să le arăți scrisoarea mea celor din Charles Square și le cere scuze că a scris acest PS, dar are capul

plin de Roma și e tare obosit, așa că speră cu smerenie să îi fie permis să se retragă. Dorește să le transmit dragostea sa celor dragi și să îi asigură că se gândește la ei și la căminul său. Spune că nu va putea sta mai mult de un an fără să-i vadă.”

Trei luni mai târziu Severn relatează că dl Catherwood locuia cu Lady Westmorland în „palatul” ei.

Contesa era cea de-a doua soție a lui John Fane, al zecelea conte de Westmorland, membru al Consiliului de Coroană al regelui George, un bărbat cu o putere și o avere imense. Aceasta îi născuse contelui trei copii, dar în perioada în care locuia la Roma ea și John erau separați. La sosirea lui Catherwood avea patruzeci și unu de ani, era arogantă și spirituală, capabilă de conversații captivante și avea cu aproape douăzeci de ani mai mult decât el. O relatare a acestui episod din viața lui Catherwood spune că ea îl luase pe tânărul și naivul Catherwood – care trebuie să fi fost în stare de șoc din pricina trecerii de la Charles Square la Villa Negroni – ca amant.¹⁶⁷ Dar din relatarea lui Severn lucrurile nu sunt la fel de clare. De fapt, după cum i-a explicat surorii sale:

„Se cam teme de servitorii ei și voia să mă mut cu ea ca să-i

¹⁶⁷ Von Hagen, *F. Catherwood, archt. (1799–1854)*.

țin la respect pe italienii ăia. Ar fi urmat să locuiesc la ea așa cum pofteam, dar nu mi-a plăcut ideea. Sunt atât de cufundat în studiile mele, că nu mă pot gândi la altceva și nici nu vreau. Așa că l-am rugat pe Catherwood, căruia i-a convenit ideea. Propunerea mea având succes, și-a împachetat lucrurile și acum e domnul și stăpânul.”

Nu e limpede cât timp și-a petrecut Catherwood ca „domn și stăpân” la Villa Negroni. El și Severn nu au mai plecat niciodată în Egipt în compania lui Lady Westmorland. În februarie 1822, Catherwood și arhitectul John Davies au căpătat de la autoritățile italiene permisiunea de a ridica schele pentru a studia mai îndeaproape patru temple recent dezgropate din Roma.¹⁶⁸ Iar dacă data la care a părăsit casa contesei nu era cunoscută, în următorii doi ani și-a petrecut mult timp călătorind prin Italia și Sicilia pentru a-și desăvârși studiile de arhitect.¹⁶⁹

Parte din misterul ce-l învăluie pe Catherwood derivă din puținele date rămase despre cele dintâi călătorii ale sale și despre timpul petrecut în Anglia înainte să debarce în New York zece ani mai târziu. Din corespondența lui s-a păstrat puțin, însă câteva creații

¹⁶⁸ F. Salmon, „Storming the Campo Vaccino: British Architects and the Antique Buildings of Rome after Waterloo”, *Architectural History* 38, 1995, pp. 146–175.

¹⁶⁹ Societatea Etnologică Americană, *Transactions of the American Ethnological Society*, Bartlett & Welford, New York, 1845, pag. 487.

artistice din acea perioadă au supraviețuit, inclusiv o pictură făcută în Sicilia la începutul lui 1820, care înfățișează ruinele grecești de lângă Taormina, cu vârful înzăpezit al muntelui Etna înălțându-se în fundal.¹⁷⁰

E posibil ca pe urmă să fi călătorit către Atena, unde s-a manifestat pentru prima oară predilecția de a nimeri, intenționat sau nu, în mijlocul revoluțiilor. Grecii purtau un război de eliberare de sub Imperiul Otoman și Catherwood s-a trezit prizonier în oraș. Mai târziu i-a descris situația lui Stephens, care repovestește: „DI Catherwood, care fusese prins în Atena în timpul revoluției grecilor, când orașul era asediat de turci, urmându-și studiile artistice, a fost nevoit să facă mulaje [ale monumentelor] cu mâinile lui [...]”. Nu există însă atestări oficiale ale perioadei exacte când a vizitat Grecia. Revolta grecilor a început în 1821 și a continuat vreme de șapte ani, ceea ce înseamnă că putea să fi vizitat Atena fie înainte, fie după călătoria în Egipt.

Catherwood nu avea nevoie de îndemnurile lui Lady Westmorland ca să traverseze Mediterana către Egipt. În anii 20 ai secolului al XIX-lea, Anglia fusese cuprinsă

¹⁷⁰ Registrele Academiei Naționale de Design 1826–1860, New York, 1860. Pictura lui în culori tempera înfățișând vulcanul Etna e una dintre puținele lui picturi timpurii care s-au păstrat.

de un fel de egiptomanie inspirată în parte de publicarea cărții *Description de l’Egypte*, o lucrare masivă scrisă de savanții francezi care îl însoțiseră pe Napoleon în Egipt în 1798. Iar în mai 1821, în timp ce Catherwood se afla încă la Londra pregătindu-se să pornească spre Roma, se deschisese în Picadilly o importantă expoziție de artefacte egiptene. Giovanni Battista Belzoni, un fost circar devenit vânător de comori, a organizat expoziția la Egyptian Hall, la puțin timp după publicarea popularei lucrări despre aventurile sale pe Nil. Mai bine de 1900 de persoane s-au înghesuit acolo în prima zi.¹⁷¹

La fel de important e faptul că Egiptul dobândise o oarecare stabilitate politică sub conducerea lui Muhammad Ali Pașa, un albanez pus la putere de turci în 1809. Ali era un conducător fără scrupule, dar sofisticat, care voia să modernizeze Egiptul și care îi primea cu brațele deschise pe europenii și occidentalii despre care credea că l-ar fi putut ajuta. Așa începuseră să sosească tehnicieni britanici, urmați de aristocrați și artiști, majoritatea dornici să navigheze în susul Nilului ca să vadă cu ochii lor templele și piramidele despre care auziseră atâtea lucruri.

¹⁷¹ P. Starkey și J. Starkey, *Travellers în Egypt*, Tauris, Londra și New York, 1998, pag. 48.

Catherwood a ajuns în Egipt la sfârșitul toamnei anului 1823. Avea să se dovedească un moment decisiv în viața lui. Până la sosirea sa în Alexandria, tânărul de douăzeci și patru de ani se concentrase pe arhitectura romană, greacă și italiană, cu intenția de a folosi ceea ce asimilase pentru a-și deschide un birou de arhitectură la reîntoarcerea în Anglia. În schimb, Egiptul a deschis dinaintea lui un nou drum, o viață paralelă, ca și cum ar fi nimerit într-o altă dimensiune în care istoria, depășind ceea ce învățase el la școală, era mai amplă, mai profundă și se extindea mult mai mult în trecut. Era de parcă ar fi aterizat pe altă planetă: deșerturi complet uscate, lipsite de drumuri, care se întindeau cât vedeai cu ochii, neamintind deloc de Anglia cea verde și răcoroasă. Erau monumente, piramide și temple de o mărime inimaginabilă. O artă și o arhitectură complet noi și exotice. De cine sunt construite, pentru ce și cu câte mii de ani în urmă? Împreună cu alți englezi atrași către această țară, s-a scufundat în scrierile istoricilor romani și greci care adunaseră laolaltă istoria de 2500 de ani a Egiptului Antic – Vechiul Regat, Regatul de Mijloc și Dinastia Ptolemeilor – lăsată de Alexandru Macedon. Egiptul era începutul unei odisee care în cele din urmă avea să-l poarte pe Catherwood către Copán și Palenque.

Începutul fusese banal. A debarcat în Alexandria

împreună cu doi prieteni pe care îi cunoscuse la Roma și poate chiar dinainte din Londra – arhitecții Henry Parke și Joseph John Scoles. La fel cum procedaseră în Italia, cei trei au început explorarea Egiptului printr-o serie de schițe, punctul de start fiind catacombele din Alexandria. Unele dintre desenele lor au fost publicate ulterior în *Dicționarul de arhitectură*.¹⁷² Apoi au mers în Cairo și au pornit în susul Nilului, „desenând fiecare obiect demn de atenție, de la deltă și până la cea de-a doua cataractă”.¹⁷³ Au ajuns în cele din urmă în Nubia, în sudul Egiptului, la templul de la Abu Simbel, la jumătatea lui ianuarie 1824. Câteva dintre desenele lui Catherwood din această perioadă înfățișând temple s-au păstrat.

Apoi au căzut victimele unui moment prost. La fel ca în Grecia și mai târziu în America Centrală și în Mexic, în cazul lui Catherwood – și al altor aventurieri ai vremii lui –, oamenii s-au dovedit o piedică la fel de mare în calea explorării ca pericolele deșerturilor, junglei sau bolilor. În timp ce navigau în amonte, în urma lor fermierii și țăranii declanșaseră o răsccoală împotriva stăpânirii aspre a pașei. Călătorii s-au

¹⁷² H. Colvin, *A Biographical Dictionary of British Architects, 1600–1840*, Yale University Press, New Haven și Londra, 2008, articolul „Scoles”, pag. 908.

¹⁷³ 16 *The Annual Register, or a View of the History, Politics, and Literature of the Year 1835*, Longman, Rees, Orme, Londra, 1836, pag. 202.

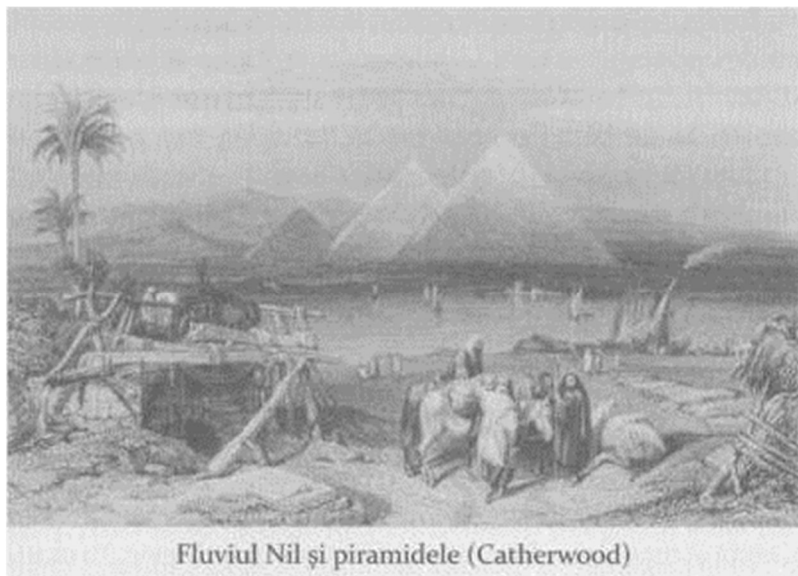
pomenit captivi în susul Nilului. Vreme de mai bine de o lună, de-a lungul malurilor fluviului s-au dezlănțuit lupte sângeroase între insurgenții *fellahini*¹⁷⁴ și soldații pașei. Satele din jurul orașelor antice Teba și Luxor au fost arse din temelii și mii de oameni au fost uciși.¹⁷⁵ Luptele erau un pericol pentru oricine se afla pe fluviu și în curând a început să circule un zvon cum că un grup de englezi – Catherwood și tovarășii săi – fusese măcelărit în timpul răscoalei. De fapt, aceștia reușiseră să rămână dincolo de zona de conflict. Pe la jumătatea lui aprilie au riscat în sfârșit să navigheze înapoi pe Nil, pe ale cărui maluri zăceau grămezi de morți, și s-au refugiat în așezarea Ghenni, cunoscută astăzi drept Qena. Un alt englez, John Madox, surprins și el în mijlocul revoltei, a sosit în Qena pe 26 aprilie și l-a găsit aici pe Catherwood.¹⁷⁶ „Am fost cu toții încântați de întâlnire și ne-am felicitat reciproc pentru că am avut norocul de a scăpa”, scrie el.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Termen care desemnează în limba arabă agricultorii sau lucrătorii la câmp.

¹⁷⁵ K. Fahmy, *All the Pasha's Men: Mehmed Ali, His Army, and the Making of Modern Egypt*, American University în Cairo Press, Cairo și New York, 2002, pp. 95–96.

¹⁷⁶ J. Madox, *Excursions in the Holy Land, Egypt, Nubia, Syria etc. Including a Visit to the Unfrequented District of the Haouran*, R. Bentley, Londra, 1834, vol. 2, pag. 28.

¹⁷⁷ *Times*, Londra, 25 august 1824. Ziarul a publicat un fragment dintr-o scrisoare trimisă din Ghenna pe 21 aprilie 1824, care anunța că Catherwood, Parke și Scoles reveniseră din „excursia lor științifică” și erau „într-o bună stare de sănătate”.

Fluviul Nil și piramidele (Catherwood)

Soldații pașei – 1500 de cavaleriști turci din sud și 4000 de membri ai infanteriei grele din nord, conduși de ofițeri mercenari francezi – au sosit și au zdrobit rebeliunea. În cele din urmă, călătorii au intrat sub protecția oamenilor pașei. În scurt timp au avut posibilitatea de a-și continua drumul în josul Nilului până la Cairo. Apoi o epidemie de ciumă de mari proporții le-a întârziat călătoria cu alte câteva săptămâni. Au profitat de prilej ca să exploreze ruinele din jurul Qenei, inclusiv mormintele din apropiere, pline de mumii, iar în perioada solstițiului de vară aveau să revină fericiți în Cairo, în ciuda numărului tot mai mare de victime pe care epidemia le făcea în

oraș.¹⁷⁸ S-au apucat repede de treabă, explorând și desenând piramidele aflate în apropiere, la Giza.

Luni mai târziu, Catherwood a ajuns pe mica insulă Malta, în mijlocul Mediteranei, în largul coastei siciliene. Acolo, la începutul lui octombrie, a cunoscut un scoțian bogat pe nume Robert Hay.¹⁷⁹ În vârstă de douăzeci și cinci de ani, la fel ca Frederick, Hay era un fost ofițer naval și moștenitor al unei proprietăți uriașe din Scoția, ca urmare a morții celor doi frați mai mari ai săi, unul dintre ei fiind ucis la Waterloo. Se afla în drum spre Egipt. Portofoliul bogat al lui Catherwood, plin de picturi și schițe ale ruinelor de pe Nil, l-a impresionat pe Hay, care era și el un desenator talentat.¹⁸⁰ În cele din urmă, tânărul aristocrat avea să-l angajeze pe Catherwood și urmau să se reîntâlnească mai târziu în Egipt. Dar la momentul respectiv Catherwood își căuta drumul de întoarcere spre Anglia. Nu se știe ce a făcut în următorul an din viață, e posibil să fi călătorit prin Grecia, dacă nu o făcuse mai înainte. În anul următor însă, din câte se pare, avea să revină la Roma. Într-o scrisoare trimisă surorii sale în

¹⁷⁸ R. Herzog, „Über Henry Westcars Tagebuch einer Reise durch Ägypten und Nubien (1823–1824)”, *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Abteilung Kairo* 24, 1969, pp. 201–211.

¹⁷⁹ J.W. Grutz, „The Lost Portfolios of Robert Hay”, www.saudiaramcoworld.com, martie/aprilie 2003.

¹⁸⁰ Starkey și Starkey, *Travellers în Egypt*, pag. 131.

decembrie 1825, Joseph Severn spune: „A sosit dl Catherwood? O să vă povestească tot ce vreți să știți despre mine.”¹⁸¹

Apoi, în următorii șase ani, Catherwood dispare aproape cu desăvârșire. După cum a scris biograful său, Victor Wolfgang von Hagen, „a fost de parcă un spirit răuvoitor s-ar fi ținut pe urmele lui Catherwood, distrugând fiecare pagină martoră a vieții sale”.¹⁸² Dificultatea de a-i afla urma în acei ani stă în lipsa corespondenței și a altor documente scrise. Stephens, care în acel moment trudea din greu ca avocat în New York – lăsând la fel de puține dovezi despre această perioadă –, lasă impresia că Frederick Catherwood era un om nu prea vorbăreț. Poate că prefera arta ca principal mod de exprimare, deși nici despre asta nu a lăsat prea multe dovezi. Indiferent de motive, mărturiile scrise despre viața sa între anii 1825 și 1831 par să fi dispărut complet. Putem presupune că a revenit în casa familiei sale de la numărul 21 din Charles Square, unde avea să locuiască cu întrerupere pentru tot restul vieții sale. Mătușa lui, Elizabeth, care locuia alături, a murit în 1827, iar doi ani mai târziu, ceea ce trebuie să fi fost o lovitură devastatoare, tatăl

¹⁸¹ Severn și Scott, *Joseph Severn: Letters and Memoirs*.

¹⁸² V.W. Von Hagen, *Frederick Catherwood, archt.*, Oxford University Press, New York, 1950, pag. VI.

lui a murit și el la vârsta de șaptezeci și șapte de ani.

Dintr-o scurtă caracterizare scrisă de unul dintre tovarășii lui de călătorie prin Egipt, Joseph J. Scoles, știm că în acest timp Catherwood a practicat arhitectura în Londra, deși se pare că fără prea mare succes. „A proiectat o seră lângă podul Westminster și o casă din Pentonville”, asta e tot ce-și mai amintea Scoles peste mulți ani, scriind după moartea lui Catherwood.¹⁸³ De fapt, în 1826, Catherwood îi trimisese un mesaj de atenționare lui Scoles, care trecea prin Roma pe drumul de întoarcere către Anglia. Datată cu 2 mai, e prima dintre scrisorile care s-au păstrat și ne oferă indicii despre dificultățile pe care trebuie să le fi întâmpinat ca arhitect în Anglia. Căci, asemenea multor contemporani de-ai săi, printre care și Scoles, Catherwood judecase greșit făcându-și studiile clasice despre Roma și Atena. „Poynter construiește un spital în Regent's Park”, scria el referindu-se la un prieten comun. „E proiectat în stil gotic, care într-adevăr este moda preferată a momentului. Studiile noastre grecești și egiptene sunt cel puțin inutile, iar goticul trebuia studiat *malgré soi* [vrei nu vrei]. Cel mai bun sfat pe care ți-l pot da, și o fac sincer și cu toată seriozitatea, e să-ți devotezi restul timpului pe care-l

183 Architectural Publication Society, *The Dictionary of Architecture*.

vei petrece în străinătate studiului arhitecturii gotice. Dacă aș fi știut ce știu acum, mi-aș fi petrecut altfel timpul și te sfătuiesc să faci cum știi, dar să te întorci prin Germania.”¹⁸⁴

Între timp, Catherwood nu renunțase la arta sa. A expus din nou lucrări la Academia Regală în 1828 și în 1831, de data asta din portofoliul său din Egipt.¹⁸⁵ Iar după experiența din Anglia, practicarea arhitecturii nu avea să reprezinte mai mult decât o pauză în viața sa, un mod de a face bani înainte să pornească într-o nouă aventură. Acest răstimp din Anglia avea să fie cel mai lung. Nu reușea să scape de fascinația Antichității, iar la sfârșitul lui 1831 părăsea Anglia, debarcând peste câteva luni în Tunisia. Acolo a căutat ruinele străvechii Cartagina, fondată între anii 800 și 700 î.e.n. De fenicieni, într-un loc aflat în apropierea Tunisului de azi.

În mai 1832, călătorind timp de două zile la sud-vest de Tunis, a descoperit o construcție extraordinară într-un loc numit Dugga?¹⁸⁶ A fost o descoperire suficient de importantă pentru ca zece ani mai târziu să

¹⁸⁴ *Downside Review*, Downside Abbey, Bath, England, 8, 1889, pp. 115–116.

¹⁸⁵ Graves, *The Royal Academy of Arts*, pag. 14.

¹⁸⁶ În perioada punică numele său original era Thugga. Catherwood a numit regiunea Dugga, iar astăzi e cunoscută ca Dougga. A devenit o atracție turistică mulțumită numeroaselor ruine romane care se găsesc aici.

scrie un articol despre ea în *Transactions of the American Ethnological Society*.¹⁸⁷ „Prezintă un gen de arhitectură complet diferit față de toate celelalte din această țară, de o mai mare simplitate și o eleganță a formelor”, explică el. A descris-o în detaliu. „Cel mai mult, ca arhitect, am fost șocat de frumusețea și armonia proporțiilor [...] și de unica anomalie arhitecturală, o combinație de artă greacă și egipteană.” A inclus desene, un plan al clădirii și reproducerea celor două inscripții sculptate pe fațadă.¹⁸⁸ Reiese clar din articolul său că, la fel ca Stephens, care va călători către Petra trei ani mai târziu, Catherwood a simțit în Dugga amețitoarea senzație a descoperirii, o trăire care provoca dependență, pe care cei doi aveau să o cunoască în mod repetat în America Centrală și Mexic.¹⁸⁹

¹⁸⁷ *Transactions of the American Ethnological Society*, pp. 474–491.

¹⁸⁸ Pentru o vreme Catherwood a crezut că el fusese cel care descoperise monumentul. Mai târziu a aflat însă că aceleași inscripții fuseseră copiate cu vreo 200 de ani în urmă de un călător francez pe nume D’Arcos.

¹⁸⁹ Când Sir Thomas Reade, consulul britanic din Tunis, a aflat despre descoperirea lui Catherwood, a poruncit ca inscripțiile să fie tăiate de pe fațadă și trimise la British Museum, proces ce a avut ca rezultat distrugerea unei mari părți a mormântului. Monumentul, cunoscut astăzi sub numele de Mausoleul Libico-Punic, a fost reconstruit la începutul secolului XX de arheologul francez Louis Poinssot. O piatră sculptată, lungă de 1, 80 metri, reprezentând „un vizitiu mânând un car tras de patru cai”, pe care Catherwood a dezgropat-o de la baza monumentului, a fost instalată din nou în vârf. Bazându-se pe stilul „timpuriu și primitiv” al coloanelor și capitulurilor grecești și pe arhitrava și cornișele în stil

Apoi reapare în Egipt, care fusese probabil destinația sa în tot acest timp, unde i s-a alăturat lui Robert Hay. După întâlnirea lor din Malta, în 1824, Hay își continuase drumul către Egipt, unde lansase proiectul ambițios de a cartografia și de a consemna toate templele și monumentele importante de pe malul Nilului. Avea de gând să preia treaba de unde o lăsaseră savanții lui Napoleon, iar de la plecarea francezilor fuseseră făcute noi descoperiri și fuseseră dezgropate multe alte ruine. În următorii șapte ani, cu o singură pauză în 1828 ca să se ocupe de afacerile sale din Scoția, Hay și-a cheltuit o bună parte din avere finanțând echipe de artiști și experți care să lucreze la acest proiect. Ajuns în Cairo, Catherwood nu a pierdut timpul. Hay l-a pus să lucreze la cartografierea piramidelor din Giza, apoi pe malul vestic al Tebei, Tell el-Amarna, și alte situri. A fost antrenat în crearea unor vederi panoramice ale orașelor Cairo și Teba și a unor desene după așa-numitul colos al lui Memnon, câteva dintre ele numărându-se printre puținele desene din perioada egipteană a lui Catherwood care s-au păstrat.¹⁹⁰ Apoi, când Hay a propus o călătorie riscantă

pur egiptean, Catherwood estimase că monumentul fusese ridicat imediat după înființarea Cartaginei, în jurul anului 900 î.e.n. Experții moderni însă situează data mai aproape de anul 300 î.e.n.

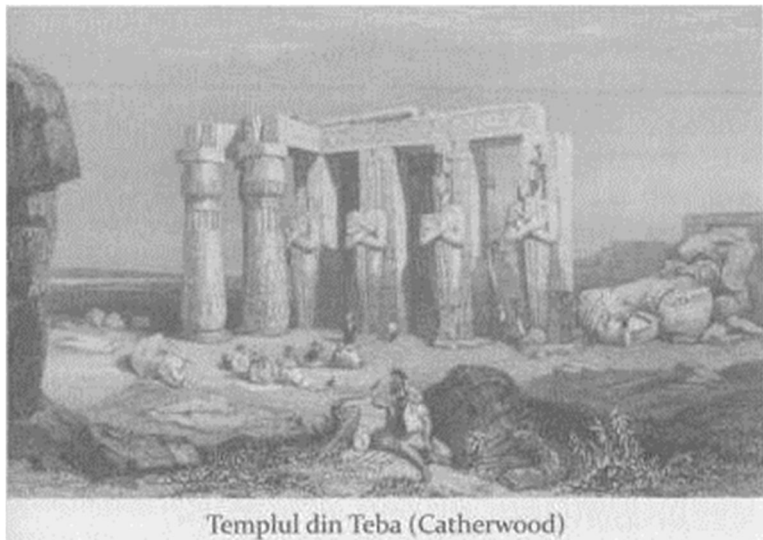
¹⁹⁰ Starkey și Starkey, *Travellers în Egypt*, pp. 132–133.

din Valea Nilului spre marile oaze din vestul deșertului egiptean, Catherwood nu a stat pe gânduri.

Numai Hay, Catherwood și un alt tovarăș de drum, artist și el, George Alexander Hoskins, urmau să plece în această călătorie îndelungată. Hay, alături de soția sa, care se mutase cu el în Egipt, își stabilise locuința și sediul într-un mormânt mare din Teba, iar în serile de joi îi invita pe Catherwood, pe Hoskins și pe alți artiști sau călători străini aflați prin vecinătate să li se alăture pentru cină, băuturi și discuții. Hoskins a surprins dispoziția acestei trupe de călători prin Egipt:

„Niciodată un locaș al morților nu a mai fost martorul unor scene atât de vesele. Cu toate că purtam costum turcesc, nu păstram întotdeauna gravitatea turcilor; iar salonul, deși era o fostă cameră mortuară, nu reușea să ne umbrească veselie. Fragmentele păstrate ale acoperișului pictat erau luminate de flăcările lumânărilor, iar mirosul mumiiilor fusese alungat de mult de parfumul mai plăcut al mâncărilor fine. Oricât de măreață va fi fost civilizația egiptenilor de odinioară, mă întreb dacă divanele lor erau mai comode și tutunul lor (sau ce îl va fi înlocuit, căci tutun nu aveau) mai bun sau dacă hrana era mai apreciată ca cea a prietenului meu, dl Hay. Eram toți îndrăgostiți de artă și ne demonstraserăm devotamentul față de antichități sacrificând pentru un timp Europa și plăcerile ei pentru a ne continua căutările în țări îndepărtate. Ca urmare, conversația noastră nu trena nicicând, iar serile petrecute în mormântul din Teba mi le amintesc ca fiind printre cele mai

frumoase momente ale vieții mele.”¹⁹¹

Templul din Teba (Catherwood)

Au plecat din Teba pe 13 octombrie 1832, călare pe cămile și înarmați până în dinți. Expediția era compusă din optsprezece oameni, inclusiv ghidul, un dragoman sau translator, servitori și o escortă de cămilari înarmați. Hoskins avea pistoale și o sabie. Catherwood căpătase deja un oarecare renume din pricina pistolului său cu șapte țevi. „Arabii o considerau cea mai formidabilă armă, iar faima ei se răspândise pe Valea Nilului”, scrie Hoskins. Au călătorit zile în șir către vest printr-un deșert vast pe care Hoskins îl descrie ca fiind „o pustietate secetoasă, stearpă, fără cărări și cumplit de plictisitoare”. Urcând și coborând dune imense de

¹⁹¹ G. A. Hoskins, *Visit to the Great Oasis of the Libyan Desert*, Londra, 1837.

nisip, au descoperit numeroase oase de cămilă înălbite de soare ce păreau să fie singurele marcaje ale vreunui fel de drum. Sub soarele arzător, rezervele lor de apă s-au împutinat îngrijorător, până când, în cele din urmă, în cea de-a patra zi, au escaladat o culme și au zărit în depărtare curmalii Marii Oaze.

„Toate chipurile erau însuflețite de bucurie, la care până și cămilele noastre păreau a fi părtașe, căci și-au iuțit pașii. Ne bucuram cu toții, întrucât chinurile noastre se terminaseră, dar mai ales bucuria cămilarilor și servitorilor era mare, fiindcă fuseseră siliți la rații mici de apă cu gust rău de aproape cinci zile.”

Caravana a fost bine primită de șeicii locali. Trecuseră șapte ani de când nu-i mai vizitase niciun european. Catherwood și tovarășii săi și-au petrecut următoarele săptămâni desenând și măsurând templele străvechi presărate printre curmali. Au înregistrat inscripții hieroglifice sau grecești, o necropolă și o fortăreață romană, precum și o serie de ruine străbătând un șir lung de oaze ce legau satele El-Khargeh, Boulak, Bryese și Doosh. Apoi, expediția a încălecat și a pornit pe lungul drum de întoarcere. Catherwood nu a avut nevoie să se folosească nicio clipă de pistolul său, a cărui reputație se pare că îi

scutise de probleme. Au ajuns pe culmea ce dădea către Nil la mai bine de o lună de la plecare. „Ajunși în vârful dealului ce alcătuia granița vestică a văii Nilului, servitorii noștri și-au descărcat armele în aer pentru a-și exprima bucuria că au văzut din nou fluviul”, scrie Hoskins¹⁹².

Pe durata lunilor petrecute în Egipt, Catherwood a învățat suficientă arabă și a adoptat portul local ca să poată hoinări prin bazaruri, așezări și situri antice fără să atragă o atenție nedorită asupra sa. A legat totodată acel gen de prietenii strânse ce apar adesea printre compatrioți când se află în țări îndepărtate, devenind foarte apropiat de artiștii Joseph Bonomi și Francis Arundale. Bonomi, un ins mărunțel, cu aspect rafinat, aproape delicat, era fiul unui arhitect celebru. Studiase arhitectura la Academia Regală, la fel ca Scoles și Catherwood, și își continuase studiile la Roma în 1822, unde îl cunoscuse cel mai probabil pe acesta din urmă. Arundale se alăturase proiectului lui Hay în 1931. Era desenator tehnic și lucrase la mai multe proiecte arhitecturale prin toată Europa.

În cele din urmă, Catherwood l-a părăsit pe Hay ca să lucreze în Cairo, ca inginer la curtea pașei. Pe la

¹⁹² Ibid. Hoskins a descris foarte amănunțit călătoria. Satele pe care le-au vizitat sunt cunoscute astăzi sub denumirile de El-Kharga, Baris, Bulaq și Ezbet Dush.

jumătatea anului 1833 se pregătea să plece din Egipt. A decis să călătorească cu Bonomi și Arundale traversând deșertul Sinai, apoi să o ia către nord, prin Gaza, spre Ierusalim, rută pe care Stephens avea să o refuze peste trei ani ca să facă un ocol prin Petra. Arundale a publicat un jurnal al călătoriei lor.¹⁹³

Și-au petrecut câteva săptămâni în Cairo ocupați cu pregătirile, cumpărând mâncare, corturi, covoare și costume arabești și turcești. Au angajat un șeic drept ghid local și câțiva cămilari. Străbătând bazarurile din Cairo într-o caravană cu nouă cămile, au părăsit orașul prin poarta Baab el-Naar pe 29 august 1833, cu soarele apunând în urma lor.

Călătoria de la Cairo la Ierusalim de-a latul deșertului stâncos și dezolant – cu un ocol lung pe la Muntele Sinai – a durat aproape șase săptămâni. Pe drum, Catherwood s-a îmbolnăvit, iar caravana s-a oprit pentru câteva zile. Odată ajunși în Ierusalim, cei trei s-au pus imediat pe treabă, măsurând, cartografiind și desenând moschei, biserici și alte locuri de interes. Catherwood s-a hotărât să deseneze un plan al orașului. Optsprezece luni mai târziu, la Londra, avea să publice o hartă foarte precisă ce urma să devină

¹⁹³ F. Arundale, *Illustrations of Jerusalem and Mount Sinai: Including the Most Interesting Sites Between Grand Cairo and Beirout*, H. Colburn, Londra, 1837.

harta turistică standard a Ierusalimului pentru următorii douăzeci de ani. Stephens și-a cumpărat o copie în timpul vizitei lui din 1836.

Ieșit din umbra lui Hay, Catherwood era acum unic stăpân pe talentele sale, decizând singur ce voia să pună pe hârtie. Purta cu el și „un firman” sau pașaport care îl numea „inginer în serviciul înălțimii Sale” Ali Pașa. Acesta i-a deschis multe uși în Ierusalim, oraș aflat sub controlul pașei. A profitat de situație pentru a face cunoștință cu guvernatorul orașului, care i-a permis accesul neîngrădit pe acoperișul palatului său. De acolo a putut face schițe ale reliefului înconjurător și ale clădirilor, care mai târziu se vor dovedi neprețuite. I-a atras atenția o construcție de o importanță aparte aflată în apropiere, numită Domul Stâncii. Acest altar cu acoperiș aurit, unul dintre cele mai sfinte din întreg Islamul, se înalță, după cum cred mulți evrei, pe locul ocupat odinioară de Templul lui Solomon.

Într-o relatare scrisă zece ani mai târziu, Catherwood a spus că a simțit „un imbold irezistibil” de a cerceta clădirea.¹⁹⁴ Însă celor care nu sunt musulmani le era interzis accesul chiar și în curtea lăcașului. „Am auzit că pentru simplul fapt că pătrunseseră în curtea

¹⁹⁴ W.H. Bartlett, *Walks About the City and Environs of Jerusalem*, George Virtue, Londra, 1846. Relatarea lui Catherwood se găsește la paginile 161–178.

exterioară, fără să se aventureze în moschee, câțiva franci nefericiți ar fi fost condamnați la moarte”, scrie el, „franci” fiind numele generic dat europenilor de către arabi.

Pentru Catherwood însă, cu cât era mai mare pericolul, cu atât era mai atras. E posibil să fi fost convins că firea sa calmă, netulburată, firmanul special pe care îl avea și îmbrăcămintea lui „obișnuită” de funcționar egiptean aveau să-i asigure protecția necesară.

A descris ceea ce s-a petrecut pe urmă: „Fără să ascult de protestele prietenilor mei, am pătruns într-o dimineață, cu un aer indiferent, și m-am apucat să inspectez tot ce merita văzut, încercând să nu par din cale-afară de curios.” Era cât pe ce să intre chiar în moschee, dar și-a pierdut curajul la vederea unei oficialități religioase care se apropia din partea opusă a curții. Catherwood s-a întors și a plecat cât mai nonșalant cu putință.

Neabătut, a revenit a doua zi, decis ca de data asta să facă și niște schițe. Își adusese cu el *camera lucida*, știind, după cum a scris, că dispozitivul acela neobișnuit avea să strângă o mulțime de oameni. La început, montându-i cu o „indiferență calmă”, nu a atras prea mult atenția. Însă când a început să deseneze altarul, mai mulți credincioși s-au adunat ceva mai departe,

discutând între ei și devenind tot mai agitați. „Era clar că o furtună stătea să izbucnească.” Nu după mult timp, s-au apropiat de el blestemându-l și gesticulând amenințător. „Nu puteam spera să scap. Eram înconjurat de o gloată de două sute de oameni care păreau să-și adune curajul ca să se repeadă asupra mea și nu trebuie să vă spun ce soartă m-ar fi așteptat.”

Ca prin minune, guvernatorul s-a ivit în acea clipă pe treptele clădirii, însoțit de alaiul lui obișnuit. Când mulțimea s-a repezit către el cerând pedepsirea „necredinciosului”, guvernatorul s-a întors și l-a recunoscut pe Catherwood.

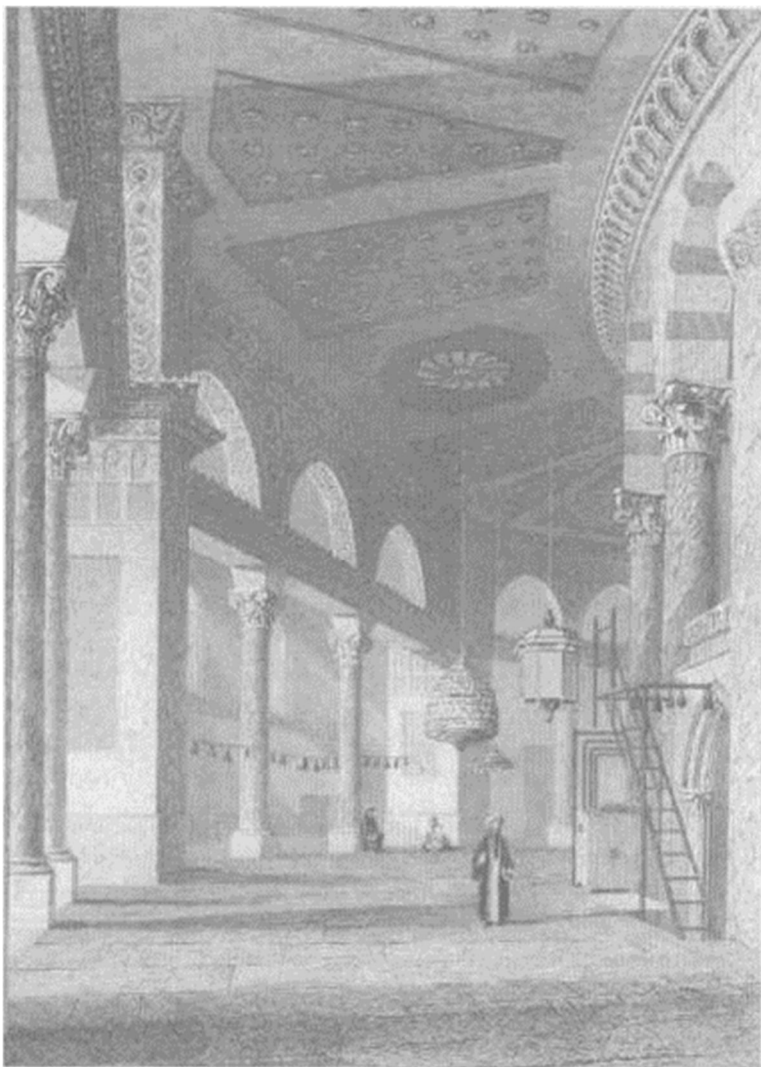
„Fumaserăm de nenumărate ori împreună și ne cunoșteam bine, așa că m-a salutat politicos și, presupunând că era imposibil să fac ceea ce făceam fără permisiunea pașei, s-a apucat imediat să domolească mulțimea furioasă. «Vedeți, prieteni», le-a zis el, «că sfânta noastră moschee e într-o stare jalnică și fără îndoială domnul și stăpânul nostru Mehmed Ali l-a trimis pe acest *effendi*¹⁹⁵ să o cartografieze ca să o poată repara. Dacă nu putem face singuri aceste lucruri, e corect să îi angajăm pe cei care o pot face și aceasta fiind voia stăpânului nostru, pașa, vă cer să vă împrăștiati și să nu-mi stârniți mânia cu alte întreruperi.» Și întorcându-se spre mine a spus, ca să audă toată lumea, că dacă cineva va mai avea îndrăzneala să

¹⁹⁵ Domn, în limbile arabă, turcă și persană. E o formulă de politețe, echivalentul lui „sir” din engleză.

mă deranjeze pe viitor, nu va fi tratat cu menajamente.”

Catherwood și-a petrecut următoarele șase săptămâni explorând, măsurând și desenând toate amănuntele exterioare ale templului, „prezentându-i pe uimiții mei tovarăși [Bonomi și Arundale] ca pe niște asistenți necesari în munca mea”. Numele moscheii, Domul Stâncii, descrie principalul ei scop, acela de a adăposti unul dintre cele mai sfinte obiecte ale Islamului, o piatră de calcar pe care se crede că ar fi pășit profetul Mahomed urcând la ceruri cu arhanghelul Gabriel. „Basilica Sfântul Petru a mahomedanismului”, cum i-a zis Arundale.¹⁹⁶

¹⁹⁶ Arundale, *Illustrations of Jerusalem and Mount Sinai*, pag. 69.

Interiorul Domului Stâncii din Ierusalim (Catherwood)

În momentul vizitei lui Catherwood, clădirea octogonală avea mai bine de 1100 de ani, fiind înălțată din lemn, cărămidă și piatră cândva între anii 689 și 691 e.n. Și acoperită ulterior cu mozaicuri de porțelan și

marmură inscripționate cu versete din Coran.¹⁹⁷ Catherwood a fost uluit de măreția interiorului și a exteriorului. Pentru că accesul în acest lăcaș religios era interzis, știa că desenele și cartografierea lui aveau să fie cele dintâi făcute de un european. Arundale a descris cum se deplasau metodic printre clădirile din jur, desenând tot și folosind un sextant ca să determine înălțimea cupolei aurite.

Apoi au sosit în vizită câțiva englezi, iar Catherwood și tovarășii săi i-au însoțit într-o excursie în Ierihon și la Marea Moartă. Printre călători se număra un aristocrat englez foarte bogat, marchizul de Waterford, care făcea ocolul Mediteranei pe iahtul său privat, însoțit de doi prieteni. Mai târziu, marchizul va dobândi o reputație scandaloasă și va ajunge să joace un rol mic, dar dureros în viața lui Catherwood. În momentul întâlnirii lor din Ierusalim însă, marchizul și tovarășii săi au fost primiți cu brațele deschise. Pe 23 noiembrie, Catherwood își relua lucrul la altar.

Catherwood era convins că eforturile lor urmau să fie aplaudate la Londra când aveau să-și publice munca fără precedent. La treizeci și patru de ani, era stăpân pe sine, demonstrând abilități de conducere și o capacitate

¹⁹⁷ A fost construit cam în aceeași perioadă în care orașele mayașe Palenque și Copán prosperau în America Centrală, la apogeul perioadei lor clasice.

uriașă de muncă. În aproape două luni crease o hartă detaliată a Ierusalimului, desenase majoritatea monumentelor importante și peisajul și petrecuse mai bine de o lună disecând arhitectura unuia dintre cele mai faimoase repere ale orașului.

Dar când el și tovarășii săi au aflat că Ibrahim Pașa, fiul lui Muhammad Ali, urma să sosească în Ierusalim, au decis – cu înțelepciune, după cum avea să se dovedească – să părăsească orașul. Mai târziu aveau să afle că un grup de turiști englezi ajunsese în oraș în același moment cu Ibrahim Pașa și îi ceruse permisiunea de a vizita Domul Stâncii. Acesta a răspuns că erau bineveniți s-o facă, dar că nu le oferea nicio protecție. Când i s-a povestit despre expertiza recentă a lui Catherwood, Ibrahim a exclamat că așa ceva era imposibil. Guvernatorul și oficialitățile moscheii au fost chemați să dea socoteală, notează Catherwood, „ceea ce trebuie să fi fost o scenă nu lipsită de amuzament”.

După o lună în care au colindat prin nordul Palestinei, cei trei au ajuns în Beirut la sfârșitul lui decembrie, iar viața lui Catherwood a luat o turnură neașteptată și spectaculoasă.¹⁹⁸ În următoarele trei luni

¹⁹⁸ Jurnalul lui Arundale se încheie odată cu sosirea lor în Beirut, așa că amănuntele despre ceea ce a urmat nu se cunosc cu exactitate.

a căzut pradă farmecelor lui Gertrude Pasquala Abbott y Suarez, fiica inteligentă și fascinantă a consulului britanic Peter Abbott.¹⁹⁹

Abbott se născuse în Orientul Mijlociu, în cadrul unei familii de negustori de vază, și mai târziu servise ca agent al Companiei Levantului și apoi al Companiei Indiilor de Est. Avusese o tinerețe plină de aventuri îndrăznețe. La un moment dat, pe când naviga către Statele Unite pentru a încuraja comerțul cu Imperiul Otoman, fusese luat prizonier de francezi și închis pe durata războaielor napoleoniene. În 1820, după ce fusese numit consul în Beirut, a provocat, nu se știe cum, mânia guvernatorului turc din Acra. Aflat în pericol de moarte, a scăpat fugind în toiul nopții cu soția și fiicele sale minore în Cipru, la bordul unei mici nave cu pânze.²⁰⁰ Acum, la aproape șaiszeci de ani – avea să moară la puțin timp după vizita lui Catherwood – devenise o figură permanentă a Beirutului, servind ca protector pentru călătorii occidentali și o legătură pentru reuniunile sociale ale

¹⁹⁹ Sub acest nume este trecută Gertrude Catherwood în testamentul lui Frederick Catherwood.

²⁰⁰ Departamentul de Stat al SUA, Președintele Garfield et al., *Message from the President of the United States, transmitting, în response to the resolution of the Senate of the 18th ultimo, a report of the secretary of state, with accompanying papers, în relation to the capitulations of the Ottoman Empire*, U. S. Government Printing Office, Washington, D. C., 1881, pag. 35.

străinilor.²⁰¹

Mama lui Gertrude era din Spania. Nu se cunosc detalii din viața ei, dar știm că Abbott s-a recăsătorit, iar a doua sa soție, originară din orașul italian Florența, a devenit mama vitregă a Gertrudei cât timp aceasta a crescut în Beirut. Când s-au cunoscut ea și Catherwood, Gertrude avea douăzeci de ani, cu aproape cincisprezece ani mai puțin decât el, și era descrisă ca o „tânăra domnișoară foarte frumoasă, fascinantă și nemaipomenit de rafinată”. Bonomi spunea că era „dezghețată”.²⁰²

Nu s-a păstrat nicio relatare despre felul în care i-a făcut el curte, dar pe 11 martie 1832, în casa familiei Abbott, Catherwood și Gertrude s-au căsătorit în cadrul unei ceremonii oficiate de un misionar baptist din America. La puțin timp după nuntă, au pornit către Damasc și s-au oprit la ruinele romane din Baalbek, de deasupra văii Beqaa. Acolo, Catherwood trebuie să-și fi uimit tânăra soție desenând spectaculosul Templu al lui Jupiter și alte ruine remarcabile. Ca lună de miere însă, trebuie să fi fost una cam bizară. Bonomi i-a

²⁰¹ R. Kark, *American Consuls in the Holy Land, 1832–1914*, Wayne State University Press, Detroit, 1994, pag. 85.

²⁰² Relatarea lui Bonomi despre nunta lui Gertrude Abbott cu Frederick Catherwood și călătoria lor ulterioară a fost inclusă într-o mărturie depusă de Bonomi în cadrul unui proces din 1841.

Însoțit, dormind adesea în același cort cu ei, aranjament care va atrage mai târziu o atenție nedorită, fiind folosit ca să discrediteze căsătoria lui Catherwood.

Când cuplul a revenit în cele din urmă în Beirut, Gertrude era însărcinată, așa că au decis să se îmbarce către Anglia.

Ajunși în Londra, s-au mutat cu mama lui Catherwood în Charles Square, iar în decembrie s-a născut Frederick Jr.²⁰³ Căsnicia, reîntoarcerea în Anglia și nașterea fiului său într-o succesiune atât de rapidă trebuie să fi reprezentat niște schimbări șocante pentru Catherwood. Nu mai era un artist rătăcitor, acum avea

²⁰³ Corespondență cu Fiona Hodgson și Julie Redman.

o familie de hrănit. Faptul că locuia în casa familiei din Hoxton mai reducea din presiunea financiară, dar avea să descopere curând că posibilitățile de a-și publica portofoliul lui uriaș erau reduse. Studiul Domului, ilustrațiile ruinelor din Baalbek și Dugga și scenele din Ierusalim au atras interesul din punct de vedere științific, dar nu și comercial. Puținele cărți ilustrate care scosese ră cât de răt profit fuseseră însoțite de jurnale de călătorie. Arundale și-a publicat jurnalul, dar Catherwood se pare că nu era interesat să scrie, mai ales despre el însuși.

Banii erau un motiv serios de îngrijorare, iar călătoriile prelungite ale lui Catherwood îl făcuseră să rămână în urmă față de colegii săi în materie de proiecte de arhitectură și construcții. La treizeci și șase de ani, cel mai mare capital al său rămânea portofoliul și cunoștințele acumulate despre Orientul Mijlociu. S-a apucat imediat de lucru elaborând o hartă amănunțită a Ierusalimului, câștigând în mod cert ceva bani din publicarea ei. Dar fondurile rămăneau insuficiente, fapt care a devenit evident din corespondența cu Robert Hay, fostul său binefăcător din Egipt.

Hay revenise în Scoția la puțin timp după sosirea lui Catherwood la Londra. Aproape imediat cei doi au început să plănuiască o cale de a publica imensa cantitate de material adunat ani de zile în cadrul

proiectului egiptean al lui Hay. Catherwood și-a petrecut luni întregi căutând gravori și pregătind priveliști ale mormintelor și monumentelor din Teba, inclusiv o panoramă a sitului. Însă răspunsurile lui Hay la scrisorile sale au devenit tot mai rare, astfel că și-a putut da seama că acesta începea să nu mai fie interesat de proiect.

În aprilie 1835, tonul lui Catherwood devine mai grav în scrisorile către Hay: „Aștept un răspuns de ceva timp și regret să aflu că interesul dumneavoastră față de Egipt s-a diminuat. Îmi imaginez că asta se întâmplă pentru că locuiți la țară și vă aflați departe de freamătul Londrei.” În cele din urmă, Hay i-a trimis lui Catherwood douăzeci de lire pentru munca lui. Catherwood a obiectat, cerând mai mult. Apoi Hay, părând preocupat de problemele legate de moșia sa din Scoția, a abandonat complet proiectul.²⁰⁴

Dacă asta s-a dovedit sau nu o lecție aplicată mai târziu în relațiile lui cu Stephens, e greu de spus. În mod cert nu era singurul nemulțumit de comportamentul lui Hay. Bonomi și alții se plâneau că acesta irosea ani de muncă. După atâtea eforturi, după ce-și riscaseră adesea viețile, nu aveau cu ce să se

²⁰⁴ S. Tillett, *Egypt Itself: The Career of Robert Hay, Esquire, of Linplum and Nunraw, 1799–1863*, SD Books, Londra, 1984, pp. 68–71.

mândrească.

Dar Catherwood trecuse deja la altceva. Decisese să-și folosească portofoliul personal și unele lucrări din perioada expediției cu Hay într-un alt mod, unul cu un important potențial financiar. Chiar înainte ca proiectul cu Hay să fie abandonat, acceptase să-și transforme desenele din Ierusalim și Teba în două pânze panoramice imense, asemănătoare cu unele care captivau atunci publicul din Londra și de pretutindeni. Și își calcula deja următoarea mișcare. Într-un an avea să-și ia familia aflată în creștere – Gertrude era din nou însărcinată – și să o ia de la capăt, de data asta în America. Catherwood avea un plan, pentru care trebuia să-i mulțumească unui antreprenor ingenios pe nume Robert Burford.

Panoramele existau de multă vreme: în Anglia apăruseră de pe la finele secolului al XVIII-lea. În vremurile dinaintea fotografiei, oamenii tânjeau la fel de mult ca în zilele noastre după experiențe vizuale înfățișând locuri și împrejurări neobișnuite, iar pentru a le satisface această dorință fuseseră inventate „panoramele”. Acestea transportau oamenii în locuri îndepărtate, făcându-i să aterizeze în centrul Parisului, în Rio de Janeiro, Versailles sau Cairo. Prezentați și evenimentele momentului. Spectatorii stăteau pe o platformă ridicată în mijlocul unei rotonde de 360 de

grade, care se răsucea încet, aceștia bucurându-se de o imagine completă a bătăliei de la Waterloo, a tunurilor încinse din timpul bătăliei dintre navele britanice și franceze de la Trafalgar sau a ultimei încoronări de pe continent, totul pentru 25 de cenți.

Robert Burford nu era singurul care deținea o panoramă în Anglia, dar rotonda lui din Leicester Square se bucura de cel mai mare succes. Cumpăra pe loc drepturile pentru desenele unor artiști sau călători proaspăt întorși, precum Catherwood, care erau echivalentul fotografiilor din *National Geographic Society* de mai târziu, și căuta amirali și generali care să-i furnizeze detaliile pentru pânzele uriașe despre bătălii, pe care le atârna în expozițiile sale.

Primul anunț privind „Panorama Ierusalimului” din rotonda lui Burford a apărut pe 31 martie 1835 în ziarul londonez *Times*. Era precizat că pânzele fuseseră pictate după desenele făcute cu un an în urmă de dl Catherwood „la fața locului”, expresie folosită în mod obișnuit ca să confere autenticitate panoramelor. Perspectiva de pe platforma spectatorilor era cea de pe acoperișul palatului guvernatorului, punctul de observație de unde Catherwood făcuse multe schițe și unde uneori împărțise o narghilea cu guvernatorul. Se spunea și că se desenase pe el și pe Bonomi în fundal, în veșminte arăbești. Cronicarul de la *Times* a fost însă

captivat de Domul Stâncii. „E o clădire nemaipomenită și, deși diferă de toate ideile noastre despre rafinament deprinse cu exemplarele măiestriei gotice sau grecești, are un aspect impozant și grandios care captivează ochiul și stârnește admirația privitorului.” Așadar, studiul lui Catherwood nu fusese chiar în zadar.

Ierusalimul s-a dovedit un asemenea succes, încât peste trei luni Burford a expus o altă panoramă inspirată de Catherwood într-o încăpere alăturată rotondei, de data asta din lucrările din Teba. „Talentele artistului se dezvăluie cum nu se poate mai bine în această pictură”, a scris *Litterary Gazette* în iunie. „Și ne ajută să ne facem o idee despre măreția și caracterul acestui loc extraordinar [...]”²⁰⁵ Catherwood își găsisese o nouă ocupație.

Nu există informații despre cât i-a plătit Burford lui Catherwood pentru desenele sale. Era suficient, se pare, cât să treacă Atlanticul cu toată familia sa și să se instaleze în New York, unde au sosit în primăvara lui 1836. Din relatări mai târzii reiese că probabil Catherwood a adus cu sine pânzele uriașe ale panoramei Ierusalimului, cu intenția de a-și stabili propria rotondă în New York. Dar mai întâi trebuia

²⁰⁵ *The Literary Gazette and Journal of the Belles Lettres, Arts, Sciences etc.*, W.A. Scripps, Londra, 1835, pag. 380.

să-și găsească de lucru. În octombrie, Gertrude i-a dat naștere Annei, cel de-al doilea copil al lor. Așa că s-a apucat din nou de arhitectură, deschizându-și un birou, pe Greenwich Street numărul 4, în parteneriat cu un alt arhitect englez, Frédéric Diaper.

Ca urmare a incendiului ce distrusese o bună parte a orașului cu un an înainte, cei doi nu au avut mari dificultăți în a-și găsi de lucru. New Yorkul se afla în fața unui boom al construcțiilor. Numele lui Diaper ajunsese în curând să fie asociat cu designul mai multor bănci de pe Wall Street și mai târziu avea să proiecteze conace pentru cei bogați și faimoși și câteva dintre hotelurile cele mai rafinate ale orașului.²⁰⁶

Amprenta arhitecturală lăsată de Catherwood avea să fie mult mai discretă. Însă, în 1839, dobândise o reputație suficient de bună încât să capete un comision din partea moștenitorilor lui Edward Livingston, răposatul primar al New Yorkului care fusese senator de Louisiana și secretar de stat sub președintele Andrew Jackson. Văduva și fiica lui Livingston decisese să renoveze Montgomery Place, imensa lor proprietate aflată în Dutchess County, pe malul Fluviului Hudson. Catherwood fusese ales să proiecteze sera. A creat o construcție lungă de 21 de

²⁰⁶ Von Hagen, *Frederick Catherwood, archt.*, pp. 43–45.

metri, cu un schelet delicat și sticlă și cu arcade în stil neogotic.²⁰⁷

Cel mai important proiect al său era însă proiectarea propriei sale săli de expoziții.²⁰⁸ Încercase deja apele în 1837, în Boston, unde își expusese cu succes panorama Ierusalimului. În primăvara lui 1838, „Panorama lui Catherwood” s-a deschis la intersecția Prince Street cu Mercer Street, chiar lângă Broadway. Rotonda impozantă din cărămidă și lemn ocupa peste 900 de metri pătrați și avea o înălțime de câteva etaje. Era dotată cu luminatoare dispuse în cerc pentru expozițiile din timpul zilei, dar și cu 200 de felinare cu gaz pentru cele de seara. Costul exact al construcției nu e clar, deși, conform registrului contabil al lui Catherwood, trebuie să fi ajuns la 16.000 de dolari, o sumă imensă la acel moment. Era asigurată la numai jumătate din valoare. Ca să o scoată la capăt, Catherwood s-a asociat cu un librar și editor

²⁰⁷ A.J. Downing, *A treatise on the theory and practice of landscape gardening adapted to North America; with a view to the improvement of country residences. With remarks on rural architecture*, Putnam, New York, 1853. Include o ilustrație a serei lui Catherwood la pag. 452, una dintre puținele care înfățișează o clădire proiectată de el. Pentru mai multe informații, vezi și „Rural Essays” de Downing, pag. 201, și „Montgomery Place” de Haley, pag. 13.

²⁰⁸ Panorama lui Catherwood nu era cea dintâi din America. În 1818, artistul John Vanderlyn construisese una pe un teren închiriat de la administrația New Yorkului, în colțul dinspre nord-est al City Hall Park. Aceasta dăduse însă faliment 11 ani mai târziu. *Bulletin of the Metropolitan Museum of Art* 7, 1912.

newyorkez pe nume George William Jackson, care a contribuit la finanțarea proiectului și care, în cele din urmă, a ajuns să se ocupe de aspectele financiare ale afacerii.²⁰⁹ E posibil ca și Robert Burford să fi investit în ea.

Ierusalimul a oferit conținutul primei expoziții.²¹⁰ La fel ca în Londra, panorama s-a dovedit un succes imediat. Nu a adus 140.000 de vizitatori într-un singur

²⁰⁹ Registrul contabil legat în piele care înregistrează veniturile și cheltuielile panoramei din 1838 până în 1842 este păstrat în arhivele Societății Istorice din New York. Cu excepția contabilului, este greu, dacă nu chiar imposibil, de estimat cum Catherwood și Jackson și-au împărțit între ei cheltuielile și veniturile menționate în registru vreme de patru ani și cât de profitabilă era de fapt afacerea. Era o treabă complicată, cu panorame trimise pentru a fi expuse în Boston, Baltimore, Toronto, Philadelphia și alte locuri, ale căror venituri nu sunt înregistrate. În plus, se mai vindeau cărți legate de panorame, o ramură mică, dar prosperă a afacerii. Registrul conține însă venitul brut zilnic al expoziției din New York, precum și chiria lunară pentru plata terenului pe care se ridica rotonda – teren aparținând familiei Astor – salariile, cheltuielile de publicare, facturile la gaze, taxele și costul închirierii pânzelor panoramice în sine.

²¹⁰ Există dovezi conform cărora Catherwood și-a dus panorama Ierusalimului la Boston pentru a o expune în 1837. *Christian Examiner and General Review* 23, 1842, pag. 261.

sezon, ca acolo, dar a atras un public numeros, uneori chiar 300 de oameni pe zi, fiecare plătind câte 25 de cenți, echivalentul a șase dolari în zilele noastre.

În următorul an și jumătate, Catherwood avea să fie prea ocupat ca să mai aibă timp pentru arhitectură. Trebuia să plaseze anunțuri despre panoramă în ziarele newyorkeze și să pregătească pliante cu date istorice, ce urmau să fie vândute în cadrul expozițiilor. A fost creată și o panoramă a Cascadei Niagara, probabil tot după desenele făcute de el. Parteneriatul i-a plătit o sumă totală de 2000 de dolari pentru această pânză și pentru panorama Ierusalimului. Afacerea a avut un asemenea succes, încât, la sfârșitul lui 1838, s-a îmbarcat către Anglia împreună cu fiul său de patru ani, Frederick Jr., ca să recupereze mai multe panorame de la Burford, inclusiv panorama Tebei, dar și una a Limei. Aveau să urmeze Roma și Noua Zeelandă. S-au făcut aranjamente pentru organizarea unor expoziții și în alte orașe, inclusiv în Boston, Philadelphia și Baltimore. Iar în tot acest timp, Catherwood a susținut chiar și câte patru prelegeri pe zi la rotondă, invocându-și experiențele personale din Ierusalim și Teba.

La un moment dat, în tot acest vârtej de activități,

Catherwood l-a întâlnit pe Stephens.²¹¹ Nu se cunosc date despre prima lor întâlnire, dar în mod cert cei doi se cunoșteau deja la începutul lui 1838, când Stephens l-a pomenit pe Catherwood în lucrarea sa, *Incidents of Travel în Egypt, Arabia Petraea, and the Holy Land*. Frații Harper scoteau noi ediții ale cărții cât de repede puteau, iar Stephens îl menționează pentru prima dată pe Catherwood în cea de-a patra ediție, care a apărut în 1838, chiar înainte de deschiderea panoramei. Catherwood, povestește Stephens, a adus cu el din Anglia „modele și schițe ale principalelor monumente din Lumea Veche” și „o panoramă a Ierusalimului [...] pe care speră s-o expună în curând aici”. În cea de-a opta ediție, publicată mai târziu în același an, comentariile sale reflectă o familiaritate și mai mare cu Catherwood. Totodată, remarcile sunt mult mai generoase, îndemnând oamenii să meargă la rotondă și să vadă expoziția care, scrie el, „prezintă un tablou viu al orașului sfânt”. A adăugat că, pe vremea când

²¹¹ Victor Wolfgang von Hagen, biograful lui Stephens și Catherwood, scrie că s-au cunoscut la Londra, la panorama lui Burford înfățișând Ierusalimul, o presupunere care s-a tot vehiculat. Însă o întâlnire a celor doi în Anglia ar fi fost imposibilă din punct de vedere fizic. Registrele maritime de pasageri arată că Catherwood și familia sa erau la bordul unei nave, în drum spre New York, când Stephens călătorea din Beirut către orașul egiptean Alexandria. Stephens a sosit în New York pe 6 septembrie 1836. Catherwood și familia sa ajunseseră deja de trei luni, din data de 7 iunie 1836.

vizitase Ierusalimul, avusese „norocul de a găsi în mâinile unui misionar o hartă litografiată făcută de domnul Catherwood [...], cu care avea obiceiul să colinde de colo colo singur”.

E greu de apreciat cât de bine se cunoșteau cei doi la acel moment. Dar nu e dificil de imaginat cum prietenia dintre ei a înflorit rapid: aveau firi asemănătoare și foarte multe experiențe comune care să-i unească. Inițial, Egiptul și Țara Sfântă îi făcuseră să se apropie și, cândva în următorul an, interesele lor reciproce au transformat această apropiere într-un parteneriat. Trecerea de la discuțiile despre Ierusalim și Teba la Copán și Palenque trebuie să fi fost una ușoară.

Însă Catherwood trebuia mai întâi să se întoarcă în Anglia, ca să ia noi pânze de la Burford. Gertrude era din nou însărcinată și Catherwood intenționa să-și așeze afacerea cu panorama pe temelii ferme. Între timp, Stephens era neobosit și productiv ca întotdeauna. După succesul primei lui cărți, a publicat o a doua despre călătoriile sale în Grecia, Turcia, Rusia și Polonia. S-a vândut în trei ediții numai în primele două săptămâni, făcând să zbârnâie tipografiile fraților Harper.²¹²

Nu este clar când Stephens și Catherwood au

²¹² Exman, *The Brothers Harper*, pag. 121.

discutat prima oară despre America Centrală și a cui a fost ideea, dar există indicii. Stephens cunoscuse un exportator de lemne pe nume Noah O. Platt, care lucra în Mexic și care i-a descris niște ruine pe care le vizitase în statul Chiapas. Apoi, la scurt timp după publicarea cărții lui Stephens despre Egipt și Țara Sfântă, în 1837, *Knickerbocker*, un săptămânal newyorkez, a publicat o serie de articole despre niște ruine indiene antice din Statele Unite și America Centrală.²¹³ Douăzeci de ani mai târziu, editorul revistei, Lewis Gaylord Clark, și-a amintit o întâlnire cu Stephens după ce seria fusese publicată. Era o dimineată de toamnă și Stephens se oprise pe la el să stea de vorbă. Clark își amintește că l-a întrebat cum poate lua legătura cu autorul seriei de articole. „Am devenit foarte interesat de subiect și aproape că-mi doresc să mă aventurez pe tărâmul acela pustiu și de mult adormit [al Americii Centrale] ca să văd cu ochii mei”, ar fi spus Stephens.²¹⁴

Ulterior, cărțile lui Stephens și Catherwood s-au dovedit atât de importante pentru America Centrală, încât și alții s-au repezit să-și revendice meritul. John Russell Bartlett din Rhode Island, care se mutase la New York în 1836, a pretins că expediția către sud

²¹³ *The Knickerbocker; or, New York Monthly Magazine* 54, 1859.

²¹⁴ *Ibid.*, pp. 318–319.

fusese ideea lui. Deschisese în parteneriat o librărie la Astor Place și aceasta devenise un loc faimos de întâlniri pentru literații din New York. În jurnalul său, a descris o întâlnire cu Stephens din 1838, în timpul căreia i-a pomenit despre misterioasele ruine din Yucatán. A subliniat că ar fi fost o continuare cum nu se poate mai firească a cărților lui Stephens despre Egipt și Arabia și i-a oferit alte titluri pe acest subiect.²¹⁵

Între timp, Catherwood se împrietenise și el cu Bartlett. Erau prieteni atât de buni, încât Catherwood i-a dat în folosință o parte din reședința sa din Houston Street cât timp se ducea la Londra să recupereze panoramele. „Îmi pare rău că nu te-am văzut ieri”, îi scria el lui Bartlett în noiembrie 1838, știind că acesta căuta cazare. „Întrucât probabil îmi voi lua băiețelul cu mine în Anglia, iar dna C. Nu se simte încântată să locuiască de una singură în casă, m-am gândit că, dacă nu găsești ceva mai bun, ai putea să te instalezi tu în casă, rezervând un salon și un dormitor pentru dna C. Și pentru bebeluș [...].”²¹⁶

La un moment dat, după întoarcerea lui Catherwood

²¹⁵ S.E. Morison, *William Hickling Prescott, 1796–1859*, Massachusetts Historical Society, Boston, 1958.

²¹⁶ Von Hagen, *Frederick Catherwood, archt.*, n. 4, pp. 152–153. Von Hagen citează din corespondența lui John R. Bartlett de la Biblioteca John Carter Brown a Universității Brown. O copie a acestei scrisori se află și în documentele lui Victor von Hagen din posesia Societății Istorice din New York.

de la Londra, discuțiile preliminare dintre el și Stephens despre America Centrală au început să se concretizeze într-un plan. Aceste discuții au avut loc înaintea numirii lui Stephens ca însărcinat cu afacerile externe în urma morții predecesorului său, William Leggett. După cum avea să-și amintească mai târziu Catherwood: „Pregătirile noastre erau departe de a fi gata când dl Legget, care era pe punctul de a pleca în calitate de ambasador plenipotențiar al Statelor Unite în acea țară, a murit subit și, în urma unei solicitări, dl Stephens a primit imediat numirea. Ne-am temut ca nu cumva aceasta să interfereze cu cercetările noastre [...]”.²¹⁷

Gertrude era însărcinată în luna a opta și Catherwood mai avea doi copii mici și propria afacere la care să se gândească. Oferta lui Stephens de a-i plăti 1500 de dolari pentru serviciile sale artistice a fost bine-venită, dar nu ar fi putut reprezenta în sine un motiv să-și lase tânăra soție, copiii și locuința confortabilă pentru jungla sălbatică, colcăind de boli, a unei regiuni răvășite de război civil. Însă șansa de a descoperi din nou niște ruine, de a se sustrage constrângerilor vieții citadine și casnice, de a retrăi de

²¹⁷ „Notă biografică” din ediția londoneză a lucrării *Incidents of Travel în Central America, Chiapas, and Yucatán*, publicată de Catherwood în 1854.

fapt ceea ce fusese cea mai palpitantă perioadă a vieții lui era pur și simplu prea seducătoare. Într-adevăr, ambii bărbați erau făcuți pentru o asemenea aventură. Ruinele antice deveniseră motivul existenței lor. Stătuseră prea mult timp departe de ele. Și aceasta nu avea să fie ultima oară când se vor simți atrași înapoi.

Elizabeth Catherwood s-a născut pe 8 iulie 1839. Au luat decizia ca Gertrude, nou-născuta și ceilalți doi copii să revină în Anglia și să locuiască cu mama lui Catherwood cât timp era el plecat în America Centrală. Gertrude a plecat din New York la începutul lui septembrie.²¹⁸ În aceeași lună, Stephens și Catherwood au semnat un contract care îi garanta doamnei Catherwood un venit de 25 de dolari pe săptămână, menționând că suma de 1500 de dolari avea să-i fie plătită oricum, chiar dacă ei nu aveau să se mai întoarcă.²¹⁹ Pe 3 octombrie 1839, cei doi au urcat la bordul lui *Mary Ann* și au ieșit în larg.

Partea a treia Arheologia

²¹⁸ „Court of Exchequer”, *Times*, Londra, 11 decembrie 1841.

²¹⁹ BANC MSS ZZ 116, contract între Stephens și Catherwood.

Vulcanii Aqua, Fuego și Acatenango se înălțau masivi dinaintea lui Stephens și a lui Catherwood, care părăseau Ciudad de Guatemala prin vest, pornind către Mexic pe 7 aprilie 1840. Costumul diplomatic albastru al lui Stephens fusese împachetat și se afla în drum spre casă; misiunea lui diplomatică se încheiase, iar cei doi erau în sfârșit liberi să pornească după antichitățile care îi fascinaseră, atrăgându-i din New York în haosul Americii Centrale. Destinația lor, Palenque, se afla la vreo 400 de kilometri în linie dreaptă față de Ciudad de Guatemala, dar cărarea ce urca și cobora prin munți avea să adauge nenumărați kilometri acestui drum. „Era mai ușor să ajungi la Palenque din New York decât de unde ne aflam noi”, scrie Stephens, remarcând că numai apa separa docurile Manhattanului de Golful Mexic și de Río Usumacinta, punctul de acces în Palenque. Venind dinspre capitala guatemaleză unde îi aduseseră obligațiile lui Stephens, trebuiau să traverseze podișurile muntoase din centrul Guatemalei, un teren vâlurit întretăiat de ravene adânci și rifturi, apoi să treacă două dintre cele mai înalte lanțuri muntoase din America Centrală. De cealaltă parte îi aștepta coborâșul

abrupt și periculos către jungla ce înconjură Palenque.

Calea pe care o apucaseră avea să le ofere însă beneficii importante, în ciuda terenului accidentat și a bandelor de amerindieni neostoți care încă mai colindau prin regiunea rurală. Și se potrivea cu planul pe care îl schițase Stephens pentru recent revigorata expediție arheologică. Drumul lor urma să treacă pe lângă o altă serie de vechi ruine amerindiene. Dar, spre deosebire de Copán și Quiriguá, aceste ruine erau bine cunoscute, mai moderne și făcuseră parte din istoria conchistei spaniole din America Centrală. Erau cele dintâi orașe mayașe pe care le descoperiseră conchistadorii, construite de urmașii vechilor mayași, deși nici Stephens, nici altcineva nu făcuse încă legătura. Așadar, drumul lor către Palenque îi purta, fără ca ei să știe, înapoi în timp prin straturile istoriei mayașilor.

Prima oprire a fost Iximehe ²²⁰, capitala amerindienilor mayași cakchiquel în momentul când cel dintâi conchistador spaniol, Pedro Alvarado, a sosit la fața locului în fruntea armatei sale invadatoare, în

²²⁰ Bancroft, *History of Central America*, cap. 25. Capitalei i s-au dat numeroase nume. Stephens se referea la ea cu denumirea de Patinamit. Numele pe care i-l dăduseră războinicii mexicani care îl însoțiseră pe Alvarado în expediția lui de cucerire fusese Quauhtemala, ulterior transformat în numele pe care avea să-l poarte țara, Guatemala.

aprilie 1524. Ruinele se aflau la mai puțin de 80 de kilometri de Ciudad de Guatemala, pe o suprafață plată de teren mai ridicat, înconjurat de ravene adânci care îi confereau sitului o poziție defensivă aproape impenetrabilă. Când a ajuns aici, Alvarado învinsese deja puternicul popor mayaș quiche, inamicii tribali ai neamului cakchiquel, aflat imediat mai la vest, într-o serie de lupte sângeroase cumplite. Conștienți de forța militară a lui Alvarado (amerindienii cakchiquel trimiseseră războinici să-i ajute pe spanioli împotriva rivalilor quiche), conducătorii din Iximehe îl întâmpinaseră în afara capitalei, le juraseră supunere spaniolilor și îi invitaseră în oraș. Capitala mayașă nu exista decât de 50 de ani, fiind construită după ce cakchiquel se desprinseseră de quiche, dar cu toate acestea era impresionantă. Centrul ei consta în două piețe mari și două mai mici, cel puțin două temple piramidale, câteva terenuri pentru jocurile cu mingea, preferate de toți băștinașii Mesoamericii, și alte palate și locuințe rudimentare. Construcțiile erau făcute din piatră bine șlefuită. Străzile drepte se întretaiau perpendicular una pe cealaltă. Alvarado a decis să transforme Iximehe în centrul lui de operațiuni. Dar tratamentul despotice al spaniolilor și neîncetatele lor cereri de aur și alte forme de tribut i-au împins în curând pe cakchiquel să se răscoale, iar în 1527

Alvarado a făcut orașul una cu pământul.²²¹ Apoi spaniolii și-au mutat centrul într-un loc aflat la 64 de kilometri spre sud-est, la poalele vulcanului Agua.²²²

Stephens și Catherwood cunoșteau această poveste a locului când au pătruns în ce mai rămăsese din vechiul oraș printr-un pasaj îngust, care i-a purtat în susul pantei abrupte a unei ravene, până pe podișul de deasupra. Ajungând în vârf, inițial nu au observat nicio urmă de ruină. Străbătând însă o mică distanță, au dat peste un zid jos, dincolo de care au zărit movile formate din dărâmături. În contrast cu mai bătrânul

²²¹ M. Restall și F.G.L. Asselbergs, *Invading Guatemala: Spanish, Nahua, and Maya Accounts of the Conquest Wars*, Pennsylvania State University Press, University Park, 2007. Această lucrare excelentă oferă o versiune în genul *Rashomon* a cuceririi Americii Centrale, cu traduceri în engleză ale documentelor, scrisorilor și altor relatări ale invaziei conchistadorilor, inclusiv ale lui Pedro Alvarado și ale fratelui său, Jorge, ale amerindienilor mexicani care îi însoțeau și ale amerindienilor cuceriiți.

²²² R.J. Sharer și S. G. Morley, *The Ancient Maya*, Stanford University Press, Stanford, California, 1994, pp. 737–741. *History of Central America* a lui Bancroft oferă și ea o relatare detaliată a cuceririi Americii Centrale de către Alvarado (cap. 22–27). După cum a mai fost menționat, capitala spaniolă, numită Santiago, a fost strămutată de câteva ori. De la poalele vulcanului Aqua (de unde a fost mutată ca urmare a unei alunecări de teren care a îngropat o mare parte din oraș) a ajuns aproape de Valea Panchoy, unde a rămas câteva secole, până în 1773, când și acest oraș a fost distrus, de data aceasta de un cutremur. Rămășițele aceluia oraș au ajuns să fie cunoscute drept La Antigua, când capitala a fost mutată pentru ultima dată în locul ei actual, fiind redenumită ulterior Ciudad de Guatemala. Astăzi, Ciudad Vieja, adică Orașul Vechi, ocupă locul de la poalele vulcanului Agua, iar La Antigua, cu frumoasele ei case în stil colonial, bisericile și străzile ei pietruite, este un sit inclus în patrimoniul UNESCO.

Copán, Iximehe s-a dovedit o mare dezamăgire. Printre grămezile de pietre au putut desluși fundațiile unor construcții mari. Au găsit două pietre sculptate, dar detaliile lor erau atât de șterse de intemperii, încât de-abia se mai puteau observa. Erau puține alte lucruri de văzut și în mod sigur niciun semn al gloriei celor care fuseseră cândva puternicii mayași cakchiquel. Nu existau nici urme de artă sau de hieroglife care să stabilească o legătură cu Copán și Quiriguá. Spaniolii se dovediseră foarte eficienți în distrugerea lor. Și, pe durata secolelor ce trecuseră de atunci, locuitorii din vecinătate le continuaseră treaba, cărând o mare parte din ruinele orașului pentru a le folosi drept material de construcții pentru așezările învecinate.

Continuând spre vest, Stephens și Catherwood au urmat în sens invers drumul lui Alvarado, mergând în direcția din care venise acesta cu armata sa. Câteva zile mai târziu, ajungând la Utatlán, fosta capitală a mayașilor quiche, au fost la fel de dezamăgiți. Alvarado distrusese și arsese și acest oraș.²²³ Din nou,

²²³ Trebuie remarcat că nici mayașii quiche, nici cei cakchiquel nu s-au lăsat intimidați de cruzimea spaniolilor. Au luptat eroic, dar clasa lor războinică fusese deja decimată de bolile Vechii Lumi, în primul rând de variolă, care se răspândise rapid, luând-o cu mult înaintea invaziei. Spaniolii, deși puțini la număr, erau duri și disciplinați. Și primiseră un ajutor considerabil de la miile de războinici tlaxcan și aparținând altor grupuri de amerindieni trimiși din Mexic în ajutorul conchistei, fapt la care se adaugă și des menționata tehnologie

multe dintre dărâmături fuseseră luate și refolosite de sătenii din împrejurimi.²²⁴

La fel ca Iximehe, capitala populației quiche se afla pe un platou înalt, înconjurat de ravene adânci, care o transformaseră într-o fortăreață eficientă pe durata războiului aproape continuu purtat de amerindienii quiche cu cei cakchiquel și cu alte națiuni învecinate. Estimările actuale amplasează fondarea sa pe la începutul secolului al XV-lea, iar mai bine de un secol mai târziu, odată cu sosirea spaniolilor, devenise una dintre cele mai impresionante așezări din Mezoamerica. Ca Iximehe, avusese un teren de joc, palate, grădini, reședințe regale, temple și piețe. Colindând printre ruinele vechi de 300 de ani, Stephens și Catherwood au remarcat că supraviețuise puțin din stilul acela sofisticat. Printre movilele de piatră creștea porumb, cultivat de o familie din apropiere. Se

superioară a armelor de foc, artileria, armele de oțel, armurile și caii, animale înspăimântătoare pe care amerindienii nu le mai văzuseră până atunci.

²²⁴ Utatlán era unul dintre siturile amerindiene din Guatemala despre care se știau cele mai multe. Așa cum procedase și în cazul lui Galindo, trimis să investigheze Copánul, guvernul liberal guatemalez condus de Galvez îl angajase în 1834 pe Miguel Rivera y Maestre să examineze amănunțit Utatlánul sau ce mai rămăsese din el. Stephens l-a cunoscut pe Rivera y Maestre în Ciudad de Guatemala și l-a descris ca pe un „gentleman care se distingea prin știința și gusturile sale pentru antichități”. Acesta i-a oferit lui Stephens un exemplar al raportului său către guvern și o statueta mică de lut găsită printre ruine, înfățișând un mayaș șezând.

păstraseră fragmente ale zidurilor, pavajul dur al piețelor și vagi urme de pictură decorativă în colțurile interioare ale anumitor clădiri. În centrul ruinelor se afla o movilă mică în formă de piramidă, cu trepte abrupte pe trei laturi. Desprinzând bucăți de stuc dintr-un colț al piramidei, cei doi au constatat că dedesubt erau multe alte straturi de stuc, un indiciu despre arta care a fost cândva înfloritoare aici. Pe unul dintre straturi au reușit să distingă o formă colorată, înfățișând ceva ce semăna cu un jaguar.

Dar unde erau sculpturile și hieroglifele pe care le găsiseră la Copán? Cei doi se întrebau deja dacă exista vreo legătură între Utatlán și ceea ce descoperiseră în Copán și Quiriguá, la numai 240 de kilometri spre est.

„După investigarea ruinelor, considerăm acest loc important pentru că istoria sa este cunoscută, iar datarea în timp e clar stabilită. Își atinsese punctul maxim al splendorii în momentul în care a fost cucerit de Alvarado. Demonstrează caracteristicile clădirilor construite de amerindienii acelor vremi, iar ruinele confirmă relatările lui Cortés și ale însoțitorilor săi despre splendoarea edificiilor din Mexic. Ne-am dedicat atenția descoperirii unei asemănări cu ruinele din Copán și Quiriguá, dar nu am găsit statui, figuri cioplite sau hieroglife și nici nu am aflat să fi fost descoperite aici de altcineva. Dacă ar fi existat asemenea dovezi, am fi considerat aceste ruine opera aceluiași popor, dar, în lipsa acestora, credem că Copán și Quiriguá au

aparținut unei alte rase și că sunt mult mai vechi.”

Cei doi abia începeau să pună laolaltă piesele din puzzle. Era evident că unele societăți amerindiene descoperite de Cortés și Alvarado în timpul cuceririi lor aveau realizări artistice și sociale avansate. Iar unele dintre cele mai impresionante arhitecturi pe care le găsiseră, inclusiv ale aztecilor din Mexic și ale amerindienilor din Guatemala, chiar dacă fuseseră demolate de spanioli, se păstrasera măcar în vagile descrieri lăsate chiar de conchistadori sau de preoții care-i însoțeau.

Amerindienii mayași care construiseră Iximehe și Uatlán aparțineau de fapt aceluiași grup etnic și lingvistic din care făceau parte și constructorii mai vechi ai orașelor Copán și Quiriguá. Deși originile acestor două grupuri de amerindieni nu sunt clar înțelese de oamenii de știință ai zilelor noastre, unii experți cred că în momentul conchistei aceștia ocupau deja de un mileniu podișurile înalte din regiunile vestice și centrale ale Guatemalei, trăind la granița sudică a teritoriului ocupat de civilizația mayașă clasică din Petén. Stephens și Catherwood descoperiseră într-adevăr ceva, dar legăturile nu erau deloc clare.

Perspectiva lor inițială era, de asemenea, influențată

de teoria științifică predominantă a momentului, care sugera că o altă rasă descinsese în Mesoamerica cu sute, dacă nu chiar cu mii de ani în urmă. Aceasta a adus cu sine germenii civilizației Lumii Vechi, rezultatul fiind orașe precum Copán, Quiriguá și Palenque. Printre candidații cel mai frecvent pomeniți figurau așa-zisele Triburi Pierdute ale lui Israel, laolaltă cu fenicienii și cu alți navigatori mediteraneeni.²²⁵ În fond, aceștia trebuiau să aibă cunoștință despre temple și piramide, hieroglife și alte forme de scriere inventate de egipteni și de alte civilizații ale Orientului Mijlociu. Dacă teoria se confirma, atunci ei puteau să fi întemeiat Copán cu multe secole în urmă, iar amerindienii care construiseră Iximehe și Utatlán nu făcuseră decât să îi copieze sute de ani mai târziu, ducând mai departe tradiția, deși le lipseau măiestria artistică și limbajul scris, evidente în mai vechile și acum îngropatele orașe.

Singura explicație pe care savanții secolului al XIX-lea o găseau imposibilă era aceea că strămoșii triburilor amerindiene existente ar fi putut cumva să creeze de unii singuri Palenque și alte orașe evolute.

Ipoteza cu „Triburile lui Israel” fusese avansată încă

²²⁵ Cele Zece Triburi Pierdute ale lui Israel se aflau inițial în Regatul de Nord și au fost exilate în timpul invaziei asirienilor din 722 î.e.n. Dispariția lor de atunci a dat naștere la secole întregi de speculații legate de direcția către care au apucat-o.

din secolul al XVI-lea de episcopul spaniol Bartolome de Las Casas, cunoscut ca „protector” fervent al amerindienilor din Mexic și Guatemala. De-a lungul secolelor următoare aveau să fie avansate numeroase versiuni ale acestei „teorii”, inclusiv varianta cuprinsă în Cartea lui Mormon. Dar versiunea pe care probabil Stephens o cunoștea cel mai bine – un exemplu bun al speculațiilor științifice ale acelor vremuri – fusese avansată într-o prelegere susținută dinaintea Asociației Mercantile Library din New York în 1837 și publicată mai târziu în același an, cu puțin timp înainte de plecarea lui Stephens către America Centrală. Autorul, Mordecai M. Noah, era un proeminent jurnalist evreu și sionist ²²⁶ timpuriu, foarte implicat în politica newyorkeză și, la fel ca Stephens, autor de jurnale de călătorie. Prelegerea lui Noah, la care e posibil ca Stephens să fi asistat, avansa cele două idei predominante despre fenicieni și triburile de israeliți, combinându-le într-una singură. El a explicat că fenicienii, cărora le mai spunea și canaaniți, au navigat dinspre Mediterană, traversând Atlanticul până în Lumea Nouă cu mai bine de 2000 de ani în urmă. Între timp, triburile pierdute au plecat din Palestina în

²²⁶ Adept al sionismului, mișcare politică și religioasă apărută în țările europene la sfârșitul secolului al XIX-lea, la baza căreia stătea ideea întemeierii unui stat evreiesc pe teritoriul Palestinei.

direcție opusă și au traversat Asia, trecând în cele din urmă Strâmtoarea Bering către America de Nord și mutându-se în sud, în America Centrală.²²⁷

Nu avem nicio dovadă că Stephens l-ar fi cunoscut pe Noah, deși e foarte probabil, având în vedere că frecventau aceleași cercuri literare din New York. Și, înainte să pornească spre America Centrală, Stephens se străduise să descopere și să absoarbă orice crâmpeli de informație despre regiune, de la ruine la politică. În cartea lui face trimitere la speculațiile care făceau ravagii printre oamenii de știință, conform cărora, dacă existase vreo civilizație avansată în America de Nord, ea fusese adusă de „evrei, canaaniți, fenicieni, cartaginezi, greci și sciți în Antichitate sau de chinezi,

²²⁷ M.M. Noah, *Discourse on the Evidences of the American Indians Being the Descendants of the Lost Tribes of Israel: Delivered before the Mercantile Library Association, Clinton Hall, J. Van Norden, New York, 1837*, pp. 21–29. Noah susținea: „Mexicul și America Centrală abundă în curiozități exemplificând originea asiatică a locuitorilor lor, și nu cu mulți ani în urmă ruinele unui oraș în toată regula, cu un zid cu circumferința de unsprezece kilometri, castele, palate și temple cu arhitectură de origine evident ebraică sau feniciană, au fost descoperite pe râul Palenque. Ruinele acestui oraș aflat lângă Guatemala au fost descrise de Del Río în 1782 [și – n. a.] asociate cu extraordinarele, ba aș putea spune chiar minunatele antichități răspândite pe întreaga suprafață a țării, ne poartă prin arhitectura lor îndărăt, către cele dintâi pagini ale istoriei, demonstrându-ne fără umbră de îndoială nouă, care ne-am imaginat că suntem cei dintâi dintr-o nouă lume, recent descoperită, că locuim pe un continent ce rivalizează prin splendoare cu Egiptul și Siria și care a fost populat de o națiune puternică și cultivată din Lumea Veche.”

suedezi, norvegieni, galezi și spanioli în Epoca Modernă”.²²⁸

La capătul opus al spectrului se afla influentul istoric scoțian William Robertson, faimos în acea vreme pentru că scrisese una dintre primele lucrări importante despre istoria Americilor. Stephens notează că Robertson respingea în întregime ideea că niște călători din Lumea Veche își aduseseră cu ei civilizația în Lumea Nouă. De fapt, în istoria sa, Robertson contesta ideea că în Lumea Nouă existau popoare civilizate la momentul sosirii lui Columb. „Locuitorii Lumii Noi erau o societate atât de neevoluată, încât nu erau familiarizați cu acele arte care sunt prima încercare a inventivității umane, în strădania ei de a evolua”, citează Stephens din Robertson. Acesta din

²²⁸ E.K. Kingsborough, A. Aglio et al., *Antiquities of Mexico: Comprising facsimiles of ancient Mexican paintings and hieroglyphics, preserved in the royal libraries of Paris, Berlin and Dresden, in the Imperial library of Vienna, in the Vatican library, in the Borgian museum at Rome, in the library of the Institute at Bologna, and in the Bodleian Library at Oxford, together with the monuments of New Spain by M. Dupaix, with their respective scales of measurement and accompanying descriptions*, Londra, 1831. Kingsborough a inclus în volumele sale câteva eseuri ale unor oameni de știință care speculau despre originile băștinașilor Lumii Noi, a orașelor lor și a străvechii civilizații. Dintre acestea făceau parte: „Comparison of the Ancient Monuments of Mexico with Those of Egypt, India, and the Rest of the Ancient World” de Alexandre Lenoir și „Discourse on Two Questions Submitted to the Historical Congress of Europe, the Value of Documents Relating to the History of America, and to Decide Whether There is Any Link Between the Languages of the Various American Tribes and those of Africa and India” de Charles Farcy.

urmă a continuat argumentând că spaniolii pur și simplu exageraseră descriind sofisticarea orașelor peste care dăduseră. Templele, scrisese el, nu erau altceva decât niște „grămezi de pământ”, iar „casele erau niște biete colibe clădite din turbă sau noroi ori crengi de copac, ca ale celor mai primitivi amerindieni”. Robertson își bazase argumentația pe relatările unei persoane care călătorise peste tot în Noua Spanie și conchidea că „nu există pe toată întinderea aceluiași imperiu vast un singur monument sau vestigiu al vreunei clădiri care să dateze dinainte de conchistă”.²²⁹

Stephens și Catherwood trebuiau să lupte împotriva acestei țesături de presupuneri fanteziste. Dar nu au permis unor asemenea speculații să le limiteze gândirea. Stephens nu ținea cu nicio tabără. Cei doi veniseră în America Centrală ca să vadă cu ochii lor. Iar caracterul de avocat al lui Stephens a lăsat clar să se înțeleagă că înainte să tragă concluzii voia să vadă dovezile. Toate dovezile.

*

Dar nu era vorba pur și simplu despre o muncă de arheolog, cel puțin nu într-o expediție condusă de John L. Stephens. El avea o carte de scris și mai erau și alte

²²⁹ W. Robertson, *The History of America*, Londra, 1803. Majoritatea considerațiilor lui Robertson cu privire la amerindieni pot fi găsite în vol. 2, Cartea a IV-a, pp. 13–32.

lucruri care-l ispiteau. Așa că s-au abătut pe la Lago de Atitlán, un lac strălucitor aflat la mare înălțime printre vulcanii Guatemalei. „Am zărit de la o înălțime de trei sau patru sute de picioare²³⁰ o suprafață scânteietoare ca o foaie de argint topit, încadrată de stânci și munți de variate forme, unii arizi, alții îmbrăcați în vegetație, ridicându-se la înălțimi de la cinci sute la cinci mii de picioare²³¹. Am fost amândoi de acord că era cel mai măreț spectacol la care am fost martori. Ne-am oprit și am privit norii de vaporii ce se ridicau de jos, urcând pantele munților și ale vulcanilor.”

Nemuțumiți doar să privească de departe, s-au îmbarcat într-una dintre „peripețiile” din titlurile cărților sale. A doua zi dimineață au pornit să dea ocol lacului într-o mică barcă, o luntre fragilă de pescar făcută din scânduri plate, care oferea un spațiu generos pentru un singur ocupant. „În timp ce înaintam, malurile muntoase ale lacului se ridicau mărețe dinaintea noastră”, scrie Stephens. Apoi au început necazurile. Imensul lac era cunoscut pentru vânturile sale puternice și înșelătoare, care au început să-i poarte către mijlocul apei. Juan, luntrașul, a început să vâslească frenetic spre țărm. „Dl. C. era la pupă, iar eu

²³⁰ 90–120 de metri.

²³¹ 150–1500 de metri.

stăteam în genunchi pe fundul canoei. O bătaie greșită de vâslă sau o mișcare care s-o clatine ar fi putut-o răsturna, iar dacă ar fi lăsat-o în voia vântului ar fi fost mânată în larg și azvârlită la mal, eventual la 20–30 de mile²³² de aici [...]. Am văzut oameni pe țărm care ne priveau și care se făceau tot mai mici de la o clipă la alta, dar nu ne puteau ajuta.” În cele din urmă, Juan a cârmit barca la adăpostul unui perete stâncos care îi apăra de vânt și a reușit să o aducă la mal. Se terminase cu admiratul priveliștii, căci, a recunoscut Stephens, „ne săturaserăm de lac”.

În Quetzaltenango, următoarea lor oprire, politica a intervenit din nou. Groaza stârnită de execuția conducătorilor orașului la ordinul lui Carrera era prezentă peste tot. „Locul încă mai tremura sub șocul acelei întâmplări”, scrie el. Au auzit relatări despre masacru de la martorii oculari. „Carrera, mi s-a povestit, a vărsat lacrimi la moartea primilor doi, dar a spus că de ceilalți nu i-a păsat. Era considerată o lovitură dată albilor și toți se temeau de oroarea unui război între caste.”

Ca mărime, Quetzaltenango era al doilea oraș din Guatemala, arătos, cu străzi pavate cu lespezi de piatră și cu peisajul dominat de cele șapte biserici ale sale. Era

²³² 35–55 de kilometri.

săptămâna Paștelui. Procesionile religioase pline de fast au înăbușit iute orice alt eveniment. Piața era plină de amerindieni veniți de la țară. Majoritatea locuitorilor albi, îngroziți de întâmplările recente, se țineau deoparte. Ritualurile și ceremoniile religioase la care au asistat Stephens și Catherwood erau „atât de senzaționale, de sumbre, că fără să ne dăm seama ne-am pomenit cu lacrimi în ochi”. A adăugat că până și o coborâre de pe cruce la care asistase în Vinerea Mare pe Golgota, în Ierusalim, nu se compara cu fanatismul și fervoarea religioasă la care fusese martor aici.

Trei zile mai târziu aveau să lase definitiv în urmă politicile Americii Centrale și să străbată ruinele aflate lângă orașul Huehuetenango, cu aproape 50 de kilometri mai la nord. Era a treia capitală amerindiană importantă pe care spaniolii o cuceriseră în timpul celor dintâi ani ai conchistei. Se numea Zaculeu și reprezenta centrul regal și ceremonial al națiunii amerindiene mam. La fel ca Iximéhe și Utatlán, era ridicată pe un platou înconjurat de ravene. Mayașii mam le ținuseră piept spaniolilor mai bine de șase săptămâni înainte să i se predea fratelui lui Alvarado, Gonzalo, în 1525. Asediul spaniol reușise să îi aducă pe mayașii încolțiți până în punctul înfometării înainte ca

ei să accepte să se predea.²³³

Stephens și Catherwood au descoperit că situl fusese deteriorat de intemperii și redus la o grămadă nedefinită de pietre năpădite de ierburi, asemenea celor două capitale de mai înainte. Săpăturile arheologice ulterioare aveau să dezvăluie că orașul era mult mai vechi decât capitalele amerindienilor quiche și cakchiquel, fiind fondat cu aproape 2000 de ani înainte de venirea spaniolilor. Cei doi călători s-au întâlnit cu proprietarul locului. Acesta cumpărase pământul de la amerindieni, care continuau să revină, spre enervarea sa, pentru a desfășura ceremonii rituale în vârful celor două construcții piramidale care supraviețuiseră trecerii timpului. A fost de acord să le permită lui Stephens și lui Catherwood să sape piramidele și movilele dacă promiteau să-i predea orice comoară pe care aveau s-o găsească. Și-au petrecut următoarea zi săpând cu ajutorul muncitorilor din Huehuetenango, dar nu au găsit decât fragmente de os și câteva vase de lut. Stephens a scris că îi păruse rău că nu avea mai mult timp să cerceteze locul, dar Palenque, ținta

²³³ W.G. Lovell, *Conquest and Survival în Colonial Guatemala: A Historical Geography of the Cuchumatán Highlands, 1500–1821*, McGill-Queen's University Press, Montreal, 1992, pp. 61–64. Și Bancroft, în *History of Central America*, include o relatare detaliată a campaniei lui Gonzalo de Alvarado împotriva amerindienilor mam (pp. 695–704).

luminoasă a călătoriei sale, îl chema de dincolo de orizont.

În Huehuetenango au avut parte de o vizită-surpriză din partea unui american pe nume Henry Pawling, pe care Stephens îl cunoscuse mai demult ca proprietar al unei plantații de cârmâz aflată la sud de Ciudad de Guatemala. Pawling, care crescuse în Rhinebeck Landing, pe Fluviul Hudson, la nord de New York, călătorea și muncea de șapte ani prin Mexic și America Centrală. Aflând că Stephens și Catherwood se îndreptau către Mexic, și-a abandonat slujba și a pornit să-i ajungă din urmă. După patru zile de călărit în grabă a ajuns în Huehuetenango. Mai plănuse și altădată să plece în Mexic, dar planul îi fusese zădărnicit de lipsa pașaportului și spera să se poată apropia de Stephens, care avea hârtiile diplomatice necesare. În schimb, Pawling și-a oferit serviciile de orice fel.

Stephens nu a șovăit. Pawling era tânăr, vorbea fluent spaniola, era un compatriot american, ba chiar newyorkez. Se afla pe drum și avea nevoie de ajutor. Nu strica nici faptul că avea două pistoale excelente, o amenințătoare „pușcă dublă cu țevi scurte, atârnată de șă” și un catâr de rezervă, de care aveau mare nevoie. „L-am numit negreșit principalul administrator al expediției noastre”, explică Stephens.

Echipa astfel întărită a pornit spre nord, către partea cea mai dificilă a călătoriei lor – Cordillera de los Cuchumatanes. Era un lanț muntos formidabil ale cărui vârfuri ajungeau la aproape 3830 de metri, cele mai mari înălțimi ale Americii Centrale, cu excepția vulcanilor. Expediția era alcătuită acum din Stephens, Catherwood, Pawling, un bucătar și om bun la toate pe nume Juan și un dezertor din armata mexicană numit Santiago. Un catârgiu mai vârstnic și respectabil ținea loc de ghid.

Următoarele patru zile le-au adus neplăceri și obstacole de proporții biblice. În prima noapte, când și-au așezat tabăra pe o culme bătută de vânturi, a fost atât de frig, că s-au trezit de dimineață acoperiți de chiciură, iar apa lor avea un strat de gheață groasă de jumătate de centimetru. A doua zi, călătorind de-a lungul unei culmi atât de înguste, încât o pală mai puternică de vânt i-ar fi putut azvârli în gol, s-au pomenit înconjurați pe neașteptate de un incendiu vegetal dezlănțuit. Au făcut cale-ntoarsă către un cătun din apropiere, abia scăpând de perdelele de flăcări ce vuiau în susul ravenelor. Apoi un roi de tăuni ce fugeau din calea incendiului a pogorât asupra lor, atacându-le catârii. „Cu fiecare ciupitură le dădea sângele”, povestește Stephens. „Vreme de o oră, în ciuda strădaniilor noastre, nu am putut să le curățăm

capetele și gâturile. Bietele animale erau speriate și, orice am fi încercat, gâturile, partea interioară a picioarelor, gurile, urechile, nările și orice porțiune mai moale de piele șiroia de sânge.”

Deși încântați de frumusețea peisajului montan, au fost ușurați când coborârea îndelungată i-a adus în cele din urmă la Río Lagartero și la granița cu Mexic și cu America de Nord. Unica lor grijă era ca armata mexicană, aflată în căutare de contrabandiști de-a lungul graniței, să nu-i rețină pentru că nu aveau pașapoarte mexicane. Dar au traversat râul fără probleme. Revigorat de o baie liniștită în apele reci, Stephens se simțea în stare să străbată călare tot Mexicul, până în Texas și de acolo acasă în New York. „Revenind la vasele cu aburi și căile ferate, cât de plicticoase și blajine par acum aceste conforturi”, scrie el. „Părăsiserăm America Centrală, scăpaserăm de primejdiile revoluției și ne aflam la frontiera sălbatică a Mexicului într-o stare de sănătate deplină, cu poftă de mâncare și cu hrană care să ne astâmpere foamea. Înaintea noastră se așternea o călătorie uimitoare, dar ni se părea nimica toată. Am pășit în mica poiană ca niște mândri cuceritori ai Mexicului și, în extravaganta noastră, am decis să mâncăm un pește la micul dejun.”

După o călătorie de două zile de-a curmezișul unor câmpii și dealuri aride, au ajuns în orașul mexican

Comitán, unde erau gata să întâmpine probleme din pricina lipsei pașapoartelor. Iată însă că statutul de diplomat al lui Stephens, așa cum reieșea din documentele obținute în America Centrală, a avut din nou rezultate pozitive. Lui și anturajului său le-au fost asigurate documentele necesare pentru continuarea călătoriei. „Le recomand tuturor amatorilor de călătorii să-și facă rost de o misiune de la Washington”, scrie el.

În Comitán au aflat că dificultățile cu care era presărat drumul până la Palenque erau mai mari decât se așteptaseră. Știau că drumul va fi greu, dar li s-a spus că sușurile și coborâșurile accidentate, periculoase îl făceau mult mai lung decât părea pe hartă. Și, în loc să fi lăsat frământările politice în urma lor, au descoperit pentru prima dată că urmau să călătorească prin două state mexicane, Chiapas și Yucatán, la rândul lor cuprinse de convulsiile unei revoluții. Mai rău, li s-a spus că, din ordinul guvernului mexican, accesul străinilor în Palenque era interzis.²³⁴

Un drum anevoios nu era ceva care să-l îngrijoreze pe Stephens, nu după Muntele Mico și după recenta lor traversare peste Cuchumatanes. „Cât despre revoluții”, scrie Stephens cu bravada lui obișnuită, „trecând prin

²³⁴ De fapt, scrie Stephens, trei belgieni despre care se spunea că ar fi fost trimiși cu puțin timp înainte de către guvernul lor într-o expediție științifică la Palenque ceruseră permisiunea de a vizita ruinele și fuseseră refuzați.

frământările [uneia] din America Centrală, doar nu era să ne lăsăm intimidați de una mexicană.” Însă interdicția de a vizita Palenque nu era la fel de ușor de ignorat. Opțiunile nu erau prea bune. Stephens putea să meargă spre nord, la Ciudad de Mexico, ca să-și pledeze cauza, dar asta ar fi adăugat săptămâni sau luni programului lor, presupunând că ar fi reușit. Dacă nu, se încheia totul. Sau puteau să riște și să se strecoare în Palenque.

Au hotărât să-și continue drumul. Santiago, dezertorul, i-a părăsit, dar Juan a rămas. Curios să vadă ruinele, Pawling a hotărât să nu plece către Ciudad de Mexico, așa cum plănuse, ci să-i însoțească. Au plecat din Comitán pe 1 mai, ferm decizi să ajungă la destinația la care visaseră în New York, într-o altă viață parcă.

Prima etapă a călătoriei a fost lipsită de evenimente. În a treia zi, după ce au ajuns într-un oraș numit Ocosingo, a izbucnit o furtună violentă, marcând începutul unui nou anotimp ploios. Eforturile lor de a ajunge la Palenque înaintea ploilor dăduseră greș. Fulgerele și trăsnetele din jurul lor păreau niște semne rău prevestitoare, având în vedere ce aflaseră deja despre cărarea prin munții din fața lor.

Străbătând călare Ocosingo, au zărit de-a lungul zidului unei biserici două statui sculptate într-un stil pe

care l-au recunoscut imediat, căci îl văzuseră în Copán, deși acestea erau mai mici. A fost primul indiciu că pătrundeau pe un tărâm nou, lăsând în urmă ruinele neîmpodobite ale podișurilor din Guatemala. Pe parcursul cercetării sale, Stephens descoperise o relatare a unui căpitan în rezervă numit Guillaume Dupaix, care cu 30 de ani înainte, în 1808, străbătuse Ocosingo pentru a investiga Palenque la cererea coroanei spaniole. Pentru că i se povestise despre ruinele de lângă Ocosingo, Dupaix le-a vizitat, iar scurta sa descriere, împreună cu ilustrațiile ce o însoțeau, a zăcut nedescoperită până când a fost publicată în cele din urmă la Paris, în anii 30 ai secolului XIX-lea.²³⁵

Ruinele, cunoscute astăzi ca Toniná, se află la 12 kilometri mai la est de oraș, iar a doua zi Stephens, Catherwood și Pawling au călărit până acolo să le vadă. Arheologii zilelor noastre au stabilit că între anii 699 și 900 e.n., la apogeul erei mayașe clasice, Toniná era sediul unei puteri militare importante, care rivaliza cu Palenque, aflat 60 de kilometri mai la nord. La un moment dat, în 711, conform unor hieroglife ulterior descifrate, „Conducătorul 3” al orașului Toniná reușise să-l ia prizonier și să-l decapiteze pe unul dintre regii

²³⁵ Kingsborough, Aglio et al., *Antiquities of Mexico*. Vezi raportul lui Dupaix.

din Palenque.²³⁶ În ciuda măiestriei militare, Toniná nu a reușit niciodată să egaleze frumusețea și dimensiunile artei și arhitecturii din Palenque, după cum Stephens avea să afle în curând. Chiar și așa, el și tovarășii săi au găsit că locul era impresionant.

Apropriindu-se, cel dintâi lucru pe care l-au zărit a fost o clădire de piatră înălțându-se mult deasupra boltei copacilor. Ieșind din pădure într-o piață acoperită cu iarbă, au găsit două figuri de gresie lungite pe jos, cu fețele îndreptate spre cer. Deși vântul și ploaia le erodaseră, Stephens a notat că majoritatea trăsăturilor încă se deosebeau. Cei trei și-au ridicat privirile. Ruinele se înălțau la mai bine de 70 de metri deasupra lor, încastrate în panta unui deal legat de munții de dincolo de el. Părea o fortăreață, a scris Stephens, o formă piramidală enormă cu numeroase terase, toate împodobite cu stuc care încă acoperea majoritatea pietrei de dedesubt. Au putut intra călare prin găurile din zidul terasei, ajungând la cel de-al treilea nivel, unde și-au legat caii. Terasale erau năpădite de iarbă și tufe. De la nivelul al treilea au reușit să se cațare către o clădire din vârf. Cu dimensiuni de 10 metri pe 15 metri, structura avea o

²³⁶ S. Martin și N. Grube, *Chronicle of the Maya Kings and Queens: Deciphering the Dynasties of the Ancient Maya*, Thames & Hudson, Londra și New York, 2000, pp. 177–189.

singură intrare în față. Pătrunzând înăuntru au putut vedea că era împărțită în cinci camere interioare. Stucul ce acoperea pereții de piatră căzuse în multe locuri.

Deasupra unui portal interior se putea observa clar o aripă uriașă întinsă într-o parte. Tencuiala de pe partea cealaltă, unde ar fi trebuit să fie cealaltă aripă, căzuse în grămezi la baza zidului. Ușa avea pragul de sus făcut dintr-o grindă lungă și groasă de lemn. Erau uluiți. Era pentru prima oară când întâlneau structuri de lemn printre ruine, lucru pe care l-au considerat incredibil, dată fiind vechimea evidentă a construcției. Mai târziu aveau să mai găsească asemenea buiandrugi de lemn și în alte ruine, descoperire ce urma să schimbe felul în care Stephens privea vechimea orașelor. „Era atât de tare, încât, odată lovit, scotea un sunet ca de metal, fiind în stare perfectă, fără găuri de cari sau alte semne de descompunere”, scrie Stephens despre buiandrug.

Alcaldele din Ocosingo le spusese că în ruine exista un pasaj ce servea ca drum subteran și ducea până la Palenque. Nimic nu i-ar fi bucurat mai tare decât descoperirea unei asemenea scurtături, a notat Stephens. Ghidul lor le-a indicat pasajul, dar a refuzat să intre. Neabătut, Stephens și-a scos haina, s-a culcat pe burtă și s-a târât înăuntru.

„După ce înaintasem cam cu jumătate din trup, am auzit un șuierat hidos”, povestește. „Dând îndărăt, am

zărit doi ochi mici ce luceau în beznă ca două mingi de foc. Nu merită să precizez exact de cât timp am avut nevoie ca să bat în retragere.” Și-au scos pistoalele, spadele și macetele și s-au pregătit pentru ieșirea fiarei. În cele din urmă, Pawling a vârât în gaură o bucată lungă de lemn și „afară a ieșit fâlfâind din aripi un uriaș urubu cu cap roșu, care a zburat prin clădire, refugiindu-se în altă încăpăre”. Refuzând să se lase descumpănit, Stephens s-a strecurat pentru a doua oară prin deschizătura strâmtă, numai pentru a descoperi că aceasta dădea într-o cameră care nu ducea nicăieri. Dar pereții ei de stuc erau acoperiți cu figuri nemaipomenite în basorelief, inclusiv reproduceri ale unor maimuțe, iar de-a lungul peretelui din spate, stăteau două siluete umane în mărime naturală, în profil, așezate față în față. Catherwood s-a târât înăuntru ca să schițeze câte ceva, dar căldura și fumul lumânărilor i-a alungat în curând pe amândoi. Cei trei bărbați au explorat alte câteva clădiri similare, urcând din terasă în terasă pe panta dealului. De sus, Stephens a observat că locul oferea o priveliște a regiunii înconjurătoare până departe, ceea ce însemna că unui dușman i-ar fi fost dificil, dacă nu imposibil, să se apropie neobservat.

Era cel mai remarcabil sit pe care îl vizitaseră după Copán sau, în cazul lui Catherwood, după Quiriguá.

Chiar dacă timpul îi presa, Stephens voia să revină a doua zi pentru o cercetare mai amănunțită. Până au revenit în Ocosingo se lăsase întunericul. Când s-au întâlnit cu primarul, acesta le-a spus că ar fi avut nevoie de cel puțin două zile ca să adune suficienți oameni pentru genul de săpături pe care le voia Stephens. Iar în așezare se găseau foarte puține dintre uneltele necesare și nicio rangă. Problema a fost rezolvată de izbucnirea unei noi furtuni violente: în ziua următoare aveau să plece către Palenque.

„Sunt ferm convinși că în acest loc se găsesc multe lucruri care vor recompensa un călător viitor”, scrie Stephens neimaginându-și la acel moment caracterul profetic al cuvintelor sale. Săpături arheologice ulterioare aveau să scoată la iveală două terenuri pentru jocul cu mingea, numeroase monumente și sculpturi și o mulțime de hieroglife. Acestea le-au permis savanților să pună cap la cap istoria orașului și a relațiilor sale cu vecinii, pe care Toniná i-a subjugat cu o eficiență lipsită de scrupule. Printre monumentele găsite aveau să se numere figuri sculptate *ronde-bosse*²³⁷, o raritate în cultura mayașă. Toniná a fost unul dintre ultimele orașe-stat mayașe clasice care

²³⁷ Ronde-bosse definește un tip de sculptură statuară care poate fi privită de jur-împrejur, fără ca vreuna dintre părțile sale să fie alipită unui fond și fără să adere la altă suprafață decât cea a pedestalului.

a decăzut și conține monumente pe care e înregistrată ultima dată a „calendarului lung”, corelată cu anul 909 e.n., care marchează sfârșitul perioadei maya clasice.²³⁸

Pornind de dimineată către nord și către Palenque, Stephens privea cu jind înspre est. I se spusese că în junglele impenetrabile de pe șesul de dincolo de Toniná se găseau alte monumente de piatră pe jumătate îngropate. După cum aveau să descopere mai târziu arheologii, Toniná (și Palenque) se afla de-a lungul marginii vestice a imperiului mayaș clasic, în timp ce Copán era la marginea estică. Însă pe vremea lui Stephens, jungla densă care le separa încă ascundea ruinele altor orașe spectaculoase ale civilizației maya: Piedras Negras, Bonampak, Yaxchilan, Dos Pilas și, dincolo de ele, „New Yorkul mayașilor”, Tikal, cu piramidele lui până la cer.

Stephens se concentra totuși să-și ducă expediția aceasta de mântuială la Palenque cât mai repede și cât mai în siguranță. Ploile din ultimele două nopți treziseră în ei „un soi de teroare”. Faptul că luase cu el relatarea căpitanului Dupaix despre călătoria din 1808 nu i-a fost de niciun ajutor. Acesta îi prevenise:

„Călătoria e tare obositoare. Drumurile, dacă le poți numi

astfel, sunt doar niște poteci înguste și accidentate ce șerpuiesc traversând munți și râpe și pe care trebuie să le străbați uneori călare pe catări și alteori pe jos, uneori pe umerii amerindienilor și alteori purtat în hamac. Pe alocuri a trebuit să traversăm poduri – sau mai bine zis trunchiuri de copaci prost fixate – și ținuturi acoperite de păduri, părăsite și depopulate, cu excepția câtorva sate sau colibe. Aveam cu noi 30–40 de amerindieni viguroși care să ne transporte bagajele și hamacele.”²³⁹

În cei 30 de ani care trecuseră de atunci, puține se schimbaseră. Pe hartă, Palenque era la 64 de kilometri în linie dreaptă, dar cărarea șerpuia în sus și-n jos, dublând practic distanța. Deși expediției lui Dupaix îi luase opt zile până să ajungă, Stephens și trupa sa au parcurs drumul în numai cinci zile, dar nu cu mai puțină strădanie sau chinuri. Se temeau și de localnici, pentru că fuseseră proveniți cu privire la firea lor sălbatică. Dupaix călătorise însoțit de o trupă de dragoni. Cele două pistoale suplimentare și pușca cu două țevi ale lui Pawling erau mai bine-venite ca oricând.

În cele din urmă, terenul a devenit atât de accidentat, încât a fost nevoie de patru schimburi diferite de

²³⁹ Aici Stephens îl citează pe Dupaix în traducere, în *Incidents of Travel în Central America*, pp. 262–263.

amerindieni odihniți, recrutați din satele dimprejur, care să ducă bagajele expediției. În cea de-a treia zi, căldura era năucitoare și drumul urca și cobora drept, de pe o culme pe alta. Cărarea continua aproape vertical, fiind prea periculoasă pentru călărit. Când au început ascensiunea pe cealaltă parte, călăritul ieșea din nou din discuție. Împovărați cu săbii, pistoale și pinteni, Stephens și ceilalți și-au condus catării în susul unor poteci atât de abrupte, încât trebuia să se oprească și să se așeze la fiecare câteva minute ca să-și tragă sufletul. În cele din urmă au ajuns în vârf, au încălecat, dar n-au apucat să meargă nicio sută de metri, că au început din nou să coboare. „Coborâșul era mai abrupt decât suișul”, spune el. „Era mai greu să-i rezisti decât să o iei în jos. Catării veneau grămadă în urma noastră, iar după o coborâre rapidă și obositoare am ajuns la un pârâu acoperit cu frunze și insecte. Era cea mai fierbinte zi de când sosiserăm în această țară.” Căldura intensă lăsase frunzișul veștejit și uscat.

A doua zi au fost informați că avea să fie mai rău. De acum se lepădaseră de săbii, pistoale și pinteni, rămânând numai în cămăși și pantaloni, „cât de aproape puteam de natura amerindienilor”. Din pricina căldurii, Stephens avea dureri puternice de cap. Deși se obișnuia ca persoanele care călătoresc prin această regiune să fie purtate pe porțiunile cele mai

accidentate în scaune legate de umerii cărăușilor, Stephens și-a descris „repulsia provocată de acest mijloc de transport”. În a patra zi însă, simțind că-i crapă capul de durere, fie că i se părea respingător sau nu Stephens era gata să comande un scaun când au ajuns pe o porțiune de urcuș deosebit de abrupt. S-a urcat pe un scaun legat cu curele de spinarea unui amerindian slab și nu mai înalt de 1,69 metri. „Ca să nu-i sporesc osteneala de a mă căra, am încercat să stau cât mai nemișcat”, scrie el. Dar stătea cu spatele la direcția de mers și nu se putea abține să nu se răsucescă pentru a vedea încotro mergeau. Când s-au apropiat de marginea unei prăpastii mai adânci de 300 de metri, Stephens a vrut să se dea jos, dar nu a reușit să se facă înțeles de amerindieni. Cărăușul se clătina înaintând grijuliu, pas cu pas, pe buza prăpastiei.

„Mă înălțam și coboram cu fiecare răsuflare a sa, îi simțeam trupul tremurând sub mine și mi se părea că genunchii îi cedează. Prăpastia era îngrozitoare și cea mai ușoară mișcare neașteptată din partea mea ne putea face să cădem. Spre ușurarea mea extremă, cărarea a cotit, dar abia am apucat să mă bucur că scăpasem teafăr când el a început să coboare. Era mult mai greu ca la urcuș: dacă ar fi căzut, nimic nu m-ar fi împiedicat să zbor peste capul lui, dar i-am rămas în spinare până m-a pus el însuși jos de bunăvoie.”

După ore întregi de ascensiune au ajuns în cele din urmă la o colibă, unde sperau să-și poată petrece noaptea. Dar nu aveau apă, așa că au fost siliți să meargă mai departe. Au continuat să urce, au ajuns în vârf și au început o altă coborâre chinuitoare. Apoi, un vânt puternic a început să sufle, rupând frunze și crengi uscate, iar norii întunecați s-au coborât asupra munților. Erau disperați să ajungă jos înainte de izbucnirea furtunii. „Din fericire pentru cititor, acesta era ultimul munte. A fost cel mai rău munte pe care l-am întâlnit în acea țară sau în oricare alta și, sub amenințarea furtunii, mă hazardez să spun că l-am coborât mai iute decât oricare alt călător.”

Au ajuns pe câmpie, au traversat un râu și au sosit la o fermă abandonată. În urma lor, în munți, furtuna se dezlănțuise, dar ei erau Uscăți și stăteau în siguranță într-un mic luminiș. Ferma nu era decât o colibă cu acoperiș din frunze uscate, deschisă pe toate cele patru părți. Începuseră să aprindă focul pentru cină, când deodată s-au pomenit asaltați de roiuri de țânțari. În ciuda faptului că erau flămânzi, de-abia au putut mânca. Au aprins și alte focuri și s-au pus pe fumat ca să țină țânțarii la distanță. În întuneric au descoperit că erau înconjurați și de niște licurici mari, care emiteau lumină tot timpul, spre deosebire de cei cunoscuți de acasă, care sclipeau intermitent. Semănau cu niște

„stele căzătoare”, spune Stephens.

În acea noapte, călătorii s-au culcat pe jos, cu toate hainele pe ei, ca să-i apere de țăntari. Pawling a încercat să-și lege o cârpă în jurul capului, dar și-a dat seama că nu putea respira din pricina căldurii. S-a dus să doarmă pe malul râului, unde se odihneau și amerindienii. Însă la miezul nopții a început să plouă, să tune și să fulgere, așa că toată lumea și-a căutat adăpost sub acoperișul fermei. Noaptea a fost marcată de plesnetul palmelor lovind țăntarii. Nimeni nu a dormit. În cele din urmă, înainte să se crape de ziuă, Stephens s-a dus la râu și s-a scufundat în apa puțin adâncă de la mal. „A fost cel dintâi moment confortabil de care am avut parte. Trupul meu încins s-a răcorit și am zăcut acolo până s-a luminat.” În zori, sătui, țăntarii au plecat. Dar toți oamenii se simțeau mai epuizați ca la sosire. Și cumva, pe parcursul acelei nopți agitate, Catherwood își pierduse inelul cu smarald, obiect pe care îl prețuia enorm, având valoare sentimentală.

Au încălecat în ultima zi de călătorie. Cărarea era dreaptă, dar se afunda în inima pădurii tropicale. Pe la amiază au ajuns la o altă cărare ce se îndepărta prin junglă în direcția în care credeau că i-ar fi putut conduce direct către ruinele din Palenque. Putea fi cea mai bună șansă a lor de a pătrunde acolo pe furiș. Dar nu puteau ști cu certitudine și nu reușiseră să comunice

cu cărașii lor amerindieni. În acel moment au decis că erau prea „frânți” ca să se instaleze imediat printre ruine. Aveau să rămână pe cărarea principală și să-și încerce norocul în satul Santo Domingo de Palenque, unde sperau să se poată odihni și să-și îmbrospăteze proviziile înainte de a-și continua drumul spre ruine. Au ieșit din pădure într-o câmpie largă, unde au văzut vitele păscând. Părea aproape un vis: iarba proaspătă după cele dintâi ploii și, în fața lor, un copac uriaș și singuratic îmbrăcat în flori galbene. Stephens a privit peste umăr piscurile întunecate din urma lor. Scăpaseră de munți, de pădurea tropicală și de amerindienii necreștinați. Supraviețuiseră într-un fel sau altul și știa că nimic nu-i putea ține departe de obiectul dorinței lor: Palenque.

13

Palenque

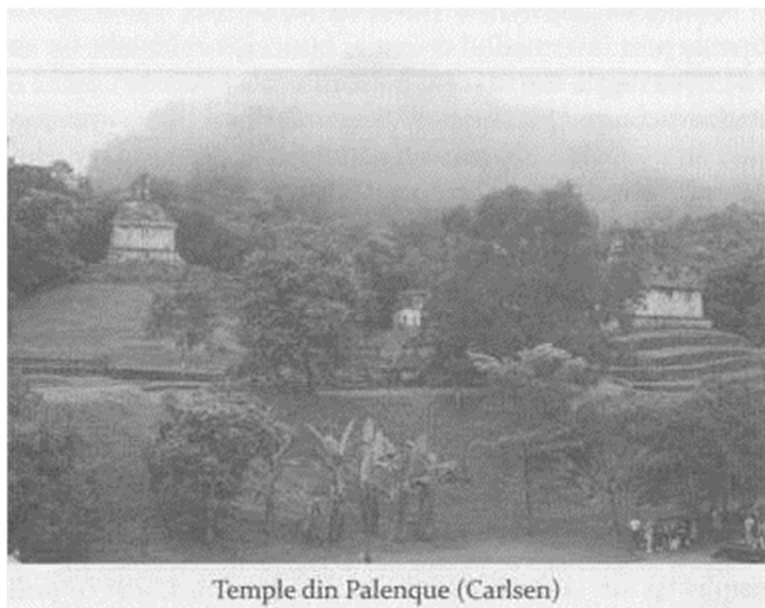
În fiecare an, în Palenque cad mai bine de 3600 de litri de precipitații pe metrul pătrat. Solul fertil, soarele tropical arzător și vegetația dezlănțuită se luptă să îngroape orașul cândva măreț al mayașilor. Ascuns în umbra verde-albăstruie a copacilor, întreruptă de mai bine de 50 de pâraie și izvoare, frunzișul se luptă pentru fiecare rază de soare. Prin aerul umed se

întretaie ciripitul păsărilor și zumzetul insectelor. Aburii plutesc ca niște năluci pe deasupra grămezilor de pietre. În timpul cumplitului lor marș către Honduras, în 1524, Cortés și armata sa au trecut la o distanță de 30–40 de kilometri de orașul îngropat, cunoscut în timpurile străvechi ca Lakamha sau „Apa Mare” și n-au auzit nimic despre existența lui. Încă zăcea nedezgropat și uitat 260 de ani mai târziu, așa cum stătuse mai bine de jumătate de mileniu, până când președintele Curții Supreme Real Audiencia din Ciudad de Guatemala a poruncit să fie verificate informațiile unor preoți locali care spuneau că în pădure se aflau „case de piatră”.²⁴⁰ Trimis să

²⁴⁰ Localnicii știau despre ruine de zeci de ani, de secole poate, și le numeau simplu „las Casas de piedra”, casele de piatră, fără să le cunoască istoria. E un mister când au descoperit europenii pentru prima oară Palenque. În lucrarea sa despre istoria Guatemalei, publicată în două volume între anii 1808 și 1818, Domingo Juarros descria Palenque: „Această metropolă [...] a rămas necunoscută până la jumătatea secolului al XVIII-lea, când niște spanioli, răzbind prin acea sălbăcie mohorâtă, au dat cu ochii, spre marea lor mirare, de rămășițele a ceea ce trebuie să fi fost cândva un oraș mareț, cu circumferința de șase leghe. Trăinicia clădirilor lui, solemnitatea palatelor și măreția lucrărilor publice erau pe măsura mărimii sale. Templele, altarele, idolii, sculpturile și monumentele de piatră sunt mărturia mării sale vechimi.” Vezi D. Juarros și J. Bailey, *A Statistical and Commercial History of the Kingdom of Guatemala, în Spanish America containing important particulars relative to its productions, manufactures, customs etc.*, J. Hearne, Londra, 1823, pp. 18–19. Juarros nu menționează numele spaniolilor, dar există mărturii orale despre un preot paroh pe nume Antonio de Solis, venit din învecinatele Tumbala și Santo Domingo del Palenque, care vizitase ruinele încă din 1746. O rudă de-a sa, Ramon de Ordenez y Aguiar, a

investigheze, alcaldele din apropiatul Santo Domingo de Palenque, José Antonio Calderón, și-a tăiat drum prin junglă în 1784 și a petrecut trei zile printre ruine înainte să fie alungat de ploaie. A raportat că găsisse mai bine de 200 de construcții, inclusiv ceea ce luase drept 18 palate de piatră. În acest fel, ruinele din Palenque au intrat oficial în cărțile de istorie.

auzit în familie o poveste despre această vizită și a devenit cel mai fervent partizan al unei viitoare cartografieri guvernamentale a sitului. Deși se pare că Ordonez y Aguiar, un preot care trăia în Ciudad Real (actualmente San Cristobal de las Casas), nu vizitase niciodată situl el însuși, a reușit să convingă două oficialități din Ciudad Real, Fernando Gomez de Andrade și Esteban Gutierrez, să viziteze ruinele în 1773. Ordonez y Aguiar a redactat un „memoriu” pe tema celor descoperite, semnalând faptul autorităților din Ciudad de Guatemala. Au trecut însă alți 11 ani înainte ca José Estacheria, președintele Curții de Apel din Guatemala, să-i ordone lui José Antonio Calderón, primarul din Santo Domingo, cătunul cel mai apropiat de sit, să-l cerceteze, în 1784. O discuție detaliată despre implicarea și acțiunile lui Ramon Ordonez y Aguiar și José Estacheria, de asemenea și reacțiile curților regale din Guatemala și Spania față de descoperire se găsesc în excelenta lucrare a lui Jorge Canizares-Esguerra, *How to Write the History of the New World*, Stanford University Press, Stanford, 2001, pp. 321–346.

Temple din Palenque (Carlsen)

Raportul lui Calderón a creat vâlvă la curtea din Guatemala și a ridicat multe semne de întrebare. Putea fi ceva nou și diferit la aceste ruine, distingându-se de monumentele ridicate de tolteci, azteci și incăși, cunoscute de la începuturile conchistei? Și ar fi putut aceste ruine răspunde întrebării existente de secole întregi cu privire la originea celor dintâi locuitori ai Americilor și a locului de unde veneau? José Estacheria, președintele Audienciei, a hotărât să-și trimită arhitectul să cerceteze. Când acesta s-a întors, a confirmat cea mai mare parte a descoperirilor lui Calderón. Minunat și straniu, Palenque răsărea din ceață la sute de ani după conchistă, plus cine știe la câte alte secole de la părăsirea sa. Iar acum era pe punctul

de a-și câștiga un loc în istoria explorărilor. Însă aceste prime rapoarte și relatările ulterioare, care aveau să-i aducă faima, mai aveau de așteptat câteva decenii până să ajungă la ochii publicului.

Vestea descoperirii a traversat Atlanticul, ajungând în Spania prin intermediul discretei birocrații coloniale, iar de la curtea regală din Madrid au sosit ordine directe cerând o evaluare completă și săpături.²⁴¹ Regele Carlos al III-lea manifestase un mare interes pentru Antichitate: în calitate de conducător al Neapolelui finanțase cele dintâi săpături din Pompei și Herculaneum.²⁴² Un căpitan de artilerie spaniol pe nume Antonio del Río a fost desemnat în Ciudad de Guatemala și a ajuns la Palenque printr-o ceață deasă, în mai 1787, însoțit de un artist pe nume Ignacio

²⁴¹ P. Cabello Carro, *Política investigadora de la epoca de Carlos III en el área Maya: descubrimiento de Palenque y primeras excavaciones de caracter científico: según documentacion de Calderón, Bernasconi, Del Río y otros*, Ediciones de la Torre, Madrid, 1992. Lucrarea reproduce copii ale corespondenței și ale altor documente privind Palenque, inclusiv rapoartele lui Bernasconi și Calderón, care au circulat între Guatemala și Curtea Regală a Spaniei.

²⁴² Nu par să fi existat ordine directe din partea regelui Carlos. În Spania și la British Museum există însă documente care indică faptul că între istoricul regal al Americii spaniole, Juan Bautista Muñoz, și președintele Audienciei din Guatemala, José Estacheria, a existat o corespondență despre câteva expediții către Palenque. Vezi Cabello Carro, *Política investigadora de la epoca de Carlos III en el área Maya*. Discutând despre expediții, cei doi redactaseră o listă de întrebări la care voiau răspunsuri, cum ar fi mărimea ruinelor, vechimea lor, cine le înălțase și din ce motiv fuseseră abandonate.

Almendáriz.²⁴³ Când în sfârșit s-au împiedicat de niște clădiri ascunse sub masa de frunziș și plante agățătoare, Del Rio a înțeles imediat efortul imens necesar pentru a elibera zona. A revenit din satul Palenque o săptămână mai târziu cu 79 de amerindieni înarmați cu securi, iar în două săptămâni vegetația din jurul celui mai intact grup de ruine fusese tăiată și arsă. În sfârșit puteau să respire un aer sănătos, a scris Del Rio. Apoi au atacat copacii și tufele ce acopereau vârfurile clădirilor și le invadau interioarele. După care, recurgând la forța brută specifică unui artilerist, Del Rio a început săpăturile.²⁴⁴ A fost ca și cum ar fi declanșat o bombă în centrul ruinelor.

„În cele din urmă, nu a mai rămas fereastră sau ușă blocată, perete despărțitor care să nu fi fost doborât, cameră, coridor, curte, turn sau pasaj subteran în care să nu se fi săpat până la doi-trei metri adâncime”, scrie el. Odată ce a avut vizibilitate, Almendáriz s-a pus pe treabă, realizând 26 de planșe cu desene, unele oferind prima descriere rezonabilă, deși cam simplistă, a hieroglifelor săpate în pereții din Palenque sau

²⁴³ E.C. Danien, R. J. Sharer et al., *New Theories on the Ancient Maya*, University Museum, University of Pennsylvania, Philadelphia, 1992. Ignacio Almendáriz mai apare și cu numele de Ricardo Almendáriz (p. 5).

²⁴⁴ Se speculează că Del Rio, la fel ca primit conchistadori, era în căutare de aur și comori.

modelate în tencuială.²⁴⁵ Și-a permis însă niște licențe artistice considerabile, simplificând planurile clădirilor și ornamentațiile de stuc.

Între timp, Del Rio a examinat conștiincios ruinele centrale. A făcut măsurători, a desprins câteva hieroglife și bucăți din figurinele de stuc și a adunat țândări de cremene, „vase de lut” și obiecte de sticlă pe care le-a trimis în Spania pentru a fi examinate. A inclus în bagaj și un picior bogat ornamentat al unei mese de piatră.

Însă fie extraordinara artă din Palenque nu a reușit să-l impresioneze, fie capacitățile descriptive l-au abandonat, întrucât raportul lui a fost pe cât de scurt, pe atât de plat și de plicticos, întins pe mai puțin de douăsprezece pagini. Pragmaticul ofițer de artilerie a ales în schimb să se bazeze pe referințe numerotate la desenele lui Almendáriz, sperând, din câte se pare, că imaginile puteau povesti mai bine ce descoperiseră. Totuși, își formase o părere despre originile orașului îngropat. Și, ca mulți dintre cei care aveau să-l urmeze, inclusiv Walker și Caddy, era prizonierul unicului

²⁴⁵ R. Almendáriz, A. D. Rio et al., *Coleccion de estampas copiadas de las figuras originales, que de medio y baxo relieve, se manifiestan, en estucos y piedras, en varios edificios de la poblacion antigua nuevamente descubierta en la inmediaciones del pueblo del Palenque en la Provincia de Ciudad Real de Chiapa, una de las del Reyno de Guatemala en la American Septentrional*, 1787.

cadru de referință cunoscut: cel clasic. A scris că sculpturile vădeau o puternică influență greacă și romană:

„Pare că vedem portretizați idolii fenicienilor, grecilor și romanilor și ai altor națiuni primitive, cu toată superstiția lor fabuloasă. Putem trage de aici concluzia rezonabilă că unele dintre aceste națiuni și-au extins cuceririle până în această țară, unde probabil că au rămas numai suficient cât să le permită triburilor amerindiene să le imite ideile și să adopte, într-o manieră primitivă și stângace, artele pe care invadatorii lor au considerat potrivit să li le inculce.”²⁴⁶

În cele din urmă, munca lui Del Rio și a lui Almendáriz nu a avut cine știe ce rezultate. A sfârșit nepublicată, acoperită de praf în arhivele din Guatemala și Spania, fiind încă un secret al Americii spaniole ținut departe de ochii lumii.

Au trecut 20 de ani până la următoarea expediție importantă realizată sub domnia lui Carlos al IV-lea. Căpitanul în rezervă Dupaix avea un interes special față de siturile precolumbiene și, la ordinul viceregelui Noii Spanii, a călătorit în 1808 până la Toniná și

²⁴⁶ A. D. Rio și P. F. Cabrera, *Description of the Ruins of an Ancient City: Discovered Near Palenque, in the Kingdom of Guatemala or, A critical investigation and research into the history of the Americans*, Londra, 1822, pag. 19.

Palenque. Era însoțit de un detașament de dragoni și de José Luciano Castañeda, un profesor de desen din Ciudad de Mexico. În cele din urmă, desenele lui Castañeda și comentariile lui Dupaix au avut aceeași soartă ca raportul lui Del Rio: au rămas îngropate în arhive. Aveau să zacă uitate în Ciudad de Mexico în următorii 13 ani de frământări politice care s-au soldat, în 1821, cu independența Mexicului față de Spania.

Deși mai talentat ca Almendáriz, Castañeda a avut și el dificultăți în a reproduce cu exactitate ceea ce a văzut în Palenque. Însă Dupaix s-a dovedit a fi un observator atent, cel dintâi care să nege legătura dintre ceea ce văzuse în ruine și arta și arhitectura greacă, romană sau egipteană. Într-un limbaj mai plin de fantezie decât al lui Del Rio, el avansează ipoteza că Palenque a fost construit de un popor „înzestrat cu propriul său geniu, cu propria imaginație și care a progresat de-a lungul secolelor”. Nu era însă dispus să meargă atât de departe încât să le atribuie crearea palatelor și templelor triburilor indigene din Mexic și America Centrală, ci unei rase de mult dispărute: poporul legendarei Atlantida.²⁴⁷

Ca urmare, mult după începutul secolului al XIX-lea, cele dintâi dovezi ale extraordinarelor glife, arte și

²⁴⁷ Evans, *Romancing the Maya*, pp. 23–32.

arhitecturi ale mayașilor erau cunoscute numai de un grup restrâns de persoane asociate curții regale spaniole.²⁴⁸ Însă, după războaiele de independență față

²⁴⁸ Domingo Juarros a publicat în 1808 o istorie a regatului Guatemala în care face o scurtă descriere a orașului Palenque: „Hieroglifele, simbolurile și emblemele descoperite în temple prezintă o atât de puternică asemănare cu cele din Egipt încât încurajează presupunerile că o colonie a acestei națiuni ar fi întemeiat acest oraș Palenque sau Culhuacan. Aceeași părere poate fi formată și despre Tulha, ale cărei ruine încă pot fi zărite lângă satul Ocosingo, în același district [în care se află Toniná – n. A.].” Juarros pare să fi văzut o copie sau un rezumat al raportului lui Dupaix și posibil și pe cel al lui Del Rio. Relatarea despre Palenque ocupă mai puțin de o pagină din cartea sa de 520 de pagini, publicată pentru prima oară în Spania în 1808. O versiune în engleză a fost publicată în 1832 la Londra. (Juarros și Bailey, *A Statistical and Commercial History of the Kingdom of Guatemala*, pp. 18–19) La câțiva ani după expediția lui Dupaix, în timp ce raportul său zăcea uitat într-un sertar din Ciudad de Mexico, Alexander von Humboldt a început să-și publice la Paris monumentală lucrare în 30 de volume, acoperind expediția sa științifică prin America spaniolă. Aflat în Mexic, Humboldt auzise despre ruinele din Palenque, dar nu se dusese să le vadă cu ochii lui. În 1840, pe drumul de întoarcere către Europa, aflase de la un anticar german despre așa-numitul Codex din Dresda. Plin cu hieroglife mayașe în culori vii, era una dintre cele patru „cărți” pe hârtie din fibră de copac ce supraviețuise distrugerii spaniole din timpul conchistei. În 1810 a publicat *View of the Cordilleras and Monuments of the Indigenous People of America*, unde a reprodus cinci pagini de hieroglife din acest codex și o imagine reprezentând una dintre siluetele modelate în stuc de la Palenque, copiată se pare după unul dintre desenele făcute în 1787 de Almendáriz. A fost pentru prima dată când lumea a avut prilejul să vadă hieroglife mayașe și una dintre figurile de la Palenque. Humboldt nu și-a dat însă seama ce anume publica. A identificat eronat imaginea în basorelief ca provenind din statul mexican Oaxaca. Și nu a precizat sursa hieroglifelor, deși mai târziu acestea au fost atribuite în mod greșit aztecilor din imperiul apărut în centrul Mexicului la secole după prăbușirea civilizației maya clasice. Într-o notă de la finalul textului, Humboldt corectează parțial locul de proveniență a basoreliefului, amplasându-l nu la Oaxaca, ci în apropiere de Guatemala, „în conformitate cu relatările primite din Mexic” (p.

de Spania, situația s-a schimbat. Raportul lui Del Rio a fost scos din arhive de un medic englez care locuia în Guatemala; acesta l-a dus la Londra și l-a publicat în 1822.²⁴⁹ Apoi, raportul lui Dupaix despre expediția sa din 1808 a fost descoperit în Ciudad de Mexico și inclus

254). A. V. Humboldt și H. M. Williams, *Researches, concerning the institutions & monuments of the ancient inhabitants of America: With descriptions & views of some of the most striking scenes in the Cordilleras!*, Londra, 1814, pp. 126–134 și 144–147. De fapt, cea dintâi publicare a unor hieroglife mayașe a avut loc într-o publicație din 1796 care înfățișa câteva glife folosite ca elemente de decor într-un model de cameră mexicană creat pentru un tratat despre decorațiunile interioare de Joseph Friedrich, Baron von Racknitz. Danien, Sharer et al., *New Theories on the Ancient Maya*, pag. 3.

²⁴⁹ Publicarea a trecut aproape neobservată în Anglia, dar i-a intrigat nespuse pe francezi, care deveniseră fascinați de antichități de când invadase Napoleon Egiptul, la începutul secolului. Relatarea lui Del Río a produs senzație în rândul oamenilor de știință francezi, iar în 1825 prestigioasa Societate de Geografie din Paris oferea o medalie de aur în valoare de 2400 de franci pentru cea mai bună descriere a orașului Palenque, în particular, și a ruinelor străvechi din America Centrală, în general. Competiția începuse. În succesiune rapidă, câteva părți interesate și-au făcut apariția la Santo Domingo de Palenque, de unde au pornit către ruine. Printre cei mai importanți s-a numărat locotenent-colonelul Juan Galindo. În aprilie 1831, când a sosit, era guvernatorul militar al Peténului învecinat și mai avea trei ani până să exploreze Copán. A trimis rapoarte despre Palenque către Societatea de Geografie din Paris și către *Literary Gazette*, o publicație periodică cu largă circulație în Londra. Pentru că publicul larg știa prea puține despre Palenque, în ciuda publicării raportului lui Del Río cu câțiva ani înainte, mulți au presupus citind raportul lui Galindo că el descoperise ruinele. Galindo nu a pretins vreodată una ca asta. Într-un articol ulterior din *Gazette* a precizat totuși că la sosirea în Palenque nu știa despre cercetările lui Del Rio și Dupaix. Și, deși nu a explicat niciodată ce îl îndemnase să viziteze ruinele, este evident că știa despre premiul de la Paris și că tânjea după el, pe baza rapoartelor trimise societății despre explorările sale ulterioare, inclusiv a Copánului.

într-un volum in-folio publicat în 1831 de un irlandez excentric numit Edward King, cunoscut și ca Lord Kingsborough.²⁵⁰

Kingsborough era un tânăr aristocrat bogat din Cork care devenise obsedat de antichitățile mexicane și americane. Înainte să moară la vârsta de 42 de ani, și-a dedicat întreaga avere publicării a nouă volume ilustrate in-folio, dintre care unul includea munca lui Dupaix și cea a lui Castañeda.²⁵¹ Erau pline de ilustrate

²⁵⁰ Kingsborough, Aglio et al., *Antiquities of Mexico*.

²⁵¹ P.N. Edison, „Colonial Prospecting în Independent Mexico: Abbé Baradère's *Antiquités Mexicaines*”, *Proceedings of the Western Society for French History*, 32, 2004, pp. 195–215. Baradère, un preot francez, a descoperit în Ciudad de Mexico relatările lui Dupaix despre expediție și desenele lui Castañeda și le-a adus la

colorate de mână, înfățișând scrierea picturală mexicană, și de glife copiate în mare parte din „codexurile” mayașe pe hârtie din scoarță de copac, găsite și trimise în Europa de conchistadorii și exploratorii spanioli. Era convins că și codicele, și ruinele de piatră descoperite în America Centrală și Mexic reprezentau opera „Triburilor Pierdute ale lui Israel”.²⁵² Din nefericire, publicațiile sale l-au adus la

Paris, unde au devenit piesa centrală a unei lucrări in-folio în două volume, intitulată *Antiquités Mexicaines* și publicată de Baradère în anii 1834–1836.

²⁵² Kingsborough, fie în studenție, fie ulterior, a căpătat acces la codicele mexicane din faimoasa Bibliotecă Bodleian de la Oxford. Acestea erau cărți indiene cu picturi, care, asemenea codexului din Dresda, supraviețuiseră conchistei. Manuscrisele, create de azteci, nu erau ilustrate cu hieroglife, ci cu pictograme: simboluri și figuri în culori vii, descrise uneori ca niște povestiri în imagini – pictate sau imprimate pe hârtie din scoarță de copac, unele mai lungi de șase metri și împăturite în formă de acordeon ca să le facă compacte și portabile. Deși spaniolii au distrus numeroase asemenea manuscrise, unele au fost transportate în Spania și au ajuns cumva la Oxford. Lui Kingsborough întâlnirea cu codexurile de la Oxford i-a schimbat viața, făcându-l să pornească în căutarea fiecărui document legat de perioada precolumbiană pe care putea pune mâna, cu scopul de a le publica. A angajat un artist italian, Augustino A. Aglio, care să răscolească bibliotecile, colecțiile particulare și arhivele din toată Europa, copiind cu atenție toate materialele legate de antichitățile americane, inclusiv codicele mayașe pline de hieroglife. Rezultatul a fost un material dezorganizat, dar cu ilustrații din belșug, adunat în nouă volume supradimensionate – fiecare cântărind între 9 și 18 kilograme – unele cu ilustrații colorate manual și tipărite pe hârtie velină. Inițial, Kingsborough plănuise să scoată șapte volume, dar alte două au fost adăugate după moartea sa și un al zecelea a fost alcătuit, dar nu a mai fost publicat. Whitmore, S. D., „Lord Kingsborough and his Contribution to Ancient Mesoamerican Scholarship: The Antiquities of Mexico” *PARI Journal* 9, nr. 4, 2009, pp. 8–16. Prețul acestor

faliment și a murit de tifos în închisoarea datornicilor din Dublin, în 1837, cu doi ani înainte să fi ajuns să moștenească averea considerabilă a tatălui său.²⁵³

Volumele lui Kingsborough, *Mexican Antiquities*, laolaltă cu rapoartele lui Del Río și Dupaix, au declanșat din nou dezbaterea intelectuală și au adâncit misterul cu care europenii, și mai târziu americanii, se luptaseră de când revenise Columb din prima sa

așa-numite volume-elefant era teribil de mare, iar tirajele foarte mici. Ulterior, Stephens avea să spună că o lucrare costa 400 de dolari, o sumă enormă în acea vreme, și că nu știa să existe decât un singur set în Statele Unite. Această sumă fabuloasă, care făcea ca lucrarea să nu ajungă decât la un număr redus de aleși, l-a determinat pe Stephens să insiste ca lucrările sale să aibă un preț rezonabil, care să le asigure o distribuție cât mai largă. Magnificele *Antiquities of Mexico* – o colecție masivă, reproducând cu fidelitate puținele manuscrise care supraviețuiseră din perioada precolumbiană, adunate la un loc – urmau să se dovedească o resursă neprețuită pentru istoricii viitorului. Însă avea să treacă mai bine de un secol înainte ca cineva să reușească să ordoneze succesiunea lor haotică și să înceapă să le înțeleagă. Primele șapte volume din *Antiquities of Mexico* au fost publicate în 1830 și 1831, iar ultimele două – în 1848. Kingsborough nu a trăit să-și vadă tipărite ultimele două volume. Fusesse aruncat în închisoarea datornicilor după ce nu reușise să-l plătească pe fabricantul hârtiei de calitate excelentă, făcută manual, pe care insistase să-și tipărească lucrarea. Tatăl lui, contele de Kingston, a murit la scurtă vreme după fiul său și, dacă Kingsborough ar fi trăit, ar fi moștenit titlul și proprietățile tatălui său și și-ar fi putut plăti datoriile.

²⁵³ W.E. Burton, *The Gentleman's Magazine*, Philadelphia, 1837, pp. 537–538. Acest necrolog declară că Kingsborough ar fi fost închis din pricina unei datorii a tatălui său și nu din cauza vreunei „extravaganțe” comise chiar de el.

călătorie către Americi.²⁵⁴ Descoperirea locuitorilor continentelor americane, unii făcând parte din societăți relativ avansate, îi uluia pe intelectualii și teologii occidentali și amenința ordinea biblică a lumii. De unde veniseră băștinașii aceștia, cât de vechi erau orașele lor și cum se potriveau în povestea de mult acceptată spusă de egipteni, greci, romani și de Vechiul și Noul Testament? Oare amerindienii populaseră Americile înainte de vremea lui Noé și a potopului sau apăruseră cândva după? Încurajate de raportul lui Dupaix și de codicele de hârtie cu hieroglifile mayașilor, volumele lui Kingsborough conțineau speculații care încercau să dea un răspuns acestor întrebări, făcând legătura între „triburile pierdute” și Mexic, spre exemplu. Între timp, francezii decisese să nu rămână codași. În 1834 a apărut la Paris o publicație numită *Antiquités Mexicaines*, plină cu tratate savante despre asemănările dintre ruinele mexicane și cele din Egipt, India și alte civilizații ale Lumii Vechi.²⁵⁵

²⁵⁴ J. Podgorny, „ «Silent and Alone»: How the Ruins of Palenque Were Taught to Speak the Language of Archeology”, *Comparative Archaeologies*, Part 2, 2011, pp. 527–553.

²⁵⁵ H. Baradère, G. Dupaix et al., *Antiquités mexicaines. Relation des trois expéditions du capitaine Dupaix, ordonnées en 1805, 1806, et 1807, pour la recherche des antiquités du pays, notamment celles de Mitla et de Palenque*, Paris, 1834. Baradere sperase să câștige cu aceste două volume medalia de aur oferită de Societatea de Geografie din Paris, dar nu reușise din pricina faptului că nu făcuse explorări la fața

Rapoartele de la fața locului ale lui Del Río și Dupaix, pătinitoare și deloc perspicace, nu au tulburat cu nimic această viziune asupra lumii. N-au făcut decât s-o consolideze. Descoperirea unui sit cu o arhitectură complicată și probabil foarte veche a determinat majoritatea persoanelor pedante și a teoreticienilor de departe să privească Palenque ca pe o colonie unică, ce își găsise cumva drumul din Lumea Veche către cea Nouă, fapt care nu le tulbura deloc perspectiva istorică.²⁵⁶ Avea să fie nevoie de Stephens și Catherwood, căliți ca urmare a faptului că exploraseră personal Lumea Veche, ca să examineze cu atenție toate

locului. Baradere a plecat în 1835 spre Mexic cu planul ambițios de a explora Palenque și alte situri. A fost zărit ultima oară în Mexic în 1839, apoi a dispărut. Speculațiile cu privire la originea misterioasă a noii civilizații nu s-au limitat la culturile clasice sau ale Orientului Mijlociu, ci au inclus și Asia: Japonia, China și India.

²⁵⁶ Nu toți comentatorii s-au lăsat seduși de ideea că civilizațiile amerindienilor trebuie să se fi tras din cele ale Lumii Vechi. Chiar și în 1823 au existat voci care au găsit că aceste speculații păreau exagerate. Într-o cronică publicată în 1823 în *European Magazine* pe tema raportului lui Del Río despre Palenque, criticul anonim a scris: „Cei care tratează aceste subiecte au obiceiul absurd de a alege două națiuni diferite și, întrezărind o vagă asemănare între obiceiurile, manierele, religia și arhitectura lor antică, să ajungă la concluzia că una dintre ele se trage din cealaltă, uitând că astfel de asemănări nu fac decât să demonstreze analogia generală a naturii noastre animale și că omul, în etape similare pe scara civilizației, va avea instituții analoge și obiecte analoge, atât ca ornamente, cât și ca interese, deși acestea pot fi modificate de variate circumstanțe accidentale.” Cronicarul s-a dovedit a fi un profet. (*European Magazine* și *London Review* 83, mai 1823, pp. 454–456.).

probele – ruinele risipite pe o suprafață atât de mare – și să creeze o nouă poveste.

În 1832, în perioada apariției cărților lui Kingsborough, a intrat în scenă un nou personaj extraordinar. După cum l-a descris Michael Coe, arheolog la Universitatea Yale, „în prima jumătate a secolului al XIX-lea, cercetarea Americilor era plină de excentrici: mâna opresivă a Academiei încă nu înăbușise entuziasmul unei mici găști de amatori din Europa și America”.²⁵⁷ În Santo Domingo de Palenque și-a făcut apariția „contele” Jean-Frédéric-Maximilien de Waldeck, cetățean francez naturalizat care pretindea că se născuse la Viena, Praga sau Paris. Mai susținea și că se născuse pe 16 martie 1766, ceea ce, dacă era adevărat, ar fi însemnat că atunci când a sosit la Palenque avea șaiszeci și ceva de ani. Un ins cu o constituție zdravănă și cu o legendă exagerată, în mare parte creată chiar de el, Waldeck povestea lucruri incredibile despre aventurile sale – călătorii la 14 ani prin Africa de Sud, studiul artelor neoclasice la Paris, participarea la ocupația franceză a Egiptului și la lupta chilienilor pentru independență, dar și despre prietenia lui Napoleon, Von Humboldt, regele George al III-lea,

²⁵⁷ M.D. Coe, *Breaking the Maya Code*, Thames & Hudson, New York, 1992, pag. 80.

Lord Byron, Marat, Robespierre – dintre care prea puține puteau fi demonstrate.²⁵⁸ Chiar și data nașterii sale e suspectă, dându-i o posibilă lovitură reputației sale de mai târziu, din Paris, când, deși ar fi trebuit să aibă peste 100 de ani, se prezenta ca un faimos „admirator” al femeilor. Înalt și impozant, cu un glas bogat de bariton, Waldeck folosea titlul de conte în baza pretensei sale nașteri în familia nobilă Waldestein-Württemberg.

În ciuda mitului pe care îl construia în jurul său, era un artist talentat. A susținut că în 1822 avusese parte de o experiență care i-a schimbat viața, fiind angajat la Londra să facă gravuri după desenele din Palenque, menite să ilustreze cartea despre Del Rio. La fel ca Kingsborough, a devenit obsedat de antichitatea

²⁵⁸ Conform relatărilor lui Waldeck despre viața sa, la vârsta de 14 ani era deja într-o expediție prin Africa de Sud. La întoarcere a studiat arta în Franța cu influentul pictor neoclasic Jacques-Louis David. A susținut că s-ar fi alăturat armatei lui Napoleon la asediul Toulonului și în campania din Italia, urmându-l mai târziu și în Egipt. După înfrângerea francezilor a traversat deșertul, pătrunzând în inima Africii. La întoarcerea sa a pretins că era unicul supraviețuitor din grupul celor cinci care porniseră în călătorie. Apoi a fost într-o expediție cu pirați în Oceanul Indian. Următorii 15 ani din viața lui rămân oarecum un mister, o perioadă despre care nici măcar el nu pomeneste. A apărut din nou în 1818, de data asta în America de Sud, unde, conform spuselor sale, s-a alăturat isprăvilor maritime ale Lordului Cochrane în sprijinul luptei de eliberare a statului Chile de sub dominația spaniolă. H. F. Cline, „The Apocryphal Early Career of J. F. Waldeck, Pioneer Americanist”, *Acta Americana* 5, 1947, pp. 278–300.

americană. Apoi, după ce a lucrat în Mexic la o companie de extragere a argintului și ca portretist în Ciudad de Mexico, a sosit în cele din urmă în Palenque, în mai 1832. „Din clipa în care am văzut desenele în peniță și cerneală [ale lui Almendáriz pentru cartea despre Del Rio], am bănuir că nu erau deloc fidele originalelor și am început să nutresc dorința secretă de a le desena eu însumi”, scrie el într-o epistolă către Societatea de Geografie din Paris.

Waldeck a petrecut aproape un an bătând drumul între sat și ruine și a locuit patru luni într-o colibă la picioarele așa-zisului Templu al Crucii. A lucrat cu răbdare, desenând și pictând ruinele, îndurând, singur în majoritatea timpului, căldura, ploaia și sâcâielile insectelor. Ca în cazul lui Almendáriz și Castañeda, i-au dat de furcă și lui hieroglifele complicate și la un moment dat chiar i-a scris unui prieten că a petrecut 20 de zile copiind numai 114 glife.²⁵⁹ În cele din urmă,

²⁵⁹ Danien, Sharer et al., *New Theories on the Ancient Maya*, pag. 13. Mai există și o excelentă analiză de George Stuart, citându-i pe alți doi pionieri ai descifrării hieroglifelor mayașe, la <http://www.mesoweb.com/bearc/cmr/RRAMW29.pdf>. Unuia dintre aceștia – Constantine S. Rafinesque – i-a scris Waldeck. Mai existau și alte persoane serios interesate de ruine în perioada când Waldeck se afla acolo. Unul dintre ei era Francisco Corroy, medic francez care locuia în apropiere, în Tabasco, și vizitase ruinele de mai multe ori, corespondând cu Waldeck. Vezi R. L. Brunhouse, *In Search of the Maya: The First Archaeologists*, University of New Mexico Press, Albuquerque, 1973, pp. 66–73.

ajuns la capătul puterilor și rămas fără bani, a pornit către nord, spre Yucatán. Acolo a vizitat și a muncit în ruinele cunoscute azi ca Uxmal.²⁶⁰,²⁶¹ Renumit pentru firea lui irascibilă și gata de gâlceavă, a reușit să ofenseze cumva autoritățile mexicane care s-au ivit în ușa lui din Mérida, capitala Yucatanului, confiscându-i scrierile și desenele. Însă, anticipând o asemenea manevră, Waldeck făcuse copii și trimisese majoritatea originalelor în Jamaica. Într-o altă variantă a poveștii, Kingsborough, care îl finanțase pe Waldeck, a intervenit și a obținut returnarea hârtiilor. În cele din urmă, în 1836, Waldeck a pornit către Londra.²⁶²

Deși Waldeck era un artist înzestrat, munca lui era în mare parte influențată de educația lui neoclasică și de imaginația bogată. A cedat adesea tentației de a da o

²⁶⁰ Vezi și site-ul Mesoweb pentru referințe la cele dintâi menționări ale Uxmalului: <http://www.mesoweb.com/features/uxmal/history.html>.

²⁶¹ Se pare că Waldeck aflase despre localizarea orașului Uxmal din *Atlas of Two Americas* de J. S. Buchon, publicat în 1825 la Paris. (Brunhouse, *În Search of the Maya*, pag. 74.) Trebuie remarcat că și Del Rio pomenise despre Uxmal în raportul său, referindu-se la el ca la „Oxmatal”, fapt care este posibil să fi constituit și el o motivație pentru vizita lui Waldeck. Uxmal mai este pomenit și într-o istorie a Yucatanului scrisă de preotul franciscan Diego López Cogolludo. D. López Cogolludo, F. D. Ayeta et al., *Historia de Yucathan*, Jvan Garcia Infanzen, Madrid, 1688.

²⁶² J.F.M. Waldeck, M. Mestre Ghigliazza et al., *Viaje pintoresco y arqueológico a la provincia de Yucatán (America Central) durante los años 1834 y 1836*, Mexic, Merida, 1930.

tușă romantică descoperirilor sale.²⁶³ Era, de asemenea, incapabil să se dezbrace de convingerea că ruinele erau creația unor coloniști din Lumea Veche, așa că unele dintre ilustrațiile sale par mai degrabă egiptene sau grecești, neaducând deloc cu originalele mayașe.²⁶⁴ A creat și a pus statui sculptate acolo unde ulterior nu a fost găsită niciuna; uneori măsurătorile sale conțineau erori grosolane și desena elefanți și țestoase fictive pe pereți și lespezi. A mai și recompus acele părți din ruine care erau deteriorate. Un asemenea fals este reconstruirea celei mai mari piramide din Uxmal, în original de formă ovală, într-una cu patru laturi netede, după moda egipteană.²⁶⁵

Dar, la puțin timp după întoarcerea la Londra, a folosit o nouă metodă de calcul, ajungând să aproximeze mai corect decât oricine adevărata vârstă a ruinelor. Într-o apariție dinaintea Societății Regale de Geografie din mai 1836, i-a uimit mai întâi pe membri

²⁶³ Danien, Sharer et al., *New Theories on the Ancient Maya*. În eseuul său, „Quest for Decipherment: A Historical and Biographical Survey of Maya Hieroglyphic Investigation”, George E. Stuart atrage atenția că desenele originale ale lui Waldeck erau mai exacte decât versiunile lor publicate, pe care e posibil să le fi alterat ca să-și susțină ipoteza conform căreia Palenque a fost întemeiat de oameni din Lumea Veche.

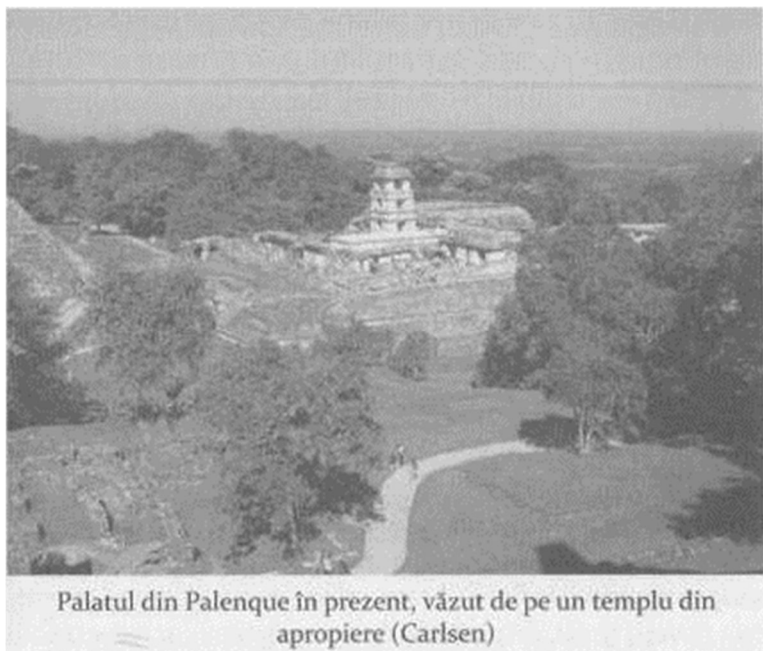
²⁶⁴ Brunhouse, *In Search of the Maya*, pag. 74.

²⁶⁵ Vezi Waldeck în „Bibliografia adnotată” de Charles Rhyne de la Reed College, dar și imaginile din cartea lui Waldeck: <http://academic.reed.edu/uxmal/contents.html>.

cu desenele lui, apoi a declarat succint că ruinele aveau cel puțin 1000 de ani vechime.²⁶⁶ A explicat că își baza supoziția pe copacii pe care îi descoperise crescuți peste ruine și a povestit că tăiasse unul și numărase 973 de cercuri concentrice în secțiunea trunchiului. Și, după cum a subliniat, copacul trebuie să fi răsărit când clădirea era deja în ruine.²⁶⁷

²⁶⁶ Printr-o coincidență remarcabilă, în acea perioadă colonelul Galindo se afla în Anglia, încercând să-i convingă pe britanici să redea Guatemalei porțiunile mari de teritoriu pe care britanicii le revendicau pentru Belize. Între două discuții cu lordul Palmerston, și-a găsit timp să ia parte la aceeași reuniune a Societății Regale de Geografie. Galindo a discutat cu membrii societății după prezentarea lui Waldeck, spunând că avea „foarte puține îndoieli că Palenque fusese construit înainte de întemeierea lui Ciudad de Mexico în 1342”. A adăugat că, după părerea lui, Palenque și Copán nu fuseseră construite de negustori sau cuceritori din Lumea Veche, ci de strămoșii indigenilor ce trăiau și acum în regiune. A mers chiar mai departe. În opinia lui, băștinașii amerindieni, deși erau acum o rasă „senilă”, creaseră cea mai veche civilizație a lumii. Palenque și Copán, la fel ca orașele construite mai târziu de azteci și incași, erau „revigorări moderne” ale unei civilizații amerindiene mai vechi, care le predata până și pe cele din Japonia și China. Nu este consemnată nicăieri vreo discuție între Waldeck și Galindo, deși e probabil să fi avut loc și să fi fost una aprinsă, date fiind personalitățile celor doi și diferențele de opinii cu privire la originile orașelor străvechi. Peste puțin timp, Galindo a plecat înapoi către America Centrală și întâlnirea cu destinul, iar Waldeck s-a dus la Paris. (*The Literary Gazette and Journal of the Belles Lettres, Arts, Sciences etc.*, W. A. Scripps, Londra, 1835; *The Family Magazine*, nr. 4, Redfield & Lindsay, New York, 1837, pag. 180).

²⁶⁷ Afirmația lui Waldeck s-a dovedit a fi vizionară. Nu numai că arheologii aveau să-i confirme estimările prin alte mijloace – prin descifrarea hieroglifelor și datarea cu carbon –, dar urmau să treacă 70 de ani de la declarația sa înainte ca datarea cu ajutorul inelelor copacilor, știința dendrocronologiei, să se dezvolte ca o unealtă de nădejde a arheologilor.

Waldeck s-a dus la Paris, unde a publicat în 1838 o lucrare in-folio alcătuită aproape exclusiv din ilustrate înfățișând amerindieni și amerindience din Uxmal și Yucatec în costumele lor tradiționale. Includea un singur desen cu Palenque. Nu avea să-și publice desenele din Palenque decât peste alți treizeci de ani.²⁶⁸

²⁶⁸ Pentru că volumul său din 1838 îi era dedicat lui Kingsborough, care îi oferise majoritatea fondurilor pentru aventura sa din Yucatán și care tocmai murise, e posibil ca Waldeck să fi acceptat deja – sau să se fi simțit obligat moral – să consacre cea dintâi carte a sa Uxmalului. Și, poate mai important, spre deosebire de Palenque, nu fusese publicată încă nicio carte cu imagini din Uxmal. În acest in-folio, Waldeck face uz de toate talentele sale artistice. Dar modificările și înfrumusețările pe care a simțit nevoia să le aducă ruinelor din Uxmal – la care s-au adăugat și relatările îndoielnice despre propriul trecut – i-au subminat în

Prima impresie a lui Stephens despre Palenque a fost aceeași ca a lui Calderón, Dupaix sau Walker: o pădure tropicală luxuriantă, tufișuri dese și sufocate de liane, grămezi de pietre, dărâmături fără formă de care catării lor se împiedicau și, în sfârșit, în timp ce urcau de pe o terasă pe alta, clădirea cea mare și un turn care se ivea printre copaci, pe care Stephens îl descrie ca fiind „unic, extraordinar și de o frumusețe tristă”.

Era ca și cum intervenția brutală a lui Del Río și multele defrișări făcute de ceilalți în deceniile trecute nu avuseseră loc. Jungla, răbdătoare, acoperise Palenque încă o dată, înăbușindu-i. O vegetație deasă recucerise vârful construcției. Rădăcinile coborau pe cornișe și pe ziduri. Copacii înaintau pe furiș, umplând cadrul ușilor cu crengile lor. Unele ziduri se prăbușiseră, dar ornamentația complicată de pe fațada clădirii încă se mai întrezărea prin frunziș, alături de

mod evident munca de la Uxmal și Palenque. Conform unei relatări, Waldeck plănuise la un moment dat să publice o trilogie despre mayași și expedițiile sale. Dar aveau să treacă 30 de ani până să fie publicate desenele sale din Palenque, la Paris, în 1866, însoțite de un text de Charles Étienne Brasseur de Bourbourg, cu titlul *Recherches sur les Ruines de Palenque*. Waldeck făcuse o înțelegere cu guvernul francez, care îi plătise la grămadă 188 de desene. O comisie de șase savanți a fost însă angajată să compare desenele sale cu fotografiile făcute la Palenque de Désiré Charnay. Numai 56 de desene au primit aviz și au fost incluse în carte.

figurile stranii din stuc de pe pilaștrii ei. Amerindienii care îi însoțeau au strigat „el palacio”, palatul. Stephens, Catherwood și Pawling au urcat anevoie ultimele trepte și au pătruns pe coridoarele palatului. Au aruncat o privire, apoi au revenit la intrare și fiecare a tras patru focuri de armă în aer. Era o manifestare a bucuriei pure. Dar, scrie Stephens, „era gândită și să aibă efect asupra amerindienilor [...] care, știam, aveau să spună asemenea povești în sat, împiedicându-i pe prietenii lor respectabili să ne facă o vizită peste noapte”.

Temându-se de ploaie, nu au mai pierdut timpul și și-au așezat tabăra pe coridorul palatului, care înconjura o parte din clădire. Juan, bucătarul, care implorase să fie lăsat în sat, a improvizat o bucătărie rudimentară pe pietre, la capătul coridorului, iar Pawling a înjghebat o masă din pietre luate dintre grămezi. Au tăiat crengi, legându-le între ele pentru a face paturi. Doborând câțiva copaci de pe terasă și-au dat seama că înălțimea palatului le permitea să vadă dincolo de jungla imensă de la picioarele lor, unde un șes vast și plat, împădurit, se întindea până la Golful Mexic. Superstițioși din fire, cărăușii amerindieni au șters-o unul câte unul, refuzând să rămână peste noapte printre ruine și preferând să pornească înapoi spre așezare.

În timp ce Stephens și tovarășii săi se așezau la cină, cerul s-a întunecat. Privind de sus pădurea, puteau vedea cum se încovoiaie copacii sub forța vântului. Într-o clipă, aerul puternic a năvălit pe coridoare, urmat de o ploaie grea. Cina le-a fost udată. Tunetele și fulgerele zguduiau cerul. Era o primire nepoliticoasă, fiind numai începutul chinurilor ce-i așteptau.

Existau totuși și momente de alinare. Vântul i-a împiedicat să aprindă fie și o lumânare la căderea nopții, dar Stephens a descoperit că, dacă se ghemuia într-un colț mai ferit al coridorului, împrejurimile lui erau bine luminate de licurici atât de mari, încât și-a putut citi ziarul american adus din Guatemala la lumina unuia singur. „Era unul dintr-un pachet, plin de dezbateri din Congres [...] și faptul că citeam la lumina unor gândaci, în palatul ruinat din Palenque, ce au spus și ce au făcut personalitățile de la mine de acasă mi s-a părut mai straniu ca oricare altă peripeție din călătoria mea.” I s-a făcut și mai dor de casă când Catherwood, golind buzunarele jachetei sale de vânătoare, i-a înmănat lui Stephens un bilet de omnibuz de pe Broadway, având înscrisă mențiunea „cu o singură călătorie”.

De dimineață erau uzi până la piele și nu exista un singur loc uscat unde să se așeze. Mai rău, tortillele mucegăiseră. „Așa cum am făcut adesea când am dat

de greu, ne-am recăpătat calmul cu câte o țigaretă”, scrie Stephens. În curând au sosit tortillele proaspete, odată cu măcelarul așezării, care era și ghidul oficial pentru ruine din Santo Domingo – relatările despre interdicția vizitării sitului se dovediseră false. Își oferise serviciile și lui Waldeck, Caddy și Walker. Stephens spune că fără el nu ar fi știut încotro s-o apuce, fiindcă jungla forma o cortină deasă în jurul palatului.

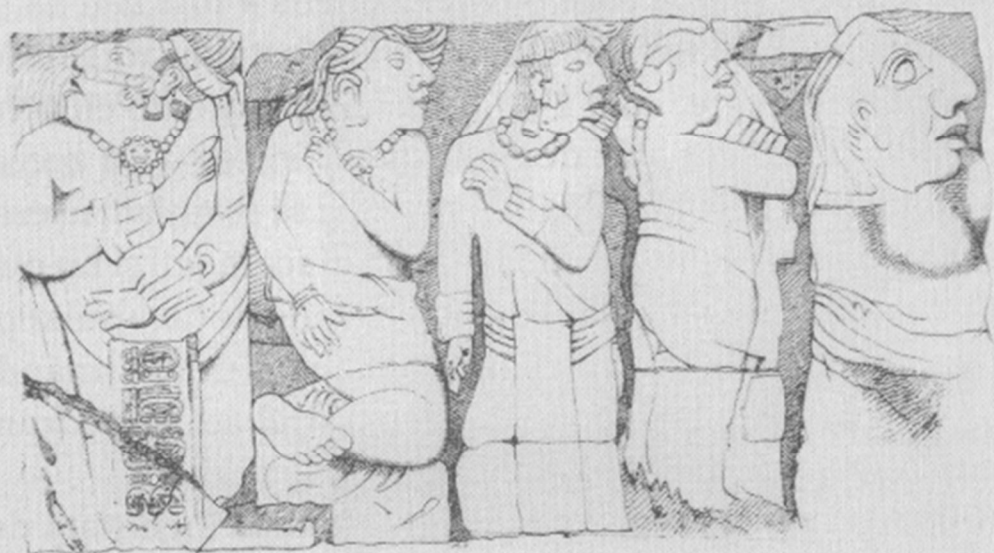
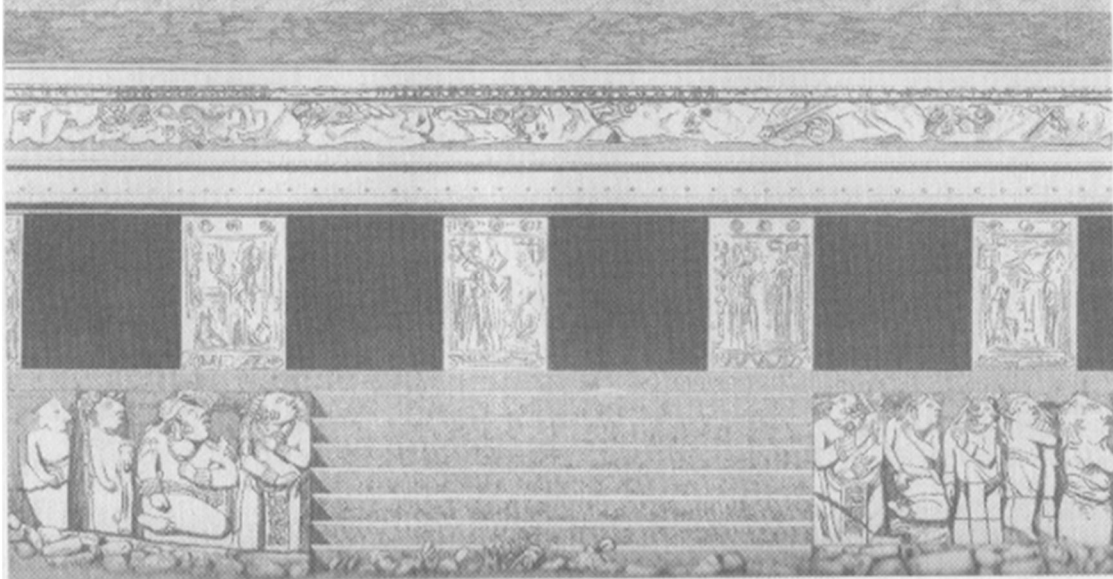
Și-au petrecut cea dintâi zi orientându-se și făcând o trecere preliminară în revistă a templelor din jur. A doua zi a început truda. Stephens și Pawling s-au apucat să măsoare palatul. Apoi, cu ajutorul câtorva amerindieni care veneau zilnic, au tăiat o parte dintre copaci și au alcătuit niște schele pe care Catherwood să-și instaleze *camera lucida*. Principalul lor scop era să creeze toate condițiile pentru realizarea unor desene cât mai precise. O bună parte dintre formele modelate sau sculptate erau năpădite de mușchi, alge și mucegai, care uneori acopereau complet figurile și hieroglifele de dedesubt, trebuind să fie curățate. Curțile interioare ale palatului erau năpădite de copaci și tufișuri, atât de multe încât era imposibil să vezi până în capătul celălalt. Toată vegetația trebuia îndepărtată.

Într-o curte, dând la o parte dărâmăturile, au descoperit nouă siluete extraordinare, înalte de 1, 80 de

metri, sculptate în lespezi de calcar la baza coridorului. „Au coliere și podoabe pe cap, dar atitudinea lor exprimă suferință și necaz”, notează Stephens. „Proiectarea și proporțiile anatomice ale figurilor sunt greșite, dar au o expresivitate care arată măiestria și forța imaginației artistului.”

Ploile cădeau cu regularitate pe la ora trei sau patru după-amiaza, dar asta devenise cea mai mică dintre neplăcerile lor. În fiecare noapte erau asediați de tântari. În cea de-a doua noapte, ca să scape de acești „călăi ai somnului”, Stephens și-a mutat așternuturile în josul unui pasaj întunecat ca smoala de la picioarele turnului palatului și a găsit un spațiu îngust unde și-a întins salteaua. Locul era umed și răcoros, iar liliecii zburau pe deasupra, prinzând sau gonind majoritatea tântarilor. A scris că „tresărea de teamă la gândul reptilelor, șerpilor, șopârlelor și scorpionilor care foșgăiau printre ruine”, dar că a reușit în cele din urmă să adoarmă.

Ușurarea s-a dovedit temporară. Noaptea următoare a fost mai rea. Chiar și un vârful neacoperit al degetului

Sus: Curtea palatului din Palenque (Catherwood)

*Jos: Detaliu al basoreliefului din curtea de la Palenque
(Catherwood)*

era atacat cu cruzime. Dar nu s-au vârat complet sub cearșafuri, deoarece căldura era de nesuportat. „Dimineață, fețele noastre erau numai umflături”, mai scrie el. Epuizați după munca grea a zilei și-au dat seama că nu mai puteau continua fără somn. În cele din urmă au găsit o soluție. Și-au despicat cearșafurile și le-au cusut în așa fel încât să formeze un sac de dormit. Folosind saltelele de paie ca bază, au îndoit trei crengi care să se arcuiască deasupra paturilor, au întins cearșafurile peste ele și au cusut totul strâns, lăsând doar o mică deschizătură prin care să se strecoare târâș. „În fiecare noapte, armate întregi ne așteptau înăuntru.” Însă, după ce închideau crăpătura în urma lor, puteau vâna țânțarii cu flacăra lumânării. Noul aranjament le mai oferea un avantaj: deși nu puteau scăpa neudați de ploaie, cearșafurile umede suspendate la jumătate de metru deasupra trupurilor lor răcoreau aerul dinăuntru. „În asemenea ocazii iese la iveală puterea creatoare a geniului.”

Dar lui Stephens altceva i-a venit de hac și pentru asta nu părea să existe soluție. Precum Caddy înaintea lui, a căzut victimă unei insecte pe care amerindienii o numeau *nigua*. După spusele sale, această căpușă mică și-a croit drum în carnea lui și și-a depus ouăle, care în curând au eclozat și s-au înmulțit. A purtat una în picior câteva zile fără să știe ce se întâmpla. În cele din

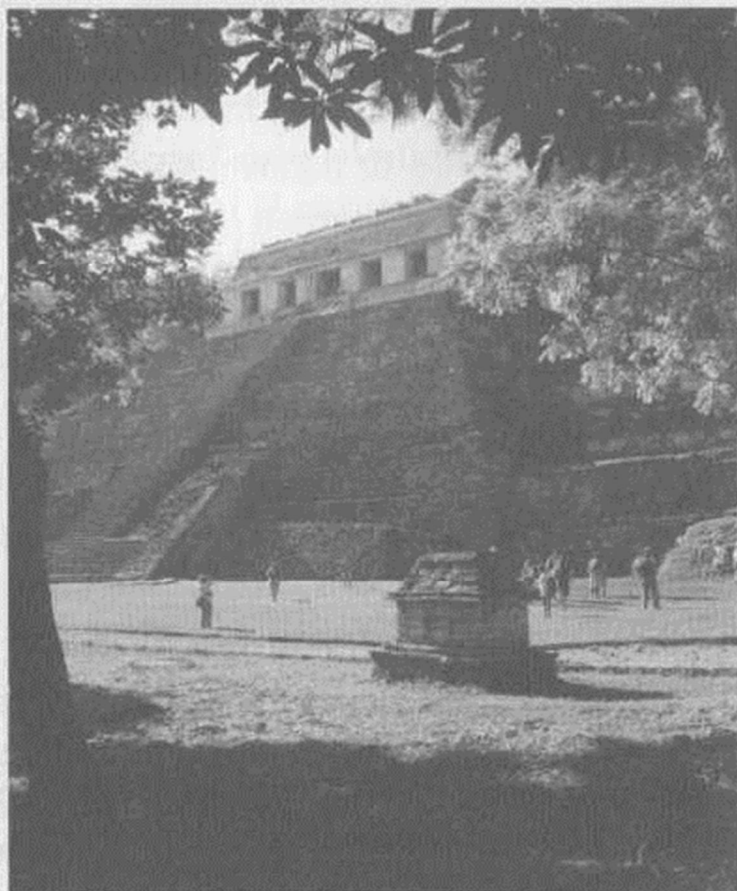
urmă, Pawling a încercat s-o scoată cu un briceag, lăsând în urmă o gaură mare. În scurt timp piciorul s-a umflat atât de rău, încât Stephens a fost silit să stea o zi întreagă cu el ridicat. Dar apoi i-a fost atacat de un roi de musculițe negre, care l-au infectat cu sute de ciupituri. Umflătura a crescut atât de mult, încât în cea de-a zecea zi petrecută printre ruine Stephens a decis să revină în așezare. Piciorul îi era prea umflat ca să încapă în scara șei și nu putea să-l lase să atârne, căci avea senzația că sângele care pulsa prin el avea să-i facă pielea să plesnească. Până la urmă, ținându-l pe o pernă pusă peste oblânc, a reușit să străbată încet drumul prin pădure până la Santo Domingo.

Și-a petrecut două zile zăcând într-o casă închiriată de la alcaldele așezării. În cele din urmă, cu ajutorul trusei cu medicamente a expediției, umflătura a cedat suficient cât să-i permită să șchiopăteze de colo colo făcând vizite sociale, una dintre distracțiile lui favorite. Însă, simțindu-se vinovat, a cumpărat pâine, o bucată dintr-un porc tăiat și alte delicatese suficiente pentru un mic ospăț și, imediat ce a putut, s-a reîntors la ruine cu prada sa. Lipsise numai câteva zile, dar a avut un șoc la vederea lui Catherwood. „Era palid și slab, șchiopăta la fel ca mine, avea fața umflată, iar brațul drept, afectat de reumatism, îi atârna ca paralizat”, scrie el.

Sus: Templul
Inscripțiilor din
Palenque
(Catherwood)

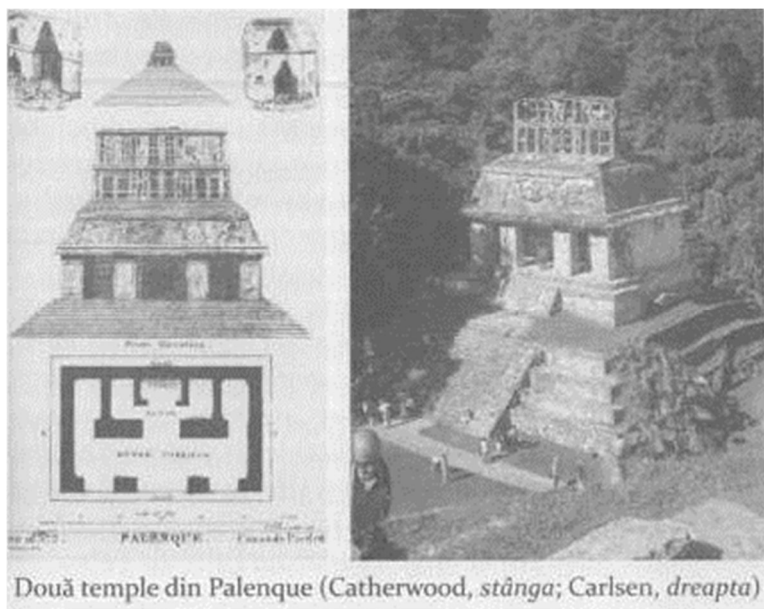
Dreapta: Templul în
prezent (Carlsen)

Schimbările apărute printre ruine erau la fel de uimitoare, dat fiind cât de puțin lipsise. Ploaia îmbibase totul, pereții erau acoperiți cu o peliculă de umezeală și apa picura prin crăpăturile din acoperișul palatului. Șeile, frâiele, cizmele și tot ce era de piele prinseseră o patină verde de mucegai, iar pistoalele și puștile erau năpădite de rugină. Timpul pe care îl avuseseră la dispoziție era pe sfârșite. Cu toate acestea, Catherwood a continuat să muncească. În câteva zile au înțeles că trebuiau să plece. Ploua tot mai mult în fiecare noapte, până au început să se teamă că tunetele și fulgerele vor dărâma palatul peste ei. „Joi, pe 13 mai, furtuna a debutat cu o vijelie”, scrie Stephens. „Toată noaptea pădurea a răsunat de trosnetul copacilor căzuți, ploua torențial, tunetul mugea înspăimântător și, în timp ce stăteam culcați privind afară, palatul în ruină, luminat de fulgere cum n-am mai văzut în această țară, era măreț. De fapt, era mult prea sublim și prea înspăimântător.”

De dimineață, curtea și încăperile mai joase ale palatului erau inundate. Catherwood a mai lucrat o zi. În mai puțin de trei săptămâni de muncă aproape continuă reușise imposibilul, surprinzând pe hârtie esența ruinelor cu mai multă precizie ca oricine înaintea sa, în special sutele de inscripții hieroglifice. Dar nici el nu mai putea continua.

Pe 31 mai și-a terminat ultimul desen. Sâmbătă, pe 1 iunie, au împachetat și, „ca niște șobolani abandonând o navă”, după cum scrie Stephens, au părăsit Palenque.

Catherwood de-abia a reușit să ajungă înapoi în sat. Cărarea era numai noroi și făgașe, căci pâraiele de mai înainte se transformaseră acum în râuri. În timp ce urca malul abrupt al unuia dintre ele, catârul lui Catherwood a căzut pe spate și s-a rostogolit peste el. Pawling a reușit să-l elibereze. Nu era rănit, dar se afla în stare de șoc și pe punctul de a leșina.

Când a intrat în sat, s-a prăbușit, ajuns la capătul puterilor. Sănătatea i s-a îmbunătățit doar treptat. Între

timp, Stephens a revenit la carnetul său de notițe, pe care îl neglijase zile la rând. Cu o lună înainte, ajungând în Santo Domingo, aflaseră cu încântare că Walker și Caddy supraviețuiseră călătoriei și nu fuseseră asasinați. Stephens era, de asemenea, conștient de explorările anterioare ale lui Del Rio, Dupaix, Galindo și Waldeck, recunoscând în cartea lui meritele fiecăruia. De fapt, era decis să nu-și asume niciun merit pentru descoperirea de la Palenque. Într-unul dintre primele comentarii pe care le face legat de ruine descrie inscripțiile de pe pereții palatului. Numele lui Caddy și al lui Walker erau acolo, alături de alte câteva, inclusiv al lui Noah Platt, care îi descrisese ruinele cu câțiva ani mai înainte.

Stephens va ajunge să dedice două capitole ale cărții – în total 36 de pagini – numai descrierii ruinelor de la Palenque. Dar înțelegea că tocmai munca lui Catherwood avea să fie decisivă, ridicând cartea lor deasupra celor de dinainte. „Pariez pe desene [ale lui Catherwood] împotriva acestor in-folio costisitoare”, scrie el referindu-se la Kingsborough și la lucrările franțuzești. „Și împotriva oricărei cărți publicate pe subiectul acestor ruine.”

Textul lui Stephens avea să fie însoțit de 34 de ilustrații, toate gravate după desenele lui Catherwood: schițe, hărți, secțiuni verticale și transversale, planuri

ale clădirilor. Printre cele mai importante realizări ale lui Catherwood s-au numărat cele trei pagini pe care le-a dedicat lespezilor mari acoperite cu hieroglife, descoperite într-o clădire ce avea să devină faimoasă sub numele de Templul Inscriptiilor.²⁶⁹ Gravurile pe două pagini aveau să-i înfățișeze pe conducătorii din Palenque: siluete mari, impozante, cu podoabe complicate din pene, cioplite în lespezi de calcar încastrate în pereții altor temple. Catherwood avea să ofere omenirii cea mai bună șansă de a vedea straniețea și frumusețea marelui oraș în ruine, deși sublima artă din Palenque continua să sfideze reprezentarea bidimensională de pe hârtie.

Palenque nu era Copán. Acolo Catherwood își putuse folosi ochiul de arhitect, talentul de a folosi umbra și perspectiva pentru a reda adâncimea sculpturilor și cele trei dimensiuni ale stelelor, ale altarelor și ale celorlalte monumente. La Palenque nu existau monoliți, stâlpi de piatră și stele. Arta era realizată pe suprafețe plate. Stephens și Catherwood

²⁶⁹ Vezi Brunhouse, *In Search of the Maya*, pp. 79–80. 30 În 1952, Alberta Ruz, director de șantier la Palenque din partea Institutului Național de Antropologie și Istorie din Mexic, a descoperit un mormânt sofisticat, îngropat adânc în măruntaiele Templului Inscriptiilor. Mormântul adăpostea un sarcofag magnific sculptat, pe capac fiind înfățișat marele conducător din Palenque, Pakal, ale cărui rămășițe se aflau dedesubt. Descoperirea mormântului mai vechi de 1200 de ani a ajuns în ziarele din toată lumea.

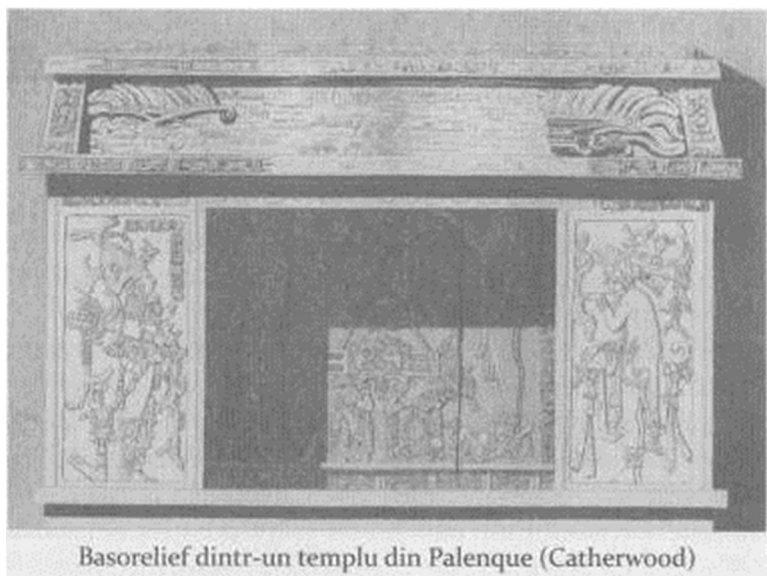
nu au reușit să găsească decât o singură statuie tridimensională, cu o latură nefinisată, aparent prevăzută să stea lipită de un zid. În următorul secol și jumătate însă, săpăturile de la Palenque aveau să scoată la iveală numeroase sculpturi tridimensionale, obiecte ceramice uimitoare și figuri, capete și cădelnițe din piatră, unele realizate într-un stil naturalist aproape unic în lumea mayașilor. Această abordare, atât de diferită de stilul sculpturilor descoperite în multe alte situri ale civilizației maya, îi va aduce la viață pe locuitorii din Palenque, dezvăluind adesea personalitățile lor distincte. În 1840 aceștia zăceau îngropați sub tone de pământ și junglă. Sculptura în basorelief descoperită de Stephens și Catherwood pe pereți, deși sofisticată și de o eleganță remarcabilă, era mai simplă, iar siluetele și chipurile oamenilor – reprezentate mai mult din profil. Era realizată pe suprafețe verticale, la o adâncime superficială, un stil care își atinsese apogeul în Palenque.

Artiștii folosiseră două variante de lucru: sculptarea în calcar sau modelarea tencuielii din calcar sau ghips. Își perfecționaseră tehnica sculpturii pe un calcar cu granulație extrem de fină, unul dintre cele mai netede și mai dense din Mesoamerica. Materialul le permitea să facă sculpturi extrem de detaliate, cu ajutorul unor unelte foarte ascuțite. Duritatea calcarului nu făcea

posibile sculpturile în adâncime, precum cele realizate în piatra mai moale din Copán și Quiriguá, dar mulțumită densității lui, detaliile artei din Palenque supraviețuiseră mai bine de un mileniu umezelii, căldurii și vegetației cotropitoare. Pentru tencuială foloseau un ghips de calitate, care, întărindu-se, devenea ca betonul. Și acesta ieșea foarte puțin în relief în raport cu fundalul, de parcă și-ar fi propus să reproducă stilul sculpturilor în calcar, și era la rândul său modelat cu precizie. Meticulozitatea artiștilor atinsese un asemenea nivel, încât, în unele cazuri, fiecare strat de stuc era pictat, chiar dacă avea să fie acoperit de un altul. „Îmbrăcau figurile ca și cum ar fi fost oameni în carne și oase: întâi lenjeria intimă, apoi cămășile din blană de jaguar, șorțurile, pânza din jurul șalelor și la urmă măgelele și penele”, scrie arheologul Merle Greene Robertson. „Fiecare piesă vestimentară era mai întâi modelată printr-un strat subțire de tencuială pe bază de calcar peste care se puneau culoare, chiar dacă acest veșmânt avea să fie acoperit de altul.”²⁷⁰

Hieroglificele, măiestrit sculptate sau modelate și

²⁷⁰ M.E. Miller, S. Martin et al., *Courtly Art of the Ancient Maya*, Thames & Hudson, New York, 2004, pag. 247.

Basorelief dintr-un templu din Palenque (Catherwood)

purtând în ele istoria dinastiilor conducătoare din Palenque, trebuie să fi fost o provocare pentru artiștii cetății. Deși glifele lor erau modelate în forme mici și lunguiețe asemănătoare cartușelor egiptene, figurile și formele prezentau uneori diferențe extrem de subtile. Hieroglifile erau extraordinar de complexe, un limbaj transmis de generații de scribi. Catherwood s-a chinuit chiar și când a trebuit să le reproducă pe hârtie; părea de neimaginat să le sculptezi sau să le modelezi. Avusese mai puțin de două săptămâni la dispoziție pentru a le reproduce, nu numai glifele, ci și figurile modelate sau cioplite, templele cu creste complicate pe acoperișuri, palatul și curțile sale și a făcut-o cu o precizie extraordinară. Însă adevărata măreție a lui Palenque nu se lăsa capturată. Avea să fie nevoie de

apariția fotografiei, cu luminile ei dramatice, pentru a-i face cinste.

Stephens a consemnat cu scrupulozitate ceea ce găsiseră. Putea să scrie rapsodii cot la cot cu cei mai talentați romantici ai zilelor sale, dar îi displăceau exagerările și imprecizia. Anterior, Palenque fusese descris ca un oraș imens, întinzându-se pe kilometri întregi la est și la vest de palat. Mai târziu, într-un articol publicat în Statele Unite, Stephens avea să scrie că exista o relatare care susținea că orașul avea de zece ori mărimea New Yorkului, iar o alta – că era de trei ori cât Londra. Văzându-l cu ochii săi, credea că aceste afirmații nu erau susținute de nicio dovadă. Era foarte posibil ca orașul să fi fost într-adevăr foarte întins, mai ales dacă majoritatea populației trăia ca în Egiptul Antic, în „colibe fragile, precare” ca acelea ocupate de amerindienii din satul învecinat. Cât despre existența altor rămășițe pe o suprafață vastă, existența lor era imposibil de constatat. „Ținutul înconjurător e acoperit preț de kilometri întregi de o pădure deasă, cu copaci uriași și tufișuri [...] de nestrăbătut în orice direcție, cu excepția cazului în care-ți croiești drum cu maceta”, scrie el. „Fără ghid am fi putut să trecem la câțiva pași de clădiri fără să descoperim vreuna.”

Astăzi, majoritatea ruinelor din Palenque sunt încă în curs de a fi dezgropate. Între anii 1998 și 2000, în

regiunea din jurul centrului urban al Palenque au fost cartografiate 1500 de clădiri, de patru ori mai multe decât cu 15 ani mai devreme.²⁷¹ Stephens nu greșea presupunând că orașul putea fi mai mare, dar în 1840 nimeni nu putea susține asta cu certitudine.

Dar nu mărimea lui Palenque l-a fascinat pe Stephens. Pornind de la ceea ce găsiseră, nu a ezitat să-și lase imaginația să se dezlănțuie:

„Ceea ce aveam dinaintea ochilor era măreț, neobișnuit, remarcabil chiar. Erau rămășițele unui popor straniu, cultivat și rafinat, care străbătuse toate etapele ascensiunii și declinului unei națiuni, atingându-și vârsta de aur, apoi pierind fără ca lumea să-l știe. Am locuit în palatele ruinate ale regilor săi, am pătruns în templele părăsite și am stat dinaintea altarelor năruite și, oriunde ne-am întors, am văzut dovezi ale gustului, ale măiestriei artistice, ale averii și puterii lui. În mijlocul paraginei și ruinei am privit înapoi spre trecut, am tăiat pădurea cea sumbră și ne-am imaginat fiecare clădire intactă, cu terasele și piramidele ei, cu ornamentele pictate sau sculptate, ridicându-se cu semeție deasupra unei câmpii imense, locuite. Am rechemat la viață oamenii străni care ne priveau cu tristețe de pe pereți. Ni i-am imaginat în costume

²⁷¹ În regiunea de dincolo de centrul urban al Palenque au fost descoperite și cartografiate mai bine de 1500 de clădiri în perioada 1998–2000, de patru ori mai multe decât se estimase cu numai 15 ani mai devreme. Vezi E. L. Barnhart, „Palenque Mapping Project, 1998–2000, Final Report”, Foundation for the Advancement of Mesoamerican Studies, 2000.

elegante și împodobiți cu pene, suind pe terasele palatului și apoi pe treptele ce duceau către temple. Și adesea ne-am imaginat o scenă unică în splendoarea și măreția ei.”

Ținut în loc până se refăcea Catherwood, Stephens a profitat din plin de timpul liber. A descoperit că statul Chiapas scosese la vânzare cele 2400 de hectare de teren ce înconjurau ruinele și că de doi ani nu găsea cumpărători. Spre uimirea sa, oferta includea și ruinele, fără costuri suplimentare. Valoarea întregului lot era estimată la 1500 de dolari. La fel ca în cazul orașelor Copán și Quiriguá, interesul lui Stephens nu se limita la a le captura în cuvinte și imagini. Dorea să pună Americile pe harta lumii, înființând un muzeu care să concureze cu marile instituții europene. Piese din Palenque ar fi fost un incredibil punct de pornire. Stephens nu a reușit niciodată să-și stăpânească instinctele de întreprinzător specifice americanilor. „O să înzestrez palatul cu tot ce e necesar și o să repopulez străvechiul oraș Palenque”, scrie el entuziasmat, gândindu-se fără îndoială la anotimpul uscat, un hotel sau două și un stand de limonadă. Cât de serios vorbea – iar cu Stephens niciodată nu puteai fi sigur – avea să se demonstreze aproape imediat. S-a ivit o „dificultate” pe care n-o putea depăși cu ușurință. Pentru a putea lua în posesie un teren, un străin trebuia să se însoare cu „o

fiică a acestei țări”. A analizat cu băgare de seamă. Santo Domingo era un loc mic. „Cea mai în vârstă dintre tinere (disponibile) nu avea mai mult de 14 ani, iar cea mai frumoasă dintre femei, care deja contribuise la fericirea noastră (ea ne făcea țigările), era deja măritată”, explică el.

Mai exista o posibilitate. Erau două surori care locuiau într-una dintre cele mai bune case din așezare, loc în care se găseau și două tăblițe de piatră cioplită luate din ruine. Stephens pusese deja ochii pe casă, cu intenția de a o închiria dacă urma să revină și să-și petreacă mai mult timp aici. Dar surorile aveau în jur de 40 de ani, una văduvă și cealaltă nemăritată, și erau amândouă, spune el, „la fel de interesante și la fel de interesate”. Să fie proprietar asupra ruinelor, a unei case drăguțe și a două tăblițe extraordinare de piatră constituia o ispită. Dar situația era delicată, de vreme ce erau două surori. Apoi o nouă informație a schimbat totul. A aflat că putea să cumpere ruinele pe numele consulului american din apropiata așezare-port Laguna de Términos. Consulul, pe nume Charles Russell, deținea deja proprietăți întinse mulțumită soției sale mexicane. Stephens a făcut fără întârziere aranjamentele cu Pawling, care a acceptat să fie achizitor în numele lui și să revină în Palenque cu autorizația consulului și cu fondurile lui Stephens,

presupunând că Russell avea să fie de acord. Pawling a fost, de asemenea, însărcinat să aducă suficient „ghips de Paris” ca să facă copii după basoreliefurile sculptate sau modelate din ruine și să aranjeze transportul lor către New York.

Între timp, după trei zile, Catherwood își revenise suficient cât să poată porni la drum. Au străbătut așezarea călare, luându-și rămas-bun; după o zi de mers, au ajuns la o mănăstire și la un afluent al puternicului Río Usumacinta, care în trecutul străvechi servise drept rută majoră între Palenque și marile orașe mayașe îngropate și neștiute din câmpiile împădurite dinspre est.

Expediția lor se îndrepta însă în direcția opusă, către nord, în josul râului, până în Golful Mexic. Destinația lor era Yucatán și aveau să ajungă acolo pe mare. Dar, înainte să urce în canoe și să pornească la drum, Stephens a mai avut să-și ia un ultim rămas-bun:

„M-a cărat mai bine de trei mii de kilometri, pe cele mai proaste drumuri pe care a umblat vreodată un catâr. Era legat de ușa mănăstirii. A văzut că bagajele, chiar și șaua lui, sunt luate de pe el și purtate în mână și a părut să simtă că se petrecea ceva neobișnuit. I-am cuprins gâtul cu brațele. Avea ochii plini de tristețe și în clipa aceea uitase pișcătura mânioasă a pintenilor. Am alungat și eu amintirea momentului când m-a azvârlit din spinare și a celor când a încercat fără succes să

repete manevra și ne-am amintit numai serviciile reciproce și tovarășia noastră. Partener încercat și credincios, unde ești acum? L-am lăsat legat de ușa mănăstirii alături de alți doi, pentru ca diaconul să-l ducă la prefectul din Palenque, unde avea să se refacă după suferința provocată de cele dintâi ploi și să colinde fericit pășunile, neatins de frâie sau pinteni, până urma să mă întorc să-l încalec din nou.”

14

Uxmal

Călătoria pe Rio Usumacinta până în Golful Mexic n-a fost deloc una plăcută. Nori de țânțari planau de-a lungul râului, atacând cu orice prilej. Aligatorii îi urmăreau amenințători de pe maluri sau pluteau la suprafața apei. La nefericirea lor contribuiau și frecventele rafale de ploaie. Erau uzi, înghesuiți unul într-altul în barcă și de-abia puteau dormi. Călătoria a durat câteva zile, dar în cele din urmă au ajuns să plutească printr-un ținut plat și mlăștinos, au traversat Laguna de Terminos, au poposit în orașul-port Laguna, unde s-au trezit din nou în mijlocul unei revoluții. Conducătorii statului Yucatán tocmai proclamaseră independența republicii lor față de autoritățile centrale din Ciudad de Mexico. Deocamdată însă revolta nu semăna cu conflictul violent pe care îl lăsaseră în urmă

în America Centrală. În satele și orașele învecinate, rebelii îi destituiseră pe reprezentanții guvernului central fără prea multă vărsare de sânge. În portul Laguna, rebelii din partidul liberal își declaraseră supunerea față de noul stat Yucatán, dezarmaseră garnizoana mexicană și îi alungaseră pe soldații din așezare.

În ciuda frământărilor politice, Stephens și Catherwood au fost nespuse de ușurați să ajungă la țarm. Orașul li s-a părut o oază, plin de cafenele, prăvălii și restaurante, un depozit prosper pentru lemnul de băcan adus din centrul țării pentru a fi importat în SUA și Europa. O duzină de corăbii erau ancorate în port. Era o așezare suficient de importantă ca să merite un consul american. Charles Russell stătea pe veranda locuinței sale când Stephens și Catherwood s-au dus să-l viziteze. „Starea de uzură a garderobei noastre [era] vizibilă până și pentru cel mai indiferent privitor.”

Trecuseră mai bine de șase luni de când văzuseră apele Caraibilor. Iar New York li s-a părut cum nu se poate mai aproape când căpitanul unei corăbii pe care îl găsiseră în tovărășia lui Russell și care tocmai sosise direct de la New York le-a oferit ziare și alte noutăți din oraș. Spre încântarea lui, Stephens îl cunoștea pe om, pe care îl identifică numai drept căpitanul Fensley. S-a

dovedit a fi una dintre cunoștințele din New York pe care Stephens le consultase cu privire la Mexic cu un an în urmă, înainte de plecare.

Planul lui Stephens și al lui Catherwood era să închirieze un *bungo*, o canoe mare cu pânze, și să pornească spre nord de-a lungul coastei Yucatanului, până în portul maritim Campeche, dar au aflat că acesta era ocupat de trupele mexicane și asediat de rebeli. Căpitanul Fensley, care urma să plece în curând către New York, a acceptat să-i ducă dincolo de Campeche, până în portul Sisal, de unde își puteau continua drumul către Mérida și către destinația lor finală, ruinele din Uxmal.²⁷²

În cele câteva zile de care a avut nevoie Fensley să-și pregătească bricul de călătorie, Stephens s-a ocupat de aranjamentele financiare cu Russell, care acceptase să-l ajute să cumpere Palenque și să trimită părți din el la New York pentru muzeul pe care dorea să-l înființeze. Au fost redactate scrisori care îl autorizau pe Pawling să se întoarcă la Santo Domingo și să acționeze ca agent al lor. Și, de parcă lucrurile nu ar fi mers deja destul de bine, întâmplarea a făcut ca Russell să aibă câteva butoaie suplimentare de ghips de Paris, rămase de la

²⁷² H.H. Bancroft, *The Native Races*, New York, 1967. Pentru cele dintâi menționări ale Uxmalului, vezi nota de subsol de la pagina 145 din volumul 4.

recenta construcție a casei sale. Pawling avea acum toate materialele necesare ca să facă mulaje după ruine. I-a însoțit pe Stephens și pe Catherwood până la corabia lui Fensley, unde și-au luat rămas-bun. „Trecuserăm prin atâtea greutăți împreună, încât se poate presupune că nu ne-am despărțit cu indiferență”, scrie Stephens în stilul său rezervat. Juan și-a continuat drumul cu ei până la Sisal, unde Stephens urma să ia măsurile necesare ca să-l trimită înapoi în Guatemala, așa cum promisese.

În câteva zile erau ancorați în Sisal. Deși pentru scurt timp îi ispitise ideea de a rămâne la bord până la New York, aflat acum la mai puțin de trei săptămâni pe mare, Stephens și Catherwood au decis în cele din urmă să se îndrepte către Uxmal, chiar dacă asta însemna să se strecoare printr-o nouă revoluție. Au pătruns în Sisal de-a lungul cheiului dominat de un vechi fort spaniol și imediat soldații înarmați le-au cerut pașapoartele. Altminteri nici n-ai fi zis că se desfășura o rebeliune. Însă moderația părea să fie la ordinea zilei, lucru rareori văzut în America Centrală.

A doua zi se aflau în Mérida, un oraș frumos cu 35.000 de locuitori, cu un hotel amplasat în piața principală care le-a reamintit de confortul Europei. Stephens spera să întâlnească aici o altă cunoștință din New York, un rezident al Méridei pe nume Simon

Peon, pe care îl întâlnise cu un an în urmă într-un hotel de pe Fulton Street unde Stephens cina adesea. Când i-a spus că în curând avea să plece spre sud, către ruine, Peon îl invitase la hacienda lui, unde se aflau câteva dintre ruine, rămășițe ale străvechiului oraș Uxmal.

Stephens și Catherwood s-au dus să-i facă o vizită lui Don Peon și au fost uluiți să constate că familia lui locuia într-un conac ce ocupa aproape jumătate dintr-o latură a pieței centrale, Plaza de Armas. Clădirea fusese înălțată cu sute de ani în urmă de Francisco de Montejo, conchistadorul spaniol care cucerise cea mai mare parte a Peninsulei Yucatán în 1546, după 19 ani de lupte sângeroase. Intrarea reședinței era una dintre cele mai impozante din întregul Mexic. Era încadrată de coloane corintiene și dominată de un balcon bogat ornamentat. Pe zid se vedea blazonul lui Montejo, încadrat de două sculpturi uriașe înfățișând soldați spanioli cu sulite în mâini strivind sub călcâie capetele a patru amerindieni care urlau.

Don Peon nu era acasă. Mama lui, Dona Joaquina, i-a invitat să intre, explicând că fiul ei era la hacienda din Uxmal și că urma să revină curând în Mérida. Când Stephens a sugerat că ar fi trebuit să plece neîntârziat, în speranța că-l vor prinde încă acolo, Dona Joaquina s-a oferit să facă pregătirile necesare și să le facă rost de un ghid.

A doua zi, în timp ce se făceau aranjamentele pentru plecarea lor, Stephens și Catherwood au avut ocazia să treacă în revistă sistemul social din Mérida. Scena din piață părea remarcabil de normală având în vedere că statul era în toiul unei rebeliuni. De fapt, independența de Mexic părea asigurată și pacea promitea să nu se lase așteptată, o pace temporară cel puțin, după ce sosiseră vești despre faptul că garnizoana mexicană din Campeche se predase. Se desfășurau tot felul de activități, inclusiv promenade prin galeriile cu arcade ce înconjurau piața și o procesiune în cinstea unuia dintre cele mai mari festivaluri religioase anuale, Sărbătoarea Corpus Christi. În stilul vijelios specific lui Stephens, au reușit în decursul unei singure zile să participe la slujba de la catedrală, să privească procesiunea, să viziteze o doamnă cu o fiică frumoasă și apoi pe episcopul din Mérida („un ins cu o circumferință de câteva picioare, în haine splendide, așezat într-un jilț făcut pe mărimea lui”, după cum remarcă Stephens) și să-și încheie seara la teatru. La ora șase și jumătate dimineața erau pe drum spre Uxmal.

Cei doi au descoperit fără întârziere că nordul Yucatanului nu semăna deloc cu munții ploioși și acoperiți de vegetație luxuriantă ce înconjurau Palenque, aflat cu 450 de kilometri mai la sud. Peninsula era un pat imens de carbonați, în special

calcar, creat de-a lungul a milioane de ani de depunerile succesive de corali și alte sedimente marine. Aflat cândva sub apă, platoul Yucatán abia se ridică în prezent deasupra mării calde și nu prea adânci care îl înconjoară. Solul subțire și pietros e mai mult format din cretă decât din lut, suficient cât să aibă vitele ce paște și pentru câteva recolte de cânepă sau porumb, dar complet uscat pentru mai bine de jumătate de an. Pădurile tropicale joase și „uscate”, alcătuite din tufișuri și copaci scunzi, abia își trăgeau viața din terenul lipsit de râuri și pâraie. În sezonul ploios, apa se adună în depresiunile joase sau se strecoară printre crăpăturile din calcar în caverne și pâraie subterane. Accesul la apă în sezonul secetos se face în principal prin interiorul peșterilor sau al unor doline care dau către niște superbe lacuri subterane numite *cenotes*, unele foarte adânci, răspândite cu sutele în peninsulă, sau din cisterne și rezervoare construite special pentru a colecta apa de ploaie.

Drumul pe care porniseră cei doi era pietros și accidentat, străbătând pădurea pipernicită. După câțiva kilometri, au ajuns la cea dintâi hacienda a familiei Peon, o plantație de cânepă. Hacienda consta într-o clădire mare de piatră lângă care trona un rezervor imens de piatră, adânc de trei metri și jumătate și plin cu neprețuita apă. Peste încă vreo 15

kilometri au ajuns la următoarea fermă, unde au luat micul dejun. Soarele îi bombarda nemilos și căldura devenea tot mai apăsătoare. Fiecare hacienda părea mai impozantă decât cea de dinainte. Aceasta avea propria biserică, cu o cruce mare pe ușa. Aici trăiau 1500 de amerindieni, într-o formă de sclavie feudală, depinzând de familia Peon pentru apă în anotimpul secetos. Fiecare fermă era condusă de un majordom, de obicei metis, care se ocupa de afacerile familiei.

Din pricina căldurii, ghidul i-a propus tânărului majordom metis să cheme o lectică care să-i transporte până la următorul popas. Acesta a lansat din turla bisericii o chemare asemănătoare cu cea a unui muezin dintr-un minaret musulman. În 15 minute, s-au ivit douăzeci și ceva de amerindieni care s-au apucat să taie cu macetele copacii și tufele din apropiere. Au făcut repede niște prăjini pe care le-au legat laolaltă cu sfoară de cânepă, obținând două platforme acoperite cu crengi care formau o boltă deasupra lor. Au agățat de prăjini hamace din iarbă și au acoperit crengile cu rogojini care să-i protejeze de soare. Pentru fiecare lectică au fost aleși câte șase purtători amerindieni. Stephens și Catherwood s-au instalat și în scurt timp au pornit la drum. „Ne-am simțit atât de ușurați, încât am dat uitării scrupulele de a nu transforma oamenii în animale de povară”, scrie Stephens. „Pe ei nu-i jignea

asta, iar greutatea nu era cine știe ce. Nu erau nici munți de urcat.”

Peste mulți kilometri au ajuns la o hacienda imensă, și aceasta înconjurată de rezervoare mari de apă. Catherwood, care nu se refăcuse complet după chinurile din Palenque, s-a culcat în hamac într-o cameră mare și goală, în timp ce Stephens a pornit să cerceteze un heleșteu natural din apropiere. A descoperit o gaură mare în pământ – primul lui *cenote* – și a trimis imediat după Catherwood. „Era o peșteră sau o grotă mare, cu acoperișul compus dintr-un prag stâncos sfărâmat și pe fundul ei se vedea o apă limpede cristalină, liniștită și adâncă, odihnindu-se pe un pat de calcar”, descrie Stephens. „Era un loc perfect pentru o idilă, o scăldătoare pentru Diana și nimfele ei.” Cei doi au plonjat în apă „cu o încântare copilărească” și au făcut ture de bazin până la lăsarea întunericului.

În zori erau din nou în șa, călărind sub raze puternice până la amiază, când au ajuns în cele din urmă la ferma din Uxmal a familiei Peon. Străbătuseră 80 de kilometri în două zile și jumătate, dar Don Peon plecase deja spre oraș și, nu se știe cum, nu se întâlniseră pe drum. Erau atât de deshidratați și de secătuiți de energie, încât s-au culcat imediat în hamace pentru a-și face siesta.

Hacienda era la fel ca celelalte, cu o capelă și un rezervor de apă, dar părea mai veche și mai neîngrijită,

dând o „senzație de umezeală nesănătoasă”, notează Stephens. Erau doi majordomi, unul dintre ei un tânăr spaniol care, spre surprinderea lor, sosise recent de la New York, unde fusese chelner la Delmonico, unul dintre restaurantele preferate ale lui Stephens.

În timpul șederii sale la New York, Don Peon reușise să-l convingă să vină în sud, promițând că-l va învăța să administreze câteva dintre haciendele familiei. Tânărul i-a mărturisit însă lui Stephens că deja se topea de dorul orașului, tânjind după operă și după Delmonico; un prieten care plecase cu el la New York încă mai lucra acolo, fiind ciocolatier-șef. Stephens începuse să aibă senzația că New Yorkul era atât de aproape, încât Yucatánul începuse să pară o suburbie a orașului, chiar dacă una acoperită de piatră și insuportabil de caldă. Numai Uxmal îi mai despărțea acum de întoarcerea acasă, iar ruinele acestuia se aflau la doar un kilometru și jumătate distanță.

Stephens ardea de nerăbdare să meargă într-acolo. După-amiază, cei doi au pornit pe jos, dar nu după mult timp Catherwood a început să se simtă rău și s-a întors la hacienda. Mai târziu, când Stephens avea să-i povestească dintr-o suflare ce găsisese – „grămezi de ruine și clădiri mari cu terase, construcții piramidale mari și bine păstrate, frumos împodobite, fără tufișuri care să împiedice vederea, aducând cu ruinele pitorești

ale Tebei” –, Catherwood, mohorât și deloc în apele lui din pricina oboselii și a bolii, i-a reproșat lui Stephens că „le înflorea”. A doua zi însă a ajuns și el la Uxmal și a declarat că descrierea făcută inițial de Stephens nu făcea cinste locului.

Nu le venea să-și creadă ochilor. Acesta era cel de-al cincilea grup de ruine pe care-l vizitau, fiecare magnifice, diferite, însă misterios de asemănătoare. Era un alt oraș mare, în mod evident aparținând unui popor civilizat, plin de sculpturi sofisticate, minuni ale arhitecturii, dar despre a cărui istorie nu se știa nimic.²⁷³ Titlurile de proprietate ale familiei Peon datau de 140 de ani, unde ruinele erau listate simplu drept Las Casas de Piedra, casele de piatră. Numele actual, Uxmal, fusese preluat de la hacienda.

Catherwood s-a pus pe treabă fără să mai piardă timpul. Din fericire, situl era relativ gol și peisajul nu era obstrucționat, pentru că pădurea care îl înconjurase fusese tăiată cu un an înainte, în principal pentru a face loc unor lanuri de porumb. E posibil, de asemenea, ca o

²⁷³ Stephens se referea la faptul că (din câte știa el) mayașii nu lăsaseră o istorie scrisă a orașelor lor. Dar cunoștea Uxmal din scrierea lui Waldeck, publicată în 1838 la Paris, și dintr-o relatare a lui Lorenzo de Zavala, ambasadorul mexican în Franța, care crescuse în Yucatán și vizitase situl. Zavala, „Notice sur les Monuments Antiques d’Ushmal, dans la Province de Yucatán”, în Baradère, Dupaix et al., *Antiquités mexicaines*; Waldeck, Mestre Ghigliazza et al., *Viaje pintoresco y arqueológico a la provincia de Yucatán*.

parte a defrișării să fi fost ordonată de Waldeck cu patru ani în urmă. Într-o singură zi, Catherwood a reușit să facă o serie de schițe importante. Cea mai detaliată dintre ele era o vedere de ansamblu a ruinelor, inclusiv o piramidă uriașă, căreia amerindienii îi spuneau „casa piticului”, bazându-se pe o legendă locală, și o clădire extravagant decorată din apropiere căreia i se spunea „Patrulaterul Monahilor”. A explorat apoi edificiul cel mai impozant, numit „Casa Guvernatorului” din pricina mărimii și a sculpturilor sofisticate. A schițat platforma imensă pe care se afla clădirea și a realizat un plan al celor 25 de încăperi, în timp ce Stephens făcea măsurători și nota dimensiuni. Mai târziu în acea după-amiază, Catherwood a făcut niște prime schițe ale fațadei lungi, străduindu-se din nou să redea sculpturile noi și complet diferite ca execuție și mozaicurile de neînțeles, cum nu mai văzuseră până atunci.

Începutul era promițător. Însă în acea noapte Catherwood a căzut pradă unei febre violente, simptom al unui atac serios de malarie, agravat și de starea lui de oboseală și slăbiciune. Avea să cadă în sarcina lui Stephens să exprime în cuvinte majoritatea descoperirilor din Uxmal, abia ajutat de data asta de lucrările lui Catherwood. Pe moment însă, se temea pentru viața acestuia. Deși în după-amiaza următoare

febra a cedat, cei doi au decis să se întoarcă imediat în Mérida. Înțelegeau acum cât de convenabil era amplasat Yucatánul față de New York și au căzut de acord că puteau reveni cu ușurință mai târziu ca să continue lucrul la Uxmal și să verifice zvonurile despre existența unor ruine aflate în alte locuri din peninsulă. Mai știau, după o întâlnire pe care o avuseseră în Sisal, că o navă spaniolă cu pânze se pregătea să pornească în câteva zile către Havana. Dacă plecau a doua zi foarte devreme, aveau șansa să ajungă la Sisal înainte ca aceasta să se pună în mișcare. L-au informat pe majordomul spaniol despre planurile lor și acesta s-a urcat în turla bisericii. În scurt timp amerindienii erau ocupați să-i facă o lectică lui Catherwood.

Au plecat la trei dimineața, Catherwood în lectică, iar Stephens călare, cu o scrisoare de la majordom către prietenul lui, ciocolatierul de la Delmonico. Venea în urmă, la lumina lunii de pe înaltul cerului. „Tăcerea nu era întreruptă decât de târșăitul picioarelor lor și, extrem de îngrijorat de sănătatea lui [Catherwood], aproape că mi s-a părut că mergeam în urma dricului său”, scrie Stephens. Dimineață au făcut două opriri în sate pentru a schimba cărăușii, apoi au pornit să parcurgă ultimii 40 de kilometri către Mérida. Au ajuns în oraș noaptea târziu, după aproape 24 de ore petrecute pe drum. A doua zi dimineață s-au întâlnit cu

Don Peon, care se pregătea să plece la Uxmal pe urmele lor. Văzând starea lui Catherwood, le-a promis că, dacă aveau să revină, urma să li se alăture la Uxmal și să-i ajute să cerceteze complet ruinele.

La cererea lui Stephens, Peon a acceptat să trimită două obiecte de la Uxmal la New York. Primul era un cap sculptat în piatră, aflat deasupra uneia dintre ușile Casei Guvernatorului, „un craniu cu aripi întinse și arătându-și dinții”, expus astăzi la Muzeul American de Istorie Naturală din New York.²⁷⁴ Peon îl dăduse deja jos de pe clădire, cu intenția de a-l folosi ca ornament la hacienda sa. Cel de-al doilea era un buiandrug de lemn desprins, pe care Stephens și Catherwood îl descoperiseră rezemat de un perete în Casa Guvernatorului. Stephens punea mare preț pe grinda cea grea, pentru că avea cioplit pe ea un șir de hieroglife similare celor văzute la Copán și Palenque, o legătură crucială între ruinele celor trei situri aflate atât de departe unele de altele. „La Uxmal nu sunt idoli ca în Copán și nicio figură de ghips sau tăbliță cioplită ca la Palenque”, a explicat el ulterior. „Cu excepția acestei grinzi cu hieroglife, deși am căutat stăruior, nu am

²⁷⁴ Sculptura a ajuns în posesia muzeului pe o cale foarte neobișnuită. A fost expusă pe Cruger's Island, în mijlocul Fluviului Hudson, vreme de 80 de ani, înainte ca muzeul să o cumpere, în 1919, alături de alte 11 artefacte colecționate de Stephens.

descoperit nici o altă asemănare.” Din motive necunoscute, grinda de lemn nu a mai ajuns la New York.

În amurg, după o ploaie torențială, Catherwood și Stephens au pornit cu trăsura către Sisal. Pe drum s-au întâlnit cu un detașament de soldați din Yucatán, care tocmai se întorcea după victoria de la Campeche. Ceva mai târziu i-au felicitat pe generalul victorios și pe ofițerii lor, care veneau mai în urmă. Scurta revoluție părea să fie un succes. Au ajuns în port chiar înainte să se crape de ziuă și aproape imediat au urcat la bordul goletei spaniole *Alexandre*. Două ore mai târziu se aflau în drum spre Havana. Era 24 iunie și peste o săptămână se împlineau nouă luni – care păruseră lungi cât o viață – de când ieșiseră în larg din portul New York.

În ciuda greutăților, a obstacolelor fizice și a amenințărilor cu violența pe care fuseseră nevoiți să le depășească, Stephens și Catherwood știau că realizaseră enorm de multe, cu mult mai multe decât tot ce-și imaginaseră înainte să plece în călătorie. Descoperiseră Quiriguá, exploraseră Copán, Toniná și Palenque și înregistraseră minuțios totul în cuvinte și imagini. Chiar dacă vizita la Uxmal fusese frustrant de scurtă, le era de ajuns ca să adauge și ruinele sale la modelul pe care îl vedeau conturându-se: cel al unei

civilizații sofisticate și larg răspândite, ale cărei vechime și origini tot nu se cunoșteau, dar o societate avansată și o cultură despre existența cărora nimeni nu știuse până atunci. Ce mai zăcea nedescoperit în junglă? se întrebau ei. Și cât de repede aveau să se poată întoarce ca să afle?

Deși sănătatea lui Catherwood era compromisă, se simțeau nespus de ușurați la gândul că numai apa îi mai despărțea de casă. Căpitanul le-a spus că aveau să ajungă în Havana într-o săptămână și de acolo se așteptau să găsească repede un vas către New York. Dar după patru zile în care navigaseră purtați de vânturi ușoare de-a lungul coastei peninsulei, nu reușiseră, după calculele căpitanului, să străbată decât 150 de mile. Apoi vântul s-a oprit de tot.

„Soarele ardea, marea era nemișcată ca sticla și toată ziua un banc de rechini dădea târcoale goletei. De atunci am avut parte de acalmie continuă și marea era ca o oglinda, încinsă și reflectând căldura. Pe 4 iulie – aceeași nemișcare sticloasă, cu nori subțiri și nemișcați. Căpitanul a spus că eram *incantado*, adică vrăjiți, și aproape părea adevărat.”

Speraseră să aniverseze ziua de 4 iulie alături de consulul american din Havana. Dar zilele treceau și nava plutea în derivă pe mare, iar la orizont nu se

vedea nicio fărâmbă de uscat. Părea imposibil în acest moment ca după atâtea luni de călătorii dificile să plutească la întâmplare, fără să ajungă undeva. Cei doi au devorat toate cărțile din biblioteca vasului, majoritatea romane franțuzești traduse în spaniolă, cu o singură excepție pe care nu ardeau de nerăbdare s-o citească: istoria celor mai „groaznice” naufragii. Și-au petrecut timpul privind rechinii și în cele din urmă au pescuit și au mâncat doi când proviziile începuseră să se împutineze. Pe 12 iulie goeleta a pătruns într-un curent rapid, dar aerul rămânea de un calm ucigător. Sonda secundului se oprea la 120 de stânjeni²⁷⁵, fără să ajungă la fund. „În acel moment, cea mai bună perspectivă a noastră era să ajungem la Havana în toiul sezonului de friguri galbene, să plecăm de acolo exact în luna uraganelor și să ne trezim în carantină pe Staten Island.” Asta, firește, dacă aveau să ajungă la Havana. Căpitanul, un lup de mare cu 30 de ani de experiență, naviga pe baza unor estimări; pe toată corabia nu exista un cronometru cu care să facă o măsurătoare a longitudinii. Cronometrul lui Catherwood era vechi, avusese multe de suferit în călătoria lor și nu te puteai baza pe el. Cum nu puteau decât să facă presupuneri despre locul în care se aflau, căpitanul se temea să nu fi

²⁷⁵ 220 de metri.

pătruns în Curentul Golfului, care i-ar fi dus dincolo de Havana, în largul Atlanticului.

La bord mai erau opt pasageri, toți spanioli, nouă membri ai echipajului și căpitanul. Rezervele de hrană scădeau, dar adevărata problemă era apa. În cea de-a treisprezecea zi au deschis ultimul butoi. În jurul lor rechinii dădeau târcoale mai numeroși ca niciodată, de parcă ar fi știut că li se apropia ceasul din urmă.

Apoi, în a cincisprezecea zi, la trei săptămâni de la plecarea din Sisal, s-a pornit o mică briză care a făcut să reapară speranța la bord.

Nu peste mult timp salvarea s-a ivit sub forma unui punctuleț la orizont. Căpitanul a pornit cu toată viteza înainte și apoi s-au apropiat, extaziați, de o navă ce arbora drapelul american. Au lăsat la apă barca echipajului și, întrucât căpitanul nu vorbea engleza, au fost trimiși Stephens și Catherwood în locul lui. Dar îmbinările bărcii se desfăcuseră cât zăcuse pe punte în soarele neîndurător și a început să ia apă. În câteva minute s-a umplut pe jumătate. Cei doi stăteau pe copastie și priveau „rechinii care se jucau în jur”, îndemnând echipajul să vâslească mai repede. Când s-au apropiat de nava americană, echipajul acesteia a intrat la bănuieli și susțineau că cei care se apropiau erau pirați. „Dar căpitanul, un lungan flegmatic din Maine, care stătea pe punte cu mâinile în buzunare, a

observat că barca noastră era gata să se scufunde și a zis: «Ăștia nu-s pirați!», scrie Stephens.

Odată ajunși la bord, lui Stephens nu i-a venit să creadă când căpitanul i-a spus că nava mergea tocmai către New York. Botezată *Helen Maria*, nava transporta o încărcătură de lemn de băcan din Tabasco, iar căpitanul a consimțit să-i ia pe Stephens și pe Catherwood la bord. Mâncarea de-abia îi ajungea pentru echipajul său, iar acum, cu doi pasageri în plus, chiar nu mai avea de prisos. Cu toate acestea, a fost de acord să trimită niște apă la bordul lui *Alexander*. I-a oferit căpitanului spaniol și coordonatele locului unde se afla. Spaniolul greșise teribil de mult în calculele lui. După 21 de zile pe mare, goeleta se afla la numai 200 de mile de Sisal.

Stephens și Catherwood au revenit la bordul lui *Alexandre* ca să-și ia rămas-bun. Au dat mâna cu toată lumea. „Nu le-a părut rău să scape de noi, căci două guri mai puțin nu erau de neglijat”, explică Stephens, care avea să afle mai târziu că goeleta ajunsese în siguranță la Havana, deși într-o stare jalnică și fără o fărâmbă de mâncare la bord.

Peste șaisprezece zile, Stephens și Catherwood au intrat în portul New York. Sosiseră la aproape zece luni de la ziua plecării.

15
„Magnifică”

Stephens și Catherwood erau cum nu se poate mai pregătiți să îmbrățișeze din nou confortul New Yorkului. Însă orice ușurare pe care orașul i-a oferit-o lui Catherwood, cu sănătatea lui precară, s-a dovedit a fi de scurtă durată. Îl aștepta o scrisoare de la fratele său mai mare, James, care îl înștiința că, în timp ce el locuia în palatul de piatră din Palenque, mama lor, Anne, murise la Londra. Dar veștile proaste nu se opreau aici. Se părea că și căsnicia sa era în pericol, iar James îl sfătuia să vină cât mai repede la Londra. Catherwood s-a îmbarcat în august, la mai puțin de o lună de când sosise la New York.²⁷⁶

Ajungând la Londra câteva săptămâni mai târziu, a avut parte de o ceartă urâtă cu Gertrude. În scrisoare James îi explicase că, în perioada petrecută de el în America Centrală și în timp ce sănătatea mamei sale se deteriora, Gertrude se mutase din casa familiei din Charles Square, instalându-se în Charlotte Street, din Portland Place. James adăugase că femeia primea vizitele lui Henry Beresford, marchiz de Waterford, un

²⁷⁶ Scrisoarea lui James Catherwood e menționată în relatările din ziare despre procedurile legale privind legătura amoroasă a soției lui.

scandalagiu și un bețiv notoriu.²⁷⁷ Catherwood și-l amintea pe Beresford din scurtul timp când călătoriseră împreună prin Palestina, cu șase ani în urmă. Se pare că pe durata „marelui tur” al Mediteranei marchizul făcuse cunoștință cu Gertrude în Beirut. Drumurile celor doi se încrucișaseră din nou la Londra. Catherwood a întrebat-o dacă fuseseră amanți. Nu s-a aflat niciodată tot ce și-au spus pe parcursul acestei discuții, dar, așa cum avea să declare avocatul său mai târziu, Catherwood a fost convins de „perfidia și dezonoarea ei”.²⁷⁸ Situația era însă mai proastă decât își imaginase el. Gertrude avea o aventură, dar nu cu Beresford, ci cu un membru al familiei, vărul lui de-al doilea, Henry Caslon.

Catherwood trebuie să fi fost șocat când a descoperit asta. Familiile Caslon și Catherwood fuseseră deosebit de apropiate. Tatăl lui Frederick, John James, fusese partener la o fabrică de litere pentru tipar înființată alături de Caslon, care erau înrudiți cu familia Catherwood prin mama lui James și a lui Frederick, Anne.²⁷⁹ Mai târziu, James avea să depună mărturie că își însoțise fratele pe Charlotte Street la această întâlnire

²⁷⁷ W. Carpenter, *Peerage for the People*, W. Strange, Londra, 1837, pp. 734–737.

²⁷⁸ Relatarea din ziar despre procesul care a avut loc.

²⁷⁹ Unchiul lui Catherwood, Nathaniel Catherwood, fusese și el unul dintre parteneri.

cu Gertrude. A spus că nu a fost prezent pentru o bună parte a discuției, dar că a auzit-o pe Gertrude spunându-i fratelui său la final: „Copiii ar trebui să-ți rămână ție.” Nu avea nici cea mai mică intenție să înceteze relația cu Caslon. La auzul acestor cuvinte, Catherwood și-a luat fiul și cele două fiice, una dintre ele practic necunoscută pentru el, și a plecat în Charles Square. Absența lui îndelungată îl costase scump și trebuie să se fi gândit adesea dacă această călătorie cu Stephens meritase să-și neglijeze familia și să-și piardă soția. Dar era furios pe vărul său, iar acest lucru nu avea să-i treacă.

Reconcilierea fiind imposibilă, Catherwood nu mai avea nicio intenție să rămână în Londra, mai ales că panorama lui și lucrul cu Stephens îi impuneau să revină cât mai repede la New York. Devastat de pierderea celor mai apropiate două femei din viața lui, a plecat în câteva săptămâni la New York, unde a ajuns în octombrie, însoțit de cei trei copii ai săi și de dădaca lor.²⁸⁰

Între timp, Stephens se avântase aproape imediat să

²⁸⁰ Listele Pasagerilor, 1820–1957 (1840; Microfilm seria: M237: _44; Rândul 7; Lista nr. 808), documentele navei *Ontario*, sosită la New York pe 23 octombrie 1840. Printre pasageri figurează Catherwood, cei trei copii ai săi și o femeie de 26 de ani pe nume Maryann Bennett, a cărei ocupație este de „îngrijitoare”, fără îndoială dădaca copiilor.

lucreze la carte. Scria de parcă ar fi fost posedat, iar viteza lui a pus o imensă presiune pe Catherwood să înceapă lucrul la ilustrații imediat ce s-a întors. Fără îndoială, Stephens și-a exprimat toată înțelegerea față de necazurile lui Catherwood. Poate s-a simțit chiar oarecum vinovat pentru ele. Dar Catherwood nu avea timp să stea să-și lîngă rănilor, iar revenirea la lucru era probabil cel mai bun medicament. Dintotdeauna un scriitor rapid și fluent, Stephens era mai grăbit ca de obicei, temându-se să nu publice cineva înaintea lor vreo altă relatare despre ruinele din America Centrală, cu tot cu ilustrații. E drept, cei doi știau că și Caddy, și Walker supraviețuiseră întoarcerii în Belize.

Nu știm care a fost starea de sănătate a lui Catherwood în această perioadă, dar un prieten îl descrie ca fiind deprimat. Mânia îl rodea atât de tare, încât în decembrie a aranjat ca, la Londra, Caslon să fie acuzat de „conversație criminală” cu Gertrude, un eufemism victorian descriind sexul ilicit. Asemenea acțiuni legale, similare cu acuzația de „înstrăinare a afecțiunii” din Statele Unite, permiteau unui soț sau unei soții să aducă acuzații împotriva amantului sau amantei celui alt partener, cerând despăgubiri bănești. Avea să treacă un an înainte ca acuzația lui Catherwood să ajungă dinaintea tribunalului. Până atunci, creșterea copiilor și munca la noua carte erau

mai mult decât suficiente pentru a-l ține ocupat. Și, deși afacerea sa cu panorama trebuie să-i fi consumat o parte din timp, aceasta pare să fi mers de minune sub conducerea partenerului său.²⁸¹

Cartea era o adevărată provocare. Pentru Catherwood, prioritar era să se asigure că ilustrațiile reprezentau întocmai ruinele, așa cum le găsiseră ei. El și Stephens erau extrem de conștienți de forța distrugătoare cu care mediul tropical acționa asupra ruinelor. Ei înșiși suferiseră de pe urma acesteia. Și mai erau conștienți că siturile puteau fi alterate sau chiar distruse prin excavări și prin îndepărtarea unor piese, mai ales după publicarea cărții lor. De fapt, Stephens plănuia deja să ia chiar el anumite piese, cu justificarea că artefactele și monumentele puteau fi protejate mai bine dacă ar fi fost aduse în Statele Unite și adăpostite în siguranță într-un muzeu – și, desigur, amplasate departe de mâinile europenilor.

În ciuda intenției de a rămâne fideli ruinelor și de a le immortaliza pentru posteritate, cei doi aveau totuși mentalitatea specifică vremurilor lor. Impulsul artistic dominant era romantismul, cu obiceiul lui de a îmbiba natura cu emoție și dramatism. Era un filtru de care, ca mulți artiști ai epocii lor, nici ei nu puteau scăpa

²⁸¹ Registrul contabil al panoramei, Societatea Istorică din New York.

complet. Poate fi văzut în anumite fundaluri din desenele lui Catherwood, unde dealurile și vulcanii par exagerat de mari, rădăcinile și lianele devin parcă adevărați șerpi, iar felul dramatic în care folosește luminile și umbrele pădurii le inspiră privitorilor senzația unei putrefacții amenințătoare, atotcuprinzătoare. E ca și cum reacția lui emoțională la abundența și amenințarea junglei l-ar fi eliberat de precizia seacă a lucrărilor din Egipt și Țara Sfântă. Această precizie însă nu-l părăsește niciodată când e vorba despre monumente și temple, pe care le-a desenat cu o acuratețe desăvârșită.

Nici Stephens nu era ferit. Întâmpina și el probleme în a-și ține în frâu emoțiile, mai ales uluirea și venerația, care-i invadau proza. Dar per ansamblu cei doi s-au lăsat pradă sentimentalismului romantic în mică măsură și au muncit din greu ca să redea ruinele, construcțiile, glifele și idolii într-o manieră cât mai apropiată de original.

Pentru Catherwood, cel mai dificil a fost momentul transunerii desenelor lui pe plăcile de gravat. Pe teren făcuse numeroase schițe în creion și pensulă, desene nespuse de precise realizate cu ajutorul *camerei lucida* și multe scene pictate cu sepie și acuarele. Acestea trebuiau sincronizate cu scriitura lui Stephens și reduse la dimensiunile unei pagini de carte, urmând apoi să fie

copiate de gravori. Stephens a stabilit că fidelitatea ilustrațiilor era atât de importantă, încât nicio cheltuială nu era prea mare, astfel că l-a autorizat pe Catherwood să angajeze cei mai pricepuți gravori din New York și Londra. Însă, după ce a văzut rezultatele obținute de gravorii profesioniști în lemn, perfecționistul Catherwood nu a fost mulțumit. „Deși executate cu măiestrie și foarte eficiente ca tablouri, nu reușeau să redea adevăratul caracter și expresivitatea originalelor, iar după o considerabilă pierdere de timp și bani au fost abandonate”, explică Stephens în carte. Imaginea suprarealistă a monoliților de piatră și mai ales umbrele lor contorsionate, absurde, pe care Catherwood le redase în toată profunzimea lor la Copán, trebuie să-i fi adus la disperare pe gravori.

A fost luată decizia ca ilustrațiile să fie gravate din nou în oțel, material care ar fi putut reprezenta linii extrem de fine. „Și, după părerea mea, sunt cele mai fidele copii cu puțință. Cititorul n-ar putea avea materiale mai bune pentru speculație și studiu decât dacă ar vedea pietrele cu ochii săi”, scrie Stephens. În final, cartea a ajuns să conțină 79 de gravuri și litografii, inclusiv o hartă ce arăta drumul străbătut de ei prin

Aici, Stephens își umpluse carnețelele cu detalii, extrem de conștient că urma să aibă nevoie de material la întoarcerea acasă. Scenele descrise în carte par să se întâmple sub ochii cititorului. Deși nu există îndoială cu privire la descrierile amănunțite ale ruinelor, e imposibil de știut cât de fidele sunt relatările sale despre oameni și evenimente. Dar lectura cărții e de natură să alunge orice îndoială despre dorința lui sinceră de a reda totul cât mai corect: oamenii, peisajul, discuțiile și „peripețiile”. A călătorit mare parte din timp însoțit de Catherwood, alături cu alți tovarăși și a descris diverse ocazii în care au fost prezente și alte persoane, inclusiv figuri ca Morazán sau Carrera, care ar fi putut să-i contrazică relatările dacă ar fi fost eronate. La fel ca în cazul ilustrațiilor lui Catherwood, și el și-a declarat fățiș intenția de a furniza o relatare cât mai fidelă cu putință și îi critica pe cei care-și luau libertăți sau exagerau ceea ce descopereau în călătoriile și explorările lor.

În mai 1841 textul a fost gata. Stephens scrisese aproape 900 de pagini de proză concisă și captivantă în mai puțin de zece luni – o realizare remarcabilă. Le-a

²⁸² Cartea conținea 34 de plăci gravate din oțel, 29 de litografii, patru gravuri în lemn în adâncime și nouă gravuri în lemn în relief.

predat manuscrisul fraților Harper la numărul 82 din Cliff Street, împreună cu o scurtă prefață în care își exprima aprecierea față de fostul președinte, Martin Van Buren, care făcuse totul posibil. Catherwood, care încă se mai lupta cu gravorii, și-a dat aprobarea pentru ultimele ilustrații în luna următoare, iar în iulie, la mai puțin de un an de la revenirea lor în New York, cele două volume au pus la treabă tipografiile fraților Harper.²⁸³

Pentru o lucrare în două volume masive, al cărei subiect erau antichitățile, cartea a dobândit un uimitor succes la public. Edgar Allan Poe, de pildă, a declarat-o „magnifică”. Într-o cronică sumară publicată în luna apariției cărții, el a scris că nu primise încă un exemplar, dar că, nemaivând răbdare, împrumutase și răsfoise un exemplar-semnal de la un prieten. Un critic dur atunci când voia, Poe se înclina dinaintea energiei pure și a stilului direct ce caracterizau proza lui Stephens, descriind lucrarea drept „poate cea mai

²⁸³ Pe lângă acuratețea textului și a ilustrațiilor, cealaltă preocupare majoră a lui Stephens a fost ca lucrarea să fie cât mai accesibilă cu putință, pentru a ajunge la un număr cât mai mare de cititori. A explicat foarte clar de la început că nu voia să creeze un tom în maniera lui Waldeck și a lui Kingsborough, atât de costisitor, încât puțini privilegiați să și-l permită. A negociat cu frații Harper fixând un preț de cinci dolari, după normele vremurilor o sumă foarte mică pentru un set de două volume cu ilustrații, dar o sumă considerabilă într-o țară care, în 1841, încerca să se redreseze în urma crizei economice.

interesantă carte de călătorie publicată până acum”.²⁸⁴

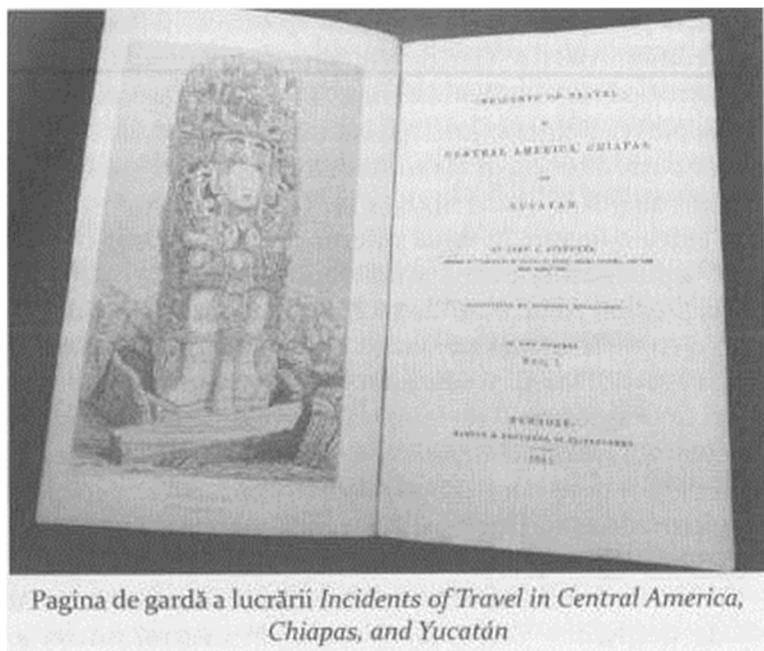
Iar în ciuda titlului neatrăgător – deși în conformitate cu moda timpului – *Incidents of Travel în Central America, Chiapas, and Yucatán* (*Peripeții din călătoria prin America Centrală, Chiapas și Yucatán*), frații Harper nu-și puteau face tiparnițele să tipărească suficient de repede. „Apariția acestei cărți a fost întâmpinată cu un asalt instantaneu asupra celor ce o publică și care, timp de mai multe zile, nu au reușit efectiv să lege și să livreze suficiente exemplare pentru a satisface cererea tot mai mare”, scria *United States Democratic Review*.²⁸⁵ Cartea a avut parte de douăsprezece retipăriri în primele trei luni, cu o estimare de 20.000 de exemplare vândute până în decembrie, o cifră incredibilă în acea vreme, ce depășea pe departe marele succes al cărților anterioare ale lui Stephens.²⁸⁶ Publicarea în Anglia nu s-a lăsat nici ea așteptată și, la fel ca în State, lucrarea a

²⁸⁴ E.A. Poe, „Review of New Books”, *Graham’s Magazine*, 1841, pp. 90–96.

²⁸⁵ Recenzia cărții „The Antiquities of Central America”, *United States Democratic Review* 9, nr. 38, august 1841, <http://digital.library.cornell.edu/cgi/t/text/pageviewer-idx?c=usde;ce=usde;rgn=full%2otext;idno=usdeooo9-2;didno=usdeooo9-;view=image;seq=ooi72;node=usdeooo9-2%3A1>.

²⁸⁶ Birourile firmei Harper & Brothers au fost distruse peste câțiva ani de un incendiu, așa că multe registre de plăți și tipărituri s-au pierdut. Dar contemporanii au estimat vânzările la 12.000–20.000 de exemplare în primele șase luni de la publicare. Cartea a continuat să se vândă foarte bine în următoarele decenii și este tipărită și astăzi.

fost întâmpinată cu aplauze de public. În februarie anul următor apăruse deja o traducere în franceză și se lucra la una în germană.

Pagina de gardă a lucrării *Incidents of Travel in Central America, Chiapas, and Yucatán*

„Am închis cartea cu regret”, scria cronicarul de la *London Quarterly Review*. „De la prima până la ultima pagină, acțiunea, energia și spiritul efervescent al autorului nu se diminuează. Amănuntele politice [...] ar fi ele însele suficiente pentru a transforma această lucrare într-una importantă și foarte valoroasă.”²⁸⁷ La fel ca în cazul lucrărilor lui anterioare despre Egipt și

²⁸⁷ Recenzie a cărții „Incidents of Travel în Central America, Chiapas, and Yucatán”, *London Quarterly Review* 69, 1842, pp. 52–91.

Țara Sfântă, criticii s-au lăsat seduși de farmecul lui Stephens cel de pe hârtie. „Există ceva nespus de plăcut pentru cititor în felul de a fi al domnului Stephens”, remarca un critic. „Are o bună dispoziție, o bonomie care fascinează în mod irezistibil. E un Democrit al călătorilor, râzând în fața necazurilor, care pe alții i-ar face să scrâșnească din dinți sau să-și smulgă părul din cap pradă angoasei, și profitând cât mai mult de tot ce se întâmplă”.²⁸⁸

Laudele nu s-au rezumat numai la critici sau la comentariile despre scrisul și personalitatea lui Stephens. Istoricul William Hickling Prescott, care trudea din greu la lucrarea sa de pionierat despre cucerirea spaniolă a Mexicului, a fost foarte impresionat. Patru ani mai devreme, publicarea cărții sale, *The History of the Reign of Ferdinand and Isabella*, îl consacrase ca maestru al istoriei narative, aducându-i faimă pentru cercetările sale aprofundate, imparțialitate și eleganța scriiturii. În 1843, lucrarea *Conquest of Mexico* avea să-l propulseze în rândul marilor istorici ai vremii sale. Fiindcă era orb, lucra aproape exclusiv în locuința lui din Boston, dictându-și textele și bazându-se pe cercetătorii din Spania. Dar în 1838 călătorise la New York, unde el și Stephens se

²⁸⁸ „The Antiquities of Central America”, *United States Democratic Review*.

cunoscuseră imediat după apariția cărții de debut a celui din urmă.²⁸⁹ Între ei înflorise o prietenie bazată pe interesul lor comun pentru America Latină.

Într-un scurt schimb de scrisori după revenirea lui din Mexic, Stephens i-a făcut lui Prescott un rezumat al câtorva dintre descoperirile sale, pe care istoricul le-a considerat nespuse de valoroase pentru lucrarea sa. Stephens i-a povestit că, din punctul de vedere al calității, ruinele din America Centrală erau egale „cu cele mai reușite din Egipt”, iar „clădirile din Palenque și Uxmal sunt foarte mari, fiind tare dificil să te abții să vorbești despre ele în termeni extravagandanți”.²⁹⁰ Prescott i-a răspuns exprimându-și mirarea că monumentele erau „executate atât de bine”. A fost de acord cu Stephens că pe atunci proeminentul istoric americanist William Robertson probabil greșea insistând că băștinașii americani erau prea primitivi ca să fi dat naștere unei civilizații avansate.²⁹¹ Când a apărut

²⁸⁹ F.J. Cebulski, „Scrisoare de la William Hickling Prescott către John Lloyd Stephens”, manuscris dactilografiat (lucrare de seminar), circa 1967, 33 de file.

²⁹⁰ Morison, *William Hickling Prescott, 1796–1859*, copie a unei scrisori de mână a lui Stephens către Prescott, datată 2 februarie 1841.

²⁹¹ Prescott adăuga: „Dar călătorii francezi și spanioli au umflat atât de tare descrierile, iar desenele lui Waldeck seamănă atât de puțin cu imaginile ruinelor, încât am presupus să existe oarecare exagerări în această privință. Nimeni nu poate fi un judecător mai bun ca tine însă, căci ești familiarizat cu cele mai bune modele ale Lumii Vechi și ai cu ce să le compari [...]” W. H. Prescott și R. Wolcott, *The Correspondence of William Hickling Prescott, 1833–1847*, Houghton

cartea lui Stephens, Prescott i-a trimis o scrisoare lungă: „Nu știu cum să-mi exprim satisfacția și încântarea pe care mi-au oferit-o volumele tale. Cred că puține persoane se vor bucura mai mult de ele, căci prea puține au acordat atenție subiectului. Ai depășit cu mult așteptările pe care mi le făcusem și care nu erau deloc mici.”²⁹²

Prescott și alți oameni de știință erau impresionați de atitudinea cumpănită a lui Stephens față de ruine: nu le exagerase mărimea sau vechimea ca alții, mulțumindu-se să le descrie și să le arate întocmai cum le găsiseră el și Catherwood.

Cu toate aventurile și pericolele de care e înțesat restul poveștii sale, ruinele au fost cele care i-au fascinat cel mai mult pe cititori. „[Stephens] jură că nu încearcă să dezlege marea necunoscută a istoriei Americii Centrale, ci numai să ne furnizeze paginile până acum inexplicabile și neexplicate ale acestei istorii [...], ajutat de ochiul expert și creionul docil al domnului Catherwood²⁹³, a scris *New York Review*. 18 Criticii l-au copleșit cu laude pe Catherwood, unul

Mifflin, Boston și New York, 1925, scrisoare de la Prescott către Stephens, martie 1841.

²⁹² Ibid., pp. 240–243, scrisoare de la Prescott către Stephens, 2 august 1841.

²⁹³ Lilly, L., C. S. Henry et al., *The New York Review*, vol. 9, George Dearborn, New York, 1841, pag. 242.

dintre ei numindu-i chiar „cel mai talentat și mai riguros desenator al momentului”.²⁹⁴ Prescott i-a scris lui Stephens că desenele lui Catherwood „sunt garanția perfectă a fidelității lui, prin faptul că sunt cum nu se poate mai diferite de ale predecesorilor săi, care nu s-au putut abține, prin finisarea prea migăloasă sau prin efecte căutate, să nu confere întregului un aer de improbabilitate, de incertitudine”.²⁹⁵

La finalul cărții, Stephens a abordat cu prudență răspunsul la întrebarea cine ar fi putut construi aceste orașe mărețe, în aparență antice, în junglă. Ca avocat știa că cititorii săi, la fel ca jurații, voiau concluzii succinte și simțea că adunase destule fapte pentru a enunța câteva idei de bază. Astfel că și-a argumentat cazul cu calm și rațiune, pornind de la dovezi. „Multe studii și multe cercetări s-au bazat pe date insuficiente sau pe o idee părtinitoare prezentată ca un fapt”, notează el. A insistat că el și Catherwood se apropiaseră de ruine fără idei preconcepute, căutând numai să învețe din ceea ce găseau la fața locului.

Ca rezultat, spunea el, se simțea obligat să respingă cu tărie ideea că ruinele descoperite de ei fuseseră lăsate în urmă de romani, greci, cartaginezi, egipteni,

²⁹⁴ „The Antiquities of Central America”, *United States Democratic Review*.

²⁹⁵ Prescott și Wolcott, *The Correspondence of William Hickling Prescott, 1833–1847*, pp. 240–242, scrisoare de la Prescott către Stephens, 2 august 1841.

evrei, chinezi sau hinduși care migraseră cumva în America în trecutul foarte îndepărtat. Călătorind el însuși printre ruinele din Lumea Veche, argumenta că vestigiile din America Centrală și Mexic nu semănau cu cele grecești sau romane. Și studiind aprofundat arhitecturile antice ale Asiei nu găsise nici vreo asemănare cu acestea.

Cât despre o legătură cu Egiptul, această teorie se baza în primul rând pe prezența construcțiilor piramidale atât acolo, cât și în Lumea Nouă. Dar acestea nu sunt la fel, explica el. Piramidele egiptene au patru laturi, sunt netede și se termină cu un vârf ascuțit. Printre ruinele din junglă, el și Catherwood nu găsiseră nimic asemănător. La Uxmal, piramida e ovală – în ciuda imaginilor lui Waldeck –, iar în Palenque și Copán acestea sunt niște platforme terasate cu scări pe toate părțile și cu un templu în vârf. A adăugat: „Forma de piramidă e una care se dezvăluie inteligenței umane din orice țară, fiind modul cel mai simplu și mai sigur de a ridica o clădire înaltă pe o temelie solidă.” Fiecare tip de piramidă servea unei funcții diferite, argumenta el: în Egipt, acestea reprezentau morminte pentru faraoni și alte persoane de rang înalt, în timp ce în America Centrală erau platforme destinate în aparență religiei și sacrificiului.

Nu descoperiseră nici coloane în ruinele din Copán,

Palenque și Uxmal. Prin contrast, coloanele erau o trăsătură predominantă în templele de pe malul Nilului.²⁹⁶ Iar în Egipt nu exista nimic în genul monoliților uriași și singuratici din Copán și Quiriguá sau al stelelor pe care se puteau vedea reprezentați conducători cu paruri bizare și hieroglife care, de asemenea, nu aduceau deloc cu cartușele din Egipt.

Eliminând legătura cu Lumea Veche, nu mai rămânea decât o singură posibilitate, a declarat el. Monumentele și piramidele din America Centrală și Mexic sunt „diferite de lucrarea oricărui alt popor cunoscut, de un nou ordin și complet ieșite din comun. Sunt unice”. Apoi Stephens a tras o concluzie îndrăzneță, un concept care le dădea peste nas savanților vremii și care avea să se dovedească corect²⁹⁷:

„Dacă nu mă înșel, avem o concluzie mai interesantă și mai grozavă decât legătura dintre constructorii acestor orașe și

²⁹⁶ Deși în general Stephens a avut dreptate, în acest caz, când ruinele din Mexic și Guatemala aveau să treacă printr-un proces de excavare și restaurare, se va dovedi că se înșelase în ambele privințe. Ulterior aveau să fie descoperite coloane în câteva ruine și, într-un caz spectaculos, mormântul marelui conducător al Palenque, Pakal, urma să fie descoperit în adâncul uneia dintre cele mai frumoase piramide.

²⁹⁷ Însă Juan Galindo afirmase același lucru înaintea lui, susținând nu numai că populația indigenă crease ruinele din Copán și Palenque, dar și că societățile antice ale amerindienilor erau leagănul civilizației umane.

egipteni sau alte popoare. E spectacolul unui popor talentat într-ale arhitecturii, sculpturii și desenului și, fără îndoială, al altor arte mai fragile, posedând toată cultura și rafinamentul ce rezultă de aici, care nu se trage din Lumea Veche, ci s-a născut și a înflorit aici, fără modele sau maeștri, având o existență distinctă, separată și independentă: una indigenă, la fel ca plantele și fructele acestui sol.”

Băștinașii amerindieni construiseră orașele, creaseră arta, ridicaseră turnurile, templele și piramidele și inventaseră sistemul lor unic de scriere. Această concluzie avea să schimbe pentru totdeauna înțelegerea istoriei umane de pe continentele americane, oferind o nouă viziune asupra culturii și evoluției omenirii.

Stephens rămânea însă prudent cu privire la vechimea civilizației descoperite de el și de Catherwood. În fond, exploratorii și conchistadorii spanioli pretinseseră că au văzut orașe mari locuite în Peninsula Yucatán, când navigaseră pentru prima oară de-a lungul coastei, la începutul secolului al XVI-lea. Iar în 1519 Hernán Cortés și oamenii săi povestiseră despre minunile din capitala aztecă Tenochtitlan, unde astăzi se înalță Ciudad de Mexico. Era cu puțință ca acele orașe să aibă aceeași vechime ca ruinele explorate de ei în junglă?

Încercând să le determine vechimea, Stephens s-a concentrat și pe starea ruinelor. A spus că era greu de imaginat că ruinele supraviețuiseră o mie sau două mii de ani, fiind confruntate cu creșterea năvalnică și cu putreziciunea pădurii tropicale. Era, de asemenea, nedumerit de găsirea printre ruine a grinzilor de lemn, mai ales a exemplarului gravat și „într-o stare perfectă de conservare” de la Uxmal în cele din urmă, a zis el, hieroglifele scrise pe codicele de hârtie din scoarță, confiscate de spanioli în Noua Spanie și găsite ulterior de Kingsborough în bibliotecile europene, semănau cu hieroglifele de pe monumentele descoperite de ei doi în pădure. „Implicația ar fi că aztecii și mexicanii, în momentul cuceririi, aveau același limbaj scris ca locuitorii din Copán și Palenque”, notează el.

Dar Stephens își baza speculațiile pe cunoștințe incomplete și date necorelate. Nu avea de unde să știe, de exemplu, că aztecii nu aveau un limbaj hieroglific scris, ci numai niște pictograme rudimentare. Sau că grinzile de lemn găsite de ei erau făcute din lemn de *sapodilla* tare ca piatra, capabil să reziste mai bine de o mie de ani.²⁹⁸ Dar merită apreciat pentru că nu s-a

²⁹⁸ Unii buiandrugi de lemn s-au dovedit atât de rezistenți, încât au fost descoperiți și în situri mayașe mai vechi, aparținând perioadei clasice, cum ar fi Tikal, deși majoritatea celor din perioada clasică au putrezit, rezultatul fiind des întâlnita prăbușire a ușilor.

aventurat dincolo de dovezile pe care le adunase, chiar dacă atribuind ruinele unor vremuri mai târzii își diminua singur valoarea propriilor descoperiri.

„Am început explorarea fără să susținem o teorie anume. Inițial, în ipotezele noastre, am fi înclinat către o Antichitate măreață. Pe durata celei mai mari părți a călătoriei am bâjbâit prin întuneric, în îndoială și incertitudine și abia la sosirea noastră la Uxmal ne-am format o părere despre o dată mai modernă.”

Dar nici el, nici Catherwood nu erau tocmai siguri.

„Unele [ruine] sunt fără îndoială mai vechi decât altele. Unele sunt cunoscute ca fiind locuite la momentul cuceririi spaniole, iar altele poate erau ruine încă dinainte. Și există diferențe care nu pot fi explicate prea ușor.”²⁹⁹

În fond, petrecuseră prea puțin timp la Uxmal și prea multe întrebări rămâneau fără răspuns. Dar Stephens nutrea sentimente contradictorii la gândul întoarcerii. În plus, ca urmare a primirii extraordinar de favorabile a cărții sale, i se oferise postul de secretar al legației Statelor Unite din Mexic. S-a gândit serios la

²⁹⁹ S-a stabilit că Uxmalul încetase să mai fie locuit, cu excepția câtorva amerindieni.

propunere, dar a refuzat.³⁰⁰

Nu renunțase la visul său de a înființa un Muzeu Național al Antichităților Americane și a primit garanții de 20.000 de dolari de la prieteni înstăriți din New York ca să aducă artefacte și monumente cu care să-l populeze. Dar până atunci toate strădaniile sale nu dăduseră rezultate. În Guatemala, frații Payes încă mai aveau nevoie de o sumă imensă ca să trimită la New York unul sau mai mulți dintre monoliții colosali de la Quiriguá. Mai primise vestea că cele 28 de mulaje de ghips pe care Pawling le făcuse la Palenque fuseseră confiscate de autoritățile mexicane.³⁰¹ Iar grinda de lemn din Uxmal, lungă de trei metri și sculptată cu hieroglife, pe care Don Peon din Mérida acceptase să o trimită la New York, nu sosise.

Pe la finele verii lui 1841, în lunile de după apariția cărții, el și Catherwood s-au apucat din nou să facă planuri. Atracția sudului era prea puternică. Catherwood avea să se despartă din nou de copii, care urmau să fie trimiși înapoi la Londra cu dădaca lor ca să locuiască în casa din Charles Square, alături de

³⁰⁰ Prescott și Wolcott, *The Correspondence of William Hickling Prescott, 1833–1847*, pag. 257, scrisoare datată 24 septembrie 1841.

³⁰¹ Corespondența legată de soarta mulajelor de ghips a fost inclusă de Stephens în apendicele la *Incidents of Travel în Central America, Chiapas, and Yucatán*. Tot aici explică el garanțiile de 20.000 de dolari pentru înființarea unui muzeu național.

rude.³⁰² Gertrude dispăruse din Londra împreună cu vărul lui. În cele din urmă, Catherwood și Stephens nu au avut de ales. Știau că mai erau multe de descoperit. Nu terminaseră ceea ce au început.

Succesul le era acum cel mai mare dușman, întrucât cartea stârnise probabil rivalități. Nu aveau vești despre Walker și Caddy, iar Stephens se temea în special de alte expediții din Europa. S-au hotărât să plece repede și discret, nu mai târziu de luna octombrie. I-a povestit lui Prescott despre intențiile lor, dar l-a rugat să păstreze secretul. „Dorim să plecăm fără să facă ziarele vâlvă”, i-a scris el lui Prescott în septembrie, cu două săptămâni înainte să iasă în larg. „Vrem să terminăm ce am început înainte să se amestece alții.”³⁰³ Iar de data asta aveau să ia cu ei un aparat neobișnuit, care e posibil să fi contribuit la decizia lor de a pleca. Tehnologic vorbind, erau acum niște ambasadori ai progresului. Acum sperau să aducă înapoi și altceva decât cuvinte și desene.

³⁰² Catherwood li se va alătura în cele din urmă aici, unde copiii și-au petrecut cea mai mare parte a copilăriei și a anilor de școală.

³⁰³ Prescott și Wolcott, *The Correspondence of William Hickling Prescott, 1833–1847*, pag. 257.

16

Yucatán

În căutarea lumilor pierdute, Stephens și Catherwood păreau că nu se mai săturau de atâtea greutăți și pericole. Confrunțați cu perspectiva de avea din nou de a face cu țăntarii, căpușele, bolile și frământările politice, au ales să navigheze din nou spre sud în plin sezon al uraganelor – la fel ca în urmă cu doi ani – ca să ajungă în Yucatán la începutul anotimpului secetos. Și au făcut asta în maniera lor tipică, îmbarcându-se la bordul unei nave care transporta 600 de butoaie cu praf de pușcă.

Au părăsit New Yorkul pe 9 octombrie 1841 la bordul navei *Tennessee*, care se îndrepta direct spre portul Sisal. Praful de pușcă din cală îi era destinat noului guvern independent al Yucatanului, în lupta acestuia cu Mexicul. Acum, riscul prezentat de uragane li se părea celor doi o nimica toată. În cea de-a patra noapte în larg, și-au ridicat privirile și au văzut fulgere brăzdând cerul. Furtuna se apropia, nota Stephens, iar sulite lungi și zimțate de lumină se abăteau asupra mării „de parcă ar fi vrut să aprindă praful nostru de pușcă”. S-a ținut o întrunire rapidă. „Am discutat, deși într-o manieră mai degrabă dezorganizată, despre doctrina materialelor conductoare și neconductoare și

I-am sfătuit pe căpitan să înfășoare un lanț în jurul arborelui mare și să-i lase un capăt peste bord. Ne-am consolată cu gândul că 600 de butoaie nu erau mai periculoase decât 60 și că doar 6 ar fi fost suficiente...” A doua zi dimineață, marea se calmase. Supraviețuiseră și de data asta.

La bord cu ei era dr Samuel Cabot Jr, un tânăr chirurg din Boston care se alăturase expediției în ultima clipă, mai degrabă datorită pasiunii pentru ornitologie, dar și ca să-i ajute să investigheze ruinele și să practice medicina dacă era nevoie.³⁰⁴ Naturalist, medic, fost boxer de elită la Harvard și maestru duelist, părea să

³⁰⁴ Mama lui Cabot i-a scris o scrisoare fratelui lui Samuel, Elliott, aflat în Germania, la Hamburg, descriindu-i decizia de ultimă oră a lui Cabot de a porni la drum. A remarcat că pe timpul verii Sam se gândise să se alătore expediției, despre care s-ar părea că aflase de la Prescott, dar că „se credea că Stephens renunțase la ideea de a se întoarce, până când într-o zi Sam a venit târziu la masă și a spus că primise o scrisoare prin care Stephens îi spunea că dacă putea să-și adune capcanele și să vină să se îmbarce sâmbătă (aceasta se petrecea joi la prânz), el l-ar fi primit cu bucurie [...]. Tatăl tău a plecat cu Sam la New York și s-a văzut cu Stephens și Catherwood. A fost foarte mulțumit de felul în care l-au primit pe Sam. Erau în mijlocul împachetatului, vârand în bagaje tot felul de lucruri, inclusiv două dagherotipuri care vor fi exact ce le trebuie ca să copieze monumentele antice descoperite în America Centrală. Sam crede că va avea șansa să opereze vreun subiect mai puțin norocos, deși Stephens i-a spus tatălui tău că, dacă va ajunge să facă așa ceva, nu vor fi decât intervenții superficiale.” O copie a scrisorii, datată 28 octombrie 1841, se află printre Documentele Von Hagen aflate în posesia Societății Istorice din New York, originalul găsindu-se printre documentele lui Cabot aflate în posesia Societății Istorice din Massachusetts.

aibă toate calificările necesare pentru călătoria dură ce-l aștepta. Urma să se dezvăluie dacă împărtășea gustul celor doi pentru aventuri la limita dintre viață și moarte. Ce va fi gândit el oare când, la cinci zile după ce abia evitaseră să fie aruncați în aer de fulgere, *Tennessee* a fost mânată de niște vânturi de furtună către periculosul lanț de corali din Bahamas, cunoscut ca reciful Abaco. Adevăratul pericol a devenit evident când căpitanul a apărut la micul dejun cu fruntea lucind de broboane mari de sudoare care îi trădau tulburarea. „Am stat și ne-am uitat la hărți ca niște condamnați care privesc un anunț cu data execuției lor”, scrie Stephens. „Pe hârtie, stâncile scufundate păreau să iasă în relief în mod înfiorător.” Câteva ore mai târziu, exact la timp, vântul și-a schimbat direcția, iar Stephens și Catherwood au supraviețuit și de data asta, într-o nesfârșită serie de scăpări ca prin urechile acului, spre ușurarea lui Cabot. Zece zile mai târziu ancorau în portul Sisal.

Așteptând ca funcționarii vamali să le permită să coboare pe țărm, Stephens i-a scris tatălui său despre incertitudinea legată de felul cum avea să fie primit. „Nu sunt la fel de încrezător ca atunci când aveam o misiune diplomatică. După o oră pe țărm o să-ți pot spune dacă oamenii își amintesc de funcția mea anterioară și îmi acordă respectul datorat măreției

pierdute.”³⁰⁵ Nu ar fi trebuit să-și facă griji. Sosind în Mérida a doua zi, Stephens a aflat că era o celebritate: veștile despre cartea lui îl precedaseră. Iar pentru că în carte descriesese generozitatea și eleganța societății din Yucatán, el și Catherwood au fost întâmpinați călduros de cunoștințele lor. Ca de obicei, s-au pomenit în mijlocul unei fiesta, o situație de preferat dintre cele două împrejurări cu care se confruntau în mod obișnuit în călătoriile lor, cealaltă fiind revoluția. Revolta izbucnită în timpul primei lor vizite în Yucatán și secesiunea acestuia față de Mexic erau încă în desfășurare, deși atât de discret, că abia se mai observau. Cea mai importantă veste era recenta alianță a Yucatanului cu Republica Texas împotriva guvernului mexican.³⁰⁶ Festivalul de nouă zile al lui San Cristobal era pe terminate, așa că prioritatea lor a fost să se bucure de el. Au urmat o vizită la guvernator și alte câteva obligații sociale și erau gata de treabă.

Și-au despachetat noua tehnologie, care sperau că îi va ajuta să surprindă imaginea exactă a ruinelor. Cu doi ani mai devreme, la New York – cu numai două zile

³⁰⁵ Documentele John L. Stephens, BANC MSS ZZ 116, Universitatea din California, Berkeley, Cutia III, Dosarul 200.

³⁰⁶ La două zile după sosirea lui Stephens și Catherwood, o goeletă din Texas a ancorat în Sisal aducând cu sine o ofertă: pentru 8000 de dolari pe lună, texanii erau dispuși să apere coasta Yucatanului împotriva unei invazii a Mexicului. Oferta a fost acceptată imediat.

Înainte ca Stephens și Catherwood să se îmbarce către America Centrală –, avusese loc o demonstrație a celui dintâi aparat de fotografiat, numit dagherotip. Reușiseră să cumpere unul chiar înainte de actuala lor călătorie. Acum trebuiau să-și dea seama cum funcționa. Așa că au deschis în sufrageria casei lor de închiriat primul studio care realiza portrete doamnelor din înalta societate a Méridiei. „Era o nouă meserie pentru noi, dar nu era mai rea decât cea a unui editor de ziar care s-ar face căpitan pe un vapor și, în plus, nu era ca și cum am fi fost bancheri: eșecul nostru nu făcea rău nimănui”, povestește Stephens.

Au experimentat mai întâi pe ei înșiși, apoi au deschis ușile publicului. Dat fiind că nu cereau bani, și-au rezervat dreptul de a-și alege clienții, tinere doamne drăguțe care au început să le calce pragul aproape imediat. Era un proces dificil, care presupunea ca femeia să stea complet nemișcată 90 de secunde, cât timp obiectivul camerei era deschis. Să dezvolpezi pozele era o operațiune la fel de delicată, presupunând să scalzi plăcile fotografice de cupru în mercur și alte chimicale într-o cameră întunecată. Era o muncă de pionierat, în zorii unei noi tehnologii; dar după o serie de succese și eșecuri, Catherwood a simțit că era suficient de stăpân pe aparat cât să închidă studioul și să plece pe teren.

Mai era însă ceva de făcut înainte ca expediția să pornească spre ruine. Aflaseră că mulți oameni din Mérida sufereau de o afecțiune numită strabism, adică priveau cruciș. Așa că doctorul Cabot s-a oferit să efectueze gratuit operații bazate pe o nouă tehnică chirurgicală, care putea să corecteze problema tăind pur și simplu unul dintre mușchii contractați ai ochiului. E discutabil dacă la momentul respectiv Cabot avea vreo experiență în acest gen de chirurgie. Mai târziu avea să devină unul dintre cei mai renumiți chirurghi ai Bostonului. Dar, când avea 26 de ani, își terminase studiile de chirurgie avansată la Paris cu numai șase luni în urmă. Iar mama lui remarca, într-o scrisoare adresată fratelui acestuia, Elliott, că tânărul Samuel privea călătoria în Yucatán drept un prilej de a opera „vreun subiect mai puțin norocos”.³⁰⁷

Când s-a dus vestea că doctorul din Statele Unite putea vindeca lumea de strabism, numeroși „subiecți” au făcut coadă în fața casei. O sală de operații a fost improvizată în sufrageria lor, care era suficient de spațioasă cât să încapă în ea doctorii locali, guvernatorul și un mic grup de celebrități, invitate sau nu. Folosind bisturie de bună calitate, produse la Paris, dr Cabot a făcut operațiile fără anestezie. Stephens și

³⁰⁷ Vezi prima notă a acestui capitol.

Catherwood i-au servit drept asistenți. După câteva operații, toate reușite, inclusiv una făcută „celui mai bătrân general din serviciul Mexicului”, care trăia în exil în Mérida, Stephens a hotărât că-i fusese de-ajuns: „Mintea îmi era inundată de imagini cu ochi însângerați.” Rămas fără asistenți, Cabot le-a explicat amănunțit procedura doctorilor prezenți și s-a oferit să le trimită instrumente chirurgicale odată întors în Boston. După cum a zis Stephens, „considerând că procedura a fost introdusă cu succes în această țară, am decis să ne oprim”.

Cabot era un erou local. „Și nu puteam să nu mă gândesc ce trecătoare e gloria lumii”, scrie Stephens. „Cea dintâi sosire a mea fusese trâmbițată zgomotos de ziare. Pentru scurt timp domnul Catherwood m-a detronat cu dagherotipul său, iar acum gloria noastră era umbrită de dr. Cabot și de leacul lui pentru strabism.”

Cei trei au plecat din Mérida călare, pe 12 noiembrie. Stephens și Catherwood erau înarmați cu pistoale, iar Cabot cu o pușcă menită să doboare speciemenele lui ornitologice. Nu aveau însoțitori și nici măcar o hartă, căci în țară nu se găseau hărți pe care se puteau bizui. În cele din urmă aveau să-și deseneze ei înșiși una, măsurând distanțele după numărul de ore necesar ca să le străbata, făcând măsurători cu busola și folosind

un sextant adus de Catherwood ca să determine latitudinea.³⁰⁸ În contrast cu vulcanii măreți și văile pitorești ale Americii Centrale, Stephens se plângea de data asta că drumul era plictisitor: plat, pietros și drept, încadrat îndeaproape de o parte și de alta de o pădure deasă și scundă.

Obiectivul lor inițial fusese să revină la Uxmal. Dar pe când se aflau în Mérida aflaseră că nu departe de drumul principal către Uxmal puteau găsi vestigiile unui oraș străvechi numit Mayapán. Au străbătut călare haciende și cătune amerindiene până când au ajuns în cele din urmă la o moșie mare numită Xeanchakán, aparținând unei cunoștințe pe care și-o făcuseră în Mérida. Majordomul îi aștepta și i-a condus până în pădure. S-au pomenit împiedicându-se de fragmente de piatră sculptată și de ziduri năruite. Ajunseseră în Mayapán. Rămășițele orașului nu fuseseră niciodată explorate cum trebuie și singura persoană care cunoștea cât de cât locul era majordomul, care a spus că nu-l mai vizitase de 23 de ani. Le-a explicat că ruinele ocupau cam 8 kilometri pătrați și că odinioară fuseseră înconjurate de un zid zdravăn.

³⁰⁸ Catherwood descrie metodele folosite într-un scurt text inclus împreună cu harta sa în lucrarea lui Stephens, *Incidents of Travel în Yucatán*.

Hacienda Xcanchakán din Yucatán (Catherwood)

Pornind din Mérida și oprindu-se mai întâi la Mayapán, continuând apoi drumul spre Uxmal, călătoreau fără să știe înapoi în timp, la fel ca atunci când părăsiseră Ciudad de Guatemala în lunga lor călătorie prin Iximehe, Uxatlán și Palenque. Stephens nu era chiar pe dinafara subiectului. Înaintea expediției căutase toate cărțile care conțineau informații despre cucerirea spaniolă a Yucatanului.³⁰⁹ Știa, de exemplu,

³⁰⁹ Înainte să plece spre Yucatán, Stephens i-a scris lui William Prescott întrebându-l dacă putea să-i împrumute exemplarul său al cărții *Historia de Yucathan* (publicat în 1688 și disponibil numai în limba spaniolă) a misionarului franciscan Diego Lopez Cogolludo, care trăise în Yucatán pe la mijlocul secolului al XVII-lea. Când Stephens a pornit către peninsulă, se găseau foarte puține documente despre cucerirea spaniolă a Yucatanului și cu atât mai puține despre istoria sa de dinainte de sosirea spaniolilor. Cea mai importantă lucrare fusese

că Mérida fusese construită de conchistadori deasupra unui oraș amerindian numit Tiho, după ce localnicii pierduseră o bătălie cumplită purtată lângă oraș în 1542.³¹⁰ După aceasta, spaniolii dăruiră piramidele și templele în trepte ale orașului, folosind pietrele la construcția capitalei lor coloniale.³¹¹

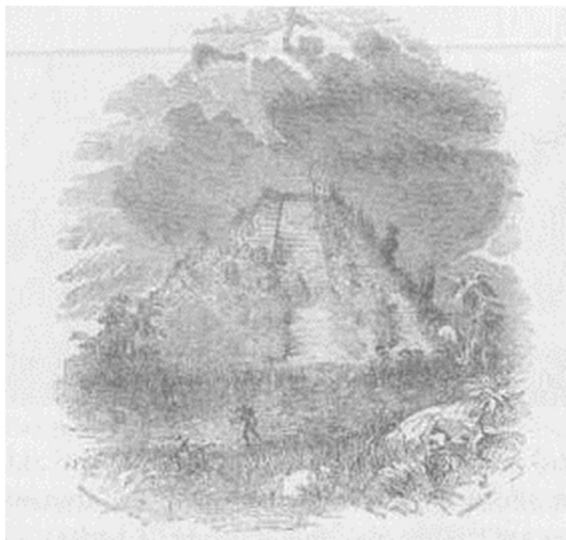
scrisă în 1566 de un alt călugăr franciscan, Diego de Landa, și se intitula „Relacion de Las Cosas Yucatán”. Însă manuscrisul lui Landa a rămas necunoscut până când Brasseur de Bourbourg l-a descoperit la Madrid, l-a tradus și l-a publicat la Paris în 1864, la mai bine de 20 de ani de la călătoria lui Stephens prin Yucatán. Nu se știe dacă Stephens a luat istoria lui Cogolludo cu el sau a folosit-o numai ca să se pregătească pentru călătorie. „Poți să mi-l împrumuți pe Cogolludo? (Am scris bine numele?)”, întreabă Stephens într-o scrisoare către Prescott, datată 24 septembrie 1841, cu numai câteva săptămâni înainte să plece din New York. „Dacă da, trimite-mi-l imediat cu Hampden Express și te rog să-mi spui dacă pot să-l iau cu mine, deși probabil nu voi dori să o fac din cauza grosimii sale.” Prescott și Wolcott, *The Correspondence of William Hickling Prescott*, pag. 257. Stephens îl citează de câteva ori pe Cogolludo în cartea sa despre Yucatán.

³¹⁰ O excelentă relatare a cuceririi spaniole a Yucatánului poate fi găsită în D. T. Peek, *Yucatán: From Prehistoric Times to the Great Maya Revolt*, Xlibris, 2005, pp. 351–353.

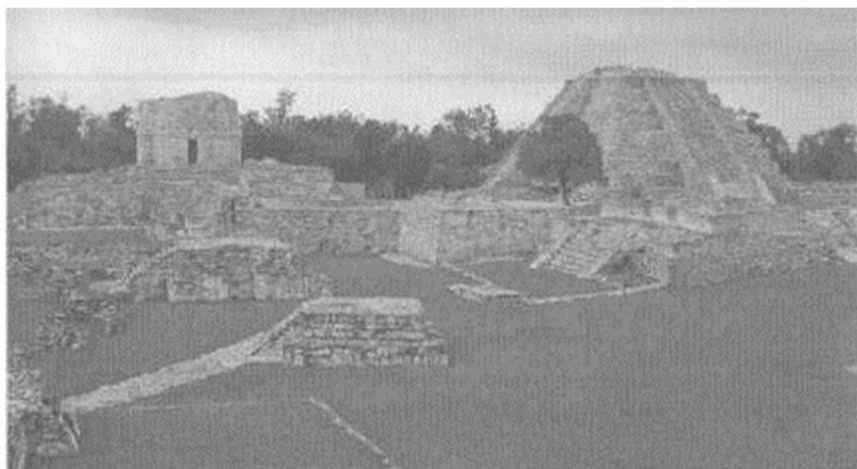
³¹¹ Stephens a scris că descoperise în Mérida un unic fragment rămas de la cei dintâi locuitori ai săi, mayașii: o galerie cu arcade din cadrul mănăstirii franciscane din Mérida. A explicat că arcada nu era cea romană, rotunjită, folosită de constructorii spanioli, ci avea un apex triunghiular caracteristic celor descoperite de el în ruinele explorate și pe care îl considera specific mayașilor. Acest unic arc de boltă mayaș descoperit în Mérida și descrierile conchistadorilor și preoților spanioli care menționau „mobile” terasate și temple au contribuit la convingerea lui Stephens că poporul care înălțase Copán, Palenque și Uxmal aparținea aceleiași rase de băștinași amerindieni care construiseră Tiho și trăiseră în Yucatán în perioada conchistei și care încă mai ocupau acest teritoriu.

Stephens mai aflase de la cronicarii spanioli că Mayapán fusese una dintre ultimele mari capitale indiene, distrusă în urma unei rebeliuni cu numai 100 de ani înainte de sosirea spaniolilor. (Cuvântul *maya* a fost folosit inițial de spanioli ca să descrie limbajul amerindienilor din Yucatán, iar de la începutul secolului al XIX-lea a ajuns să-i desemneze pe amerindieni în general.) Fiind primul arheolog venit să exploreze situl, Stephens nu avea cum să intuiască locul precis al acestor ruine în lunga istorie a mayașilor. Văzându-i starea de degradare extremă, a presupus că Mayapán trebuie să fi fost întemeiat cu mult înainte de Uxmal. Arheologii moderni însă au ajuns să clasifice Mayapán drept un oraș „postclasic târziu”, stabilind că a fost înființat la câteva secole după Uxmal.³¹² Au realizat o cronologie conform căreia Palenque și Copán au înflorit în perioada maya așa-numită clasică (400–900 e.n.), Uxmal – între 700 și 950, iar Mayapán – din 1000 până în 1461. Tiho era unul dintre micile centre încă ocupate de mayași în momentul conchistei, la fel ca Iximehe și Utatlán în Guatemala.

³¹² Arheologii din zilele noastre cred că după rebeliunea care a dus la cucerirea și incendierea așezării Mayapán, puterea politică în zona de nord a peninsulei s-a fărâmițat și s-a descentralizat în orașe-stat mai mici, ca Tiho.

Mayapán, lângă Mérida, în Yucatán (Catherwood)

Mayapán în prezent (Carlsen)

Cei trei nu aveau cum să înțeleagă această cronologie în timp ce-și făceau drum prin pădurea din Xeanchakán și dădeau cu nasul de o movilă uriașă,

pătrată, înaltă de 18 metri. Nu fusese vizibilă prin pădurea deasă și era atât de năpădită de vegetație, încât părea un delușor abrupt și împădurit. Dar au putut desluși contururile a patru scări mari, care se ridicau de fiecare parte, ducând până la o platformă aflată în vârf. Au găsit împrăștiate peste tot pietre sculptate înfățișând oameni și animale „cu expresii și trăsături hidoase”. Apoi au dat peste o clădire mare, neobișnuită și rotundă, cum nu mai văzuseră în explorările lor anterioare. Se ridica pe o movilă mare până la o înălțime de șapte metri și era acoperită cu straturi de tencuială pe care încă se mai vedeau urme de vopsea roșie, galbenă și albastră. O singură ușă ducea către un coridor circular ce mergea în jurul unui centru zidit. Deschiderea nu avea mai mult de un metru lățime și nu și-au putut da seama la ce servea clădirea. Apoi au descoperit răsărind dintr-o altă movilă o platformă cu două șiruri de coloane frânte, primele pe care le întâlniseră printre ruine. În timp ce Catherwood s-a apucat să schițeze clădirea circulară, Stephens și Cabot au explorat un *cenote* din apropiere, care i-a condus la un heleșteu săpat în calcar.

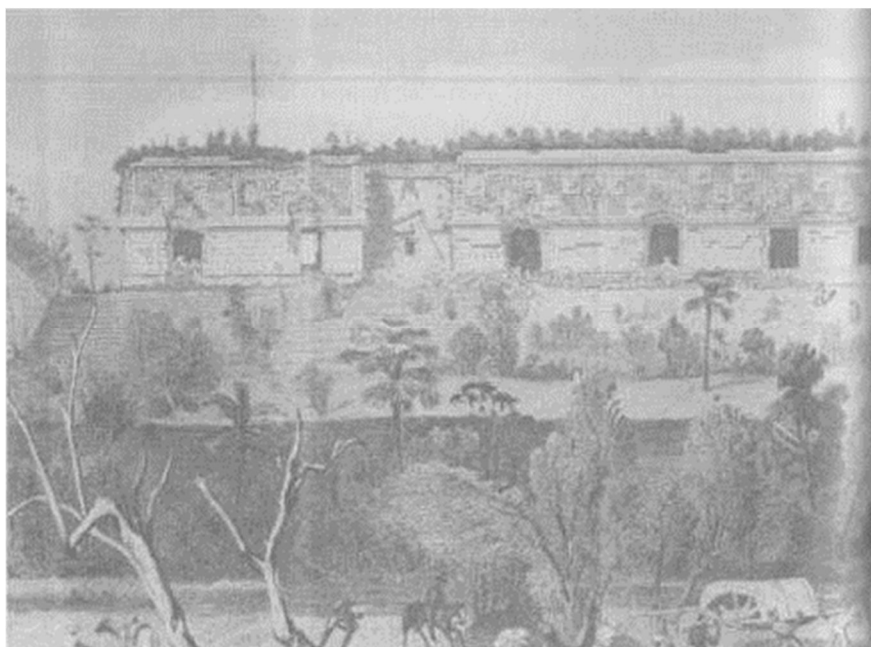
Era aproape întuneric când au ajuns la hacienda Xeanchakán, una dintre cele mai grozave din peninsulă, cu rezervoare uriașe de apă, un țărc imens pentru vite și locuințe cu coridoare răcoroase. A doua

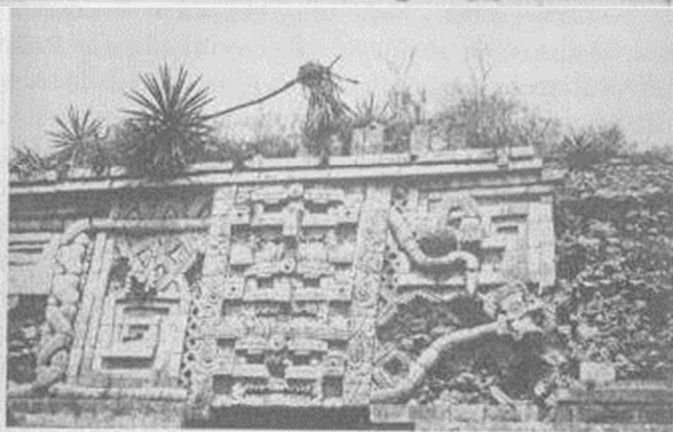
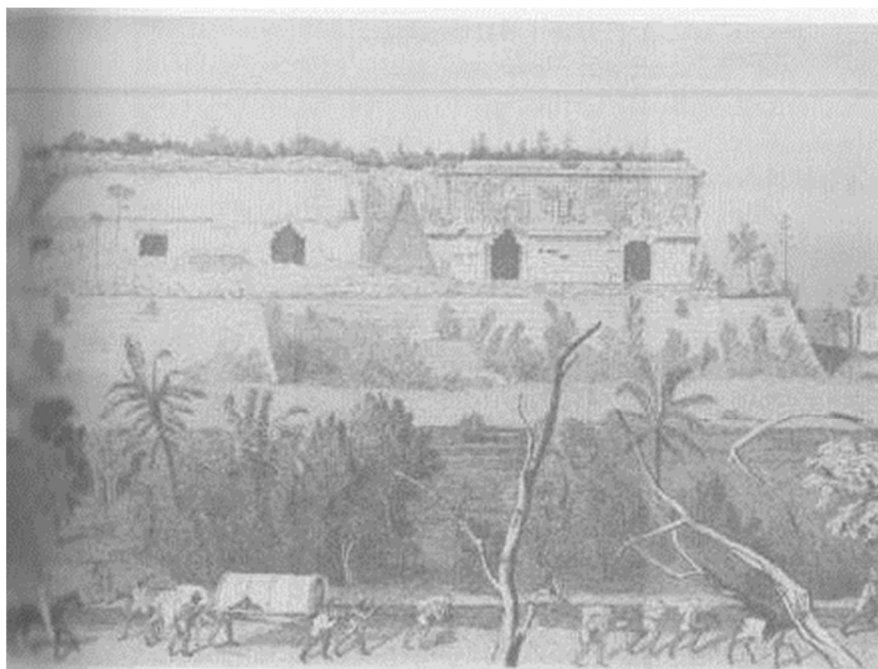
zi dimineată au pornit către Uxmal. Deși cu o zi înainte descoperiseră multe alte movile și fragmente interesante de piatră, sugerând dimensiunile uriașe ale orașului Mayapán, situl era atât de năpădit de vegetație și de îngropat, încât ar fi avut nevoie de un batalion de lucrători ca să-l curețe. Erau nerăbdători să înceapă de unde rămăseseră la Uxmal, care era mult mai accesibil.

Însă în următoarea zi, pe la prânz, apropiindu-se de Uxmal, au fost șocați de schimbarea suferită în ultimul an și jumătate. Terenul ce înconjura clădirile fusese defrișat în timpul vizitei lor, dar acum, apropiindu-se călare, abia reușeau să vadă ruinele. „Temeliile, terasele și acoperișurile clădirilor erau năpădite de buruieni, ierburi și liane care se târau pe fațade”, scrie Stephens. „Puternică și viguroasă, natura se lupta să învingă arta, cuprinzând orașul în îmbrățișarea ei sufocantă și ascunzându-l vederii. A fost ca și cum aș fi privit un mormânt închizându-se deasupra unui prieten.”

Și-au croit drum printre ierburi urcând o scară și câteva terase, unde și-au pregătit așezarea în așa-numita Casa del Gobernador, Casa Guvernatorului, un imens edificiu dreptunghiular, lung de 300 de metri, lat de 30 și cu o înălțime de 25 de metri. Construcția magnifică avea 13 intrări și o fațadă

împodobită în partea superioară de mozaicuri nespuse de sofisticate, tăiate în piatră. Pentru că ploile se prelungiseră mai mult decât de obicei, în Mérida fuseseră sfătuiți să-și amâne vizita la Uxmal, fiind considerat unul dintre cele mai nesănătoase locuri din peninsulă pe durata anotimpului ploios. Pătrunzând în casa și-au dat seama că ar fi trebuit să urmeze acel sfat. Era atâta umezeală, că de-abia puteau respira și au fost convinși că, dacă nu făceau repede ceva, aveau să cadă din nou victime febrei – malaria sau „aer rău” în italiană – care îl doborâse pe Catherwood pe durata ultimei lui vizite. Primul lucru a fost să aprindă un foc în interiorul clădirii de piatră ca să o facă să se usuce.

*Sus: Vedere de ansamblu a Palatului Guvernatorului din Uxmal
(Catherwood)*

*Jos: Fotografie făcută de Désiré Charnay Patruaterului Monahilor
din Uxmal*

Chiar și cu prezența unui medic în cadrul expediției, erau departe de a înțelege cauza bolii. Aveau să mai treacă 60 de ani până când, pe durata construirii

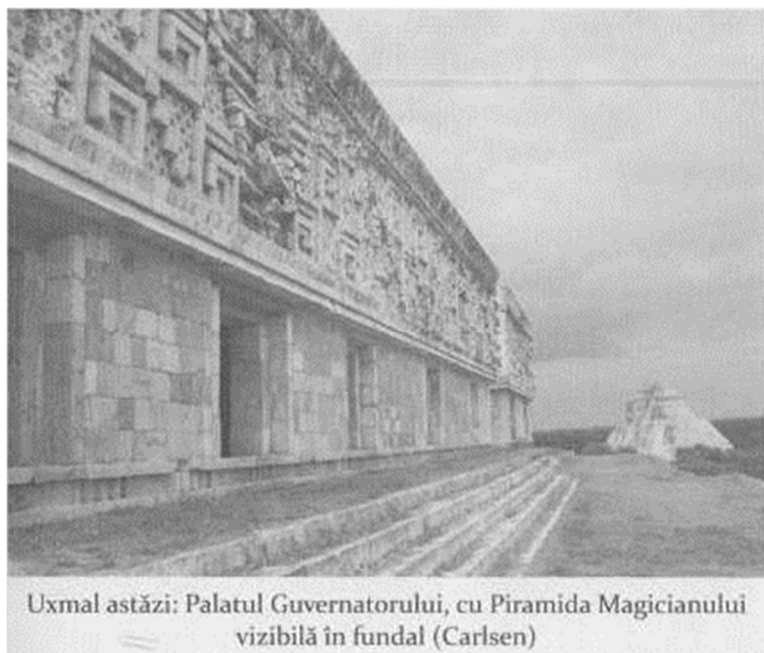
canalului Panama, experții în sănătate aveau să identifice adevărații vinovați: țânțarii. În acea seară, fumându-și trabucele înainte să se urce în hamace, se lăudau că luaseră măsuri împotriva umezelii și găsiseră o cale să țină febra la distanță, poate chiar până se opreau de tot ploile. Dar terasele înălțate pe care era clădit Uxmalul conțineau depresiuni în piatră, unde apa de ploaie se putea aduna, dând naștere dușmanilor lor. Tocmai când se culcau au suferit cel dintâi atac. „Abia ne puseserăm capetele pe perne că întregul neam țânțăresc a părut să fi aflat unde ne putea găsi și, împărțindu-se în trei roiuri, s-a pogorât asupra noastră ca și cum ar fi fost decis să ne ia pe sus și să ne alunge din locul acela.” Avea să fie ultima noapte în care dormeau fără plase protectoare în jurul hamacelor, dar era deja prea târziu.

A doua zi s-au pus pe treabă fără să mai piardă timpul. Amerindienii au sosit de la hacienda Peon și s-au apucat să reteze liane și tufe. Imediat ce peisajul a fost eliberat, Catherwood și-a instalat dagherotipul. Dar când a dezvoltat primele imagini a fost nemulțumit, căci era un contrast prea mare între părțile luminate de soare și cele aflate la umbră. „Îți ofereau o idee generală despre clădiri, dar nu puteai să le pui în mâna unui gravor fără să copiezi priveliștea pe hârtie”, scrie Stephens. Meticulos ca de obicei, Catherwood a

Început să deseneze fiecare clădire cu creioanele sale și cu *camera lucida*, până în cel mai mic detaliu. A creat, spunea Stephens, „desene minuțioase ale întregului și are în posesia sa materiale pentru a ridica o clădire identică”. Însă dagherotipul s-a dovedit util și el. Stephens și Cabot l-au folosit pentru a realiza imagini panoramice care să completeze desenele lui Catherwood.

Neobosit și într-o stare bună de sănătate, Catherwood avea să lucreze aproape încontinuu în următoarele șase săptămâni pentru a reda minunile arhitecturale și artistice ale Uxmalului: Patrulaterul Monahilor, Piramida Magicianului, Casa Porumbeilor și Casa Țestoaselor, precum și Casa Guvernatorului.³¹³ A desenat amănunțite panorame ale ruinelor, dar și reproduceri extrem de amănunțite ale ornamentelor de pe fațadele lor. Rezultatul urma să se dovedească o capodoperă când avea să publice în sfârșit propriul său volum despre ruine.

³¹³ Stephens a găsit multe dintre aceste denumiri în *Historia de Yucatán* a lui Diego Lopez Cogolludo, care consemnase denumirile populare ale construcțiilor din Uxmal.

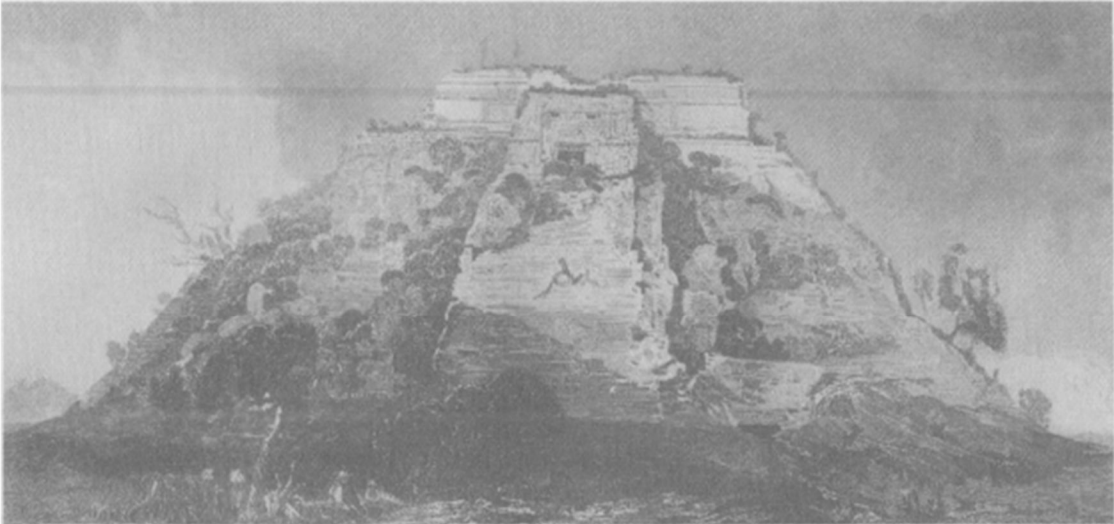

Uxmal astăzi: Palatul Guvernatorului, cu Piramida Magicianului vizibilă în fundal (Carlsen)

Constatând că defrișarea ruinelor decurgea bine, Stephens a decis să călătorească la vest de Uxmal, ca să vadă dacă nu mai erau și alte ruine demne de a fi cercetate. În următoarele șase zile, călătorind singur, însoțit de ghizi luați de la haciendele de pe drum, a vizitat rămășițele a ceea ce păreau a fi câteva orașe mayașe mai mici. Într-un loc, la aproape 65 de kilometri spre vest, a pătruns într-o încăpere unde a găsit un perete pictat în culori de bază strălucitoare, înfățișând o imagine similară cu o mască descoperită în Palenque. Era atât de concentrat pe munca lui, încât nu a observat miile de *garrapatas* (căpușe) care se târau pe el. A ieșit în fugă din cameră și și-a schimbat hainele,

scuturându-și căpușele de pe el înainte să apuce să-i între pe sub piele.

Câteva zile mai târziu, întorcându-se la Uxmal, a oprit în satul Maxcanú, de unde a fost direcționat către o peșteră din apropiere, despre care se spunea că ar fi fost făcută de mâna omului. Deși mai mulți săteni l-au însoțit până la peșteră, niciunul nu a vrut să intre. Îndrăzneț ca de obicei, Stephens a pătruns singur, cu o funie legată de încheietură ca să-și găsească drumul înapoi. Ducea o lumânare într-o mână și un pistol în cealaltă. Peștera s-a dovedit a fi într-adevăr făcută de om, cu o serie de coridoare înguste ce se încrucișau sau se întorceau pe propriile urme, formând un labirint complicat. Și-a amintit de coridoarele din mormintele și piramidele egiptene și a fost încântat la gândul că

*Sus: Partea din față a Piramidei Magicianului din Uxmal,
desenată de Catherwood.*

Jos: Vedere din spate a piramidei, în zilele noastre (Carlsen)

putea descoperi o cameră, un culoar, un mormânt regal. În schimb, a fost întâmpinat de un stol de lilieci care i-au zburat pe deasupra capului, cât pe ce să-i stingă lumânarea cu fâlfâitul aripilor lor. În cele din urmă a fost silit să se oprească în fața unor dărâmături care blocaseră complet culoarul. Revenit afară, la aer, și-a ridicat privirea și și-a dat seama că nu pătrunsese într-un pasaj subteran, ci în adâncurile unei piramide mari. A fost o revelație, pentru că privise dintotdeauna aceste piramide ca pe o masă compactă. Acum credea că piramida aceasta și altele ca ea puteau avea camere secrete care să-i ajute să înțeleagă cine le construisese și de ce.

Sătenii i-au povestit că prin împrejurimi se mai găseau și alte movile și pietre sculptate. Stephens a devenit curios, căci situl începuse să capete dimensiuni considerabile. Nu existau relatări despre aceste ruine; când porniseră la drum de dimineață, nici amerindienii din sat nu-i pomeniseră despre ele. A vrut să revină pentru a le examina mai în amănunt, însă când cercetarea de la Uxmal s-a încheiat au decis să pornească într-o altă direcție, către sud și est. Ruinele, care aveau să devină cunoscute sub numele de Oxkintok, s-au dovedit a fi un oraș mayaș important, mai vechi chiar decât Uxmal. Urma să mai treacă un

secol până când acesta să fie dezgropat și explorat.³¹⁴

Când s-a întors la Uxmal, Stephens vizitase deja șapte locuri unde se găseau rămășițe de movile, temple și alte clădiri din piatră, majoritatea fiind situri de mică importanță. La vederea măiestriei monumentale și intacte a Uxmalului s-a simțit din nou copleșit. În seara aceea au aprins un foc mare pe terasa din fața Casei Guvernatorului. „Flăcările luminau fațada marelui palat, iar când s-au stins, luna plină s-a ivit deasupra noastră, acoperindu-i crăpăturile și fisurile și înfățișându-ne o scenă de o frumusețe tristă.”

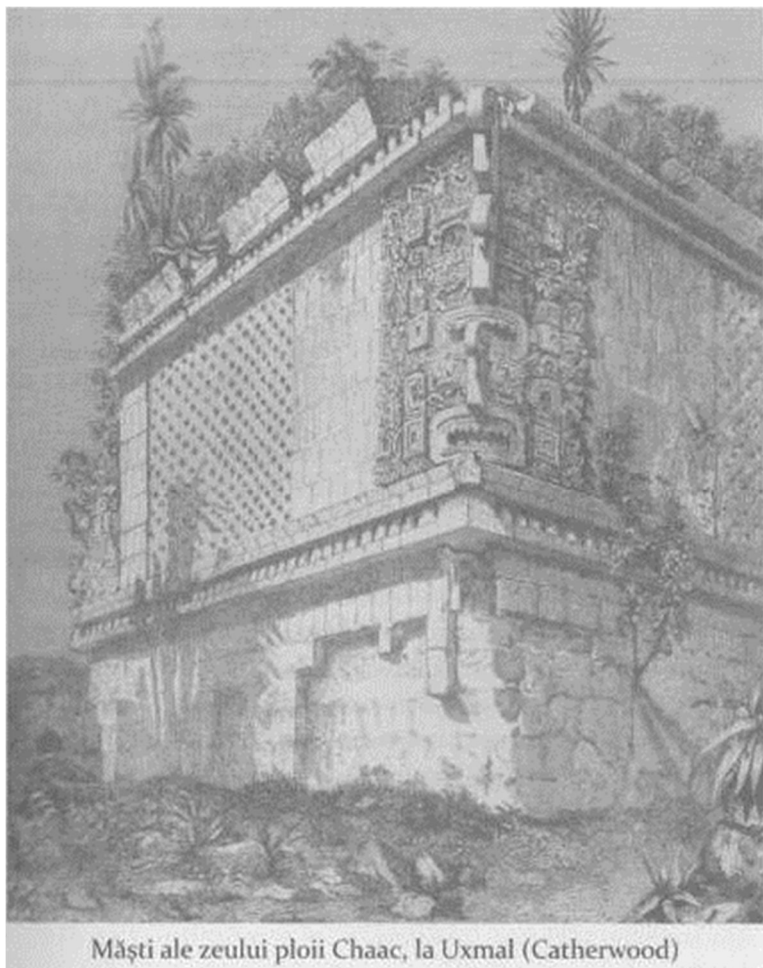
Ploile s-au pornit din nou, dar nu i-au putut împiedica să investigheze multele încăperi subterane boltite pe care le-au descoperit în jurul orașului. Îndrăzneț ca de obicei, Stephens a sfidat pericolul dat de prezența scorpionilor și a șerpilor și a acceptat să fie coborât cu o funie în câteva asemenea caverne. Erau acoperite pe interior cu o tencuială tare. El a speculat că ar fi putut fi silozuri, dar în cele din urmă, după ce a examinat mai multe exemplare din ceea ce băștinașii numeau *chultunes*, și-a dat seama că erau rezervoare folosite să adune apa din sezonul ploios ca rezervă pentru anotimpul secetos. Stephens și alții se

³¹⁴ Primele săpături au fost finanțate de Universitatea din Pennsylvania și conduse de H.E. Mercer în februarie 1895.

Întrebaseră cum au putut constructorii acestor orașe, evident locuite de o populație numeroasă, să supraviețuiască lungului anotimp secetos într-o regiune fără râuri, pâraie sau lacuri. Aceste *chultunes* și *cenotes* le-au dat un răspuns. Ulterior aveau să descopere numeroase lacuri artificiale, unul chiar lângă Uxmal, cu funduri din piatră acoperită cu ghips, care demonstrau cunoștințele ingineresti complexe ale băștinașilor.

În zilele următoare, Catherwood a continuat să deseneze, iar Cabot s-a apucat să vâneze păsări, în timp ce Stephens făcea măsurători și explora. Într-unul dintre apartamentele palatului a găsit grinda de lemn sculptat pe care o descoperiseră în timpul primei lor vizite și care nu mai fusese trimisă la New York. Au mai găsit buiandrugi de lemn, dar acesta era unic – singura grindă de lemn pe care erau cioplite cu măiestrie șiruri de hieroglife complicate. Stephens a făcut din nou demersurile ca grinda de trei metri să fie transportată la Mérida și trimisă în SUA, probabil cu consimțământul lui Don Peon, care le făcuse de curând o vizită la ruine. Stephens plănuia ca grinda, împreună cu alte artefacte pe care le aduna, să fie trimisă în cele din urmă la Washington, D.C., pentru muzeul național pe care intenționa în continuare să-l înființeze. „A părăsit Uxmalul pe umerii a zece amerindieni și după

multe vicisitudini a ajuns nevătămată [la New York], unde a fost depozitată în panorama domnului Catherwood”, relatează Stephens.

Măști ale zeului ploii Chaac, la Uxmal (Catherwood)

La începutul lunii decembrie, Stephens a descoperit niște pietre sculptate și pe jumătate îngropate în vârful uneia dintre cele mai înalte movile din Uxmal și a fost convins că acestea duceau către o intrare. Lucrătorii

amerindieni s-au pus pe săpat, iar emblema caracteristică Uxmalului, „o față hidoasă cu dinții rânjiți” a început să apară treptat. Dar pietrele au început să se clatine și lucrătorii au dat înapoi, temându-se să nu cadă peste ei. Stephens, care dădea o mână de ajutor la excavări, s-a apucat să sape cu osârdie de unul singur, însuflețit de gândul că avea să intre în curând într-o încăpere care zăcea „închisă de secole”. Dar, când a ajuns sub cornișă și și-a înfipt maceta în pământul unde credea că se află intrarea, a dat de un zid de piatră.

Teribil de dezamăgit și leoarcă de sudoare, s-a clătinat sub lumina nemiloasă a soarelui. „Când am coborât movila, de-abia mă mai țineau picioarele”, își reamintește el. „M-am târât cu mare greutate până în locuința noastră. Setea mea era de nepotolit. M-am trântit în hamac și în câteva clipe m-a cuprins o febră cumplită. Boala ne tot dăduse târcoale, dar era pentru prima oară când ne bătea la ușă.” Se afla din nou în ghearele malariei.

După patru zile de febră și frisoane, a reușit în cele din urmă să urce în șa și să călărească 14 kilometri până la o hacienda, unde s-a prăbușit. Câțiva amerindieni l-au cărat pe umeri, într-o cache improvizată, până în orașul Ticul, aflat la vreo 30 de kilometri de ruine. Acolo a fost dus în chiliile bisericii, la indicațiile

preotului local, pe care Stephens îl identifică numai cu numele de Carillo. Focurile de artificii anunțau o fiesta în desfășurare, dar, în starea lui, Stephens a notat că zgomotele i se păreau „ucigătoare”.

A rămas în pat pentru următoarele trei zile, îngrijit de preot. În cea de-a patra s-a simțit suficient de întremat cât să facă o plimbare prin curte în compania acestuia, iar când s-au întors l-au găsit pe dr Cabot zăcând pe o targă pe coridor, căzut pradă febrei. „Am fost șocat de schimbarea extraordinară pe care o suferise în numai câteva zile. Avea obraji roșii, privirea rătăcită și slăbise.” Din câte se știa, Cabot făcuse febră a doua zi după plecarea lui din Uxmal și de atunci delirase încontinuu. În ziua următoare, unul dintre ajutoarele lor, pe nume Albino, a sosit și el cu frisoane și febră. Aducea un bilet de la Catherwood. Acesta scria că rămăsese singur în Uxmal, dar că avea să stea acolo cât mai mult cu putință. La primul semn de febră, adăuga el, avea să li se alăture.

În dimineața zilei de 11 decembrie 1841, magistratul James Scarlett bătea cu ciocănelul cerând să se facă liniște în medievals Guildhall din Londra, o clădire

impozantă în stil gotic care fusese scena multor procese istorice din Anglia. Trecuse un an de când Catherwood formulase o plângere împotriva vărului său, Henry Caslon, și acum, în timp ce el muncea singur în Uxmal, la mii de kilometri dincolo de Atlantic, un juriu se adunase în Guildhall ca să ia o hotărâre asupra cazului său. Jurații au depus imediat jurământul dinaintea lui Scarlett, al cărui titlu oficial era Lord Abinger.

Când Catherwood îi ceruse avocatului său londonez să depună plângerea, cu un an mai devreme, vărul său și soția sa, Gertrude, dispăruseră din Londra. Ar fi fost ceva extrem de neobișnuit pentru Catherwood, un om nespus de rezervat și care ținea la intimitatea lui, să ceară un proces la tribunal care să-i expună în ochii publicului viața privată și, mai rău, jenanta legătură amoroasă dintre soția sa și vărul lui. Cel mai probabil crezuse că putea evita procesul, câștigând prin neprezentarea pârâtului, dat fiind că cei doi dispăruseră. Dar câteva luni mai târziu, Henry și Gertrude reveniseră în oraș și începuseră să trăiască în mod public „ca soț și soție” în locuința familiei Caslon din Chiswell Street. Cazul devenise suficient de scandalos pentru ca procesul să atragă atenția ziarelor

londoneze.³¹⁵

După cum se obișnuia pe atunci, dna Catherwood, fiind presupusa soție supusă la tratamente rele, nu a fost menționată ca pârâtă, iar din documente nu reiese dacă a fost sau nu prezentă la tribunal. În deschiderea cazului, Caslon a pledat nevinovat în fața acuzației de „conversație criminală” cu Gertrude. Avocatul său, Frédéric Thesiger, a prezentat apoi o apărare neașteptată, pretinzând că relația dintre Caslon și Gertrude nu presupunea nicio infracțiune, întrucât soții Catherwood nu fuseseră de fapt căsătoriți niciodată. Nunta lor din Beirut din 1834 nu reprezentase o căsătorie legală, fiindcă ceremonia fusese oficiată de un misionar baptist din America, și nu de un cleric al Bisericii Anglicane, cum cerea legea.

Acest argument șocant a fost dat la o parte de Lordul Abinger, care a considerat că era o problemă legală atât de neobișnuită, încât nu putea fi decisă decât de o curte de apel, dacă ulterior avea să se facă recurs. Apoi a cerut ca procesul să continue pornind de la premisa că cei doi Catherwood erau căsătoriți. Principala întrebare

³¹⁵ Relatarea despre desfășurarea procesului se bazează pe articolele publicate în trei ziare londoneze, *Times*, *Morning Chronicle* și *Examiner*. Fiecare articol coroborează informațiile celorlalte, cu excepția unor mici detalii adăugate sau lăsate pe dinafară într-o versiune sau alta. Le-am combinat pe toate trei pentru o relatare cât mai amănunțită cu putință.

dinaintea juraților era dacă relațiile ilicite dintre Henry și Gertrude surveniseră înainte de luna decembrie a anului trecut, când Catherwood făcuse plângerea, și dacă el avea astfel o bază legală.

Deși nu îl reprezenta direct pe acesta, procurorul general Frederick Pollock a instrumentat cazul în numele Coroanei ca pe o problemă infracțională. Pentru a lămuri existența căsătoriei între cei doi, l-a chemat pe James, fratele lui Catherwood, care a depus mărturie cum că aceștia trăiseră împreună ca soț și soție în casa din Charles Square vreme de câțiva ani, având și trei copii împreună.

Servitorii din locuința lui Gertrude de pe Charlotte Street au fost chemați apoi și au depus mărturii din care rezulta că Henry rămăsese de câteva ori peste noapte la Gertrude, în timpul perioadei cruciale puse în discuție.

Pollock l-a chemat și pe vechiul tovarăș de călătorie al lui Catherwood prin Egipt și Palestina, Joseph Bonomi, pentru a consolida legitimitatea căsătoriei celor doi. Bonomi le-a povestit juraților că fusese prezent în locuința din Beirut a consulului englez Peter Abbott pe 11 martie 1834, când avusese loc nunta. La ceremonie participaseră tatăl lui Gertrude, mama ei vitregă și cele două surori. A adăugat că ceremonia fusese oficiată în conformitate cu riturile Bisericii

Anglicane. La puțin timp după nuntă, a spus el, cei doi Catherwood au pornit într-o călătorie prin Siria și două sau trei luni mai târziu i-a reîntâlnit în Damasc. De acolo au călătorit tustrei către străvechile ruine de la Baalbek, unde au mai stat o lună înainte ca soții să plece spre Anglia. I-a descris pe proaspeții însurației ca fiind afectuoși și simțindu-se în largul lor împreună.

Apărătorul lui Caslon, Thesiger, a preluat martorul și l-a întrebat cine anume oficiase ceremonia de căsătorie din Beirut. Bonomi a răspuns să fusese un misionar american.

— Nu pot afirma că domnul Bird aparținea Bisericii Anglicane, a spus Bonomi. Nu purta stihar.

Apoi Thesiger a mutat atenția de la Henry și Gertrude la Catherwood. L-a întrebat pe Bonomi cum dormiseră în perioada în care el și proaspeții căsătoriți călătoriseră împreună prin Siria.

— La Baalbek am dormit în același cort cu reclamantul și soția sa, a răspuns Bonomi, neștiind încotro ținea Thesiger.

— Doamna Catherwood s-a împotrivit? a întrebat Thesiger.

— E posibil să fi obiectat, a răspuns Bonomi. Nu știu dacă a făcut-o, dar eram constrânși să facem asta, fiindcă nu aveam decât un singur cort. Toate persoanele care au călătorit prin acea țară aveau corturi

în care dormeau. Așa era obiceiul. Societatea din Beirut și Acra și din alte locuri din Siria e una degajată și familiară, foarte diferită de cea din climatul nordic rece al Angliei.

Thesiger nu s-a dat bătut. Luat la întrebări, Bonomi a recunoscut că la unul dintre siturile străvechi se întâlniseră cu tatăl lui Gertrude, Peter Abbott, și că atunci nu dormise în cort cu cei doi. Se adăpostise sub niște ruine.

Din relatările ziarelor, întrebările lui Thesiger păreau relativ inofensive, insinuând cât se poate de vag că între cei trei era posibil să fi existat o relație sexuală nepotrivită. În sala de judecată însă, aluziile trebuie să fi fost mult mai evidente. Bonomi a rămas cu impresia că interogatoriul lui Thesiger i-a mânjit reputația.³¹⁶

³¹⁶ Scrisoarea e menționată în corespondența lui „PM Gaskell” și adresată lui JB (Joseph Bonomi), în Trafalgar Place numărul 9, Kentish Town (în nordul Londrei), cu data de sâmbătă, 7, fără să fie indicate luna sau anul. Pasajul relevant este acesta: „Dragul meu Bonomi, nu am văzut o relatare amănunțită legată de felul în care decurge acest caz nefericit, dar din ceea ce am văzut cred că niciuna dintre cunoștințele mele nu ar fi tras concluzia că s-a petrecut ceva necuviincios între tine și dna C. Dar dacă avocatul chiar a reușit să lase această impresie, cum era probabil îndatorirea lui mizerabilă s-o facă, dacă putea, scuză-mă dacă îți spun că în actuala situație prezentarea unei asemenea scrisori nu ar putea face niciun bine. Dacă ar fi putut avea greutate în proces, lămurind vreun aspect pe care jurații să nu-l fi înțeles, ar fi putut desigur să influențeze verdictul în favoarea lui Catherwood. [...] Mă îndoiesc însă că merită să trimiți scrisoarea. Oricine cunoaște părțile implicate nu poate presupune că s-ar fi produs vreo necuviință, iar cât despre public, acesta a încetat să se mai intereseze

Într-o corespondență ulterioară cu propriul său avocat, a insistat ca în analele curții să fie inclusă o scrisoare care, simțea el, i-ar fi reabilitat numele.

Thesiger l-a mai întrebat pe Bonomi dacă tatăl lui Gertrude îl avertizase pe Catherwood să fie mai precaut în privința proaspetei sale soții pentru că mama ei fusese de origine spaniolă și pentru că ea își petrecuse majoritatea copilăriei în Orient.

„Bineînțeles, societatea orientală e mai liberă și mai degajată decât cea din Anglia”, a răspuns Bonomi. „E posibil ca dl Abbot să-i fi spus reclamantului să aibă grijă de soția sa, date fiind sângele și firea acesteia.” Dna Catherwood, a adăugat el, avea „o fire deosebit de vioaie și de fascinantă. Cu o educație orientală și maniere nespuse de plăcute și fascinante, avea un temperament vioi și sânge spaniol.”

Apoi Thesiger l-a chemat pe James, fratele lui Catherwood, în încercarea de a demonstra că Frederick fusese un soț nu tocmai grijuliu. L-a întrebat pe James dacă fratele său și Gertrude dormeau în paturi separate sau în camere separate în Charles Square. James a

de chestiune. Și cu toate că simțul onoarei tale merită salutat, cred că familia Catherwood, principala interesată, ar dezaproba acest demers.

Bietul C., am primit vești de la el chiar înainte să plece în Yucatán și pentru a doua oară pare să sufere de depresie. [...]” Scrisoarea mi-a fost trimisă ca urmare a corespondenței personale cu scriitorul Selwyn Tillett.

răspuns că nu avea cunoștință de așa ceva, cu excepția ultimului stadiu al sarcinilor. Thesiger a insistat asupra absenței de zece luni a lui Catherwood, plecat în America Centrală, fapt pe care unii jurați probabil îl știau deja ca urmare a publicării cărții lui Stephens și Catherwood.

— Fratele dvs., Frederick, v-a spus că această căsătorie cu dna Catherwood nu făcea „doi bani”? a întrebat Thesiger.

— Nu, a răspuns James.

În rezumatul său, Thesiger a încercat să minimalizeze posibilele daune pe care juriul i le-ar fi putut acorda lui Catherwood, descriind-o pe Gertrude drept o femeie desfrânată și pe Frederick drept un soț neglijent. „Nu e deloc improbabil ca, având în vedere sângele deosebit și educația precară, la care s-a adăugat și lipsa soțului ei, ea să fi păcătuit chiar dacă nu l-ar fi întâlnit pe pârât”, le-a spus el juraților. „O asemenea soție trebuie păzită cu grijă, așa cum i-a sugerat tatăl ei reclamantului. Dar în loc să adopte această conduită prudentă, el o trimite singură acasă de la New York și o expune pericolelor neglijării și părăsirii. A fost un act de neglijență gravă, încât îl lipsește până și de cea mai vagă pretenție de a primi compensații pentru orice se va fi întâmplat.”

Juriul a deliberat mai bine de 20 de minute și a

revenit cu un verdict în favoarea lui Catherwood, acordându-i însă daune de numai 200 de lire sterline. El ceruse 5000.

Teoretic, Catherwood fusese răzbunat. Dar această victorie anemică venise cu un cost considerabil. Se ridicaseră întrebări cu privire la caracterul său și la calitățile sale de soț, mai ales din pricina plecării sale îndelungate în America Centrală.

Ca urmare, căsnicia sa cu Gertrude se încheiase. Și nu avea să aibă loc un divorț. Compensația minimă acordată de jurați a fost oricum anulată peste doi ani, când o curte de apel a decis că de fapt căsătoria nu avusese loc. Cazul Catherwood vs. Caslon avea să fie citat ca precedent în anii următori; judecătorii curții de apel au decis că toate căsătoriile efectuate în afara Bisericii Anglicane nu erau legale, așadar daunele acordate lui Catherwood au fost anulate.

*

O lună mai târziu, o expoziție curioasă se deschidea în centrul Londrei, la Somerset House, între Strand Street și fluviul Tamisa. Somerset House găzduise cândva sala de expoziții a Academiei Regale. Pe 13 ianuarie, căpitanul John Caddy și-a expus pentru prima oară în public desenele și picturile din Palenque. Expoziția s-a desfășurat în sălile Societății Anticarilor. Minuta societății consemnează că desenele „păreau

foarte precise și, fiind diferite de altele publicate de Lord Kingsbury și Monsieur Waldeck, li se cuvine o atenție deosebită din partea anticarilor englezi. Căpitanul Caddy presupune că aceste ruine sunt de origine egipteano-amerindiană.”³¹⁷

Trecuse mai bine de un an și jumătate de când Caddy și Patrick Walker reveniseră în siguranță în Belize după expediția lor din Palenque. De atunci, locotenentul Caddy fusese promovat la rangul de căpitan și venise în permisie în Anglia, unde își revăzuse soția și copiii. Între timp, colonelul Alexander MacDonald îi trimisese Oficiului Colonial din Londra un exemplar din raportul oficial al lui Walker, însoțit de desenele lui Caddy. Spera că documentele vor justifica în ochii superiorilor săi decizia lui pripită din 1839 de a ordona expediția fără aprobarea lor. Raportul și desenele ajunseseră în mâinile Lordului Russell la începutul lui 1841, cam în aceeași perioadă în care Caddy debarca în Anglia.

Într-o telegramă de răspuns către MacDonald, Lordul Russell îi lauda pe Walker și pe Caddy, oferindu-le „înaltă apreciere pentru zelul și spiritul lor întreprinzător”. Considera desenele ca fiind „foarte minuțioase și interesante”. În acel moment, Russell nu

³¹⁷ Pendergast, *Palenque*, pp. 187–200.

știa că Stephens și Catherwood erau în New York și că lucrau la o carte pe același subiect. A spus că voia să-l ușureze pe MacDonald de grija provocată de necesitatea restituirii costurilor pentru expediția din Palenque, dar sublinia că acesta nu îi furnizase încă o evidență a cheltuielilor. Când avea să o facă, a scris el, „dacă se va dovedi că aceste cheltuieli au fost moderate și rezonabile, le voi recomanda lorzilor Trezoreriei să te elibereze de această răspundere”.

Din acest punct, împrejurările iau o întorsătură nefericită, iar documentul despre expediția chinuitoare a lui Walker și a lui Caddy în Palenque dispăre din cărțile de istorie, în parte din pricina lui Stephens și a lui Catherwood, dar mai ales din cauza birocrației lente și complicate a Marii Britanii. Nu se știe dacă împrumutul lui MacDonald din Cufărul de Război a fost restituit vreodată. În schimb, întreaga chestiune a fost îngropată discret în arhive. Mai bine de un secol mai târziu, David Pendergast, care a publicat relatarea expediției Walker-Caddy, a descoperit motivul, după o muncă detectivistică demnă de lăudat. El a reușit să dezgroape din arhivele coloniale ultima scrisoare a lui MacDonald către Lordul Russell. Pe plicul telegramei, Pendergast a găsit o notă nesemnată, cu data de 14 octombrie. Autorul notei citise fără îndoială cartea lui Stephens și a lui Catherwood, care abia sosise din

Statele Unite.

„Un american pe nume Stephens a făcut aceeași călătorie & a publicat o relatare amănunțită despre Palenque cu desene & mult mai completă decât oricare dintre cele ale căpitanului Caddy și cu niște observații mult mai detaliate. Mă tem, așadar, că nu poate fi făcut nimic cu această telegramă decât să o dăm deoparte.”

În ciuda recomandării de a fi lăsată la o parte, scrisoarea și-a continuat drumul întortocheat urcând pe scara birocratică, către o autoritate mai înaltă din cadrul Oficiului Colonial. Următorul funcționar, al cărui nume, printr-o coincidență, este J. Stephens, a adăugat o notă finală:

„Colonelul MacDonald și dl. Walker & cpt. Caddy au executat această misiune fără acordul prealabil al Trezoreriei. Motivul a fost acela de a nu fi întrecuți în zelul științific de către americani. Acesta nu a fost un lucru înțelept și rezultatul e că am fost învinși de acești noi rivali într-ale cercetării științifice, care acum se vor făli cu privire la inferioritatea noastră, de unde înainte nu ar fi triumfat decât asupra inactivității noastre. Desenele și călătoria nu au fost publicate și e greu de crezut că se va găsi vreun librar care să se aventureze să le publice. În concluzie, întreaga chestiune a fost o gafă, deși una bine intenționată.”

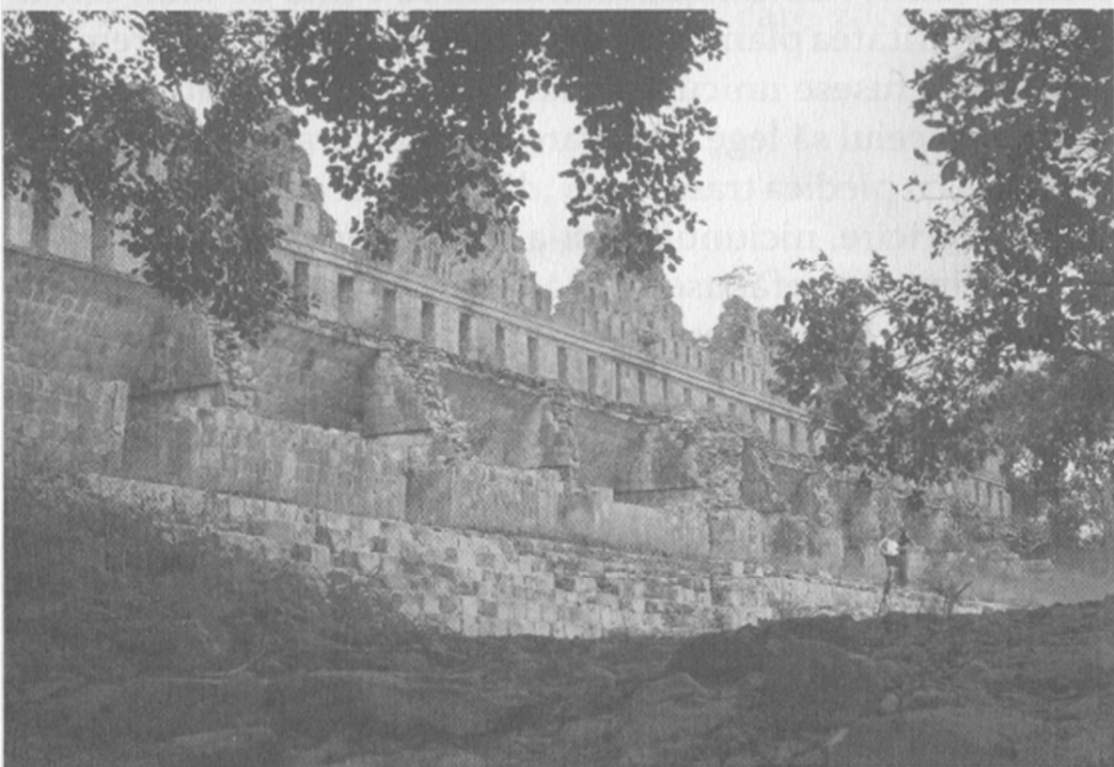
Nu s-a publicat niciun document sau vreo notiță oficială despre expediție. Lordul Russell i-a scris lui MacDonald că trimisese raportul lui Walker și desenele lui Caddy Societății Regale de Geografie, dar e posibil ca documentele să nu le fi parvenit. În analele societății nu există nicio mențiune a lor. În schimb, Pendergast a descoperit numai raportul lui Walker și un desfășurator al cheltuielilor – fără desenele lui Caddy – în arhivele Oficiului Colonial. Desenele se pare că îi fuseseră returnate lui Caddy, ajungând până la urmă în expoziția din Somerset House.

În curând, atenția lui Caddy a fost ocupată cu altele. La începutul anului 1842, la puțin timp după expoziție, i s-a născut cel de-al cincilea copil. Aveau să fie opt cu toții. Câteva luni mai târziu a părăsit Anglia împreună cu familia sa pentru un nou post, în orașul Londra din Ontario, Canada, nu departe de locul unde crescuse. Nu peste mult timp, Palenque avea să devină o amintire îndepărtată și, asemenea singurei victime a acestei expediții, soldatul Carnick, care zăcea îngropat undeva în Petén, aproape uitată.

Până în ziua de Crăciun din 1841, Stephens, dr Cabot și apoi Albino reveniseră la Uxmal suficient de întremați după criza lor de malarie. Catherwood, care rămăsese sănătos și singur printre ruine, neavând decât munca să-i țină de urât, terminase majoritatea planurilor și a desenelor. Pentru că vreme de săptămâni fusese unicul locatar al Casei Guvernatorului, își făcuse obiceiul să lege în fiecare noapte de-a curmezișul ușii un pistol cu piedica trasă, ca să „doboare” orice oaspete nepoftit. Din fericire, niciunul nu și-a făcut apariția.

Cât timp se refăcuse la mănăstirea din Ticul, Stephens reușise să facă câteva excursii scurte în suburbii și în pădurea înconjurătoare. Se părea că oriunde s-ar fi întors dădea peste vestigii ale unor clădiri și temple străvechi, majoritatea dărâmate de sătenii din împrejurimi, luând pietrele pentru propriile construcții. Iar Carillo, preotul așezării, îi spusese că nu departe, la sud, se aflau ruinele altor așezări străvechi. Stephens începea să-și dea seama că această parte a Yucatanului trebuie să fi fost dens populată, presărată cu orașe sofisticate și centre religioase.

În ultima săptămână din decembrie, cei trei și-au adunat toate lucrurile de la Uxmal, pregătindu-se să pornească spre sud, către ruinele despre care li se povestise. Înainte să plece, Stephens s-a urcat încă o

Sus: Casa Porumbeilor din Uxmal (Catherwood)

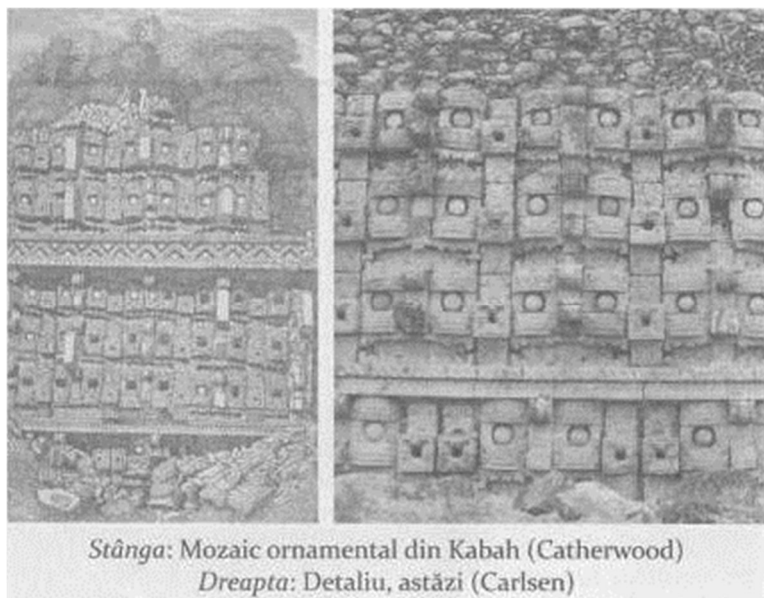
Jos: Aceeași priveliște, astăzi (Carlsen)

dată pe scara presărată de dărâmături a mărețului Palat al Magicianului. Ajuns în cel mai înalt punct al ruinelor, a privit către vest, totul fiind acoperit cât vedea cu ochii de o câmpie împădurită cu arbuști. Se afla în vârful piramidei, pe o platformă care se proiecta dramatic în afară, iar în spatele său se găsea intrarea în templu, încadrată de mozaicuri complicate de piatră. S-a înfiorat imaginându-și oroarea sacrificiilor umane ce se desfășurau probabil aici, practică descrisă de Diego López Cogolludo, unul dintre primii istorici franciscani: preoții mayași smulgeau inimile victimelor și le ofereau idolilor, apoi azvârleau cadavrele pe trepte către curtea aglomerată de dedesubt. Stephens scrie:

„În mărețul catalog al ritualurilor superstițioase ce întuneacă paginile istoriei omenirii, nu-mi pot imagina o priveliște mai fascinantă și mai oribilă decât cea a unui preot amerindian, cu roba lui albă și lungă și cu părul încleiat de sânge, desfășurându-și sacrificiile pe această înălțime, sub ochii oamenilor de pe tot întinsul orașului.”

Privind Uxmalul de sus, putea vedea terasele făcute de om și uriașele platforme supraetajate de calcar ce formau temelia orașului. Imediat dinaintea lui era pătratul cunoscut drept Patrulaterul Monahilor, numit așa datorită celor 88 de chilii sau celule din clădirile ce

îi înconjurau curtea. În partea opusă a curții vedea una dintre cele mai complicate fațade din Uxmal. Antablamentul³¹⁸ de deasupra intrării era acoperit cu ornamente de piatră și o friză complicată, înfățișând doi șerpi cu pene, încolăciți, și ocupând toată lungimea de peste 50 de metri a clădirii. Unul dintre ei avea în gură un cap de om.

Dincolo de Patrulaterul Monahilor, aflat la stânga sa, se aflau două movile identice, lungi, cu fațadele acoperite de șerpi, întoarse una către alta. Le despărțea o distanță de vreo 21 de metri. Stephens notează:

³¹⁸ Element de arhitectură așezat deasupra zidurilor sau coloanelor unei construcții, care susține acoperișul.

„Credem că au fost construite special pentru cele două inele dispuse față-n față, câte unul în fiecare fațadă, și că spațiul dintre ele era destinat unor jocuri publice.” Ghiciseră și de data asta. Arheologii aveau să stabilească mai târziu că inelele și pereții înclinați din Uxmal, la fel ca alte ziduri paralele asemănătoare descoperite în ruinele din Guatemala și Mexic și chiar în îndepărtatul Copán, erau într-adevăr terenuri destinate jocurilor rituale cu mingea. La stânga lor, Stephens vedea acoperișurile striate ale Casei Porumbeilor, Casei Guvernatorului și ale celorlalte clădiri fascinante din Uxmal, suspendate la înălțimi diferite pe terasele lor largi.

A doua zi, în timp ce realiza o ultimă imagine a Patrulaterului Monahilor cu dagherotipul, Stephens a primit un bilet de la Catherwood. Până la urmă, neobositul artist nu scăpase de febră. Mohoreala i-a cuprins pe toți. Ploua din nou torențial. Catherwood era imobilizat la pat în Palatul Guvernatorului. Apoi, Stephens și Cabot, parcă din solidaritate, au avut și ei parte de o revenire a bolii.

Două zile mai târziu, aflați într-o stare jalnică și bolnavi, și-au adunat în final suficientă energie ca să plece. În timp ce porneau, Catherwood le-a atras atenția că era prima zi a anului 1842, ziua de Anul Nou. Supraviețuiseră încă un an, dar nu erau în stare să

sărbătorească și erau chiar prea slăbiți ca să călărească. Amerindienii din hacienda au improvisat niște târgi și i-au transportat până într-un sat alăturat, numit Nohcacab.

*

Până pe 8 ianuarie erau suficient de înzdrăveniți ca să încalece și să pornească spre sud, ajungând într-un loc pe care băștinașii îl numeau Kabah. Aici au dat peste un șir de clădiri străvechi care s-au dovedit uimitoare până și pentru ochii experimentați ai lui Stephens și ai lui Catherwood. Unele clădiri erau într-o excelentă stare de conservare, aproape întregi. Un edificiu era acoperit cu cel mai complex mozaic de piatră pe care-l văzuseră. Cu un efect aproape ritmic, dădea impresia că mii de ochi priveau din zid. Era unic printre ruine, pentru că modelul repetitiv de măști îl reprezenta pe cel care avea ulterior să fie identificat drept zeul ploii cel cu nasul lung, Chaac. În apropiere se afla și o piramidă ceremonială în trepte. Hieroglifice asemănătoare celor găsite la Copán erau sculptate pe diferite clădiri, iar pe unele acoperișuri erau construcții în formă de fagure, precum cele din Palenque.

În concluzie, Kabah era atât de sofisticat din punct de vedere artistic – în anumite privințe la egalitate cu Uxmalul, deși la o scară mai mică –, încât i-a făcut să se minuneze din nou de gradul avansat de organizare și

măiestrie ce trebuie să fi fost necesar pentru a întemeia fiecare dintre aceste orașe. Pe Stephens și pe tovarășii săi îi mira cel mai tare faptul că aceste ruine erau „absolut necunoscute” oamenilor, cu excepția sătenilor și a fermierilor din partea locului. Iar pentru Stephens devenea tot mai limpede că erau mai răspândite decât își imaginaseră ei cu doi ani înainte, când se împleticeau muți de uimire prin Copán și Palenque. Acum el și Catherwood înțeleseseră că priveau rămășițele extrem de vechi ale unei civilizații rafinate, interconectate, care existase cu secole în urmă ocupând un teritoriu care acum cuprindea trei state moderne și apoi dispăruse în mod misterios și în aparență atât de brusc, încât nici măcar localnicii nu îi cunoșteau istoria. Întrebarea ce avea să continue să-i bântuie până la capătul zilelor lor și căreia nu au reușit să-i dea răspuns a fost: de ce? De ce aceste minunate orașe de piatră, construite cu atâta trudă și măiestrie, fuseseră abandonate, iar măreața civilizație pe care o reprezentau pierise?

Au petrecut mai multe zile la Kabah în timp ce Catherwood a lucrat cu creioanele și pensulele sale, iar Stephens cu dagherotipul. Deși nu cunoșteau nimic despre istoria așezării, localnicii i-au povestit lui Stephens că în vremuri de mult apuse, orașul fusese legat de Uxmal printr-un lung drum pavat care încă

mai putea fi găsit pe alocuri în junglă. Construit pe un pat înălțat de piatră, lat de 4,5 metri, fusese apoi tencuit și netezit. Drumul se numea în limba mayașă Sacbe sau Sacbeob, „Calea albă”. Stephens și Catherwood nu au reușit niciodată să-i dea de urmă, deși au descoperit în Kabah o arcadă largă orientată în direcția Uxmalului. Stephens a spus că-i amintea de arcurile de triumf antice pe care le văzuse la Roma. Lată de patru metri, zăcea singuratică într-o poiană, cu vârful căzut și, scrie Stephens, „nelegată de vreo altă construcție, într-o măreție solitară”. Dacă ar fi săpat însă puțin, ar fi descoperit că nu era izolată. De fapt, drumul de piatră trecea pe dedesubt și se întindea preț de 20 de kilometri, străbătând pădurea în linie aproape dreaptă până la o a doua arcadă monumentală din Uxmal. Deși acum se știe că mayașii de odinioară nu descoperiseră roata, acea autostradă netedă și albă trebuie să fi fost foarte eficientă pentru mesageri, poate și pentru armate, dar și pentru trecătorii de rând, dornici să călătorească repede prin junglă dintr-un oraș în altul.

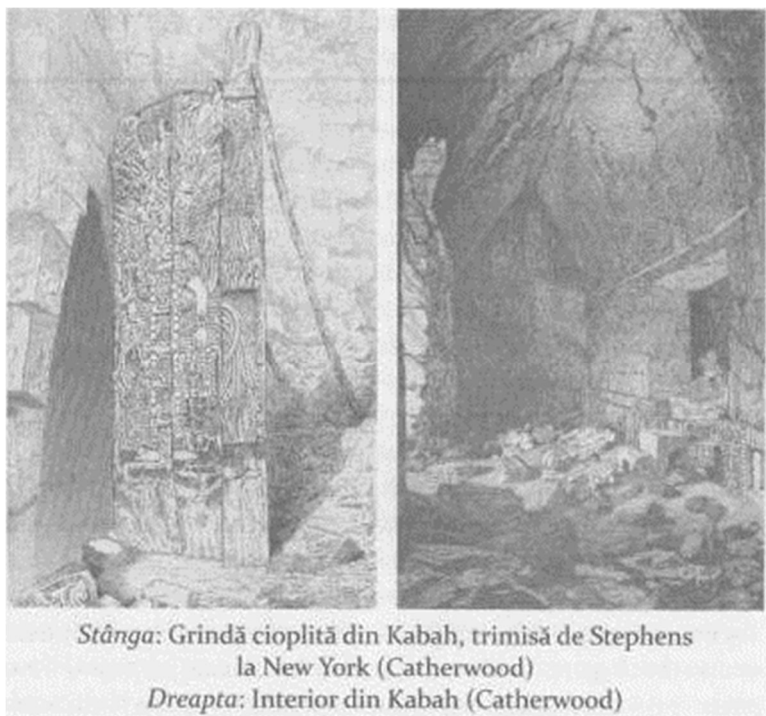
Ceva mai departe de arcadă au dezgropat un grup de clădiri mai mult dărâmate, înghițite de pădure, despre care nici măcar ghizii locali nu știau nimic. Înăuntrul uneia au găsit amprente roșii de mâini acoperind aproape în întregime un perete. Vopseaua era strălucitoare, părând abia aplicată. Deși deloc

impresionante de afară, clădirile prăbușite le-au mai oferit prilejul unei descoperiri importante. Deasupra ușii unuia dintre apartamente, plin până aproape de tavan cu dărâmături, Catherwood a descoperit un buiandrug sau o arhitravă splendid cioplită. Se târâse înăuntru pe spate ca să facă măsurători și privind în sus a descoperit silueta în mărime naturală a unui rege așezat pe un șarpe și purtând o podoabă din pene pe cap. Cel mai remarcabil lucru era asemănarea izbitoare cu siluetele sculptate în zidurile din Palenque. Era cea dintâi imagine descoperită în Yucatán care făcea o legătură atât de evidentă între cele două orașe.

Stephens trebuia s-o aibă neapărat. Voia s-o trimită la New York ca s-o expună în muzeul la care tot spera. Dar sculptura ocupa două grinzi a câte trei metri, încastrate în pereți de o parte și de alta a ușii. Se mai temea și că sătenii din Nohcacab se vor opune, amintindu-și ce greutăți întâmpinase când voise să scoată din Palenque doar niște mulaje de ghips. Însă a doua zi a reușit să adune o echipă de săteni înarmați cu răngi care, după o zi de muncă asiduă, au reușit să disloce grinzile. Apoi a cerut să fie împachetate cu grijă, la fel ca grinda acoperită cu hieroglife din Uxmal.

Catherwood avea să deseneze mai târziu plecarea grinzii din Kabah într-o litografie frumos colorată, în care surprinde totodată și o apariție rară a lui Stephens.

E o ilustrație dramatică, plină de dinamism, pe fundalul căreia ruinele din Kabah se profilează aproape în întregime, în mijlocul peisajului din Yucatánul rural.

Surprinși să găsească o arhitravă într-un loc atât de nepromițător, au început să fie mai atenți în investigațiile lor. Dar, deși au mai găsit buiandrugi de lemn în câteva clădiri, niciunul nu era sculptat. Stephens a descoperit însă doi ușori³¹⁹ de piatră înalți de 1,80 metri, acoperiți de sculpturi minuțioase,

³¹⁹ Fiecare dintre cei doi stâlpi verticali de care se prind canaturile porții sau ale ușii; părțile laterale ale tocului ușii sau ferestrei.

îngropați sub o grămadă de resturi oarecare. La fel ca arhitrava, înfățișau figuri regale cu paruri de pene, de data asta înălțându-se deasupra unor siluete îngenuncheate în fața lor – o temă artistică pe care o văzuseră în basoreliefurile din Palenque. Stephens a muncit două zile cot la cot cu lucrătorii amerindieni ca să le dezgroape pentru a le trimite la New York.³²⁰ Apoi a fost doborât de un acces violent de febră, ca și cum ruinele l-ar fi blestemat să cadă la pat ori de câte ori le tulbura liniștea cu mâna lui. A încălecat ca să plece spre Nohcacab, dar n-a ajuns prea departe. „Am fost silit să descasc și să mă întind sub un tufiș, dar *garrapatas* m-au pus pe fugă. În cele din urmă am ajuns în sat și aceea a fost ultima mea vizită la Kabah”, scrie el.

În scurt timp, Cabot, Albino și de data asta și Catherwood i s-au alăturat în mănăstirea din sat chinuiți de febră. „Moartea ne înconjură”, notează Stephens. La propriu. Mănăstirea se afla între un cimitir și o măcelărie, ceea ce i-a permis lui Stephens, în starea lui de slăbiciune, să se complacă în meditații pe una dintre temele lui favorite: melancolia provocată de efemerul vieții. Zidul mănăstirii era mărginit în partea

³²⁰ Ambii ușori sunt expuși la Muzeul American de Istorie Naturală din New York, alături de puținele artefacte rămase din expedițiile lui Stephens și Catherwood.

de sus cu șiruri de cranii. „Spectacolul care ne înconjură era unul sumbru pentru niște oameni bolnavi.” Nu îi scăpau niciodată contrastele momentului. Chiar în umbra morții, o fiesta se afla în plină desfășurare, consemna el.

Stephens a fost singurul care s-a întremat suficient cât să asiste la procesiunea finală a festivalului. Mai mult decât atât, a pus umărul să care statuia sfântului protector al așezării prin sat, până la biserică. „A urmat o oaste neregulată de femei, toate în haine de bal, cu lumânări lungi, aprinse.” S-au aprins și artificii, apoi au venit și bărbații satului, majoritatea pe jumătate beți. În piață a început dansul.

„Tot satul părea să se fi abandonat plăcerii momentului [...]; erau femei frumoase și frumos îmbrăcate. Toți aveau un aer de abandon și păreau eliberați de orice griji, iar asta era molipsitor. În timp ce eu și *padrecito* ne întorceam la mănăstire, cântecul corului ne-a ajuns din urmă pe trepte, încet și dulce, cu vocile femeilor împletindu-se și părând să izvorască din străfundul fiecărei inimi:

*Que bonito es el mundo;
Lastima es que yo me muera.
Ce frumoasă este lumea;
Ce păcat că voi muri.”*

În cele din urmă, pe 24 ianuarie își reveniseră cu toții suficient cât să poată călători. Făcuseră rost de niște cai excelenți și luaseră decizia să călătorească cu mai puține bagaje, lăsându-le pe celelalte în urmă. Stephens a făcut o listă cu puținele lucruri pe care le vârstaseră în desagi: „dagherotipul, hamacele, o cutie mare cu vesela noastră din cositor, o lumânare, pâine, ciocolată, cafea și zahăr și câteva schimburi de haine”. Și, desigur, *camera lucida* a lui Catherwood, creioanele, pensulele, hârtiile și omniprezentele carnetele ale lui Stephens.

În următoarele șase săptămâni au rătăcit către sud, descoperind ruine după ruine împrăștiate pe câmpie sau îngropate în inima junglei. Se bazau exclusiv pe informațiile adunate de la săteni și fermieri despre „pietrele străvechi” din pădure. Prezența lui Albino s-a dovedit absolut necesară, fiind traducător și iscoadă. Uneori descopereau doar câte o clădire izolată în pădure, în timp ce altele păreau a fi ruinele unor centre religioase sau ale unor orașe mici precum Kabah. Primele două situri descoperite la sud de Kabah – cărora amerindienii locali le ziceau Sayil și Labna –

Sus: Arcada din Labna (Catherwood)

Jos: În zilele noastre (Carlsen)

erau astfel de locuri. Fiecare avea clădiri bine păstrate, unele de o mărime impresionantă și bogat decorate. În ambele locuri au găsit temple care le tăiau răsuflarea, cocoțate pe piramide sau movile, părând și mai înalte din pricina coamelor împodobite ale acoperișurilor, care le aminteau de Palenque.

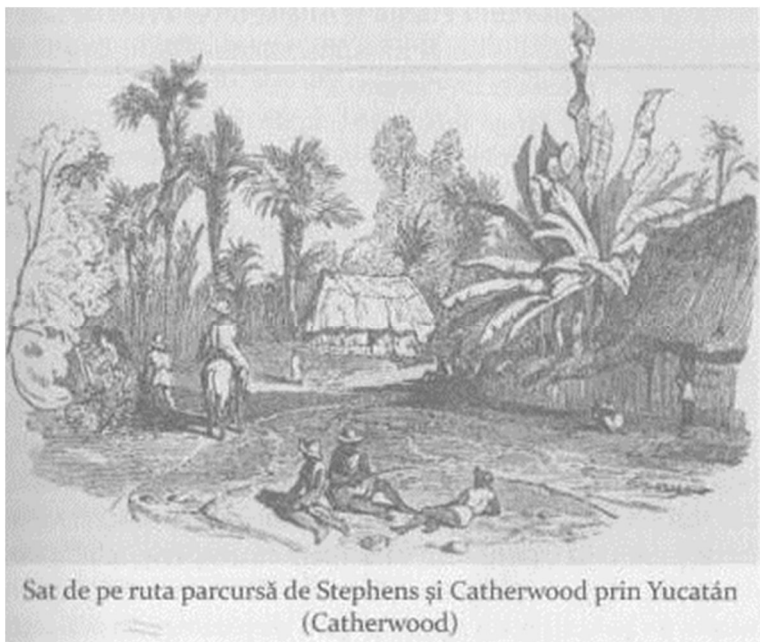
În Labna și-au petrecut o zi întreagă examinând un templu aflat în vârful unei movile extrem de abrupte, înaltă de 15 metri, aproape imposibil de urcat fără a se agăța de copacii care crescuseră peste pietrele prăbușite. Coama decorativă a clădirii îi mai adăuga și ea nouă metri în înălțime. Cândva fusese „împodobită de sus până jos și dintr-o parte într-alta cu figuri colosale și alte modele din stuc acum fărâmate [...], un șir de cranii; dedesubt erau două șiruri de siluete umane”, scrie Stephens. Catherwood a făcut desene din diferite unghiuri, în funcție de cum cădea soarele, în timp ce Stephens și Cabot au instalat dagherotipul. În bătaia soarelui stucul alb era atât de strălucitor, încât abia îl puteai privi și în anumite locuri stăruiau dâre de vopsea viu colorată, care „sfidau acțiunea intemperiilor”, după cum povestește Stephens.

Nu departe de movilă au descoperit o poartă cu o arcadă uimitoare și excepțional de bine proporționată, acoperită cu modele abstracte și figuri ca niște măști încruntate, ce demonstau încă o dată rafinamentul

artistic al constructorilor. În ciuda experiențelor lor din Egipt, Grecia și Roma, Stephens și Catherwood nu își aminteau ca vreo altă cultură să fi folosit decorațiunile și motivele magnifice pe care le vedeau aici sau să fi atins o măiestrie într-ale sculpturii în piatră comparabilă cu aceste imagini stranii, înghețate. Le era evident amândurora că fațadele erau gândite să producă un efect hipnotic care să-i lase o impresie de neuitat privitorului, dacă nu cumva să-l bage chiar în sperieți [...], impresie care era probabil chiar mai puternică atunci când erau acoperite cu vopseaua lor originală. Cum trebuie să fi arătat acestea cu mii de ani în urmă? s-au întrebat ei. Extrapolând de la cele câteva dâre de vopsea rămase, imaginația lor a creat o viziune onirică: fațade scânteinde, împodobite cu arabescuri stranii, adânc cioplite, întrerupte de măștile grotești ale unor zei cumpliți cu priviri feroce. Forța imaginilor era copleșitoare.

În următoarea lună au trecut pe lângă ruine cu nume amerindiene ca Sabachtsche, Kewick, Xampon, Chunhuhub, Ytsimpte, Labphak și alte zeci de situri mai mici fără nume. Se opreau de fiecare dată suficient ca să-i permită lui Catherwood să le captureze imaginea pe hârtie, iar celorlalți doi, dacă lumina era potrivită, să le immortalizeze cu dagherotipul. Erau într-o stare aproape continuă de uluire. Fiecare loc era

cunoscut doar de câte un mic grup de localnici din zonă. Cum au putut rămâne ascunse de societatea din Yucatán, se întrebau ei, dar și de restul lumii? Stephens regreta faptul că multe ruine, deja puternic deteriorate de forțele timpului și ale naturii, nu aveau să mai dăinuie multă vreme. Prevestirea s-a dovedit adevărată, căci unele dintre ele aveau să devină niște grămezi fără formă, desenele și descrierile expediției lor fiind unica dovadă că existaseră. De parcă ar fi privit ultimele rămășițe ale acestei civilizații misterioase dizolvându-se dinaintea ochilor.

Această temere i-a determinat să immortalizeze fiecare clădire importantă peste care au dat și să încerce să

trimită la New York cele mai reușite și mai ușor de transportat dintre artefacte: pietre sculptate, siluete de lut, vase pictate. Astăzi, un asemenea demers ar fi ilegal și condamnat în plan internațional, dar Stephens acționa măcar în parte dintr-o dorință sinceră de a le proteja, căci observase că în Yucatán nimeni nu era interesat să apere aceste comori. Era, de asemenea, sincer în dorința sa de a deveni proprietarul lor în numele Statelor Unite, așa cum Franța și Anglia făceau rost de artefacte străvechi, sculpturi și monumente din Egipt, Grecia și Italia pentru muzeele lor naționale.

În ruinele de lângă satul Kewick, de exemplu, au găsit o imagine izbitoare sculptată într-o lespede mare ce era încastrată în tavanul unei clădiri. Înfățișa o figură pictată în roșu puternic și verde, cu o parură extravagantă de pene pe cap și înconjurată de hieroglife. Cu mare efort, dar fără nicio obiecție, localnicii amerindieni au spart acoperișul și au coborât piatra cu funii. Măsurând 45 de centimetri pe 76 de centimetri, era atât de grea, încât funia s-a rupt; dar piatra nu a avut de suferit la contactul cu podeaua. Stephens a vrut s-o ia la New York. Însă era prea grea pentru un catâr, iar localnicii au refuzat să o care până în Mérida. Stephens a acceptat să o lase, dar numai după ce l-a convins pe proprietarul unui *rancho* din apropiere să o pună într-o încăpere cu acoperiș, la

adăpost de ploaie. A spus că spera ca un alt călător american „să o aducă pe propriile lui speze și să o depoziteze în Muzeul Național din Washington”.³²¹

În cele din urmă, ploile s-au împuținat și anotimpul secetos a început să se manifeste cu întârziere. Țânțarii le-au cedat locul căpușelor. Mușcăturile lor erau un chin. „Adesea atingeam vreun tufiș acoperit de ele și mii de insecte se repezeau asupra noastră ca niște grăunțe mișcătoare de nisip, împrăștiindu-se până când trupul însuși părea să freacă. Caii noștri sufereau probabil mai mult ca noi și am luat obiceiul ca, atunci când descălecăm, să le frecăm flancurile cu un băț aspru.”

Țânțarii însă își lăsaseră moștenirea. Când expediția a plecat din Kewick către satul următor, Catherwood s-a plâns de o durere de cap și a încetinit, lăsându-i pe Stephens și pe Cabot să o ia înainte. Mai târziu în aceeași dimineață, cărăușii cu bagajele au sosit la ferma cea mai apropiată și au anunțat că Catherwood se prăbușise. Îl lăsaseră zăcând pe drum. Când Stephens a

³²¹ În acel moment nu exista niciun „muzeu național” în Washington și e posibil ca Stephens să fi anticipat deschiderea peste câțiva ani a Institutului Smithsonian. În 1841, când expediția plecase din New York, Congresul SUA acceptase deja marea moștenire din partea savantului britanic James Smithson, care avea să fie folosită pentru a pune bazele Institutului Smithsonian. Vreme de câțiva ani în ziare s-au purtat dezbateri cu privire la ideea de a deschide un muzeu național cu banii respectivi.

ajuns la el, artistul era întins sub un copac, tremurând de friguri și învelit cu tot ce găsisese, inclusiv cu pătura de sub șa. Albino îi era alături. Priveliștea l-a zguduit pe Stephens, care și-a amintit de criza severă ce îl doborâse pe Catherwood pe durata vizitei lui trecute. În curând cărăușii au sosit cu cele necesare pentru a face o *cache* și l-au transportat până la fermă. Când au sosit, Stephens l-a găsit pe Cabot zăcând și el cu febră. A început și el să simtă frigurile, așa că s-au refugiat cu toții în hamace.

Au revenit în Ticul, unde s-au odihnit și și-au refăcut puterile. Acolo Stephens l-a întâlnit pe unul dintre puținii – dacă nu chiar unicul – specialiști în civilizația mayașă din peninsulă, Juan Pío Pérez, fost oficial guvernamental și autor al unei monografii în care explica tainele calendarului mayaș. Stephens avea să poarte discuții lungi cu Pérez, care, ca administrator regional, avusese acces la multe documente mayașe antice și scrisese unul dintre primele studii despre cum țineau mayașii socoteala timpului. În appendicele cărții sale, Stephens avea să înglobeze și cercetarea lui Pérez.

Pe la jumătatea lunii februarie expediția se afla din nou în sud, la ruinele numite Xampon, unde Catherwood a creat una dintre cele mai dramatice ilustrații ale sale. Cu luna ivindu-se teatral printre norii întunecați, a folosit contrastul intens de alb și negru ca

să arunce umbre peste o clădire pe jumătate îngropată, ai cărei pereți se năruiseră dând la iveală camerele și tavanul boltit. În prim-plan, doi câini aleargă prin iarba înaltă, doborând un cerb. În ciuda (sau poate mulțumită) acceselor sale de febră, Catherwood părea să atingă în fiecare zi noi culmi de măiestrie, găsind mereu alte moduri de a exprima lucrurile extraordinare pe care le vedea. La următoarea oprire, Bolonchen, un sat de lângă frontiera sudică a Yucatanului locuit, aveau să dea peste o minune care urma să solicite la maximum toate abilitățile lui Catherwood.

Ruine scăldate în lumina lunii la Xampon (Catherwood)

Pe parcursul călătoriei lor, apa a reprezentat în permanență o preocupare: cum să o găsească pe tărâmurile acestea pietroase, fără râuri, cum să-și potolească setea lor și cailor. Și cum supraviețuiseră

locuitorii de odinioară, dar și cei din zilele lor, într-un asemenea ținut cu anotimpul secetos atât de îndelungat. Au descoperit câteva răspunsuri: *cenotes* naturale, *chultunes* subterane făcute de mâna omului, fântânile adânci și rezervoarele din haciende și sate. Mai demult fuseseră martori în fața capacității omului de a supraviețui în Sinai și Egipt, iar aici erau la fel de impresionați de tenacitatea și resursele amerindienilor yucatec.

Minunea de la Bolonchen avea să depășească tot ce văzuseră până atunci. Satul avea nouă fântâni, care urmau să rămână fără apă până la finele anotimpului secetos. Când se petrecea asta, sătenii erau nevoiți să călătorească până într-o peșteră neobișnuită, aflată la trei kilometri depărtare. Stephens și partenerii săi au decis s-o vadă cu ochii lor. Un prag imens de piatră îi umbrea intrarea. Conduși de amerindieni cu torțe, au pătruns și au coborât câteva niveluri prin beznă, folosind la un moment dat o scară lungă de șase metri. În cele din urmă au ajuns la marginea unei caverne uriașe, adâncă de cel puțin 30 de metri. De sus lumina se pogora printr-o gaură în pământ.

Ca să ajungă până la fund au fost nevoiți să coboare o scară uriașă de lemn care avea mare nevoie de reparații. Stephens relatează: „Era foarte abruptă și părea fragilă și nesigură.” Dar Stephens era hotărât să-și

satisfacă curiozitatea nesătulă și să vadă ce se afla jos. La fel ca în cazul aventurii cu canoea pe vântosul Lago de Atitlán sau a pasajului întunecat din ruinele șubrede unde intrase având la el numai o lumânare și o frânghie, și aceasta avea să fie încă o peripeție despre care să scrie.

Au coborât, așadar, cu lemnul uscat și șubred trosnindu-le sub picioare. S-au împiedicat, s-au agățat cum au putut și cumva au ajuns la fund. Podeaua cavernei s-a dovedit însă a nu fi capătul călătoriei. Stephens și Cabot au continuat să coboare și mai jos, pe o serie de scări mai scurte, până când au pătruns într-o grotă cu un mic bazin plin cu apă. Acoperiți de praf și de funinginea torțelor, transpirând în zăpușeală, nu au putut rezista. S-au dezbrăcat și au făcut o baie rapidă. Între timp, torțele lor pâlpâiau amenințând să se stingă și i-a cuprins teama că nu-și vor mai găsi drumul înapoi prin beznă. „Eram la 420 de metri de intrarea peșterii și la o adâncime de 120 de metri”, scrie Stephens.

La suiș, una dintre scări s-a rupt cu ei. Din fericire, Albino a sosit cu o funie și i-a tras până la nivelul următor. Au explorat trei coridoare laterale ce duceau către alte bazine cu apă. Spre marea lor ușurare au ajuns în cele din urmă în peștera principală, au urcat marea scară instabilă și au ieșit epuizați la lumina soarelui. Lui Stephens nu i-a venit să creadă când i s-a

spus că locuitorii așezării și ai regiunii înconjurătoare, cam 7000 la număr, depindeau numai de apa din peșteră ca să supraviețuiască vreme de patru-cinci luni pe an.

Cât timp Stephens și Cabot explorau peștera, Catherwood a rămas în urmă, în sala principală, pentru a desena scena extraordinară din fața sa. La final, ilustrația, deși nu înfățișează o stelă uriașă sau o piramidă străveche, s-a arătat a fi una dintre cele mai mari realizări artistice ale sale. Cu ochi de maestru, a surprins într-o unică imagine uimitoare hotărârea amerindienilor de a supraviețui coborându-se în măruntaiele pământului ca să facă rost de apă. Ilustrația e reușită nu numai prin contrastul intens dintre lumini și umbre, dintre liniile rigide orizontale și verticale ale scării lungi și curba netedă a peretelui peșterii din spatele ei, ci și prin redarea efortului neostoit al oamenilor de a scoate apa la suprafață. Amerindienii care se târăsc ca furnicile pe scară, cu vasele pline în spinare, sunt o imagine de neuitat.

Continuându-și drumul către un sit din sud, cunoscut sub numele de Labphak (astăzi, Santa Rosa Xtampak), Stephens a remarcat schimbarea peisajului înconjurător. Cărrile erau mai puțin pietroase, iar solul mai gros și mai lutos. Au ajuns la prima lor fermă de trestie de zahăr. În ruinele din Labphak au

descoperit o clădire imensă, una dintre cele mai mari pe care le văzuseră. Această structură și împrejurimile ei erau năpădite de copaci. Tăind frunzișul, au descoperit „o scară imensă” și mai multe intrări și apartamente, terase și o curte mare. Stephens a fost impresionat de panourile de stuc cu basoreliefuri de pe pereți, deloc asemănătoare cu mozaicurile de calcar din nord. Pe panouri erau imagini stilizate ale unor figuri regale, similare cu arta în stuc de la Palenque.

„Ne deplasam acum înspre Palenque, deși, desigur, eram foarte departe. Ținutul era mai puțin pietros, iar descoperirea acestor basoreliefuri, precum și numărul și extravaganta ornamentelor de stuc ne-au creat impresia că, ajungând dincolo de marea întindere de calcar [către nord], constructorii acestor orașe își adaptaseră stilul la materialele pe care le aveau la îndemână.”

Explorând împrejurimile au dat peste o altă clădire mare, parțial îngropată, și peste un șir de clădiri nelegate între ele, cu fațade împodobite, ceea ce i-a făcut să conchidă că la un moment dat Labphak trebuie să fi fost un oraș de dimensiuni respectabile. Arheologii vor calcula că în regiune au locuit chiar și 10.000 de oameni și că zona centrală avea o istorie îndelungată de capitală regională, încă din perioada clasică dintre anii

550 și 900 e.n. Stephens voia să-și continue investigațiile, dar amerindienii care îi ajutaseră să defrișeze situl i-au părăsit când dinspre nord a venit o furtună cu ploi abundente. După o nouă revenire a febrei, Catherwood era prea slăbit ca să lucreze, așa că au decis să plece. „Nu era loc pe care să-l fi vizitat și de care să ne vină așa de greu să ne despărțim fără să ne fi terminat explorarea”, scrie Stephens.

Iturbide, următorul lor popas în drumul spre sud, era un oraș nou de la marginea frontierei sudice a Yucatanului, plin de imigranți amerindieni din nord. În numai cinci ani populația crescuse de la 25 la 1500 de oameni, mulțumită ofertei guvernului care le dăduse gratuit pământ coloniștilor. Având în vedere transformarea sa rapidă într-un avanpost al pionierilor, Stephens l-a descris ca fiind un Chicago al Yucatanului. (Astăzi e cunoscut sub numele de Vicente Guerrero.). Ce îi adusesese pe Stephens și Catherwood în Iturbide fusese, ca de obicei, o relatare auzită pe drum despre niște ruine cunoscute azi ca Dzibilnocac, aflate în apropiere de Iturbide. Au descoperit că ruinele meritaseră osteneala, dar repetatele pusee de febră ale lui Catherwood îl slăbiseră prea tare și nu mai putea lucra. O zi mai târziu a făcut un efort și s-a apucat să deseneze cea mai mare dintre clădiri, în timp ce un fermier de tutun din vecini îi ținea deasupra capului o

umbrelă ca să-l apere de soare. În clădire au găsit urmele unor picturi care i-au reamintit lui Stephens de cele găsite în mormintele din Egipt, cu pielea siluetelor pictată în roșu ca în arta egipteană. Picturile erau prea deteriorate pentru a fi copiate și „păreau să fi supraviețuit dezastrului general numai pentru a demonstra că acești băștinași fuseseră mai talentați în cea mai puțin durabilă ramură a artelor grafice”.

În timp ce Catherwood lucra, Stephens și Cabot au făcut ocolul sitului și au numărat 33 de movile diferite, toate atât de acoperite de copaci și vegetație, încât se puteau vedea puține detalii. Când au revenit lângă clădirea principală l-au găsit pe Catherwood întins la pământ. Era prea slăbit ca să continue. Stephens a fost atât de îngrijorat de sănătatea lui Catherwood și atât de descurajat de luptele lor periodice cu boala, încât a propus să renunțe la restul expediției și să plece acasă. Catherwood însă nici n-a vrut să audă și a insistat să continue.

Însă dincolo de Iturbide nu se întindea decât sălbăticia, până în sud, în junglele joase ale Peténului guatemalez. În oraș nu auziseră zvonuri despre alte ruine care s-ar fi putut afla în acea direcție, dar Stephens nu era convins. „E posibil ca ruinele altor orașe să zacă îngropate la numai câteva leghe mai încolo”, scrie el, „iar în Iturbide nimeni să nu știe de

existența lor, căci aici nu era nicio persoană care să fi auzit despre ruinele din Labphak de unde venim, până nu le-am povestit noi.” Au decis totuși să nu-și continue drumul spre sud. Realizaseră multe în acest marș sudic, în ciuda acceselor recurente de malarie care îi doborau pe toți, cu precădere pe Catherwood.

Îi mai așteptau multe la nord, poate mult mai multe. Și tânjeau să verifice un zvon despre niște ruine magnifice care, alături de Uxmal, fuseseră principalul motiv al revenirii lor în Yucatán. Acestea planaseră întotdeauna la orizont, în planurile lor, și acum erau decizi să le exploreze în sfârșit; numai să reușească să rămână sănătoși până aveau să ajungă acolo.³²²

³²² Călătorind către nord, înspre Chichén Itzá, Stephens s-a oprit în orășelul Peto, unde l-a întâlnit din nou pe Juan Pío Pérez, care fusese șef al departamentului până la pensionarea sa, cu câțiva ani înainte. De atunci se devotase aproape exclusiv studiului limbii mayașe, calendarului străvechi și istoriei mayașilor. Avea să se dovedească o resursă neprețuită. Pérez i-a dat lui Stephens o copie după un document remarcabil pe care îl dezgropase din arhivele guvernamentale și care urma să se dovedească foarte util arheologilor care aveau să se străduiască mai târziu să descifreze hieroglifele mayașilor. Relata istoria mayașilor yucatec. Era un fragment dintr-o istorie orală, consemnată atât în spaniolă, cât și în mayașă la puțin timp după conchistă. Pentru că spaniolii arseseră practic majoritatea textelor scrise pe hârtie din scoarță de copac scrise cu hieroglife mayașe, acest document avea să se dovedească una dintre cele mai importante mărturii despre istoria mayașilor. Stephens urma să-l includă într-un appendice al cărții sale. Pérez i-a mai furnizat lui Stephens un memorandum scris de el în care explica unele forme verbale și gramatica limbii mayașe, totodată și un vocabular conținând mai bine de 4000 de cuvinte. Stephens avea să dăruiască mai târziu aceste documente Societății Istorice din New York, alături de copia

unei hărți rudimentare din 1557 înfățișând orașele amerindiene care existau în Yucatán în perioada conchistei.

Stelă în Copán

Sus: Piramidă și fragmente ale unei sculpturi, Copán

Jos: Stelă sfărâmată la Copán

Stelă și altar, Copán

Sus: Vedere panoramică din Palenque

Jos: Curtea palatului, Palenque

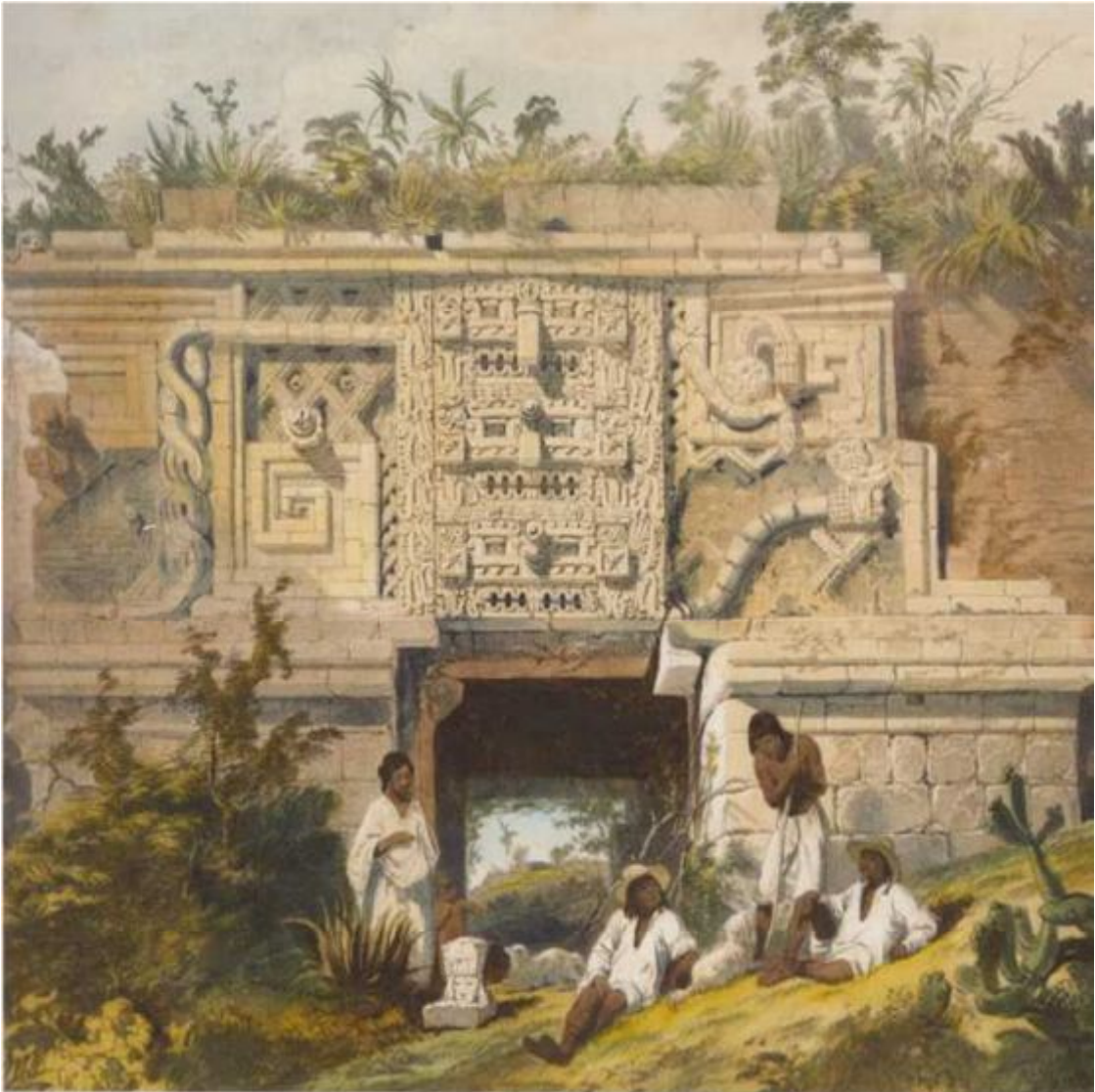
Sus: Vedere panoramică din Uxmal, cu Stephens dând indicații muncitorilor

Jos: Casa Guvernatorului și Casa Porumbeilor, vedere de ansamblu, Uxmal

Decorațiuni elaborate și arcadă la Casa Guvernatorului, Uxmal

Secțiune din fațada decorativă a Patrulerului Monahilor, Uxmal

Stânga-sus: Vedere panoramică din Kabah, cu Stephens conducând grupul de muncitori ce cărau un buiandrug pentru a fi trimis la New York

Stânga-jos: Arcadă în Labná

Fragment din construcția Patrulaterului Monahilor, Uxmal

Interior din clădirea principală de la Kabah, cu treaptă decorativă

Peșteră din Bolonchen

Sus: Piramida principală, Chichen Itzá

Jos: Clădire elaborat împodobită la Chichen Itzá

Scară către „Castillo” sau Castelul din Tulum

Dreapta-sus: Templu din Tulum, cu Catherwood (în dreapta) și Stephens sau Cabot (în stânga) măsurând cu panglica

Dreapta-jos: Cap gigant din stuc la Izamal, în Yucatán

O imagine din prezent a templului din Palenque (Carlsen)

Era începutul lui martie și se aflau pe drumuri de mai bine de patru luni. Din Iturbide au călătorit 160 de kilometri spre nord, străbătând câteva așezări și vizitând ruine neînsemnate în drumul lor. După două săptămâni în care au făcut câteva popasuri care să-i permită lui Catherwood să-și recapete forțele, au ajuns la mult dorita destinație: un grup fascinant de ruine numite Chichén Itzá. Știau deja câte ceva despre ruinele al căror nume înseamnă „Marginea Fântânii Itzá” în mayașă. Conchistadorii ocupaseră pentru scurt timp așezarea în 1533, într-o încercare de a o face capitala lor, atrași din câte se pare de amplasarea centrală și de ruinele de piatră ce puteau fi folosite ca material de construcții. Însă, într-o demonstrație de forță, mayașii i-au învins pe spanioli într-o luptă cruntă desfășurată pe o câmpie din apropierea ruinelor. Când bătălia s-a sfârșit, 150 de spanioli muriseră, iar majoritatea soldaților rămași erau răniți.³²³ Conchistadorii care supraviețuiseră au reușit să fugă la adăpostul nopții. A fost una dintre cele mai crunte

³²³ P.A. Means, A.S.D. Avendano y Loyola et al., *History of the Spanish Conquest of Yucatán and of the itzás*, The [Peabody] Museum, Cambridge, 1917, pp. 43–46.

înfrângeri suferite de conchistadori și a întârziat cu mulți ani cucerirea spaniolă a Yucatanului.³²⁴ Stephens nu se declara surprins că spaniolii lăsaseră atât de puține descrieri ale locului, având în vedere circumstanțele umilitoarei lor înfrângeri. Dar existența lui este ferm stabilită în cărțile de istorie care scriu despre conchistă.

„De când plecaserăm de acasă, ochii noștri erau

³²⁴ Sharer și Morley, *The Ancient Maya*, pp. 743–744.

ațintiți asupra acestui loc”, scrie el. În Mérida li se spusese că o persoană care călătorea din capitală înspre est, către Valladolid, cel de-al doilea oraș mare din Yucatán, nu avea cum să nu-l remarce. Clădirile mai înalte se vedeau clar de pe drum. Dar, chiar dacă cei din Yucatán le cunoșteau, Stephens a notat că păreau a fi o enigmă completă pentru restul lumii. Decis să remedieze situația, el și tovarășii săi și-au petrecut mai bine de două săptămâni examinând meticulos fiecare crăpătură și fisură a ruinelor.

Situl avea două *cenotes* mari, deschise către cer, unde nivelul apei rămânea constant tot timpul anului, indicând faptul că erau alimentate de o sursă generoasă de apă subterană. Fără îndoială acesta era motivul pentru care întemeietorii orașului aleseseră să-l înalțe aici. Deși amplasate printre copaci care pe alocuri erau foarte deși, clădirile principale se aflau în mijlocul unei mari ferme de vite, cedată de guvern unui bărbat pe nume Juan Sosa, care construisese în apropiere o hacienda. Spre deosebire de multe dintre siturile explorate până atunci, Chichén nu necesita, așadar, defrișări chinuitoare. Vitele împiedicaseră tufișurile să crească și creaseră poteci ușor de străbătut de la o clădire la alta.

În acest moment, Stephens și Catherwood vizitaseră deja aproape 40 de ruine mayașe separate și nu le-ar fi

reproșat nimeni o oarecare blazare. Dar Stephens, cu zelul lui bine cunoscut, a declarat Chichén Itzá „magnific”. Fără îndoială, era cel mai impresionant sit din Yucatán, după Uxmal. La fel ca în Uxmal, multe construcții erau impunătoare, la o scară monumentală și foarte bine păstrate, ceea ce l-a făcut pe Stephens să speculeze că era posibil ca aceste așezări să fi fost locuite în perioada conchistei. Analele spaniole nu pomenesc Chichén Itzá ca fiind un oraș prosper cum era Tiho, pe temeliiile căruia au construit apoi Mérida. Iar studiile moderne susțin că atât Uxmal, cât și Chichén își atinseseră culmile gloriei și fuseseră abandonate cu sute de ani înainte de sosirea spaniolilor.³²⁵

Neavând la dispoziție niciunul dintre instrumentele arheologiei moderne, părerea lui Stephens cu privire la vechimea ruinelor oscilase de la un sit la altul. Se străduia să rămână deschis față de toate posibilitățile. „Chichén, deși într-o stare de conservare mai bună decât celelalte, pare mai antic: unele clădiri sunt fără îndoială mai vechi decât altele și e posibil să fi trecut

³²⁵ Există dovezi conform cărora grupuri de amerindieni au continuat să folosească unele dintre siturile ruinate în scopuri ceremoniale și pe durata conchistei.

intervale mari de timp între construcțiile lor”³²⁶, scrie el.

Odată cu vitele venea și un număr considerabil de *garrapatas*. Dar, insuportabile cum erau acestea, cei trei bărbați considerau că defrișarea sitului de către vite merita suferința. Catherwood s-a putut apuca de treabă imediat. Aveau să documenteze Chichén Itzá la fel de conștiincios cum procedaseră cu Uxmal, Palenque și Copán, deși știau că nu erau primit care să investigheze ruinele. Aflaseră că doar cu puțin timp înainte de sosirea lor ruinele fuseseră vizitate de un diplomat austriac și de un inginer american care lucrau în apropiere, în Valladolid.³²⁷

³²⁶ Cea mai recentă datare a siturilor Uxmal și Chichén Itzá indică faptul că au fost întemeiate între anii 400 e.n. (Chichén Itzá) și 500 e.n. (Uxmal).

Dar ambele au atins culmea puterii politice și a măreției arhitectonice între 750 și 1050 e.n., pe durata unor perioade clasificate de arheologii moderni drept clasică târzie și clasică terminală. Vezi A. A. Demarest, P. M. Rice et al., *The Terminal Classic in the Maya Lowlands: Collapse, Transition, and Transformation*, University Press of Colorado, Boulder, 2004, pp. 525–543.

³²⁷ Prescott și Wolcott, *The Correspondence of William Hickling Prescott, 1833–1847*; P. E. Palmquist și T. R. Kailbourn, *Pioneer Photographers of the Far West: A Biographical Dictionary, 1840–1865*, Stanford University Press, Stanford, 2000, pag. 252. Stephens a acordat întotdeauna recunoaștere celor despre care a știut că exploraseră un sit înaintea lui și a lui Catherwood. Așa a procedat și în privința lui Chichen Itzá, spunând în cartea sa că primul cetățean care nu era băștinăș și nici spaniol ce vizitase ruinele fusese un american cu numele de John Burke, angajat ca inginer în Valladolid, care călătorise până la sit în 1838. Doi ani mai târziu, a scris Stephens, un tânăr diplomat și botanist austriac, baronul Emanuel von Friedrichsthal, a sosit la Chichen Itzá cu un dagherotip ca să immortalizeze ruinele. La un an după, în 1841, acesta a expus 25 de imagini daghereotipate din Chichén Itzá și alte ruine din Yucatán, inclusiv Uxmal, la New York, Londra (la

Prima lor descoperire la Chichén a dat tonul. În cea dintâi clădire în care au intrat, numită Akatzeeb („Casa Scrisului Întunecat”), au descoperit o tăbliță înfățișând un rege sau un preot în basorelief și câteva șiruri de hieroglife. Aceasta a confirmat încă o dată caracterul unitar al artei și scrisului, care, după părerea lor, erau comune tuturor ruinelor pe care le examinaseră. În călătoriile lor văzuseră de acum variații semnificative ale arhitecturii și ornamentațiilor exterioare, dar numitorii comuni ai unei civilizații – motivele ei artistice și culturale și scrisul – erau aproape la fel peste tot. Chichén era bogat în hieroglife și basoreliefuri. Le era clar că ajunseseră într-unul dintre cele mai nordice puncte ale aceleiași civilizații unice și închegate pe ale cărei urme o porniseră de la prima lor vizită din Copán, în sudul îndepărtat.

Însă Stephens, cu percepția mai ascuțită ca oricând,

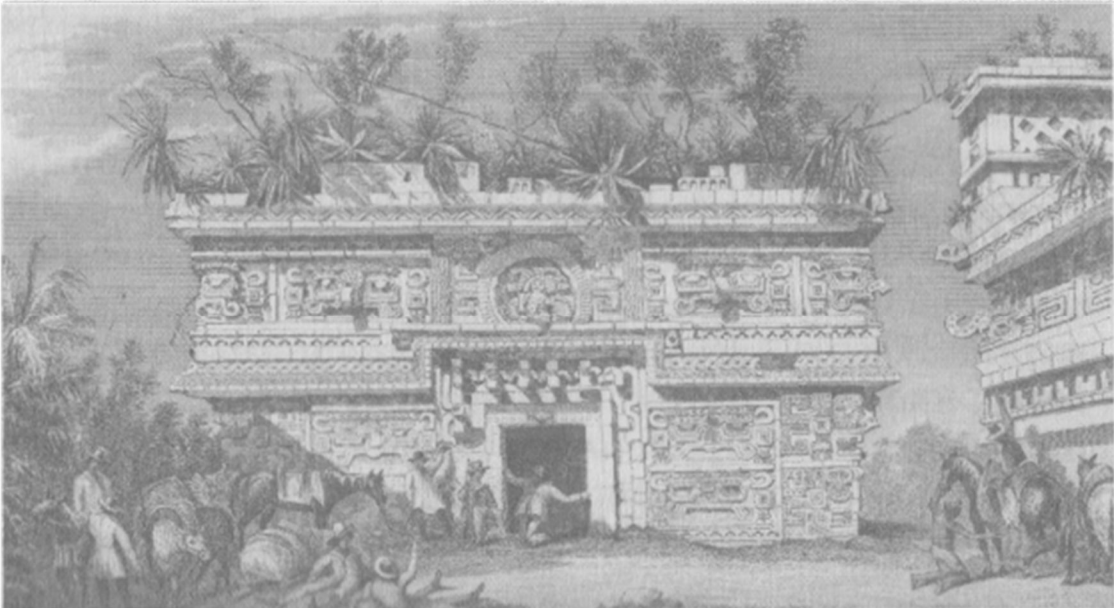
British Museum) și Paris. Friedrichsthal a murit în 1842 la Viena (de pneumonie, se pare) înainte să apuce să-și publice relatarea despre expediție. Avea 34 de ani. Deși întotdeauna generos cu recunoașterea meritelor altora, în cartea sa, Stephens nu a rezistat să nu sublinieze că el îi recomandase lui Friedrichsthal ruta prin Yucatán, căci acesta devenise interesat să viziteze Yucatánul după ce auzise despre aventurile lui Stephens în Chiapas și Yucatán. Prescott și Wolcott, *The Correspondence of William Hickling Prescott, 1833–1847*, pag. XXI, 691. Pentru informații biografice despre Friedrichsthal, vezi Palmquist și Kailbourn, *Pioneer Photographers of the Far West*, pag. 252. De asemenea, vezi U. Fischer-Westhauser, „Emanuel von Friedrichsthal: The First Daguerreotypist în Yucatán”, *Photoresearcher*, European Society for the History of Photography, 10, 2007.

simțea că la Chichén ceva era diferit. „Ca linie generală, fațadele nu erau la fel de elaborat împodobite ca altele pe care le văzuserăm, păreau mai vechi, iar sculptura era mai rudimentară”, remarcă el, comparând în special cu basoreliefurile migăloase de la Palenque. Dar sculptorii din Chichén lucrau cu o piatră mult mai poroasă, care nu permitea gradul de detaliere ce îi impresionase atât în Palenque. În plus, Chichén se prezenta ca fiind cel mai războinic loc dintre toate cele pe care le cercetaseră. Abundau imaginile sculptate cu războinici: soldați cu sulite și scuturi, împodobiți cu podoabe complicate din pene. Un întreg perete al platformei din centrul pieței principale era acoperit de șiruri de sculpturi înfățișând craniile omenești înfipite în lănci.

În ciuda legăturii evidente dintre Chichén și siturile din sud, din Chiapas, Guatemala și Honduras, Stephens a observat că Itzá, poporul ce stăpânise cândva acest oraș, părea să aibă o legătură mai strânsă cu Mexicul decât văzuseră în alte situri. A detectat asemănări evidente între una dintre picturile murale colorate ale templului – cu imagini ale oștilor Itzá cucerind orașe și sate și nimicindu-și dușmanii – și „scrierile picturale” mexicane publicate în volumele groase ale Lordului Kingsborough. A mai observat că un „dans” al războinicilor Itzá sculptați pe peretele

celui de-al doilea templu, împodobiți toți cu paruri din pene și cărând mănunchiuri de sulite, semăna cu imaginile soldaților sculptați pe o mare piatră „sacrificială” scoasă la iveală în piața din Ciudad de Mexico, în apropiere de locul unde se aflase cândva un templu aztec. Mai știa că aztecii și alte societăți mexicane idolatrizaseră șarpele cu pene, iar în Chichén erau numeroase imagini și sculpturi înfățișând șerpi. Lui Stephens, Chichén i se părea un amestec între cultura Americii Centrale și cea a Mexicului. Și de data asta observațiile sale aveau să se dovedească vizionare. Arheologii de mai târziu au identificat la Chichén multe influențe, datorate în parte comerțului înfloritor al mayașilor Itzá de-a lungul coastei.

Deși siluetele din basoreliefuluri erau mai simple și mai grosolane decât cele din sud, au descoperit un grup de clădiri care semănau cu cele splendid împodobite din Uxmal, Kabah și Labna. Separate de restul ruinelor din Chichén, acestea aveau o sculptură atât de sofisticată și un aspect general atât de elegant, încât păreau construite ca să imite și să fie în competiție cu fațadele pe care Stephens și Catherwood le văzuseră în sud-vestul Yucatanului. Aceste decorații și mozaicuri exterioare sunt cunoscute acum drept

*Sus: Așa-numitul „Patrulater al Monahilor“ din Chichén Itzá
(Catherwood)*

Jos: Detaliu, în prezent (Carlsen)

stilul Puuc. Oare imigranții din Uxmal și Kabah se mutaseră în Chichén și aduseseră cu ei și stilul sau Itzá îl furase pur și simplu? Sau poate acest stil era originar din Chichén și fusese dus înspre sud? Un savant al zilelor noastre a numit stilul Puuc „baroc”, dar o analogie mai bună ar fi „rococo”, stilul înflorat și exagerat al Europei secolului al XVIII-lea. În tot cazul, era o formă de ornamentație care părea să-și fi atins extremele.

Clădirile l-au fascinat pe Catherwood, care a creat unele dintre cele mai bune lucrări ale sale avându-le ca model.

Parcă ar fi fost înălțate și împodobite doar de dragul de a le privi, iar Catherwood s-a bucurat de ele, redându-le în toată splendoarea și sofisticarea lor.

Chichén Itzá îi oferea un material foarte bogat. Situl părea să aibă câte puțin din tot ce întâlneră în celelalte ruine, ba uneori chiar într-o stare mai bună. De exemplu, au descoperit din nou două ziduri paralele, care au fost identificate ulterior ca terenuri de joc cu mingea. Numai că aici pereții ce mărgineau terenul erau incredibil de masivi, la fel și cele două inele tăiate în piatră, înfipite în ziduri vizavi unul de altul^{328, 329}.

³²⁸ Dar nu pe orizontală, cum sunt inelele coșurilor de baschet, ci pe verticală.

³²⁹ Terenul de joc cu mingea din Chichén se va dovedi cel mai mare din Mesoamerica.

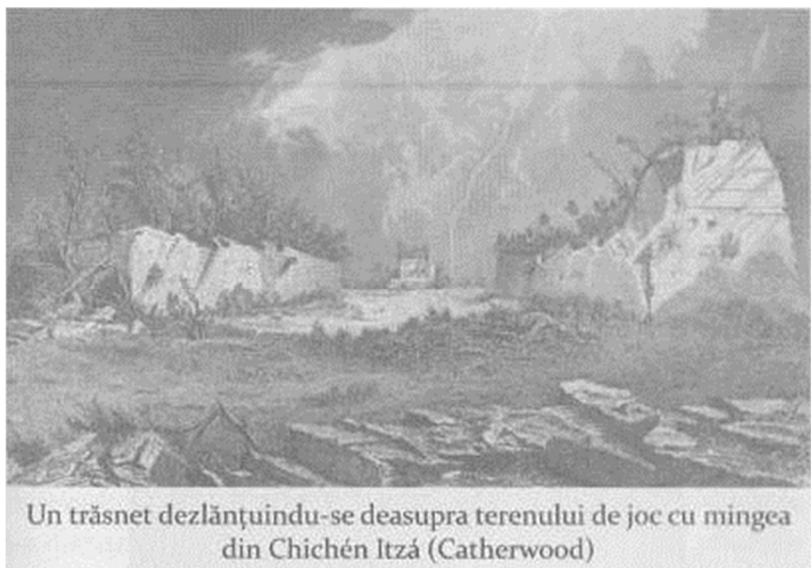
Inelele se aflau la șase metri de pământ, aveau un diametru de un metru și erau sculptate sub forma a doi șerpi înălțuiți. Se aflau în perfectă stare de conservare, spre deosebire de inelele din Uxmal, pe care le găsiseră căzute și sfărâmate. Au descoperit o clădire mare și ovală asemănătoare celei de la Mayapán. Și ceva mai la nord de ea se afla construcția nelipsită în aproape orice sit: piramida. Dar aceasta era una dintre cele mai impresionante piramide în trepte pe care o văzuseră. La baza uneia dintre cele patru scări ce urcau până în vârful templului, Stephens a observat „două capete colosale de șerpi încadrând baza, lungi de trei metri, cu gurile deschise larg și limbile scoase”.³³⁰ Urcând până în vârful templului, au descoperit deasupra intrărilor grinzi sculptate intacte – tot din lemn de *sapodilla* dur ca piatra – și ușori de piatră, de asemenea superb sculptați cu siluete umane în basorelief.

Dar stând pe platforma din fața templului și privind în jos au văzut printre copaci ceva ce nu mai întâlniseră până atunci.

„De la această înălțime am zărit pentru prima oară grupuri

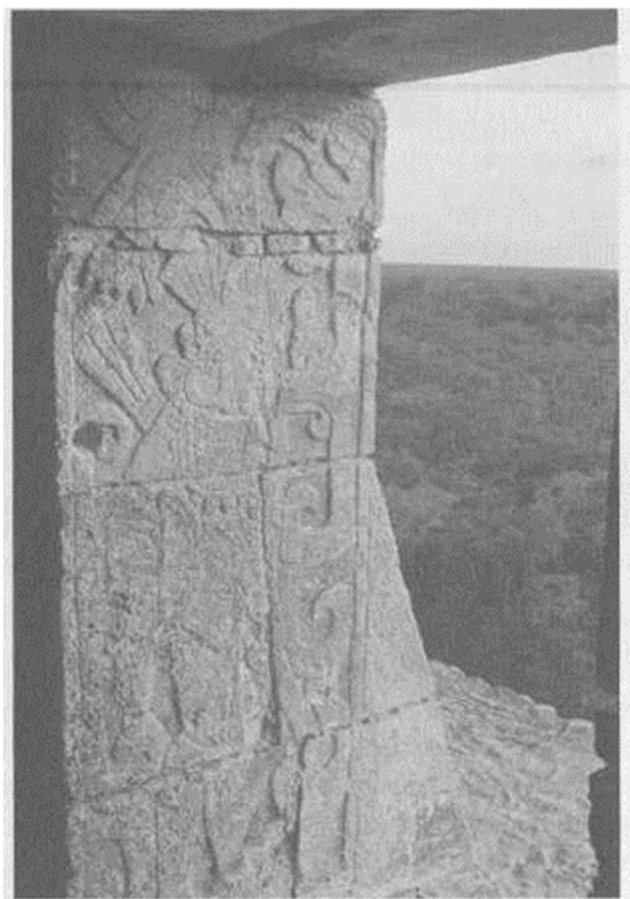
³³⁰ La această piramidă, numită acum Piramida lui Kukulcán, în timpul echinocțiului de toamnă și primăvară umbra soarelui se deplasează în josul balustradei ce încadrează scara, luminând ceea ce pare a fi trupul unui șarpe, până ce ajunge pe capul șarpelui, aflat la baza treptelor.

de coloane scunde care, studiate, s-au dovedit a fi printre cele mai remarcabile și mai de neînțeles descoperiri cu care ne-am confruntat. Se găseau în șiruri de câte trei, patru sau cinci, multe dintre acestea continuând în aceeași direcție [...]. Multe căzuseră și în anumite locuri zăceau prăbușite în șiruri, toate în aceeași direcție, de parcă au fost doborâte intenționat. Pe alocuri se întindeau către bazele unor movile largi pe care se aflau ruinele unor clădiri și fragmente colosale de sculpturi, în timp ce altele se ramificau oprindu-se brusc. Am numărat trei sute optzeci și mai erau multe.”

Chichén Itzá îi uimea și îi năucea pe cei doi. Situl etala un amalgam năucitor de stiluri, unele extravagante și exagerate, care totuși aveau trăsături comune evidente cu ruinele explorate mai înainte. Era la fel de mare și de grandios ca Uxmalul, dar, dată fiind

proximitatea celor două orașe – mai puțin de 150 de kilometri –, diferențele dintre ele păreau o enigmă de nedescifrat. Departe de a contribui la dezlegarea misterului acestor miraculoase orașe străvechi, Chichén Itzá părea numai să îl adâncească.

Fotografie făcută din vârful principalei piramide
din Chichén Itzá (Carlsen)

Cu o zi înainte de plecare, au fost atrași de un *cenote* din nordul sitului, care de câteva secole fusese (și

continua să fie) un loc sacru de pelerinaj pentru amerindienii din Yucatán. Când au ajuns la el străbătând o pădure deasă, un uliu zbura în cercuri în interiorul deschiderii imense și aproape perfect rotundă din sol. S-au apropiat de margine și au privit în jos apa. Pereții neuniformi și stratificați de calcar coborau drept până la lacul aflat cu șase metri mai jos și nu se vedea nicio cărare care să ducă spre suprafața apei sau înapoi. Copaci și tufișuri crescuseră pe margini. Dându-i ocol, au descoperit o structură de piatră. Stând pe marginea ei și privind în abisul apelor, Stephens s-a înfiorat. Conform legendei, aici erau aruncați oamenii în apă, ca sacrificii către zeul ploii, a explicat el.³³¹

20

Tuloom

Pe 29 martie au părăsit Chichén Itzá și au pornit către est, spre Valladolid, ajungând înaintea bagajelor. Orașul de 15.000 de locuitori fusese fondat la începutul erei spaniole; Stephens l-a declarat decăzut, iar cele șapte biserici ale sale – „dărăpănate”. Locul avea un aer

³³¹ La începutul secolului al XIX-lea, când *cenote* a fost dragată, s-au descoperit oase umane, precum și vase, bijuterii de jad și alte obiecte. Sharer și Morley, *The Ancient Maya*.

„melancolic”, a mai scris el. Valladolid era primul lor popas în drum spre coasta estică a peninsulei, unde, urmând din nou niște zvonuri, sperau să descopere rămășițele unui oraș descris de cei dintâi marinari spanioli ca uimitor prin dimensiuni și splendoare și – cel mai interesant – locuit. Se numea Tuloom. (Stephens i-a scris numele fonetic, dar astăzi se numește Tulum.). Voiau să navigheze apoi către insula Cozumel, unde spaniolii pretindeau că descoperiseră numeroase temple de piatră.

Cei trei și-au găsit cazare în Valladolid și tocmai se pregăteau să se culce, când Albino a sosit în galop în oraș și le-a bătut la ușă ca să-i anunțe că avusese loc un accident groaznic. Calul care ducea dagherotipul se smulsese din șir și fugise, iar aparatul se spărsese. Pierderea era cumplită. Bărbații s-au consolat însă cu gândul că măcar aveau imaginile deja developate pe plăcuțe de cupru.

Mai tulburătoare decât pierderea dagherotipului era atmosfera rău prevestitoare pe care o simțeau aici. Stephens mai observase ulterior în rândurile societății albe din Yucatán o frică ascunsă, dar în Valladolid era mai palpabilă ca oriunde.

Într-unul dintre frecventele sale comentarii sociale, scrisese că amerindienii mayași din peninsulă suferiseră secole de subjugare brutală, muncind pentru

stăpânii lor albi într-o supunere aproape feudală. Se întreba: „E posibil ca aceștia să fie urmașii aceluiași popor feroce care a opus o rezistență atât de sângeroasă conchistadorilor spanioli?”

De la conchistă, băștinașilor li se interzisese să poarte arme; dar Stephens a aflat că, în revolta lor recentă împotriva Mexicului, albi se bazaseră pe amerindieni să poarte greul luptei. Îi recrutaseră din zona rurală și îi înarmaseră ca să-i ajute să alunge garnizoana mexicană din Valladolid. A scris: „Ce consecințe va avea faptul că s-au pomenit, pentru prima dată după o îndelungată servitute, în posesia unor arme, fiind tot mai conștienți de puterea lor, e o întrebare nespus de importantă pentru oamenii acestei țări, al cărei răspuns nu-l poate anticipa nimeni.”

Deși Stephens nu putea „anticipa” consecințele, a înțeles pericolul datorită experienței lui din Guatemala. Yucatánul era de fapt o bombă cu ceas. Însă, măcar de data asta, timpul le era prieten: aveau să plece în curând, ratând revoluția – una căreia era posibil să nu-i supraviețuiască. În anii următori, peninsula a izbucnit și Valladolid avea să fie centrul a sute de masacre comise de amerindieni împotriva albilor. Mayașii yucatec, atacând adesea înarmați doar cu macetele, s-au răsculat în tot centrul și estul Yucatanului; a fost o revoltă atât de sălbatică, încât, prin comparație, cea a

amerindienilor din Guatemala părea o plimbare de plăcere. În 1848, revolta din est a cuprins întregul Yucatán, amerindienii au înconjurat Mérida și aproape că i-au aruncat în mare pe toți ocupanții albi ai peninsulei. A urmat o perioadă de opt ani plină de conflicte și măceluri fanatice, cunoscută sub numele de „Războiul Castelor”. Înainte să se termine, aveau să moară mai bine de 80.000 de oameni, 16% din populație, iar alți 25% au fost alungați din peninsulă. Conchistadorii spanioli nu au reușit niciodată să strivească în întregime spiritul mayașilor yucatec, care înduraseră secole de oprimare așteptând să vină ziua răzbunării.³³²

Expediția a fost crușată de violențe. Dar la est de Valladolid au întâlnit un grup mare de indigeni a căror înfățișare i-a făcut să-și reamintească de Guatemala. „Goi, înarmați cu puști cu țeavă lungă, ducând pe umeri mistreți și cerbi, erau cei mai brutali oameni pe care-i văzusem”, scrie Stephens. Erau unii dintre amerindienii care răspunseseră chemării [împotriva garnizoanei mexicane din Valladolid] și păreau gata de luptă în orice clipă.”

Stephens a mai avut surpriza de a nu găsi pe nimeni

³³² Nelson A. Reed descrie foarte viu această rebeliune extraordinară. N. A. Reed, *The Caste War of Yucatán*, Stanford University Press, Stanford, 2001, Pierderi de populație, pp. 141–142.

în Valladolid care să fi auzit de Tuloom. Li s-a spus că pe coastă era o așezare numită Tancah, dar ca să-și dea seama dacă exista măcar un drum până acolo trebuiau să o ia spre est, către așezarea Chemax.³³³ Aceasta se afla în linie dreaptă între Valladolid și Tancah, iar când au sosit acolo au descoperit că ajunseseră, practic, la granița estică a Yucatanului populat. Erau acum la frontieră; numai 70 de kilometri de junglă și sălbăcie despărteau Chemaxul de coastă. Li s-a mai spus că Tancah nu era decât „o fermă amărâtă”. Dar exista un drum prin junglă: o cărăruie puțin folosită și năpădită de tufe, bună de străbătut numai pe jos.

Stephens a mai aflat că Tancah era o tabără înființată de un pirat și contrabandist pe nume Molas. Cu ceva timp în urmă, Molas fusese condamnat la moarte în Mérida, dar evadase din închisoare și se refugiase pe coastă, unde el și familia sa înființaseră o tabără izolată, „departe de brațul lung al legii”. Când soldații trimiși din Mérida să-l captureze ajunseseră în Chemax și văzuseră jungla dinaintea lor, au făcut stânga-mprejur și s-au întors de unde veniseră. Mai târziu, Molas fusese descoperit fără suflare pe cărare, deși nimeni nu știa cum murise. „Aceste relatări ne-au luat pe neașteptate, dându-ne peste cap toate planurile”,

³³³ Tancah este cunoscută astăzi ca Tan Kah.

povestește Stephens.

Se credea despre Tuloom că fusese cel dintâi oraș zărit de spanioli când sosiseră pe coasta Yucatanului în primăvara lui 1518, într-o expediție pornită din Cuba, condusă de Juan de Grijalva. Cele patru corăbii spaniole s-au oprit mai întâi pe o insulă mare pe care localnicii o numeau Cozumel și apoi au traversat canalul până în Yucatán. Capelanul expediției, Juan Diaz, a descris astfel ceea ce a urmat: „Am navigat de-a lungul coastei zi și noapte. În ziua următoare [...] am zărit un târg sau un oraș atât de mare, că nici Sevilla nu ar fi putut rivaliza cu el se vedea un turn foarte înalt.” Cu o lună înainte, când Stephens îl întâlnise pe Juan Pío Pérez, acesta îi spusese că un explorator pe nume Juan José Galvez navigase recent de-a lungul aceleiași fâșii de coastă și anunțase că găsise două orașe străvechi nu departe de Cozumel – Tancah și Tuloom – punctând că acesta din urmă era înconjurat de un zid masiv de piatră. Stephens se întreba cum era posibil să se știe atât de puține despre aceste ruine.

Expediția ajunsese la un punct de cotitură. Tuloom se ivea în zare ispititor ca un cântec de sirenă plutind de dincolo de junglă. Ultima pereche de încălțări a lui Stephens era atât de roasă, încât nu ar fi supraviețuit unei poteci de 70 de kilometri. Dar acum erau sănătoși cu toții și veniseră până aici, iar Tuloom le plutea pe

dinaintea ochilor ca o destinație indispensabilă, probabil ultima înainte ca anotimpul ploios să se instaureze, punând capăt expediției. „Ideea de a ne întoarce nici nu a fost luată în discuție”, scrie Stephens. S-au sfătuit și au întocmit un plan, din păcate unul care avea să adauge săptămâni întregi itinerarului lor. Dinspre Chemax pornea un drum până la portul nordic Yalahao. De acolo puteau lua o corabie, ocolind vârful nordic al peninsulei, cunoscut drept Capul Catoche, apoi coborând spre sud, înspre Cozumel, Tancah și Tuloom. „Asta ne silea la două călătorii de-a lungul coastei, una dus și una întors”, recunoaște Stephens „și avea să ne ia probabil două săptămâni să ajungem la Tancah, unde credeam că o să ajungem în trei zile”.

Trei zile le-a luat numai să ajungă la Yalahao pe un drum greu, plin de pietre ascuțite. „Era groaznic de cald. Nu vedeam nimic cu excepția cărării înguste dinaintea noastră, pe care ne târam întrebându-ne cum putea o suprafață atât de pietroasă să hrănească vegetația aceea prosperă”, mai scrie el. În Yalahao au găsit un mini-port izolat, având colibe acoperite cu frunze de palmier, umbrite de cocotieri; era un fost sălaș al piraților, dintre care mulți se dedicaseră acum unor activități mai respectabile, îndeletnicindu-se cu contrabanda sau cultivând trestie de zahăr la fermele din apropiere. Însă locul încă păstra proaspătă

amintirea zilelor când pirații făceau legea și când prada era adusă la țărm și cheltuită pe băutură și jocuri de noroc. O canoe sau barcă ce zăcea pe nisip le-a fost indicată ca aparținând odinioară unor pirați. Locul era ideal pentru activități pirateresti, fiindcă portul cel mic dădea în canalul larg dintre Yucatán și Cuba, permițându-le corsarilor să prade fără dificultate navele cu mărfuri care treceau. Și, când erau urmăriți de nave mai mari și mai bine înarmate, scăpau purtându-și navele cu cocă joasă în golful lung ca o lagună, unde corăbiile mai mari nu-i puteau urma.

Deși Cabot era fascinat de speciile de păsări aflate de-a lungul coastei, Stephens și Catherwood n-au pierdut timpul, ci au închiriat o canoe mică și au cumpărat provizii. În două zile erau gata. Conform planului, caii lor trebuiau să fie duși înapoi în Valladolid, apoi către vest, până într-un port de lângă Mérida pe nume Silan. Apoi, reveniți din Tuloom, cei trei aveau să se îmbarce și ei către Silan. Când canoea a fost umplută cu hrana, butoiășele cu apă și „ustensilele” pentru făcut tortilla, nu mai rămăsese prea mult loc pentru membrii expediției. Vasul, numit *El Sol*, era lung de 10 metri și lat de 1,80, cu doi marinari în afara căpitanului, două pânze și fără chilă. Au urcat la bord pe 7 aprilie și, după cum scrie Stephens, „perspectivele păreau mai degrabă nepromițătoare

pentru o călătorie de o lună. Vântul nu sufla. Velele atârnavă de catarg. Soarele ne ardea și nu exista nici urmă de umbră, deși agentul ne promisese unul. Căpitanul nostru era un pescar metis între două vârste, angajat pentru acest prilej.”

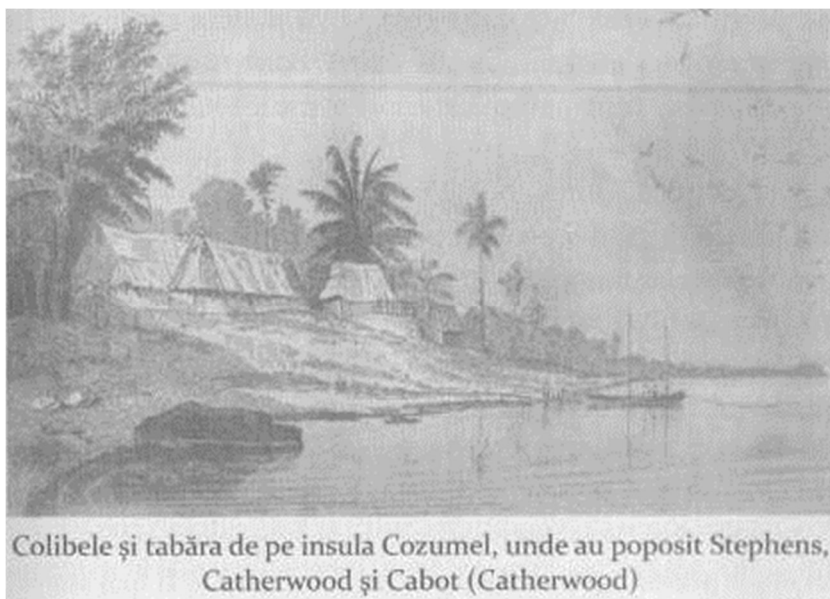
În primele două zile au plutit în derivă, avansând prea puțin. În prima noapte s-au îngrămădit la pupa, dormind atât de înghesuiți unul într-altul, încât, „dacă fundul navei s-ar fi desprins, cu greu am fi căzut”, notează Stephens. În cele din urmă au ocolit Capul Catoche, au petrecut noaptea pe o insuliță numită Contoy, apoi în următoarea zi au navigat de-a lungul coastei lui Isla Mujeres, o insulă care, la fel ca Yalahao, fusese un sălaș notoriu pentru pirați, inclusiv pentru faimosul Jean Lafitte³³⁴. *El Sol* și-a văzut de drum, abătându-se către vest și către uscat, apropiindu-se de dunele pustii din Kancune, astăzi stațiunea turistică Cancún. Au făcut baie pe îndelete lângă țărm și au căutat scoici, dar la apus s-au pomenit gonind disperați către barcă, „fugăriți de băștinași”. „Roiuri de țânțari ne-au urmărit, cu aceeași sete de sânge pe care o aveau amerindienii când îi fugăreau pe spanioli de-a lungul coastei”, scrie Stephens.

³³⁴ Pirat și contrabandist francez care a operat în Golful Mexic, colaborând ocazional când cu Spania, când cu Statele Unite.

A doua zi au pornit către insula Cozumel mânați de o briză puternică. Marea agitată se spărga de copastie, udându-i pe ei, proviziile și bagajele. Au ancorat aproape de țărm peste noapte, iar dimineată, cercetând plaja tivită de o pădure deasă, au zărit o mică proprietate abandonată, constând din colibe cu acoperișuri din frunze de palmier. Au traversat cu grijă reciful, ajungând într-un mic golf, au coborât pe țărm și s-au cazat la ferma pustie. Scăpați de înghesuiala și umezeala canoei, cei trei s-au întins la umbra unui cocotier și au contemplat frumusețea micului golf. „Cu armele sprijinite de copaci, cu bărbile noastre și costumele potrivite pentru mersul cu canoea, arătam ca un trio de pirați autentici furișându-se pe mare în barca lor”, povestește Stephens.

Acesta citise relatările lui Juan Diaz, ale lui Bernal Díaz del Castillo și ale altor conchistadori care îl însoțiseră pe Grijalva și mai apoi pe Cortés în explorările lor din Cozumel, relatări care reprezentaseră chiar unul dintre principalele motive ale călătoriei lor aici. Toate poveștile descriau o insulă presărată cu cătune constând din case de piatră și „turnuri” unde băștinașii adorau idoli. Ca urmare, Stephens și tovarășii săi au fost surprinși să descopere că insula părea nelocuită. Ferma era înconjurată de jungla tropicală, atât de deasă și de compactă, încât

și-au dat seama că le-ar fi fost imposibil să-și facă drum cu macetele în căutarea ruinelor, fie și pe o distanță cât de mică. Puteau să treacă la niciun metru de o clădire străveche și să n-o observe. Cabot însă a descoperit că pe insulă se aflau din abundență specii rare de păsări și s-a pus imediat pe treabă, doborând câte putea pentru a le adăuga la colecția lui.

Renunțând să exploreze interiorul insulei, au investigat în dimineața următoare o clădire pătrată de piatră care fusese vizibilă printre copaci când intraseră în golf. Mică și îndesată, nu prea semăna cu construcțiile mărețe din Chichăn, Uxmal și alte situri de pe continent. Dar avea aspectul specific unui mic

templu, construit pe o platformă cu trepte pe toate părțile, cu patru uși orientate către cele patru puncte cardinale. În apropiere au descoperit o altă ruină, construită pe o terasă joasă, păstrând pe pereții exteriori urme ale vopselei de odinioară. Nu departe, îngropate în junglă, au găsit rămășițele unei biserici spaniole, poate chiar cea construită la ordinele lui Cortés după debarcarea pe insulă, în 1519. Acoperișul se prăbușise, dar pereții înalți de șase metri încă mai stăteau în picioare, iar în altar crescuse un copac.

A doua zi a fost una pierdută, din cauza unei furtuni neașteptate. Ca să-și salveze ambarcațiunea, căpitanul a ieșit repede din golf, căutând un loc mai sigur de ancorat și lăsându-i pe membrii expediției în urmă, fără bagaje sau provizii. Întunericul se lăsa și Stephens s-a temut de soarta echipajului în apele acelea agitate. Apoi s-a întrebat care ar fi fost soarta lui și a tovarășilor săi. „Dacă ei nu s-ar mai fi întors, am fi fost [patru] Robinsoni Crusoe singuri pe o insulă pustie”, scrie el. S-au consolat cu faptul că măcar aveau puști, dar apoi au descoperit că luaseră foarte puțină muniție cu ei. „În timp ce furtuna se dezlănțuia, îngrijorarea noastră creștea și am ajuns chiar să socotim ce șanse aveam să ajungem pe continent cu o plută.”

O asemenea măsură s-a dovedit a nu fi necesară, căci a doua zi Stephens și Albino au mers câțiva kilometri

pe pietrele ascuțite – presărate cu resturile unor vechi naufragii – și au descoperit canoea și echipajul cuibăriți în siguranță într-un golfuleț protejat. „Pânzele, bagajele, păsările doctorului Cabot și exemplarul meu din Cogolludo erau întinse la uscat.” Când au părăsit insula a doua zi, scrie Stephens, „un uliu jelindu-și tovarășul pe care îl luaserăm cu noi era singura ființă vie care ne-a privit plecând”. După nereușita din Cozumel, își puneau acum speranțele în a găsi un oraș „mare ca Sevilla” pe coasta peninsulei.

*

Au avut nevoie de două zile ca să traverseze canalul înapoi către Yucatán și să coboare spre sud de-a lungul coastei până la ferma din Tancah. Deși distanța nu era mare, au fost siliți să lupte cu marea agitată, cu vântul și cu un curent puternic dinspre nord. Înainte să debarce în Tancah, au zărit în depărtare, sus pe o stâncă, uriașul turn de piatră din Tuloom și i-a cuprins nerăbdarea. Aici, în cele din urmă, ajunseseră în punctul final, culminarea lungii lor călătorii prin Yucatán. Stephens l-a instruit pe căpitan să aducă *El Sol* pe nisipul alb al plajei din Tancah. Au descoperit o colibă părăsită, au făcut curățenie și și-au făcut lăcaș în ea. Nu peste mult timp au primit o vizită din partea fiilor piratului Molas, doi tineri care deveniseră stăpânii fermei după moartea tatălui lor, cu un an în

urmă. I-au primit cu brațele deschise, bucuroși fără îndoială să aibă companie în însingurarea lor. Despre Tancah se zvonea că are câteva clădiri de piatră, vizibile numai din larg. Tinerii i-au condus prin junglă până la un ogor de porumb, unde au găsit o colecție nu prea impresionantă de clădiri năruite pe terase de piatră.

Dezamăgirea nu a durat însă mult. În fond, destinația lor era Tuloom – cel din urmă mare premiu. Se afla la vreo cinci kilometri mai la sud, iar a doua zi au pornit de-a lungul coastei pe nisipul fin, răcorindu-și din când în când picioarele în apele cristaline. Cel mai tânăr dintre frații Molas i-a însoțit ca să le slujească drept ghid. Pe la jumătatea drumului au fost nevoiți să urce o serie de faleze abrupte. Din vârful fiecăreia, turnul îndepărtat, căruia i se spunea „Castillo” sau castelul, se zărea din ce în ce mai aproape; era o priveliște spectaculoasă, o fortăreață de piatră cocoțată pe o faleză ce se înălța mult deasupra mării.

Urcând ultima ravenă, au străbătut o junglă deasă, cu ziduri vechi de piatră și clădiri ruinate abia deslușindu-se printre copaci. În cele din urmă, au ajuns la picioarele unei scări mari ce urca spre templul aflat în vârful lui Castillo. Copaci răzleți creșteau pe trepte și pădurea sumbră părea să-i pândească. Nu se mai simțiseră atât de pierduți în natură din timpul primelor

lor ruine, de la Copán. „Porniserăm în lunga noastră călătorie către acest loc fără să fim siguri ce anume aveam să întâlnim”, scrie Stephens. „Piedicile și dificultățile se tot acumulaseră, dar deja ne simțeam răsplătiți pentru truda noastră. Eram în mijlocul celui mai sălbatic peisaj din tot Yucatánul.”

Și-au croit drum în susul scării impozante, lată de nouă metri și încadrată de balustrade masive, apoi și-au cărat și bagajul și s-au instalat în două camere din templu. Stephens a scris: „De sus, vedeam o pădure imensă. Apoi, mergând de-a lungul coamei zidului, am privit oceanul nemărginit.” Stând pe o terasă de piatră din spatele templului cocoțat în vârful falezei, priveau în apa perfect limpede, de un albastru-închis, care mângâia nisipul coralifer de dedesubt.

Rădăcini și liane încolăcite șerpuiau prin clădire, așa că și-au petrecut prima zi îndepărtând cât mai mult din vegetație. După ce au smuls frunzișul, s-a ivit o construcție de o simplitate aproape clasică, proiectată cu o simetrie ce amintea de Grecia Antică. Fațada era orientată către vest, către junglă și era dominată de scara din mijloc, ce se ridica preț de două etaje până la templul pătrat din vârf. Apartamentele mari, fără

Sus: Fotografie actuală reprezentând „Castillo”
sau castelul din Tulum (Carlsen)

Jos: „Castillo” văzut de pe coastă (Catherwood)

ferestre, de la etajul al doilea se întindeau de o parte și de alta a scării ca niște aripi identice, cu acoperișurile prăbușite, cu platforme în față. Fiecare aripă avea propria ei scară ce cobora până jos pe solul pădurii, iar intrările erau încadrate de coloane groase. La parter, sub apartamente, răsăreau din fundație de o parte și de alta două temple mai mici, fiecare cu câte o singură ușă către camerele interioare. Văzută din față, clădirea avea aspectul unui tort etajat, perfect simetric. Din larg, zidul compact, înclinat, care alcătuia partea din spate a clădirii principale crea impresia unei fortărețe inexpugnabile, crescută direct din stânca falezei.

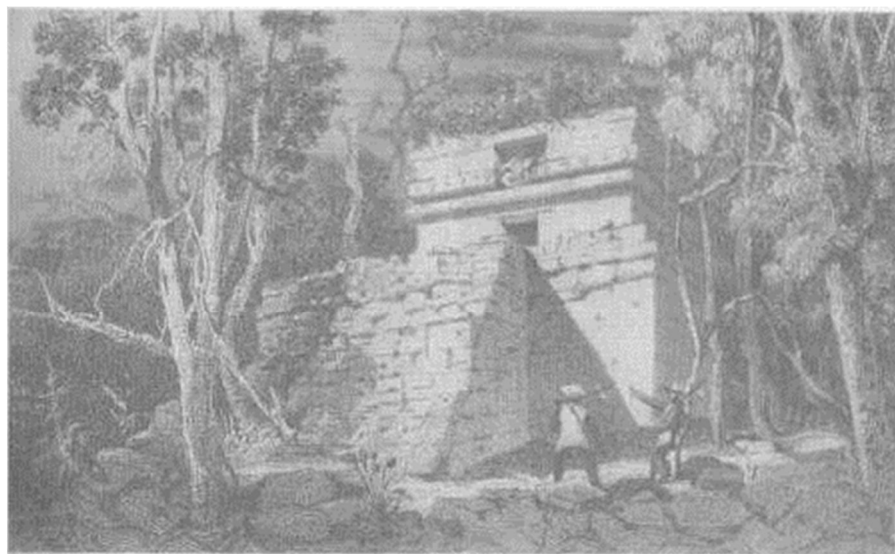
Nu există imagini din Tuloom făcute cu dagherotipul. De data aceasta, priveliștile aveau să fie immortalizate de creioanele și pensulele lui Catherwood. Și-au petrecut ore întregi curățând vegetația înconjurătoare, pentru ca el să se poată așeza la o distanță suficient de mare încât să aibă o perspectivă mulțumitoare. Apoi Cabot a plecat la vânătoare, iar Stephens s-a apucat de măsurători.

A descoperit un zid masiv care înconjura situl, gros de opt metri și pe alocuri înalt de cinci metri. Alcătuia trei dintre laturile unui dreptunghi uriaș, ce înconjura întregul Tuloom. A patra latură era faleza dinspre mare. Ar fi fost o poziție ideală de apărare împotriva dușmanilor. Au descoperit cinci intrări înguste în zid și

două turnuri de veghe din piatră ridicate în colțuri. Încă de la începutul expediției auziseră zvonuri despre ziduri care apărau orașele străvechi, dar nu găsiseră decât rămășițele acestora. Aici zidul era aproape intact, ceea ce l-a făcut pe Stephens să creadă că Tuloomul fusese construit mai recent decât celelalte ruine, ținând cont mai ales de forțele naturii înconjurătoare. A măsurat zidul plimbându-se pe culmea lui. „Chiar și așa, n-a fost ușor”, scrie el. „Copacii care crescuseră lângă zid își întindeau crengile pe deasupra lui, din el răsăreau măracini, tufe și liane felurite și la fiecare pas eram siliți să retezăm *Agave americana*, care ne înțepa cu ghimpii ei lungi și ascuțiți.” Măsura 850 de metri de la un capăt la altul. Tânărul Molas le-a spus că găsise numeroase ruine dincolo de zid, ceea ce l-a făcut pe Stephens să tragă concluzia că în interiorul incintei se aflau clădirile ce compuneau centrul ceremonial și administrativ al unui oraș mult mai mare.

Catherwood continua să lucreze cu toată viteza. La un moment dat, de sus de pe platforma din fața intrării în templu, Stephens l-a urmărit la treabă. Scena a lăsat în mintea lui o imagine de neșters a stoicismului lui Catherwood. Acesta își instalase *camera lucida* pe o platformă ridicată de piatră, nu departe de baza scării. Crengile îl adăposteau de soare. „Efectul pitoresc era sporit și de obiceiul lui de a-și ține o mână în buzunar

ca să o apere de atacurile țăntărilor, și de soluția de a-și lega pantalonii în jurul gleznelor ca să împiedice furnicile sau alte insecte să pătrundă pe dedesubt.”

Mic templu din Tuloom (Catherwood)

Pe multe dintre clădirile prăbușite au descoperit măști ciudate și alte decorațiuni sculptate deasupra cornișelor și a pragurilor, dar și pe lespezile încastrate în pereți, ca acelea de la Labphak. Fresce acopereau pereții interiori ai câtorva clădiri, multe erau însă atât de șterse, încât nu se mai deslușeau. Chiar lângă zidul de nord au descoperit un *cenote* plin cu apă stătută, care era, evident, sursa de apă pentru sanctuarul Tuloomului.

Cu toate acestea, erau nerăbdători să plece. Încălțările

lui Stephens se roseseră atât de tare, încât era nevoit să se deplaseze numai atunci când era cu adevărat necesar. Și frumusețea naturală venea la pachet cu niște minivampiri criminali. Țânțarii îi alungau. Fiecare noapte era o tortură. „Ne-am ținut pe poziții timp de două nopți”, scrie Stephens. Se pare că nu-și luaseră plasele antițânțari cu ei. În cea de-a treia noapte au fost alungați în cele din urmă din templu, numai pentru a reveni din nou înăuntru, căutând alinare, dar negăsind-o nicăieri. Renunțaseră la somn. „O notă de evacuare ne zumzăia violent în urechi și nu ne mai doream decât să plecăm.”

Catherwood desenase clădirile mai importante și tocmai își făceau bagajele, gata să plece, când Cabot, într-un ultim efort de a găsi o specie numită curcanul de Yucatán, s-a avântat în junglă și a dat peste un alt grup de structuri remarcabile. Se aflau la mai puțin de o mie de pași de Castillo, dar desișul frunzișului le făcuse invizibile până când Cabot se împiedicase de ele. Câțiva pași mai la stânga sau mai la dreapta și ar fi trecut pe lângă ele fără să le observe. Nici Molas nu știa nimic despre asta. Acum nu mai puteau pleca până nu tăiau copacii și tufișurile, astfel încât Catherwood să aibă șansa de a le desena.

Una dintre construcții consta în două temple îngemănate, unul peste altul. Clădirea neobișnuită era

împodobită cu figuri sculptate în nișe deasupra intrărilor, iar pereții interiori erau acoperiți cu picturi. Din păcate, acestea erau atât de năpădite de mușgai și mușchi, încât erau imposibil de deslușit. Au mai descoperit și două stele rotunjite, similare celor de la Copán și Quiriguá, dar mai puțin pompoase. Nu aveau decât 1,80 metri înălțime, iar sculpturile erau roase, indistincte. Stephens nu scrie câte ore sau zile a adăugat șederii lor această nouă descoperire, dar a fost nevoie de defrișări considerabile ca să poată Catherwood să-și termine desenele.³³⁵ În cele din urmă au fost măsurate, desenate și adăugate planului sitului, apoi bărbații au dat bir cu fugiții din fața dușmanilor lor fanatici și însetați de sânge.

*

Ajunseseră la capătul călătoriei. Tuloom era ultimul dintre orașele lor fantomă, bântuite de minuni nu mai puțin uimitoare ca primele, cele de la Copán. Ambele

³³⁵ Ilustrația ce redă una dintre clădiri, identificată ca placa XLVIII în cartea lui Stephens, *Incidents of Travel în Yucatán*, vol. 2, înfățișează trei siluete neclare și indistincte pe treptele din fața clădirii. Însă, câțiva ani mai târziu, când Catherwood a publicat propria lui carte cu litografii mari, *Views of Ancient Monuments*, a adăugat acestei ilustrații ceea ce se crede a fi o imagine a lui purtând o haină lungă, cafenie, în compania fie a lui Cabot, fie a lui Stephens. Cei doi țin panglica de măsurat a lui Catherwood și se deplasează prin fața clădirii. În mod incredibil, această imagine autobiografică a lui Catherwood e considerată unicul portret al lui care s-a putut găsi.

locuri erau victime ale naturii, pierdute în negura timpului și, la fel ca multe dintre cele văzute de ei până atunci, provocatoare și misterioase. Numai norocul i-a făcut să-și încheie călătoria navigând către Tuloom, care, printr-o coincidență, fusese și una dintre ultimele fortărețe ale cândva măreței civilizații mayașe. Capelanul spaniol Juan Diaz e posibil să fi exagerat când raporta în 1518 că Tuloom era „atât de mare că nici Sevilla nu ar fi putut rivaliza cu el”. Dar afirmase în mod corect că ceea ce vedeau ei de pe mare era un oraș încă locuit, de o eleganță și o splendoare impresionante. Cercetările științifice ulterioare aveau să descopere că Tuloom supraviețuise câteva decenii după sosirea conchistadorilor, pentru că spaniolii aleseseră să invadeze Yucatánul dinspre vest, prin Golful Mexic, evitând jungla pe care o văzuseră de-a lungul coastei de est. Tuloom n-a fost cucerit niciodată, dar a fost abandonat treptat pe la finele secolului al XVI-lea, când bolile aduse de spanioli au ajuns în cele din urmă și aici, trecând de marele zid de apărare și punându-i pe fugă sau ucigându-i pe locuitori. Stephens simțise diferența din Tuloom. Observase că zidul uriaș era în mare parte intact și că multe clădiri erau în stare bună, în ciuda forțelor neabătute ale naturii.

Tânărul Molas le-a povestit că mai auzise și despre

alte clădiri mari, „acoperite de picturi în culori vii” și aflate în adâncurile pădurii, către vest. La fermă au întrebat un bătrân amerindian, care povestise că dăduse peste ele în timp ce vâna. Dar acesta era nesigur și informațiile lui păreau prea ambigue pentru ca membrii expediției să străbată kilometri întregi de junglă în căutarea lor, mai ales fără încălțări, în cazul lui Stephens.

Deși de nepătruns, pădurea îi ispitea. Fâșia imensă de pământ ce despărțea ferma Molas de Chemax aflat la 70 de kilometri era acoperită de o junglă tropicală udată de alizeele și uraganele ce suflau dinspre mare. Nu era străbătută de niciun drum, iar omul alb nu intrase în ea. Stephens spune că era convins „că acolo existau fără îndoială orașe în ruine”. Optzeci de ani mai târziu, arheologii aveau să-i dea dreptate, descoperind străvechiul oraș Coba la vreo 50 de kilometri nord-vest de Tuloom. Orașul, datând din perioada mayașă clasică, era unul dintre cele mai aglomerate și mai complexe centre din Yucatán, iar piramida lui principală – una dintre cele mai înalte ale civilizației mayașe. Ceea ce Stephens nu putea ști era că, deși această sălbăticie vastă ce se întindea până departe la nord și la sud era aproape pustie în momentul vizitei lor, avea să fie în curând repopulată. În zece ani urma să devină refugiul unei numeroase populații

amerindiene ce-și căuta adăpost în păduri la încheierea Războiului Castelor.³³⁶

Spațiul și timpul alocate acestei expediții se terminaseră. Luna mai se apropia cu iuțeală și odată cu ea și sezonul furtunilor, arbitru final al explorărilor. Erau zdrențăroși și epuizați și îi mai aștepta lunga călătorie pe mare înapoi la Mérida.

Au părăsit ferma Molas la sfârșitul lui aprilie. Întrucât curentul și vântul le-au fost favorabile, au navigat către nord într-un timp bun. Au petrecut o a doua noapte pe aflorimentul subțire și lung din stâncă și nisip numit Isla Mujeres, unde au vizitat două temple de piatră cu vedere spre mare. Au ocolit Capul Catoche și au pornit către vest, către Yalahao. „Vechiul cuib de pirați ni s-a părut o metropolă”, scrie Stephens. Continuând către vest, duși de un vânt puternic, au ajuns în ziua următoare la Silan, cunoscut astăzi ca Dzilam de Bravo.

Probabil că în timp ce se apropiau de mal arătau ca niște adevărați Robinsoni Crusoe. Hainele le erau numai zdrențe, iar fețele arse de soare, cu bărbii crescute sălbatic. Conform planului, caii îi așteptau împreună cu îngrijitorul lor, identificat de Stephens drept Dimas, care îi adusese eroic din Yalahao

³³⁶ Reed, *The Caste War of Yucatán*.

parcurgând mai bine de 240 de kilometri.

Cabot era în extaz. Coasta de lângă Silan era înțesată de păsări și timp de două zile au pornit pe urmele flamingilor și ale lopătarilor trandafirii.

Avea să mai treacă încă o săptămână până să ajungă la Mérida. Pe drum s-au oprit să examineze câteva movile mari, invadate de vegetație; deși unele erau imense și se încheiau cu temple ruinate, nu au descoperit nimic extraordinar. Multe fuseseră demolate de săteni, care le folosiseră ca material de construcție. În așezarea Izamal, o biserică franciscană impozantă și o mănăstire fuseseră construite cu 300 de ani înainte pe locul unei piramide uriașe, demolată întocmai ca să furnizeze piatra pentru construcție. În curtea din spate a unei case învecinate au descoperit un cap uriaș ieșind dintr-un zid tencuit. Catherwood i-a făcut imediat portretul și a creat o imagine dramatică a sculpturii pentru cartea lui viitoare cu ilustrații colorate de mână.

Nu departe de Mérida au poposit peste noapte la o hacienda numită Aké. Dimineață au cercetat movila „El Palacio”. Urmând o scară mare până în vârful unei platforme largi, au descoperit 36 de coloane de piatră dispuse în trei șiruri paralele, unele înalte de patru-cinci metri, care se pare că susținuseră cândva un acoperiș. Platforma era năpădită de vegetație și unele coloane căzuseră. A fost ultima lor explorare, sfârșitul

lungii lor călătorii. Nu aveau să mai vadă niciodată temple, piramide sau ruine antice.

Au petrecut câteva zile în Mérida, vizitând prieteni și împachetând artefactele și imensa colecție de păsări a lui Cabot. Capitala se afla din nou pe picior de război, iar șeful guvernului mexican, Santa Anna, amenința cu invazia. Deși Stephens nu voia să aibă de-a face cu problemele Yucatánului – atenția îi fusese deja distrasă de veștile unui posibil război cu Anglia și de luptele dintre Texas și Mexic –, nu s-a putut abține. „Eram prezent în Senat când a fost citit ultimatumul lui Santa Anna”, mărturisește el. „Norii deveneau tot mai întunecați și mai amenințători.”

Au făcut o ultimă „paseo” de rămas-bun în jurul pieței din Mérida. „Un vulcan mocnea și fumega, dar aici domneau aceeași veselie, vioiciune și farmec ca mai înainte.”

Din păcate, singura navă disponibilă din portul Sisal era *Alexandre*, aceeași corabie – victimă a calmului și înconjurată de rechini – cu care navigaseră în timpul celui alt voiaj către casă. Nu se știa sigur când avea să sosească o altă navă, așa că, fără nicio tragere de inimă, au ordonat să li se ducă bagajele la Sisal.

Două zile mai târziu, pe 18 mai, ieșeau în larg cu *Alexandre*. Călătoria a fost lungă, dar de data asta lipsită de peripeții. Când au ajuns în cele din urmă în portul

Havana, au aflat că în oraș tocmai izbucnise febra galbenă. Dar au avut noroc: au recunoscut un pachebot american, *Anna Louise*, care pătrundea în port și au aflat că urma să plece a doua zi către New York.

La Mérida, Stephens făcuse deja aranjamente pentru expedierea la New York a celor doi buiandrugi grei, acoperiți cu hieroglife, luați din Uxmal și Kabah. Dar încă mai aveau cu ei multe relicve și artefacte valoroase, adunate de-a lungul expediției: sculpturi, figurine de lut, vase pictate, toate de o importanță crucială pentru visul lui Stephens de a înființa un Muzeu Național al Antichităților Americane. Aceste obiecte prețioase și colecția de păsări a lui Cabot au fost transferate la bordul vasului *Anna Louise*.

În acea seară, Stephens, Catherwood și Cabot au coborât pe țărm ca să viziteze mormântul lui Cristofor Columb, omul care făcuse mai multe decât oricine pentru a lega Lumea Veche de Lumea Nouă. Faimosul amiral a murit în Spania în 1506. Trei decenii mai târziu, rămășițele lui au fost aduse mai întâi la Santo Domingo, apoi, în 1795, la Havana (un secol mai târziu aveau să-i fie restituite Spaniei). În iunie 1842, oasele lui zăceau într-un mormânt de marmură în catedrala din Havana, unde cei trei bărbați proaspăt coborâți de pe corabia *Alexandre* au stat cu câte o lumânare în mână și

cu pălăriile scoase ca să-și prezinte omagiile.³³⁷

A doua zi erau în larg, iar treisprezece zile mai târziu pătrundeau în portul New York.

21

Acasă

Pe 29 iulie, la nouă și jumătate seara, după exact șase săptămâni de când el și Stephens reveniseră în New York, Catherwood încuia ușile rotunde sale, aflată la intersecția Prince Street cu Mercer Street. Când se pregătea să plece a văzut fum. În câteva minute flăcările se înălțau deasupra clădirii cavernoase de lemn și peste puțin timp pompierii soseau în fugă și își întindeau furtunurile. Au reușit să salveze aproape în întregime pereții exteriori ai clădirii, dar peste o jumătate de oră acoperișul s-a prăbușit și flăcările dinăuntru s-au repezit către cer cu furia unui vulcan.

„Din pricina naturii inflamabile a picturilor și a altor materiale, interiorul a fost distrus în întregime, inclusiv splendidele panorame ale Ierusalimului și Tebei”, a

³³⁷ În prezent, Republica Dominicană pretinde că rămășițele lui Columb se află în Santo Domingo, pe când cele transferate la Havana și ulterior la Sevilla erau cele ale fiului său, Diego Columb. Rezultatele testelor ADN au confirmat că cel puțin o parte dintre oasele din Sevilla erau cele ale cunoscutului amiral și explorator.

relatat a doua zi *New York Herald*.³³⁸

Catherwood era distrus. Principala sursă de venituri – panoramele sale – devenise cenușă, rotonda era acum o cochilie goală. Mai rău, visul său și al lui Stephens de a înființa un muzeu de antichități fusese și el înghițit de flăcări. Când au sosit, în iunie, decisese să depoziteze în rotondă unele dintre desenele originale ale lui Catherwood și toate artefactele colectate, inclusiv cei doi neprețuiți buiandrugii sculptați cu hieroglife și imagini ale regilor mayași împodobiți cu pene. Stephens a scris că intenționase să trimită întreaga colecție – buiandrugii, „vasele, figurinele, idolii și celelalte relicve” – către „Muzeul Național din Washington”, imediat ce aveau să sosească de la Mérida pietrele sculptate de la Uxmal.³³⁹

³³⁸ *New York Herald*, 30 iulie 1842, pag. 2. *Herald* a publicat și un scurt articol privind pierderile bănești și valoarea asigurării în numărul din 1 august 1842, pag. 2.

³³⁹ În 1842 nu exista niciun „Muzeu Național din Washington”. Se pare că Stephens se referea la expozițiile și colecțiile găzduite în recent construitul Oficiu pentru Brevete din Washington. În 1841, secretarul de stat pusese o sală mare a clădirii la dispoziția unei organizații intitulate Institutul Național Pentru Promovarea Științei, un precursor al Institutului Smithsonian. Din 1838, Stephens urmărise fără îndoială ziarele care relatau dezbaterile intens purtate în public și în Congres cu privire la utilizarea sumei de o jumătate de milion de dolari lăsată Statelor Unite de savantul englez James Smithson. Printre propuneri figurau o universitate națională, un observator astronomic, un institut de cercetare științifică, o bibliotecă națională și un muzeu național. În 1846, Congresul a ajuns în cele din urmă la un compromis, creând o organizație

Au aflat că nimic nu supraviețuise incendiului. „Am avut satisfacția melancolică de a le vedea cenușa exact acolo unde le găsisse focul”, scrie el. „Păream blestemați să ne pomenim mereu înconjurați de ruine.”

Deși un martor a declarat că incendiul fusese declanșat de un trăsnet, în cele din urmă s-a ajuns la concluzia că ar fi fost provocat de una dintre cele 200 de lămpi cu gaz menite să lumineze galeria. Pierderea financiară pentru Catherwood și pentru partenerul său, George Jackson, era enormă. Pierderea artefactelor era incalculabilă. Daunele materiale au fost estimate la 20.000 de dolari, sumă imensă în acea perioadă, iar parteneriatul fusese asigurat pentru numai 3000 de dolari. În noaptea incendiului, Catherwood i-a declarat reporterului de la *Herald* că încercase să salveze comorile arheologice, dar că pompierii nu îi respectaseră instrucțiunile și nu îndreptaseră furtunul unde trebuia.³⁴⁰ Daunele financiare și morale au fost atât de devastatoare, încât rotonda nu a mai fost reconstruită. Iar Catherwood nu avea să mai creeze o altă panoramă.

Ca printr-un miracol, majoritatea lucrărilor lui Catherwood din ultima expediție scăpaseră. Se pare că

cunoscută astăzi ca Institutul Smithsonian, care încorporează multe dintre aceste sugestii.

³⁴⁰ *New York Herald*, 30 iulie și 1 august 1842, ambele articole la pagina 2.

păstra multe picturi și schițe în reședința sa din Prince Street numărul 86 și în birourile fraților Harper, inclusiv câteva plăci de dagherotip. Stephens a scris mai târziu că ilustrațiile volumelor lor despre Yucatán se bazau în egală măsură pe dagherotipuri și pe desenele făcute de Catherwood „la fața locului”.³⁴¹ Iar Catherwood avea în mod evident o mulțime de materiale originale cu care să lucreze, când, mai târziu, a scos pe piață o carte splendid ilustrată, numai a lui, despre ruinele din Yucatán și America Centrală. Arta sa devenise unica punte de legătură între trecut și viitor. Viața lui de până atunci dispăruse cu desăvârșire. Aflase amănuntele umilitoare ale procesului de la Londra și știa că nu era cale de reconciliere cu soția sa. Copiii lui și colaborarea cu Stephens erau tot ce-i mai rămăsese.

Nu putem aprecia ce efect psihologic a avut incendiul asupra acestor doi bărbați, dar trebuie să fi fost teribil. Cu rotonda în ruine, cu viziunea lor comună despre muzeu transformată în scrum, nu puteau decât să se afunde în lucrul la carte, cu un ritm frenetic care să-i ajute să reducă pierderile. Deși

³⁴¹ Din păcate nu a fost descoperit niciunul dintre dagherotipurile, desenele sau schițele originale ale lui Catherwood. În prefața lucrării *Incidents of Travel în Yucatán*, Stephens precizează că unele dagherotipuri au fost folosite ca bază pentru ilustrațiile cărții.

Catherwood era cel devastat din punct de vedere financiar și, fără îndoială, emoțional, asupra rezistentului Stephens s-a așternut o umbră stăruitoare, tot mai evidentă pe măsură ce trecea timpul. Odată cu pieirea visului său despre muzeu, o parte din curiozitatea, neastâmpărul și ambiția care îl înșufletiseră în ultima decadă a început să-l părăsească.

La sfârșitul lui august, a luat o pauză de la scrisul cărții și a călătorit până în Massachusetts, ca să se consulte cu William Prescott, care tocmai termina opera monumentală ce avea să-l facă faimos: *The History of the Conquest of Mexico*. În acea perioadă, Prescott stătea în locuința sa de vară din peninsula Nahant, la nord de Boston, și ardea de nerăbdare să audă direct din gura lui Stephens despre descoperirile din Yucatán.³⁴² Amândoi erau nespuse de interesați de originile civilizațiilor de dinaintea conchistei din Mexic și America Centrală. Abordau subiectul din perspective diferite, dar se aflau pe un teren comun. Stephens era specializat în munca de teren, în timp ce Prescott era un om de știință ce scormonea prin cronicile spaniole, documente nepublicate, scrisori și manuscrise, multe scoase pentru prima oară din arhivele spaniole. Rareori

³⁴² W.H. Prescott și C.H. Gardiner, *Literary Memoranda*, University of Oklahoma Press, Norman, 1961, vol. 2, pp. 93–94.

se aventura dincolo de Boston și nu vizitase niciodată Mexicul. Aproape orb, depindea de cercetătorii arhivelor și de inși ca Stephens și de alți corespondenți care îi serveau drept ochi și urechi. Pe de altă parte, Stephens se baza mult pe Prescott pentru informații de context, atât înainte, cât și după călătorii, împrumutând adesea de la el cronici spaniole.³⁴³ Aveau multe de vorbit. Din dovezile risipite pe care le adunaseră, cei doi au ajuns la aceeași concluzie, una care contrazicea categoric toate teoriile general acceptate ale vremii: vechile orașe în ruine nu erau opera unui popor venit din afara Americii, din Lumea Veche sau din Asia, ci originea lor era una pur indigenă. Cele mai recente descoperiri ale lui Stephens din pădurile Yucatanului nu făceau decât să confirme această ipoteză.

Pe drumul de întoarcere la New York, Stephens s-a oprit câteva zile în Boston ca să-i viziteze pe dr Cabot și pe părinții săi. Mai târziu, mama lui Cabot i-a scris fiului ei mai mic că Stephens era nerăbdător să ajungă la New York și să reia lucrul la carte, dar că a fost „întârziat de febră”. Dar cine se îmbolnăvise? E posibil ca, pe lângă toate celelalte, Catherwood să fi suferit o

³⁴³ În corespondența dintre cei doi, Stephens menționează că a împrumutat istoriile scrise de Cogolludo, Herrera și Juarros.

nouă recidivă? Scrisoarea nu ne spune.³⁴⁴

★

În ciuda șocului produs de incendiu și a posibilei reveniri a febrei, Stephens și Catherwood au lucrat cu sârguință pe durata toamnei și a iernii, iar pe la sfârșitul lui februarie 1843, la numai opt luni de la revenirea lor, lucrarea în două volume *Incidents of Travel în Yucatán* era gata de tipar.³⁴⁵ Cuprinzând 937

³⁴⁴ V.W. Von Hagen, *Maya Explorer: John Lloyd Stephens and the Lost Cities of Central America and Yucatán*, University of Oklahoma Press, Norman, 1947, pag. 256.

³⁴⁵ Stephens și Catherwood lucrau în general repede. Pe durata primei lor colaborări crezuseră că John Caddy și Patrick Walker și-ar fi putut publica înaintea lor propriile cercetări și desene din Palenque. Acum aflaseră că un librar din New Orléans, pe nume Benjamin M. Norman, călătorise prin Yucatán cu numai o lună sau două după ei, în 1842, luându-și o mulțime de notițe. Inspirat inițial să exploreze Yucatánul de prima carte a lui Stephens, Norman s-a grăbit să-și publice cartea și a reușit să scoată o primă ediție a acesteia, intitulată *Rambles în Yucatán*, chiar la finele lui 1842. Cartea descrie vizitele la Kabah, Zayi și Uxmal (după vizita lui Stephens), precum și pe cea la Chichén Itzá (cu câteva luni înaintea lui Stephens), incluzând ilustrații și planuri ale siturilor făcute de Norman. Dar Stephens și Catherwood trebuie să fi răsuflat ușurați văzând cartea de 304 de pagini a lui Norman și puținul spațiu dedicat ruinelor. Scrisă într-un stil prozaic, chiar dacă nu lipsit de meșteșug, nu era pe măsura lucrării de 900 de pagini, publicată de Stephens cu numai trei luni mai târziu, care includea descrieri ale ruinelor găsite în 44 de situri, plus dagherotipurile și ilustrațiile lui Catherwood. Ilustrațiile lui Norman erau în cel mai bun caz niște biete schițe, lucru de așteptat de la un librar care în mod evident nu era înzestrat artistic, iar în cel mai rău caz erau extrem de ireale. Eclipsată aproape imediat de *Incidents of Travel în Yucatán*, cartea lui Norman era destinată să devină numai o notă interesantă de subsol în viitoarele studii ale civilizației mayașe. B. Norman, C. C. Moore et al., *Rambles în Yucatán, or, Notes of travel through the peninsula Including a*

de pagini, era ceva mai lungă decât prima lor carte despre America Centrală și includea un număr mai mare de gravuri, 120 în total. Aceasta se datora adăugării dagherotipurilor, dar și numărului mai mare de situri, 44 cu totul, pe care le exploraseră. Și, spre deosebire de prima carte, Catherwood a anexat peisaje suplimentare și scene fără legătură cu ruinele, inclusiv dramatica imagine a scării de lemn ce cobora în adâncurile peșterii Bolonchen.³⁴⁶

Cartea era diferită de cea dintâi și prin cantitatea de materiale adăugate de Stephens pe post de appendice – 47 de pagini tipărite –, dintre care unele aveau să contribuie semnificativ la studiul viitor al civilizației mayașe.³⁴⁷ Conțin statistici din Yucatán, un scurt tratat arhitectural făcut de Catherwood și un memorandum ornitologic scris de Cabot.³⁴⁸ Dar cel mai important

visit to the remarkable ruins of Chi-Chen, Kabah, Zayi, and Uxmal, J. & H. G. Langley, New York; Thomas, Cowperthwait, Philadelphia; Norman, Steel, New Orléans, 1843.

³⁴⁶ La prima publicare a lucrării *Incidents of Travel în Central America, Chiapas, and Yucatán*, gravurile se devotau integral numai ruinelor. Într-o ediție ulterioară, în 1854, Catherwood avea să adauge variate scene și peisaje fără legătură cu ele.

³⁴⁷ Apendicele primei sale cărți era constituit doar din șase pagini de corespondență legată de eșecul său de a obține mulaje de ghips de la Palenque.

³⁴⁸ Apăreau informații generale precum temperatura, un tabel de o pagină cu variate „statistici din Yucatán” și hărți cu distribuția populației. Tratatul de cinci pagini al lui Catherwood, însoțit de diagrame, aborda construcția arcadei triumphiulare tipic mayașe. Iar „memorandumul ornitologic” de opt pagini al lui Cabot includea lista tuturor păsărilor pe care le observase în timpul expediției.

adaos a venit din partea lui Pío Pérez, unicul cetățean din Yucatán întâlnit de Stephens care făcuse un studiu științific al civilizației mayașe. Acest material includea cel dintâi manuscris publicat vreodată care încerca să alcătuiască o cronologie a epocilor istorice ale peninsulei, începând din anul 144 e.n. Și până la conchista spaniolă, și un eseu al lui Pérez descriind terminologia mayașă, sistemul lor de numerotare și ciclurile complicate ale calendarelor.³⁴⁹ Aceste adaosuri indică seriozitatea cu care Stephens aborda subiectul istoriei mayașe.

Dar Stephens făcuse clar de la început faptul că nu intenționa să scrie un tratat lung și științific despre originile și cultura mayașilor. Nu putea fi legat prea mult de birou. După cum a remarcat biograful său, Victor von Hagen, „nu era genul de savant care să adune praf?”³⁵⁰ Prin natura sa era un povestitor și ceea ce dorea el erau lucruri concrete – „peripeții”, acțiune,

³⁴⁹ Manuscrisul a fost scris din memorie în limba mayașă de un autor necunoscut care a trăit în perioada imediat următoare conchistei. Stephens a furnizat atât originalul mayaș, cât și o traducere în engleză. În comentariile lui, Pío Pérez a atras atenția că acest manuscris extraordinar era singurul descoperit care trata originea mayașilor. A adăugat că franciscanii sub conducerea episcopului Diego de Landa confiscaseră toate „istoriile, picturile și hieroglifele” amerindienilor despre istoria lor. Nu a menționat însă că Landa ceruse să fie arse toate aceste materiale, inclusiv „cărțile” cu hieroglife ale mayașilor.

³⁵⁰ Von Hagen, *Maya Explorer*.

dovezi, muncă de teren să depășească toate obstacolele, să redea ceea ce găsisese și să tragă cele mai concise și mai cumpănite concluzii cu putință ca urmare a descoperirilor sale. Iar ceea ce găsisese în Yucatán îl surprinsese: ruine răspândite prin toată peninsula, foarte variate, dar cu trăsături unitare în materie de artă, scris și arhitectură... și contrastul lor cu starea mizeră a amerindienilor contemporani. Acum dovezile erau copleșitoare, a scris el, și întăreau ceea ce numai bănuise în prima carte: că în America Centrală și în Yucatán existase cândva o civilizație indigenă foarte evoluată, cu mult înainte de sosirea spaniolilor. Și judecând după dovezile fizice, mai ales cele din Uxmal și Tuloom, laolaltă cu cronicile spaniole pe care le citise, aceste societăți păreau să fi existat până în perioada conchistei.

Apoi adresa întrebarea: de ce să tragem concluzia că o asemenea civilizație fusese creată de strămoșii actualilor amerindieni și nu de o rasă acum dispărută sau de coloniști din Lumea Veche? A repetat observațiile din prima sa carte, conform cărora aceste ruine nu aveau nimic care să amintească de Lumea Veche. Apoi, cu firea lui de avocat, a abordat principalul contraargument, rezumându-l ca atare: „Un popor cu puterea, arta și abilitatea de a înălța asemenea orașe nu ar fi putut niciodată să decadă atât de rău ca

nefericiții amerindieni care acum bântuie printre ruinele lor.” Stephens a subliniat însă că acest lucru era foarte posibil dată fiind brutalitatea și cruzimea cu care trecuseră spaniolii la subjugarea amerindienilor după cucerire. Apoi, cu o întorsătură ingenioasă, a subliniat că o transformare la fel de dramatică o suferiseră și cuceritorii spanioli:

„Amerindienii care trăiesc acum în această țară nu s-au schimbat mai mult decât stăpânii lor spanioli. Știm că în perioada conchistei erau mândri, feroce și războinici și-și vărsau sângele ca pe apă ca să-și salveze moștenirea din ghearele străinilor. Striviți, umiliți, cu spinarea îndoită de generații de servitudine amară, chiar și acum nu s-au schimbat mai mult ca urmașii acelor spanioli teribili care le-au invadat și cucerit țara. În cazul ambelor popoare, îndrăzneala și firea războinică a strămoșilor lor au dispărut complet. Schimbarea e radicală [...] și contemplând schimbarea aceasta suferită de amerindieni, simpla pierdere a talentelor mecanice și a artei pare o nimica toată prin comparație. De fapt, acestea se degradează singure când, la fel ca în cazul amerindienilor, modul de viață care permitea exercitarea lor este anihilat.”

În privința vechimii acestor orașe de piatră și a originii constructorilor și ocupanților lor, Stephens se arăta mai circumspect. Era posibil ca monumentele și clădirile să fi fost construite cu mult înainte de sosirea

conchistadorilor, a scris el, numai că se îndoia foarte tare că această perioadă ajungea la cele câteva mii de ani avansate de Waldeck, care își baza măcar în parte calculul pe numărul de cercuri concentrice ale copacilor crescuți peste ruine. Chiar și explorările anterioare ale lui Stephens la Copán și Palenque, care păreau mai vechi, nu îl făcuseră să bănuiască faptul că acestea fuseseră abandonate cu multe secole înainte de sosirea spaniolilor. Starea de mai bună conservare a ruinelor din Uxmal, Tuloom și a celorlalte ruine ale mayașilor yucatec, precum și descrierile spaniolilor despre o populație densă și temple înalte îl convinseseră că această civilizație era mai recentă.

Dar dacă Stephens s-a înșelat atribuind ruinele mayașe unor timpuri mai moderne, asta a fost din cauză că nu avea cum să înțeleagă că orașele descoperite de el (și de spanioli) în Yucatán erau ultimele vestigii ale acelei civilizații. Arheologii zilelor noastre aveau să dateze ruinele mai bine păstrate din Yucatán ca aparținând perioadelor terminală și postclasică, survenite la mult timp după ce orașele perioadei clasice, precum Copán și Palenque și alte situri din șesurile din sud, decăzuseră și fuseseră abandonate. Deși avea un simț ascuțit al observației și trecuse în revistă ruinele mayașe, Stephens abia a pătruns misterul civilizației mayașe.

La această confuzie au mai contribuit și alte dovezi istorice. Prescott îi spusese că în Mexic existaseră niște amerindieni sofisticăți, numiți tolteci, care trăiseră cu sute de ani înainte de sosirea spaniolilor. Îi explicase că aceștia construiseră orașul Tula de lângă actualul Ciudad de Mexico, cam pe la finele secolului al VIII-lea. Preluând ideea lui Prescott, Stephens a scris că, atunci când imperiul lor s-a dizolvat, în secolul al X-lea sau al XI-lea, toltecii s-au răspândit probabil în sud, devenind „creatorii acestui straniu stil arhitectural descoperit în Guatemala și Yucatán”.³⁵¹ Dar asta însemna că, la sosirea spaniolilor, monumentele și orașele mayașe nu puteau să fi avut mai mult de patru-cinci sute de ani. Stephens avea îndoieli:

„Asta înseamnă o vechime mai mică decât manuscrisul

³⁵¹ Nu încapе îndoială că ipoteza lui Stephens cu privire la originea toltecă a arhitecturii din sud a fost influențată de Prescott, care adunase mai multe relatări documentate ale istoriei toltecilor. Mai târziu, în faimoasa *History of the Conquest*, Prescott avea să scrie că munca de teren a lui Stephens contribuise la teoria la care susținea că ajunsese singur: că băștinașii americani construiseră orașele risipite prin Mexic și America Centrală, deși el numai sugerase că putea fi vorba despre tolteci. Cercetările lui Prescott privind toltecii se bazau în cea mai mare parte pe istorii orale adunate de spanioli în timpul primelor întâlniri cu aztecii și cu alți amerindieni. Stephens însă, după cum indică în cartea publicată de Prescott cu câteva luni înainte, nu era complet convins că toltecii stăteau la originea ruinelor pe care le explorase. W. H. Prescott, *History of the Conquest of Mexico, and History of the Conquest of Peru*, Modern Library, New York, 1936, pag. 688.

mayaș [de la Pío Pérez] și chiar mai mică decât le-aș atribui eu. Identificându-le ca fiind opera strămoșilor actualilor amerindieni, norul ce plutește deasupra originii lor nu se risipește. Când și în ce circumstanțe au fost construite, dezvoltarea, progresul și deplina înflorire a artei, puterii și talentului cerut de construirea lor sunt mistere ce nu pot fi deslușite cu ușurință. Se înalță ca scheletele din morminte, înfășurate în giulgiurile lor, nepretinzând nicio legătură cu munca vreunui popor cunoscut, ci o existență distinctă, independentă și separată.”

Pe baza dovezilor găsite, Stephens intuia, însă nu putea pricepe pe deplin, existența civilizației mayașe distincte, pe deplin dezvoltate, pe care arheologii aveau în cele din urmă s-o documenteze în amănunt. Înțelegea că descoperise o civilizație „pierdută”, dar nu dispunea de metodele arheologiei (inclusiv săpăturile meticuloase) care să-i permită să stabilească istoria ei îndelungată sau să o deosebească de societățile amerindiene mai târzii din nordul Mexicului. Ascultându-l pe Pío Pérez, simțise că a dat peste ceva unic, o civilizație mai veche și mai sofisticată, separată, distinctă. Timpul avea să demonstreze că a avut dreptate. Dar, deși își dovedise limitele în ce privește datarea și înțelegerea orașelor ruinate pe care le explorase, descoperirea lor și concluziile atent argumentate conform cărora originea lor era indigenă

aveau să-l transforme în părintele fondator recunoscut al arheologiei americane.

Civilizația mayașă

Ruinele de la Copan, cele dintâi explorate de Stephens și Catherwood, se află la periferia civilizației mayașe.³⁵² La est și la sud de ele trăiau simpli vânători-fermieri, unii în așezări tribale răzlețite despre care se cunosc prea puține. La nord-vest însă, zeci de orașe mayașe prosperau pe șesurile tropicale ale Peninsulei Yucatán. Deși era avanpostul cel mai estic al civilizației mayașe, Copán nu avea nimic din ce însemna un orașel de frontieră. Pe la începutul secolului al VIII-lea e.n. Era un exemplar glorios al civilizației mayașe. Avea stele și piramide magnifice,

³⁵² Aceasta este o trecere în revistă foarte sumară a civilizației complexe a mayașilor și numai începutul poveștii lor. Cititorii care doresc să înțeleagă mai multe au la dispoziție numeroase lucrări excelente. Următoarele patru cărți le vor oferi informații solide despre subiect: *The Ancient Maya* de Robert J. Sharer, pentru o relatare amplă și detaliată despre civilizația mayașă; *Maya Cosmos* de David Freidel, Linda Schele și Joy Parker, pentru o înțelegere a mitologiei mayașe și a felului în care își concepeau locul în univers; Michael Coe, *Breaking the Maya Code*, pentru a înțelege sistemul mayaș de scriere spus prin intermediul poveștii descifrării acestuia și *Chronicle of the Maya Kings and Queens* de Simon Martin și Nikolai Grube, pentru o relatare amănunțită a dinastiilor regale a unsprezece dintre orașele mayașe, bazată pe descifrarea hieroglifelor lor. Îmi cer scuze tuturor celorlalți autori care au scris cărți splendide despre acest subiect.

temple și palate, o artă și o scriere extrem de rafinate. Ocupând o vale fertilă din zona temperată, Copán înflorise vreme de 300 de ani de domnie dinastică sub o duzină de regi-zei. Era nespus de frumos și foarte puternic.

Pe 29 decembrie 724, unul dintre cei mai mari regi ai săi, cunoscut sub numele de Iepure 18, a proclamat un tânăr nobil pe nume Cer Cauac ca rege al unui oraș-port aflat cu 40 de kilometri mai la nord, pe Râul Motagua. Deși mic, orașul Quiriguá era, mulțumită amplasării sale, vital pentru comerțul din Copán. Nu numai că ușura transportul jadului pe râu până în Golful Honduras, ci asigura și legătura cu orașele-stat din inima teritoriului mayaș. Vreme de multe decenii, Quiriguá fusese controlat de Copán, ca un stat-satelit. Apoi, la mai puțin de 14 ani de la învestitura sa, pe 23 aprilie 738, Cer Cauac l-a luat prizonier pe Iepure 18 într-o bătălie. Șase zile mai târziu, marele rege al așezării Copán era decapitat de vechiul său vasal.

Înfrângerea a fost copleșitoare. Cel de-al treisprezecelea din lunga dinastie de conducători ai orașului Copán, Iepure 18 (cunoscut și ca Waxaklajuun Ub'aah K'awill) este considerat de specialiștii în cultura mayașă ca fiind cel care a adus orașul pe culmile înfloririi sale. În timpul domniei sale de 43 de ani, a contribuit mai mult la arta și arhitectura orașului

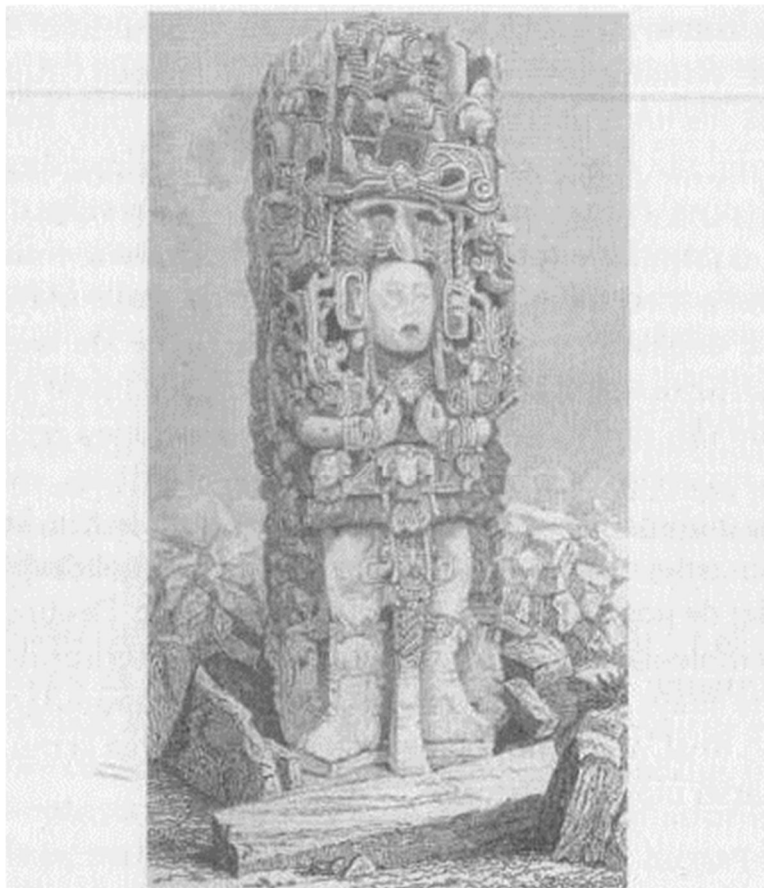
Copán decât orice alt rege dinaintea lui. A construit un templu numit Esmeralda, care acoperea mormântul predecesorului său la tron, și un altul care se ridică precum un munte legendar lângă terenul estic de joc cu mingea. A poruncit reconstruirea uneia dintre cele mai mari piramide din Copán și a creat versiunea originală a faimoasei scări hieroglifice a orașului. Și, după ce a modificat de câteva ori terenul de joc ritual din Copán, a ordonat să fie construit unul nou, încadrat de clădiri acoperite cu sculpturi multicolore ale zeității papagalului ara.

Marea lui realizare a fost însă o operă sculpturală de neegalat în istoria mayașilor. Pe durata domniei sale a poruncit ca în piața mare a orașului să fie înălțate șapte stele monumentale, fiecare sculptată de un artist mayaș ajuns în culmea geniului lor imaginativ. Toate portretele acelea imense în piatră – aceleași monumente care îl lăsaseră pe Catherwood cu gura căscată când încercase să le redea pentru prima oară pe hârtie – îl reprezintă pe Iepure 18 în variatele manifestări ale divinității sale, acoperit de simboluri mitologice și cosmice. Hieroglifile săpate în fiecare stelă conțin istoria dinastiei și dedicații legate de evenimente astrologice sau de momentele importante din calendar. Imaginile înfățișează zei protectori, ritualuri sângeroase și povestea mayașă a creației prin

renașterea dintr-o altă lume. Lucrările sunt niște capodopere ale artei tridimensionale, sculptate cu flori, săbii de cremene, știuleți de porumb, șerpi cu două capete, scoici, crocodili, papagali ara, țestoase cosmice, Zeul Jaguar, monștri acvatici și alte simboluri supranaturale. Pe fiecare dintre ele poate fi văzut Iepure 18 ținând sceptrul regal al puterii divine și arborând o parură atât de extravagantă și de înaltă, încât ocupă aproape în întregime ultima treime a acestor blocuri masive de piatră.³⁵³

Prinderea și decapitarea marelui rege i-a demoralizat profund pe cetățenii orașului Copán. În următorii 17 ani nu s-a mai ridicat niciun monument și nu a mai fost terminată nicio construcție. Și, deși Iepure 18 i-au mai urmat alți patru regi din Copán, care au adus o scurtă perioadă de revigorare, o sculptură regală neterminată din 822 marchează sfârșitul orașului Copán. „Pentru un oraș atât de pasionat de sculptură e cum nu se poate mai potrivit ca însuși sfârșitul său să fie immortalizat în piatră. Valea aceasta îl văzuse pe ultimul dintre regii ei”, remarcă savanții Martin Simon

³⁵³ L. Schele și P. Mathews, *The Code of Kings: The Language of Seven Sacred Maya Temples and Tombs*, Touchstone Books, New York, 1998, pp. 133–174.

Stelă reprezentându-l pe regele Iepure 18 (Catherwood)

Însă declinul orașului Copán începuse cu mult înaintea ultimului său rege și chiar înaintea sfârșitului lipsit de glorie al lui Iepure 18. În culmea înfloririi sale,

³⁵⁴ S. Martin și N. Grube, *Chronicle of the Maya Kings and Queens: Deciphering the Dynasties of the Ancient Maya*, Thames & Hudson, Londra și New York, 2000, pp. 191–225.

orașul și valea din jur aveau o populație de aproape 20.000 de oameni – centrul orașului era cel mai populat dintre toate așezările mayașe ceea ce depășea cu mult capacitățile agricole ale regiunii. Defrișările fuseseră atât de ample, că până și pantele superioare ale văii rămăseseră fără copaci, iar eroziunea rezultată afecta ogoarele. Pe la jumătatea secolului al VIII-lea, malnutriția și molimele deveniseră un lucru obișnuit. În 822, la sfârșitul dinastiei regale, orașul era doar o structură golită aproape complet de populație. Dar Copán nu a fost unic. Declinul său a fost emblematic pentru ceea ce se petrecea pe teritoriile ocupate de mayași. Războaiele nesfârșite, suprapopularea și, într-un final, seceta au reprezentat condamnarea la moarte a civilizației mayașe clasice.

*

În ciuda concluziilor elocvent argumentate ale lui Stephens despre constructorii orașelor ruinate descoperite de el și de Catherwood, acesta din urmă a fost cel care a oferit cea mai pătrunzătoare privire asupra civilizației străvechi care le crease. Într-un volum mare cu ilustrații publicat după cartea lor despre Yucatán, el și-a exprimat convingerea, împărtășită de Stephens și Prescott, că fondatorii orașelor pierdute erau strămoșii amerindienilor contemporani. Dar a mers mai departe, decodificând

ruinele cu ochii lui de arhitect și inginer:

„Este evident că, pentru construirea acestor opere uimitoare, într-o vreme în care resursele mecanice de natură să ușureze munca erau prea puțin cunoscute, trebuie să fi fost utilizat un număr imens de meșteșugari [...] trebuie să fi existat o putere supremă și probabil despotică, având suficientă autoritate ca să comande și să direcționeze eforturile unei populații supuse către scopuri ce serveau etalării măreției și splendorii civile și religioase. Pentru a hrăni mulțimile de oameni adunați astfel laolaltă, trebuie să fi fost atins un anumit progres în științele economiei și ale agriculturii. Probabil că multe experimente au dat greș și trebuie să fi fost făcute multe încercări până să se ajungă la o asemenea măiestrie în materie de construcții, arhitectură și pictură care ni se înfățișează dinaintea ochilor. Și că într-o țară unde se foloseau cele mai primitive mijloace de transmitere a învățăturilor de la o generație la alta, este cel mai probabil ca totalitatea cunoștințelor tradiționale să fi fost păstrate de o castă sacră de preoți, de către care și în folosul cărora au fost ridicate fără îndoială multe dintre aceste clădiri.”

Următorii 170 de ani de descoperiri, săpături și cercetări aveau să demonstreze că fiecare dintre remarcile lui Catherwood a fost profetică. Premisele enumerate de el erau specifice civilizațiilor Lumii Vechi, mai ales Egiptului, pe care el și Stephens le studiaseră la prima mână, în ținuturile rodnice de pe malul Nilului. Însă cele mai șocante lucruri legate de

civilizația creată de mayași erau tocmai caracterul improbabil al apariției ei – pe solul subțire de la umbra pădurilor tropicale – și culmile de rafinament la care ajunsese.

De exemplu, comparativ cu alte civilizații timpurii, mayașii beneficiau de puține dintre avantajele materiale și tehnologice descoperite la civilizațiile Lumii Vechi. Mai întâi, spre deosebire de aceste societăți, mayașii nu aveau animale mari domesticate, așa că le lipseau nu numai proteinele alimentare oferite de acestea, ci și forța brută cu care contribuiau la arat, măcinat și transportat. În al doilea rând, arheologii nu au găsit nicio dovadă că mayașii au descoperit și au folosit una dintre cele mai elementare tehnologii: roata. Deși înțelegeau ideea (au fost descoperite rămășițe de jucării cu roți), nu au folosit niciodată scripeți sau roți pentru olărit, căruțe și roabe, deși au construit drumuri largi și netede pe care acestea ar fi putut circula. Și, în cele din urmă, mayașii nu utilizau metalul, cu excepția cazurilor rare când era folosit ca obiect de podoabă. Uneltele (și armele) lor erau limitate la os, lemn, sticlă vulcanică tăioasă, precum obsidianul, și piatră dură, ca silexul sau cremenea.³⁵⁵ Cu toate astea, mayașii au

³⁵⁵ J.M. Diamond, *Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies*, Norton, New York, 2003, pp. 354–360.

creat o civilizație sofisticată, cel puțin egală din punct de vedere material și spiritual cu cele descoperite în Egipt, Mesopotamia și Grecia timpurie. Cum au făcut asta? Cum și-au putut ridica marile orașe-stat în mijlocul junglei, s-au întrebat oamenii de știință și arheologii, umplându-le cu monumente arhitectonice și cu opere artă, fără uneltele de bază aflate la dispoziția culturilor antice din Lumea Veche?

În cele două expediții ale lor, drumurile lui Stephens și Catherwood îi purtaseră în cerc în jurul a ceea ce avea să se dovedească mai târziu a fi fost centrul civilizației mayașe clasice: șesurile împădurite din Petén, astăzi cea mai nordică provincie a Guatemalei. Însă cartografiaseră două dintre cele mai mari orașe ale „perioadei de aur” a civilizației mayașe: Copán, la granița estică a teritoriului, și Palenque, în partea vestică a perimetrului. Între aceste două puncte așteptau să fie descoperite mai bine de 60 de orașe și așezări ale mayașilor din era preclasică și clasică – 800 î.e.n. – 950 e.n. – îngropate într-o junglă ce ocupa o suprafață nu mai mare decât statul Maryland din SUA. În acest spațiu redus, nepromițător pentru agricultură, mayașii au prosperat, extinzându-se în cele din urmă spre est, către Belize de astăzi, către vest, în Chiapas, și către nord, până în secetoasele și îndepărtatele ținuturi din Peninsula Yucatán, unde au întemeiat Uxmal,

Chichén Itzá, Labna, Kabah și Tulum.

Agricultura a fost cea dintâi provocare fundamentală. În locul cerealelor ca grâul și orzul, răspândite în Europa, dar necunoscute în America, principalul lor aliment era porumbul, o plantă săracă în proteine pe care mesoamericanii au obținut-o dintr-o buruiană, după mii de ani de cultivare selectivă.³⁵⁶ În Petén, mayașii se înfruntau cu ploi sezoniere torențiale, terenuri mlăștinoase, anotimpuri secetoase lungi, păduri dese și soluri care în multe locuri erau doar un strat subțire așternut peste calcarul care forma Peninsula Yucatán. Ca adaptare, alternau culturile, își fertilizau ogoarele de porumb cu cenușa tulpinilor recoltate și cu noroi din mlaștină. Au construit răzoare mai ridicate în lunci, au strâns sau au direcționat apa și au terasat pantele ca să rețină aluviunile. Practicau cultura prin rotație, la adăpostul pădurii tropicale rărite, și aveau pe lângă case grădini cu avocado, papaya și guava. Lăsau zone de pârlăgă și pajiști ca să aibă unde vâna căprioare, mistreți, tapiri și pecari care să le asigure proteinele din alimentație.³⁵⁷

Prin secolul al X-lea î.e.n., loturile de pământ ale familiilor și triburilor produceau suficient porumb și

³⁵⁶ M.D. Coe, *The Maya*, Thames & Hudson, Londra, 2011, pag. 45.

³⁵⁷ A.A. Demarest, *Ancient Maya: The Rise and Fall of a Rainforest Civilization*, Cambridge University Press, Cambridge și New York, 2004, pp. 113–147.

fasole, ardei iute și dovlecei cât să le asigure o dietă completă. Populația a început să crească cu repeziciune, cătunele au devenit așezări mai mari și mici fiefuri, iar scena a fost pregătită: un număr destul de mare de oameni fuseseră eliberați de cerințele constante ale vânătăriei și muncilor agricole ca să creeze cele dintâi manifestări ale civilizației, așa cum își imaginase Catherwood.³⁵⁸

Dovezile arheologice arată că leagănul acestei civilizații s-a format în ceea ce e cunoscut astăzi ca bazinul Mirador din nordul Peténului. Într-o perioadă surprinzător de scurtă par să fi răsărit două centre importante, Nakbe și El Mirador, aflate la 12 kilometri distanță și legate între ele printr-un drum pietruit cu fragmente de calcar. Dacă Nakbe este considerat cel mai vechi centru ceremonial al mayașilor și datează de prin anul 800 î.e.n., El Mirador a devenit unul dintre cele mai mari complexuri urbane existente în acel moment în lume, cu o populație estimată prin anul 200 î.e.n. La 60.000 sau poate chiar peste 100.000 de oameni. Platformele lui artificiale imense, mărginind lacuri puțin adânci numite *bajos*, susțineau palate, piramide și temple, inclusiv un complex arhitectural considerat

³⁵⁸ Din cauza bruscheții cu care au apărut complexele centre mayașe, arheologii nu sunt încă siguri dacă vorbitorii de mayașă erau stabiliți în regiune de mult timp sau dacă migraseră de altundeva către zonele de șes.

printre cele mai masive din lume, înalt de 70 de metri, cât o clădire cu optsprezece etaje. Construite pe terase multietajate cu milioane de metri cubi de umplutură, piețele și clădirile ceremoniale ale orașului erau acoperite cu tencuială și colorate cu vopsea roșie din Cinabru, dar și cu galben, albastru și verde. Cu peste o mie de clădiri și movile cu locuințe, situl ocupă între 11 și 16 kilometri pătrați. Dinspre incintele lui centrale, șase drumuri radiază prin junglă către centre mai mici din regiune, unul dintre ele având o lungime de aproape 30 de kilometri. Aceste drumuri străvechi, unele încă vizibile astăzi din aer, se ridică uneori și cu trei metri deasupra solului mlăștinos sau împădurit și au lățimi între 9 și 18 metri. Clădirile din El Mirador au fost, de asemenea, atent plănuite: templele sunt aliniate cu constelația Orion și dispuse în modele triunghiulare, reprezentând cele trei pietre de bază din mitul mayaș al creației.

Descoperind aceste orașe în anii '60 – '90 ai secolului trecut, arheologii au fost copleșiți. Aceasta era dovada materială că o civilizație avansată răsărise cu o iuțeală uimitoare și mult mai devreme decât crezuseră ei. Nu puteau decât să speculeze cu privire la organizarea socială și milioanele de ore de muncă fizică necesare pentru construcția unui oraș extraordinar ca El Mirador. Cu sutele de clădiri, arhitectura măreață și

drumurile sale, El Mirador a fost descris de unul dintre principalii săi cercetători, Richard Hansen, ca fiind primul stat politic clar definit din emisfera vestică.³⁵⁹

Deși foarte evolute, aceste prime orașe nu au răsărit din junglă gata formate și fără sprijin. Deși mayașii trăiau în adâncurile Peténului, se aflau totuși în contact cu populațiile și culturile mesoamericane din jur, unele avansate la rândul lor. Unii dintre cei mai dezvoltati, olmecii, au prosperat între anii 1200 și 350 î.e.n. De-a lungul coastei Golfului, în apropierea statelor mexicane Veracruz și Tabasco de astăzi. La apogeul înfloririi lor culturale, olmecii au construit câteva așezări mari, dotate cu centre ceremoniale rudimentare, movile de pământ, vase stilizate de lut și sculpturi, printre care și capete uriașe tăiate în rocă vulcanică. Mai important, există unele dovezi, deși nu suficiente pentru a trage o concluzie, că olmecii au creat un așa-numit sistem calendaristic pe termen lung, o scriere logografică³⁶⁰ timpurie, jocul cu mingea și ritualurile sângeroase care vor deveni toate elemente vitale ale civilizației mayașe. După ce olmecii au dispărut în jurul anului 350 î.e.n.,

359

[http://www.newmedia.ufm.edu/gsm/index.php/Mapping_the_Mirador_Basin: Exploration_and_New_Technology_in_the_Cradle_of_Maya_Civilization.](http://www.newmedia.ufm.edu/gsm/index.php/Mapping_the_Mirador_Basin:Exploration_and_New_Technology_in_the_Cradle_of_Maya_Civilization)

³⁶⁰ Sistem de scriere care folosește semne, fiecare reprezentând unul sau mai multe cuvinte dintr-o limbă naturală.

influența lor a continuat să se răspândească până departe printre celelalte grupuri de populație, unele cu rădăcini mayașe, aflate la sud de Petén, în podișurile Guatemalei și de-a lungul coastei Pacificului.

Așadar, după secole de dezvoltare agricolă treptată, civilizația mayașă a evoluat rapid între 800 și 200 î.e.n., o ascensiune fulgerătoare datorată în parte abundenței a două resurse aflate în jurul și sub picioarele lor: lemnul și calcarul.

Cea mai importantă inovație în dieta mayașilor a fost scufundarea boabelor de porumb în apă și amestecarea lor cu pulbere de var ars. Procedul începea prin arderea blocurilor de calcar pe ruguri imense din lemne, până când piatra era transformată în pulbere. Apoi porumbul era înmuiat în soluția cu pulbere, procedeu numit nixtamalizare, care spărgea pereții boabelor, eliberând calciu, lizină și triptofan³⁶¹, sporind valoarea nutritivă și gustul porumbului. Aluatul rezultat, *masa*, era apoi transformat cu ușurință în alimente ca tortilla, un fel de bază și în alimentația actuală a amerindienilor mayași.

Apoi, extrăgând calcarul din cariere (cu unelte de piatră) și transformându-l în blocuri folosite în

³⁶¹ Lizină – aminoacid esențial cu rol în absorbția calciului în organism.
Triptofan – aminoacid esențial cu rol în sintetizarea hormonilor ce reglează procesul de somn.

arhitectură, mayașii au descoperit că, dacă ardeau bucăți mari – folosind același proces ca în cazul preparării porumbului –, obțineau un material esențial pentru construcțiile la scară mare. Combinând pulberea de var ars cu apă și fragmente dintr-un argilit numit mamă, obțineau un ciment nemaipomenit de puternic. Mai amestecau pulberea cu apă și agenți coagulanți ca rășina, creând un ghips de culoare deschisă, extrem de rezistent.³⁶² Pe acesta îl aplicau sub formă de stuc pe pereții templelor și palatelor, pentru a crea suprafețe netede și a modela sculpturi, precum figurile zoomorfe viu colorate de zei care le decorau fațadele. O asemenea mască găsită la Nakbe măsoară cinci metri în înălțime și zece în lățime.³⁶³ Aceste procedee inovatoare au avut nevoie cu siguranță de secole întregi de învățat din greșeli, de eșecuri și succese, după cum remarcase Catherwood.

Prin 200 î.e.n., majoritatea componentelor materiale ce vor ajunge să caracterizeze civilizația mayașă și mai ales arta și arhitectura acesteia existau deja. Dar mai erau și alte elemente culturale esențiale în lucru. Săpând în apropierea lui El Mirador în 2001, arheologii au descoperit niște ruine cunoscute acum ca San

³⁶² Coe, *The Maya*, pag. 80.

³⁶³ Demarest, *Ancient Maya*, pag. 83.

Bartolo și au dat peste o pictură murală uimitoare care se întinde pe cei patru pereți ai unei cripte. În culori vii, pictura înfățișează zei din complexul mit mayaș al creației, bazele mitologice ale unui mod de a vedea lumea care îi va uni și îi va purta pe mayași prin următorul mileniu al civilizației lor. Pictura murală bine conservată, în negru, roșu, galben, portocaliu și albastru, înfățișează cinci zei lângă cei cinci copaci sacri care, conform mitologiei mayașe, țin cerul să nu cadă pe pământ. Include totodată imagini ale zeului porumbului, zeitate aflată în centrul sistemului de credințe mayaș, și ale regilor practicând străpungerea organelor genitale, un sacrificiu ritual ce simboliza regenerarea. Zeul porumbului prezidează și încoronarea unui rege, fiind prima reprezentare vizuală descoperită până acum a conceptului de domnie prin drept divin. Datarea cu carbon a stabilit că pictura a fost făcută în jurul anului 100 î.e.n., ceea ce înseamnă că este cea mai veche pictură găsită până acum. Fresca oferă prima dovadă că în acel moment zeii ajunseseră să fie însușiți de regii mayași și integrați în legenda lor personală.

În același loc a fost descoperit unul dintre cele mai vechi morminte regale, datând din 150 î.e.n., o altă dovadă a domniei prin drept divin – principiul politic de bază ce va guverna toate viitoarele orașe-stat

mayase. Arheologii au săpat mai adânc și au dat peste un bloc de piatră pe care era pictată o inscripție hieroglifică socotită cea dintâi scriere identificabilă a mayașilor, datată cu carbon între 200 și 300 î.e.n. Unul dintre cele mai vechi terenuri pentru jocul cu mingea, pe care mayașii desfășurau jocuri ritualice, pare să fi fost construit chiar în 600 î.e.n. Aceste descoperiri mai recente din San Bartolo și bazinul Mirador au devansat cu sute de ani datările anterioare ale apariției civilizației mayase. Au șters, de asemenea, granițele între perioada preclasică (1800 î.e.n. – 150 e.n.) și cea clasică (350–900 e.n.), categoriile largi în care arheologii încadraseră civilizația mayașă cu decenii în urmă.

Într-adevăr, în multe feluri, El Mirador și San Bartolo erau mai evolute decât multe situri maya clasice apărute cu sute de ani mai târziu. Însă înflorirea mayașilor în bazinul Mirador a fost întreruptă brusc și în mod misterios. În jurul lui 150 e.n., orașele Nakbe și El Mirador și multe dintre centrele înconjurătoare au fost părăsite; asta s-a întâmplat cam din aceleași motive care vor duce, peste 800 de ani, la dizolvarea civilizației mayase a erei clasice, spun arheologii acum.

Dar la un secol de la prăbușirea Miradorului mayașii se aflau din nou în ascensiune. Zeci de mici centre răspândite în Petén au pornit să crească atât ca putere, cât și ca sofisticare, inițiind cea dintâi fază a „epocii de

aur”, desfășurată pe parcursul a 650 de ani; conform arheologului Michael Coe, aceasta „a atins culmi artistice și intelectuale cu care nimeni din Lumea Nouă și foarte puține civilizații din Europa se puteau compara în acel moment”.³⁶⁴ Deși cosmogonia și credința în puterea regală prin drept divin ilustrată de frescele de la San Bartolo aveau să unească această civilizație, ea a căpătat forma politică a zeci de regate independente împrăștiate pe șesuri, dintre care unele vor deveni mari orașe-stat: Tikal, Calakmul, Caracol, Palenque și Copan.

Credința în supranatural și venerarea strămoșilor erau împletite cu fiecare aspect al vieții mayașilor, de la sacrificiile aduse de fermieri zeului ploii, Chaac, până la ritualurile meticuloase puse în scenă dinaintea miilor de oameni adunați în piețe, în timpul ceremoniilor de închinare sau de încoronare a conducătorilor. Piramide, temple, sculpturi și obiecte de artă au fost create ca mijloace politice pentru a legitima dinastiile regale. Regii înșiși serveau ca intermediari șamanici între oameni și zei, fiind „receptacule” divine, „osii ale universului”.³⁶⁵³⁶⁶³⁶⁷ Îmbrăcați în costume complicate și

³⁶⁴ Coe, *The Maya*, pag. 91.

³⁶⁵ Ibid., pag. 231.

³⁶⁶ Demarest, *Ancient Maya*, pag. 88.

cu podoabe de pene pe cap, încărcăți cu coliere de jad și cercei, efectuau dansuri ritualice pe platformele templelor, acompaniați de fluier, tobe și trompete, dedându-se la automutilări, străpungându-și organele genitale cu lame de obsidian sau cu țepi de pisică-de-mare și trecându-și funii prin limbă ca să invoce zeii și să facă lumea să renască prin sângele lor.

Pe măsură ce s-au ridicat la putere tot mai multe orașe-stat, conflictul a devenit inevitabil. Însă, spre deosebire de conducătorii noștri, regii mayași mergeau la luptă alături de războinicii lor, adesea purtați în lectici. În perioada clasică timpurie, războaiele nu porneau din pricina dorinței de a câștiga noi teritorii, ci pentru a lua prizonieră nobilimea dușmană, trofeul cel mai de preț fiind chiar regele. Fiecare tabără avea stindarde regale de luptă și scuturi pe care le credeau posedate de spiritele zeilor războiului, simbolizați prin șerpi, jaguari sau bufnițe. Bătăliile nu erau purtate numai pe pământ, ci și în plan supranatural, iar înfrângerea în bătălie a unui rege era considerată totodată un eșec spiritual umilitor, rezultând adesea în distrugerea întregului regat.

În lucrarea lor, *Maya Cosmos*, David Freidel, Linda

³⁶⁷ D.A. Freidel, L. Schele și J. Parker, *Maya Cosmos: Three Thousand Years on the Shaman's Path*, William Morrow, New York, 1993.

Schele și Joy Parker susțin:

„Regii mayași și vasalii lor nobili nu își riscau numai trupurile, ci și sufletele ori de câte ori plecau la luptă. Nu e o exagerare să spunem că trăiau pentru aceste momente când adevărul se revela, pentru aceste încercări menite să le demonstreze tăria spiritului. Fiecare activitate politică importantă din viețile lor – inaugurarea textelor, reprezentărilor sau clădirilor importante pentru rege și comunitate – cerea capturarea și sacrificarea unui rival de rang egal. Numai așa puteau să fie efectuate corect ritualurile de consacrare, zeii erau hrăniți, iar portalurile de comunicare dintre oameni și zei se deschideau.”³⁶⁸

Nobilii luați prizonieri și regii lor erau sacrificați de învingători la finalul unui joc ritual cu mingea (soldații de rând capturați deveneau adesea sclavi). Aproape fiecare așezare mayașă, indiferent cât de mică, avea un teren de joc, o alee lungă amplasată între două ziduri paralele înclinate, deschisă la capete. Se juca cu o minge mare din cauciuc tare. Terenurile de joc erau considerate un portal prin care mayașii interacționau cu lumea spiritelor. Jocurile erau o reinterpretare ritualică a cosmogoniei mayașe, în care oamenii, reprezentați de mitologii „Gemeni Eroi”, îi

³⁶⁸ Ibid., pag. 317.

înfrânseseră pe zeii morții într-un joc cu mingea. Cei care au studiat arta și inscripțiile mayașilor cred că jocurile cu mingea, ca lupte ritualice între bine și rău, reprezentau o reconstituire a înfrângerii și capturării căpeteniilor rivale, în care captivii erau încă o dată învinși, apoi decapitați.³⁶⁹³⁷⁰

Sacrificiile umane luau însă și alte forme, fiind parte din venerarea și zeificarea conducătorilor mayași. Arheologii au descoperit schelete, uneori de adolescenți sau copii, îngropate în morminte alături de regii lor; practica este întâlnită și în Egipt, unde servitorii erau sacrificați ca să continue să-i slujească pe faraoni și în viața de după moarte.

Fiecare război, festival închinat zeilor, consacrare a unui templu sau încoronare era corelată cu datele importante din complexul calendar mayaș, reflectând obsesia acestei culturi față de timp. Scribii țineau calendarele și consemnau mișcările lunii, ale soarelui și ale stelelor, folosind cicluri de 260 de zile și 52 de ani, împreună cu anul solar ³⁷¹. Puteau prevesti evenimentele astrale și eclipsele cu mare precizie. Cizelaseră și perfecționaseră un al doilea calendar străvechi mesoamerican, numit „calendarul lung”.

³⁶⁹ Ibid., pp. 337–391.

³⁷⁰ Sharer și Morley, *The Ancient Maya*, pag. 143.

³⁷¹ Cel de 365 de zile.

Acesta înregistra un ciclu mare, repornind la fiecare 5126 de ani, pentru a sărbători continua recreare a universului. Datele conform calendarului lung sunt adesea întâlnite în inscripțiile hieroglifice de pe monumente și picturi. Și, reușind să descifreze codul hieroglifelor și să efectueze corelațiile dintre calendarul lung și cel gregorian, specialiștii pot stabili acum ziua precisă în care s-au întâmplat evenimentele, punând cap la cap o cronologie a istoriei regilor și reginelor mayașe și a dinastiilor lor.

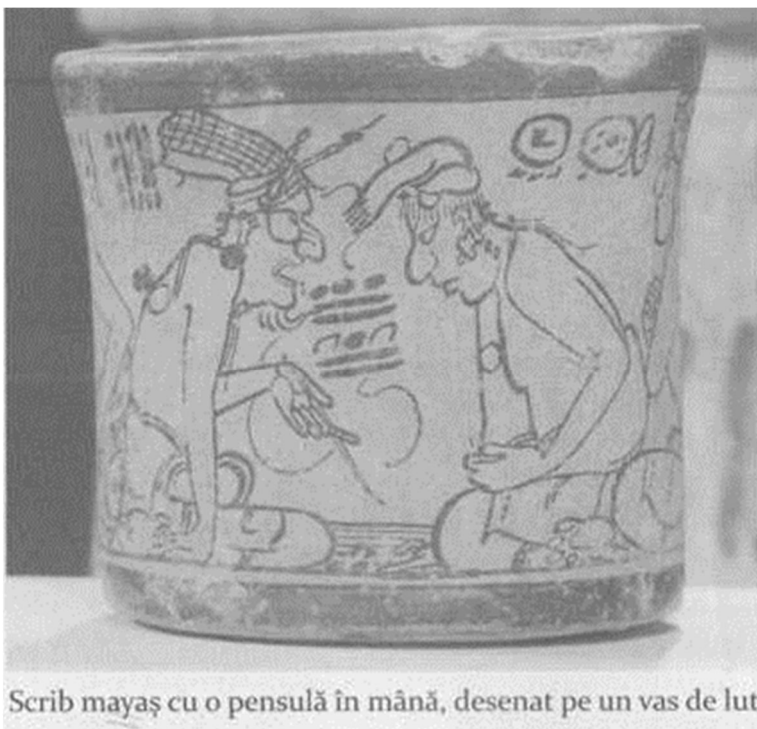
În jurul anului 300 î.e.n., scribii perfecționaseră scrisul, crucial în transferul cunoștințelor de la o generație la alta, după cum remarcase Catherwood, dar esențial în lumea mayașilor mai ales pentru a stabili arborele genealogic regal și a legitima autoritatea elitelor. Inscripțiile hieroglifice sunt singurul sistem de scriere din Americile precolumbiene, ceea ce înseamnă că limba mayașă putea fi transcrisă întocmai cum era vorbită, dar și cu logograme sau simboluri pentru nume sau cuvinte. Peste mai bine de o mie de ani, aztecii și incașii, de exemplu, nu dezvoltaseră un sistem de scriere fonetică (comun în Occidentul de astăzi sub forma alfabetului). Experții estimează că miile de texte mayașe erau scrise în cărți sub formă de acordeon, confecționate din hârtie din scoarță de copac măcinată,

care au pierit în climatul tropical al șesurilor.³⁷² Dar mayașii au lăsat în urma lor suficiente mărturii cioplite în piatră sau pictate pe vase și pereți pentru ca oamenii de știință să poată asambla povești despre regi și regine, despre cei slabi și cei puternici, despre ridicarea și prăbușirea orașelor-stat, despre intrigi politice, alianțe și războaie.

De exemplu, acum știm că pe 31 ianuarie 378 e.n., un nobil pe nume Născut din Foc (Siyaj K'ak') a sosit în deja puternicul oraș Tikal, însoțit fără îndoială de războinici, și a pus bazele unei noi dinastii, cu legături puternice, dacă nu chiar directe, cu orașul ce domina Mesoamerica, Teotihuacán, aflat în centrul Mexicului. În aceeași zi, cel de-al șaptelea conducător al vechii dinastii din Tikal și-a găsit moartea, fie în luptă, fie prin decapitare ritualică. În următoarea jumătate de secol, Teotihuacán va stăpâni nu numai peste Tikal, ci și peste o fâșie largă de regate din câmpia centrală.³⁷³

³⁷² Un număr neprecizat de asemenea cărți au fost adunate în grămezi mari și arse de preoții spanioli la puțin timp după cucerirea Yucatanului. Trei „codexuri” acum faimoase în formă de acordeon, scrise cu puțin timp înainte de sosirea spaniolilor, au supraviețuit și sunt adăpostite în biblioteci și muzee din Europa. Au fost reproduse în volumele lui Kingsborough.

³⁷³ Martin și Grube, *Chronicle of the Maya Kings and Queens*, pp. 26–40.

Scrib mayaș cu o pensulă în mână, desenat pe un vas de lut

Influența Teotihuacánului se întindea până la frontiera de sud-est a civilizației mayașe, unde un nobil pe nume Marele Soare, Cel Dintâi Ara Quetzal (K'inich Yax K'uk' Mo') a sosit în anul 427 e.n. În așezarea preclasică ce va deveni Copán. Dacă nu va fi

Altarul închinat celor 16 regi din Copán (Catherwood)

fost el însuși de pe teritoriu mexican, a adus cu sine, probabil din Tikal, multe dintre ornamentele și simbolurile artistice ale culturii Teotihuacán. A pus bazele dinastiei din Copán, care va dura 17 generații.³⁷⁴ Stephens și Catherwood se vor afla mult mai târziu

³⁷⁴ Ibid., pp. 190–213.

dinaintea unui altar mare, pătrat, în pădurile din Copán, sculptat de jur-împrejur cu figurile a 16 dintre cei 17 conducători divini. Yax K'uk' Mo', fondatorul, e reprezentat înmânându-i sceptrul puterii penultimului conducător, care consacraseră monumentul în anul 776 e.n. Deși nu cunoștea semnificația acestora, Catherwood a avut grijă să redea figurile de pe toate cele patru laturi ale altarului și șirurile de litere gravate deasupra.

În cele din urmă, mayașii își vor recupera controlul politic, absorbindu-i încet pe străini în societatea lor, cel mai probabil prin căsătorii. Dar anumite stiluri artistice și influențe din Teotihuacán, cu puternicul său cult al războinicului, simbolurile militariste și zeii războiului, aveau să pătrundă în cultura mayașă și să reziste vreme de secole.

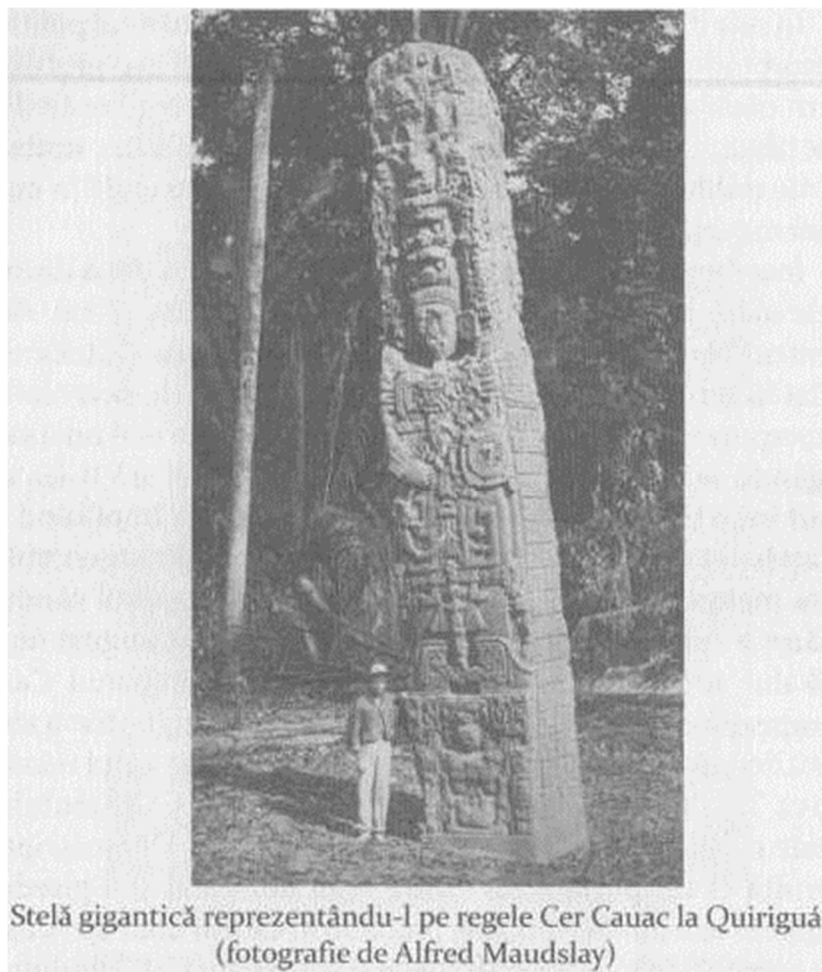
Inscripțiile spun și povestea mării rivalități a două dintre cele mai mari și mai formidabile regate mayașe, Tikal, din centrul Peténului, și vecinul său uriaș din nord, Calakmul, aflat în actualul stat mexican Campeche. Ambele deveniseră superputeri regionale, încheind alianțe cu orașe mai mici sau legându-le prin vasalitate. În secolele al VI-lea și al VII-lea au avut loc o serie de războaie între cei doi giganți, implicând și orașele lor satelit. Mai întâi, Tikalul a suferit înfrângeri militare majore în 562 și în 657, perioadă în care orașul

cândva măreț a cunoscut un declin abrupt. Apoi, pe 5 august 695, Tikalul și-a luat revanșa când regele său, Stăpânul Care Limpezește Cerul (Jasaw Chan K'awiil), a obținut câteva victorii decisive împotriva regelui din Calakmul, marcând reînălțarea Tikalului și finalul treptat al stăpânirii Calakmulului peste un mare număr de orașe din zona de șes. Din inscripții rezultă că cel puțin unul dintre regii din Tikal și-a pierdut capul în cele dintâi războaie, probabil în cadrul unui sacrificiu pe terenul de joc. Nu e limpede dacă regele Calakmulului, Gheară Fieroasă (Yuknoom Yich'aak K'ak'), a fost luat prizonier după victoria Tikalului și sacrificat. Se știe însă că o efigie reprezentându-l pe unul dintre marii zei ai Calakmulului a fost capturată laolaltă cu doi nobili importanți din Calakmul. În noiembrie 695, la trei luni după înfrângere, un nou conducător, pe nume Pământ Despicat, a urcat pe tron, probabil proclamat acolo de Tikal.³⁷⁵³⁷⁶

Stephens și Catherwood nu aveau de unde să știe, când au cartografiat Copán și Palenque, că regele fiecăruia dintre ele suferise o înfrângere rușinoasă. De fapt, pe durata vizitei lui la Quiriguá, Catherwood a

³⁷⁵ Demarest, Rice et al., *The Terminal Classic in the Maya Lowlands*, pag. 189.

³⁷⁶ Martin și Grube, *Chronicle of the Maya Kings and Queens*, pp. 101–115.

Stelă gigantică reprezentându-l pe regele Cer Cauac la Quiriguá
(fotografie de Alfred Maudslay)

văzut dovada tangibilă a înfrângerii aşezării Copán, chiar dacă nu i-a înţeles semnificaţia. Pe regele din Quiriguá, Cer Cauac, îmbogăţit după victoria sa din 738, îl apucase febra construcţiilor şi reconstruise acropola oraşului. Apoi, dornic nu doar să-şi imite, ci să-şi depăşească fostul suveran, lepure 18, s-a apucat să creeze o serie dintre cele mai înalte şi mai masive stele din lumea mayaşilor, fiecare sculptată cu imaginea sa

de artiști luăți prizonieri din Copán. Catherwood a desenat două dintre ele, inclusiv pe cea cunoscută acum ca Stela F, înaltă de șapte metri și cântărind 30 de tone.³⁷⁷

Orașele Palenque și vecinul său de la sud, Toniná, erau și ele învăluite în mister când le-au vizitat Stephens și Catherwood în 1840. Dar pe măsură ce tot mai multe obiecte de artă și inscripții au fost dezgropate și interpretate de epigrafiști sau de experți în glife, a ieșit la iveală o istorie zbuciumată și plină de conflicte între cele două state rivale, una care seamănă puțin cu războaiele purtate de orașele grecești Sparta și Atena. În timp ce regii din Palenque (Atena) munciseră sute de ani pentru a crea unul dintre cele mai frumoase orașe din lumea mayașă, mai mica Toniná (Sparta) și-a folosit energia și talentul pentru a deveni o putere militară de neignorat. Una dintre principalele opere sculpturale programatice din Toniná se concentrează pe înfățișarea unor prizonieri legați, aliniați pe unul dintre cele două terenuri de joc cu mingea din Toniná. Aceștia sunt conducătorii capturați ai unor așezări obscure, pentru controlul cărora Toniná și Palenque se luptau, și probabil că terenul de joc a fost locul unde și-au găsit sfârșitul.

³⁷⁷ Ibid., pp. 203–209, 218–222.

În ciuda faptului că părea să prefere arta, nu războiul, Palenque exercita o influență militară și economică asupra orașelor mayașe dinspre est, iar, în septembrie 687, a pornit către sud, atacând și înfrângând Toniná. Deși nu e foarte clar, se pare că regele Toninei, cunoscut numai sub numele de Al Doilea Conducător, a fost prins și cel mai probabil decapitat pe terenul de joc din Palenque. Lupta dintre cele două orașe a continuat pentru încă 24 de ani. În cele din urmă, în 711, Toniná a ripostat, pătrunzând în centrul incintei sacre din Palenque și prinzându-l pe regele de 66 de ani, Pecari cu Guler Galben (K'an Joy Chitam II). Deși soarta lui nu e consemnată nicăieri, un panou din gresie gravată descoperit în Toniná îl înfățișează îngenunchat, cu brațele legate și cu fâșii de hârtie petrecute prin lobii urechilor, așa cum purtau condamnații. Înfrângerea a reprezentat o lovitură zdrobitoare, căci a lăsat Palenque cu o gaură dinastică de zece ani înainte ca un alt rege să urce pe tron.³⁷⁸

*

Dar nu se purtau tot timpul războaie, iar în perioadele de pace, conducătorii mayași, familiile lor și nobilii prosperau. Oamenii de rând poate că prosperau și ei, mai ales dacă puteau să capete o parte din prada

³⁷⁸ Ibid., pp. 169–172, 180–184.

de război. Soldații, de exemplu, puteau să îi ia drept sclavi pe cei captivi din clasele inferioare. Dar viețile celor care nu făceau parte din elită nu erau niciodată ușoare. Lucrau pe câmpurile de porumb (*milpas*) ce asigurau hrana familiei lor și a elitelor, iar în afara sezonului agricol practicau diverse meșteșuguri sau erau recrutați în echipele care construiau drumurile, spațiile publice și centrele ceremoniale. În timpul războiului erau înrolați ca soldați de rând.

Basorelief al unui rege de la curtea din Yaxchilan
cu un prizonier dedesubt

Pentru că arta și scrisul mayașilor erau rezervate

elitei, viața de zi cu zi a claselor inferioare este prea puțin descrisă. Din excavări știm despre hrana lor, despre pietrele de moară și despre ce găteau, analiza oaselor ne-a spus care era nivelul lor nutrițional, iar gradul de „bogăție” îl cunoaștem după cioburile de oale, podoabele rudimentare și micile figurine descoperite în ruinele locuințelor lor. Dacă apar pe fresce sau pe vase sunt numai în calitate de prizonieri de război sau servitori la curte. Spre deosebire de costumele complicate ale stăpânilor, hainele lor erau simple, bărbații purtând o pânză albă de bumbac în jurul șalelor și uneori o mantie care să le țină de cald, iar femeile – rochii albe ca niște saci. Bărbații purtau părut lung și împletit, strâns, tras spre spate și legat sau înfășurat în jurul capului. Femeile purtau și ele părul lung, cofându-l în diferite moduri. Sandale simple din piele de căprioară cu șireturi de cânepă le protejau picioarele (elita avea un sistem de legături mai complicat), iar dacă un om de rând își permitea, putea adăuga acestei ținute brățări la glezne și la încheieturi și coliere din cochilii sau colți de animale. Ambele sexe se împodobeau cu ținte în nas și cu cercei din os sau lemn. Conform celor povestite de cronicarii spanioli după conchista, căsătoriile în rândul claselor inferioare erau monogame.

Locuințele oamenilor de rând erau colibe cu bârne de

lemn, ziduri de lut întărit și acoperișul din frunze uscate. Erau de obicei înălțate pe movile special create, în jurul unei curți a familiei (așa cum trăiesc și în prezent milioane de amerindieni mayași).³⁷⁹ Când nu lucrau pe ogor, în grădina din gospodărie sau la proiectele publice, își duceau produsele și hrana în surplus la piață ca să facă troc.

Aceleași nuclee casnice erau reproduse la toate nivelurile societății, cu curteni, scribi și artiști locuind laolaltă în jurul curților familiale, dar în clădiri mai mari din piatră, cu acoperișuri cu grinzi de piatră, podele impecabil acoperite cu tencuială, obiecte de jad, olărit și sculpturi. La fiecare etaj erau venerați strămoșii și morții familiei, considerați a fi intermediari cu lumea spiritelor. Adesea, în curțile familiale se găseau altare. Trupurile celor morți, fie ei nobili sau oameni de rând, erau îngropate sub locuința lor, uneori, în cazul nobililor, în morminte luxoase. Regii și reginele erau înmormântați sub piramide și temple. Nucleele familiale se întindeau la nimereală, pornind din centrul civic și religios al orașului, adesea către așezări-satelit și, pe măsură ce densitatea populației scădea, apăreau

³⁷⁹ În încercarea de a estima dimensiunile populației, arheologii au cartografiat aceste movile și au inclus în calculele lor locuințe suplimentare ale claselor inferioare, care nu aveau case clădite pe movile, dar lăsaseră în urma lor cioburi de vase sau alte dovezi ale existenței lor.

terenurile pentru agricultură și vânat.

Despre clasa conducătoare și mai ales despre regi se cunosc multe, grație mărturiilor lăsate de mayași în artă și prin hieroglife. Știm că regii unși de zei erau poligami, trăind în palate, înconjurați de soții și curteni. Stăteau pe tronuri acoperite cu blănuri de jaguar, poruncindu-le supușilor, împărțind dreptatea și primind emisari, aliați regali și negustori străini. În scenele cioplite în calcar și gresie sau pictate pe pereți și pe vasele multicolore sunt reprezentați purtând haine de pânză vopsită cu desene geometrice și podoabe de cap extravagante, cu pene lungi, iridescente de quetzal și alte păsări tropicale. Obișnuiau să bea o băutură făcută din boabe de cacao și astfel i-au dăruit lumii ciocolata. Prețuiau bunurile exotice aduse de pe coastă și din munți pentru comerț sau ca tribut: cochilii de scoici, spini de pisică-de-mare, coral, cremene fin tăiată, obsidian, pirită șlefuită sub formă de sceptre mozaicate și oglinzi și, mai presus de orice, jadel din Valea Motagua și din munții înconjurători. Controlul și etalarea acestor bunuri de preț le întăreau statutul și puterea.

Dar nimic nu le demonstra mai bine supremația ca priceperea lor de a mobiliza mase mari de lucrători, corpuri de ingineri, artizani și artiști pentru a construi și împodobi centre monumentale devotate domniei și

dinastiei lor. Deși complexurile ceremoniale jucau un rol ritual în interacțiunea mayașilor cu zeii, în final acestea erau dedicate regilor și reginelor care erau îngropați dedesubt. Proiectele de construcții au crescut ca mărime, ambiție și frumusețe pe timpul erei clasice, cerând, cu fiecare secol, o tot mai mare investiție de resurse și muncă fizică.

Conducătorii mayași nu erau niciodată pe deplin mulțumiți. Fiecare generație comanda noi monumente și piramide, construind o altă acropolă peste cea veche, îngropând strat după strat de istorie mayașă. Arheologii care au pătruns în interiorul construcțiilor au descoperit rămășițele unor piramide și temple timpurii, unele complet intacte. Consacrarea fiecărui nou strat de autoglorificare regală era sincronizată cu ciclurile calendaristice importante și efectuată de rege în baza unor ritualuri vechi de secole: sacrificiile umane și străpungerea organelor genitale. Fiecare nou ciclu de construcție beneficia de o artă mai rafinată, mai aleasă. Artiștii precum scribii erau stimați de regi și de multe ori cel de-al doilea sau al treilea născut regal ajungea să li se alăture.

Pe la finele secolului al VIII-lea, populația din Petén – deja ajunsă la milioane – atinsese apogeul.³⁸⁰ Orașele,

³⁸⁰ Estimările variază de la 3 la 13 milioane.

chiar și cele mai mici, erau pline de opere de artă extraordinară. Centre importante cu nume ca Dos Pilas, Piedras Negras, Naranjo, Seibal, Cancuén, Yaxhá, Bonampak, Altar de Sacrificios sau Yaxchilan și alte zeci umpleau teritoriul. Civilizația mayașă atinsese un asemenea succes, încât populația, care vreme de un mileniu se adaptase strălucit la viața în pădurile tropicale, își depășea acum resursele. În nord, orașele mai noi – Uxmal, Kabah, Sayil, Chichén Itzá – au început să ia proporții, alimentate cu emigranți din sud.

În teritoriul mayaș, excesele regale veniseră cu un preț. Zone mari de pădure protectoare fuseseră doborâte pentru a produce tot mai mult ghips și ciment. Clasele inferioare tăiau lemn ca să-și prepare hrana și în anumite locuri răscoleau fiecare palmă de pământ arabil ca să o transforme în ogoare. Numărul și intensitatea războaielor a crescut și în anumite regiuni acestea se desfășurau aproape fără întrerupere. Noi clase de nobili în ascensiune, multe dintre ele întemeiate de moștenitori sau rude ale regilor poligami, își formaseră propriile regate și acum se luptau între ele pentru teritoriu și putere. Conducătorii nu-și mai limitau luptele la capturarea rituală a rivalilor, ci plecau la război pentru pământ, controlul rutelor comerciale, tribut sau pur și simplu ca să-și impună

dominația asupra competitorilor. Treptat, în jurul orașelor și chiar și a cătunelor au început să fie ridicate ziduri de apărare și fortificații.

În primele decenii ale secolului al IX-lea, conducătorii mayași au început să-și piardă autoritatea asupra supușilor. Înfrângerile militare le întunecaseră aura de invincibilitate, le devastaseră orașele și declanșaseră o emigrație la scară mare, care le-a depopulat regatele și a devenit o povară pentru regiunile învecinate. Intervenția regilor pe lângă zei nu-și mai arăta efectele. Criza a fost adâncită de niște perioade îndelungate de secetă, cele mai rele din ultimii o sută de ani. O asemenea secetă a început în anul 810 și a durat aproape un deceniu, corespunzând îndeaproape cu abandonarea a numeroase orașe mayașe, inclusiv Palenque.³⁸¹

Autoritatea politică și spirituală acordată regilor prin drept divin, forța unificatoare care crease și susținuse civilizația mayașă vreme de mai bine de un mileniu, se spulbera. Piramidele tot mai mari, paradele și ritualurile, chiar și războaiele și sacrificiile de pe terenurile de joc nu se puteau pune cu emigrația, seceta și foametea. Unul câte unul, marile orașe din centrul

³⁸¹ G.H. Haug et al., „Climate and the Collapse of the Maya Civilization”, *Science* 299, 2003, pp. 1731–1735.

teritoriului mayaș s-au golit.

Așa-numitul colaps al civilizației mayașe nu s-a petrecut peste noapte și nici în toate locurile în același timp. Orașe ca Tikal și Calakmul, poate din pricina mărimii lor, s-au agățat decenii întregi de o formă tot mai slăbită de regalitate, chiar și când s-au confruntat cu o altă secetă majoră, cea din 860.

Toniná, un supraviețuitor târziu, probabil datorită puterii militare, a înregistrat ultima inscripție cunoscută a „calendarului lung” pe spatele unei stele: 18 ianuarie 909. Motivele sfârșitului fiecărui oraș au fost complexe și multiple și constituie încă un subiect de dispută printre arheologi. Suprapopularea, degradarea mediului și seceta, urmate de foamete și molimă au creat „furtuna perfectă”, capabilă să îi doboare pe marii conducători și orașele lor. La finele secolului al IX-lea, nobilii divini și curtenii lor, scribii și artiștii remarcabili din inima teritoriului mayaș pieriseră. În cele din urmă, numai o mână de locuitori clandestini mai duceau un trai de subzistență printre ruinele orașelor cândva mărețe.

Remarcabil, în ciuda secetelor cumplite – alta a avut loc în 910 –, orașele mayașe din nord, inclusiv cele două vizitate de Stephens și Catherwood, Uxmal și Chichén Itzá, au reușit să supraviețuiască, probabil datorită faptului că au avut acces la apa subterană prin *cenotes* și

la un sistem de rezervoare mai eficient. Dar pe la jumătatea secolului al X-lea, după moartea unuia dintre marii conducători și constructori ai Uxmalului, Nobilul Chak (Chan-Chak-K'ak'nal-Ahaw), în Uxmal toate construcțiile monumentale s-au oprit și orașul a pornit și el pe panta declinului. Chichén Itzá avea să mai reziste încă 250 de ani.³⁸²

Chichén Itzá rămâne unul dintre ultimele mari mistere ale civilizației mayașe. Printre specialiști nu există un consens cu privire la locul precis de unde au venit mayașii Itzá și cât de mult au fost influențați de tolteci, o societate militaristă cu baza în centrul Mexicului. Unii experți sunt convinși că invadatorii tolteci au cucerit Chichén Itzá, în timp ce alții cred că apropierea de golful Mexic i-a făcut pe mayașii Itzá să devină un adevărat stat internațional, care importa și încorpora influențe din întreaga regiune. Este însă limpede că orașul e plin cu motive războinice, șerpi cu pene și arhitectura specifică toltecilor.

Stephens a simțit că Chichén Itzá era diferit. A descris amestecul de clădiri, unele semănând cu clădirile mayașe împodobite cu mozaicuri descoperite în Uxmal și în orașele din sud și altele care, deși erau bine conservate, păreau mai vechi, mai „rudimentare” și nu

³⁸² Schele și Mathews, *The Code of Kings*, pp. 259–260.

la fel de bogat ornamentate. Ceea ce vedea la acestea era mai simplist, dar de fapt mai modern: simbolurile războinice toltece, reprezentând ultima înflorire a civilizației mayașe.

Deși observatori atenți și cu o gândire mult peste vremea lor, Stephens și Catherwood nu au reușit să înțeleagă ce descoperiseră în călătoriile lor prin America Centrală, Mexic și Yucatán. Chichén Itzá și mai ales Tulum erau cele mai moderne, Copán și Palenque – unele dintre cele mai vechi. Stephens a simțit că nu le putea data cu exactitate, dar a remarcat: „Aceste orașe nu au fost, în mod evident, construite în același timp, ci sunt vestigiile unor epoci diferite.” Ceea ce nu și-au imaginat cei doi a fost cât de departe în trecut se întindeau aceste epoci. Ceea ce descoperiseră ei era ultima generație, înflorirea finală a civilizației mayașe clasice și postclasice – stratul final, superb din punct de vedere artistic, a unei civilizații care, după cum vor constata arheologii, se întindea înapoi în timp pe aproape două mii de ani.

Partea a patra
Prietenii

Priveliști ale monumentelor străvechi

Incidents of Travel în Yucatán a atras cronici entuziaste, deși până să apară articolele criticilor cartea dovedise deja că avea un succes imens la public. Unii critici au subliniat că lucrarea fusese așteptată cu atâta nerăbdare și atât de multe exemplare fuseseră vândute înainte să apuce ei să comenteze, încât nu știau cum ar fi putut spune și ceva ce cititorii nu știau deja. Un comentator spunea:

„Cine nu a răsfoit plin de curiozitate numeroasele gravuri în care talentul lui Catherwood și fidelitatea uimitoare a dagherotipului au dăruit nemurirea, cel puțin în imagine, mărețelor relicve ale străvechii arhitecturi și arte americane pe care cumplita energie a vegetației tropicale le zorește atât de iute către distrugere? Cine nu l-a însoțit pe autorul cel aventuros și pe tovarășii săi prin toate pericolele și lipsurile, pe ruta lor ocolită printre ruine sfărâmate, depozite subterane, peșteri, ferme, insule părăsite, mănăstiri, haciende, *casas reales*, purici, țânțari, *garrapatas*, amerindieni sălbatici, episcopi împopoțonați, señiorite cu ochi negri, jucători de cărți, contrabandiști, furnici negre și revoluții? [...] O, dacă Stephens ar fi trăit și și-ar fi scris cartea acum o sută de ani! Atunci, după o căutare răbdătoare și cu mult noroc, l-am putea resuscita, înștiințând milioanele de oameni despre comorile din cărțile

Revista *Knickerbocker* a mers până la a declara că „volumele lui despre Yucatán vor ocupa pe dată un loc de frunte între cele mai reușite realizări ale literaturii americane, nu numai în ochii compatrioților săi, ci ai întregii lumi”³⁸⁴. Stephens și Catherwood erau aplaudați, erau faimoși. Ediția engleză ajunsese deja la 2500 de exemplare și se spunea că regina Victoria era „printre cei mai entuziaști cititori ai lui Stephens”. Cartea despre Yucatán avea să fie tradusă în șase limbi. În calitate de cel mai bine vândut autor al Harper & Brothers, Stephens a putut să obțină cel mai bun contract de publicare.³⁸⁵

În timp ce cartea se vindea ediție după ediție, Stephens și-a îndreptat atenția către Catherwood. Spre deosebire de cea dintâi călătorie a lor, din 1893, nu există niciun document despre aranjamentele financiare făcute de cei doi pentru călătoria prin Yucatán. Dar Catherwood se resimțea financiar după pierderea rotondei sale, așa că el și Stephens au pus la cale un proiect care sperau să-l ajute să se pună pe

³⁸³ *United States Democratic Review*, mai 1843, pag. 492.

³⁸⁴ D.W. Shaw, *The Sea Shall Embrace Them: The Tragic Story of the Steamship Arctic*, Free Press, New York, 2002.

³⁸⁵ Exman, *The Brothers Harper*, pp. 171–172.

picioare. De-a lungul deceniului trecut, un ornitolog și artist pe nume John James Audubon scosese niște volume imense cu titlul *Birds of America*, devenind astfel celebru de ambele părți ale Atlanticului. Neprecupețind nimic ca să obțină niște reproduceri de o calitate cât mai bună ale desenelor sale, Audubon își finanțase costisitorul proiect prin expoziții și precomenzi.³⁸⁶ Cu portofoliul lui Catherwood umflat după cele două expediții ale lor, Stephens credea că pot înfăptui ceva similar. În mod cert principala motivație a demersului a fost să facă rost de bani pentru Catherwood. Dar Stephens simțea, totodată, că gravurile mici, în alb-negru, reduse la dimensiunea unei pagini de carte, nu reflectau adevărata măsură a talentelor lui Frederick.

Și-a detaliat planul ambițios într-o scrisoare trimisă la finele lui martie 1843 lui William H. Prescott, împreună cu un exemplar din cartea sa despre Yucatán, recent publicată.³⁸⁷ Este evident că se gândise serios la această idee, căci calcula că vor avea nevoie de 900 de clienți – biblioteci, societăți științifice și oameni înstăriți fiecare dintre ei dispus să plătească 100 de dolari în avans ca să

³⁸⁶ R. Rhodes, *John James Audubon: The Making of an American*, Knopf, New York, 2004, pag. 403.

³⁸⁷ Prescott și Wolcott, *The Correspondence of William Hickling Prescott, 1833–1847*, pp. 339–341.

acopere cheltuielile acestei lucrări uriașe. I-a spus lui Prescott că vor exista în jur de 120 de ilustrații tipărite la dimensiuni mari, în patru volume cu apariție trimestrială, ce vor fi „niște opere de artă cu care țara s-ar putea mândri”. Imaginile aveau să fie însoțite de monografii în engleză și franceză scrise de patru autorități de vază în domeniu, printre care Alexander von Humboldt și însuși Prescott, dacă dorea.³⁸⁸ Stephens a adăugat că nu aștepta niciun câștig pentru el. „Nouă sute de cumpărători m-ar scuti de pierderile financiare, singurul lucru de care îmi pasă”, i-a scris el lui Prescott. Istoricul i-a răspuns peste patru zile că ar fi

³⁸⁸ Planul grandios al lui Stephens presupunea ca primul articol să vină de la bine-cunoscutul egiptolog Sir John G. Wilkinson, care, aprecia Stephens, ar fi avut autoritatea să compare „presupusa asemănare dintre semnele și simbolurile din America și cele din Egipt”. Wilkinson și Catherwood se cunoscuseră în Egipt. Cel de-al doilea expert era un fost congresman, diplomat și secretar al Trezoreriei SUA, Albert Gallatin, care, ajuns la bătrânețe, se apucase să studieze indigenii americani și publicase câteva monografii pe subiect. Stephens și Gallatin, care locuia în New York, erau prieteni. Cea de-a treia autoritate trebuia să fie Alexander von Humboldt. Stephens își exprima speranța că Gallatin, care ajunsese la o „cunoștință intimă” a lui Humboldt cât fusese ambasadorul SUA în Franța, l-ar fi putut convinge pe marele naturalist și explorator. Și, în cele din urmă, Stephens îi spunea lui Prescott: „Cea de-a patra și unica persoană la care m-am mai gândit să contribuie ești tu.” A explicat că, după calculele sale legate de cheltuieli, nu avea să-l poată recompensa pe Prescott decât cu un exemplar din carte, care s-ar fi numit *American Antiquities*, și cu 250 de dolari. Dacă Prescott era de acord, spunea Stephens, atunci ar fi trebuit să scrie un articol de 20–30 de pagini în decurs de un an. Prescott a acceptat. Prescott și Wolcott, *The Correspondence of William Hickling Prescott, 1833–1847*, pag. XXI, 691, 339–341.

mândru să ia parte la un proiect atât de „nobil”.³⁸⁹

Să adune însă o asemenea sumă din precomenzi era o misiune îndrăzneată. Dar Stephens era optimist. După publicarea cărții despre Yucatán, el și Catherwood erau vedetele New Yorkului. Culmea a fost atinsă în luna mai, la o întrunire a Societății Istorice din New York. Ca membru al comitetului executiv, Stephens a organizat o expoziție cu douăsprezece ilustrații de-ale lui Catherwood în mărime naturală, care au atras laude generoase din partea membrilor societății.³⁹⁰ Nu au fost solicitați bani. Stephens a cerut numai aprobarea unei rezoluții care să-i permită să publice albumul sub „auspiciile” societății. Câțiva membri au zorit trecerea rezoluției, unul remarcând că proiectul „va avea

³⁸⁹ În același schimb de scrisori cu Stephens, Prescott a pomenit că luase legătura cu familia Cabot. Doctorul se îmbolnăvise după vizita lui Stephens, ce avusese loc cu câteva luni în urmă. „Prietenul tău, dr Cabot, a fost cu un picior în groapă, bietul de el, și e încă foarte slăbit, deși cred că perioada critică a fost depășită”, scrie Prescott. „Necazul” a fost, se pare, o criză serioasă de apendicită, deși Stephens probabil s-a temut să nu fie rezultatul vreunei boli contractate în Yucatán. Cabot a supraviețuit și a devenit unul dintre medicii de seamă din Boston. Prescott și Wolcott, *The Correspondence of William Hickling Prescott, 1833–1847*; Morison, *William Hickling Prescott, 1796–1859*, scrisoare personală a fiului doctorului Cabot, Godfrey L. Cabot, către Von Hagen, datată 26 februarie 1945.

³⁹⁰ Cu doar două luni mai devreme, Catherwood îi impresionase pe membrii societății cu cunoștințele lui de anticar când înaintase o lucrare ce ilustra descoperirea, cu 11 ani în urmă, a monumentului vechi de 2500 de ani din Dugga, Tunisia, de lângă străvechiul sit al Cartaginei. *Proceedings of the New York Historical Society*, 1844, pag. 11.

consecințe importante asupra reputației țării noastre” și adăugând cam arogant că „europenii au în prezent prea puțin acces la orice provine din emisfera vestică”. Rezoluția a fost aprobată în unanimitate.³⁹¹

Când s-a ajuns însă la strânsul banilor, campania de precomenzi a început să se clatine. Frații Harper au intervenit, anunțând că erau dispuși să o publice dacă se găseau numai 300 de cumpărători. Între timp, urmând exemplul lui Audubon, Catherwood și-a pus expoziția pe roate, organizând prezentări ca să solicite fonduri în Boston și probabil și în Philadelphia.³⁹² Dar Stephens și Catherwood calculaseră greșit. Din cauza ambiției și a costurilor proiectului și, fără îndoială, pentru că pe moment cererea fusese temperată de materialul deja apărut în cărțile lor despre Yucatán și America Centrală, proiectul nu a reușit să adune un număr suficient de precomenzi.³⁹³

³⁹¹ Președintele societății, Albert Gallatin, în vârstă de 80 de ani, și-a exprimat susținerea cea mai sinceră și a remarcat „caracterul bine cunoscut, talentul și experiența artistului eminent angajat cu acest prilej care ne oferă o garanție neîndoieală a fidelității desenelor originale. Dl Catherwood este singurul artist și anticar care a vizitat și studiat cele mai faimoase ruine din cealaltă emisferă și pe cele din America? Ibid., pp. 54–57.

³⁹² Von Hagen, *Frederick Catherwood, archt.*, pp. 158–159. Von Hagen citează *Boston Semi-Weekly Advertiser*, din 10 mai și 3 iunie 1843.

³⁹³ În aceeași perioadă Stephens a avut mai mult succes cu un al doilea proiect, gândit să-l ajute pe Prescott. A negociat cu editura sa, Harper & Brothers, publicarea lucrării lui Prescott, *Conquest of Mexico*. Stephens nu a câștigat niciun

Frustrat de acest eșec, Catherwood a plecat la Londra în iulie, ca să-și încerce norocul acolo. Prescott i-a dat o scrisoare de recomandare către prietenul său, Edward Everett, ambasadorul american în Anglia. „Un amplu proiect literar e pus pe picioare de domnii Stephens și Catherwood”, a scris el, recomandându-i lui Everett „magnificele desene ale domnului Catherwood”.³⁹⁴ În ciuda susținerii lui Everett, la puțin timp de la sosirea sa, Catherwood a eșuat în încercarea de a obține o întrevvedere cu regina Victoria și prințul Albert. N-a avut noroc nici cu editorii londonezi. Anglia se afla în mijlocul unei crize economice, agravată și de o înfrângere umilitoare în Afghanistan. În august, Catherwood i-a scris lui Prescott: „S-ar părea că, în zilele acestea, aici nimic nu se bucură de succes printre cei bogați și nobili decât dacă beneficiază de protecția și recunoașterea regalității, ceea ce nu prea se potrivește cu ideile mele loco foco.” (Termenul *loco foco* se referă la facțiunea radicală de muncitori a Partidului Democrat

ban, acționând pur și simplu din prietenie și urmărind numai interesele lui Prescott. Știa însă că în acest fel contribuia semnificativ la sporirea prestigiului editorilor săi. *Conquest of Mexico* a fost publicată de frații Harper la sfârșitul lui 1843, fiind urmată patru ani mai târziu de *Conquest of Peru*. Cărțile și-au epuizat tirajele, au ajuns să fie considerate capodopere și l-au transformat pe Prescott într-unul dintre cei mai mari istorici ai secolului al XIX-lea. Prescott și Wolcott, *The Correspondence of William Hickling Prescott, 1833 _ 1847*, pag. 368.

³⁹⁴ Ibid., pp. 366–367.

care activa în New York.).³⁹⁵ Catherwood și-a lăsat însă deoparte opțiunile politice și în scurt timp a „avut onoarea”, conform publicației londoneze *Times*, să supună câteva dintre desenele sale atenției prințului Albert și să viziteze niște membri ai familiei regale franceze.³⁹⁶ Nu e clar dacă aceștia au fost de acord să-i ofere sprijin financiar.

Revenise în Charles Square, la numărul 21, unde era încă locuința fratelui său, dr Alfred Catherwood, și a surorii lor nemăritate, Caroline. Era prima vizită de la discuția cu soția sa, cu aproape doi ani în urmă. Corespondența nu face nicio referire la copii, dar, din câte se pare, aceștia locuiau la Londra cu familia lui. Nu există alte mențiuni despre soția sa, care probabil trăia în continuare cu vărul lui.

În decembrie i-a scris lui Prescott că pusese mâna pe un exemplar din lucrarea proaspăt publicată a acestuia, *The Conquest of Mexico*. „Am devorat-o cum aș fi făcut cu un roman nou și interesant și nu am lăsat-o din mână până nu am terminat-o”, scrie el. Dar reiese

³⁹⁵ Ibid., pag. 381.

³⁹⁶ Publicația londoneză *The Times* relatează pe 25 august 1843 că, atunci când regina Victoria s-a dus cu mare pompă să închidă sesiunea Parlamentului, „dl F. Catherwood, ale cărui talente artistice sunt bine cunoscute publicului din ilustrațiile sale [...], a avut onoarea marți de a aduce interesanta sa colecție de desene originale în fața Alteței Sale Regale Prințul Albert și a Altețelor Lor Prințul de Joinville și Ducele d'Aunale.”

limpede din scrisoare că marele proiect visat de el și de Stephens eșuase din nou în lipsa abonaților. A explicat că avea de gând să publice pe cont propriu o serie limitată de ilustrații în mărime naturală, în hașură și culoare. „Vă sunt recunoscător că mi-ați menționat numele [în *The Conquest of Mexico*] și mi-am luat libertatea de a vă trimite prin dl Stephens câteva mostre din munca mea. Dl Stephens a avut amabilitatea de a se oferi să îmi scrie introducerea și descrierile, dar mă tem că nu vor fi gata la timp, pentru că mi-am propus să o scot pe la începutul lui martie.”³⁹⁷ Din păcate, corespondența lui cu Stephens nu s-a păstrat.

În februarie 1844, Catherwood s-a întâlnit cu colegii de la Institutul Regal al Arhitecților Britanici, unde și-a expus desenele și a citit un material despre „antichitățile din America Centrală”. A fost o discuție tehnică în care a povestit despre „cunoașterea desăvârșită a tăierii pietrei [...], variatele tipuri de mortar, stuc și cimenturi” ale străvechilor mayași. A intrat și în detalii despre neobișnuita „arcadă mayașă” pe care a comparat-o cu cele folosite de greci, egipteni și etrusci, care nu dezvoltaseră încă arcada romană.

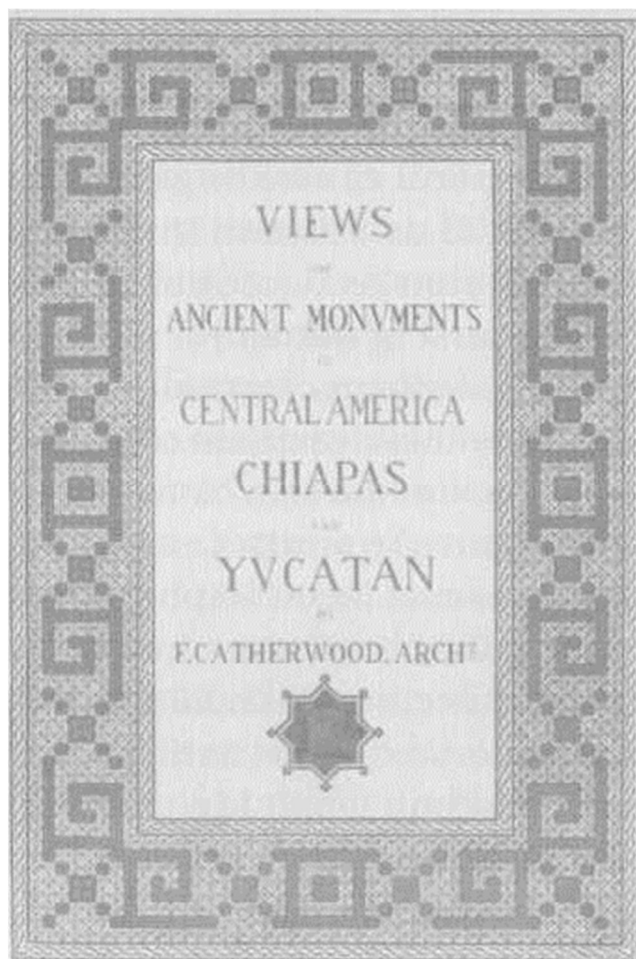
³⁹⁷ Prescott și Wolcott, *The Correspondence of William Hickling Prescott, 1833–1847*, pp. 426–427.

„[Constructorii din America Centrală] erau, în ce privea ingineria, niște zidari talentați”, a spus el. „În multe dintre clădirile lor se găsesc cantități mari de mortar de o calitate excelentă.” A mai explicat că fusese foarte impresionat de picturile de pe pereții interiori ai unora dintre ruine, mai ales la Chichén Itzá. „Pictura lor e superioară atât arhitecturii, cât și sculpturii lor și au mers chiar mai departe decât egiptenii în îmbinarea culorilor, fiind mai apropiați de picturile descoperite în Pompei și Herculaneum.”³⁹⁸

Nu a reușit să respecte termenul-limită pe care și-l stabilise pentru luna martie, dar e posibil ca amânarea să fi dus la un rezultat mai rafinat. „In-folio-urile lui imperiale” (30 cm x 36 cm) au apărut la sfârșitul lui aprilie 1844 sub titlul *Views of Ancient Monuments in Central America, Chiapas and Yucatán*.³⁹⁹ Cărțile enorme

³⁹⁸ „Antiquities of Central America”, *Civil Engineer and Architect's Journal, Scientific and Railway Gazette* 7, 1844, pp. 92–94.

³⁹⁹ Paginile de folio imperial au dimensiunea de 55 de centimetri x 38 de centimetri.

includeau o introducere de 22 de pagini scrisă de Catherwood, 25 de ilustrații extraordinare și o hartă înfățișând ruinele explorate de el și Stephens. Angajase cei mai buni litografi din Londra ca să-i graveze desenele. În total au existat numai 300 de exemplare publicate, la un cost exorbitant, în Londra și New York. În 250 dintre ele, litografiile erau colorate în nuanțe de cafeniu, albastru și cenușiu. Cincizeci dintre acestea

erau colorate manual. Catherwood nu s-a abținut de la nicio cheltuială în dorința de a obține perfecțiunea, angajându-l pe Owen Jones, prieten apropiat și unul dintre cei mai importanți graficieni din Londra, ca să-i deseneze o copertă complicată, multicoloră. Tot Jones a tipărit ediția engleză.⁴⁰⁰ Deși cartea nu avea decât o cincime din ilustrațiile care ar fi trebuit să fie incluse în planul original, proiectul tot costase o mică avere. E un mister cum și-a permis Catherwood să-l ducă până la capăt.⁴⁰¹

Pe lângă introducere, Catherwood a scris și textul descriptiv pentru fiecare ilustrație. În introducere rezuma o bună parte din cele deja spuse de Stephens, dar includea și lista premiselor necesare, după părerea lui, pentru ca civilizația mayașă să se fi dezvoltat. Însă cel mai elocvent s-a exprimat prin arta sa, iar ilustratele din acest volum erau niște capodopere. Îl putem vedea aici eliberat de constrângerile gravurilor mici în alb și negru din cărțile lui Stephens. Folosul luminii și contrastului rămâne extraordinar, dar, adăugându-se culoare, imaginile capătă parcă viață. Este munca unui perfecționist, dar a unuia care a ieșit din chilia sa la lumina soarelui. Nu e complet eliberat de sub influența

⁴⁰⁰ Ediția newyorkeză a fost scoasă de Bartlett & Welford tot în anul 1844.

⁴⁰¹ Von Hagen, biograful lui Catherwood, vehiculează cifre variate legate de costurile ediției, dar nu precizează cum a ajuns la ele.

perioadei romantice în care a trăit, exagerând anumite peisaje și întunecimea sumbră a junglei pentru a crea o senzație de mister și dezolare. Și-a umplut scenele cu amerindieni exotici, câini, șerpi, ba chiar și un jaguar, recurgând la un vechi truc artistic pentru a reda adevăratele dimensiuni ale ruinelor. Dar monumentele, templele, hieroglifile, idolii, ornamentele și templele sunt, cu mici reconstrucții, de o acuratețe de necontestat. Și, cu viclenie, strecoară în peisaj și faimoasele imagini înfățișându-l pe el, pe Stephens și pe Cabot.

Eliberat de dominația lui Stephens sau a lui Robert Hay, modestul Catherwood, atât de priceput să se piardă în decor, scosese în cele din urmă o carte care-i aparținea în întregime. Totuși, extraordinară cum s-a dovedit a fi lucrarea, el nu era mulțumit. Când Prescott i-a cerut sfatul ca să aleagă un ilustrator pentru una dintre cărțile sale, Catherwood i-a răspuns: „Într-o asemenea înfăptuire importantă chiar nu mă simt la înălțime. Acest simțământ m-a făcut să fiu bucuros când am avut munca mea în întregime pentru mine, căci sunt sigur că nu l-ar fi mulțumit pe Stephens și nici eu nu sunt mulțumit, dar asta are prea puțină

importantă.”⁴⁰²

Nu există informații despre câte exemplare a vândut Catherwood. Volumele trebuie să fi fost extraordinar de scumpe pentru cititorul tipic al acelei epoci. A stabilit prețul edițiilor nuanțate la 3 dolari, dublându-i pentru cele colorate manual.⁴⁰³ Deși e dificil să echivalăm prețurile din vremea lui Catherwood cu cele din prezent, versiunea nuanțată trebuie să fi costat cam 750 de dolari la valoarea din 2015 a dolarului, iar cea colorată – 1500 de dolari. Originalele sunt acum atât de rare, încât la licitațiile de cărți se vând cu sume între 50.000 și 125.000 de dolari, în funcție de starea în care s-au păstrat. Dacă Frederick ar fi reușit să-și vândă toate cele 300 de cărți, ar fi obținut mai mult de 10.000 de dolari, dar nu se știe cu cât a plătit gravorii și tipografia. Spre deosebire de publicul-țintă al cărților populare și relativ ieftine ale lui Stephens, cumpărătorii volumelor in-folio trebuie să fi fost de la universități, biblioteci și, anatema „ideilor lui loco foco”, avocații și colecționarii înstăriți, exact genul de public pe care îl căutase Stephens din start.

⁴⁰² Von Hagen, biograful lui Catherwood, vehiculează cifre variate legate de costurile ediției, dar nu precizează cum a ajuns la ele.

⁴⁰³ Reclamă pentru vânzarea lucrării *View of Ancient Monuments* în publicația *Examiner* din Londra: 5, 5 lire pentru ediția nuanțată și 12, 12 lire pentru cea colorată. „Publicată de F. Catherwood, Argyll Place numărul 9, Regent Street, Londra.”

Catherwood i-a spus lui Prescott că în Londra cartea lui „mergea foarte bine”, dar că nu era sigur cum avea să se vândă ediția din New York. Despre volumele colorate de mână remarcă: „Am vândut simțitor mai multe decât mă așteptam.” Și din câte urma să se afle, avusese ceva noroc și cu capetele încoronate în cele din urmă. Mulți ani mai târziu, ziarele englezești au scris că prințul Albert îi trimisese un exemplar al cărții lui Catherwood lui Alexander von Humboldt, drept recunoștință pentru exemplarul primit din lucrarea acestuia, *Kosmos*.⁴⁰⁴

Dar ce se petrecuse cu Stephens? Dispăruse complet după publicarea cărții sale și după campania în sprijinul lui Catherwood. Eșecul campaniei lui de precomenzi stătea drept dovadă că ceva era în neregulă, la fel și oferta sa întârziată de a scrie o introducere pentru cartea lui Catherwood. Cam în perioada când cartea lui Catherwood era publicată, cei doi au discutat despre o altă aventură grandioasă. De data aceasta, conform lui Prescott, luau în calcul o călătorie în Peru, în căutarea rămășițelor civilizației

⁴⁰⁴ Un articol din ediția din 19 martie 1860 a ziarului londonez *Daily News* intitulat „Baron Humboldt and Prince Albert” relatează că, oferindu-i Prințului Albert un exemplar din cartea sa, *Kosmos*, Humboldt „s-a simțit jignit când prințul i-a trimis un exemplar din lucrarea lui Catherwood *Views in Central America*, pe care, spune el, «am cumpărat-o încă de acum doi ani [...]»”.

incașe. „Ăsta e terenul meu”, i-a scris Prescott lui Catherwood în aprilie, referindu-se la următoarea sa carte, despre cucerirea statului Peru. „Presupun însă că nu poate fi rău ca voi să vă vârați nasul prin arhitectura aceea străveche și îmi doresc să pot vedea rezultatele unui asemenea voiaj transpuse în ilustrațiile tale frumoase.”⁴⁰⁵

Expediția nu a avut loc, dar perspectiva acestei călătorii dă naștere unei întrebări chinuitoare. Dată fiind abilitatea supranaturală a celor doi de a adulmeca ruinele civilizațiilor precolumbiene, ar fi fost posibil ca ei să fi găsit Machu Picchu, acum faimosul „oraș pierdut” al incașilor. Ruinele aflate în înălțimile Anzilor nu fuseseră descoperite niciodată de spanioli, dar localnicii amerindieni știau despre ele. La fel ca în cazul ruinelor mayașe, nimeni nu explorase serios rămășițele imperiului incaș, care prosperase în secolele al XV-lea și al XVI-lea, înainte de cucerirea spaniolă. Însă Stephens nu a mai dorit încă o expediție lungă, iar citadela magică din Machu Picchu avea să rămână cufundată în siguranța uitării pentru încă 67 de ani, până a fost „descoperită” în 1911 de un lector universitar de la Yale pe nume Hiram Bingham.

⁴⁰⁵ Prescott și Wolcott, *The Correspondence of William Hickling Prescott, 1833–1847*, pag. 464.

Dar de ce a refuzat Stephens când Catherwood părea atât de doritor? Era pur și simplu obosit? Sau între cei doi apăruse o ruptură? Se părea că nu sau cel puțin nu din partea lui Catherwood, care și-a dedicat volumul „bunului meu prieten John L. Stephens”.

Cum nu s-a păstrat o eventuală corespondență între ei din această perioadă, singurele indicii despre starea de spirit a lui Stephens ne vin de la Prescott. Dar scurtele remarci ale istoricului din Boston ridică mai multe întrebări decât oferă răspunsuri. Într-un comentariu pe tema călătoriei propuse către Peru, Prescott i-a spus lui Catherwood: „Stephens spune că nu se simte dispus să facă asta și nu își poate părăsi tatăl. Încă se luptă cu o depresie după greaua pierdere din familie. [...]”⁴⁰⁶ La ce sau la cine se referă Prescott e un mister. Dacă în clanul Stephens avusese loc un deces, acesta nu a fost printre rudele apropiate ale autorului, conform documentelor oficiale disponibile. Este însă posibil ca tatăl său să se fi îmbolnăvit, așa cum reiese din alte comentarii de-ale lui Prescott. În iulie, într-o a doua scrisoare către Catherwood, el scria:

„Nu am mai primit vești de la Stephens în ultima vreme, dar Cabot l-a văzut de curând în New York și a spus că părea într-o

stare de spirit destul de bună. În aprilie, când l-am văzut ultima oară, mie mi s-a părut că nu era în apele lui. În mod cert demonstrează o adâncă simțire. Cred că atât timp cât tatăl lui e încă în viață nu va mai fi dispus să colinde lumea. Cel puțin așa mi-a spus mie. Între timp are grijă de proprietatea sa și a tatălui său și curtează legea, dar nu e ușor să capeți clienți când ești cunoscut ca un ins care nu are nevoie de ei.”⁴⁰⁷

Stephens nu avea să mai „colinde” o bună bucată de vreme, înainte ca spiritul său neastâmpărat să îl poarte din nou spre sud, unde urma să se lupte cu o nouă junglă, dar de data asta cu un țel cu totul diferit în minte. În următorii ani, ocupat cu „curtatul legii”, aproape că dispare din înscrisurile oficiale.

23

Aburi

Într-o după-amiază de vară târzie din 1807, spectatorii se înghesuiau pe docurile Fluviului Hudson pentru a-l vedea pe artistul și inginerul Robert Fulton manevrând în râu un vas îngust, care avea un coș de fum negru caraghios de înalt. Fără îndoială, familia Stephens, a cărei locuință se afla la numai câteva cvartale, privea și ea de pe țărm, cu tot cu John

⁴⁰⁷ Ibid., pag. 486.

Stephens, băiatul în vârstă de doi ani. Vasul fusese poreclit „Nebunia lui Fulton” de scepticii care acum așteptau ca drăcovenia să explodeze. Descris ca „o navă stângace, arătând exact ca un joagăr montat pe o șalandă⁴⁰⁸ și apoi aprins”, așa-numitul vas cu aburi a parcurs o mică distanță din locul lansării sale la apă, apoi a încremenit.⁴⁰⁹ Huiduieli și râsete batjocoritoare au răsunat de pe malul râului și suspansul a devenit palpabil. În cele din urmă, un foarte agitat Fulton a dispărut sub punte, a făcut câteva ajustări mecanice și roțile cu zbatouri de pe laturile vasului au început din nou să agite apa. Scuipând cenușă încinsă și pale de fum negru, vasul a pornit cu încetineală către nord, în susul râului, și două zile mai târziu a sosit triumfător în capitala statului, Albany.

Deși *Clermont* nu era cel dintâi vas cu aburi construit vreodată, cursele acestei nave între New York și Albany au devenit cel dintâi caz de utilizare cu succes a energiei aburilor în domeniul transporturilor. Într-o clipă lumea se schimbase, deși foarte puțini înțeleseseră, iar epoca industrială sosise în America. Marea eră a vaselor cu aburi și a căilor ferate începuse. Stephens și Catherwood aveau să crească cu această

⁴⁰⁸ Navă cu fundul plat, folosită mai ales la dragaje, pentru transportarea materialului dragat.

⁴⁰⁹ A.C. Sutcliffe, *Robert Fulton and „Clermont”*, Century, New York, 1909.

revoluție industrială, fiind martori în decursul vieților lor la fiecare etapă a progresului tehnologic. Acum, la 40 de ani de la lansarea „Nebuniei lui Fulton”, colosul de neoprit al aburilor avea să îi prindă sub tăvălugul său.

Catherwood a fost primul care să-i cedeze. Tânjea în continuare după ruine străvechi, dar după ce Stephens decisese că nu avea să meargă în Peru, era ca și cum o cortină ar fi căzut asupra trecutului și cei doi nu au mai vorbit decât rareori despre antichități. Terminându-și cartea, Catherwood a decis să caute o altă direcție, o altă transformare personală. La un an de la publicarea lucrării, artistul și arhitectul cunoscut mai înainte drept „Catherwood, arh.” a adăugat numelui său noi inițiale – I.C., inginer civil. Acum, la 46 de ani, cu copii cărora trebuia să le asigure hrana și educația, s-a reinventat ca angajat al căilor ferate.

Prima lui mișcare nu e consemnată în niciun document oficial. Dispare pentru mai bine de un an, lăsându-ne cu o nouă gaură misterioasă în viața lui. E posibil să fi revenit în SUA.⁴¹⁰ În referințele înaintate

⁴¹⁰ În biografia sa, *Frederick Catherwood, Archt.*, Victor von Hagen declară că acesta a revenit în America și enumeră proiectele arhitecturale în care a fost implicat Catherwood, dar nu citează niciun document în sprijinul afirmațiilor sale. Însă în 1845 a existat în New York o expoziție cu lucrările lui Catherwood din America Centrală și alte câteva desene. Vezi *Național Academy of Design Exhibition Record, 1826–1860*, pp. 71–72, unde adresa lui e indicată ca fiind Prince

ulterior pentru a obține o slujbă la căile ferate britanice, va susține că a lucrat la o linie ferată din America.⁴¹¹ Această transformare recentă venea cum nu se poate mai la timp. Inginerii de căi ferate erau foarte căutați în Anglia. În perioada 1845–1846, febra speculațiilor cu acțiuni la căile ferate molipsise Anglia, declanșând ceea ce avea să fie cunoscut simplu sub denumirea de „Mania Căilor Ferate”, unul dintre cele mai mari boomuri tehnologice din istorie.⁴¹² Căile ferate au prins să traverseze Anglia pe cât de repede putea fi prelucrat oțelul necesar fabricării lor. Iar cererea de a investi în proiecte feroviare era atât de copleșitoare, încât s-a revărsat și asupra coloniilor britanice de peste ocean.

Profitând de ocazie, Catherwood a găsit o poziție de inginer „practician” la Compania de Căi Ferate Demerara. Demerara era o regiune acoperită de junglă și plantații de trestie de zahăr, aflată de-a lungul coastei

Street numărul 86, New York. Iar în iunie 1845, la un concurs pentru o statuie viitoare din New York, a fost înscrisă o litografie sub numele lui Catherwood (și al altora). Vezi I.N. Phelps Stokes, *Iconography of Manhattan Island, 1498–1909*, R.H. Dodd, New York, 1915–1928, vol. 5, pag. 1792. Aceste activități indică faptul că e posibil ca Frederick Catherwood să fi fost în New York sau că materialele au fost prezentate de alții în numele său. Nu există niciun document despre sosirea sa în SUA cu vreo navă în această perioadă, deși toate celelalte sosiri ale sale au fost înregistrate.

⁴¹¹ F. Catherwood, *Engineers Report*, British Library, pag. 7.

⁴¹² A. Odlyzko, „Collective Hallucinations and Inefficient Markets: The British Railway Mania of the 1840s”, Universitatea din Minnesota, 2010.

nord-estice a Americii de Sud. Compania nu părea să știe prea multe despre trecutul lui Catherwood – panoramele lui, pasiunea pentru antichități, talentele lui artistice – sau pur și simplu nu îi păsa. „Comitetul [administrativ] consideră că a fost deosebit de norocos”, a raportat președintele companiei, Charles Cave, către acționari. „Dl Catherwood, gentlemanul pe care l-a angajat, a locuit câțiva ani în America de Nord, unde a fost angajat la căile ferate și în alte lucrări publice de mare anvergură, iar în momentul când și-a oferit serviciile companiei noastre era angajat al unei companii din această țară.” Nu pomenește nimic despre faptul că era familiarizat cu pădurile tropicale, deși poate folosisse asta ca atu în negociere. Catherwood a semnat un contract pe un an și a plecat către Demerara, aflată în Guyana Britanică, pe 17 noiembrie 1845.⁴¹³

Nu există scrisori sau alte documente care să explice de ce și-a părăsit din nou copiii pentru o perioadă atât de îndelungată, când și-ar fi putut găsi cu ușurință de

⁴¹³ Catherwood, *Engineers Report*. Toate referirile din text cu privire la contractul și activitățile lui Catherwood pentru Compania de Căi Ferate Demerara pot fi găsite în *Engineers Report*, care include și un raport al conducerii către acționari în 15 aprilie 1847, la Londra, precum și raportul complet al lui Catherwood, datat 30 octombrie 1846, cu anexe. Vezi și L. Kandasammy, „From Georgetown to Mahaica: A Brief History of South America's First Railway”, *Stabroek News*, Georgetown, Guyana, 7 decembrie 2006.

lucru în Anglia. Este posibil ca partea financiară să fi fost unul dintre motive. Mai târziu avea să-i scrie lui Stephens de nenumărate ori despre cât de în serios își lua responsabilitatea de a se îngriji de bani pentru copii. Pierderea rotondei din New York era un pas serios înapoi, chiar dacă vânzarea volumelor sale in-folio îi va fi adus un oarecare succes comercial. E posibil ca postul din Guyana să-i fi oferit mai multă libertate, satisfacții salariale și mai mult autocontrol decât ar fi obținut în Anglia. Dar de acum deja se întrezărea un tipar. Își petrecuse o mare parte din viață rătăcind prin Mediterana și Orientul Apropiat, plecase de două ori cu Stephens în America Centrală și Yucatán și fusese gata pentru o altă expediție de durată în Peru. Pentru el munca părea un pretext menit să-i justifice neastâmpărul înnăscut. Iar pentru că mariajul cu Gertrude se dovedise dezastruos, nici ea nu mai era acolo ca să-l rețină.

În următoarele cinci luni a cartografiat 96 de kilometri de coastă pentru un proiect menit să lege plantațiile de pe coasta Georgetown, capitala Guyanei. Apoi a navigat către Jamaica pentru a inspecta calea ferată dintre Kingston și Spanish Town, construită în condiții similare cu cele din Guyana. Impresionat, avea să raporteze consiliului: „N-am putut să nu mă gândesc că, dacă linia ferată jamaicană a fost un succes,

deși aproape că nu are decât trafic de pasageri, chiar de mai mult succes ar trebui să se bucure linia Demerara, cu traficul ei actual și potențial de mărfuri, la care se adaugă și un număr mare de pasageri.” După o escală în State, unde a investigat „manufacturile” de locomotive și șine de cale ferată (și o posibilă oprire în New York ca să-l viziteze pe Stephens și familia sa), a revenit la Londra. Aici, în octombrie 1946, și-a înaintat raportul către companie. Mulțumit de estimările lui, comitetul administrativ i-a prelungit contractul și l-a trimis înapoi în Guyana pentru a superviza construirea liniei ferate, prima din America de Sud.

Între timp, la New York, Stephens pare aproape să trândăvească prin comparație. În 1843, când i-a apărut cartea despre Yucatán, și-a instalat un birou pe Wall Street, la numărul 67, dar nu există documente care să ateste că îl folosea pentru a practica avocatura. Cu un an înainte, într-un raport despre cei mai bogați cetățeni ai New Yorkului, averea tatălui lui Stephens, Benjamin, era estimată la 500.000 de dolari, ceea ce ar echivala cu câteva milioane în moneda de astăzi. „Un tâmplar dintr-o familie din New Jersey”, continua raportul, „a fost foarte destoinic, un bun muncitor și și-a câștigat banii prin muncă grea și management abil. A construit vechea închisoare statală din acest oraș și a fost unul dintre contractorii de seamă în domeniul

construcțiilor.” John L. Stephens, „distinsul călător”, apărea pe listă imediat după el, cu o avere de 100.000 de dolari.⁴¹⁴ Ambele sume erau aproape sigur exagerate. Unii dintre cei mai cunoscuți și bogați bancheri ai vremii nu aveau 500.000 de dolari și, deși înstărit, Benjamin Stephens nu se încadra în această categorie. Iar John Stephens sigur nu se încadra, deși câștigurile de pe urma cărților lui continuau să se adune. Documentele din această perioadă arată că se ocupa de investiții. Pe lângă specula cu terenurile din suburbii – căci orașul se extindea rapid către nord, spre Manhattan –, atât tatăl, cât și fiul cumpărau și închiriau proprietăți în zona rurală a New Yorkului și a Noii Anglii⁴¹⁵, până în Ohio și Michigan.⁴¹⁶

Se cunosc foarte puține despre viața personală a lui Stephens în anii ce au urmat publicării cărții despre Yucatán. În mod aproape sigur a locuit cu tatăl său, cu care stătea de obicei când se afla în New York. Împărțeau o casă confortabilă cu trei etaje și o fațadă

⁴¹⁴ M.Y. Beach, *Wealth and Pedigree of the Wealthy Citizens of New York City comprising an alphabetical arrangement of persons estimated to be worth*, Sun Office, New York, 1842, pag. 22.

⁴¹⁵ Regiune alcătuită din șase state americane din nord-est: Maine, Vermont, New Hampshire, Massachusetts, Rhode Island și Connecticut.

⁴¹⁶ Majoritatea documentelor despre tranzacțiile lui Benjamin și John Stephens se găsesc printre hârtiile personale ale lui J. L. Stephens de la Biblioteca Bancroft a Universității din California.

elegantă de granit aflată în Leroy Place la numărul 13, o clădire terasată în stil federal, situată la o neobișnuită distanță de trei metri față de stradă. Era în zona rafinată a orașului, la o intersecție distanță de Broadway, în ceea ce fusese cândva satul Greenwich, până când orașul îl înghițișe.⁴¹⁷

În vara lui 1844, Stephens pare să fi scăpat de misterioasa depresie pe care o remarcase Prescott. Iar dacă nu practica activ avocatura, poate că pur și simplu savura roadele celor opt ani de călătorii anevoioase alternate cu perioade lungi petrecute la masa de scris. Munca lui arheologică și literară îl propulsase în primele rânduri ale elitei intelectuale a orașului. Era văzut adesea în birourile *Evening Post*, aflate în apropiere, unde îl vizita pe directorul ziarului, cunoscutul poet William Cullen Bryant.⁴¹⁸ Descriș de un angajat al ziarului drept un „omuleț inteligent și agitat”, Stephens i s-a alăturat lui Bryant în consiliul de administrație al Century Association, un club privat la organizarea căruia a pus umărul în 1847. Asociația era limitată la o sută de membri, unii visând că aceasta va

⁴¹⁷ Astăzi, clădirile au dispărut. Leroy Place ocupa o fâșie din Bleecker Street, între Mercer Street și Greene Street, unde se află acum clădirile Universității din New York.

⁴¹⁸ A. Nevins, *The Evening Post: A Century of journalism*, Boni & Liveright, New York, 1922, pag. 191. Sursa era Parker Godwin, ginerele lui Bryant, jurnalist cu vechime al publicației *Post*.

deveni echivalentul american al Academiei Franceze. Deși inițial membrii ei erau scriitori, artiști, oameni de știință și alți indivizi cu talente și realizări intelectuale, în câțiva ani a ajuns să includă „și bancheri, directori de căi ferate, șefi de companii de asigurări, avocați de elită și medici”.⁴¹⁹ Iar pe atunci Stephens devenise un reper în ambele cercuri.

Era, de asemenea, un client fidel al librăriei Bartlett & Welford, aflată în Astor House, peste drum de City Hall.⁴²⁰ Unul dintre proprietari, John Russell Bartlett, făcuse foarte multe achiziții timpurii legate de Mexic și susține că fusese cel dintâi care l-a îndemnat pe Stephens să cerceteze ruinele din Mexic și America Centrală. Librăria lui conținea cărți rare și volume de anticariat și era un loc de întâlnire pentru oamenii de știință și literații din oraș. Printre clienți se mai numărau Bryant, Washington Irving, Albert Gallatin, Edgar Allan Poe și James Fenimore Cooper. Bartlett și Gallatin au înființat în 1842 Societatea Etnologică Americană, care era devotată „cercetării originilor, progresului și caracteristicilor diferitelor rase umane”. Stephens și Catherwood erau membri fondatori.⁴²¹ În

⁴¹⁹ Burrows și Wallace, *Gotham*, pag. 713.

⁴²⁰ C. Hemstreet, *Literary New York: Its Landmarks and Associations*, Knickerbocker Press, New York și Londra, 1903, pp. 175–180.

⁴²¹ *American Anthropologist*, 1900.

1844, tot Bartlett & Welford au publicat ediția americană a lucrării lui Catherwood, *Views of Ancient Monuments*.

În această perioadă Stephens s-a aventurat pentru scurt timp în politică. În 1846 a fost ales ca delegat în cadrul unei convenții statale pentru revizuirea Constituției statului New York. Era democrat cu state vechi, dar se bucura de o asemenea popularitate, încât a fost ales prin consens candidat atât de Whig, cât și de democrați.⁴²² Pe durata unei veri fierbinți în Albany, a evitat disputele politice intense, în ciuda trecutului său de orator pătimaș din cadrul Tammany Hall, limitându-și eforturile la reforma tribunalelor.⁴²³ Experiența nu a reușit să-i stârnească un interes mai profund pentru politică. Mai târziu, prietenii l-au îndemnat să candideze pentru Senat, dar a refuzat.⁴²⁴

În schimb, a cedat complet forței irezistibile a epocii aburilor, cum făcuse și Catherwood. În același an s-a alăturat unui grup de investitori, înființând prima companie transatlantică de vase cu aburi din America. Planul lor era să construiască patru vapoare care să

⁴²² *New York Herald*, 25 aprilie 1846.

⁴²³ *Report of the debates and proceedings of the convention for the revision of the constitution of the state of New York*, Evening Atlas, Albany, 1846. Multe referiri la Stephens, inclusiv voturile lui, pot fi descoperite online.

⁴²⁴ BANC MSS ZZ 116. Vezi scrisoarea de la John Dash Van Buren.

transporte mărfuri, corespondență și sute de pasageri, efectuând curse regulate între New York și orașul Bremen din Germania.⁴²⁵ Dar, spre deosebire de Catherwood, Stephens a ajuns în vârf. A fost numit vicepreședinte al Companiei Maritime Ocean Steam.⁴²⁶ Iar în primăvara lui 1847, când primul vas a fost gata, a acceptat să-l însoțească în voiajul inaugural, fiind prima lui călătorie peste hotare de la revenirea din Yucatán, cu cinci ani înainte.

Vaporul de lemn, lung de 70 de metri, fusese construit în șantierul Westervelt & Mackay din New York, iar giganticele sale motoare cu aburi – la învecinata Novelty Iron Works.⁴²⁷ Era înzestrat și cu vele care să îi ofere un surplus de energie. Pe 1 iunie 1847, nava cu trei punți *Washington*, cel mai puternic

⁴²⁵ A. Gibson și A. Donovan, *The Abandoned Ocean: A History of United States Maritime Policy*, University of South Carolina Press, Columbia, 2000, pp. 51–52.

⁴²⁶ „Ocean Steam Navigation”, *New York Times*, 20 martie 1864.

⁴²⁷ J.H. Morrison, *History of American Steam Navigation*, W. F. Sametz, New York, 1903, pag. 408. Vezi și *Mechanics' Magazin*, din 26 iunie 1847, pag. 622. O cabină la clasa întâi costa 120 de dolari, iar una la clasa a doua – 60. Trimiterea unei scrisori costa 24 de cenți pentru 14 grame sau mai puțin și 15 cenți pentru fiecare alte 14 grame suplimentare. Singura problemă a primului voiaj al lui *Washington* a fost faptul că vasul britanic de poștă *Britannia*, vechi de șapte ani, a plecat în aceeași zi din Boston, ajungând în Anglia cu două zile înaintea mai puternicului *Washington*, reușită pe care britanicii nu le-au permis americanilor s-o uite. Pentru o istorie detaliată despre *Washington* și Compania Navală Ocean Steam vezi excelenta relatare a lui C. Ridgely-Nevitt, *American Steamships on the Atlantic*, University of Delaware Press, Newark, 1980.

simbol al Americii – o efigie a celui dintâi președinte –, a plecat din New York în uralele miilor de oameni de pe chei, avându-i la bord pe Stephens, pe Directorul Adjunct al Poștei Statelor Unite, Hobbie, și 125 de pasageri. Chiar dacă acesta nu era un canal care să traverseze Nicaragua, Stephens era în continuare decis să extindă accesibilitatea Americii și a New Yorkului și să lege între ele națiunile, mânat de convingerea ferventă că de aici nu puteau rezulta decât lucruri bune. America însăși era în mijlocul celei mai mari expansiuni de la cumpărarea Louisianei, anexând Texasul și fiind pe punctul de a căpăta control deplin asupra Teritoriului Oregon. „Ne e menit să mergem înainte”, nota cu entuziasm *New York Herald* în reportajul despre lansarea vasului. „Și aburul este agentul noii epoci.”⁴²⁸

Washington a ajuns la Bremen peste mai bine de două săptămâni, întâmpinat de salve de tun, sunet de fanfare și mii de cetățeni înșirați pe cheiuri. În următoarele zile echipajul și pasagerii au fost copleșiți de banchete și alte festivități. Stephens a ținut un scurt discurs la o cină oficială, unde americanii au fost întâmpinați de ministrul de externe al Prusiei. După o serie de toasturi, el a citit o scrisoare din partea directorilor companiei,

⁴²⁸ „The American Steamship *Washington*”, <http://www.theshipslist.com>.

cerând ca Bremenul să accepte un model al vasului *Washington*. În încăpere au intrat opt inși născuți în Bremen, acum cetățeni ai Statelor Unite, care reveniseră în vizită, ducând pe umeri o copie de 1,80 metri a vaporului. „Acesta a fost primit cu un entuziasm furtunos”, relatează unul dintre participanți.⁴²⁹

În cele din urmă, Stephens a reușit să se elibereze de obligații și a luat trenul spre Berlin, unde a ajuns pe 1 iulie, „în amurgul blând” al miezului de vară. „Nu am putut petrece decât o zi în Berlin”, a notat el, înainte să ia nava *Washington* înapoi către New York. „Dar aici nu era decât un obiectiv pe care doream să-l văd, și acesta era Humboldt.”⁴³⁰

Baronul Alexander von Humboldt, despre care se zvonea că avea probleme cu sănătatea, trăia la curtea regelui Frederick Wilhelm al IV-lea din Potsdam, la 24 de kilometri depărtare. Stephens a hotărât să încerce și a plecat imediat către Potsdam. În vârstă de 77 de ani, Humboldt, unul dintre cei mai apropiați consilieri ai regelui, trăia în palatul regal, o splendidă reședință rococo numită Sans Souci, așezată în mijlocul a sute de hectare de grădini minuțios aranjate. Stephens a ciocănit cu îndrăzneală la ușa apartamentului său, dar i

⁴²⁹ *Merchants' Magazine and Commercial Review*, 1847, pp. 357–364.

⁴³⁰ *Littell's Living Age*, 1847, pp. 151–153.

s-a spus că baronul nu primea vizite în acea zi. Descurajat și știind că nu avea prea mult timp la dispoziție, a lăsat o scrisoare de recomandare din partea fostului ambasador prusac în Statele Unite și cartea de vizită, pe care a scris că va reveni la ora două. Când s-a întors, a fost condus în salonul apartamentului. Peste puțin timp, Humboldt l-a salutat într-o engleză cu accent puternic, dar fluentă, spunând că nu era nevoie de nicio scrisoare de recomandare și că era familiarizat cu scrierile și cu faimoasele lui călătorii.

Stephens a fost uluit. Nu-i venea să creadă că Humboldt, eroul copilăriei sale, stătea dinaintea lui lăudându-i munca. „Cu aproape jumătate de secol în urmă, el a ocupat cel dintâi loc în lumea literară, stând ca pe un tron, luminându-le filosofilor calea științei și învățându-l pe școlar în banca lui”, scrie Stephens. Deși bolnav, baronul nu-și arăta vârsta. Era îmbrăcat într-un costum simplu, negru, iar apartamentul său exprima aceeași simplitate.

Au discutat pe scurt despre orașele ruinate din America, dar conversația a ajuns repede la avantajele comerțului dintre SUA și Prusia, după ce Humboldt a aflat despre legăturile lui Stephens cu vasul sosit la Bremen. Humboldt tocmai terminase cel dintâi dintre cele două volume ale monumentalei sale lucrări *Kosmos*, dar Stephens a remarcat că era la fel de

preocupat de recente politici ale Germaniei și Europei.

De la politicile europene conversația s-a mutat către Mexic, ale cărui ruine Humboldt le cercetase nu cu mult înainte de nașterea lui Stephens. Humboldt a laudat *History of the Conquest* a lui de Prescott, adăugând că „nu era istoric al acelei epoci, în Anglia sau Germania, pe măsura lui”. Apoi l-a surprins pe Stephens prin măsura interesului său față de recentul război dintre SUA și Mexic.

„Era la curent cu războiul nostru din Mexic”, scrie el. A adăugat că, în ciuda vederilor lui liberale, Humboldt era totuși un cetățean al Prusiei, un stat militar prin esență. „În Prusia”, continuă Stephens, „războiul este o știință și, în conformitate cu politica dominantă din Europa, pentru a fi întotdeauna pregătit de război, orice bărbat din Prusia, inclusiv fiii celor mai de frunte dintre nobili, este silit să-și facă serviciul militar obligatoriu.” Chiar și așa, Stephens a fost șocat aflând că Humboldt, regele și consiliul său de război se adunau adesea în jurul hărților celui dintâi, urmărind cursul războiului din Mexic după fiecare telegramă venită de peste Atlantic. Conform spuselor lui Humboldt, „îl urmăseră pe generalul [Zachary] Taylor din tabăra sa de la Corpus Christi prin atacul din Monterey și scenele sângeroase din Buena Vista.

Recreaseră din nou toate bătăliile purtate de el, marcându-i pozițiile pe hartă.”

Stephens a spus că fusese conștient că armata americană câștigase respectul unei bune părți a Europei și că succesele din Mexic ridicaseră națiunea sa la statutul de putere „de prim rang”. Dar până la discuția sa cu Alexander von Humboldt nu fusese conștient cât de mult dăduse peste cap „întreaga doctrină” a armatei de profesioniști, în Europa, și mai ales în Prusia. „În ciuda părerii generale, generalul Taylor, o mână de soldați și un mic corp de voluntari care nu mai luaseră parte la nicio luptă înfruntaseră o zi întreagă un tir ucigător și în cele din urmă învinseseră o armată de patru ori mai numeroasă. Mareșalii și generalii prusaci, mulți dintre ei veterani care au studiat arta războiului pe marile câmpuri de luptă din Europa, erau muți de admirație dinaintea îndrăznelii și abilității etalate la Buena Vista. Și admirația aceasta, a spus baronul Humboldt, și-o exprimau fără rezerve, public, oriunde se aflau.”

Cei doi discutau de mai bine de o oră, când un servitor a intrat și l-a chemat pe baron să ia masa cu regele. Humboldt l-a întrebat pe Stephens dacă mai putea rămâne câteva zile și dacă accepta o scrisoare de recomandare din partea lui către niște domni din Berlin cu care ar fi trebuit să facă cunoștință. „Împrejurările

nu mi-au permis să predau scrisoarea”, scrie el. „Dar am avut satisfacția de a o aduce acasă cu mine, scrisă în germană, de o mână fermă și puternică, cu autograf din partea lui Humboldt, ca amintire a uneia dintre cele mai interesante peripeții din călătoria mea.”

Șapte săptămâni mai târziu, la o ședință de consiliu a Companiei Maritime Ocean Steam, Stephens a propus ca unul dintre următoarele două vapoare care erau construite de companie să se numească *Humboldt*. Lui Humboldt i s-a trimis o scrisoare prin ambasadorul prusac de la Washington, iar în răspunsul său, datat 12 septembrie 1847, baronul a fost de acord.⁴³¹

Luna următoare, într-un periodic din Boston numit *Littell's Living Age* a apărut un articol de trei pagini intitulat „O oră cu Alexander von Humboldt”. Avea să fie ultima scriere publicată de Stephens, dar nu și ultima lui aventură. Urma să plece în curând în călătorie, atras din nou în inima junglei. De data asta însă, nu avea să fie mânat de antichități, ci de aburi și de ambiția Americii de a juca un rol tot mai important în lume.

⁴³¹ BANC MSS ZZ 116, Dosarul 230, Cutia IV.

Vasul *Humboldt* n-a mai fost construit niciodată. Chiar și cu ajutorul unei profitabile sponsorizări din partea poștei Statelor Unite, compania nu a reușit să adune capitalul necesar pentru a-și duce la capăt planul de a construi patru nave. Iar în primăvara lui 1848, când a fost lansat cel de-al doilea și ultimul vas cu aburi, *Herman*, de 71 de metri, energia și atenția lui Stephens erau deja îndreptate în altă direcție. Plecase iarăși spre sud, într-o nouă explorare. Deși foarte diferită de cele făcute în tovărășia lui Catherwood, această aventură avea să-i readucă împreună pe cei doi și să ocupe ultimii ani ai vieții lui Stephens. El se afla în Panama. Ajunsese acolo în baza unui acord încheiat cu William Henry Aspinwall.

Nu se știe unde s-au cunoscut cei doi. Tații lor erau negustori și investitori newyorkezi de succes și, când Stephens a devenit director al liniei maritime către Bremen, el și Aspinwall se învârtteau în aceleași cercuri sociale și de afaceri. Acesta din urmă provenea într-o familie de navigatori care își trăgea rădăcinile tocmai din primii pelerini. Se născuse în 1807 în New York, studiase la școlile locale și începuse să lucreze la firma de comerț nautic a unchilor săi, Gardiner și Samuel

Howland. Se pricepea atât de bine la import-export, încât la vârsta de 25 de ani era partener la firmă. Compania, care pornise odată cu apariția comerțului din Marea Caraibilor, crescuse rapid și acum includea rute către Anglia și Marea Mediterană.

Câțiva ani mai târziu, când cei doi parteneri mai vârstnici s-au retras, Aspinwall, având pe atunci numai 30 de ani, și vărul său au preluat conducerea sub denumirea de Howland & Aspinwall.⁴³² În acea perioadă firma devenise deja linia maritimă dominantă din New York, desfășurând operațiuni până în America de Sud și China. Pentru tânărul Aspinwall, un ins cu voce blândă și un aer modest, dar mânat de ambiție, aceasta fusese o ascensiune meteorică.⁴³³

În acel moment, când compania avea temelii financiare ferme, Aspinwall și-a îndreptat atenția către proiectarea de nave și a angajat un arhitect naval inovator pe nume John Willis Griffiths.⁴³⁴ Devenit deja un împătimit al riscurilor, Aspinwall i-a dat o șansă lui Griffiths.⁴³⁵ Își dorea viteză. Știa că frunzele proaspete

⁴³² Necrologul lui William H. Aspinwall, *New York Times*, 19 ianuarie 1875.

⁴³³ H. Hall, *America's Successful Men of Affairs. An Encyclopedia of Contemporaneous Biography*, New-York Tribune, New York, 1895, vol. 1, pag. 31.

⁴³⁴ J.R. Spears, *Captain Nathaniel Brown Palmer, an Old-Time Sailor of the Sea*, Macmillan, New York, 1922. Pentru informații despre cariera lui Griffiths, vezi pp. 184–188.

⁴³⁵ A.H. Clark, *The Clipper Ship Era*, Putnam, New York, 1910, pp. 61–77.

de ceai din China s-ar fi vândut la suprapreț la New York. Așa că Griffiths i-a desenat ceea ce avea să devină cel dintâi cliper⁴³⁶ „extrem”, botezat *Rainbow*.⁴³⁷ I-a urmat imediat una dintre cele mai frumoase nave cu pânze proiectate vreodată, *Sea Witch*, un cliper chinezesc cu coca neagră, lansat la apă la New York în 1846. În martie 1849, cu pânzele fluturând și cu un cap auriu de dragon înfipt la provă, *Sea Witch* a pătruns în portul New York la 74 de zile și 14 ore de la plecarea din Hong Kong, atingând un record ce nu avea să fie depășit vreme de 154 de ani.⁴³⁸ La o licitație organizată peste puțin timp, frunzele de ceai aduse în cală au adus firmei Howland & Aspinwall suficiente câștiguri de pe urma unei singure călătorii cât să acopere costurile

⁴³⁶ Navă rapidă cu pânze, de mari dimensiuni, cu cel puțin trei catarge și cu puntea superioară mult ridicată la proră și la pupă.

⁴³⁷ R. Johnson și J. H. Brown, *The Twentieth Century Biographical Dictionary of Notable Americans*, Biographical Society, Boston, 1904.

⁴³⁸ A. Laing, *The Sea Witch: A narrative of the experiences of Capt. Roger Murray and others in an American Clipper ship during the years 1846 to 1856*, Thornton Butterworth, Londra, 1933. Pentru o relatare excelentă despre comerțul maritim către coasta Pacificului în timpul goanei după aur, vezi J.P. Delgado, *To California by Sea: A Maritime History of the California Gold Rush*, University of South Carolina Press, Columbia, 1990. În mai 2003, trimaranul *Great American II* a parcurs distanța Hong Kong – New York în 72 de zile și 21 de ore. *Sea Witch* continuă să dețină recordul pentru o navă cu o singură cocă. În timpul goanei după aur, Howland & Aspinwall au angajat *Sea Witch* să transporte bunuri prețioase sau perisabile de la New York la San Francisco, în jurul Capului Horn, iar de mai multe ori a făcut această călătorie în o sută și ceva de zile.

construirii navei. Modelul lung și rapid de navă cu vele creat de Aspinwall și Griffith avea să domine comerțul cu marfă perisabilă în următoarele decenii. Dar chiar când *Sea Witch* se ivea de dincolo de linia orizontului, în 1849, pe neliniștitul Aspinwall nu-l mai preocupau cliperele și recordurile de viteză. Mereu vizionar, trecuse deja la altceva. Știa că motorul cu aburi transforma lumea cu o iuțeală pe care nici *Sea Witch* nu avea s-o poată egala.

Având în vedere mediul comun, vârsta apropiată – Stephens era născut cu doi ani înaintea lui Aspinwall – și cercurile strânse ale afacerilor newyorkeze, era inevitabil ca cei doi să se întâlnească. Formau o pereche ciudată, fața netedă și plinuță și comportamentul discret ale lui Aspinwall contrastând cu intensitatea și volubilitatea lui Stephens. Amândoi aveau minți rapide, deși Stephens era un idealist, comparativ cu pragmatismul negustoresc al lui Aspinwall. Reprezentau, de fapt, o combinație puternică. Cei doi au descoperit că împărtășeau o viziune unică, fascinantă, ce urma să cimenteze între ei o alianță puternică. Cândva la finele lui 1847, la puțin timp după revenirea lui Stephens din Germania, s-au întâlnit ca să discute despre Panama.

Cu doar puțin timp înainte, Aspinwall își încheiase cea mai îndrăzneată manevră de până atunci, punctul

culminant al unui șir de evenimente începute în 1846, când SUA încheiase o dispută îndelungată cu britanicii asupra Teritoriului Oregon. Cele două state semnaseră un tratat care ceda terenul de sub paralela 49, cu excepția Insulei Vancouver, Statelor Unite. Apoi, un an mai târziu, în timp ce Statele Unite se pregăteau să ocupe California după câștigarea războiului cu Mexic, au oferit sponsorizări firmelor dispuse să transporte corespondența Statelor Unite de pe coasta de est spre Panama și dinspre Panama în Oregon și California. Aspinwall a pus mâna pe contractul pentru ruta prin Pacific, o finanțare de 199.000 de dolari pe an.⁴³⁹ Împreună cu un mic grup de asociați, a pus pe picioare Compania Maritimă Pacific Mail și a început construcția a trei vapoare pe care să le trimită să facă ocolul Americii de Sud până pe coasta Pacificului.⁴⁴⁰

Auzind vestea, unor capitaliști din New York nu le-a venit să creadă, întrebându-se dacă nu cumva Aspinwall își pierduse mințile. Au subliniat că pe coasta de vest nu exista aproape deloc infrastructura care să permită repararea vapoarelor și alimentarea cu

⁴³⁹ Ca o condiție pentru primirea subvenției guvernamentale, toate vapoarele de poștă trebuiau să fie disponibile pentru a fi convertite de urgență în nave de război și să fie construite conform unor instrucțiuni care să permită această transformare.

⁴⁴⁰ F.N. Otis, *Isthmus of Panama: History of the Panama Railroad; and of the Pacific Mail Steamship Company*, Harper & Brothers, New York, 1867, pp. 149–155.

cărbuni și s-au întrebat cum se putea aștepta compania să scoată vreun profit, California și Oregon fiind atât de departe și de subdezvoltate.⁴⁴¹ Aspinwall însă își făcuse planuri pe termen lung, convins fiind că Oregon și California aveau mare potențial. Credea că Panama era cheia unor tranzacții comerciale vaste între est și vest, din Europa până în Asia, și acum pusese mâna pe o verigă a acestui lanț.

Așa că atunci când el și Stephens, expertul în America Centrală, au stat de vorbă, a fost despre cât de ispititor era îngustul Istm Panama. După anexarea Californiei, a Oregonului și a jumătate dintre teritoriile vestice, Statele Unite erau acum un imperiu continental și reprezentau forța dominantă a Americilor. Dar deveniseră totodată o națiune numeroasă și răsfirată, cu două coaste îndepărtate care trebuiau legate între ele. Franța și Anglia manifestaseră un interes viu legat de istm. Stephens simțea însă, la fel ca în cazul antichităților mayașe, că Panama trebuia ținută sub controlul Statelor Unite. Era însă posibil ca o mână de newyorkezi susținuți numai de capital privat să spargă acea fâșie îngustă de uscat care de sute de ani le punea bețe în roate visătorilor și complotiștilor?

În ianuarie 1848 a sosit în istm ca să afle asta. Era

⁴⁴¹ Kemble, *The Panama Route, 1848–1869*, pp. 22–23.

Însoțit de un inginer pe nume James Baldwin, angajat să-l ajute să aprecieze dacă putea fi construită o cale ferată de la o coastă la alta. Trebuie să fi fost un moment straniu. Iată-l pe John L. Stephens, celebru pentru că dezgropase monumentele străvechi ascunse în pădurea tropicală a Americii Centrale, revenind în junglă pentru a pune la cale divizarea și cucerirea sălbăticiiei necruțătoare a Istmului Panama de către motoarele moderne cu aburi.

Coborând pe uscat la gura Râului Chagres, cei doi au descoperit rapid cu ce aveau de-a face. Latura caraimiană a istmului era un perete compact de junglă și mlaștini cu mangrove, nu foarte diferită de coasta Guatemalei de care se apropiaseră Stephens și Catherwood cu nouă ani în urmă. Singura cale de a ajunge la Pacific era cu canoea în susul șerpuitului Râu Chagres, până la pragurile din mijlocul țării. Au fost nevoiți să petreacă câteva nopți în colibe sau pe malul râului printre crocodili, papagali gălăgioși, șerpi și tulburătorul huruit puternic al maimuțelor urlătoare. Deși Stephens era familiarizat cu toate astea, erau totuși supărătoare. Părăsind râul în satele Gorgona sau Cruces din centrul Guatemalei, singurul drum de-a latul continentului era una dintre cele două cărări străvechi, rareori folosite și într-o stare avansată de uzură. Lunga coasta muntoasă din Panama, Sierra de

Veraguas, forma în acest loc o șa joasă. Călătorii coborau ultimii 32 de kilometri până în orașul Panama pe un teren accidentat, chinuitor, indiferent dacă-l parcurgeai pe jos sau călare pe catâri.

Întreaga călătorie, deși însemna numai în jur de 80 de kilometri, dura câteva zile, ba chiar o săptămână sau mai mult, în funcție de anotimp. În lunile ploioase, din mai până în noiembrie, Chagres era un torent dezlănțuit, plin de copaci căzuți, bușteni și grohotiș, iar cărările către Pacific deveneau atât de noroioase, încât erau practic de nestrăbătut. În anotimpul secetos, râul șerpuit scădea atât de tare în anumite porțiuni ale junglei, încât numai canoele foarte puțin adânci, numite *bungos*, puteau să înainteze în susul apei. Și, indiferent de sezon, nori de țânțari se ridicau din mlaștini purtând cu ei malaria și febra dengue. Drumul era atât de accidentat și de periculos, încât în anul în care l-a inspectat Stephens, mai puțin de patru sute de persoane îl străbătuseră de la Caraibe până la Pacific.⁴⁴² Majoritatea preferau să riște și să navigheze către sud și în jurul capului Americii de Sud, deși această rută adăuga luni întregi călătoriei și prezenta propriile ei

⁴⁴² Ibid., pag. 254. Kemble estimează o cifră minimă de 335 de persoane care au traversat istmul dinspre New York spre San Francisco în 1848, dar subliniază că nu există documente oficiale în această privință, așa că cifrele sunt greu de estimat.

pericole.

Deși au traversat istmul în perioada anotimpului secetos – cel sănătos –, Baldwin s-a îmbolnăvit, probabil de malarie. Stephens i-a scris tatălui său că el nu se simțise nicicând mai zdravăn, dar că era descurajat de condițiile pe care le găsiseră. „Ținutul e foarte accidentat și fracturat, iar topografierea va fi mai dificilă și îmi va lua mai mult timp decât m-am așteptat.”⁴⁴³ Dar s-a străduit să-și păstreze optimismul. „Cred că acesta va fi un pivot în mișcarea lumii și o trecătoare excelentă pentru călătorii. De acum încolo vor fi multe tranzacții cu întreaga coastă a Pacificului, în sus și-n jos.”

La un moment dat, cei doi au avut o revelație. Baldwin și-a revenit și a descoperit o trecătoare care se afla la numai 90 de metri de nivelul mării. Și-au dat seama că se puteau așterne acolo niște șine într-o ușoară pantă, care să le permită locomotivelor să circule de la un ocean la altul.⁴⁴⁴

În iunie, când Stephens a revenit la New York, Aspinwall a fost încântat de vești. Între timp găsise un al treilea partener al acestei posibile întreprinderi feroviare, pe Henry Chauncey, unul dintre investitorii

⁴⁴³ BANC MSS ZZ 116, Cutia III, datată 26 martie 1848.

⁴⁴⁴ Otis, *Isthmus of Panama*, pag. 17.

Companiei Maritime Pacific Mail. Omul de afaceri de 53 de ani era cum nu se poate mai potrivit pentru acest proiect. Se trăgea dintr-o veche familie din Noua Anglie (bunicul său fusese unul dintre primii președinți ai Harvard College), iar prin căsătorie devenise partener la o firmă comercială cu investiții pe coasta Pacificului, în America de Sud. Cu câțiva ani mai înainte se mutase cu soția și copiii în Peru și Chile, unde petrecuse zece ani făcând afaceri și strângând o mică avere.⁴⁴⁵ Cu legăturile sale între New York și America de Sud, aducea acestui parteneriat o cunoaștere nemijlocită a afacerilor din regiune.

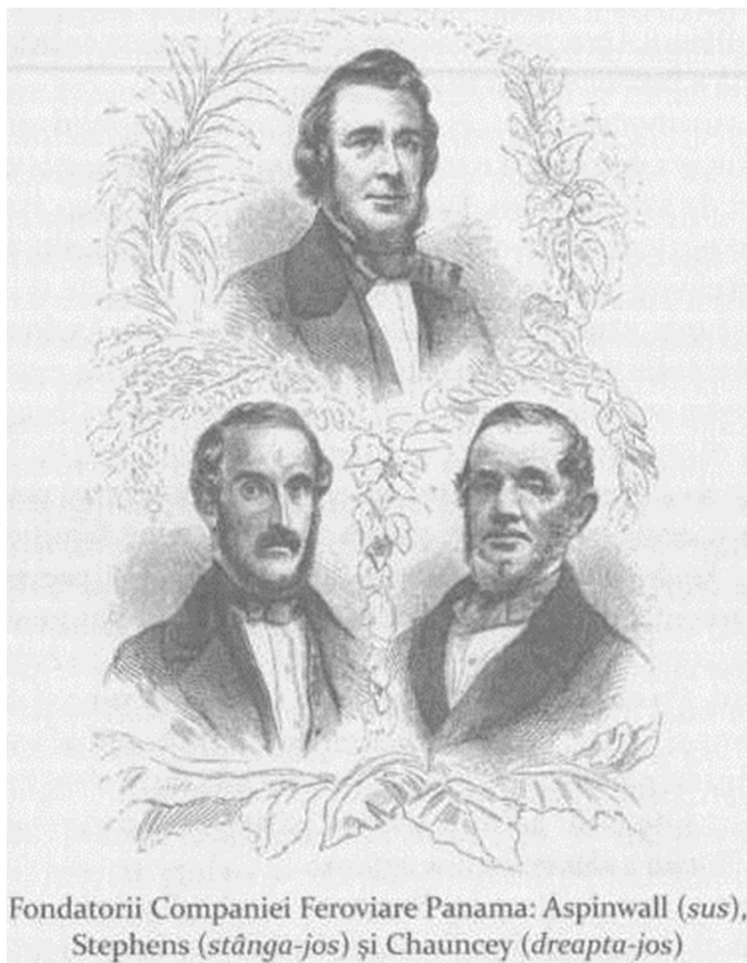
Între timp, în lipsa lui Stephens și a lui Baldwin, primul vapor al companiei Pacific Mail, *California*, fusese lansat în New York. După primele probe la apă, plecase către Capul Horn și coasta Pacificului, urmat nu după multă vreme de celelalte două noi nave ale companiei, *Panama* și *Oregon*. În octombrie, când nava *California* a părăsit New York, la bord se afla un număr redus de pasageri.⁴⁴⁶ Avea să fie ultima dată când un vas pleca aproape gol către coasta Pacificului.

În decembrie 1848, președintele James Polk a anunțat în discursul anual către Congres că în California fusese

⁴⁴⁵ W.C. Fowler, *Memorials of the Chaunceys, Including President Chauncey, His Ancestors and Descendants*, H. W. Dutton, Boston, 1858.

⁴⁴⁶ Kemble, *The Panama Route, 1848–1869*, pag. 31.

descoperit aur. „Relatările despre abundența aurului [în California] sunt extraordinare”, a spus de obicei reținutul Polk, „încât ar fi greu de crezut dacă nu ar fi confirmate de rapoartele autentice ale unor funcționari din serviciul public care au vizitat zona minieră.”⁴⁴⁷

Fondatorii Companiei Feroviare Panama: Aspinwall (sus),
Stephens (stânga-jos) și Chauncey (dreapta-jos)

⁴⁴⁷ Ibid., pp. 32–33.

Vestea a străbătut întreaga Americă asemenea unei descărcări de curent electric. Chiar dinainte ca mesajul președintelui să fie absorbit cum se cuvine, expunerea la Departamentul de Război din Washington a unui mic cufăr cu aur adus din California a atârnat mania aurului, transformând-o rapid în febră.⁴⁴⁸ Ziarele s-au umplut de anunțuri oferind transport în jurul Capului Horn sau dintr-un capăt în celălalt al Istmului Panama până pe câmpiile aurifere. Legendara goană după aur se declanșase.⁴⁴⁹

Riscul pe care Aspinwall și-l asumase privind Compania Maritimă Pacific Mail urma să-l răsplătească dincolo de tot ce-și putea imagina cineva.⁴⁵⁰ Dar nimeni nu înțelese încă dimensiunile fenomenului. Stephens și cei doi parteneri ai săi își petrecuseră a doua jumătate a anului 1848 elaborând planuri pentru calea ferată. Sosiseră la Washington ca să solicite, cu modestie și umilință, o finanțare guvernamentală

⁴⁴⁸ O.C. Coy, *The Great Trek*, Powell, Los Angeles, 1931, pp. 71–74.

⁴⁴⁹ O. Lewis și J.B. Goodman, *Sea Routes to the Gold Fields: The Migration by Water to California în 1849–1852*, Knopf, New York, 1949, pp. 5–10.

⁴⁵⁰ Când nava *California* a ajuns în cele din urmă în Panama pe 17 ianuarie 1849, a fost asediată de mai bine de 700 de căutători de aur care călătoriseră către Panama și traversaseră istmul până în Ciudad de Panama, unde căutau cu disperare o cale de a ajunge în California. Nava *California* fusese construită să cuprindă maximum 250 de pasageri, dar a plecat din Panama spre San Francisco pe 31 ianuarie, având la bord peste 400 de persoane. Kemble, *The Panama Roate, 1848–1869*, pp. 34–35.

substanțială concomitent cu mesajul adresat de Polk Congresului. În ciuda veștilor din California, au continuat să facă lobby și chiar s-au întâlnit cu Polk în carne și oase. Au fost invitați să ia cina la Casa Albă în compania președintelui, a unor membri ai cabinetului și a zeci de senatori și congresmeni. Însă în jurnalul lui, Polk nu pomenește deloc despre calea ferată în însemnarea făcută pe 14 decembrie, notând numai că la dineu au luat parte Aspinwall și „Stevens din New York, călătorul”⁴⁵¹.

În următoarele săptămâni, parteneriatul a cerut cinci milioane de dolari pentru douăzeci de ani – după ce calea ferată avea să devină funcțională –, oferind în schimb să transporte gratuit peste istm corespondența SUA, agenții și trupele armate, echipamentul și muniția.⁴⁵² Era o sumă ridicolă având în vedere situația din California și marile profituri pe care calea ferată avea în mod sigur să le obțină de pe urma ei, însă Congresul era pe punctul de a aproba. Senatorul Thomas Hart Benton din Missouri era de acord cu ideea (pentru o sumă mai mică), remarcând că cei trei aveau capitalul, experiența și motivația de a duce

⁴⁵¹ J.K. Polk și M.M. Quaife, *The Diary of James K. Polk During His Presidency, 1845 to 1849*, Meclurg, Chicago, 1910, vol. 4, pag. 235.

⁴⁵² Catalogul Companiei Feroviare Panama, 1949, Biblioteca Publică din New York.

proiectul la bun sfârșit. „Unul dintre ei, dl Stephens, e cunoscut în toată lumea pentru cartea despre călătoriile sale printr-o regiune a Americii de Sud aflată în apropierea țării pe unde ar urma să treacă acest drum”, a declarat el.⁴⁵³

În cele din urmă, președintele Polk nici n-a vrut să audă. După ce unii membri ai cabinetului l-au sfătuit să susțină inițiativa, Polk a scris în jurnalul său, într-o însemnare datată 30 ianuarie 1849: „Le-am retezat-o și le-am spus că nu există o asemenea putere în Constituție. Am declarat că acest proiect de lege era abia cu puțin mai bun decât propunerea de a jefui trezoreria [...]. Le-am spus membrilor cabinetului că, dacă legea va trece, o să-mi folosesc dreptul de veto.”⁴⁵⁴

Însă descoperirea aurului schimbase deja socotelile. Pe 28 decembrie 1848, cu propunerea legislativă încă aflată în cumpănă, cei trei au semnat la Washington un acord cu Noua Granada (Columbia de astăzi, care pe atunci includea și Panama), prin care li se oferea dreptul exclusiv pe 49 de ani de a construi și a opera o linie ferată care să traverseze Istmul Panama.⁴⁵⁵ În

⁴⁵³ „Congressional Summary”, *American Whig Review* 9, nr. 14, 1849, pp. 208–216.

⁴⁵⁴ Polk și Quaife, *The Diary of James K. Polk*, vol. 4, însemnarea din 30 ianuarie 1849.

⁴⁵⁵ Concesiunea includea și prevederi care să-i permită Granadei să intre în posesia căii ferate mai devreme de 49 de ani. De exemplu, Granada avea dreptul

ciuda condițiilor favorabile – Granada nu avea să obțină decât 3% din profitul net rezultat din operațiunile căii ferate –, contractul implica riscuri serioase. Depindea în întregime de estimarea inițială făcută de Stephens și Baldwin. Pe baza topografiei făcute de ei, partenerii au depus o garanție de 120.000 de dolari, care urma să fie pierdută în cazul în care calea ferată nu era terminată în șase ani de la ratificarea contractului de către Congresul Noii Granade. În fața publicului cel puțin, cei trei parteneri păreau încrezători că o vor scoate la capăt. Dar Stephens, care văzuse istmul cu ochii lui, trebuie să fi înghițit în sec și să-și fi adunat până și cea din urmă fărâmbă din optimismul lui înrădăcinat înainte să semneze.

Patru luni mai târziu, Compania Feroviară Panama se constituia ca societate comercială, printr-un decret al legislativului din New York.⁴⁵⁶ Broșura care făcea reclamă pachetelor de acțiuni ale companiei era nespus de optimistă. Ca rezultat al goanei după aur, declara că „Istmul Panama a cunoscut deja o transformare

că cumpere calea ferată peste 20 de ani pentru 5 milioane de dolari, pentru 4 milioane de dolari după 30 de ani și cu 2 milioane de dolari după 40 de ani.

⁴⁵⁶ Pe lângă cei trei inițiatori ai construcției căii ferate, directorii inițiali erau James Brown, Cornelius W. Lawrence, Gouverneur Kemble, Thomas W. Ludlow, David Thompson, Joseph B. Varnum, Samuel S. Howland, Prosper M. Wetmore, Edwin Bartlett, Horatio Allen și asociații. Vezi A. Perez Venero, *Before the Five Frontiers: Panama, from 1821–1903*, AMS Press, New York, 1978, pag. 63.

extraordinară și aproape fără precedent în istoria lumii. Nu e nicio exagerare să presupunem că nu va trece mult până ce întreaga țară va fi locuită de o populație prosperă și că orașe mari, destinate să ocupe un loc de frunte în comerțul lumii, vor răsări deodată pe malul fiecărui ocean.” Broșura conținea relatări laudative de la topografii pe care cei trei îi trimiseseră la începutul lui 1849 să traseze terasamentul căii ferate. Anotimpul ploios era descris ca o problemă minoră. Faimosul climat nesănătos din Panama și mlaștinile sale erau minimalizate. „Nu putem nega că febrele sunt frecvente”, scria dr. Halsted, care fusese trimis să aibă grijă de sănătatea topografilor. „Dar nu sunt atât de greu de vindecat ca acelea atât de răspândite în orașele noastre din nord.” Chiar și Insula Manzanillo cea acoperită de mlaștini, care trebuia să fie capătul caraibian al căii ferate și care avea să le provoace mai târziu coșmaruri inginerilor constructori, era descrisă în termeni favorabili: „splendid situată [...] cu copaci și tufișuri luxuriante. Terenul se află la 1,5 metri deasupra nivelului maxim al apei, drept și alimentat cu apă de izvoare.” Mai târziu, nimic din toate astea nu se va dovedi adevărat.⁴⁵⁷

⁴⁵⁷ Actul constitutiv al Companiei Feroviare Panama, 1849, Biblioteca Publică din New York.

Planul era să adune o sumă inițială de un milion, la prețul de 100 de dolari acțiunea. Pe 28 iunie 1849, când a fost deschisă lista, întregul lot a fost cumpărat până la ora trei după-amiaza. O mare parte dintre acțiuni le-au fost transferate lui Aspinwall, Stephens, Chauncey și susținătorilor lor inițiali, ca să cedeze companiei concesiunea primită din partea Republicii Noua Granada.⁴⁵⁸ Pe 2 iulie, directorii companiei s-au întâlnit pentru prima dată în New York și l-au ales președinte pe un strălucit director de asigurări pe nume Thomas W. Ludlow. John L. Stephens a fost ales vicepreședinte.⁴⁵⁹ Viitorul strălucea ca o oală plină cu aur. Două zile mai târziu, la ușa lui Stephens apărea trecutul.

*

În luna mai a aceluiași an, după ce trudise mai bine de doi ani în Guyana Britanică, Catherwood și-a pierdut poziția de inginer-șef la Compania Feroviară Demerara. Contractul i-a fost reziliat de companie într-un efort de a salva banii. Unele dispute cu comitetul local al căii ferate au jucat probabil și ele un

⁴⁵⁸ Celor trei parteneri inițiali li se garanta un stoc de acțiuni în valoare de 50.000 de dolari și, poate mai important, jumătate dintre cei 250.000 de acri de teren suplimentar garantat de Granada ca parte a concesiunii, inclusiv drepturile de exploatare a subsolului.

⁴⁵⁹ Kemble, *The Panama Route, 1848–1869*, pag. 183; Perez-Venero, *Before the Five Frontiers*, pag. 63.

rol.⁴⁶⁰ Nu fusese terminat decât un tronson al căii ferate de-a lungul coastei Guyanei și proiectul era cu mult în urma graficului stabilit. Cu un an înainte avusese loc o ceremonie în cadrul căreia câteva vagoane pline de demnitari circulasera pe o secțiune terminată a drumului de fier. Inspecția se încheiase când o vacă intrase pe șine, făcând locomotiva să deraieze și provocând moartea a doi pasageri, inclusiv a unui funcționar municipal din Georgetown.⁴⁶¹

Acest dezastru era numai unul dintre ghinioanele care loviseră calea ferată de când Catherwood revenise ca inginer-șef, în martie 1847. Mâna de lucru se dovedise o problemă, iar lipsa de capital provocase numeroase sistări ale lucrului. Proiectul a mai fost încetinit și de discuțiile cu proprietarii de pământuri, care cereau prea mult pentru a-și vinde părți de teren pentru acest proiect. Și, deși Catherwood a reușit să deschidă traficului o secțiune mare din calea ferată în noiembrie 1848, tensiunile au crescut până când, în cele din urmă, munca i-a fost încredințată în luna mai unui inginer-adjunct dispus să muncească pe mai puțini bani.

Două luni mai târziu, Catherwood ajungea în

⁴⁶⁰ „Railway Meetings”, Daily News, Londra, 1849.

⁴⁶¹ Kandasammy, „From Georgetown to Mahaica”.

Philadelphia prin Insulele Turks din Caraibe.⁴⁶² Peste câteva zile era la New York, sărbătorind ziua de 4 iulie în compania lui Stephens.⁴⁶³ Niciunul nu a lăsat vreo relatare despre felul în care a decurs revederea lor, dar după atâția ani în care fuseseră despărțiți trebuie să fi fost una deosebit de călduroasă. Catherwood a avut probabil senzația unei întoarceri acasă, căci clanul lui Stephens fusese dintotdeauna ca o a doua familie pentru el. Ultima oară când se cunoaște cu certitudine că se aflase în New York fusese cu șase ani în urmă, în iulie 1843, cu ocazia eșecului precomenzilor pentru volumul său. Probabil că a revenit în oraș după publicarea cărții sale la Londra și poate că l-a vizitat pe Stephens și în 1846, la prima sa întoarcere din Guyana în Anglia, deși nu avem documente care să confirme asta.

Nu există indicii conform cărora în anii în care nu s-au văzut ar fi existat vreo ruptură sau că prietenia lor ar fi fost umbrită de ceva. După ce Stephens respinsese ideea de a merge în Peru, viața pare pur și simplu să-i fi purtat pe cărări diferite. Cel mai probabil au continuat să corespundă în această perioadă, ținând cont de scrisorile lor mai târzii care s-au păstrat, dar această

⁴⁶² Lista pasagerilor de pe vasele sosite în Philadelphia, Pennsylvania, 1800–1882, Microfilmul M425, rolele #1–71, Arhivele Naționale, Washington, D.C.

⁴⁶³ BANC MSS ZZ116, scrisoare de la Catherwood către Stephens, 4 iulie 1849.

corespondență fie s-a pierdut, fie a fost distrusă. Plecarea lui Catherwood în Anglia, în 1843, a fost evident motivată de dorința de a-și publica o lucrare numai a lui și, fără îndoială, de a-și revedea copiii și familia. Dar e posibil să fi fost mânat și de dorința de a se desprinde de Stephens, care reprezentase forța dominantă în călătoriile și publicațiile lor. Acum, aflat din nou în New York, nu mai avea nimic de făcut. Și-a petrecut aici cea mai mare parte a lunii iulie. Cu certitudine cei doi vechi tovarăși de călătorie au avut multe de vorbit și sigur subiectul căilor ferate a dominat discuția. Cel mai probabil Stephens a descris timpul petrecut în Panama, iar Catherwood – experiențele și frustrările lui legate de construirea celei dintâi căi ferate din America de Sud, localizată, la fel ca Panama, puțin deasupra Ecuatorului și nu foarte departe în estul istmului. Printr-o coincidență sau poate neputând rezista tentației, cei doi fuseseră atrași din nou în jungla tropicală.

În august, Catherwood era din nou alături de familia sa în Charles Square. Călătorise spre casă la bordul vasului *Washington* al Companiei Maritime Ocean Steam, același vas care, cu doi ani în urmă, îl purtase pe Stephens către Bremen. E posibil ca Stephens să-i fi obținut o cabină bună, căci într-o scrisoare către acesta datată 18 august 1849, Catherwood vorbește despre

călătoria plăcută de care a avut parte.⁴⁶⁴ „Copiii sunt bine”, a continuat el. „Fiul meu e la fel de înalt ca mine, un elev bun, foarte priceput la aritmetică și am de gând să-l fac inginer.” Dar planurile lui erau încă nesigure, spunea el. La momentul respectiv executa o comandă pentru un armator bogat și director al unei companii de căi ferate din New Jersey pe care îl cunoscuse la bordul lui *Washington*. A scris că luase legătura cu Aspinwall, care se afla atunci la Londra căutând asociați care să cumpere acțiuni de 250.000 de dolari la Căile Ferate Panama. Catherwood dădea de înțeles că i-ar fi surâs o slujbă la compania de căi ferate și voia să discute problema cu Aspinwall. „E posibil ca holera să-l fi alungat din Londra. N-am primit nicio veste de la el”, a adăugat Catherwood.

Când i-a scris lui Stephens din nou, în octombrie, tot nu primise niciun răspuns de la Aspinwall, iar scrisoarea reflecta frustrarea lui tot mai mare. Sublinia că, din cauza conducerii proaste, Compania de Căi Ferate Demerara nu mai montase nici măcar o singură șină în lunile de după plecarea sa. „Compania încă îmi datorează o mie de lire și asta mă îngrijorează”, explică el. „Și mă consider foarte norocos că am pus deoparte cât am reușit să pun.” A mai spus că le trimisese fraților

⁴⁶⁴ Ibid., scrisoare de la Catherwood către Stephens, 18 august 1849.

Harper propunerea de a deschide o filială a editurii lor la Londra împreună cu unul dintre fiii lui Harper, dar că nu era foarte optimist în privința răspunsului. Apoi l-a întrebat direct pe Stephens dacă nu exista vreo șansă să fie numit „topograf al terenului” la Compania de Căi Ferate Panama. „E absolut necesar să fac ceva și copiii mei cresc văzând cu ochii.”⁴⁶⁵

În majoritatea scrisorilor către Stephens (nu avem niciunul dintre răspunsurile acestuia), Catherwood face câte o referire la antichități și la America Centrală, ca un atlet îmbătrânit care rememorează momentele de glorie din tinerețea sa. Pare incapabil să dea uitării aventurile lor împreună și ceea ce trebuie să fi fost una dintre cele mai extraordinare perioade din viața sa. La un moment dat, Stephens a fost de acord să cumpere un set de litografii foarte mari ale Americii Centrale, tipărite de Catherwood, posibil ca să-l ajute financiar. Catherwood a scris că erau 17 în total și că i le-ar trimite lui Stephens pentru costul tipăririi și imprimării lor, mai puțin cele zece lire pe care i le datora. „Ocupă mult loc”, a explicat el referindu-se la dimensiunile acestora. „Ca să le expui într-o lumină cât mai potrivită, camera nu trebuie să fie mai mică de 8–9 metri în lungime și 5–6 metri în lățime și de o înălțime mulțumitoare.” A

⁴⁶⁵ Ibid., scrisoare de la Catherwood către Stephens, 2 octombrie 1849.

adăugat că fusese abordat de un librar care îi ceruse să scoată un mic volum despre America Centrală și presupunea că prin asta se referea la o versiune ieftină, de doi șilingi bucata, a cărții lui Stephens. „L-am informat că nu știu să scriu o carte și că nu aș întreprinde niciodată așa ceva fără știința și aprobarea ta.” A spus că înclina mai degrabă să scoată o nouă versiune a cărții sale. „Am descoperit că există o oarecare cerere legată de munca mea din America Centrală și, întrucât încă mai am plăcile tipografice la mine, mă gândesc să public o ediție mai ieftină, la jumătate din prețul primei.”⁴⁶⁶ Dar devine tot mai clar cu fiecare scrisoare că banii i se terminau și înclina mai degrabă să lucreze cu Stephens în Panama decât să parieze pe niște strategii de publicare cel puțin îndoielnice.

Între timp, Aspinwall avusese un oarecare succes cu plasarea acțiunilor companiei în Anglia. Puternica bancă londoneză Baring Brothers & Company era dispusă să cumpere, dacă guvernul britanic era de acord că se alătură Statelor Unite în garantarea neutralității istmului. La începutul lui octombrie, Aspinwall i-a scris lui Stephens, zorindu-l să se ducă la Washington și să insiste pe lângă guvernul

⁴⁶⁶ Ibid., scrisoare de la Catherwood către Stephens, 19 octombrie 1849.

președintelui Zachary Taylor ca să susțină manevra.

În aceeași scrisoare a spus că îl abordase Catherwood cerându-i de lucru și îi solicita părerea lui Stephens.⁴⁶⁷ Compania angajase deja doi ingineri pentru construcția căii ferate, așa că nu era clar ce rol putea juca. „Catherwood e nerăbdător să ajungă în istm, mai ales în compania ta”, a scris Aspinwall. „Și ar accepta să te însoțească în condiții foarte rezonabile. A dorit foarte mult ca eu să înțeleg acest amănunt.” Peste puțin timp Catherwood i-a scris lui Stephens că înțelegea de ce compania nu se afla în situația de a plăti salarii prea mari. Cheltuielile lui anuale, explica el, erau între 1500 și 2000 de dolari și pe moment „sunt nevoit să călătoresc pe capitalul meu, ceea ce desigur nu prea e de dorit”⁴⁶⁸.

În cele din urmă, în noiembrie, Aspinwall a acceptat să-l angajeze pe Catherwood în baza unui contract de 1500 de dolari pe un an, plus plata cheltuielilor dus-întors către Panama. Aspinwall i-a scris lui Stephens că Frederick urma să plece imediat către New York, unde avea să se întâlnească cu directorii companiei înainte să pornească spre Panama cu el.⁴⁶⁹ Dar se pare că Stephens nu a primit scrisoarea lui

⁴⁶⁷ Ibid., scrisoare de la Aspinwall către Stephens, 4 octombrie 1849.

⁴⁶⁸ Ibid., scrisoare de la Catherwood către Stephens, 8 octombrie 1849.

⁴⁶⁹ Ibid., scrisoare de la Aspinwall către Stephens, 15 noiembrie 1849.

Aspinwall la timp, căci a plecat singur către Panama, unde a ajuns pe 10 decembrie.

„Sunt într-o baracă aparținând companiei feroviare alături de zeci de oameni și nu pot ieși afară fără să mă împiedic de cineva”, i-a scris el tatălui său descriind așezământul primitiv care se ivise la gura Râului Chagres, pe măsură ce vapoarele soseau unele după altele aducând căutători de aur. „Confuzia și nefericirea domnesc. În această după-amiază, 500–600 de oameni stăteau proțapiți pe malul râului cu bagaje de tot soiul, agitați, târguindu-se pentru canoe în noroi și ploaie.”⁴⁷⁰

Catherwood a sosit luna următoare, alăturându-i-se lui Stephens în Ciudad de Panamá. Cei doi vechi tovarăși erau din nou împreună, numai că de data asta îi înconjura haosul unui oraș invadat de mii de oameni mistuiți de febra aurului. Iar timpul petrecut împreună avea să se termine aproape înainte de a începe.

25

Traversând istmul

Planul pentru construirea căii ferate era simplu. Fusese gândit să ajute mulțimile care năvăleau acum în

⁴⁷⁰ Ibid., scrisoare de la Stephens către tatăl său, 10 decembrie 1849.

Panama și, totodată, să profite de pe urma lor. Pe baza prospectărilor ingineresti efectuate mai devreme în acel an, proiectul propunea să se înceapă construcția căii ferate din centrul istmului, de lângă satul Gorgona. De aici, șinele urmau să traverseze Sierra de Veraguas până în Ciudad de Panamá. Era prevăzut ca lucrul la această secțiune să nu dureze mai mult de un an, iar apoi calea ferată putea începe să transporte pasageri plătitori de bilet și mărfuri sosite pe Râul Chagres. După această infuzie suplimentară de bani, compania avea să facă stânga-mprejur, dedicându-se misiunii mult mai dificile de a întinde șinele prin jungla densă de pe partea Caraibilor. Între timp, dacă putea fi construit cu iuțeală pe această rută un drum provizoriu podit cu scânduri, avea să aducă și el fonduri suplimentare. Compania mai construia și vapoare mici pentru apă puțin adâncă, cu intenția de a le trimite în Panama și de a le pune să circule pe Râul Chagres, purtând pasagerii în amonte până în satul Gorgona. De asemenea, vasele aveau să transporte materialele și echipele de lucrători către șantierul de construcție al căii ferate, aflat în centrul țării. Conform planului, după terminarea celei dintâi jumătăți a căii ferate, compania ar fi putut asigura traversarea confortabilă a istmului cu barca, cu căruța și cu trenul într-o zi sau două și apoi transportul din Panama până în San Francisco cu

navele companiei Pacific Mail, un drum care ar fi durat numai trei săptămâni. Întreaga călătorie între New York și San Francisco ar fi putut fi efectuată relativ confortabil și în siguranță și redusă la ceva mai mult de o lună.⁴⁷¹ Planul era perfect... dar doar pe hârtie.

În octombrie, compania a angajat doi ingineri-constructori americani, cu experiență în lucrul la tropice, de-a lungul coastei Caraibe a Noii Granade. Când au sosit pe istm la începutul lui 1850, și-au dat seama imediat că aveau o problemă. Primele vapoare cu cocă joasă sosiseră deja și era clar că pe durata anotimpului secetos, când avea să aibă loc majoritatea lucrărilor, acestea nu puteau urca în amonte pe Chagres prin apa puțin adâncă, chiar și cu pescajul lor redus.⁴⁷² Compania trebuia să-și schimbe planul

⁴⁷¹ Kemble, *The Panama Route, 1848–1869*, pp. 146–147.

⁴⁷² Oran, „Tropical Journeyings”, *Harper’s New Monthly Magazine* 18, 1859, pp. 145–169, 141. O bună parte din povestea construirii acestei căi ferate este luată din această relatare, scrisă la zece ani de la evenimente și bazată la rândul ei pe relatările celor implicați, dar și pe documentele și scrisorile companiei. Foarte importantă a fost și relatarea scrisă de inginerul-șef al căii ferate, George Totten, care a fost prezent pe toată perioada construcției. Vezi M. Eissler și G. M. Totten, „The Panama Canal”, *Scientific American Supplement* 14, nr. 347, 1882. Unele informații sunt, de asemenea, susținute de relatările scrise ale diverșilor participanți, descoperite în hârtiile personale ale lui John L. Stephens aflate la biblioteca Bancroft a Universității din California. Vezi și Otis, *Isthmus of Panama*; R. Tomes, *Panama în 1855: An account of the Panama rail-road, of the cities of Panama and Aspinwall, with sketches of life and character on the Isthmus*, Harper & Brothers,

imediat, sub presiunea unor întreprinderi concurente, care plănuiau alte drumuri către Pacific, mai în nord, prin Mexic și Nicaragua. Dacă acestea apucau să prindă contur, puteau deturna suficient trafic dinspre istm încât să bage în faliment calea ferată înainte să fie terminată.⁴⁷³

Pe coastă, ceva mai jos de gura Râului Chagres, se afla Golful Limón, cunoscut și ca Golful Marinei, nume dat inițial de Cristofor Columb în cea de-a treia călătorie a sa în America. Se afla lângă o insulă mărginită de corali pe nume Manzanillo, aflată nu departe de continent. Expertiza companiei cerea ca punctul terminus al liniei Caraibilor să fie construit pe Manzanillo, pentru că Golful Limón avea un port cu apă adâncă, potrivit să găzduiască și nave oceanice. Constructorii și-au dat seama că, fie că le place sau nu, trebuiau să înceapă construcția din acel punct.

New York, 1855; T. Robinson, *Panama: A Personal Record of Forty-Six Years, 1861–1907*, Star & Herald, New York, 1907.

⁴⁷³ Gran, „Tropical Journeyings”.

Între timp, Stephens ajunsese în Ciudad de Panama, unde compania își stabilise birourile. La sfârșitul lui decembrie i-a scris tatălui său că ploile de final de sezon îl făcuseră să piardă cinci zile pe râu. Trecuse un an și jumătate de când el și Baldwin topografiaseră istmul și se minuna la vederea schimbărilor intervenite. Aproape în fiecare zi navele deșertau mii de călători la gura Râului Chagres. „Ceea ce demonstrează că drumul nostru este necesar, dar totodată sporește dificultățile construirii sale.” Spunea că schimbările din Ciudad de Panamá erau extraordinare. Dacă înainte plătise o chirie de opt dolari pe lună, acum același loc costa mai bine de o sută de dolari. Orașul era un balamuc, plin de oameni care așteptau vapoarele către

California. Adăuga că aștepta cu nerăbdare sosirea lui Catherwood, pentru că erau o mulțime de lucruri legate de calea ferată de care trebuia să se ocupe înainte să plece la Bogotá, capitala Noii Grenada. Concesiunea între compania feroviară și republică nu fusese încă ratificată și congresul național urma să o voteze la începutul primăverii. Era esențial să fie prezent, a scris Stephens: „Plec la Bogotá cu vaporul pe 27 ianuarie și mă tem că nu îl voi vedea pe Catherwood până mă întorc.”⁴⁷⁴

Însă vechiul său prieten și-a făcut apariția în scurt timp, aducând cu el un teanc de scrisori și documente ale companiei. „Am primit scrisoarea de la tine prin Catherwood și mă bucur să aflu că ești sănătos”, i-a scris el tatălui său. „Eu nu-mi mai văd capul de treabă.” A explicat că găsisese o locuință decentă, unde se putea bucura de briza proaspătă a oceanului, dar era din nou bolnav. Pe lângă vechiul său inamic, malaria, povara muncii își cerea tributul, iar Stephens dădea semne de enervare. „Apropo”, se plângea el într-o rară răbufnire la adresa tatălui său aparent zgârcit, „mi-aș dori să nu-mi mai scrii pe bucățelele astea mici de hârtie, ci pe hârtie de scrisori și s-o pui într-un plic. Nu contează

⁴⁷⁴ BANC MSS ZZ116. Stephens îi scrie tatălui său din Panama, pe 27 decembrie 1849.

dacă nu ai cu ce umple o foaie.”

I-a mai spus tatălui său că ar fi trebuit să le ceară directorilor companiei un bonus dacă drumul său către Bogotá avea să se dovedească un succes.

„Dar nu vreau să mă plâng, căci au făcut tot ce le-am cerut și mi-au acordat putere decizională pe deplin, încât cu greu aş vrea s-o cedez altcuiva, punând practic toată compania în mâinile mele la modul absolut și fără niciun fel de calificare. Inginerii, căpitani și toți ceilalți sunt sub controlul meu, ceea ce demonstrează o încredere în capacitățile și cinstea mea ce mă obligă la o mare responsabilitate, trebuind să gândesc și să decid de unul singur chestiuni de mare importanță, care în New York ar fi necesitat cel puțin două ședințe ale consiliului director.”⁴⁷⁵

Înainte de a pleca către Bogotá, i-a încredințat lui Catherwood o bună parte dintre treburile administrative mai presante și corespondența. Nu apucaseră să petreacă prea mult timp împreună, dar și-au propus să recupereze când Stephens avea să revină din Bogotá.

*

Orașul Bogota se află la mai bine de 1200 de kilometri

⁴⁷⁵ BANC MSS ZZ 116. Stephens îi scrie tatălui său din Panama, pe 22 ianuarie 1850.

de Caraibe, cocoșat pe un podiș muntos aflat la o înălțime de peste 2700 de metri în Anzi. Un istoric preocupat de acea perioadă îl descrie ca fiind „unul dintre cele mai inaccesibile orașe de pe fața pământului”.⁴⁷⁶ În secolul al XIX-lea drumul până la Panama, cu barca și călare pe catâr, era o călătorie chinuitoare de trei-patru săptămâni. În timpul ascensiunii finale către oraș pe o cărăruie muntoasă abruptă, Stephens a căzut de pe catâr și s-a lovit grav la spate. A ajuns în capitală suferind de dureri cumplite și a căzut imediat la pat. Doar cu mare dificultate a reușit să continue negocierile cu guvernul privind calea ferată. La jumătatea lui martie i-a scris tatălui său că, în ciuda „călătoriei dificile”, se recupera treptat. „Holera ne înconjoară și se zvonește că ieri a pătruns în oraș. Dar asta nu mă tulbură decât dacă ar putea să aibă efect asupra afacerii mele.”⁴⁷⁷

La jumătatea lunii aprilie, Congresul a ratificat contactul pentru construcția căii ferate. Dar Stephens nu a putut părăsi capitala vreme de încă cinci săptămâni, întârziat de o boală serioasă. Nu e clar dacă avea legătură cu spatele său rănit, cu holera sau cu vreun nou acces de malarie. Dar mai târziu un prieten

⁴⁷⁶ D.G. McCullough, *The Path Between the Seas: The Creation of the Panama Canal, 1870–1914*, Simon & Schuster, New York, 1977, pag. 64.

⁴⁷⁷ BANC MSS ZZ 116. Stephens îi scrie tatălui său din Bogotá, pe 17 martie 1850.

avea să remarce că, după accidentul său din apropiere de Bogotá, Stephens nu și-a mai recăpătat complet sănătatea.⁴⁷⁸ Multe luni mai târziu el însuși spunea că încă mai umbla într-o cârjă. Între timp, vestea despre accidentul lui ajunsese în toate ziarele din New York, cauzând multă îngrijorare printre prieteni și familie. La aflarea veștii, Aspinwall și-a exprimat neliniștea, scriindu-i lui Stephens în mai: „Mă bucur că Catherwood se află pe istm și cred că asta trebuie să fi fost o ușurare și pentru tine pe durata absenței tale forțate. Nu uita un lucru: trebuie să vii acasă.”⁴⁷⁹ Gravitatea bolii sale este evidentă și într-o scrisoare pe care sora lui Stephens, Amelia Ann, i-a scris-o la sfârșitul lunii mai, pomenind despre „grija bietului papa” și îndemnându-l să vină neîntârziat acasă. Știa din trecut că fratele ei se plângea rareori, mai ales când era bolnav. „Din câte spui chiar tu, probabil ai suferit cumplit și știm că dacă recunoști că ai suferit înseamnă că ți-a fost cu adevărat rău. Ai mai lipsit adesea, dragă frate, dar niciodată până acum nu am mai fost atât de îngrijorată din pricina ta”, i-a scris ea.⁴⁸⁰

În cele din urmă, Stephens s-a întremat suficient cât

⁴⁷⁸ Hawks, „The Late John L. Stephens”.

⁴⁷⁹ BANC MSS ZZ 116. Aspinwall îi scrie lui Stephens în Bogotá, pe 13 mai 1950.

⁴⁸⁰ Ibid. Sora lui Stephens, Amelia Ann, îi scrie lui Stephens în Bogota, pe 1 mai 1850.

să părăsească Bogotá în mai, la mai bine de trei luni după ce fusese transportat în oraș. În ciuda bolii sale, misiunea fusese un succes incontestabil. Pe lângă ratificarea contractului, niște modificări suplimentare extindeau donațiile în pământuri făcute concesiunii, adăugând și drumul pentru căruțe dorit de Aspinwall.⁴⁸¹ Deși rănit și bolnav – o vreme fusese silit să stea în pat într-o singură poziție –, se pare că Stephens nu-și pierduse farmecul. Își făcuse numeroși prieteni printre membrii guvernului, ale căror scrisori ulterioare aveau să fie pline de afecțiune și respect față de el. În timpul convalescenței primise o scrisoare din partea președintelui republicii, care îl invitase să cineze cu el în palatul guvernamental.⁴⁸² La plecare a trebuit să fie cărat în josul munților până la Râul Magdalena, într-un scaun special proiectat și căptușit cu pernțe, fapt care fără îndoială trebuie să-i fi amintit de călătoria sa scurtă, dar teribilă, în spinarea unui amerindian când traversase Sierra Madre către Palenque.⁴⁸³ În orașul de coastă Cartagena s-a întâlnit cu George Totten, unul dintre cei doi ingineri-constructori ai

⁴⁸¹ *Syracuse Daily Star*, 10 iulie 1850; Kemble, *The Panama Route, 1848–1869*.

⁴⁸² BANC MSS ZZ 116, scrisoare primită de Stephens de la președintele Granadei pe 29 aprilie 1850 și scrisoare trimisă de Victoriano de Diego Paredes lui Benjamin Stephens, pe 31 mai 1855.

⁴⁸³ Hawks, „The Late John L. Stephens”.

companiei, care recruta lucrători, și au călătorit împreună către Panama pe un vapor, însoțiți de 40 de muncitori.⁴⁸⁴

Catherwood, care așteptase cu nerăbdare sosirea lui Stephens, zăcea el însuși grav bolnav în Ciudad de Panamá. I-a scris lui John că se îmbolnăvise ca urmare a „insolației”, pe când călătorise pe jos de-a lungul istmului topografiind ruta drumului podit.⁴⁸⁵ Niciunul dintre ei nu era în stare să traverseze istmul ca să se

⁴⁸⁴ Eissler și Totten, „The Panama Canal”.

⁴⁸⁵ BANC MSS ZZ 116. Catherwood îi scrie din Panama lui Stephens aflat la Bogota, pe 6 iunie 1850.

întâlnească, mai ales că anotimpul ploios stătea să înceapă. „Sunt foarte dezamăgit că nu poți să ajungi în [Ciudad de] Panamá”, i-a scris Catherwood. „Anul trecut ne-am petrecut împreună ziua de 4 iulie la New York [...] și așteptam cu plăcere să mai petrecem un 4 iulie împreună, deși în împrejurări diferite. Cpt. Liot îmi spune că ai avut perfectă dreptate să nu încerci să vii, drumul pe anumite porțiuni e foarte prost.” Cât despre sănătatea sa, a scris: „Nu-mi amintesc să fi avut vreun atac la fel de sever ca acesta din urmă.”⁴⁸⁶

Înainte să ia vaporul către New York, Stephens s-a dus pentru prima oară în Golful Marinei pentru a observa faza de început a lucrărilor. Constatările erau demoralizante. Insula Manzanillo nu era deloc paradisul tropical descris de topografii companiei în broșurile pentru vânzarea acțiunilor. Înconjurat de corali, interiorul de 2,5 kilometri pătrați se afla predominant la sau sub nivelul mării, un petic de noroi negru-albăstrui și alunecos, mlaștină și mangrove fojgăind de crocodili, șerpi, muște și țânțari și fără pic de apă potabilă. Era nelocuit și de nelocuit. Dar nu avea de ales. Golful în sine era ideal și calea ferată trebuia să pornească de acolo.

Partenerul lui Totten debarcase cu o lună în urmă

⁴⁸⁶ Ibid. Catherwood îi scrie lui Stephens aflat în Golful Marinei, pe 4 iulie 1850.

împreună cu James Baldwin, care acum era asistent-șef, și cu o mică echipă de muncitori; începuse să defrișeze pădurea de mangrove pentru a elibera suficient spațiu ca să construiască o magazie pe piloni.⁴⁸⁷ La sosirea lui Stephens oamenii încă erau cazați pe o mică goeletă ancorată la mal. Noaptea era imposibil să dormi pe insulă din pricina neîncetatei atacuri ale insectelor. Chiar și la bordul goeletei, înghesuiala din cală, umezeala, căldura și țânțarii îi alungau pe oameni pe punte, deși asta însemna să doarmă în ploaie. Majoritatea lucrătorilor erau bolnavi, aveau febră, și mulți dintre cei cărora le mai rămăsese vreo urmă de energie își făcuseră deja bagajele ca să plece către California. Stephens a aranjat ca o navă abandonată să fie remorcată din Chagres și adusă în Golful Marinei ca să le asigure muncitorilor rămași condiții mai bune de cazare.⁴⁸⁸ Când a plecat către New York la sfârșitul lui iunie, curățarea Insulei Manzanillo continua sub o ploaie torențială, cu o echipă redusă.

Deprimante cum erau condițiile din Panama, la New York compania continua să progreseze în virtutea inerției. Ajuns acasă, Stephens a fost ales președinte al companiei, ceea ce probabil că i s-a părut mai degrabă o

⁴⁸⁷ Gran, „Tropical Journeys”.

⁴⁸⁸ Eissler și Totten, „The Panama Canal”. Aceasta conține propria relatare a lui G. M. Totten despre construirea căii ferate, publicată în 1882.

povară decât o distincție. După vizita sa din Golful Marinei și multe călătorii de-a latul istmului, cunoștea bine obstacolele enorme care li se așterneau în cale.

Cu responsabilitatea companiei presându-l acum oficial, nu avea să mai poată reveni în istm vreme de încă șase luni. În acest timp viața i-a fost acaparată de muncă: încheia contracte pentru locomotive, comanda șine, crea strategii care să atragă muncitorii (li se ofereau contracte pe șase luni, pe trei luni, ba chiar și pe șase săptămâni sau mai puțin și li se garanta transportul înapoi acasă sau în California). Totul trebuia cumpărat sau construit în Statele Unite, cu excepția șinelor care veneau din Anglia, apoi transportat în Panama la bordul vaselor. Chiar și barăcile care urmau să găzduiască sutele de muncitori care se îndreptau către istm erau prefabricate și expediate pentru a fi asamblate la fața locului, împreună cu mii de tone de hrană și medicamente. S-au angajat doctori și a fost inițiată construcția unui spital. Sonete⁴⁸⁹ cu aburi, piloți de lemn, traverse de cale ferată, unelte, pe scurt, întreg necesarul pentru construcția unei căi ferate trebuia cumpărat și trimis în

⁴⁸⁹ Dispozitiv mecanic cu care se bat pilonii (piloții) în sol.

Panama cu cheltuieli imense.⁴⁹⁰

Stephens devenise acum efectiv regele unuia dintre cele mai mari proiecte de construcții din zilele lui, o întreprindere monumentală, echivalentă în felul ei cu marile lucrări ale mayașilor. Trebuia să cucerească jungla și să-i remodeleze peisajul; iar dacă ar fi avut un moment în care să observe asemănările, ar fi apreciat provocările și forțele naturii pe care mayașii – conducători și muncitori deopotrivă – au fost nevoiți să le învingă cu mult mai puține unelte și resurse decât avea el la dispoziție. E îndoielnic însă că un asemenea gând l-ar fi alinat. Cu sănătatea precară, copleșit de muncă, nu avea de ales, trebuind să recurgă la toate resursele lui de energie ca să țină în viață și în mișcare visul celei dintâi căi ferate intercontinentale din emisfera vestică.

*

După experiența din Guyana, țelul lui Catherwood era să intre și să iasă din Panama cât mai repede cu putință, mai ales acum că Stephens nu mai era cu el. La fel ca miile de oameni care se îmbulzeau în Panama în drum către Pacific, și mintea lui era plină de vise despre California. În timpul negocierilor cu Aspinwall nu făcuse niciun secret din planurile sale. Și îi spusese

⁴⁹⁰ Tomes, *Panama în 1855*, pp. 112–114.

lui Stephens cu un an înainte că nu voia să sape după aur și că vedea California ca pe un alt soi de mină de aur: o ocazie de a-și folosi talentele de arhitect și inginer pe coasta de vest a Americii, care se dezvoltă rapid. A făcut o nouă înțelegere cu Aspinwall, convenind că avea să petreacă pe istm doar șase luni, din pricina sănătății sale șubrede, iar pentru restul contractului său de un an să lucreze la depozitul de reparații al Companiei Maritime Pacific Mail din Benicia, lângă San Francisco. Dar boala și responsabilitățile suplimentare aduse de absența lui Stephens i-au întârziat plecarea către California până în luna august. Înainte să plece din Ciudad de Panamá, i-a scris lui Stephens:

„[...] întrucât salariul meu a fost foarte mic, am fost întârziat două luni pe istm dincolo de termenul stabilit, iar serviciile mele au fost aprobate de domnii Ludlow și Aspinwall, solicit consiliului să-mi acorde o sumă peste salariul meu, pe care o va considera potrivită. Sper să fie 1000 de dolari, care îmi vor fi foarte utili la San Francisco. Acum plătesc o asigurare anuală de 625 de dolari în beneficiul copiilor mei, în eventualitatea morții mele, și numai aceasta e o povară financiară. [...] 1500 de dolari pe an și trei copii de ținut la școală. De fapt, anul ăsta, fără ajutor, o să fiu silit să intru în economiile mele, care și așa

sunt foarte mici.”⁴⁹¹

Când a ajuns în cele din urmă în San Francisco, la sfârșitul lui august, pasiunea sa pentru antichități l-a prins din nou din urmă. Într-o scrisoare trimisă după sosirea sa, l-a informat pe Stephens că, în timpul călătoriei către nord, auzise despre niște „ruine amerindiene noi” în California și că spera să le dea de urmă și să le cerceteze. „Sursa e de încredere”, a adăugat el. Mai spera că San Francisco avea să-l ajute să-și recapete sănătatea, dar se plângea de verile „oribile” și reci ale orașului.⁴⁹² Două luni mai târziu, în octombrie, înălța ode orașului, „încântător, cald ziua, dar delicios de răcoros și de revigorant seara, și nici n-a mai plouat de șase sau șapte luni”, ceea ce trebuie să fi fost o ușurare și un șoc după Panama.⁴⁹³

Între timp, Stephens a făcut aranjamentele pentru plata suplimentară cerută de prietenul său. Catherwood i-a mulțumit că l-a făcut „cu 1000 de dolari mai bogat”, adăugând că-i rămâne îndatorat pe vecie pentru „bunătatea și prietenia lui”. Din nefericire,

⁴⁹¹ BANC MSS ZZ 116. Catherwood îi scrie din Ciudad de Panama lui Stephens, aflat în Golful Marinei, pe 4 iulie 1850.

⁴⁹² Ibid. Catherwood îi scrie din San Francisco lui Stephens aflat în New York, pe 28 august 1850.

⁴⁹³ Ibid. Catherwood îi scrie din Benicia, California, lui Stephens în New York, pe 20 octombrie 1850.

scrisorile lui Stephens nu au fost de găsit, așa că avem numai jumătatea de corespondență aparținându-i lui Catherwood. Este, așadar, greu de presupus de ce Stephens nu a răspuns la următoarele câteva scrisori. Catherwood s-a plâns în repetate rânduri că nu primea nimic personal, nicio veste despre familia lui Stephens din New York, nimic despre prietenii lor comuni. În cele din urmă, exasperat, i-a scris în ianuarie 1851: „N-am nicio îndoială că îndatoririle funcției tale îți ocupă mult timp, nemaigăsindu-ți vreme pentru corespondența trivială, dar încă sper că îți vei face timp pe viitor și vei compensa pentru îndelungata tăcere.”⁴⁹⁴

Își făcea griji pentru sănătatea lui Stephens și a încercat să-l convingă să părăsească Panama și să vină în California sau măcar să i se alăture lui și nepotului său, Pratt Stephens, într-o vizită. Pratt sosise ceva mai devreme în acel an și îi scrisese unchiului său din San Francisco. „Catherwood e pe drum către această țară și are de gând să te convingă să-l însoțești și tu, dacă e posibil. Vreau să faci cunoștință cu acest loc atât de original.”⁴⁹⁵ Catherwood a mers chiar mai departe,

⁴⁹⁴ Ibid. Catherwood îi scrie din San Francisco lui Stephens aflat în New York, în ianuarie 1851.

⁴⁹⁵ Ibid. Nepotul Pratt Stephens îi scrie din San Francisco lui J. Stephens la Bogotá, pe 1 aprilie 1850.

încurajându-l pe Stephens să ia în calcul o carieră politică în California. „Ce păcat că nu ți-ai întors pașii către California ca să candidezi la Senatul SUA”, i-a scris el. „Nici acum nu e prea târziu și ai avea șanse excelente. Un om nou, un om de seamă, ar avea un succes deplin. Ce spui?”⁴⁹⁶

De cealaltă parte a continentului, în New York, politica era ultimul lucru la care se gândea Stephens, iar lipsa răspunsului la scrisorile prietenului său era cauzată, așa cum bine intuia acesta, mai degrabă de munca împovăraătoare decât de orice altceva. În plus, la începutul lui 1851, când Catherwood se plângea de îndelungata lui tăcere, Stephens era iarăși în Panama, adânc cufundat în dificultățile aparent fără sfârșit care întârziiau construcția căii ferate.

La sosire avea să se confrunte cu o situație sumbră. Echipele de lucrători erau împotmolite în cea mai rea mlaștină din America Centrală. Totten și Baldwin își vârâseră oamenii până la piept în mlaștină și reușiseră să elibereze și să clădească un drum din Insula Manzanillo către uscat. Ce au crezut că era partea cea mai grea fusese însă doar începutul. Cei doi bărbați, afectați pe rând de crize de dizenterie și malarie, se

⁴⁹⁶ Ibid. Catherwood îi scrie din Benicia, California, lui Stephens în New York, pe 20 octombrie 1850.

confruntau acum cu pădurea tropicală virgină și cu kilometri întregi de nisipuri mișcătoare, noroi și mlaștini pe alocuri atât de adânci, încât, chiar și după ce deversaseră în ele tone de pietre și pământ care să susțină terasamentul, nu reușiseră decât cu greu să atingă fundul.⁴⁹⁷ Ca să facă orice fel progres s-au văzut nevoiți să construiască o rețea de piloni pe deasupra mlaștinii pentru a susține șinele, urmând să umple terasamentul mai târziu. În tot acest timp muncitorii mureau cu zecile, dacă nu cu sutele.

„Clima le stătea în cale mai ceva ca un balaur”, a scris Tracy Robinson, un angajat al companiei, sosit în Panama la câțiva ani după terminarea drumului. „Până în ziua de azi pare uimitor că a supraviețuit cineva ca să spună povestea.”⁴⁹⁸ Mare parte din munca în mlaștini era efectuată de localnicii aduși din districtele de lângă Cartagena. Aceștia și câteva sute de recruți negri din Jamaica erau considerați de către Totten drept cei mai buni și mai rezistenți muncitori, pentru că erau obișnuiți cu clima. În curând li s-au alăturat irlandezi veniți din New Orléans și, mai târziu, direct din Irlanda. Tâmplari, mecanici și ingineri-adjuncți soseau în valuri din Statele Unite. La începutul lui 1851, când a

⁴⁹⁷ W. Nelson, *Five Years at Panama: The Trans-Isthmian Canal*, Belford, New York, 1889, pag. 147.

⁴⁹⁸ Robinson, *Panama*, pag. 15.

venit Stephens, aproape 1000 de oameni se alăturaseră forței de muncă, unii ridicând spitale, case și popasuri pe peticele de pământ aflate cam din 30 în 30 de kilometri de-a lungul rutei. Dar majoritatea erau angajați să facă terasamente prin mlaștini, unde uneori munca era sistată complet din cauza îmbolnăvirilor și a morților survenite, mai ales pe porțiunea numită „Mlaștina Neagră”.

„Oamenii albi se ofileau ca plantele tăiate și lăsate în soare”, a scris Robinson, care citise rapoartele de la fața locului. Uneori mai bine de jumătate din forța de muncă era bolnavă și incapabilă să muncească. Totten își reamintește că dintr-un grup de 45 de tâmplari, după două luni, „numai trei sau patru mai erau la lucru sau capabili să muncească. Zăceau cu febră și frisoane.” Erau trimiși acasă cei pe care doctorii îi considerau incapabili să mai depună vreun efort, a mai scris el. Unul dintre primele grupuri de lucrători fusese de acord să muncească timp de 100 de zile. Dar, conform lui Totten, numai 90 de oameni din lotul inițial de 300 și-au dus contractul până la capăt. În plus, alții, cu sutele, își lăsau pur și simplu uneltele jos și se pierdeau în șuvoiul nesfârșit de oameni ce se scurgea de-a latul istmului către California.⁴⁹⁹

⁴⁹⁹ Eissler și Totten, „The Panama Canal”.

Era o bătălie pe viață și pe moarte, un război cu comandanți, victime și dezertori. În final nu e clar câte vieți s-au pierdut pentru ca această cale ferată să fie construită.⁵⁰⁰ Compania nu a ținut niciodată registre foarte precise, probabil intenționat. Întotdeauna minimiza public accidente și bolile – malaria, febra dengue, febra tifoidă, dizenteria, hepatita și holera.⁵⁰¹ Multe relatări despre decese erau exagerări grosolane, cum ar fi zvonul că exista câte un mort pentru fiecare traversă de cale ferată de pe istm, ceea ce ar fi însemnat că numărul celor morți ar fi fost de peste zece ori mai mare decât numărul celor care chiar au lucrat la calea ferată. Dar, în mod evident, rata mortalității era intolerabilă, chiar și pentru acele vremuri. Totten, inginerul-șef al căii ferate și mai târziu administratorul ei, a recunoscut că, în cei cinci ani cât a durat construirea liniei, și-au pierdut viața între 800 și 1200

⁵⁰⁰ Estimările de mii de decese erau cel mai probabil exagerări puse în circulație de companiile rivale de transport din Nicaragua și Mexico, în speranța de a determina comercianții, lucrătorii și pasagerii să nu mai călătorească prin Panama. Și au funcționat. Ziarele din New York și din alte orașe descriau adesea clima ucigașă și nesănătoasă a istmului și numărul mare de decese printre lucrători, ceea ce în final a făcut imposibilă recrutarea muncitorilor, cel puțin în SUA.

⁵⁰¹ United States Board of Consulting Engineers on Panama Canal, J.F. Wallace et al., *Report of the Board of Consulting Engineers for the Panama Canal*, U.S. Government Printing Office, Washington, D.C., 1906, pag. 18.

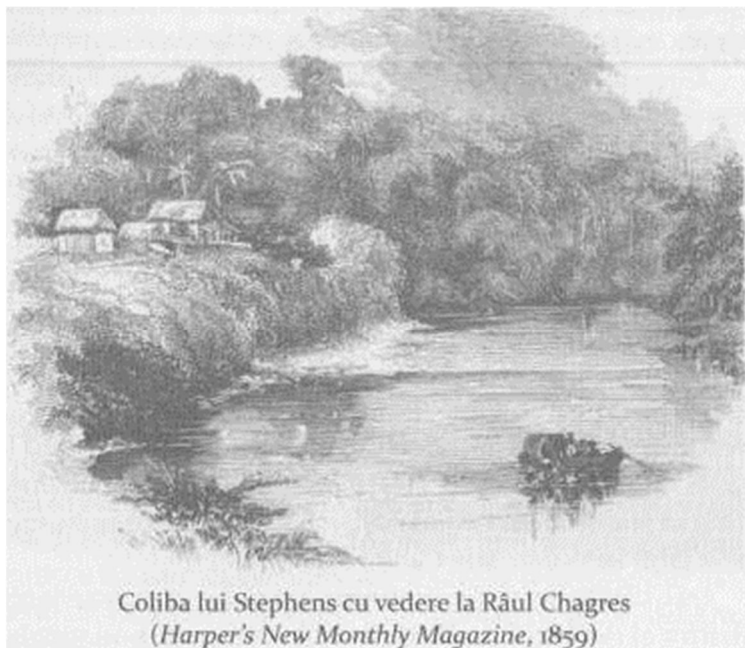
dintre cei peste 6000 de muncitori angajați.⁵⁰² Alte calcule susțin că au murit în jur de 40%. Iar aceste calcule nu includ sutele suplimentare de oameni care au devenit prea bolnavi ca să mai muncească și care s-au întors acasă, unde au avut parte de o moarte prematură, cu sănătatea distrusă de bolile tropicale.

Când a sosit Stephens, dezastrele de-abia începeau și nu a durat mult până când el s-a îmbolnăvit din nou, probabil de malarie, cu mult prea familiarele ei friguri și febre. Aflând despre boala lui, un prieten i-a scris în martie insistând să nu rămână în istm pe durata anotimpului ploios, care se apropia. „Nu uita că sănătatea nu are preț și că, în ciuda energiei tale mentale, ai primit un avertisment. Să nu îți bați joc de ea.”⁵⁰³ Aspinwall aflate și el. „Pentru numele lui Dumnezeu”, scria el în aprilie, „nu uita, dragă prietene, că mi-ai promis să nu rămâi în istm dacă îți pui viața în pericol. Nu pot să-ți spun cât de îngrijorat sunt ca nu cumva spiritul tău să te împingă dincolo de granițele prudenței și aș da orice să te am liniștit acasă. Sper că te

⁵⁰² J.B. Bishop, *The Panama Gateway*, Scribner's, New York, 1913, pag. 48. Totten declară că au murit 835 de persoane din 6000, *Report of the Board of Consulting Engineers for the Panama Canal*, pag. 18.

⁵⁰³ BANC MSS ZZ 116, scrisoare trimisă lui Stephens în Golful Marinei de către George W. Matthews, datată 18 martie 1851.

vei reîntoarce cu grabă pe [nava] *Georgia*".⁵⁰⁴

Stephens i-a ignorat. A rămas în Panama până în iulie, în toiul anotimpului ploios.⁵⁰⁵ Încetineala agonizantă cu care progresa proiectul l-a făcut să se cufunde și mai adânc în muncă. În mintea lui prindea tot mai mult contur posibilitatea deprimantă ca jungla primordială și încăpățânată din Panama să înghită calea ferată în întregime și pe Stephens odată cu ea, așa cum devorase natura marile orașe ale mayașilor. Orice

⁵⁰⁴ Ibid. Aspinwall îi scrie din New York lui Stephens în Golful Marinei, pe 10 aprilie 1851.

⁵⁰⁵ Conform documentelor vamale al vasului *Empire City*, Stephens a sosit în New York pe 7 iulie 1851.

grafic pe care și-l făceau trebuia revizuit, toate planurile – mereu recalulate și reglate. Iar după o îndelungată muncă de convingere, eșuase în a-i determina pe oficialii din Granada să acorde companiei proprietatea întregii Insule Manzanillo, care, insista el, era esențială pentru a crea un oraș-port pentru calea ferată.

În plus, ca președinte, știa că banii erau pe terminate, pe măsură ce compania se apropia de sfârșitul investiției inițiale a acționarilor ei. Șansele de a aduna noi fonduri scădeau pe măsură ce la New York ajungeau tot mai multe rapoarte despre morți și bolnavi, despre mlaștinile insuportabile și despre condițiile de lucru, despre inabilitatea companiei de a-și păstra angajații. Investitorii sceptici susțineau că drumul de fier n-avea să fie terminat niciodată. Iar deasupra companiei atârna ca sabia lui Damocles succesul tot mai mare al unei companii de transport prin Nicaragua, înființată de Cornelius Vanderbilt⁵⁰⁶, faimosul „Comandor” lipsit de scrupule, dornic și el să profite de goana după aur. Trimisese deja câteva vapoare pe Râul San Juan, care pornea din Lacul Nicaragua către Caraibe. Dinspre lac până pe coasta

⁵⁰⁶ Cornelius Vanderbilt (1794–1877), magnat american care a făcut avere din transportul naval (de unde și-a câștigat porecla „Comandorul”) și feroviar.

Pacificului era numai un drum scurt pe uscat, rută bine cunoscută de Stephens din explorarea sa întreprinsă în regiune cu zece ani în urmă.

Stephens s-a întors în cele din urmă la New York în luna iulie, unde proiectanții inițiali ai drumului își concentrau toate energiile pentru a face rost de alte fonduri. S-au pus în circulație obligațiuni pentru a mai câștiga timp. Stephens a evitat să atragă atenția, și-a înăbușit îndoielile și a continuat munca. Patru luni mai târziu, în noiembrie 1851, a revenit pe istm. „E o împrejurare cum nu se poate mai fericită că am sosit când am sosit”, i-a scris tatălui său în ianuarie. „Munca încetinise mai mult ca oricând și perspectivele nu fuseseră niciodată mai întunecate. Dar acum totul s-a schimbat. Suntem în cea din urmă dintre mlaștini, un loc unde e groaznic să lucrezi, dar avem vreme bună și forță de muncă suficientă, iar în două săptămâni vom termina.”⁵⁰⁷

Totten și Baldwin nu au cedat și împinseseră drumul până în satul Gatun de pe Chagres, la 11 kilometri pe uscat de Manzanillo. Însă întregul proiect se afla încă pe muchia colapsului financiar.

Apoi zeii s-au milostivit: forțele naturii, care puseseră

⁵⁰⁷ BANC MSS ZZ 116. Stephens îi scrie tatălui său din Golful Marinei, pe 27 ianuarie 1852.

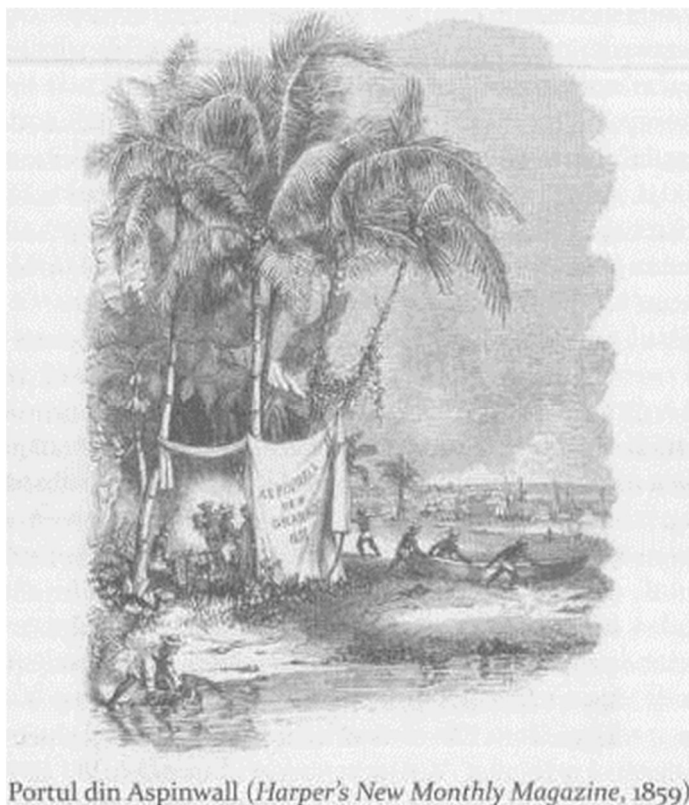
atâtea piedici, s-au întors pe neașteptate în favoarea lor. În decembrie vremea rea a făcut câteva vapoare să părăsească periculoasa gură a Râului Chagres și să se adăpostească în Golful Marinei. Acolo, sute de pasageri au luat cu asalt Insula Manzanillo, insistând să plătească oricât, numai să fie transportați către Gatun. „Ne-am oferit să adaptăm vagoanele pentru cărat pietriș ca să le fie comode pasagerilor, care au acceptat cu bucurie”, a scris Totten. „Și astfel, așezați pe scânduri grosolane sau pe propriile cuferे în vagoanele pentru transportat pietriș, 1200 de pasageri cum nu se poate mai veseli au inaugurat primii 11 kilometri ai căii ferate Panama.”⁵⁰⁸

La Gatun, pasagerii au fost transferați pe canoele din trunchiuri de copac ale băștinașilor ca să-și continue drumul în susul Râului Chagres. În câteva săptămâni, aproape toate navele se mutaseră din Chagres în Golful Marinei, unde transportul pe drumul de fier scurta cu două zile călătoria de traversare a istmului. Decizia lui Stephens și a lui Totten de a lua pasageri, chiar cu riscul unor noi amânări ale construcției, a adus încasări mari și a salvat calea ferată. În lunile următoare, alte sute de muncitori au fost recrutați și construcția a început să iuțească ritmul pe măsură ce terasamentele ieșeau din

⁵⁰⁸ Eissler și Totten, „The Panama Canal”.

regiunea mlaștinii, ajungând pe un teren mai înalt și mai solid. La începutul lui 1852, aproape 1200 de oameni munceau de-a lungul liniei, fapt care i-a permis lui Stephens să estimeze că avea să ajungă și să traverseze Chagres în dreptul satului Barbacoa, aflat la jumătatea istmului, până la finele anului. Când la New York a sosit vestea acestor noi progrese, investitorii au început iar să fie interesați.

Pe 22 februarie 1852, situația se îmbunătățise suficient cât să-i permită companiei să organizeze o ceremonie și să pună piatra de temelie a primei clădiri de cărămidă din Manzanillo. Aflată lângă docurile căii ferate, clădirea mare avea să adăpostească viitoarele birouri ale companiei. În apropiere, din fosta mlaștină cu mangrove începea să răsară un oraș dezordonat și improvizat, pe măsură ce hotelierii și comercianții se îmbulzeau să-și mute afacerile din Chagres. În fiecare zi insula se umplea tot mai mult și se făceau noi străzi. Stephens s-a ocupat de aducerea apei potabile de la un râu aflat la o depărtare de câțiva kilometri, printr-un apeduct. Și era pe punctul de a convinge Noua Granadă să acorde companiei proprietatea deplină a insulei. Venise momentul ca acest loc să primească un nume.

Portul din Aspinwall (*Harper's New Monthly Magazine*, 1859)

Noul ambasador al Granadei în SUA, Victoriano de Diego Paredes, a fost și el prezent la punerea pietrei de temelie. Într-un scurt discurs, el a propus ca noul oraș să se numească Aspinwall, în cinstea fondatorului companiei.⁵⁰⁹ Recomandarea a fost preluată imediat de George Law, unul dintre cei mai înstăriți directori ai companiei feroviare, care tocmai sosise să inspecteze lucrările. Apoi Stephens, vorbind pe scurt în calitate de președinte al companiei, a acceptat oficial numele

⁵⁰⁹ Numele a fost schimbat ulterior în Colón de către guvernul Noii Granade.

(peste mulți ani guvernul Columbiei avea să-l schimbe în Colón, de la numele lui Cristofor Columb) și mulțimea a lansat trei rânduri de urale.⁵¹⁰ În timp ce aplauzele se stingeau, dacă ar fi stăruit cineva asupra scenei, i s-ar fi părut că John L. Stephens, faimosul cronicar al străvechii civilizații mayașe, era de fapt stăpânul uneia dintre cele mai mărețe realizări ale vremii sale.

*

Ce s-a întâmplat în continuare e neclar. Conform unor relatări răspândite, Stephens a fost găsit o lună mai târziu în junglă în apropiere de Lion Hill, zăcând inconștient lângă liniile de cale ferată, sub un ceiba uriaș care a ajuns ulterior să fie cunoscut drept Copacul lui Stephens. Se spune că a fost transportat în comă la bordul unui vas ce pleca spre New York.⁵¹¹ În mod cert Stephens s-a îmbolnăvit în repetate rânduri în Panama.⁵¹² Și chiar s-a întors la New York în aprilie 1852.⁵¹³ Dar această povestire e îndoielnică. Când a

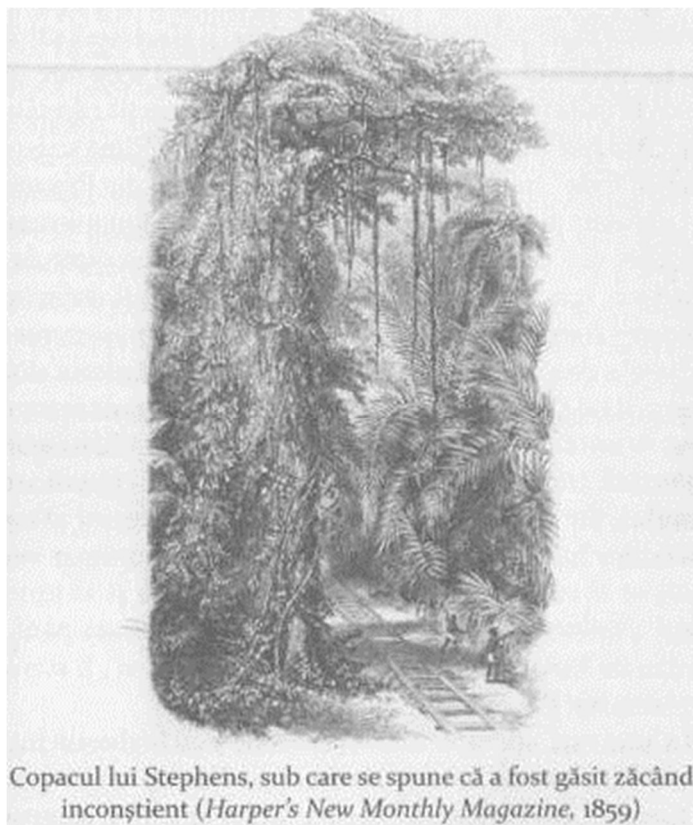
⁵¹⁰ „City of Aspinwall”, *Daily Alta California*, San Francisco, 1852. Vezi și relatarea lui Totten în „The Panama Canal”.

⁵¹¹ Această relatare apare în lucrarea lui Von Hagen, *Maya Explorer*, fără să fie menționate sursele. Nu s-a mai descoperit altă relatare care să susțină această versiune, iar o evaluare complet opusă a stării de sănătate a lui Stephens a apărut în necrologul scris de Hawk în *Harper's Magazine*.

⁵¹² Vezi scrisoarea lui Francis M. Preston, 24 iulie 1851.

⁵¹³ Conform registrelor vasului *Georgia*, Stephens a sosit pe 21 aprilie 1852.

ajuns acasă a fost descris de prietenul său, reverendul Francis L. Hawks, ca fiind „într-o stare de sănătate bună, dacă nu chiar mai satisfăcătoare ca de obicei”⁵¹⁴.

Trecuseră zece ani de când coborâse de la bordul navei *Anna Louisa* întovărășit de Catherwood și Cabot la revenirea din Yucatán și mai bine de jumătate din ultimii lui patru ani de viață și-i petrecuse în junglele din Panama. Nu se îndoia nimeni că toate călătoriile

⁵¹⁴ Hawks, „The Late John L. Stephens”.

lui, cumulate, îi afectaseră sănătatea. La 46 de ani, chiar el se întreba uneori cu voce tare dacă va trăi să vadă terminarea căii ferate la construcția căreia ajutase. „Am fost copleșit”, a recunoscut el într-o ultimă scrisoare către tatăl său, cu puțin timp înainte de plecarea din Panama.⁵¹⁵

La sosirea în New York s-a cazat la hotelul Delmonico, aflat la numai câțiva pași de birourile companiei feroviare de pe Broadway numărul 78.⁵¹⁶ În martie, Aspinwall îi scrisese că directorii companiei îi așteptau cu nerăbdare întoarcerea, ca să discute despre construcția podului lung ce trebuia să traverseze Râul Chagres pe la Barbacoa. Întreprinderea supraviețuise. Acum calea ferată se întindea pe jumătate din lungimea proiectată, traversând partea cea mai rea și mai chinuitoare a istmului, iar compania plănuia să transfere restul afacerii asociaților lui George Law, care semnase un contract angajându-se să construiască podul peste Barbacoa și să întindă restul șinelor peste munte și pe distanța rămasă până în Ciudad de Panamá. „Cred că mă apropii de final”, îi scrisese

⁵¹⁵ BANC MSS ZZ 116. Stephens îi scrie tatălui său din Golful Marinei, pe 27 ianuarie 1852.

⁵¹⁶ BANC MSS ZZ 116. Copie a notei lui de la hotel în perioada 20 aprilie – 6 mai.

Stephens din Panama tatălui său.⁵¹⁷

În luna mai, aproape 300 de persoane s-au înghesuit într-o sală de banchete de la Astor House la un dineu ținut în cinstea lui George Law. Partea lui din ruta către Panama și compania sa navală pentru servicii poștale între New York, Charleston, Havana, Chagres și acum noul port Aspinwall îi atrăseseră o imensă apreciere și aduseseră afaceri înfloritoare negustorimii orașului. În timpul banchetului s-au rostit o mulțime de laude la adresa Companiei Feroviare Panama, în consiliul căreia Law era unul dintre membrii importanți. Când în cele din urmă Law s-a ridicat să ia cuvântul, s-a întors către Stephens, care stătea în apropiere pe podium, și și-a ridicat paharul toastând: „Acest gentleman este cel care a muncit mult timp transportând pasageri de aici în California. El, repet, este cel care a dat startul acestei întreprinderi, toți știm asta și voi toți îl cunoașteți pe John L. Stephens, președintele Căilor Ferate Panama.” Mulțimea a izbucnit în urale.

Apoi Stephens s-a ridicat și a respins pretenția de a fi fost cel cu ideea. Această onoare i se cuvenea lui William Aspinwall, a zis el provocând noi urale. A recunoscut însă că, după ce condusese topografierea

⁵¹⁷ BANC MSS ZZ 116. Stephens îi scrie tatălui său din Golful Marinei, pe 27 ianuarie 1852.

inițială a istmului cu câțiva ani în urmă, se gândise cât de imposibil părea ca „în acea țară să răsunе fluieratul unei locomotive”. Apoi s-a întors și a ținut un toast în cinstea lui Law, care continua restul construcției căii ferate, și în cinstea întreprinderilor rivale din Nicaragua și Tehuantepec (Mexic). Ridicând în final paharul, a exclamat: „Succes marelui demers american de a lega între ele Atlanticul și Pacificul.”⁵¹⁸

26

Din nou împreună

Un an mai devreme, o vână bogată de cuarț aurifer fusese descoperită pe dealurile de la poalele Sierrei Nevada, într-un loc numit Grass Valley.⁵¹⁹ Vestea descoperirii a călătorit 200 de kilometri până la San Francisco și a declanșat o nouă febră a aurului, dar la scară mai mică. Sute de căutători de aur au asaltat zona, iar printre ei se număra și Frederick Catherwood.⁵²⁰ Decisese din nou să se reinventeze, de data asta ca inginer minier. Deși îi spusese lui Stephens că voia să

⁵¹⁸ *New York Evening Express*, 21 mai 1852; *New-York Tribune*, 21 mai 1852.

⁵¹⁹ „Nr. 297, primul loc unde s-a descoperit cuarț aurifer în California”, bornă istorică din Nevada, statul California, Sistemul de Evaluare a Resurselor de Mediu din California.

⁵²⁰ BANC MSS ZZ 116. Catherwood îi scrie lui Stephens din San Francisco, pe 11 iunie 1851.

evite minele, posibilitatea de a face o mică avere se dovedise pur și simplu mai puternică.

În Grass Valley ajunsese în același timp, în aprilie 1851, un artist și scriitor pe nume Alonzo Delano, care cumpărase în parteneriat titlul de proprietate al unuia dintre dealuri. Pe când lucra la săpături s-a împrietenit cu Catherwood, care între timp devenise partener la o mină din apropiatul Gold Hill. Scurta descriere pe care Delano i-o face într-o scrisoare trimisă unui prieten în august 1851 rămâne unul dintre puținele portrete existente ale lui Catherwood. Dar, la fel ca „autoportretul” mai timpuriu al său din ruinele de la Tulum, descrierea lui Delano lasă mitul din jurul lui Catherwood aproape intact:

„În ciuda hoardei de tâlhari care se înghesuie în mijlocul nostru, caracterul, inteligența și înaltele calități ale minerilor și muncitorilor calificați ies la suprafață. Dintre ei îl am drept vecin și prieten pe domnul Frederick M. Catherwood, recunoscut în toată lumea ca artist și călător. Nu ți-ai fi putut închipui vreodată că bărbatul modest și tăcut care stă lângă concasorul care pufăie și bubuie asurzitor, fără o urmă de ostentație în comportament, îmbrăcat într-un costum simplu și rugos de catifea reiată, cu cizme de piele tare care-i trec de genunchi, cu capul acoperit de o pălărie californiană cu boruri largi și cu nasul său cam proeminent ținând în echilibru o pereche de ochelari, este artistul care a ilustrat admirabilele

lucrări ale lui Stephens, *Petraea* și *Yucatán*, cu desene de la fața locului. E chiar el și dacă vrei să-l faci să roșească [...], nu trebuie decât să-i vorbești despre desenele lui. E prea modest ca să se impună atenției tale, dar, dacă îl scoți din carapace, vei descoperi un gentleman, nu numai un artist, și este președintele companiei sale și unul dintre proprietarii morii.”⁵²¹

Compania Minieră Gold Hill Quartz a fost un succes, făcând între 800 și 1000 de dolari pe zi la începuturi, iar Catherwood părea să fi obținut până la urmă siguranța financiară pe care o căutase atâta vreme.⁵²² Însă i-a scris lui Stephens că rămânea precaut și că nu investise mai mult de 5000 de dolari din capitalul său în această operațiune.⁵²³ Fără îndoială era nevoie de priceperea sa inginerească pentru a proiecta utilajul necesar pentru separarea vinelor de aur încastrate în cuarț. Mașinăriile care striveau minereul erau puse în mișcare de motoare cu aburi. Zgomotoasă, epoca aburului sosise pe dealurile liniștite de la poalele Sierrei.

„Din păcate, California nu devine mai plăcută pe

⁵²¹ A. Delano și I. Mekee, *Alonzo Delano's California Correspondence: Being Letters Hitherto Uncollected from the Ottawa (Illinois) Free Trader and the New Orléans True Delta, 1849–1952*, Sacramento Book Collectors Club, Sacramento, 1952.

⁵²² *Sacramento Transcript*, 1851; *Sacramento Daily Union*, 1853.

⁵²³ BANC MSS ZZ 116. Catherwood îi scrie din San Francisco lui Stephens, pe 11 iunie 1851.

măsură ce o cunoști”, i-a scris el lui Stephens. „Nu mă refer la regiune, care e destul de agreabilă, ci la starea societății. Poate avea farmec pentru tinerii interesați de un anumit tip de distracții, dar pentru un ins mai în vârstă și serios ca mine este deosebit de neplăcută, și nimic cu excepția câștigului pecuniar nu o face suportabilă.”⁵²⁴

În ianuarie 1852, când Gold Hill a declarat un dividend de 10%, Catherwood revenise la Londra alături de copiii săi, aducând cu sine mostre de cuarț cu care să atragă noi investitori în companie. Nu știm când a plecat din California, dar probabil cândva în toamna lui 1851. Pe drumul de întoarcere la Londra, a debarcat la Acapulco, apoi a traversat prin Mexic, nu prin Panama. În februarie 1852, când Stephens lua cuvântul la ceremonia de așezare a pietrei de temelie de pe Insula Manzanillo, Catherwood li se adresa membrilor Institutului Bancar Londonez din Threadneedle Street. Aceștia erau îngrijorați de efectul inflaționist al descoperirii aurului din California și, mai recent, din Australia. Catherwood a descris situația generală din California și le-a spus bancherilor că în districtele miniere lucrau în acel moment în jur de 180.000–200.000 de oameni, plătiți în medie cu 7–8 șilingi pe

⁵²⁴ Ibid. Catherwood îi scrie din San Francisco lui Stephens, în ianuarie 1851.

zi.⁵²⁵ Apoi, fără îndoială căutând investitori printre bancheri, le-a arătat mostrele de cuarț cu vine de aur aduse de la mina din Grass Valley.

În aprilie i-a scris lui Stephens din Charles Square, întrebându-l dacă era interesat să investească în Gold Hill. I-a spus că înțelegea dacă era precaut cu privire la o asemenea speculație. „Dar cred că va ieși bine”, a continuat el, subliniind că deja își primise cel dintâi dividend de 10%. Încerca să aranjeze o fuziune între Gold Hill și o altă companie minieră, din câte a explicat, așa că el și partenerii săi se străduiau să facă rost de noi fonduri pentru companiile combinate. „Anunță-mă înainte să se vândă tot stocul.”

Apoi a pomenit din nou ruinele indiene despre care auzise în California, dar pe care nu apucase să le viziteze. Nu spune exact unde se aflau, dar că erau „antichități remarcabile”, „masive și foarte importante”. Nu mai știau despre ele decât trei sau patru persoane, a adăugat el, și era nerăbdător să ajungă acolo înaintea lor. (E un mister la ce se referea, căci nu e cunoscut ca în California să existe ruine asemănătoare cu cele ale mayașilor.).⁵²⁶

„Mă gândeam să le desenez cât mai atent și pe urmă

⁵²⁵ „Banking Institute”, *Daily News*, Londra, 1852.

⁵²⁶ Situl nu a fost identificat și nu este cunoscut ca în California să existe ruine ale unei civilizații străvechi precum a mayașilor.

să ne petrecem o lună împreună, alcătuind o mică addenda la o nouă ediție a cărții tale. Cum ți se pare ideea?”⁵²⁷ E posibil ca lui Stephens să-i fi plăcut ideea, acum că greutatea căii ferate se ridica încet de pe umerii lui odată cu noul contract de construcție aranjat de Law. Din păcate, nu avem scrisori de la el către Catherwood care să ateste asta.⁵²⁸

La finele lui iunie, Catherwood a aflat de la Stephens că acesta se întorsese la New York și i-a scris spunându-i ce ușurat se simțea știindu-l acasă în siguranță. A scris că va veni la New York, dar că negocierile de fuziune îi amânau călătoria. Apoi și-a exprimat o temere. Dacă în aprilie fusese încrezător în noua întreprindere minieră, acum nu mai era atât de sigur de perspectivele acesteia. Sugera că probabil ceva nu mergea cum trebuie în California, pentru că socotelile contabile de la Gold Hill nu îi erau trimise cu regularitate. Apoi a adăugat sumbru:

⁵²⁷ BANC MSS ZZ 116. Catherwood îi scrie din Londra lui Stephens aflat în Golful Marinei, pe 28 aprilie 1852.

⁵²⁸ Catherwood îl mustrase la un moment dat pe Stephens spunându-i că ar trebui să distrugă scrisorile primite de la el „știind cât de neatent ești tu cu scrisorile tale”. Ibid., Catherwood către Stephens, 28 august 1850. Nu știm dacă aceasta indică o politică asemănătoare a lui Catherwood față de scrisorile pe care le primea. Oricum, fără scrisorile lui Stephens, o mare parte din relația lor s-a pierdut. Din fericire, Stephens a ignorat cererea lui Catherwood, păstrând măcar o parte din corespondența cu acesta.

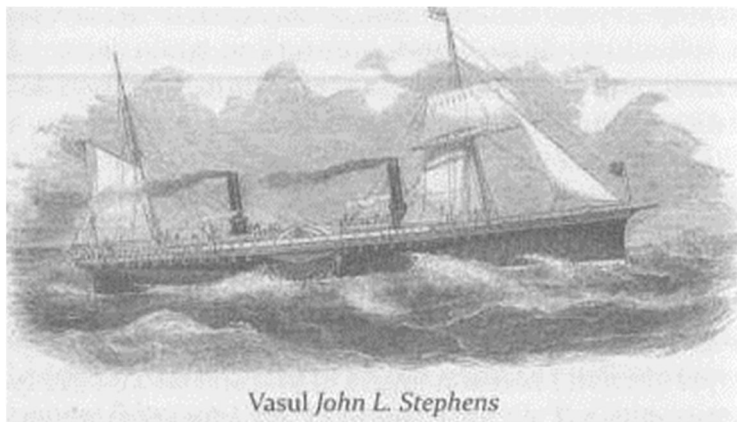
„Să nu fii surprins dacă o să vin din nou la tine cerându-ți să mă angajezi la calea ferată din Panama și cred că e bine să te întreb din timp dacă îmi poți găsi ceva în caz că în opt-zece luni sau chiar mai devreme s-ar putea să fiu în căutarea unui loc de muncă. Am investit 13.000 de dolari în mină și nu m-ar mira să pierd cea mai mare parte a lor. Desigur, asta trebuie să rămână între noi. Mă enervează și mă îngrijorează mai mult decât îți pot spune, din pricina copiilor, căci de mine nu-mi pasă”.⁵²⁹

Apoi s-a lăsat tăcerea. Scrisoarea din iunie e ultima care s-a găsit din corespondența celor doi.

De la banchetul din martie, sănătatea lui Stephens intrase într-un declin constant. Apoi, cândva în timpul verii, nu se știe exact când, s-a îmbolnăvit grav. Din cauza căldurii și umezelii orașului aglomerat, a părăsit Manhattan și s-a stabilit în Long Island, probabil la casa de la țară a vreunui membru al familiei sau a unui prieten. Dar nu era atât de bolnav încât să nu poată urmări îndeaproape afacerea căii ferate și alte știri. „L-am văzut pe dl Lawrence [ambasadorul SUA în Anglia]”, scria Aspinwall într-o scurtă notă către Stephens pe 13 iulie, „și am avut o conversație plăcută cu el, despre care îți voi povesti când voi veni să te văd.

⁵²⁹ Ibid. Catherwood îi scrie din Londra lui Stephens în New York, pe 25 iunie 1852.

Mă bucur că te simți mai bine.”⁵³⁰

Francis Spies, secretarul companiei de căi ferate, îi scria regulat despre afacere și despre înaintarea prin istm, care încetinise extrem de mult în toiul anotimpului ploios. Spies îl vizita pe Stephens ori de câte ori avea prilejul să iasă din birou. „Am încercat să vin să te văd săptămâna asta, dar până acum fără succes”, a scris el pe 18 august. „Trebuie să vin sâmbătă.”⁵³¹ Ori de câte ori sosea vreun vapor din istm, Spies îi aducea ultimele vești, dintre care unele trebuie să-l fi apăsât greu pe Stephens, sporindu-i dorința de a

⁵³⁰ Ibid. Aspinwall, aflat în New York, îi scrie lui Stephens în Hempstead, New York, pe 13 iulie 1852.

⁵³¹ Ibid. Spies, aflat în New York, îi scrie lui Stephens în Hempstead, New York, pe 18 august 1852.

termina cât mai repede calea ferată.⁵³²

Un raport prezenta un regiment al armatei SUA trimis din New York să traverseze Panama și să asigure serviciile de garnizoană în California și Oregon. Însoțiți de soții și copii, 550 de soldați au debarcat la docurile căii ferate din Aspinwall pe 16 iulie, apoi au călătorit mai bine de 32 de kilometri pe șinele deja întinse de companie până în centrul istmului, unde construcția continua. De aici, majoritatea bărbaților și-au continuat drumul pe jos, traversând munții până în Panama, în timp ce femeile și copiii așteptau cu bagajele pentru ca un tânăr locotenent pe nume Ulysses S. Grant să adune suficienți catări pentru coborârea finală. Amânarea de mai bine de o săptămână s-a dovedit fatală. Când Grant a reușit să aducă restul grupului pe coasta Pacificului, acesta fusese decimat de holeră. Viitorul general și președinte al Statelor Unite a estimat că murise unul din trei oameni. În următoarele săptămâni mulți alți membri ai regimentului au murit în timpul carantinei la bordul unei nave părăsite din Golful Panama. Când regimentul a navigat către San Francisco la finele lui august, Grant i-a scris soției sale că pierduseră „o sută

⁵³² Ibid. Diverse scrisori trimise de Spies lui Stephens descriu sosirea vaselor cu aburi aducând știri din istm.

de persoane, bărbați, femei și copii”⁵³³.

Starea sănătății lui Stephens fluctua. Mai învinsese până atunci accesele de febră și existau perioade când se simțea mai bine. La un moment dat, Spies i-a scris un bilet nedatat în care spunea că a auzit de la un prieten comun că „păreai să te simți mult mai bine ieri” și că în sfârșit „doctorii sunt pe calea cea bună”⁵³⁴.

Chiar dacă acum doctorii înțelegeau cauza probabilă a suferinței lui Stephens, nu puteau face mare lucru în privința ei. Fusesse diagnosticat cu o afecțiune a ficatului, rezultatul hepatitei și al acumulării de boli tropicale contactate în istm și la Bogotá. Pe 31 august, *Long Island Farmer and Queen County Advertiser* publica un scurt anunț: „Se zvonește că John L. Stephens esq., bine-cunoscut călător și artist, este grav bolnav” în Hempstead, un sat din Long Island aflat nu departe de New York.

În acest moment, profund afectat de boala prietenului său, Aspinwall a decis să numească cea mai recentă navă a companiei Pacific Mail în onoarea lui Stephens. Vasul lung de 83 de metri, magnific, cu

⁵³³ U.S. Grant, *Memoirs and Selected Letters: Personal Memoirs of U.S. Grant, Selected Letters 1839–1865*, Library of America, New York, 1990; U.S. Grant și J. M. Mepherston, *Personal Memoirs of U.S. Grant*, Penguin Books, New York, 1999, pag. 235.

⁵³⁴ BANC MSS ZZ 116. Scrie Spies într-un bilet către Stephens, datat „miercuri” fără alte precizări.

zbaturi laterale din lemn, era în ultima fază a construcției pe șantierele Smith & Dimon de pe East River. Nava era dotată cu saloane luxoase cu lambriuri de lemn, hublouri mari de sticlă, un sistem de ventilație îmbunătățit, rezervoare pentru 76.000 de litri de apă potabilă și o suită de băi dotate cu apă caldă și rece pentru cei 900 de călători și membri ai echipajului. Aspinwall a aranjat ca botezul și lansarea navei să aibă loc pe 21 septembrie, în prezența tatălui lui Stephens, a familiei, a prietenilor și a unui public numeros. Stephens nu s-a simțit suficient de bine ca să li se alăture. Fusesse mutat în casa tatălui său din Leroy Place numărul 13, unde putea fi îngrijit mai ușor de doctori și de familie.

La ora două după-amiaza în ultima zi de vară – o zi „sufocantă”, cum a descris-o un ziar –, mulțimi de oameni s-au adunat la capătul estic al Fourth Street. Trecuseră 45 de ani de când micul John Stephens, în vârstă de doi ani, și familia sa au stat de partea cealaltă a Manhattanului privind lansarea navei *Clermont* de către Robert Fulton, pionierul navigației cu aburi. Acum, la ora trei și jumătate, coca imensă a vasului *John L. Stephens* a pătruns în râu, iar spectatorii au izbucnit în urale. În acea epocă newyorkezii se adunau cu miile să asiste la asemenea lansări. „E o navă foarte iute și arătoasă, iar frumusețea liniilor ei a fost subiect

de comentarii în rândul numeroasei adunări venite să asiste la lansarea ei la apă”, a scris a doua zi *New York Herald*.⁵³⁵ *John L. Stephens* a fost cea de-a paisprezecea navă cu aburi a companiei *Pacific Mail*, cea mai mare și mai luxoasă. Iar în acea zi, în mijlocul „adunării” se aflau aproape în mod sigur și *Frederick Catherwood* și fiul său, *Frederick Catherwood Jr.*

*

Stephens era din nou acasă în *Leroy Place*, locul liniștit și mărginit de copaci, nu departe de terenul de joacă al copilăriei sale: promenada de-a lungul parcurilor *Battery* și *Bowling Green*, unde îndrăznise să se cațere pe gardul de fier, sfidând seniorii orașului, ca să-și recupereze mingile pierdute.⁵³⁶

Pe ficatul lui apăruse un abces care tot creștea. La jumătatea secolului al XIX-lea doctorii erau aproape lipsiți de resurse pentru a trata o asemenea boală, nedispunând de antibiotice sau de alte medicamente care să oprească infecția. Cu excepția chirurgiei care, în epoca dinaintea antisepticelor, avea șanse la fel de mari să vindece cât să ucidă pacientul, medicii puteau cel mult să-i ofere opiu și alte paliative. Iar când *Catherwood* a sosit în *Leroy Place* e foarte probabil să-l

⁵³⁵ *New York Herald*, 21 septembrie 1852; *New York Daily News*, 1852; *Brooklyn Daily Eagle*, 22 septembrie 1852.

⁵³⁶ *Stephens, Incidents of Travel în Greece, Turkey, Russia, and Poland*, pag. 33.

fi găsit delirând.

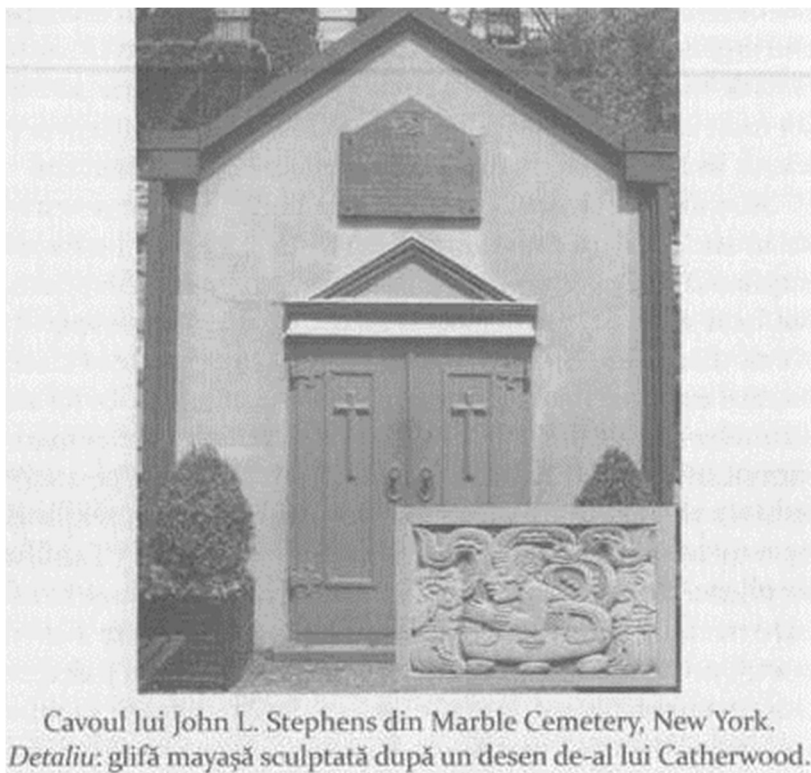
Știm din relatările lui Catherwood că el și Stephens se mai întâlniseră o dată după limitata perioadă în care lucraseră împreună în Panama. Într-un scurt portret al lui Stephens, publicat ulterior, Catherwood spune că fuseseră despărțiți vreme de doi ani. Nu avem însă amănunte, fie ele acte oficiale, relatări ale unor martori oculari sau descrieri de orice fel ale ultimelor zile ale lui Stephens. Dar, conform registrelor maritime, Catherwood și fiul său au plecat din Liverpool pe 4 septembrie cu *Pacific* și au ajuns la New York pe 20 septembrie, cu o zi înainte de lansarea lui *John L. Stephens*.⁵³⁷ Familia Stephens, căreia Catherwood îi era devotat ca un fiu și ca un frate, trebuie să fi fost cea dintâi oprire a sa. Aflase atunci pentru prima oară cât de gravă era boala lui Stephens și despre lansarea navei? Sau aflase cât încă era în Anglia și se grăbise spre New York ca să fie alături de vechiul său prieten? În lipsa oricăror scrisori sau mărturii nu vom ști niciodată răspunsul. Știm numai că a ajuns chiar la

⁵³⁷ „Nota biografică” scrisă de Catherwood în edițiile britanice din 1854 ale lucrării *Incidents of Travel în Central America, Chiapas, and Yucatán* precizează că el și Stephens se întâlniseră pentru a doua oară cu aproape doi ani în urmă, după perioada petrecută împreună în Panama. Sosirea lui Catherwood pe 20 septembrie 1852 cu vasul *Pacific* împreună cu fiul său apare în documentele navei cu destinația „Districtul New York – Portul New York”. Listele de pasageri ale vaselor sosite la New York, 1820–1897, Arhivele Naționale, New York.

timp.

Ivirea lui Catherwood și a fiului său la căpătâi trebuie să i se fi părut lui Stephens o plăsmuire a propriei imaginații, o apariție, un vis febril. Frederick Jr, acum în vârstă de 17 ani, avea numai șase sau opt ani când Stephens îl văzuse ultima oară. Ce a văzut și ce a simțit Catherwood? Dinaintea lui zăcea cel mai drag prieten al său, vechiul tovarăș de călătorie, omul împreună cu care sfidase greutățile, cealaltă jumătate a unui parteneriat bazat pe nebunie și geniu. Înduraseră boli grave împreună și totuși Catherwood trebuie să fi fost șocat la vederea trupului emaciat al tovarășului său, a ochilor afundați în orbite și a pielii galbene. Cu numai doi ani înainte, scriindu-i din Panama unei persoane al cărei nume nu a fost pomenit, probabil tatăl lui Stephens, Catherwood avea un ton liniștitor: „Cunoscând constituția lui rezistentă și știind cât de repede își revine după fiecare acces de febră, cred că îl voi găsi într-o stare bună când ne vom întâlni”, a scris el după accidentul și boala lui Stephens de la Bogotá.⁵³⁸

⁵³⁸ BANC MSS ZZ 116. Catherwood îi scrie din Panama lui Benjamin Stephens în New York, pe 23 aprilie 1850.

Dar aceasta nu era o recidivă a febrei. Mărinimia și spiritul neîmblânzit ale lui Stephens erau acum învinse de boală și toxine. Era pe moarte. Faptul că cei doi își reveniseră de multe ori din boală până atunci nu mai reprezenta o garanție.

Oare Catherwood a ajuns prea târziu? Era Stephens prea tulburat, prea febril, prea confuz ca să poată comunica? Sau poate în ultima lor oră împreună au avut timp să vorbească și să rememoreze? Să vorbească despre cărți, căi ferate, despre Egipt și Ierusalim? Să-și reamintească drumul plin de chinuri de pe pantele

noroiioase ale Muntelui Mico? Să retrăiască momentul în care mulțimea furioasă dăduse buzna în *cabildo*, în Camotán, ațintindu-și muschetele către piepturile lor? Să râdă din nou amintindu-și de dolarul de aur încastrat în sigiliul de ceară fierbinte? în delirul său, oare Stephens s-a minunat încă o dată alături de Catherwood la vederea fantomaticilor lorzi mayași ce se ridicau deasupra lor în pădurea Copán, monoliții care le schimbaseră viețile?

Și-au amintit oare de îngrijorarea lor atunci când au călătorit separat prin America Centrală și ușurarea cu care și-au căzut în brațe când s-au revăzut în Ciudad de Guatemala? Au putut să împărtășească amintirea momentului când au plutit în derivă tot mai departe de țărm pe apa albastră a lacului Atitlán, a nopților reci, a călătoriei lor printre roiuri de insecte și incendii când au traversat lanțul Cuchumatanes? Au invocat licuricii uriași din noaptea petrecută în palatul din Palenque sau momentele când priveau cerut negru străbătut de fulgere, în timp ce nori de furtună goneau pe deasupra coroanelor încovoiate ale copacilor? Și-au amintit cum le dăduseră târcoale rechinii când nava lor se împotmolise în Golful Mexic, de sesiunile de dagherotipie din Mérida și chirurgia oculară pe băjbâite? Au simțit din nou apele reci și îmbibate cu calcar ale multelor *cenotes* unde au înotat la sfârșitul

călătoriilor lungi prin Yucatánul cel stâncos, au retrăit pentru ultima oară coborârea pe scara gigantică și fragilă din Bolonchen, febra și frigurile de care nu mai scăpau, scurtul lor popas ca naufragiați bărboși pe nisipul umbrit de palmieri de pe Insula Cozumel, atacurile necruțătoare ale țânțarilor din Tulum și, iar și iar, frumusețea stranie, uimitoare a orașelor de piatră pe care le descoperiseră împreună îngropate adânc în junglă?

Marele capitol al călătoriilor extraordinare și al prieteniei lor îndelungate s-a terminat într-o marți seară, pe 12 octombrie 1852.⁵³⁹ Stephens a murit acasă la tatăl său, în Leroy Place, la vârsta de 46 de ani.

*

Trei zile mai târziu, corpul său neînsuflețit a fost transportat cu un dric tras de cai până la Biserica St. Thomas, unde s-a desfășurat o slujbă de înmormântare

⁵³⁹ S-au vehiculat diverse date ale morții lui Stephens. Pe o plăcuță de argint de pe coșciugul lui a fost înscrisă data de 10 octombrie 1852. Vezi anunțul mortuar din documentele lui Stephens de la Biblioteca Bancroft. Pe certificatul său de deces este trecută data de 14 octombrie. În cartea sa, *Maya Explorer*, Von Hagen, biograful său, oscilează între 5 și 13 octombrie. Dar consensul necrologurilor din ziare este că a murit într-o seară de marți, asta însemnând 12 octombrie. Nimeni nu contestă faptul că a fost înmormântat în Marble Cemetery din New York vineri, 15 octombrie. Certificatul de deces al lui Stephens emis de Departamentul de Sănătate din New York trece drept cauză a decesului hepatita. Colecția *John Lloyd Stephens, 1946–1947*, Societatea Istorică din New York, Documentele Von Hagen.

episcopaliană. Sicriul din lemn de palisandru a fost dus apoi în Marble Cemetery de pe Second Street. Printre purtători se numărau Samuel J. Tilden, un prieten apropiat al lui Stephens, care avea să devină ulterior guvernatorul New Yorkului și să câștige votul popular pentru președinția Statelor Unite ale Americii în 1876, numai pentru a pierde un vot controversat în colegiul electoral în fața lui Rutherford B. Hayes.⁵⁴⁰ Trupul lui Stephens a fost depus temporar într-un cavou nemarcat, rezervat inițial pentru cumnatul său. Aproape un secol mai târziu a fost transferat într-un cavou mai mare, marcat cu o glifă mayașă înfățișând un scrib, reprodusă după una dintre cele dintâi ilustrate ale lui Catherwood.⁵⁴¹ Acolo se află și astăzi.

⁵⁴⁰ BANC MSS ZZ 116. Amănuntele înmormântării lui Stephens sunt prezentate în două anunțuri mortuare din surse neidentificate, găsite printre documentele sale de la Biblioteca Bancroft.

⁵⁴¹ Marble Cemetery din New York, un reper istoric național, este închis publicului, dar poate fi vizitat în baza unei programări în anumite zile ale anului. Se află pe East Second Street numerele 52–74, între First și Second Avenue, în East Village. Cavoul lui Stephens este unul dintre cele mai importante, amplasat chiar vizavi de poartă. La aproape un secol de la înmormântarea lui Stephens, pe 9 octombrie 1947, s-a ținut o ceremonie în onoarea sa, prilej cu care deasupra intrării cavoului au fost amplasate o placă și un cartuș înfățișând glifa mayașă desenată de Catherwood.

Stephens fusese cel mai bun prieten al lui Catherwood, sprijinul lui, omul în care se încrezuse și la care ținuse mai mult ca la oricine și a cărui pierdere trebuie să-i fi adus o suferință cumplită. Și existau semne că-și pierdea echilibrul.

Se aflase sub o presiune extremă ca să ajungă în California cât mai repede, pentru a-și salva investiția minieră. Dar, la câteva zile de la sosire, planul său de fuziune a început să se destrame. Ajuns în San Francisco, le-a cerut noilor parteneri „plata imediată a unei sume importante” peste cea deja convenită în Anglia. Agentul companiei a refuzat, iar asocierea a căzut.⁵⁴² Cererea în aparență inexplicabilă a lui Catherwood putea fi justificată prin faptul că cealaltă companie negocia deja achiziționarea altor concesiuni miniere înainte de sosirea sa.

Nu e clar ce a însemnat asta pentru Gold Hill. Cât timp Catherwood fusese plecat în Anglia, avusese loc o alegere a conducătorilor companiei, iar el nu fusese reales președinte.⁵⁴³ Chiar dacă aceste întâmplări i-au

⁵⁴² „West Mariposa Gold Quartz Mine Company”, *Times*, Londra, 15 decembrie 1852, pag. 9.

⁵⁴³ *Daily Alta California*, San Francisco, 30 august 1852.

subminat probabil investiția personală, așa cum îi dăduse de înțeles lui Stephens că s-ar fi putut întâmpla, compania minieră a continuat să prospere financiar încă un an.⁵⁴⁴ Dar numele lui Catherwood nu s-a mai ivit niciodată în asociere cu Compania Minieră Gold Hill. În schimb, a ajuns încă o dată topograf feroviar, angajat să ajute la construirea unei căi ferate de 160 de kilometri din Marysville, din apropierea zonelor miniere, către Benicia, lângă Golful San Francisco.⁵⁴⁵ Proiectul a fost întârziat de ploile din timpul iernii, dar finalizat în martie 1853.⁵⁴⁶

Apoi Catherwood a dispărut din nou, pentru a reapărea un an mai târziu în Londra, la publicarea unei ediții revizuite a celei dintâi cărți scoase împreună cu Stephens, *Incidents of Travel în Central America, Chiapas, and Yucatán*.⁵⁴⁷ Cartea, pusă în vânzare în martie 1854 pentru 12 șilingi exemplarul, s-a dovedit a fi reeditarea ieftină, într-un sigur volum, pe care Catherwood

⁵⁴⁴ „Gold Hill Mining”, *Sacramento Daily Union*, 1853.

⁵⁴⁵ W.H. Chamberlain și H.L. Wells, *History of Yuba County, California with illustrations descriptive of its scenery, residences, public buildings, fine blocks and manufactories*, Thompson & West, Oakland, 1879, cap. 38. Proiectul căii ferate a fost abandonat în anul următor și reluat după patru ani, în 1857, după o nouă topografiere.

⁵⁴⁶ W.J. Lewis, F. Catherwood et al., *Report of the Engineers on the Survey of the Marysville and Benicia Național Rail Road*, California Express, Marysville, 1853.

⁵⁴⁷ *Times*, Londra, 22 martie 1854, pag. 13; Stephens și Catherwood, *Incidents of Travel în Central America, Chiapas, and Yucatán*.

refuzase anterior să o publice fără „știința și aprobarea lui Stephens”⁵⁴⁸.

„Pregătind actuala lucrare pentru publicare în acest format ieftin”, a scris Catherwood în prefața cărții, „nu am omis niciuna dintre ilustrațiile care au apărut în ediția americană, chiar am mai adăugat unele care sunt publicate acum pentru prima oară”.⁵⁴⁹ Și, în vreme ce își completase propria muncă, a explicat că „scurtase o porțiune” dintr-a lui Stephens pentru a reduce cartea la un singur volum. Dar tăieturile erau minore, iar noua ediție engleză avea 548 de pagini, tipărite cu litere mai mici. Tăieturile lui Catherwood au fost făcute într-un fel care păstra nealterată forța narativă a originalului în două volume.

Catherwood a mai făcut două adăugiri importante. Prima a fost un portret al lui Stephens gravat „după un dagherotip”, în care chipul lui sever privește din

⁵⁴⁸ Se poate afirma că Frederick Catherwood, care pare să sufere întotdeauna din cauza lipsei fondurilor, a decis să profite de pe urma cărții lui Stephens. Acesta fiind mort și neexistând o lege internațională a copyrightului, Catherwood ar fi putut să-și facă propriile lui aranjamente de publicare în Anglia. Deși putea să fi fost unul dintre motive, cartea – și însăși explorarea lor – fusese un parteneriat. Iar cât timp trăise, Stephens culesese majoritatea, dacă nu toate beneficiile financiare ale cărții, care se dovediseră substanțiale. De asemenea, e posibil ca el și Stephens să fi discutat, iar acesta din urmă să-și fi dat acordul pentru o astfel de ediție înainte să moară.

⁵⁴⁹ Stephens și Catherwood, *Incidents of Travel în Central America, Chiapas, and Yucatán*. Toate referirile ce urmează sunt făcute la ediția revizuită din 1854.

pagină cu ochii mari și arzători, cu un ciuf de păr negru și des pieptănat pe spate, dezvelindu-i fruntea înaltă, cu gura într-o linie fermă, încadrată de barbă. Alegerea e neobișnuită din partea unei persoane care îl știa pe Stephens și cum arăta acesta mai bine ca oricine – o imagine despre care Catherwood probabil că a simțit că reda întocmai firea hotărâtă și neșovăitoare a lui Stephens, care totodată contrasta cu cele câteva portrete mai măgulitoare care încă există, în care exploratorul are o înfățișare mai blândă.

Cealaltă adăugire era o „notă biografică” de două pagini în care Catherwood rezuma momentele esențiale din viața lui Stephens și parteneriatul de mai bine de un deceniu dintre ei doi. Se încheia cu un omagiu de o frază, în stilul oficial, rezervat al lui Catherwood: „Ca tovarăș de călătorii și prieten apropiat, mi se va permite să depun mărturie despre firea sa blândă și multele calități excelente ale minții și inimii, care l-au făcut să fie atât de îndrăgit de un larg cerc de prieteni și cunoscuți.” A adăugat că, dacă noua ediție urma să fie bine primită în Anglia, avea să existe „o continuare despre călătoriile noastre în Yucatán în anii 1841 și 1842”. Acea carte n-a fost publicată niciodată.

Șase luni mai târziu, pe 20 septembrie 1854, Catherwood urca la bordul lui *Arctic* din Liverpool,

care se îndrepta către New York, călătorind singur de data asta. Nava *Arctic* era mândria Liniei Maritime Collins, din New York, care își disputa supremația în transportul transatlantic cu pachebotul cu rivala ei engleză, Linia Maritimă Cunard.⁵⁵⁰ Pacheboturile erau nave cu aburi care făceau curse regulate, spre deosebire de cele cu pânze, care depindeau de vânturile favorabile și de calele pline.

„Marea Cursă a Atlanticului”, așa cum ajunsese cunoscută, a declanșat pasiuni patriotice de ambele părți ale oceanului. *Arctic* a fost lansat în 1850 la New York cu mare fast. Lung de 86 de metri și cântărind 2856 de tone, era, la fel ca *John L. Stephens*, una dintre cele mai mari, mai luxoase și mai puternice nave aflate în circulație. Iar în doi ani a depășit câteva recorduri, străbătând distanța dintre New York și Liverpool în mai puțin de zece zile.

Când a plecat din Liverpool către New York, în ultima zi de vară a anului 1854, era ocupată la maximum, transportând 233 de pasageri, 175 de membri ai echipajului și șase bărci de salvare cu o capacitate de 180 de persoane. La bord, alături de Catherwood, erau zeci de membri de vază ai societății

⁵⁵⁰ Compania Collins purta numele oficial de New York & Liverpool United States Mail Steamship Company.

newyorkeze, care se întorceau acasă după ce călătoriseră toată vara prin Europa, inclusiv soția și cei doi copii ai lui Edward Knight Collins, principalul acționar al Liniei Maritime Collins. La bord se mai aflau și cei trei copii adulți ai lui James Brown, coproprietar al celei mai mari bănci de investiții din America de Nord, și George Allen, partener la Novelty Iron Works, compania care construisese uriașele motoare cu aburi ale *Arcticului*, care se întorcea la New York cu soția și băiețelul lor.⁵⁵¹

La șapte zile după plecarea din Liverpool, *Arcticul* înainta cu toată viteza printr-o ceață deasă, la 60 de mile sud de Terranova. Din direcția opusă se apropia o ambarcațiune mai mică pe nume *Vesta*, un vapor dotat cu elice și cocă de fier, având la bord mai bine de o sută de marinari și pescari care se întorceau acasă, în Franța, după încheierea sezonului de pescuit din Grand Banks. Deși era ora 12:00, la prânz, gabierii⁵⁵² ambelor nave nu s-au văzut unii pe alții prin ceață până în ultima clipă. Într-un scrâșnet asurzitor de metal, *Vesta* cea de 46 de

⁵⁵¹ Shaw, *The Sea Shall Embrace Them*. Cartea lui Shaw, excelent documentată, este o relatare captivantă a ultimei călătorii a navei *Arctic*. Informațiile despre trecutul navei și despre călătoria finală și scufundarea ei au fost luate din cartea lui Shaw și din relatările martorilor oculari publicate în ziare. Vezi „The Loss of the Arctic”, *New York Daily Tribune*, 13 octombrie 1854, pag. 1; „Loss of the United State Steamer Arctic”, *Times*, Londra, 13 octombrie 1854, pag. 13.

⁵⁵² Marinar care stă de veghe în vârful catargului.

metri a izbit prova *Arcticului* dinspre tribord, apoi și-a continuat drumul pe lângă nava mai mare. Când căpitanul de pe *Arctic*, James Luce, a ieșit în fugă pe punte ca să evalueze pagubele, a văzut că *Vesta*, a cărei provă dispăruse complet, era condamnată să se scufunde în câteva minute. Crezând că nava sa, mai mare, nu suferise avarii, i-a ordonat cârmaciului de pe *Arctic* să ocolească nava franceză ca să-i acorde asistența necesară pentru a salva pasagerii și echipajul. Dar în scurt timp a devenit evident că *Arcticul* suferise el însuși stricăciuni serioase la tribord, având sub linia de plutire o gaură din care ieșea prova strâmbă de fier a *Vestei*. *Arcticul* a început să ia apă. În următoarele ore, în ciuda eforturilor frenetice, echipajul și pasagerii nu au reușit să oprească năvala mării.

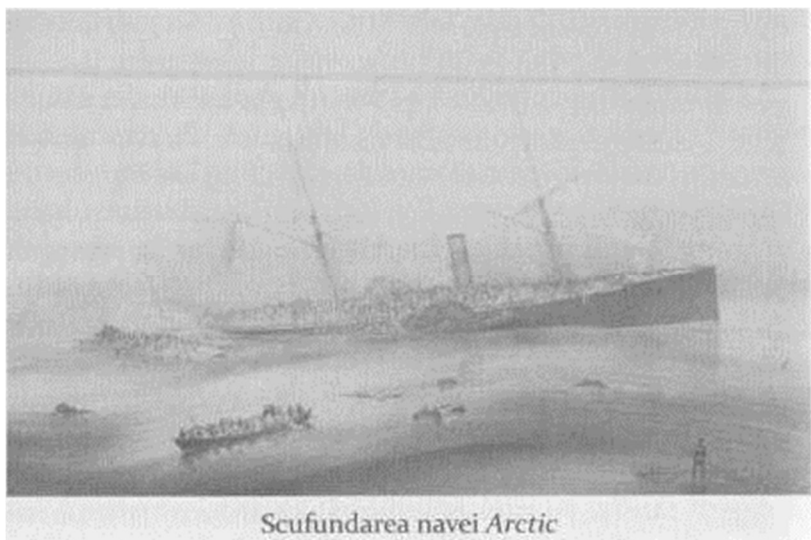
Îndepărtându-se de *Arctic* prin ceață, membrii echipajului și pescarii de la bordul *Vestei* s-au luptat să proptească peretele etanș din partea din față a navei, consolidându-l în fața năvalei apei. Apoi au mutat marfa la pupă, ridicând prova navei suficient cât să poată menține vasul pe linia de plutire timp de trei zile, până au ajuns pe coasta Terranovei.

La bordul *Arcticului* însă a izbucnit panica atunci când a devenit clar că nava se scufunda lent și că nu avea să mai ajungă pe coastă. Într-un efort eroic, căpitanul Luce a încercat să adune laolaltă toate femeile

și toți copiii în cele câteva bărci de salvare. Ajutat de câțiva ofițeri loiali, s-a luptat cu membrii echipajului, unii dintre ei fochiști și magazioneri, care dăduseră buzna pe punte după ce năvala apei stinsese focurile de sub cazanele navei. În bătaia ce a urmat, l-au copleșit pe Luce și, alături de câțiva pasageri bărbați, au ocupat bărcile de salvare. După plecarea celor șase bărci, unele nici măcar încărcate la capacitatea lor maximă, membrii echipajului și pasagerii rămași au rupt scânduri și au aruncat peste bord vergi smulse din catarg, uși, orice plutea, în încercarea de a construi o plută. La patru ore după ciocnire, pe măsură ce *Arcticul* se scufunda tot mai mult, mulți pasageri s-au cocoțat plângând și rugându-se pe acoperișul dunetei. Apoi imensul vapor s-a dus la fund, iar marea a înghițit aproape toți pasagerii, inclusiv pe căpitan, pe Willie, fiul lui de 11 ani, familiile Collins, Brown și Allen și pe Frederick Catherwood.

Căpitanul Luce, ținându-și strâns fiul, a fost dus la fund de vârtejul de apă, dar a reușit cumva să revină la suprafață. Câteva clipe mai târziu, una dintre marile apărători de lemn ce acopereau roțile cu zbat-uri ale *Arcticului* s-a desprins de navă și, fiind plină cu aer, a țâșnit la suprafață. O muchie a acesteia i-a făcut căpitanului o tăietură adâncă la cap. Când cutia în formă de semicerc a căzut înapoi în apă, i-a strivit capul

fiului său, ucigându-l pe loc. Luce s-a chinuit un timp să înoate, orbit de propriul sânge. În apropiere, George Allen, partener la Novelty Iron Works, ieșise și el viu la suprafață. Cei doi s-au agățat de casa zburătorilor și în cele din urmă au reușit să se urce în ea. Alți doisprezece pasageri au reușit să se apropie prin apa înghețată și să urce înăuntru, însă numai Luce, Allen și încă un bărbat mai erau vii două zile mai târziu, când au fost salvați de o navă aflată în trecere. Alți șapte pasageri și membri ai echipajului, care se agățaseră la rândul lor de bucăți mari de sfărâmături, au supraviețuit suficient timp cât să fie găsiți. În final, alți 76, în bărcile de salvare, au fost salvați sau au ajuns pe coasta Terranovei. Dintre aceștia, 59 erau membri ai echipajului și 17 – pasageri, între care nicio femeie și niciun copil. Dintre cei 408 pasageri și membri ai echipajului aflați la bordul *Arcticului* numai 86 au supraviețuit. Catherwood nu s-a numărat printre ei.

Scufundarea navei *Arctic*

Relatările înfiorătoare ale supraviețuitorilor tragediei navei *Arctic* și raportul oficial al căpitanului Luce au ținut ocupate vreme de câteva săptămâni ziarele din New York, Londra și alte orașe. Necrologurile celor mai de văză dintre pasagerii *Arcticului* au fost publicate, dar niciunul nu menționa numele lui Catherwood. Multe zile mai târziu, numele „dl Catherwood” a apărut în cele din urmă; era un singur rând pe o listă cu titlul „Dispăruți”.

Șase luni mai târziu, în ediția din 15 aprilie 1855 a *Daily Alta California* din San Francisco, a apărut o notiță. Anunța că o scrisoare de credit din partea Union Bank din Londra pe numele lui Frederick Catherwood pentru suma de 950 de lire sterline fusese oprită, „dl Catherwood pierind în naufragiul

THE LOSS OF THE ARCTIC.

CAPTAIN LUCE SAFE.

NINE MORE RESCUED.

THRILLING ACCOUNT BY THE CAPTAIN

STATEMENT BY MR. GILBERT.

ADDITIONAL STATEMENTS.

PERSONAL NOTICES.

ARRIVAL OF THE HURON AT QUEBEC.

SERMONS ON THE DISASTER

BY

HENRY WARD BEECHER and E. H. CHAPIN.

The people on Saturday morning momentarily forgot their great sorrow and fairly wept tears of joy on the receipt of the following dispatch from Quebec:

QUEBEC, Saturday, Oct. 14, 1854.

The bark Cambria picked up Capt. Luce, three of the passengers and five of the crew of the Arctic from a raft.

That brief announcement created more excitement and thankfulness than any similar announcement within our recollection. The population rushed en masse to THE TRIBUNE and other newspaper offices, to hear glad tidings, and a thousand anxious friends waited in trembling hope to hear the names that were to make them wild with joy or plunge them again into the depths of despair. In a few minutes the following dispatch came to hand:

QUEBEC, Saturday, Oct. 14, 1854.

Relatare din ziar privind tragedia navei Arctic

Arcticului".⁵⁵³

La Londra, New York și San Francisco nu a apărut niciun necrolog. Identitatea vagă și ascunsă, modestia și anonimatul care l-au înconjurat pe Catherwood toată

⁵⁵³ „Scrisoare de credit #7185”, *Daily Alta California*, San Francisco, 15 aprilie 1855.

viața sa l-au urmat până în moarte.

Epilog

Soarele din Petén, un glob imens de aur topit răsărind dincolo de marginea lumii, luminează străvechile pietre care se înalță deasupra copacilor junglei. Masive și singuratice, templele mayașilor sunt unicele obiecte vizibile din această mare de verdeață. Cocoțate de secole în vârfurile piramidelor lor, de un roșu aprins sau galbene ca șofranul în lumina dimineții, pietrele au mai triumfat încă o zi asupra naturii. Străvechiul oraș de sub bolțile copacilor, care se numea cândva Yax Mutal, cunoscut astăzi drept Tikal, este locul pe care Stephens și Catherwood și-au dorit cel mai mult să-l viziteze. Un preot întâlnit în drumul către Palenque le povestise despre el. Acesta susținuse că un tânăr se cocoțase până în vârful Cordilierilor din centrul Guatemalei și, privind dincolo de imensa pădure ce se întindea până în Yucatán și Golful Mexic, zărise la mare depărtare „un oraș care ocupa un spațiu vast, cu turlle albe scânteind în soare”.

„Ne doream nespus să ajungem în orașul acela

misterios”, scrie Stephens.⁵⁵⁴ Dar acesta se afla în mijlocul unei jungle necartografiate, unde niciun om alb nu mai intrase, și trebuiau să ajungă la Palenque înainte de începerea anotimpului ploios. „Ne așteptau destule greutăți pe drumul dinaintea noastră”, adaugă el. Așa că și-au continuat drumul către Palenque, ocolind pădurea Petén, care părea de nepătruns. Viziunea măreției și splendorii despre care le povestise preotul a continuat să-i bântuie. Mai mult de-atât, erau convinși că în inima Peténului mai erau ascunse și alte orașe așteptând să fie dezgropate. Și credeau că nu mai avea să treacă mult timp până să se întâmple asta.

Speculațiile lor s-au dovedit vizionare, dar au intuit greșit cât va mai dura. Aveau să treacă mulți ani până la descoperirea Tikalului și decenii înainte ca alte orașe răspândite prin Petén să fie găsite, iar monumentele, templele și palatele lor să fie scoase la lumină. Descifrarea hieroglifelor mayașe avea să dureze mai bine de un secol. Și astăzi mai există ruine acoperite de

⁵⁵⁴ În baza spuselor preotului și a relatărilor unor amerindieni dintr-un sat învecinat, Stephens credea că orașul putea fi încă ocupat. „Dacă are dreptate”, scrie el, „înseamnă că a mai rămas un loc unde există amerindieni și un oraș amerindian așa cum le-au descoperit Cortez și Alvarado; că încă mai trăiesc oameni care pot dezlega misterul ce plutește peste orașele în ruine din America; poate care pot merge în Copán pentru a citi inscripțiile de pe monumentele sale.” Dar Tikalul, la fel ca toate orașele civilizației mayașe clasice, fusese abandonat cu o mie de ani în urmă.

junglă.

Stephens își făcuse întotdeauna griji din pricina concurenței, convins că alții nu vor întârzia să-i calce pe urme. Dar, în ciuda imensei popularități, cărțile lui nu au provocat un flux imediat de exploratori către inima Americii Centrale. În mare parte, chiar el a fost responsabil de asta. Descrierile lui plastice despre peisajul accidentat al Americii Centrale și despre junglele ei necruțătoare erau în sine intimidante. Totodată, fără să vrea, îi speriască pe oameni și mai tare relatând violențele politice care cuprindeau regiunea.

În cazul americanilor mai ales, căroră Stephens spera să le insuflă îndrăzneală, mai erau și alte forțe la lucru. SUA se aflau în plină expansiune către vest, „Manifest Destiny”⁵⁵⁵, la care contribuiseră și goana după aur și cea de-a doua mare aventură a lui Stephens și Catherwood: calea ferată din Panama, terminată în 1855. În timp ce națiunea se deplasa către vest, se concentra tot mai mult asupra ei înseși, consumându-și energia și dedicându-și atenția construirii de noi colonii și îmbunătățirii vastelor ei spații interioare. Apoi, în 1861, țara a fost înghițită complet de războiul civil.

⁵⁵⁵ „Manifest Destiny” reprezintă ideea că SUA sunt destinate să își extindă dominația asupra întregului continent nord-american. (n. red.).

Templele din Tikal înălțându-se deasupra junglei în El Petén,
Guatemala (Carlsen)

Cu toate acestea, cărțile lui Stephens au rămas extrem de populare. An după an, noi ediții ieșeau din tipar, stârnind un interes profund, mai ales în Europa. Rivala Anglie, care fusese prinsă pe picior greșit, încă mai suferea în urma succesului celor doi. În fond, un american, cu ajutorul unui „artist englez *yancheizat*”, depășise Anglia, descoperind o civilizație pierdută în America Centrală, chiar sub nasul britanicilor, cu toate că Walker și Caddy fuseseră cei dintâi care ajunseseră la Palenque.⁵⁵⁶ Încetinit de povara propriei birocrății, guvernul britanic nu a făcut nimic vreme de mai bine

⁵⁵⁶ Pendergast, *Palenque*. Pendergast citează o telegramă din 18 martie 1840, trimisă de Frederick Chatfield superintendentului Macdonald din Belize: „DI Stephens & artistul englez yancheizat care îl însoțește au plecat la Quetzaltenango, cu intenția de a ajunge în Palenque traversând granița mexicană”, pag. 143.

de un deceniu de la publicarea cărților lui Stephens. A fost nevoie de intervenția curatorilor de la British Museum ca să trezească Ministerul de Externe din somnolența sa. Așa cum se temuse Stephens, a fost decis că era de o importanță crucială ca marele muzeu să aibă antichități mayașe în colecțiile sale, o dorință fără îndoială atârșată de deschiderea în 1850 la Luvru a unei galerii de antichități cu obiecte din Mexic și Peru.⁵⁵⁷

Ca urmare, în iulie 1851, în timp ce Stephens se lupta să țină laolaltă compania sa de căi ferate din Panama, Lordul Palmerston i-a trimis o telegramă lui Frederick Chatfield în Guatemala, declarând că „ar fi de dorit să obțină pentru British Museum câteva exemplare dintre sculpturi”, din ruinele de la Copán.⁵⁵⁸ Mesajul era unul specific. Muzeul voia sculpturile descrise și ilustrate în paginile 134–144 ale primelor volume ale lui Stephens și Catherwood despre America Centrală.⁵⁵⁹ Cererea era

⁵⁵⁷ I. Bernal, *A History of Mexican Archaeology: The Vanished Civilizations of Middle America*, Thames & Hudson, Londra și New York, 1980, pag. 132.

⁵⁵⁸ Aguirre, *Informal Empire*. Scotocind printre numeroase telegrame diplomatice ale ministerului de externe, Aguirre dedică un fascinant capitol (cap. 3) problemelor administrației coloniale britanice, folosind dezastrul legat de antichitățile central-americane ca exemplu.

⁵⁵⁹ Asta ar fi fost o dulce răzbunare pentru Stephens. Cu zece ani în urmă, Chatfield bagatelizase expediția sa în America Centrală într-o telegramă către colonelul Macdonald: „N-am nicio informație despre călători. Stephens bântuie

remarcabil de ambițioasă, dat fiind că acestea erau unele dintre cele mai mari statui și monumente din Copán. Dar după ani întregi și numeroase telegrame între Belize, Guatemala și Anglia, nu s-a făcut nimic.⁵⁶⁰

Între timp, oficialitățile din America Centrală citiseră și ele cartea lui Stephens. În 1848, după ce a fost alertat de un *chiclero*, un culegător de gumă, care spunea că văzuse niște clădiri de piatră înălțându-se din mijlocul junglei, guvernatorul Peténului, colonelul Modesto Méndez, s-a aventurat în adâncurile pădurii și a găsit templele înalte și năpădite de vegetație din Tikal. Descoperirea a avut ca rezultat cea dintâi consemnare oficială a existenței acestui sit acum celebru. Raportul lui Méndez a fost publicat într-o revistă din Berlin în 1853, la un an după moartea lui Stephens.⁵⁶¹ După

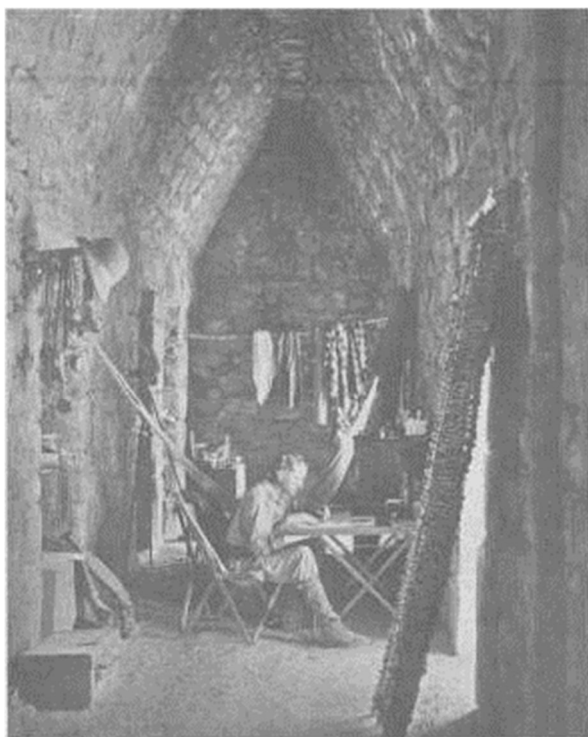
prin țară în căutare de material nou pentru cartea sa.” Dar, desigur, Stephens nu putea ști despre existența niciuneia dintre telegrame.

⁵⁶⁰ În cele din urmă, în 1854, frustrați, administratorii British Museum au angajat doi străini care călătoreau prin America Centrală, exploratorul german Moritz Wagner și naturalistul austriac Karl Ritter von Scherzer, ca să se ducă la ruine și să examineze aspectele practice legate de transportul sculpturilor. Cei doi nu au vrut însă să-și riște viețile ducându-se la Copán cât timp avea loc un război între Honduras și Guatemala. S-au mulțumit să investigheze Quiriguá în schimb. Scherzer a înaintat muzeului un raport despre aceste ruine. În final, proiectul a fost abandonat și aveau să treacă decenii înainte ca britanicii să obțină sculpturi mayașe importante.

⁵⁶¹ J. Pérez de Lara, „A Brief History of the Rediscovery of Tikal and Archaeological Work at the Site”, <http://www.mesoweb.com/tikal/features/history/history.html>.

aceea, descoperirea s-a cufundat din nou într-o obscuritate aproape completă.

Vreme îndelungată nu s-a mai făcut nicio explorare. Apoi, treptat, în următorii 50 de ani, pornind de la finele deceniului '50 al secolului al XIX-lea – la 20 de ani de la prima expediție a lui Stephens și a lui

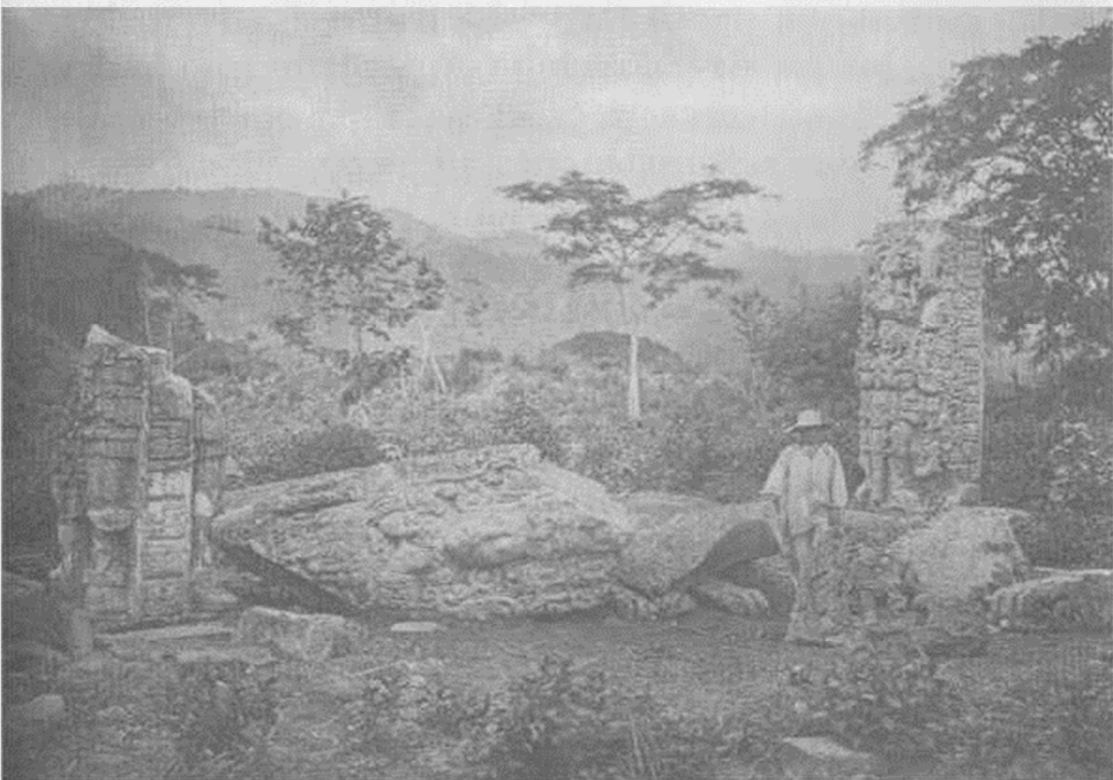
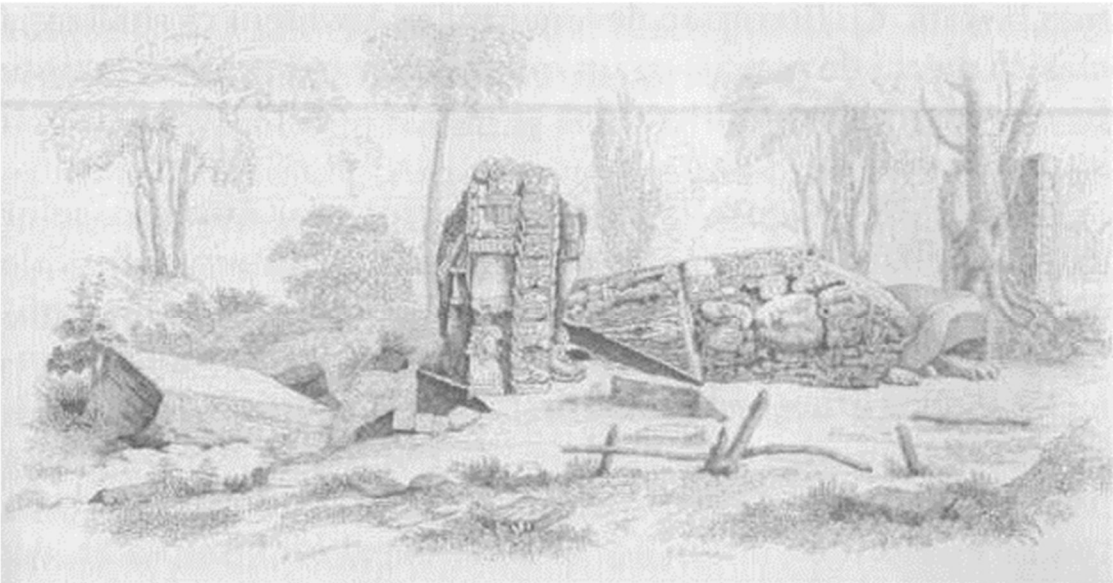

Alfred Maudslay lucrând în Chichén Itzá

Catherwood –, exploratori individuali, aproape toți europeni, au început să sosească în Chiapas, Yucatán și Guatemala. Toți aveau la ei exemplare ponosite ale cărților lui Stephens și sute de kilograme de aparatură

fotografică greoaie. Finanțat de magnatul american al tutunului, Peter Lorillard, un francez pe nume Désiré Charnay a fost unul dintre primii fotografi dedicați ai ruinelor. În 1888, Harper & Brothers i-au publicat lucrarea intitulată *Ancient Cities of the New World*. În 1881, exploratorul englez Alfred P. Maudslay a plecat cu volumul *Incidents of Travel* în mână, urmând pas cu pas ruta parcursă de Stephens și Catherwood în amonteale lui Rio Dulce până în așezarea Izabal, apoi a traversat Muntele Mico până la Quiriguá și Copán. Treisprezece ani mai târziu, când și-a încheiat cea de-a șaptea și ultima sa călătorie prin regiune, cercetase meticulos Quiriguá, Copán și Palenque și pătrunsese adânc în jungla ce acoperea șesurile Peténului, descoperind Tikal, Yaxchilan și alte orașe îngropate, necunoscute până atunci. A lăsat imagini extraordinare ale ruinelor, folosind aparate pe format mare și obținând fotografii frumoase alb-negru cu o rezoluție perfectă. A mai alcătuit și hărți, desene, planuri și mulaje de ghips.⁵⁶² Lui Maudslay i-a urmat fără întârziere exploratorul austriac Teobert Maler, care a dezgropat alte orașe, aducând la lumină ruinele de la

⁵⁶² I. Graham, *Alfred Maudslay and the Maya: A Biography*, University of Oklahoma Press, Norman, 2002. Graham oferă o relatare fascinantă și plină de afecțiune a vieții lui Maudslay.

Sus: Monument căzut în Copán (Catherwood)

Jos: Același monument căzut din Copán,
fotografiat de Alfred Maudslay

Apoi, după tentativele de explorare de la finele secolului al XIX-lea, a urmat un potop de noi cercetători în prima jumătate a secolului XX. Străvechea lume a mayașilor se trezea din nou la viață. Cu fiecare an devenea tot mai evident că civilizația clasică creată de mayași cu un mileniu și jumătate mai înainte fusese mai mare, mai extinsă și mai avansată decât și-ar fi imaginat cineva.

Fotografiile făcute la fața locului tot mai numeroaselor ruine, precum și desenele precise ale lui Catherwood și ale altora au devenit extrem de folositoare. Inscripțiile hieroglifice ale mayașilor, arta și arhitectura lor puteau fi studiate confortabil și cu atenție departe de mediul lor dificil din junglă. Și, deși aveau să treacă zeci de ani înainte să fie descifrate hieroglifele, oamenii de știință au decodat mult mai rapid sistemul numeric al mayașilor și calendarul lor complicat. Au descifrat datele de pe monumente, le-au corelat cu calendarul nostru gregorian și au calculat vechimea precisă a ruinelor și a locuitorilor lor. Istoria străvechilor dinastii, înscrisă în piatră, a început să răsară treptat și, exact așa cum a prezis Stephens,

⁵⁶³ Deși Teobert Maler era austriac, o parte din munca sa a fost sponsorizată de Muzeul Peabody de la Universitatea Harvard.

10 Graham, *Alfred Maudslay and the Maya*.

statuile cu chipuri severe și încruntate au devenit persoane cu povești reale.

La începutul secolului XX, vechea dragoste pentru antichități a secolului al XIX-lea se transformase, scrie arheologul Ian Graham, „dintr-o simplă catalogare a unor curiozități într-o disciplină științifică aflată la început”.⁵⁶⁴ Și dacă în ultima jumătate a secolului al XIX-lea explorarea civilizației mayașe fusese dominată de europeni, la debutul secolului XX americanii au întors foaia, impunându-se cu iuțeală, așa cum sperase Stephens. Muzeul Peabody de la Harvard, Institutul Carnegie din Washington, Național Geographic Society și numeroase universități și muzee și-au trimis arheologii, etnografii și epigrafiștii în Mexic și America Centrală și au lucrat cu un număr tot mai mare de arheologi locali. Au răscolit pădurile, au găsit și excavat noi situri și au înregistrat și reconstituit cu scrupulozitate multe dintre marile orașe aflate în ruină. Apoi, încet, mai întâi cu poticneli și în cele din urmă cu ajutorul unui lingvist rus pe nume Yuri Knorozov, progresele cruciale din anii '50 până în anii '90 le-au permis epigrafiștilor să descifreze codul hieroglifelor și să înțeleagă remarcabilul sistem de scriere al

⁵⁶⁴ Graham, *Alfred Maudslay and the Maya*.

mayașilor.⁵⁶⁵

Stephens și Catherwood ar fi fost uluiți numai de faptul că a durat atât de mult. „Am convingerea că istoria sa este gravată pe aceste monumente”, scrie Stephens despre prima stelă uriașă pe care o descoperiseră el și Catherwood în Copán, în noiembrie 1839.

În prezent, este recunoscut faptul că mayașii au reprezentat una dintre cele mai sofisticate civilizații. În fiecare an, milioane de turiști din toate colțurile lumii sosesc să vadă ruinele antice din Mexic, Guatemala, Honduras și Belize. Sunt atrași de neobișnuita frumusețe a artei și arhitecturii, dar și de miturile și legendele care încă îi mai învăluie pe misterioșii mayași. Civilizația lor a cucerit imaginația populară, stimulând interesul față de șamanism, miturile creației, cosmologia *new age* și descoperirea unor moduri diferite de a ne înțelege locul în Univers. Mayașii au inspirat, de asemenea, zeci de cărți și filme care îi leagă nu de egipteni, fenicieni sau de triburile pierdute ale Israelului, ci de vizitatori din spațiul extraterestru. Profeții apocalipsei au pretins că cronologia lungă a

⁵⁶⁵ Coe, *Breaking the Maya Code*. Coe oferă o relatare măiestrită a muncii îndelungate și anevoioase necesare pentru descifrarea hieroglifelor mayașe. În plus, acoperă istoria cercetărilor mayașilor în secolul XX, cu instantanee interesante ale numeroaselor personaje implicate.

mayășilor de 5126 de ani, care se încheia (și reîncepea) pe 21 decembrie 2012, însemna producerea unui eveniment catastrofic, prevestire care i-a făcut pe cei de la Columbia Pictures să scoată pe piață un film apocaliptic cu un buget de 200 de milioane de dolari intitulat *2012*.

Mai sunt multe de descoperit despre această civilizație antică, atât din punct de vedere științific, cât și arheologic. Apar în continuare noi ruine. Și, dacă suntem atenți, povestea incomplet descifrată a civilizației lor ne poate învăța despre un alt gen de apocalipsă: degradarea mediului, seceta, războiul și pericolele suprapopulării și supraconsumului care amenință lumea noastră de astăzi. Orașele de piatră ne vorbesc, peste secole, despre satisfacțiile marilor succese și riscurile marilor eșecuri – povestea profund umană a regilor și nobililor: felul în care înțelegeau Cosmosul și timpul, observațiile lor astronomice, calendarele, matematica și limbajul, extravaganțele lor, exploatarea excesivă a resurselor, rivalitățile dinastice, conflictele și cuceririle. Nobilii încrunțați de piatră din adâncul pădurii, care i-au uluit pe Stephens și pe Catherwood, nu erau zei atotputernici, ci oameni, iar ruinele ce-i înconjurau s-au trezit la viață – așa cum scrie Stephens – „cu oratori, războinici și oameni de stat, frumusețe, ambiție și glorie”.

Pe 27 ianuarie 1855, echipele de lucrători dinspre portul Aspinwall și dinspre Ciudad de Panamá s-au întâlnit la mijlocul fâșiei de uscat ce separa cele două oceane. La miezul nopții, pe o ploaie torențială, în lumina felinarelor cu ulei de balenă, au fost puse ultimele șine ale Căii Ferate Panama și a fost bătut ultimul țăruș. A doua zi, cel dintâi tren a călătorit de la un ocean la altul.⁵⁶⁶ Deși Stephens nu apucase să-l vadă, visul lui devenise realitate.

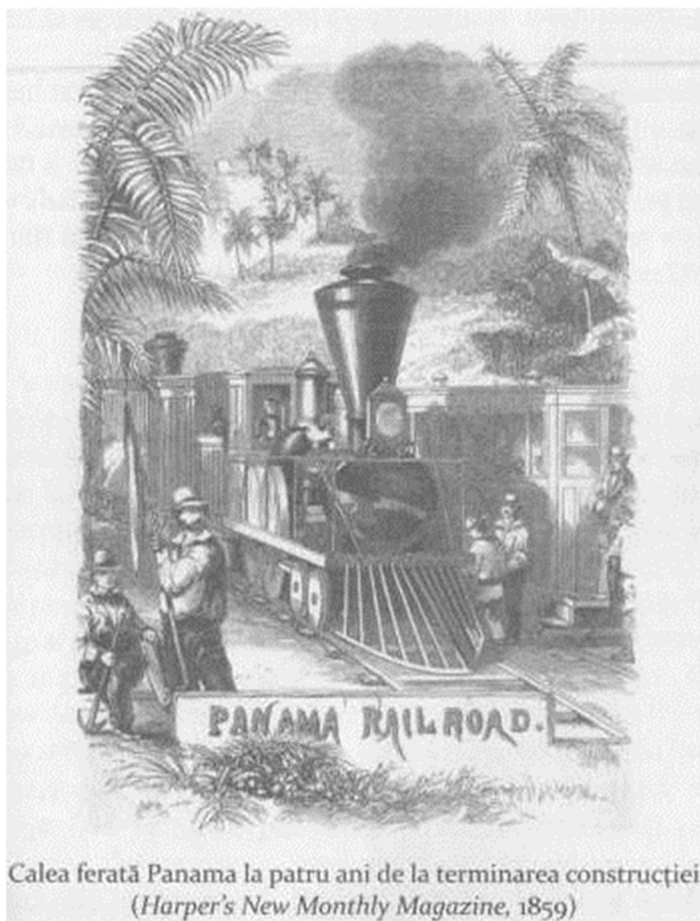
„De la concepție până la construcție, este pur americană”, se lauda editorul de la *Aspinwall Courier* câteva zile mai târziu. „Geniul american a conceput acest plan. Știința americană l-a declarat fezabil. Capitalul american i-a furnizat mușchii. Energia americană a realizat acest demers gigantic până la capăt, în ciuda unor dificultăți greu de învins.”⁵⁶⁷

Construcția căii ferate de 75 de kilometri costase sute, dacă nu mii de vieți. Era calea ferată cu cel mai mare preț per kilometru, cu un cost final de 6 564 553 de dolari (astăzi însemnând aproape 250 de milioane de dolari). „Adevăratul miracol e că a fost construită”, a scris Tracy Robinson, care avea să lucreze ca funcționar

⁵⁶⁶ Eissler și Totten, „The Panama Canal”.

⁵⁶⁷ <http://www.czbrats.com/articles/prropen.htm>.

la căile ferate. „Nu poți călători de la un ocean la altul, privind prin fereastra vagonului masele dense și încâlcite de verdeață de o parte și de alta, formând în multe locuri niște ziduri vegetale în aparență impenetrabile, fără să te minunezi.”⁵⁶⁸

Ani la rândul, această cale ferată a fost cea mai

⁵⁶⁸ Robinson, *Panama*, pag. 21.

profitabilă din lume și la un moment dat acțiunile ei au atins cea mai ridicată cotă de la bursa din New York, de 295 de dolari. Apoi, pe 10 mai 1869, coastele de est și de vest ale Statelor Unite au fost legate între ele prin așternerea în Utah a ultimelor șine de cale ferată ale companiilor Central Pacific și Union Pacific. Profiturile Căii Ferate Panama au scăzut dramatic. Zece ani mai târziu compania a fost vândută pentru 25 de milioane de dolari unei firme franceze care a încercat fără succes să construiască un canal urmând linia căii ferate.

Statele Unite au preluat calea ferată în 1904, și acest lucru a jucat un rol crucial în construirea Canalului Panama.⁵⁶⁹ În prezent, după reconstrucția de la finele anilor 1990 a unei mari părți a rutei trasate de John L. Stephens și James Baldwin cu un secol și jumătate înainte, calea ferată încă mai transportă pasageri și marfă peste Istmul Panama.⁵⁷⁰

Mulțumiri

Această carte a luat naștere ca urmare a unei serii de coincidențe fericite. La finele anilor 1990, locuiam în orașul colonial Antigua din Guatemala, când într-o zi o

⁵⁶⁹ McCullough, *The Path Between the Seas*.

⁵⁷⁰ <http://www.panarail.com/en/hist0ry/index-03.html>.

prietenă pe nume Jane Binaris mi-a oferit un exemplar din cartea lui John L. Stephens, *Incidents of Travel în Central America, Chiapas, and Yucatán*. La acel moment făcusem cunoștință cu Edwin Shook, care se retrăsese în Antigua după o lungă carieră ca unul dintre cei mai proeminenți arheologi specializați în cultura mayașă. Știind că în curând aveam să revin în orașul meu natal, San Francisco, m-a întrebat dacă voiam să-l ajut să vândă Bibliotecii Bancroft de la Universitatea California un mic fond de carte și periodice pe care îl adunase din America Centrală. Am acceptat, iar înainte să plec, drept răsplată, a așternut cu grijă pe biroul său extrem de rarele desene originale, colorate de mână, ale lui Frederick Catherwood din *Views of Ancient Monuments*. În acea perioadă eram captivat de relatarea vie a lui Stephens despre aventurile lui și ale lui Catherwood, așa că frumusețea imaginilor din fața mea m-a lăsat fără grai. Deși nu am reușit să stârnesc interesul universității pentru colecția lui Shook, am descoperit cu surprindere că Biblioteca Bancroft avea în arhive scrisorile și documentele personale ale lui Stephens. Această coincidență m-a inspirat să scriu *Jungla de piatră*. Aprecierea mea pentru că au făcut posibil acest lucru se îndreaptă către răposatul Edwin Shook și către draga mea prietenă Jane Binaris, cu regretul că nu au trăit să o vadă tipărită, dar și către

Biblioteca Bancroft unde, printr-o altă coincidență, lucrasem ca asistent bibliotecar cu câteva decenii mai înainte.

E dificil să lauzi cum se cuvine cărțile lui John L. Stephens, a cărui scriitură strălucită și accesibilă și a cărui tovarășie încântătoare i-au câștigat mii de fani în ultimii 175 de ani. Dacă *Jungla de piatră* e măcar a zecea parte la fel de bine scrisă, interesantă și captivantă ca lucrarea lui, mă declar extrem de norocos; cât am scris-o m-am străduit să-i fac dreptate măcar în mică măsură. Iar dacă această carte nu ar avea alt efect decât cel de a-i aduce noi cititori lui Stephens, aș considera-o un real succes. Scrierile lui sunt o recompensă mai mare decât se poate deduce din paginile de față.

După cum știe orice autor, nicio carte nu e scrisă în vid; în acest caz, experții, prietenii și colegii m-au ajutat să-i dau viață. Despre Stephens și Catherwood s-a scris numai câte o biografie, ambele de Victor Wolfgang von Hagen; lui îi datorez detaliile biografice din volumul de față. Mulți oameni de știință au contribuit la înțelegerea istoriei și politicilor Americii Centrale, dar niciunul ca Ralph Lee Woodward Jr, a cărui lucrare remarcabilă, *Rafael Carrera and the Emergence of the Republic of Central America, 1821–1871*, e o poveste atotcuprinzătoare și fascinantă despre dificultățile și pericolele care au cuprins regiunea la jumătatea secolului al XIX-lea.

Pentru modesta înțelegere a mayașilor de odinioară le sunt nespuse de îndatorat mai multor autori, dintre care se evidențiază: Robert J. Sharer, Arthur Demarest, Michael D. Coe, Simon Martin, Nikolai Grube, Ian Graham, David Freidel, Linda Schele, Joy Parker, Peter Mathews și Richard Hansen.

Un autor anume m-a ajutat să umplu cadrul general al căutării străvechilor mayași. David M. Pendergast și minunata sa carte, *Palenque: The Walker-Caddy Expedition to the Ancient City, 1839–1840*, au scos din uitare o expediție mai puțin cunoscută, care a făcut întreaga aventură și mai palpitantă și care mi-a permis, totodată, să largesc cadrul și să explorez tema mai amplă a Imperiului Britanic versus spiritul întreprinzător individual al americanilor. Și chiar dacă în ziare am găsit o mulțime de detalii despre scufundarea vasului *Arctic*, captivanta carte a lui David W. Shaw, *The Sea Shall Embrace Them: The Tragic Story of the Steamship Arctic*, a dat viață cumplitei tragedii.

Mi-ar fi fost imposibil să găsesc originalele colorate ale lui Catherwood pentru *Views of Ancient Monuments* și să le reproduc fără ajutorul lui John Weeks, conducător al Bibliotecii Muzeului Universității din Pennsylvania, și al lui Alessandro Pezzati, arhivist la muzeu. Îi sunt, de asemenea, profund îndatorat prietenului meu, Alec Dubro, care mi-a oferit prima

ediție din 1843 a *Incidents of Travel în Yucatán*, ceea ce mi-a permis să văd și să reproduc gravurile originale alb-negru făcute după desenele lui Catherwood.

În cele dintâi cercetări ale mele am descoperit documente importante în posesia Societății Istorice din New York, pentru care îi mulțumesc lui Loraine Baratti de la departamentul de manuscrise. *Jungla de piatră* nu ar fi fost scrisă fără ajutorul personalului Bibliotecii Universității din California și a administratorilor colecțiilor speciale de la Biblioteca Bancroft. Mulțumirile mele merg și către arheologul Richard C. Branson, care mi-a oferit informații istorice despre Rio Dulce din Guatemala și despre așezarea Izabal, unde au debarcat Stephens și Catherwood la începutul călătoriei lor. Le mai sunt îndatorat unor persoane din Marea Britanie, care m-au ajutat în cercetarea vieții lui Frederick Catherwood. Fiona Hodgson și Julie Redman, urmașe ale familiei Catherwood, mi-au oferit un arbore genealogic și informații despre copilăria lui Catherwood la Londra. Îi sunt recunoscător și lui Selwyn Tillet, a cărui cercetare despre scoțianul Robert Hay a scos la iveală o scrisoare importantă, care a aruncat lumină asupra procesului vărului lui Catherwood, Henry Caslon.

Prietenii mei Neil Friedman, Stephen Magagnini și mai ales Ed Gilmore ar merita recompensați pentru că

au avut generozitatea de a citi fragmente și apoi întregul manuscris, oferindu-mi sfaturi și încurajări la momentul potrivit. Le sunt recunoscător numeroșilor mei prieteni pentru sprijinul oferit de-a lungul anilor. Dar pentru încrederea lor statornică în mine și pentru încurajări le mulțumesc în mod special lui Ellen Retter, care m-a dus să văd mormântul lui Stephens în New York, lui Rick Carlsen, Chris Carlsen, Dorothy May, Barbarei Arbunich, lui John Pearlman, Mark Liss, Bonnie Burt, Kathi Mepherson și lui Terry și Joanne Dale. Această carte nu ar fi fost niciodată terminată fără Carol Deruiter, care a luat sub aripa sa un băiat de cincisprezece ani și i-a făcut cunoștință cu minunea cuvântului scris (și cu rigorile gramaticii engleze) și fără soțul ei, Peter Deruiter, care m-a făcut să cred că pot realiza tot ce-mi pun în cap.

Agentei mele, Geri Thoma de la Writers House, îi mulțumesc că a crezut de la început în acest proiect, și lui Geneviève Gagne-Hawes pentru redactarea ei superbă, care a transformat cartea într-o realitate. Editorului meu, Peter Hubbard, îi rezerv cea mai adâncă apreciere pentru că a intuit potențialul *Junglei de piatră* și a înțeles care îi erau punctele tari și care erau cele slabe. Le sunt îndatorat lui Nick Amphlett, Lauren Janiec, Kaitlyn Kennedy, Paul Lamb și lui Owen Corrigan de la editurile William Morrow și

Harpercollins. Mulțumiri cartografului Nick Springer și toată admirația mea pentru priceperea și tenacitatea corectorului Tom Pitoniak.

Și pentru că m-a ținut la propriu în viață și nu m-a abandonat, îndurând nesfârșitele monologuri despre Stephens și Catherwood, despre Morazán și Carrera cu o uimitoare răbdare și bunăvoință, pentru că e stâlpul și iubirea vieții mele, nu îmi voi putea exprima niciodată toată recunoștința pe care o am față de Kathie O'Shea. Mai mult de-atât, puțini au avut norocul meu de a beneficia de compania Rosalitei și a Roxannei, care mi-au apărat spatele la propriu cât am scris *Jungla de piatră*.

În încheiere, pentru extraordinara lor frumusețe, demnitate și rezistență, le voi păstra mereu un loc în inima mea extraordinarilor mayași – urmașii străvechilor mayași – pe care am avut norocul de a-i întâlni în timpul călătoriilor mele prin Guatemala, Honduras, Yucatán și Chiapas. Fie să vă păstrați pentru totdeauna cultura vie, în beneficiul nostru, al tuturor!

Bibliografie selectivă

Periodice și documente

Actul de constituire a Companiei Feroviare Panama,

Biblioteca Publică din New York, 1849

Banking Institute, *Daily News*, Londra, 1852

Biblioteca Digitală Alexander von Humboldt, 2006

Daily Alta California, San Francisco, 1852

Littell's Living Age, Boston, 1847

Mechanics' Magazine. Museum Register, Journal, and Gazette, Londra, 1847

National Academy of Design Exhibition Record 1826–1860, National Academy of Design, New York, 1860

Necrolog, William H. Aspinwall, *New York Times*, 1875

New York Daily Tribune, 1854

Ocean Steam Navigation, *New York Times*, 1864

Railway Meetings, *Daily News*, Londra, 1849

Sacramento Daily Union, 1853

Sacramento Transcript, 1851

Scrisoare de Credit #7185, *Daily Alta California*, San Francisco, 1855

The American Monthly Magazine, New York, 1833

The Annual Register, or a View of the History, Politics, and Literature of the Year 1835, Londra, 1836

The Christian Examiner and General Review, Boston, 1842

The Family Magazine, New York, 1837

The Knickerbocker sau *New-York Monthly Magazine*, 1859

The Literary Gazette and Journal of the Belles Lettres,
Arts, Sciences, &c., Londra, 1835

The Times, Londra, 1854

The United States Democratic Review, New York, 1843

Times, Londra, 1841

West Mariposa Gold Quartz Mine Company, *The Times*, Londra, 1852

Cărți

Aguirre, R. D., *Informal Empire: Mexico and Central America în Victorian Culture*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 2005

Aitken, J., *John Newton: From Disgrace to Amazing Grace*, Crossway Books, Wheaton, 2007

Almendáriz, R., A. D. Rio et al., Coleccion de estampas copiadas de las figuras originales, que de medio y baxo relieve, se manifiestan, en estucos y piedras, en varios edificios de la poblacion antigua nuevamente descubierta en las inmediaciones del pueblo del Palenque en la Provincia de Ciudad Real de Chiapa, una de las del Reyno de Guatemala en la American Septentrional, 1787

American Anthropological Society, *American Anthropologist*, University of California Press, Berkeley, 1900

American Ethnological Society, *Transactions of the American Ethnological Society*, New York, Bartlett & Welford, 1845

Architects, R.I.o.B., „Antiquities of Central America”, *Civil Engineer and Architects Journal, Scientific and Railway Gazette*, 7, 1844, pp. 92–94

Architectural Publication Society, *The Dictionary of Architecture*, Richards, Londra, 1852, 1887

Arundale, F., *Illustrations of Jerusalem and Mount Sinai: Including the Most Interesting Sites Between Grand Cairo and Beirout*, H. Colburn, Londra, 1837

Bancroft, H.H., *History of Central America*, A. L. Bancroft, San Francisco, 1882

Bancroft, H.H., *The Native Races*, Arno, New York, 1967

Baradère, H.,G., Dupaix et al., *Antiquites mexicaines. Relation des trois expéditions du capitaine Dupaix, ordonnées en 1805, 1806, et 1807, pour la recherche des antiquites du pays, notamment celles de Mitla et de Palenque*, Bureau des Antiquités mexicaines impr. De J. Didot l'aîné, Paris, 1834

Barnhart, E.L., Palenque Mapping Project, 1998–2000 Final Report, Foundation for the Advancement of Mesoamerican Studies, 2000

Bartlett, W.H., *Walks About the City and Environs of Jerusalem*, George Virtue, Londra, 1846

Beach, M.Y., *Wealth and pedigree of the wealthy citizens of New York City comprising an alphabetical arrangement of persons estimated to be worth*, Sun Office, New York, 1842

Bernal, I., *A History of Mexican Archaeology: The Vanished Civilizations of Middle America*, Thames & Hudson, Londra și New York, 1980

Bishop, J.B., *The Panama Gateway*, Scribner's, New York, 1913

Bourgoyne, C., *Mémoire sur la possibilite, les avantages, et les moyens d'ouvrir un canal dans l'Amérique septentrionale, pour communiquer de la mer Atlantique, ou du Nord, à la mer Pacifique, ou du Sud*, 1785

Brown, S., *Joseph Severn: A Life: The Rewards of Friendship*, Oxford University Press, Oxford, 2009

Brunhouse, R.L., *În Search of the Maya: The First Archaeologists*, University of New Mexico Press, Albuquerque, 1973

Burrows, E. G. și M. Wallace, *Gotham: A History of New York City to 1898*, Oxford University Press, New York, 1999

Burton, W.E., *The Gentleman's Magazine*, Philadelphia, 1837

Cabello Carro, P., *Politica investigadora de la epoca de Carlos III en el área Maya: descubrimiento de Palenque y primeras excavaciones de carácter científico: según*

documentación de Calderón, Bernasconi, Del Rio y otros, Ediciones de la Torre, Madrid, 1992

Carpenter, W., *Peerage for the People*, W. Strange, Londra, 1837

Catherwood, F., Raport ingineresc, Demerara Railway Company, British Library, 1847

Cebulski, F.J., „Scrisoare de la William Hickling Prescott către John Lloyd Stephens”, lucrare de seminar, circa 1967, 33 de file Chamberlain, W.H. și H.L. Wells, *History of Yuba County, California with illustrations descriptive of its scenery, residences, Jungla de piatră public buildings, fine blocks and manufactories*, Thompson & West, Oakland, 1879

Clark, A.H., *The Clipper Ship Era: An Epitome of Famous American and British Clipper Ships, Their Owners, Builders, Commanders, and Crews, 1843–1869*, Putnam's, New York, 1910

Coe, M.D., *Breaking the Maya Code*, Thames & Hudson, New York, 1992

Coe, M.D., *The Maya*, Thames & Hudson, New York, 2011

Cohen, P.E. și R.T. Augustyn, *Manhattan în Maps, 1527–1995*, Rizzoli Internațional, New York, 1997

College of St. Gregory, *The Downside Review*, Bath, Anglia, 1889

Columbia University și W.J. Maxwell, Catalogue of

Officers and Graduates of Columbia University from the Foundation of King's College în 1754, Columbia University, New York, 1916

Colvin, H., *A Biographical Dictionary of British Architects, 1600–1840*, Yale University Press, New Haven, 2008

„Congressional Summary” *American Whig Review* 9, nr. 14, 1849, pp. 208–216

Coy, O.C., *The Great Trek*, Powell, Los Angeles, 1931

Crosby, A.W., *The Columbian Voyages, the Columbian Exchange, and Their Historians*, Asociația Istorică Americană, Washington, D.C., 1987

Crowe, F., *The gospel în Central America containing a sketch of the country, physical and geographical, historical and political, moral and religious: A history of the Baptist mission în British Honduras, and of the introduction of the Bible into the Spanish American republic of Guatemala*, C. Gilpin, Londra, 1850

Danien, E.C., R.J. Sharer et ai., *New Theories on the Ancient Maya*, University Museum, University of Pennsylvania, 1992

Delano, A. Și I. Mekee, *Alonzo Delano's California Correspondence: Being Letters Hitherto Uncollected from the Ottawa (Illinois) Free Trader and the New Orléans True Delta, 1849–1952*, Clubul Colecționarilor de Carte din Sacramento, 1952

Delgado, J. P., *To California by Sea: A Maritime History of the California Gold Rush*, University of South Carolina Press, Columbia, 1990

Demarest, A.A., *Ancient Maya: The Rise and Fall of a Rainforest Civilization*, Cambridge University Press, Cambridge și New York, 2004

Demarest, A.A., P.M. Rice et al., *The Terminal Classic in the Maya Lowlands: Collapse, Transition, and Transformation*, University Press of Colorado Press, Boulder, 2004

Denevan, W.M., *The Native Population of the Americas in 1492*, University of Wisconsin Press, Madison, 1992

Diamond, J.M., *Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies*, Norton, New York, 2003

Dickinson, D.S., J.R. Dickinson et al., *Speeches, correspondence, etc., of the late Daniel S. Dickinson of New York. Including: addresses on important public topics: Speeches in the state and United States Senate, and in support of the government during the rebellion; correspondence, private and political (collected and arranged by Mrs. Dickinson), poems (collected and arranged by Mrs. Mygatt) etc.*, Putnam, New York, 1867

Documentele familiei Stephens, Societatea Istorică din New York

Downing, A.J. și Proiectul Making of America, *A treatise on the theory and practice of landscape gardening*

adapted to North America; with a view to the improvement of country residences. With remarks on rural architecture, Putnam, New York, 1853

Edison, P.N., „Colonial Prospecting în Independent Mexico: Abbé Baradere's Antiquités Mexicaines”, *Proceedings of the Western Society for French History*, 32, 2004, pp. 195–215

Eissler, M. și G.M. Toten, „The Panama Canal”, *Scientific American Supplement*, 14, 1882

Evans, R.T., *Romancing the Maya: Mexican Antiquity in the American Imagination, 1820–1915*, University of Texas Press, Austin, 2004

Exman, E., *The Brothers Harper: A Unique Publishing Partnership and Its Impact upon the Cultural Life of America from 1817 to 1853*, Harper & Row, New York, 1965

Fahmy, K., *All the Pasha's Men: Mehmed Ali, His Army, and the Making of Modern Egypt*, American University în Cairo Press, Cairo și New York, 2002

Fischer-Westhauser, U., „Emanuel von Friedrichsthal: The First Daguerreotypist în Yucatán”, *Photoresearcher* (Societatea Europeană pentru Istoria Fotografiei), 10, 2007

Fowler, W.C., *Memorials of the Chaunceys, including President Chauncey, His Ancestors and Descendants [and Appendix]*, H.W. Dutton, Boston, 1858

Freidel, D.A., L. Schele et al., *Maya cosmos: three*

thousand years on the shaman's path, W. Morrow, New York, 1993

Garcia de Palacio, D., E. G. Squier et al., *Letter to the King of Spain: Being a description of the ancient provinces of Guazacapan, Izalco, Cuscatlan, and Chiquimula, în the Audiencia of Guatemala, with an account of the languages, customs, and religion of their aboriginal inhabitants, and a description of the ruins of Copán*, Labyrinthos, Culver City, California, 1985

Gibson, A. și A. Donovan, *The Abandoned Ocean: A History of United States Maritime Policy*, University of South Carolina Press, Columbia, 2000

Graham, I., „Juan Galindo, Enthusiast”, *Estudios de cultura maya*, Universitatea Națională Autonomă din Mexic, Facultatea de Filosofie și Litere, Seminarul de cultură mayașă, vol. 3, 1963, pp. 11–35

Graham, I., *Alfred Maudslay and the Maya: A Biography*, University of Oklahoma Press, Norman, 2002

Grant, U.S. și J.M. Mepherston, *Personal Memoirs of U.S. Grant*, Penguin Books, New York, 1999

Grant, U.S., *Memoirs and Selected Letters: Personal Memoirs of U.S. Grant, Selected Letters 1839–1865*, Library of America, New York, 1990

Graves, A., *The Royal Academy of Arts; a complete dictionary of contributors and their work from its foundation în 1769 to 1904*, H. Graves, Londra, 1905

Greene, A., *A Glance at New York: Embracing the city government, theatres, hotels, churches, mobs, monopolies, learned professions, newspapers, rogues, dandies, fires and firemen, water and other liquids etc.*, A. Greene, New York, 1837

Griffith, W.J., „Juan Galindo, Central American Chauvinist”, *Hispanic American Historical Review* 40, nr. 1, 1960, pp. 25–52

Grutz, J.W., „The Lost Portfolios of Robert Hay”, www.saudiaramcoworld.com, martie – aprilie 2003

Hall, C., H. Perez Brignoli et al., *Historical Atlas of Central America*, University of Oklahoma Press, Norman, 2003

Hall, H., *America's Successful Men of Affairs. An Encyclopedia of Contemporaneous Biography*, New York Tribune, New York, 1895

Haug, G.H. Et al., „Climate and the Collapse of the Maya Civilization”, *Science* 299, 2003, pp. 1731–1735

Hawks, R., „The Late John L. Stephens”, *Putnam's Monthly Magazine of American Literature, Science and Art* 1, 1853, pp. 64–68

Hemstreet, C., *Literary New York: Its Landmarks and Associations*, Knickerbocker Press, New York și Londra, 1903

Herzog, R. „Über Henry Westcars Tagebuch einer Reise durch Ägypten und Nubien (1823–1824)”,

Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Abteilung Kairo, 24, 1969, pp. 201–211

Hoskins, G.A., *Visit to the Great Oasis of the Libyan Desert*, Londra, 1837

Humboldt, A.V. și A. Bonpland, *Personal Narrative of Travels to the Equinoctial Regions of the New Continent During the Years 1799–1804*, Londra, 1814

Humboldt, A.V. și H.M. Williams, *Researches, concerning the institutions & monuments of the ancient inhabitants of America: With descriptions & views of some of the most striking scenes in the Cordilleras!*, Londra, 1814

Humboldt, A.V. și J. Wilson, *Personal Narrative*, Penguin Books, New York, 1995

Hunt, F., T.P. Kettell et al., *Merchants' Magazine and Commercial Review*, New York, 1847

„Incidents of Travel în Central America, Chiapas and Yucatán”, *London Quarterly Review* 69, 1842, pp. 52–91

Jackson, K.T. și D.S. Dunbar, *Empire City: New York Through the Centuries*, Columbia University Press, New York, 2002

Johnson, R. și J.H. Brown, *The Twentieth Century Biographical Dictionary of Notable Americans*, Biographical Society, Boston, 1904

Juarros, D. și J. Baily, A statistical and commercial history of the kingdom of Guatemala, în *Spanish America containing important*

Jungla de piatră particulars relative to its productions, manufactures, customs etc., J. Hearne, Londra, 1823

Kandasammy, L., „From Georgetown to Mahaica: A Brief History of South America's First Railway”, *Stabroek News*, Georgetown, Guyana Britanică, 2006

Kark, R., *American Consuls in the Holy Land, 1832–1914*, Wayne State University Press, Detroit, 1994

Keith, A., Evidence of the truth of the Christian religion: Derived from the literal fulfillment of Prophecy, particularly as illustrated by the history of the Jews, and by the discoveries of recent travellers, Waugh & Innes, Edinburgh, 1834

Kemble, J.H., *The Panama Route, 1848–1869*, University of California Press, Berkeley, 1943

Kingsborough, E.K., A. Aglio et al., Antiquities of Mexico: Comprising facsimiles of ancient Mexican paintings and hieroglyphics, preserved in the royal libraries of Paris, Berlin and Dresden, in the Imperial library of Vienna, in the Vatican library, in the Borgian museum at Rome, in the library of the Institute at Bologna, and in the Bodleian Library at Oxford, together with the monuments of New Spain by M. Dupaix, with their respective scales of measurement and accompanying descriptions, Robert Havell, Londra, 1831

Kuhnke, L. Și escholarship, *Lives at Risk: Public Health*

în *Nineteenth-Century Egypt*, University of California Press, Berkeley, 1990

Laing, A., *The Sea Witch: A narrative of the experiences of Capt. Roger Murray and others în an American clipper ship during the years 1846 to 1956*, Thornton Butterworth, Londra, 1933

Lewis, O. Şi J. B. Goodman, *Sea Routes to the Gold Fields: The Migration by Water to California în 1849–1852*, Knopf, New York, 1949

Lewis, W. J., F. Catherwood et al., *Report of the Engineers on the Survey of the Marysville and Benicia Naşional Rail Road*, California Express, Marysville, 1853

Lilly, L., C. S. Henry et aL, *The New-York Review*, George Dearborn, New York, 1837, 1841

List, T. S., „The American Steam-ship *Washington*”, 2012 ([http://www. Theshipslist. Com](http://www.Theshipslist.Com))

Lockey, J. B., *Diplomatic Futility*, Durham, 1930

López Cogolludo, D., F. D. Ayeta et al., *Historia de Yucathan*, Ivan Garcia Infanzen, Madrid, 1688

Lovell, W. G., *Conquest and Survival în Colonial Guatemala: A Historical Geography of the Cuchumatán Highlands, 1500–1821*, Megill-Queen’s University Press, Montreal, 1992

Madox, J., *Excursions in the Holy Land, Egypt, Nubia, Syria, &c. Including a visit to the unfrequented district of the Haouran*, R. Bentley, Londra, 1834

Manning, W.R. Și Departamentul de Stat al SUA, *Correspondența diplomatică a SUA*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, D. C., 1932

Manning, W.R. Și Departamentul de Stat al SUA, *Correspondența diplomatică a SUA privind independența națiunilor latinoamericane*, Oxford University Press, New York, 1925

Martin, S. Și N. Grube, *Chronicle of the Maya Kings and Queens: Deciphering the Dynasties of the Ancient Maya*, Thames & Hudson, Londra și New York, 2000

Mecullough, D. G., *The Path Between the Seas: The Creation of the Panama Canal, 1870–1914*, Simon & Schuster, New York, 1977

Means, P.A., A.S.D. Avendano y Loyola et al., *History of the Spanish Conquest of Yucatán and of the Itzas*, Muzeul Peabody, Cambridge, 1917

Miceli, K.L., „Rafael Carrera: Defender and Promoter of Peasant Interest în Guatemala, 1837–1848”, *The Americas* 31, nr. 1, 1944, pp. 72–94

Miller, M.E., S. Martin et al., *Courtly Art of the Ancient Maya*, Thames & Hudson, New York, 2004

Moorhead, M.L., „Rafael Carrera of Guatemala: His Life and Times”, teză de doctorat, Universitatea din California, 1942

Morison, S.E., *William Hickling Prescott, 1796–1859*, Massachusetts Historical Society, Boston, 1958

Morley, S.G., *The Inscriptions at Copán*, Institutul Carnegie din Washington, 1920

Jungla de piatră

Morrison, J.H., *History of American Steam Navigation*, W.F. Sametz, New York, 1903

Muzeul Metropolitan de Artă, Buletinul Muzeului Metropolitan de Artă 7, 1912

Nelson, W., *Five Years at Panama: The Trans-Isthmian Canal*, Belford, New York și Chicago, 1889

Nevins, A., *The Evening Post: A Century of Journalism*, Boni & Liveright, New York, 1922

New York, Report of the Debates and Proceedings of the Convention for the Revision of the Constitution of the State of New York, Evening Atlas, Albany, 1846

Nichols, T.L., *Forty Years of American Life*, Longmans Green, Londra, 1874

Noah, M.M., Discourse on the evidences of the American Indians being the descendants of the lost tribes of Israel: Delivered before the Mercantile Library Association, Clinton Hall, J. Van Norden, New York, 1837

Normau, B.M., C.C. Moore et al., *Rambles în Yucatán, or, Notes of travel through the peninsula: Including a visit to the remarkable ruins of Chi-Chen, Kabah, Zayi, and Uxmal*, J. & H. G. Langley, New York; Thomas, Cowperthwait, Philadelphia; Norman, Steel, New Orléans, 1843

Odlyzko, A., „Collective Hallucinations and Inefficient Markets: The British Railway Mania of the 1840s”, Universitatea din Minnesota, 15 ianuarie 2010

Gran, „Tropical Journeys”, *Harper's New Monthly Magazine* 18, 1859, pp. 145–169

Otis, F.N., *Isthmus of Panama: History of the Panama railroad; and of the Pacific Mail Steamship Company. Together with a travellers' guide and business man's hand-book for the Panama Railroad and the lines of steamships connecting it with Europe, the United States, the north and south Atlantic and Pacific coasts, China, Australia, and Japan*, Harper & Brothers, New York, 1867

Palmquist, P.E. și T.R. Kailbourn, *Pioneer Photographers of the Far West: A Biographical Dictionary, 1840–1865*, Stanford University Press, Stanford, 2000

Peek, D.T., *Yucatán: From Prehistoric Times to the Great Maya Revolt*, Xlibris, 2005

Pendergast, D.M., *Palenque: The Walker-Caddy Expedition to the Ancient Maya City, 1839–1840*, University of Oklahoma Press, Norman, 1967

Perez-Venero, A., *Before the Five Frontiers: Panama, from 1821–1903*, AMS Press, New York, 1978

Philbrick, N., *Sea of Glory: America's Voyage of Discovery, the U.S. Exploring Expedition, 1838–1842*, Thorndike Press, Waterville, 2004

Podgorny, I., „ «Silent and Alone»: How the Ruins of Palenque Were Taught to Speak the Language of Archeology”, *Comparative Archaeologies*, partea a II-a, 2011, pp. 527–553

Poe, E.A., „Review of New Books”, *Graham's Magazine*, 1841, pp. 90–96

Polk, J.K. Și M.M. Quaife, *The Diary of James K. Polk During His Presidency, 1843 to 1849*, Meclurg, Chicago, 1910

Prescott, W.H. Și C.H. Gardiner, *Literary Memoranda*, University of Oklahoma Press, Norman, 1961

Prescott, W.H. Și R. Wolcott, *The Correspondence of William Hickling Prescott, 1833–1847*, Houghton Mifflin, Boston și New York, 1925

Prescott, W.H., *History of the Conquest of Mexico, and History of the Conquest of Peru*, Modern Library, New York, 1936

Reed, N.A., *The Caste War of Yucatán*, Stanford University Press, Stanford, 2001

Restall, M. și F.G.L. Asselbergs, *Invading Guatemala: Spanish, Nahua, and Maya Accounts of the Conquest Wars*, Pennsylvania State University Press, University Park, 2007

Rhodes, R., *John James Audubon: The Making of an American*, Knopf, New York, 2004

Ridgely-Nevitt, C., *American Steamships on the*

Atlantic, University of Delaware Press, Newark;
Associated University Presses, Londra, 1980

Río, A.D. și P.F. Cabrera, Description of the ruins of
an ancient city: Discovered near Palenque, in the
kingdom of Guatemala or,

Jungla de piatră

A critical investigation and research into the history
of the Americans, Londra, 1822

Roberts, J.L., „Landscapes of Indifference: Robert
Smithson and John Lloyd Stephens în Yucatán”, *Art
Bulletin* 82, nr. 3, 2000, pp. 544–567

Robertson, W. „*The History of America*, A. Strahan,
Londra, 1803

Robinson, T., *Panama: A Personal Record of Forty-Six
Years, 1861–1907*, Star and Herald, New York, 1907

Rodriguez, M., *A Palmerstonian Diplomat în Central
America: Frederick Chatfield, Esq.*, University of Arizona
Press, Tucson, 1964

Salmon, F., „Storming the Campo Vaccino: British
Architects and the Antique Buildings of Rome after
Waterloo”, *Architectural History* 38, 1995, pp. 146–175

Schele, L. și P. Mathews, *The Code of Kings: The
Language of Seven Sacred Maya Temples and Tombs*,
Touchstone Books, New York, 1998

Schlesinger, A.M., *The Age of Jackson*, Little, Brown,
Boston, 1945

Severn, J. și G.F. Scott, *Joseph Severn: Letters and Memoirs*, Ashgate, Burlington, 2005

Seward, W.H. și F.W. Seward, *Autobiography of William H. Seward, from 1801 to 1834 with a memoir of his life, and selections from his letters from 1831 to 1846*, Appleton, New York, 1877

Sharer, R.J. și S.G. Morley, *The Ancient Maya*, Stanford University Press, Stanford, California, 1994

Shaw, D.W., *The Sea Shall Embrace Them: The Tragic Story of the Steamship Arctic*, Free Press, New York, 2002

Spears, J.R., *Captain Nathaniel Brown Palmer, an Old-Time Sailor of the Sea*, Macmillan, New York, 1922

Societatea Istorică din New York, *Proceedings of the New-York Historical Society*, Press of the Historical Society, New York, 1844

Starkey, P. și J. Starkey, *Travellers în Egypt*, Tauris, London și New York, 1998

Stephens, J.L., *Incidents of Travel în Egypt, Arabia Petraea, and the Holy Land*, University of Oklahoma Press, Norman, 1970

Stephens, J.L. și F. Catherwood, *Incidents of Travel în Central America, Chiapas and Yucatán*, A. Hall, Virtue, Londra, 1854

Stephens, J.L., Documentele lui John Lloyd Stephens, 1795–1882, BANC MSS Z-Z 116, Biblioteca Bancroft, Universitatea din California, Berkeley

Stephens, J.L., *Incidents of Travel în Central America, Chiapas, and Yucatán*, Harper & Brothers, New York, 1841

Stephens, J.L., *Incidents of Travel în Greece, Turkey, Russia, and Poland*, Harper & Brothers, New York, 1838, 1854

Stephens, J.L., *Incidents of Travel in the Russian and Turkish Empires*, R. Bentley, Londra, 1839

Stephens, J.L., *Incidents of Travel în Yucatán*, Harper & Brothers, New York, 1843

Stevens, J.A., B.F. Decosta et al., *The Magazine of American History with Notes and Queries*, A. S. Barnes, New York

SUA, Congresul, F.P. Blair et al., *The Congressional Globe*, Hein, Buffalo, 2007

SUA, Consiliul Inginerilor Consultanți cu privire la Canalul Panama, J.F. Wallace et al., *Raportul Consiliului Inginerilor Consultanți cu privire la Canalul Panama*, U.S. Government Printing Office, Washington, 1906

SUA, Departamentul de Stat, Medierea problemei graniței honduriano-guatemaleze, organizată sub bunele oficii ale Departamentului de Stat, 1918–1919, U. S. Government Printing Office, Washington, 1919

SUA, Departamentul de Stat, Mesaj al Președintelui Statelor Unite, transmițând, ca răspuns la rezoluția Senatului din data de 18 a lunii trecute, un raport al

secretarului de stat însoțit de documente cu privire la capitularea Imperiului Otoman, U. S. Government Printing Office, Washington, 1881

Suteliffe, A.C., *Robert Fulton and the „Clermont”*; the authoritative story of Robert Fulton's early experiments, persistent efforts, and historic achievements. Containing many of Fulton's hitherto unpublished letters, drawings, and pictures, Century, New York, 1909

The Antiquities of Central America”, cronică de carte, *United States Democratic Review* 9, nr. 38, august 1841 (<http://digitaliibrary.cornell.edu/>)

Thomas, H., *Conquest: Montezuma, Cortés, and the Fall of Old Mexico*, Simon & Schuster, New York, 1993

Tillett, S., *Egypt Itself: The Career of Robert Hay, Esquire, of Linplum and Nunraw, 1799–1863*, SD Books, Londra, 1984

Tomes, R. și Proiectul Making of America, *Panama în 1855: An account of the Panama rail-road, of the cities of Panama and Aspinwall, with sketches of life and character on the Isthmus*, Harper & Brothers, New York, 1855

Von Hagen, V.W., Colecția John Lloyd Stephens, 1946–1947, Societatea Istorică din New York, Documentele lui Von Hagen

Von Hagen, V.W., *F. Catherwood, archit. (1799–1854)*, New York, 1946

Von Hagen, V.W., *Frederick Catherwood, archt.*, Oxford University Press, New York, 1950

Von Hagen, V.W., *Maya Explorer: John Lloyd Stephens and the Lost Cities of Central America and Yucatán*, University of Oklahoma Press, Norman, 1947

Waldeck, J.F.M., M. Mestre Ghigliazza et al., *Viaje pintoresco y arqueológico a la provincia de Yucatán (America Central) durante los años 1834 y 1836*, Mérida, Mexic, 1930

Wallace, D.R., *The Monkey's Bridge: Mysteries of Evolution în Central America*, Sierra Club Books, San Francisco, 1997

Weed, T., H.A. Weed et al., *Life of Thurlow Weed Including His Autobiography and a Memoir*, Houghton, Mifflin, Boston și New York, 1883

Whitmore, S.D., „Lord Kingsborough and His Contribution to Ancient Mesoamerican Scholarship: The Antiquities of Mexico”, *PARI Journal* 9, nr. 4, 2009, pp. 8–16

Wills, G., *Henry Adams and the Making of America*, Houghton Mifflin, Boston, 2005

Wollam, P.F., „The Apostle of Central American Liberalism: Francisco Morazan and His Struggle for Union”, teză de masterat, Universitatea din California, Berkeley, 1940

Woodward, R. L., *Rafael Carrera and the Emergence of*

the Republic of Guatemala, 1821–1871, University of Georgia Press, Atena, 1993

Jurnalist american cu o îndelungată experiență, William Carisen a fost reporter de investigații la New York Times și San Francisco Chronicle. În 1999 s-a aflat pe lista finaliștilor pentru câștigarea Premiului Pulitzer, de-a lungul timpului primind numeroase distincții pentru activitatea sa. A predat cursuri de jurnalism la Universitatea California din Berkeley, unde, de altfel, își făcuse studiile. A trăit o perioadă în Guatemala, iar acum locuiește în districtul Sonoma din California.

În 1839, diplomatul american John L. Stephens și artistul britanic Frederick Catherwood pornesc în aventura vieții lor pentru a desluși enigma unor vechi orașe din America Centrală, ale căror ruine fuseseră înghițite de junglă cu secole în urmă. Într-un climat marcat de teribile turbulențe politice și sociale, cei doi vor cerceta siturile de la Copán, Palenque, Uxmal, Chichen Itzá, Tulum, aducând în atenția întregii lumi vestigiile mayașe. William Carlsen reface traseul descoperirii acestei civilizații uitate, relatând totodată excepționalele destine ale celor doi exploratori. În volum sunt reproduse superbe desene realizate de Frederick Catherwood în timpul expediției.

„Povestea trepidantă a acestor doi oameni a schimbat radical perspectiva contemporanilor lor asupra trecutului.”

Kirkus Reviews

„Iată o aventură care-l face pe Indiana Jones să pară cu mult depășit.”

Library Journal

www.editura-art.ro

ISBN 978-606-710-673-2

